

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN
AZINLIK SORUNLARI: YUNANİSTAN ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Çiğdem AYDIN KOYUNCU

BURSA 2008

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN
AZINLIK SORUNLARI: YUNANİSTAN ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Çiğdem AYDIN KOYUNCU

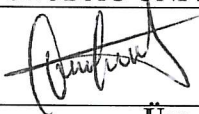
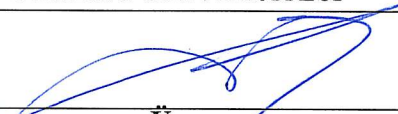

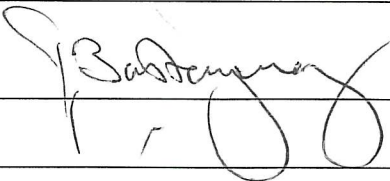
Danışman

Doç. Dr. Kamuran REÇBER

BURSA 2008

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda U2004079 numaralı Çiğdem AYDIN KOYUNCU'nun hazırladığı "İnsan Hakları ve Güvenlik İlişkisi Açısından Azınlık Sorunları: Yunanistan Örneği" konulu Doktora Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 07/08/2008 Perşembe günü 10:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin.....(başarılı/başarısız) olduğuna.....(oybirliği/oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı) Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi
DOÇ. DR. KAMURAN REÇBER ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	PROF. DR. TAYYAR ARI ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi
PROF. DR. MEHMET GENÇ ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	YRD. DOÇ. DR. MEHMET DALAR ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
Üye, Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	
PROF. DR. TAHİR BAŞTAYMAZ ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	
	07/08/2008

ÖZET

Yazar	: Çiğdem AYDIN KOYUNCU
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: x + 326
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2008
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Kamuran REÇBER

İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN AZINLIK SORUNLARI: YUNANİSTAN ÖRNEĞİ

Avrupa’da ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başladığı 17. yüzyılın ortalarından bu yana uluslararası ilişkilerin önemli konularından biri olan azınlık sorunları, insan hakları ve güvenlik boyutları etrafında şekillenmiştir. Ulus-devletlerin, güvenlikleri açısından bir tehdit unsuru olarak algıladığı azınlıklara yönelik, takip ettiği olumsuz tutum ve davranışlarda, evrensel insan haklarının gelişmeye başlamasıyla birlikte bir takım değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Nitekim azınlıkların tanınması ve azınlık haklarının güvence altına alınmasının insan hakları içerisinde önemli bir yere sahip olduğunun kabulüyle birlikte, bölgesel ve uluslararası alanda, bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası alanda yaşanan bu gelişmelerin de etkisiyle ulus-devletlerin tutum/politikalarında da bir takım olumlu değişimlerin gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte azınlık hakları merkezli yaklaşımların gelişmeye başlaması, ulus-devletleri, mevcut azınlık politikalarını gözden geçirmeye sevk etmiştir. Günümüzde süreç, ulus-devletlerin temel değerlerini koruyarak azınlıkların tanınması ve azınlık haklarının güvence altına alınmasını sağlamaya yönelik çabalar çerçevesinde ilerlemektedir. Bir ulus-devletin tüm özelliklerini sergileyen Yunanistan’ın da, gerek sahip olduğu azınlıklar, gerek bu azınlıkların sorunları gerekse belirlediği azınlık politikalarında gözlenen olumlu/olumsuz değişimler bağlamında, tüm bu gelişmelerin analiz edilebileceği iyi bir örnek olduğu görülmektedir. Günümüzde Yunanistan’ın mevcut azınlık sorunlarında, özellikle 1990 öncesi döneme göre bir takım olumlu gelişmeler yaşandığı ancak, bu gelişmelerin henüz sınırlı bir seviyede ve yavaş bir seyir içerisinde olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

İnsan Hakları
Azınlık Hakları

Güvenlik
Yunanistan’ın Azınlık
Politikaları

Azınlık Sorunları
Ulus-devlet

Yunanistan
Ulus-inşa Süreci

ABSTRACT

Author : Çiğdem AYDIN KOYUNCU
University : Uludag University
Department : International Relations
Degree of Thesis : Ph.D.
Total Page : x + 326
Graduation Date : .../.../2008
Thesis Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Kamuran REÇBER

MINORITY ISSUES IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND SECURITY RELATIONSHIP: THE CASE OF GREECE

Minority issues, which have been an important topic for international relations since the creation of nations-states in mid-17th Century, have been shaped around the security and human rights dimensions. The negative attitudes and behaviors of nation-states towards the minorities of which perceived as a threat for their national security, have changed with the development of universal human rights. With the acknowledgement that recognition of minorities and assurance of minority rights are essential issues in the human rights context, there were some developments in the regional and international level. Hence, some positive changes have occurred in the attitudes and behaviors of nation-states. Especially the development of minority rights-centered approaches in the post-Cold War era has driven nation states to re-examine their own minority policies. At the present, the process is developing within the framework of recognizing the minorities and efforts to guarantee the minority rights while trying to protect the basic values of nation-states. Greece, which reflects all characteristics of a nation-state, constitutes a very good sample with its minorities and minority issues as well as negative/positive changes in the attitudes towards the minorities. It's seen that, however there are some positive developments on current minority issues of Greece when compared with the pre-1990 era, these developments are still on a slow and limited scale.

Key Words

Human Rights
Minority Rights

Security
Minority Policies of
Greece

Minority Issues
Nation-State

Greece
Nation-building
Process

ÖNSÖZ

“İnsan Hakları ve Güvenlik İlişkisi Açısından Azınlık Sorunları: Yunanistan Örneği” başlıklı doktora tez çalışması kapsamında, insan hakları ve güvenlik boyutları çerçevesinde azınlık sorunlarının oluşum ve gelişim süreçleri analiz edilerek, özgün bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konunun bir yandan güvenlik bir yandan insan hakları boyutlarıyla kavramsal, tarihsel ve teorik yapılarla birlikte ele alınması çok geniş kapsamlı bir analizi gerektirmektedir. Böyle bir analiz de konunun temel çerçevesinden uzaklaşılarak bütünlüğün sağlanamaması gibi riskleri taşımaktadır. Ancak konunun sadece bir boyut çerçevesinde ele alınmasının azınlık sorunlarının tüm yönleri ile ortaya konulmasını ve sorunların geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulmasını engelleyeceği düşüncesiyle, azınlıkların ortaya çıkış süreçlerinden günümüze kadar yaşanan deneyimler insan hakları ve güvenlik boyutları temelinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen tez çalışması süreci de, kaçınılmaz olarak pek çok zorluğu içermektedir. Çalışmanın birçok olguyu içermesi ve bunlar arasındaki bağlantıların kurulmasının taşıdığı önem bu zorluklardan sadece bir tanesidir. Tüm bu zorlu süreçte konunun gerek kavramsal gerek teorik gerek tarihsel çerçeveleriyle bir bütünlük içerecek biçimde ortaya konulmasına ilişkin olarak soruları, önerileri ve eleştirileri ile verdiği destek, harcadığı zaman ve gösterdiği sabır için çok değerli danışman hocam Sayın Doç Dr. Kamuran Reçber’e sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Çalışmanın özellikle insan hakları boyutu beraberinde bir takım hukuki düzenlemelerin ele alınmasını gerektirmektedir. Bu düzenlemeler çerçevesinde yapılması gereken hukuki analizlere ilişkin olarak yardımını esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Genç’e de ayrıca teşekkür ediyorum. Çalışmanın gerek planının gerek bu plan çerçevesinde içeriğinin kurgulanmasına yönelik olarak verdikleri destek için tüm Uluslararası İlişkiler Bölümü hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Elbette ki böyle bir çalışmanın hazırlanması ve buna ilişkin bir alt yapının oluşturulması uzun bir eğitim sürecini içermektedir. Bu eğitim sürecinde, yabancısı olduğum bir şehirde beni yalnız bırakmayarak her zaman destek olan ananem Özgül Öney’e ve yine bu uzun süreçte maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyerek beni sürekli teşvik eden sevgili annem Hale Aydın ve babam Mehmet Aydın’a, ayrıca tez çalışmasının bütün aşamalarında beni sürekli motive eden tüm aile fertlerime sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Doktora tez çalışması çok uzun soluklu ve sabır isteyen bir süreci içermektedir. Bu süreç sizinle birlikte özellikle en yakınınızda olan insanları da etkilemektedir. Tüm bu aşamalarda gerek gerekli çalışma ortamını hazırlayarak, gerek kaynakların temininde bana yardımcı olarak en önemlisi de evliliğin tüm sorumluluğunu üstüne alarak bana sürekli destek olan sevgili eşim İbrahim’e de ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalacaktır. Bu çalışmanın son iki yılında ailemize katılan, tüm stresini benimle birlikte yaşayan ve istemeyerek de olsa kendisine yeterli zaman ayıramadığım sevgili oğlum Mehmet Emir’de elbette teşekkürlerin en büyüğünü hak etmektedir.

Bursa, 2008.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
HARİTALAR.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN AZINLIK SORUNLARININ ANALİZİ

1. Tarihsel Çerçeve: Azınlıkların ve Azınlık Sorunlarının Ortaya Çıkışı.....	8
1. 1. Azınlıkları Ortaya Çıkaran Tarihsel Süreçler	8
1. 2. Azınlık Sorunlarını Ortaya Çıkaran Tarihsel Süreçler: Ulus-devlet ve Ulus-İnşası Tartışmaları.....	10
2. Kavramsal Çerçeve: Azınlık Kavramı, Azınlık Olmanın Ölçütleri ve Azınlık Çeşitleri.....	19
2. 1. Azınlık Kavramı ve Azınlık Olmanın Ölçütleri	28
2. 2. Azınlık Çeşitleri.....	32
3. Teorik Çerçeve: İnsan Hakları ve Güvenlik İlişkisinde Azınlıklar ve Azınlık Sorunları	35
3. 1. Realizm Çerçevesinde Azınlıklar: Azınlıklar-Güvenlik İlişkisi.....	40
3.1.1. Güvenlik Kavramı ve Güvenliğe İlişkin Farklı Yaklaşımlar	40
3.1.2. Realizm Çerçevesinde Güvenlik Algılamaları	51
3.1.3. Devletlerin Güvenlik Algılamaları İçerisinde Azınlıkların Yeri	57
3. 2. Liberalizm Çerçevesinde Azınlıklar: İnsan Hakları-Azınlık Hakları İlişkisi	63
3.2.1. İnsan Hakları: Gelişimi, İçeriği ve Özellikleri.....	65
3.2.2. İnsan Hakları-Azınlık Hakları İlişkisi.....	73
3.2.3. Liberalizm Çerçevesinde Azınlıklar ve Azınlık Sorunlarının Çözümü.....	79

İKİNCİ BÖLÜM
AZINLIK HAKLARI VE AZINLIKLARIN ULUSLARARASI ALANDA
KORUNMASI

1. Azınlık Hakları	100
1. 1. Azınlıklara Tanınan Haklar	101
1.1.1. Genel İlkeler: Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı, Azınlık Kimliğinin Asimilasyona Karşı Korunması	105
1.1.2. Azınlıklara İnsan Hakları Bağlamında Tanınan Haklar ve Azınlıkların Kimlik Hakları	109
1.1.3. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakları	112
1.1.4. Self-Determinasyon Hakkı (<i>İçsel ve Dışsal Self-Determinasyon Hakkı</i>)	114
1. 2. Azınlık Haklarının Sınırlandırılması	120
1.2.1. Genel Olarak İnsan Haklarının Sınırlandırılması	120
1.2.2. Özel Olarak Azınlık Haklarının Sınırlandırılması	122
1.2.2.1. Azınlık Haklarının Sınırlandırılmasında Kullanılan Ölçütler/ Kayıtlar	122
1.2.2.2. Azınlık Haklarının Kullanılmasının Durdurulması: <i>Devletlerin Derogasyon Hakkı</i>	124
2. Azınlıkların Uluslararası Alanda Korunması Ve Uluslararası Kuruluşlar	126
2. 1. MC Döneminde Azınlıkların Korunması	127
2. 2. BM Çerçevesinde Azınlıkların Korunması	132
2. 3. AGİT Çerçevesinde Azınlıkların Korunması	138
2. 4. AK Çerçevesinde Azınlıkların Korunması	142
2. 5. AB'nin Azınlıklara Yönelik Yaklaşımı/AB Çerçevesinde Azınlıkların Korunması.	147
2. 6. Uluslararası Alanda Azınlıkların Korunmasına İlişkin Geline Aşama	165

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÜVENLİK VE İNSAN HAKLARI ÇERÇEVESİNDE YUNANİSTAN'DA
AZINLIKLAR

1. Tarihsel Çerçeve: Yunanistan Örneğinde Azınlıkların ve Azınlık Sorunlarının Ortaya Çıkışı	172
1. 1. Yunanistan'ın Tarihsel Geçmişi	173
1. 2. Yunan Ulus-Devleti'nin Kurulması ve Yunan Ulus-İnşa Süreci	180

2. Yunanistan’da Etnik Gruplar ve Azınlıklar: Nüfusları, Coğrafi ve Sosyal Özellikleri.....	198
2. 1. Türkler	203
2.1.1. Türklerin Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri.....	205
2.1.2. Yunanistan’da Türk Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar.....	218
2. 2. Makedonlar	226
2.2.1. Makedonların Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri.....	229
2.2.2. Yunanistan’da Makedon Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar.....	232
2. 3. Arnavutlar	241
2.3.1. Arnavutların Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri.....	242
2.3.2. Yunanistan’da Arnavut Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar.....	243
2. 4. Ulahlar (Vlahlar).....	245
2.4.1. Ulahların Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri.....	247
2.4.2. Yunanistan’da Ulah Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar.....	249
2. 5. Yahudiler	251
2.5.1. Yahudilerin Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri.....	251
2.5.2. Yunanistan’da Yahudi Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar.....	253
3. Yunanistan’ın Güvenlik Algılamaları İçerisinde Azınlıkların Yeri.....	256
4. İnsan Hakları Çerçevesinde Yunanistan’daki Azınlıklar Ve Azınlık Hakları..	269
4. 1. İnsan Hakları Boyutuyla Yunanistan’daki Azınlıklar	270
4. 2. Azınlık Hakları Boyutuyla Yunanistan’daki Azınlıklar	277
SONUÇ	287
KAYNAKÇA.....	295
ÖZGEÇMİŞ.....	326

HARİTALAR

	Sayfa
Harita-1: Günümüzde Yunanistan'ın Sınırları ve Komşuları.....	172
Harita-2: Yunanistan'daki Etnik Grupların Çoğunlukta Oldukları Bölgeler.....	200
Harita-3: Yunanistan'da Ulahların Yaşadıkları Yerler.....	248

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
c.	cilt
CEMES	Avrupa Göçmen ve Etnik Çalışmalar Merkezi
CIEMEN	Uluslararası Etnik Azınlıklar ve Uluslar Merkezi
çev.	çeviren
der.	derleyen
e.t.	Elektronik Yayımlara Erişim Tarihi
EBLUL	Avrupa Az Kullanılan Diller Bürosu
ECMI	Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi
ECRI	İrkçiliği ve Hoşgörüsüzlüğü Önleme Heyeti
edit.	editör
EMBNET	Etnik Azınlık İş Ağı
haz.	hazırlayan
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
ibid.	Aynı yerde (ibidem)
loc. cit.	yukarıda gösterilen yer (loco citato)
m.	Miladî
mad.	madde
MC	Milletler Cemiyeti
MERCATOR	Avrupa Enformasyon, Dokümantasyon ve Araştırma Ağı
MRG	Uluslararası Azınlık Hakları Grubu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
op. cit.	adı geçen eser (opere citato)
PASOK	Panhellenik Sosyalist Hareket
passim	Tamamı, her yeri
s.	sayfa
ss.	sayfadan sayfaya
UNHCR	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
VMRO	İç Makedonya İhtilal Örgütü
vol.	Volume
vs.	vesaire
yey	Yayın Evi Yok
yty	Yayın Tarihi Yok

GİRİŞ

Azınlık sorunları tarihsel, siyasal, hukuksal, kuramsal birçok açıdan değerlendirmeye alınabilecek geniş kapsamlı bir konu niteliğindedir. Avrupa’da ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başladığı 17. yüzyılın ortalarından bu yana, uluslararası ilişkilerin önemli gündem konularından biri olan azınlıkların, uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devletlerin iç politikaları açısından bir istikrarsızlık ve ulusal güvenliklerine yönelik de bir tehdit unsuru olarak algılandıkları görülmektedir. Azınlıklar konusunda ulus-devletler nezdinde oluşan bu olumsuz algılamalar, sorunların çözümüne yönelik somut adımların atılmasını engellediği gibi, azınlık grupları ile ulus-devletler arasında gerginliklerin yaşanmasına da neden olmuş ve bu gerginlikler uluslararası istikrar açısından da tehdit edici bir niteliğe bürünmüştür. Ayrıca, insan haklarına ilişkin evrensel gelişmelerin henüz yaşanmadığı dönemlerde azınlıkların, devletlerin içişlerine müdahale etmede bir araç olarak kullanılması ve bu çerçevede azınlık sorunlarının kolaylıkla bölgesel veya uluslararası alana yayılması da konunun dikkat çeken bir diğer yönüdür. Dolayısıyla “*güvenlik*” azınlık sorunları konusunun, gerek ulusal gerekse de uluslararası alanda temel öneme sahip boyutlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla paralel olarak oluşmaya başlayan azınlık sorunları, evrensel insan haklarının gelişmesiyle birlikte gerek azınlıkların tanınması gerekse azınlık haklarının güvence altına alınması çerçevesinde yeniden uluslararası ilişkilerin gündemine yerleşmiştir. Ancak bu yönde yaşanan gelişmeler azınlıklar açısından olumlu olarak değerlendirilse de, azınlıkların ve azınlık haklarının tanınması yönünde uluslararası alanda gelişmeye başlayan durum, ulus-devletler açısından bir kez daha güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Üstelik azınlık rejiminin oluşmasına yönelik uluslararası alanda yaşanan bu gelişmeler, sadece azınlıkların özerklik gibi bir takım taleplerinin karşılanması çerçevesinde ulus-devletlerin ülke bütünlüğünün tehlikeye düşeceğine ilişkin tehdit algılamalarının oluşmasına değil, aynı zamanda bu rejimin ulus-devletlerin zayıflamasına neden olacağı yönünde görüşlerin de gelişmesine zemin oluşturmuştur.

Özellikle 1990 sonrası süreçte, azınlıkların korunması ve azınlık haklarının tanınmasının insan haklarının önemli bir parçasını oluşturduğunun kabulüyle birlikte, uluslararası alanda bir takım düzenlemelere gidilmeye ve ulus-devletlerin de bunlara katılımlarının sağlanmasına çalışıldığı görülmektedir. Bu normatif düzenlemelerin de etkisiyle ulus-devletler, azınlıkları ve azınlık haklarını tanımadıkları takdirde insan haklarına riayet etmeyen devletler konumuna düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Günümüzde insan hakları içinde özel bir yere sahip olan azınlık haklarının, uluslararası alanda öneminin gittikçe arttığı ve azınlık haklarına ilişkin normatif düzenlemeler konusunda büyük aşama kaydedildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu genel anlatımdan da görüleceği üzere, “*insan hakları*” da azınlık sorunlarının, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda bir diğer temel boyutu olarak ön plana çıkmaktadır.

Günümüzde bir yandan küreselleşme sürecinin etkisiyle diğer yandan da azınlıkların korunmasının uluslararası gündem konularından biri haline gelmesi

nedeniyle ulus-devletlerin zayıflamaya başladığı, hatta bunun bilinçli bir yöntem olarak uygulandığı hususu tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada şu gerçeğin altının çizilmesi gerekmektedir; soğuk savaş döneminde ideolojik farklılıklar etrafında şekillenen uluslararası yapı günümüzde, bir takım kimlik sorunları çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Çünkü soğuk savaş döneminin tehdit algılamalarının yerini günümüzde silahlanma, nükleer zarar, çevre kirliliği, az gelişmişlik, uluslararası terör, organize suçlar, insan kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, göç, insan hakları ihlalleri, azınlık sorunları gibi tehdit algılamaları almıştır. Bu çok çeşitli tehdit algılamaları içerisinde ise azınlık sorunları, önemli bir çatışma kaynağı olma potansiyeli taşımasından dolayı ayrı bir yere sahiptir. Ayrıca bu potansiyel, konunun uluslararasılaşmasının da temel faktörlerinden biri niteliğindedir. Ulus-devletlerin ortaya çıkış aşamasında önemli bir tehdit faktörü olarak algılanan azınlıklar, günümüzde, küreselleşme sürecinin ulus-devletler üzerindeki olumsuz etkileriyle birlikte düşünüldüğünde, bu tehdit faktörü olma özelliğini halen korumaktadır. Ancak, sürece dâhil olan insan hakları boyutu, ulus-devletlerin azınlıklar konusunda eski tutumlarını (azınlıkları yok saymak, onları asimile etmek, haklarını tanımayarak baskı altında tutmak, hatta soykırım uygulamak gibi) sürdürmelerine de engel olmaktadır. Ulus-devletler yaşanan bu dönemi, uluslararası normatif düzenlemelerin de desteği ile kendi koşullarına ve azınlık türlerine uygun politikalar geliştirmeye çalışarak-ki bu tutum uluslararası alanda da destek bulmaktadır- aşmaya çalışmaktadır.

Bu genel çerçeve kapsamında yukarıda da belirtildiği gibi, azınlık sorunlarının dayandığı iki temel boyut bulunmaktadır. Bunlardan biri güvenlik, diğeri ise insan haklarıdır. Azınlık sorunlarına ilişkin yapılan çalışmalarda da genel olarak bu iki temel boyut üzerinde durulmaktadır. Güvenlik boyutu baz alınarak azınlık sorunlarının ele alındığı çalışmalarda genel olarak, azınlıkları ortaya çıkaran süreçlerin ve bu çerçevede ulus-devlet olgusunun tarihsel ve kavramsal verilerden de destek alınarak analizi ve ulus-devlet ile azınlıklar arasındaki ilişkide güvenlik boyutunun oynadığı rolün değerlendirilmesi üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. İnsan hakları kapsamında sorunların ele alındığı çalışmalarda ise, azınlıkların tanınması ve azınlık haklarının güvence altına alınması bağlamında, insan hakları temelinde özellikle uluslararası alanda yaşanan gelişmeler, tarihsel ve kavramsal verilerin de yardımıyla analiz edildiği belirlenmektedir. Bu farklı yöndeki çalışmalar, uluslararası ilişkiler alanında azınlık sorunları üzerinde fikir üretenlerin birbirlerinden farklı yaklaşımları tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan bazıları indirgemeci bir yaklaşımla sorunları sadece ortaya çıkışları açısından ulus-devlet olgusu ile birlikte ele alarak değerlendirmekte, sorunun temeli belirlendikten sonra yaşanan değişimler ise dikkate alınmamaktadır. Bunlar dışında yer alan bir kısım çalışmacı ise, sorunun uluslararasılaşması üzerinde durarak, insan hakları boyutu temelinde uluslararası örgütler/andlaşmalar çerçevesinde azınlıklara ilişkin yaşanan gelişmeleri değerlendirmeye çalışmakta, ancak bu yöntemde de ulus-devletlerin kaygıları, güvenlik algılamaları analiz sürecine dahil edilmemektedir. Tüm bu yaklaşımlar dikkate alınarak bu çalışmada bir yöntem belirlenmeye çalışılmış ve konunun çerçevesinin genişlemesinin doğuracağı zorluğa rağmen, güvenlik ve insan hakları boyutlarının her ikisi de ele alınarak, kavramsal ve teorik yaklaşımlarında yardımıyla ve bütüncül bir bakış açısı ile sürecin tüm unsurlarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Ana hatlarıyla yukarıda verilen bilgiler kapsamında bu çalışmada temel tez olarak, ulus-devlet (uluslaşma, ulusçuluk) ekseninde doğan ve gelişen azınlık sorunlarının, ortaya çıktığı 17. yüzyıl ortalarından günümüze kadar ki süreçte, güvenlik ve insan hakları boyutları etrafında şekillenen bir gelişim çizgisinin olduğu savunulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede ulus-devletlerin azınlıkları güvenliklerine yönelik bir tehdit unsuru olarak değerlendirmeleri ölçüsünde azınlık sorunlarının arttığı, ancak evrensel insan haklarının, özellikle de 1990 sonrası süreçte azınlık hakları merkezli yaklaşımların ele alınmaya başlamasıyla birlikte de bu sorunların çözümüne yönelik olumlu gelişmelerin yaşandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca, bu temel tez bağlamında azınlık sorunlarına ilişkin yer verilen kavramsal, tarihsel ve teorik analizler, azınlıkların ve ulus-devletlerin karşılıklı talepleri ve uluslararası alanda bu sorunların çözümüne ilişkin yaşanan gelişmeler son bölümde seçilen bir ulus-devlet örneği üzerinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede örnek olarak da bir ulus-devletin tüm niteliklerini sergileyen, ülke toprakları üzerinde yaşayan birçok azınlık grubuna sahip olan ve bu gruplarla etnik, dilsel, dinsel azınlık kimliklerinin tanınması ve haklarının güvence altına alınması konularında sorunlar yaşayan “*Yunanistan*” değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Azınlıklar ve azınlık sorunlarının ortaya çıkışı veya gelişiminde tespit edilen olaylar ve güvenlik ile insan hakları olgularının bu sürecin şekillenmesindeki rollerinin analiz edilebilmesi için teorik bir çerçeveden yardım alınması gerekmektedir. Çünkü teorik çerçeve, basit-karmaşık olaylar ve olgular arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasını ve daha da önemlisi bu ilişkilerin geleceğinin öngörülmesini sağlamaktadır. Teorik bir çerçeveden beklenen, araştırılan olgu ve olaylar arasındaki ilişkiyi tüm yönleri ile açıklayıcı bir özellik göstermesidir. Bu çalışma konusu kapsamında da, ele alınan olaylar ve olgular arasındaki ilişkinin tüm açıklığıyla ortaya konulabilmesini sağlamaya yönelik bir teorik çerçevenin belirlenmesi adına birçok düşünsel çalışma değerlendirilmiş, uluslararası ilişkilerin temel teorik yaklaşımları gözden geçirilmiştir. Çalışmanın konusu itibarıyla tek bir teorinin kullanılmasının zafiyet doğuracağı düşüncesiyle konuya yönelik iki teoriden yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çalışmada, ulus-devletlerin güvenlik kaygılarını ve bunların azınlıklar üzerindeki etkilerini analiz ederken-tüm bu süreci tarihsel gelişim çizgisiyle de paralel bir biçimde açıklayabileceği düşünülen- realist düşünceden, ancak ulus-devletlerin azınlıklara yönelik belirli bir dönemden sonra değişmeye başlayan ve hatta olumlu bir seyre giren tutumlarının insan hakları çerçevesinde analizinde ise, liberal düşünceden yararlanılması yaklaşımı tercih edilmiştir.

Sonuç olarak tek bir teorik yaklaşımla güvenlik ve insan hakları boyutlarının azınlık sorunları üzerindeki etkilerini analiz etmenin zorlukları/yetersizlikleri temelinde, her ne kadar yeri geldiğinde başka teorik yaklaşımların konuyu ele alışlarına değinilse de, realizm ve liberalizm temelinde azınlık sorunlarına ilişkin teorik bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu teorik çerçeve ile konunun ele alınması ise, bu konuda herkesin genel ve soyut olarak bildiği gerçekleri tekrar etmekten çok, azınlık sorunlarına ilişkin günümüze kadar ki sürecin bir bütün olarak anlaşılabilmesini, değerlendirilebilmesini ve gelecekte nasıl şekilleneceği üzerinde öngörülerde bulunulabilmesini sağlama kaygısını taşımaktadır.

Çalışmanın genel planı kapsamında, gerek teorik, tarihsel ve siyasi gerekse kavram ve somut olgulara (durumlara) bağlı olarak konuya ilişkin geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bu literatür taranırken de insan hakları, güvenlik, azınlıklar ve Yunanistan başlıkları ayrı ayrı incelenmiş ve çalışmanın bütünüyle de bağlantılı olan kaynaklar ele alınarak konunun daha anlaşılır kılınması hedeflenmiştir. Tüm bu süreçte kitap, makale, konferans belgeleri, ulusal-uluslararası resmi dokümanların yanı sıra, basın-yayın organlarının haberleri ve elektronik kaynakların verilerinden de yararlanılmıştır.

Bu kaynaklarla desteklenmeye çalışılan tezin ortaya konulması için çalışma, üç bölüm üzerinde bir bütünlük sağlayacak şekilde planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde birinci bölüm kapsamında, azınlık sorunları tarihsel, kavramsal ve teorik olarak analiz edilerek, azınlıkların ortaya çıkmasına yol açan tarihsel süreçler, azınlık olgusu ile ulus-devlet arasındaki ilişki dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çünkü tarihsel süreçte bir konunun gelişiminin analiz edilmesi, kavramsal ve teorik bağlamda kurulacak yapının anlaşılmasında belirleyici olmaktadır. Bir konunun günümüzde kazandığı önemi ve taşıdığı değerleri anlayabilmek konunun tarihsel süreçte nasıl doğduğunu, geliştiğini veya değiştiğine ilişkin bilgilerle olanaklıdır. Daha sonra bu tarihsel çerçevede kullanılan/karşılaşılan kavramlar temelinde bir incelemeye yer verilerek, azınlık kavramının tanımı, azınlık olmanın ölçütleri ve azınlık çeşitleri üzerinde bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Çünkü kavramsal olarak terimlerin anlamlarının ortaya konulması, teorik yaklaşımların açıklanabilmesinde önemli bir adım niteliğindedir. Bu bağlamda birinci bölümün son kısmında ise, yukarıda değinilen teorik yaklaşımlar çerçevesinde azınlık sorunları ele alınarak, güvenlik ve insan hakları boyutlarının bu sorunların oluşum ve gelişimine yönelik etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İkinci Bölümde, ilk bölümde kurulan kavramsal, tarihsel ve teorik çerçeve yardımıyla ulus-devletlerin güvenlik kaygıları nedeniyle olumsuz baktıkları, azınlıkların ise temelde insan hakları çerçevesinde talep ettikleri azınlık haklarının niteliği, kapsamı ve bu konuda uluslararası alanda yaşanan gelişmeler ve yapılan düzenlemeler ele alınacaktır. Tüm bu düzenlemeler, insan hakları-azınlık hakları ayrımı temelinde analiz edilmeye ve özellikle 1990 sonrası süreçte azınlık hakları merkezli yaklaşımların uluslararası örgütler/andlaşmalar temelinde nasıl geliştiğine ilişkin değerlendirmelere yer verilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü Bölüm kapsamında ise, gerek ulus-devletin temel niteliklerine sahip olması, gerek ülke toprakları üzerinde birçok azınlık grubunu barındırması gerekse güvenlik ve insan hakları bağlamında azınlıklarla bir takım sorunlar yaşamaları temelinde Yunanistan, örnek olarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu anlamda, birinci ve ikinci bölümler de ortaya konulan çerçeveye paralel olarak öncelikle, Yunanistan'da azınlıkları ortaya çıkaran tarihsel süreçler ve bunun Yunan ulus-devletinin kurulması ve Yunan ulus-inşa süreçleri ile bağlantısı ele alınacaktır. Üçüncü bölümün ikinci kısmında, ortaya çıkan bu azınlık gruplarının genel nitelikleri, yaşadıkları coğrafyaları ve temel sorunları incelenerek güvenlik ve insan hakları temelinde bu sorunlarda yaşanan dönemsel değişiklikler belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın son kısmında ise, öncelikle Yunanistan'ın güvenlik algılamaları üzerinde etkili olan faktörler ortaya konularak azınlıkların bu güvenlik algılamalarındaki yeri değerlendirilecektir. Ayrıca insan hakları-azınlık hakları tartışmaları temelinde Yunanistan'daki azınlıkların

sorunları, gerek ulusal alanda yaşanan gelişmeler gerekse uluslararası alanda yapılan düzenlemelere Yunanistan'ın katılımı çerçevesinde değerlendirilerek geleceğe yönelik öngörülerde bulunulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN AZINLIK SORUNLARININ ANALİZİ

Azınlıklar¹, Avrupa’da ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başladığı 17. yüzyılın ortalarından bu yana uluslararası ilişkilerin önemli konularından biri olmuş, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de, İmparatorlukların yıkıldığı ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında büyük sınır değişikliklerinin yaşandığı dönemde temel bir sorun haline gelmiştir. Azınlıklar, tarihsel süreç dikkate alındığında, uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devletlerin iç politikaları açısından bir istikrarsızlık ve ulusal güvenlikleri açısından bir tehdit unsuru olarak değerlendirilirken, bölgesel/uluslararası barış ve istikrar/güvenlik açısından da tehdit edici niteliğe sahip birimler şeklinde algılanmışlardır. Bu anlamda güvenlik olgusu, ulusal ve uluslararası alanda azınlıklar konusu ile doğrudan ilintilidir.

Ulus-devletler açısından azınlıklar, evrensel insan haklarının² henüz gelişmeye başlamadığı dönemlerde, güvenliklerine yönelik bir tehdit unsuru olarak algılanmaktaydılar. Ancak evrensel insan haklarının gelişmeye başlamasıyla birlikte bu tehdit algılamalarına bir de azınlıkların korunması ve azınlık haklarının tanınmasına yönelik uluslararası alandan gelen taleplerde eklenmiştir. Azınlıkların korunması ve azınlık haklarının tanınmasının insan haklarının önemli bir parçasını oluşturduğunun kabulüyle birlikte, bölgesel ve uluslararası düzeyde, azınlıklar konusunda bir takım düzenlemelere gidilmeye başlanmıştır. Bu normatif düzenlemelerin de etkisiyle ulus-devletler, azınlıkları ve azınlık haklarını tanımadıkları takdirde insan hakları ihlallerinde

¹ Azınlıklar konusu, tarihsel gelişim süreci dikkate alındığında “ulus”, “ulusçuluk”, “ulus-devlet”, “etnik”, “ulusal kimlik”, “etnik farklılıklar” ve “insan hakları” gibi kavramsal ve teorik bir yapıyı içine alan geniş bir konseptte sahiptir. Bu nedenle çalışmaya, başlıkta da yer alması nedeniyle, doğrudan azınlık kavramıyla başlanmakla birlikte kavramsal çerçeve kısmında, özellikle “etnik”, “ulus” ve “azınlık” kavramlarının farklılıkları üzerinde durularak ulus-devlet, ulusal kimlik, ulusçuluk, etnik farklılıklar, insan hakları, güvenlik boyutlarıyla birlikte azınlıklar konusu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

² İnsan hakları, antik çağlara kadar dayandırılabilir bir gelişim çizgisine sahiptir. Ancak 20. yüzyıla kadar düşünsel alanda evrensel olarak benimsenmekle birlikte, uygulamada sadece ulusal alanla sınırlı kaldığı görülmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerinde yoğunluk kazanmasıyla paralel olarak uluslararası alanda da geçerli, evrensel nitelikte bir insan hakları rejiminin oluşmaya başladığı tespit edilebilmektedir.

bulunan devletler konumuna düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu aşamada süreç, azınlık sorunlarının ulusal düzeyde çözümlenememesi halinde uluslararası düzeyde çözümlenmeye çalışılması boyutuna da taşınarak, uluslararası ilişkilerin önemli bir gündem maddesi olma özelliği kazanmıştır.

Günümüzde bir yandan küreselleşme sürecinin etkisiyle diğer yandan da azınlıkların korunmasının uluslararası gündem konularından biri haline gelmesi nedeniyle ulus-devletlerin zayıflamaya başladığı tezi tartışılmaya başlanmıştır. Şu bir gerçektir ki, soğuk savaş döneminde ideolojik farklılıklar etrafında şekillenen uluslararası yapı, günümüzde, bir takım kimlik sorunları çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Çünkü soğuk savaş döneminin komünizm gibi tehdit algılamalarının yerini günümüzde silahlanma, nükleer zarar, çevre kirliliği, az gelişmişlik, uluslararası terör, organize suçlar, insan kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, göç, insan hakları ihlalleri, etnik/azınlık sorunları gibi tehdit algılamaları almıştır. Bu çok çeşitli tehdit algılamaları içerisinde ise azınlık sorunları, önemli bir çatışma potansiyeli taşımasından dolayı ayrı bir yere sahiptir. Bu potansiyel, konunun uluslararasılaşmasının da temel faktörlerinden biri olmuştur.

Ulus-devletler açısından, ulus-devletlerin kurulması aşamasında önemli bir tehdit faktörü olarak algılanan azınlıklar, küreselleşme sürecinin ulus-devletler üzerindeki olumsuz etkileriyle birlikte düşünüldüğünde, bu tehdit faktörü olma özelliğini günümüzde de korumaktadır. Ancak sürece dâhil olan insan hakları boyutu, ulus-devletlerin azınlıklar konusunda eski tutumlarını (azınlıkları yok saymak, onları asimile etmek, haklarını tanımayarak baskı altında tutmak, hatta soykırıma gitmek) sürdürmelerine engel olmaktadır. Ulus-devletler yaşanan bu dönemi, uluslararası normatif düzenlemelerin de desteği ile kendi koşullarına ve azınlık türlerine uygun politikalar geliştirmeye çalışarak-ki bu tutum uluslararası alanda da destek bulmaktadır- aşmaya çalışmaktadırlar.

Bu temel çerçevede de geçen, etnik, ulus, etnisite (etniklik/etnik grup), ulusçuluk, ulusal kimlik, azınlık, insan hakları, azınlık hakları vb. gibi kavramlar³

³ Bu kavramların içeriği hakkında, ilerleyen kısımlarda, konuyla bağlantılı olduğu ölçüde bilgi verilmektedir.

değerlendirildiğinde çok geniş bir yapıya sahip olan konunun, bu kavramsal çerçevenin gelişiminde de etkili olan ulus-devletin oluşumu/ulus-inşa sürecini kapsayan tarihsel çerçeveden bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir. Bu nedenle öncelikle tarihsel ve kavramsal çerçevede konunun analiz edilmesi, daha sonra ele alınacak kuramsal çerçevede azınlık sorunlarının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan faktörlere açıklayıcılık kazandırılması aşamasında belirleyici olacaktır.

1. Tarihsel Çerçeve: Azınlıkların ve Azınlık Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Tarihsel süreçte bir konunun gelişiminin analiz edilmesi, kavramsal ve teorik bağlamda kurulacak yapının anlaşılmasında belirleyici olacaktır. Bir konunun günümüzde kazandığı önemi ve taşıdığı değerleri anlayabilmek konunun tarihsel süreçte nasıl doğduğu, geliştiği veya değiştiğine ilişkin bilgilerle olanaklıdır. Azınlıklar konusunda da örgütlerin, devletlerin ve azınlık gruplarının gerek ulusal gerekse de uluslararası alandaki davranışlarının analizinde öncelikle tarihsel sürece değinilmesi yerinde olacaktır. Bu çerçevede azınlık denilen birimin/yapının gerek ortaya çıkmasında gerekse bir sorun alanı haline gelmesinde ne tür faktörlerin etkisinin olduğu, ilk olarak azınlıkların sonra da azınlık sorunlarının ele alındığı iki başlıkta analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. 1. Azınlıkları Ortaya Çıkaran Tarihsel Süreçler

Sosyolojik olarak azınlıklar, antik çağlardan günümüze kadar ki tarihsel süreçte her zaman var olmuşlardır. Ancak gerek hukuken tanınmadıkları gerek kendilerinde azınlık olduklarına dair bir özbilinç oluşmadığı gerekse ortaya çıktıkları dönemler itibarıyla azınlıkları koruma şeklinde bir olgu/çaba gelişmediği için azınlık olarak kabul edilmedikleri görülmektedir⁴. Oysaki azınlıklar, genel olarak, büyük nüfus hareketleri ve siyasal otoritelerdeki yapı ve sınır değişikliklerinin yaşandığı her yerde ve her dönemde ortaya çıkmışlardır. Ancak günümüzde anlaşıldığı biçimiyle azınlık kavramı, esasen modern ulus-devletin doğuşuyla birlikte ortaya çıkıp, gelişmeye başlamıştır.

⁴ Örneğin Eski Yunan ve Roma'da yaşayan yabancılar ve köleler, azınlık olduklarına dair bir özbilinç sahip değillerdi. Bunun yanı sıra, tarihsel topraklarında yaşayan ve kapalı toplum oldukları için farklılıklarını koruyan toplumların bir kısmı da, tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak buldukları ülkede azınlık durumuna düşmüşlerdir. Örneğin; Basklar, Brötonlar, Frizyanlar, Sorblar, Samiler ve Eskimolar gibi.

Modernleşme⁵ ve ulus-devletlerin doğuşu kıtalar/bölgeler itibarıyla farklılık gösterdiği için, azınlıkların ortaya çıkış süreçleri ve sahip oldukları sorunlarda devletler/bölgeler arasında farklılık sergilemektedir. Ancak ulus-devletlerin ilk olarak Avrupa’da oluşması⁶ nedeniyle azınlıklarında (özellikle ulusal azınlıklar) ilk olarak Avrupa’da ortaya çıktığı ve bu tarihsel sürece paralel olarak azınlık sorunlarının çözümü, bu çerçevede azınlık haklarının tanınması konusunda gelişmelerin de ilk olarak Avrupa’da gerçekleştiği tespit edilmektedir⁷.

Eski Yunan ve Roma dönemlerine ilişkin tarihsel verilere bakıldığında herhangi bir azınlık kavramı ile karşılaşmamaktadır. O dönem itibarıyla yurttaşlar ve köleler biçiminde bir ayırım olsa da bu ayırım, azınlık-çoğunluk ilişkisine dayanmamaktadır. Ortaçağ döneminde ise, Kilise’nin önderliğinde tam bir dinsel bütünlük içinde Yahudilerden-fiilen bir dinsel azınlık olarak saptansalar da-güçsüz ve tamamen dışlanmış olmaları nedeniyle tam da bir azınlık olarak bahsetmek mümkün görülmemektedir. Avrupa’da azınlıklar, Ortaçağın ardından yaşanan gelişmeler, siyasal yapı ve sınır değişiklikleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Belirli bir zaman dilimi vermek gerekirse de, azınlık kavramı Avrupa’da, 1648 yılında yapılan Westphalia Andlaşması sonucunda devletlerin sınırları belli bir toprak parçası üzerindeki egemenliklerinin tanınmasıyla, yani ulus-devletlerin oluşmasıyla birlikte ortaya çıktığı tespit edilmektedir. Esasen, 16. yüzyıldaki Reformasyon⁸ sürecinde kiliseye karşı girişilen hareket sonucunda dinsel azınlıklar⁹ ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak o dönemde dinsel azınlıkların hakları güvenceye alınmış olmakla birlikte Kralın da her an bu

⁵ Modernleşme, genel anlamıyla, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda Batı toplumlarının sahip olduğu yapı, kurum, değer ve sistemlere sahip olmak amacı ile yapılan düzenlemelere verilen addır. Geleneksel toplumsal yapılarda ve değerlerde ekonomik gelişmenin etkisini göstermek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda modernleşme, bir toplumsal özerklik ve kültürel farklılaşma sürecidir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bryan S. Turner (edit.), **Theories of Modernity and Postmodernity**, Sage Publications, London, 1990, passim; Zekiye Demir, **Modern ve Postmodern Feminizm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 13–41.

⁶ Avrupada ulus ve devletin gelişimi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hagen Schulze, **Avrupa’da Ulus ve Devlet**, Çeviren: Timuçin Binder, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005, passim.

⁷ Erol Kurubaş, **Asimilasyondan Tanınmaya-Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayın, Ankara, 2004, s. 1–2.

⁸ 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa’da yaşanan Reformasyon hareketi, bir yandan Batı’nın üstünlüğünün temel nedenlerinden biri olurken, diğer yandan da sonraki yüzyılların siyasi tarihi üzerinde çok önemli etkilerde bulunmuştur. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 61–64.

⁹ Aşağıda daha ayrıntılı olarak bilgi sunulacağı gibi, farklı azınlık çeşitleri bulunmaktadır ve dinsel azınlıklarda bunlardan biridir.

hakları geri alma yetkisi olduğundan azınlık hakları çok zayıf bir biçimde korunmuştur¹⁰. Modern anlamda azınlıkların ortaya çıkışı ise, 17. yüzyılda oluşmaya başlayan ulus-devlet olgusunun etkisiyle olmuştur¹¹.

Avrupa’da Osmanlı ve Avusturya-Macaristan gibi iki büyük İmparatorluğun dağılması ve yaşanan Birinci Dünya Savaşı’nın ardından yeni sınır düzenlemelerinin yapılması sonucunda, Orta ve Doğu Avrupa’da ve Balkanlarda birçok azınlık grubu ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da, bu bölgelerdeki azınlıkların yapısı iyice girift bir konuma ulaşmıştır¹². Amerika ve Avustralya’da ise azınlıklar büyük oranda sömürgeciliğin bir sonucu olarak doğmuş ve bu kıtalarda azınlık konumuna düşenlerde bu toprakların Kızılderililer, Eskimolar, Aborjinler gibi yerlileri ya da bu topraklara sonradan gelen Hispanikler gibi göçmenleri olmuştur (Kanada-QUEBEC örneğindeki Fransızlar gibi). Afrika, Ortadoğu ve Güney Asya’daki azınlıklar ise, sömürgecilik ve emperyalizmin birer sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerde tamamen büyük güçlerin çıkarları nedeniyle toprakların etnik, dilsel vb. hiçbir ölçüt gözetilmeden paylaşılarak siyasal sınırların belirlenmesi, beraberinde azınlık sorunlarının oluşmasına neden olmuştur¹³.

1. 2 Azınlık Sorunlarını Ortaya Çıkaran Tarihsel Süreçler: Ulus-devlet ve Ulus-İnşası Tartışmaları

Azınlıkları ortaya çıkaran tarihsel sürece ilişkin olarak çizilen bu genel çerçeveden sonra, modern anlamda azınlık olgusunun gelişmesinde önem kazanan ulus-

¹⁰ Dinsel azınlıklar ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Füsün Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 579, Ankara, 1993, s. 1–5; LaRae Larkin, **The Legitimacy In International Law Of The Detention And Internment Of Aliens And Minorities In The Interest Of National Security**, The Edwin Melen Press, New York, 1996, s. 33–44.

¹¹ Patrick Thornberry, **International Law and the Rights of Minorities**, Clarendon Press, Oxford, 1991, s. 1.

¹² Avrupa’daki azınlıklar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Panikos Panayi, **An Ethnic History of Europe since 1945: Nations , States, Minorities**, Pearson Education Ltd., Essex, 2000, passim; Panikos Panayi (edit.), **Minorities in Wartime-National and Racial Groupings in Europe, North America and Australia during the Two World Wars**, Berg Publishers Limited, Oxford, 1993, passim.

¹³ Kurubaş, op. cit., s. 3-4. Ortadoğu’daki etnik yapılanma hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu-Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 33–64. Afrika’daki azınlıklar ve sorunları hakkında bkz. Igor Kopytoff, **The African Frontier: the reproduction of traditional African societies**, Indiana University Press, Bloomington, 1989, passim.

devletlerin oluşma sürecinin ve 19. yüzyılda azınlıklar ve azınlık sorunları konusunda yaşanan gelişmelerin ele alınması yerinde olacaktır.

Azınlık olgusunun oluşmasında ve içeriğine yönelik değişimlerin yaşanmasında ve azınlık sorunlarının doğmasında 19. ve 20. yüzyıl gelişmeleri belirleyici olmuştur. 19. ve 20. yüzyıl boyunca üç dalga halinde yaşanan ulusçuluk/uluslaşma akımları bu gelişim ve değişim sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Bu ulusçuluk/uluslaşma akımlarına geçmeden önce, ulusçuluk kavramının anlamı ve gelişim çizgisi üzerinde durmak yerinde olacaktır. Ulusçuluk, uluslararası politika alanında, 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişmiş bir kavramdır. Avrupa ülkelerinin çoğunda, hemen hemen aynı zamanlarda, ulusçuluğun gelişmeye ve yayılmaya başlamasında, Fransız İhtilali etkili olmuştur. 18. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıl boyunca süren ve tüm Avrupa'ya yayılan ulusçuluk hareketi, ulus-devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Ulusçuluk ülkede geniş bir alan üzerinde merkezi bir hükümetin kurulmasını istemekte ve bunun gerçekleşmesi için uğraşmaktadır. Ulusçuluk, ulus-devletleri siyasal örgütlenmenin ideal biçimi olarak kabul eden, ulusların, yaratıcı kültür enerjisinin ve ekonomik refahın kaynağı olduğuna inanan düşüncenin geniş halk kitlelerine yayılmış biçimidir. Ulusçuluk, ulus-devletlerin kurulmasında belirleyici olurken, ulus-devletlerin kurulması da ulusçuluğu güçlendirmektedir¹⁴. Ulusçuluğu geliştiren nedenler arasında, toplumsal grupların oluşmasında tüm tarih boyunca da önemli rol oynayan duygu ögesi önem kazanmaktadır. Ulusçuluğun gelişiminde 'grup bilinçliliği' faktörü de önemli bir rol oynamaktadır. Ulusçuluk, bir yanda grup içi bilinçliliği arttırarak birleştirici olurken, bir yandan da bu bilinçliliği vurgulayarak gruplar arasında ayırıcı olmaktadır¹⁵.

Bu çerçevede üç dalga halinde yaşanan ulusçuluk akımlarından birincisi olan I. dalga ulusçuluk akımları, çok uluslu imparatorlukların sona ermesiyle ulus-devletlerden oluşan Avrupa merkezli bir uluslararası sistemin oluşmasının yanı sıra, tek bir ulus-devletin bünyesinde toplanamayan azınlıkların doğmasına da neden olmuştur. II. dalga ulusçuluk akımları, 20. yüzyılın ikinci yarısında sömürgelerin bağımsızlaşması

¹⁴ Dolayısıyla ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet olguları arasında karşılıklı bağımlılık ve bir etkileşim bulunmaktadır. Bu nedenle, ulus-devletlerin oluşum süreçleri ile ulus-inşa süreçleri birbiri içine geçmiş bir durumdadır.

¹⁵ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 320–325.

sürecinde yaşanmış ve yeni azınlıkların doğmasına neden olmuştur¹⁶. Üçüncü uluslaşma dalgası ise, Soğuk savaşın bitimiyle birlikte yaşanmış ve yeni azınlıklar bir kez daha uluslararası siyasetin gündemine taşınmıştır¹⁷.

Bu üç dalga içerisinde özellikle ulus-devletlerin oluşma süreci, yani I. Dalga ulusçuluk akımları, azınlıkların ortaya çıkışında ve günümüzde de devam eden azınlık sorunlarının doğmasında önemli bir aşamadır. Azınlık, ulus-devlete bağımlı bir olgudur. Ulus-devletlerin oluşumu ile azınlıkların ortaya çıkışında var olan paralelliğin nedenleri, genel olarak; ulus-devletlerin ülke sınırlarının oluşması sırasında güç mücadelesinin bir sonucu olarak ulusun sınırlarının göz önüne alınmaması ve yeni oluşan siyasal yapıların toplumsal farklılıkları ortadan kaldırarak türdeşliği sağlama çabası içerisine girmeleridir¹⁸. Ulus-devlet içinde “bütünlük”ün bozularak “farklı” bir grubun ortaya çıkması ve bu grubun farklı olduğu bilincinin gelişerek farklılıklarının korunması gerektiğinin anlaşılması ile azınlık kavramı oluşmaya başlamıştır. Böyle bir düşünce ancak merkezi devlet içerisinde olabilirdi, çünkü İmparatorluk sistemi merkeziyetçi olmadığı; etnik, dinsel, dilsel bütünlüğü sağlamakta ilgilenmediği ve sadece İmparatorluğa sadakat bağına önem verdiği için azınlıkların bu sistem içinde doğuşu da mümkün olmamıştır. Ne zaman ki ulus-devletleşme süreci başlamış ve böylece merkezi devletler oluşmuştur, o zaman azınlık kavramı ve beraberinde de azınlık sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır¹⁹.

¹⁶ Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ulusçuluğun, 19. yüzyıl Avrupa’sında yaşanan ulusçuluktan farkı; Avrupa’da önce “ulus” olgusunun, sonra “ulusçuluk” akımının ortaya çıkmasına karşılık, gelişmekte olan ülkelerde önce ulusçuluk doğmuş sonradan bir ulus yaratılarak ulus-devletler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bkz. Ibid., s. 331.

¹⁷ Levent Ürer, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 3. Bu yaklaşım Erözden tarafından da şu şekilde ifade edilmiştir. Geçmişten günümüze üç tip ulus-devletin kurulduğu görülmektedir; Birincisi, Avrupa ve Avrupa yakın çevresi merkezli ulus-devletler; ikincisi, özellikle Amerikan kıtasında gözlenen yerli halkın soykırımına ortadan kaldırılması ve göçmen bir nüfusun getirilmesi ile oluşturulan ulus-devletler ve üçüncüsü de; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan sömürgecilikten sonra oluşan ulus-devletlerdir. Bkz. Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s. 89.

¹⁸ Jennifer Jackson Preece, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, Çeviren: Ayşegül Demir, Donkişot Yayın, İstanbul, 2001, s. 17–18. Ayrıca ulusçuluk ve etnik yapılar arasındaki ilişki hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. James G. Kellas, **The Politics of Nationalism and Ethnicity**, Macmillan Press, Houndmills, 1998, passim.

¹⁹ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2000, s. 18.

Ulus-devletleşme süreci ile azınlıklar arasındaki bu bağlantının incelenmesine öncelikle ulus-devletin ne olduğuna dair genel bir tanımla başlamak yerinde olacaktır: Ulus-devlet, sınırları²⁰ belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde, yasal güç kullanma hakkına sahip, yönetimi altındaki toplulukları ve bunlara ait alt kimlikleri, gelenek ve köken mitlerini canlandırarak ortak kültür, simgeler ve değerler çerçevesinde türdeşleştirmeye çabalayan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirilmiş ulus adında bir üst kimlik içinde onları örgütleyen siyasi yapılardır²¹. Ulus-devletler, sınırları içinde herkesin, aynı özelliklere sahip türdeş bir topluma dönüştürüldüğünde güçlü bir yapı olacağı varsayımına dayanır²². Ulus-devletlerde, türdeş bir toplum yaratılarak ulusun birliğini sağlamak için de bir takım uluslaştırma araçlarından (eğitim, askerlik, hukuk, dil gibi) yararlanır. Bu nedenle etnik, kültürel, dilsel vb. çeşitlilik, toplumsal birlikle özdeşleştirilen siyasal birliği engelleyen bir olgu olarak görülmektedir²³. Oysaki ulusların sınırları ile ulus-devletin sınırlarının örtüşmesi kurgusu gerçek dünyada karşılığını bulamamaktadır. Çünkü ulus-devletin doğması sırasında sınırlar oluşturulurken aynı etnik ve ulusal gruptan insanlar farklı siyasal sınırlar içinde kalmaktadır²⁴.

Ulus-devletin, ulus ile devlet sınırlarının çakıştığını kabul eden temel bir mantık üzerine kurulmuş olması ancak böyle bir şeyin gerçek dünyada çok da fazla karşılığını bulamaması neticesinde, alt kimliklerin (azınlıkların) ulusal üst kimliğe (çoğunluğa) katılımının sağlanmasına çalışılmıştır. Oysaki o ülkede yaşayan bütün toplulukların tam ve eksiksiz, kayıtsız ve şartsız bir biçimde bu üst kimliğe katılımları söz konusu değildir. Bu topluluklar, böyle bir tam katılım olmadan da vatandaş olarak o ülkede

²⁰ Sınırlar, devletin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve iktidarının sembolleridir. Günümüzde de sınırlar, ulus-devletlerin geçirdiği önemli değişimlere işaret eden yerlerdir. Meşruiyet, vatandaşlık, toplumsal içerme veya dışlama, devlet güvenliği, milliyetçiliğin etkileri üzerine düşünüldüğünde sınırların, devletin kültürlerarası iletişim ve adaptasyon bölgeleri olarak oynadığı roller, ulus-devletin geçirdiği değişimin tanımlanması açısından da önemlidir. Bkz. Hastings Donnan, Thomas M. Wilson, **Sınırlar-Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları**, Çeviren: Zeki Yaş, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2002, s. 269–270.

²¹ Montserrat Guibernau, **Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devletler ve Milliyetçilikler**, Çeviren: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 93.

²² Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Çeviren: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 112–113.

²³ Lawrence M. Friedman, **Yatay Toplum**, Çeviren: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002, s. 97–105, 112–123, 140–167.

²⁴ Kültürel ve etnik bakımdan türdeş olarak nitelendirilebilecek ülke sayısı sınırlıdır. İzlanda, Kore ve Portekiz verilebilecek az sayıda örnekten bir kaçıdır. Kurubaş, op. cit., s. 7.

yaşamaya devam etmektedirler. Böyle bir durumda o toplumda çoğunluğu oluşturanlar, bu farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla uluslaştırma araçlarını kullanarak ulus inşası²⁵ (nation bulding) yöntemine başvurumaktadırlar. Batı Avrupa’da yaşanan tarihsel gelişmeler de bu teorik çerçeveyi doğrulamaktadır²⁶.

Ulus-inşası sürecinin birbiri ile bağlantılı üç temel ögesi vardır. Birincisi bütünleştirici bir ideolojiden beslenmesidir. Ulusalıcılığın değişik şekilleri ya da uluslaştırma ideolojisi ulus-inşasının klasik ideolojisi olarak görülmektedir. Burada ulusalcılık/uluslaştırma ideolojisiyle kastedilen, ortak bir ulusal kimliğin anlamlı gelişiminden diğer ulusal ve etnik gruplardan şiddetle ayrılmak da dahil olmak üzere her şeyin kapsanmasıdır. Ulus-inşasının ön koşulu bir ulusun oluşturulmasıdır. Bu ideolojiye göre öncelikli kimlik ve sadakat; aşirete, kabileye, etnik veya dinsel bir gruba bağlı kaldığı ve ‘ulusal kimlik düzeyi’ ikinci plana itildiği/tümüyle kaybolduğu sürece ulus-devlet istikrarsız bir yapıya bürünecektir. Ulus-inşa sürecinin ikinci ögesi; birbirine gevşek bağlarla bağlı olarak önceden var olan grupların bir toplumla bütünleşmesidir. Bunun içinde toplumsal gruplar arasındaki iletişim yolları güçlendirilmelidir. Ulaşım ve iletişim altyapılarının, yerel alanlarda ulusal bir ekonominin ve medyanın rolünün güçlendirilmesi toplumsal bütünleşmenin anahtar unsurlarıdır. Ulus-inşası sürecinin son ögesi ise; kendi topraklarını gerçekten kontrol edebilen işlevsel bir devlet aygıtının gerçekleştirilmesidir. Devlet inşası, başarılı bir ulus-inşasının temel noktasıdır. Özellikle çok etnikli toplumlarda, ama ulus-devletin kurulmasının amaçlandığı her toplum için de geçerli olmak üzere, toplumsal bütünleşme ve ulus-devlet kurma amacına hız kazandırma da çeşitli maddi teşvikler (finansal, ekonomik, hizmet istihdamı vs.), kültürel gereçler (dil politikası, eğitim politikası, askerlik ve siyasal katılım hatta din politikası) veya zorlama gibi yöntemler bizzat da devlet tarafından uygulanmaktadır²⁷. Kültürel gereçlerde, eğitim ile ulus bilinci, askerlik ile vatan bilinci, siyasal katılım ile de vatandaşlık bilinci aşılmanmaya çalışılmaktadır. Bu sürecin sonunda da azınlığa veya

²⁵ Ulus-inşası, özellikle uluslararası seviyede, devletin dağılmasının ve toplumsal parçalanmanın önlenmesinin politik bir seçeneği olarak, askeri çatışmayla sorunu çözmeye bir alternatif olarak, yeri geldiğinde askeri müdahalelerin bir parçası olarak ya da yaşanan çatışmalar sonrasında kullanılacak politikaların bir unsuru olarak günümüzde de çok fazla tartışılan bir kavramdır. Bkz. Jochen Hippler (edit.), **Ulus İnşası**, Çeviren: Algan Sezgintüredi ve Burhan Şayli, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s. 8.

²⁶ Kurubaş, op. cit., s. 7.

²⁷ Hippler, op. cit., s. 12-14.

yerele ait her şey (adet, dil, sadakat) aile ve folklor gibi küçük birimlere havale edilerek zamanla değerlerini kaybetmekte ya da etkileri en aza inmektedir (asimilasyon süreci²⁸). Uluslaştırma ideolojisine göre ulus-inşası projesi ne kadar başarıya ulaşırsa azınlık sorunlarının ortaya çıkma riski de o kadar azalmaktadır. Fakat bu proje tam olarak gerçekleşmezse ki tarihsel süreçte örneklerin bu yönde olduğu görülmektedir, ulus-devlet içinde azınlıkların ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Bu azınlıklarda böyle bir süreç sonunda ya kültürel ya da silahlı mücadele yolunu tercih edeceklerdir/etmişlerdir²⁹.

Tarihsel süreç dikkate alındığında ulus-inşası aşamasında, azınlıkların sert önlemlerle bastırılarak ulusal kimliğin güçlenmesinin sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Ayrıca azınlıklar, sorun oluşturdukları düşünüldüğü çerçevede ulus-devlet tarafından soykırım gibi sert baskılarla veya asimilasyonla da karşılaşmıştır. Bunların dışında segregasyon (ayrımcılık), entegrasyon³⁰, özerklik, federalizm veya azınlık statüsü gibi önlemlerle de bu azınlık sorunları aşılmaya çalışılmıştır³¹.

Ulus-devletle azınlıklar arasında yaşanmış/yaşanan bu sorunlar, ulus-devletin oluşturulması çabalarının yanı sıra, ulus-devletin kendine özgü birtakım özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, ulus-devlet içindeki, aynı dili konuşan, aynı kültür ve tarih mirasını paylaşan, mümkünse aynı soydan gelen ve aynı dine inanan ulusla devletin örtüşmesi gerektiği yönündeki düşüncedir. İkincisi ise, devletin ulusçuluk ideolojisiyle sahip olduğu uluslaştırma araçlarını (eğitim, askerlik,

²⁸ Asimilasyon, toplumlar arasındaki etnik, sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıkları egemen grubun lehine ortadan kaldırmayı öngörmektedir. Asimilasyon süreci kendini pek çok alanda gösterir, ama bu sürecin temelinde özellikle dil politikaları yatmaktadır. Çünkü azınlıklar kültürel kimliklerini ancak dilleri ile sürdürebilmektedirler. Bu sebeple de ulus-devlet, genelde kurucu ulusun dilini, yani çoğunluğun kullandığı dili resmi dil yapıp her alanda kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Savaş Çoban, **Küreselleşme, Ulus-devlet, Azınlıklar ve Dil**, Su Yayınları, İstanbul, 2005, passim; Süleyman S. Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, Alp Yayınevi, İstanbul, 2007, passim.

²⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. William Hardy McNeill, **Polyethnicity and National Unity in World History**, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo, 1986, passim; Guibernau, **Milliyetçilikler...**, op. cit., s. 111.

³⁰ Entegrasyon, toplumların özellikle etnik ve kültürel kimliklerini kaybetmeksizin, birbirleriyle ve toplumla uyumlu hale getirilmesine çalışmaktadır.

³¹ Kurubaş, op. cit., s. 8. Azınlık sorunlarının çözümünde kullanılan bu yöntemlere ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. John McGarry and Brendan O'Leary, "Introduction: The macro-political regulation of ethnic conflict", John McGarry and Brendan O'Leary (eds.), **The Politics of Ethnic Conflict Regulation-Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts**, Routledge, London, 1993, passim.

vatandaşlık, hukuk, iletişim, siyasal katılım gibi) kullanıp, vatandaşlarını kendi belirlediği ve tüm ulusu kapsadığı ileri sürülen ulusal kimlik ve bu kimliğe yönelik sadakat ve aidiyet ile tanımlamasıdır. Üçüncü olarak da, devletin meşruiyetini ulusun kendisine verdiği egemenlikten alması ve bu egemenlikten doğan iktidarı ve yetkileri tek elde yani üniter/merkeziyetçi yapıda toplamasıdır. Ulus-devletin bu özellikler çerçevesinde belirlediği tek devlet, tek ülke ve tek ulus anlayışı ise, azınlık sorunlarının doğmasında büyük rol oynamaktadır³². Dolayısıyla azınlıklar ile ulus-devlet arasındaki sorunlar aralarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ulus-devlet azınlıkları çeşitli yollardan ortadan kaldırarak ulusun bir parçası yapmak istemekte, azınlıklarda kendi kimliklerini tam olarak güvenceye almak istemektedir.

Ulus-devletin saydığımız özellikleri içinde, vatandaşlarını, kendi belirlediği ve tüm ulusu kapsadığı ileri sürülen ulusal kimlik ve bu kimliğe yönelik sadakat ve aidiyet bağı ile tanımlaması özellikle dikkat çekicidir. Bu noktada ulusal kimlik nedir, nasıl tanımlanabilir? sorusu önem kazanmaktadır. Öncelikle, “kimlik” kavramının anlamı ile başlayacak olursak; insan topluluklarına özgü bir varoluş olgusu olarak zaman içinde etkisini gösteren ve objektif/subjektif unsurlarla gelişen bir yapı olduğunu belirlenebilir. Bir kimlikten söz edilmesi durumunda, zorunlu olarak “başkası” ya da “öteki” de söz konusu olacaktır. Zira kimlik, varlığın sürekliliği ile ilintili bir etkileşim sürecinde kendisini ötekilerden ayırt edici özellikler meydana getirir. Kimlik oluşum süreci ise, sürekli gelişen ulusal veya uluslararası toplumsal etkileşim ortamında gerçekleşir³³. Kimlik, birey merkezli bakıldığında, insanları hem tanımlayan hem de onlara yön veren, nasıl düşünmesi, değerlendirmesi ve davranması gerektiğini belirleyen zihinsel bir yapıdır. Kimlik toplumsal/kolektif merkezli bakıldığında ise, bireyin kendini diğer insanlara göre tanımlaması nasıl bir bireysel kimlik üretiyorsa, ulusu da içerecek düzeyde değişik grupların ‘kendi’ ve ‘öteki’ olarak ayrışması da kolektif kimlikleri oluşturmaktadır. Ulusal kimlik konusu ise, Kowert tarafından içsel ve dışsal olarak ikili bir yapıda açıklanmaya çalışılmaktadır. Devleti oluşturan unsurlar arasındaki uyum ve devlet ile bu unsurlar arasındaki bağıllık içsel kimlik; devletin diğer devletlerle

³² Kurubaş, op. cit., s. 11.

³³ İbrahim S. Canbolat, **Avrupa Birliği ve Türkiye-uluslararası bir sistemle ortaklık**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 4.

karşılaştığında taşıdığı farklılıklar ise dışsal kimlik olarak tanımlanmıştır. Kimliğin ulus-devlet üzerinden tanımlanması, ulus-devletin bütünleşmesini ifade eden ‘içsel kimlik’ ile ulus-devletin diğerlerinden farklılığını vurgulayan ‘dışsal kimlik’ ayrımını yaratmaktadır³⁴. Ulusal kimlik, ortak dil, kültür, din, coğrafya ve tarih gibi ögelere dayansa da ‘öteki’ ile karşılaşması ulusu farklılaştırmaktadır. Öteki ile temasın en ileri boyutu, dolayısıyla ulusal kimliği şekillendiren faktörlerden biri savaşlardır. Bunun yanı sıra güvenlik kaygısı³⁵, kendilerini örtüşürdükleri sosyal çevreye ve bir kimliğe ihtiyaç duymalarını belirlemektedir. Coğrafya ve tarih de, ulusal kimliğin diğer kurucu öğeleri olarak önem kazanmaktadır³⁶.

Günümüzde küreselleşme sürecinin de etkisiyle ulus-devlet süreci olumlu veya olumsuz değerlendirilebilecek bir değişim içerisine girmiştir. Bu olumlu ve olumsuz etkilere değinmeden önce küreselleşmenin anlamı ve özelliklerine genel çerçevede değinmek yerinde olacaktır. Giddens’in verdiği tanımına göre “*küreselleşme, uzak yerleşim yerlerini birbirlerine bağlayan, yerel birimlerin çok uzaklardaki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin yaşandığı dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması durumudur*”³⁷. Dünya milletlerinin ekonomi, siyaset, iletişim bakımlarından birbirlerine yaklaşması ve bir bütün haline gelmesi şeklinde de tanımlayabileceğimiz küreselleşmenin en önemli parametreleri ise uluslararasılaşma, teknolojik devrim, sınırların kalkması ve liberilazasyondur. Küreselleşmenin ulus-devlete yönelik etkileri, ekonomik, kültürel ve siyasal olmak üzere üç alanda gelişmiştir/gelişmektedir. Ekonomik küreselleşme ile ekonominin uluslararası bir nitelik kazanması, ulus-devletin tutarlılığını veya sürekliliğini etkilemektedir. Kültürel küreselleşme sürecinde, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler dünyanın küçülmesine ve hem kimliklerin evrenselleşmesine, hem de parçalara bölünüp çoğalmasına neden olmaktadır. Bu noktada ulus-devletlerin geleceği, ulusal kimliğe ilişkin bu yeni durumları nasıl dengeleyeceği ile paralel gelişecektir. Siyasal küreselleşme ise, ulus-

³⁴ Paul A. Kowert, “National Identity: Inside and Out”, *Security Studies*, Cilt 1, No 2/3, Kış 1998/1999, Bahar 1999, s. 5–15.

³⁵ Ulusal kimliğin oluşumunda etkili olan bu faktörlerle ilişkin olarak, özellikle güvenlikle ilişkili olarak, ilerleyen kısımlarda ayrıntılı şekilde bilgi sunulmaktadır.

³⁶ Zeynep Dağı, *Rusya’nın Dönüşümü-Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002, s. 49–51.

³⁷ Anthony Giddens, *Sosyoloji-Eleştirel Bir Yaklaşım*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 51.

devletin uluslararası alanda temel aktör olma özelliğini sarsmış ve ulus-devleti yetkilerini başka birimlerle paylaşma zorunluluğu içinde bırakmıştır. Başka bir ifadeyle, uluslararası siyasal ve ekonomik aktörler de devlet egemenliğine ortak olmuştur³⁸.

Küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkilerine yönelik olumlu yaklaşımlara göre; küreselleşme, ulus-devleti aşındırarak veya sınırlandırarak farklılıkların gerek ulusal, gerek uluslararası alanda temsiline olanak vermektedir. Bu yaklaşımlar, heterojenlik kavramını özellikle yerellik, insan hakları, demokrasi bağlamında merkeze alarak; ulus-devletin homojenliği sağlamak için bastırıldığı veya bastırmasa da ikinci plana ittiği etnik/dinsel/cinsel/alt kimlikler şeklindeki heterojen kimliklerin evrenselleşme süreciyle birlikte artık temsil edilebileceğini savunmaktadır³⁹. Küreselleşme sürecine olumsuz yaklaşanlar ise; ulus-devletin zayıfladığı tezi üzerinde durmaktadırlar. Yaşanan küreselleşme sürecinde birçok ulus-devlet, kendine özgü politikalar geliştirip belli bir bilinçlenme düzeyine ulaşamadığı için “küresel kültür” ün etkilerine maruz kalmaktadır. Bu da birçok sorunun yanı sıra ekonomik bağımlılığı da beraberinde getirmektedir⁴⁰.

Ulus-devletlerin oluşum sürecinde olduğu gibi günümüzde de ulus-devlet ile azınlıklar arasındaki sorunlar varlığını korumaktadır. Ancak özellikle 90’lı yılların başında yapılan ulusal bazdaki birçok düzenlemeyle toplumsal bütünleşme süreçlerine bu grupların da dahil edilmesi ile sorun bir parça çözülmeye çalışılmıştır. Bu aşamada şu noktanın altının çizilmesi yerinde olacaktır; azınlıkların talepleri her zaman için kırılğan bir yapıya sahip ulus-devletler üzerinde gerilim yaratmaktadır. Ancak bu gerilim tarihsel örneklerin de gösterdiği üzere uygulanan ulus-inşası süreci ile çözülmemekte hatta daha da tırmanmaktadır. Artık günümüzde sorunların çözümü ve toplum içinde barışın sağlanması için hem politik hem yönetsel kurumların kısmen yeniden mimarisinden söz edilmektedir. Günümüzde bu süreç ‘ulus-devletin yeniden inşası’ şeklinde kavramlaştırılmıştır. Önceleri sorunların çözümünde ekonominin

³⁸ Bu aktörlerin içinde özellikle Avrupa Birliği (AB), ulus-üstü bir yapılanma olmasından da kaynaklı olarak önemli bir yere sahiptir. Sait Yılmaz, **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 90–91.

³⁹ Y. Furkan Şen, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-devlet**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2004, s. 197.

⁴⁰ İbrahim S. Canbolat, **Savaş ve Barış Arasında Dünya-korku ve umut arasında insan**, Alfa-Aktüel Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 47.

iyileştirilmesi ile bu tartışmaların ortadan kalkacağı belirtilmekte idi, oysaki görülmüştür ki ekonomi çok iyi de olsa azınlıkların ulus-devlete yönelik talepleri varlıklarını korumaktaydı. Bu çerçevede ulus-devletin azınlıkların taleplerine yönelik gelişen yeniden inşa sürecinde uzlaşma, yerel temsil, federalizm, çok kültürlülük ve kültürel özerklik gibi yöntemlerle/isteklerle karşılaşılmaktadır. Ulus-devletlerin teorik çerçeve kısmında da üzerinde durulacağı gibi, realist kaygılarla uzak durdukları bu yöntemler, liberalizmin etkisiyle gittikçe daha güçlü bir şekilde ifade edilmeye/tartışılmaya başlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve: Azınlık Kavramı, Azınlık Olmanın Ölçütleri ve Azınlık Çeşitleri

Ulus-devletin oluşumu ve ulus-inşası sürecinin azınlık sorunlarının doğuşu üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğunu, anlatılan bu genel tarihsel çerçeve aracılığıyla da saptayabiliyoruz. Ulus-devletin bu sorunları çözmek veya ortadan kaldırmak için hangi yöntemlere başvurduğunu ve bu yöntemlerin arkasında yatan teorik ve düşünsel yapının ne olduğunu açıklayabilmek için de öncelikle “azınlık” kavramının anlamı/gelişimi üzerinde durmak yerinde olacaktır. Ancak bu kavramı ayrıntısı ile ele almadan önce, çalışmanın da başında belirtildiği gibi, literatürde karşımıza çok fazla çıkan ulus, etnik gibi kavramlar üzerinde durmak ve azınlık kavramı ile bu kavramlar arasındaki farklılıkları ortaya koymak gerekmektedir⁴¹.

İki kutuplu sistemin yıkılmasından sonra oluşan uluslararası yapı, birçok kavramı ve kuramı tartışılır duruma getirmiştir. Özellikle etnik, etnik grup, azınlık, ulusal azınlık, etnik azınlık, ulus, ulus-devlet, etnik-devlet, etnik sorunlar, etnik ayrımcılık gibi kavramlar tekrar gündeme gelerek nitelik ve anlamları yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Devletlerin siyasal ve ülkesel bütünlüğü ve varlığı, devletlerarası barışın korunması ve ulus-devletin devamlılığı bakımından önem taşıyan bu kavramlar, çeşitli toplulukların etnik, siyasal, dilsel, dinsel, kültürel ve hukuksal kimliklerinin

⁴¹ Bu kavramlar çok sayıda sosyal bilim disiplinlerinin ilgi alanına girmektedir ve her disiplin kendi sorunsallarını ön plana çıkararak bu kavramların anlamlarına yer vermektedir. Örneğin; ulus sözcüğünün anlamı bir sosyolog için; aynı etnik kökene sahip insanların grup bilincini, bir hukukçu için devlet-yurttaş bağımlı anlatırken bir uluslararası ilişkiler uzmanı için de uluslararası sistemin temel parçası kabul edilen devleti çağrıştırmaktadır. Bütün bu kavrayış biçimleri de birbirlerini etkileyerek günümüzdeki tartışmalı içerikleri oluşturmaktadır. Bkz. Erözden, op. cit., s. 10-12.

belirlenmesi, uyumlaştırılması ve korunması aşamalarında belirleyici rollere sahip bulunmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde etnik unsurlar, politik, ekonomik, askeri, coğrafi, tarihsel değişim ve hareketlerin konusu veya inisiyatifi üstlenen faktörü olmuşlardır. İmparatorluklar öncesinde kabilelerin, klanların kimliği ile özdeş anlamlı olan etnik, çok etnikli ulusal devletlerde farklı fenomenlerin bazını oluşturmuştur. Bu çerçevede de ulus, millet, ırk, etnik azınlık, ulusal azınlık vb. terimler eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Etnik kimlikleşme, ulusal kimlikleşme, etniklik-ulusallık gibi kavramların anlamdaş hale getirilmesi ve siyasallaştırılması da, değişik tiplerde çatışmalara ve anlaşmazlıklara yol açma potansiyeli taşımıştır. Bu süreci anlayabilmek ve azınlık kavramını belirleyebilmek için etnik ve ulus kavramları üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bu noktada öncelikle şunun belirtilmesi gerekir ki, aşağıda da görüleceği gibi, birçok sosyal incelemeye konu olmasına rağmen, etnik kavramına henüz kesin bir tanımlama getirilmemiş olması veya uluslararası kabul görmüş bir tanımlamanın bulunmaması, bu kavramı siyasal politikaların nesnesi olmaya elverişli bir kategori durumuna getirmektedir⁴².

İngilizce’de “etnik” terimini karşılayan bir kelime/terim yoktur. Yunanca’da ki terim “etnik” kavramının karşılığı olarak kabul edilse de, bu terim de beraberinde farklı birçok kullanımı içermektedir⁴³. Fakat bütün bu kullanımlarda etnik kavramına ilişkin ortak payda, aynı klan ve kabileye bağlı olmaları gerekmeyen birlikte hareket eden veya yaşayan bir grup insan düşüncesinin olmasıdır. Yunanca’daki karşılığı olan “ethnos” kelimesi herhangi bir soya dayalı temeli ifade etmektedir. Yunanca kullanıma modern Batı dillerinde en yakın ortak paydayı Fransızca “ethnie” teriminde buluyoruz. Bu terim içeriğinde, tarihsel topluluk bağlamında kültürel farklılıklara yapılan vurguyu içermektedir. Bu tarihsel bağlam ve kültürel özgüllüğün algılanması (özalgi ya da özbilinç, etnik olmanın temel koşullarından biridir) ise, bir halkı diğerlerinden ayırır ve belli bir halka hem kendilerinin hem de “öteki”lerin gözünde tanımlanmış bir “kimlik”

⁴² Bu kesin veya genel tanımlama eksikliği, etnik kavramının yanı sıra kavramsal çerçeve kapsamında ele alınan diğer kavramların çoğunluğu için de geçerlidir.

⁴³ Örneğin İlyada’da, arkadaş takımı anlamında “ethnos” ifadesi yer alır. Bu ve bunun gibi farklı kullanımlar için bkz. Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Çeviren: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 45.

kazandırır. Bir ethnîe'nin özellikleri, algılayışlarından ve iradelerinden bağımsız olarak, bir üyesi ya da bir kuşağı için bağlayıcı ve dışsal bir nitelik taşır ve bunlar daha sonra gelen etnik anlayışların ayrılmaz bir parçası olan tarihsellik niteliğine sahip olur⁴⁴.

Etnik terimini Fransızca'da ki anlamı ile kabul edersek-ki bu anlam daha uygundur-bir etnik grubu diğerlerinden ayıran temel özelliklerin neler olduğu? Yani, günümüzdeki etnik farklılıkların temelinin ne olduğu? sorusunu yanıtlamamız gerekmektedir. Bu soruya verilebilecek yanıtlar çerçevesinde belirleyebileceğimiz genel başlıklar şunlardır: kolektif bir isim, ortak soy miti (ırk⁴⁵ kavramı), ortak tarih, özel ortak kültür (din, özellikle de dil bu çerçeve içinde değerlendirilebilir), belli bir yer ya da teritorya (yerleştikleri toprak) ile özdeşleşme ve aralarında var olan dayanışma duygusu. İlk olarak bu özelliklerden kolektif bir ismin varlığı üzerinde duracak olursak; bunun özellikle tarihsel kayıtlarda etnik yapının tanımlayıcı işareti olduğunu söyleyebiliriz. İsim, üyelerinin ve bu etnik yapının dışındakilerin, hatta gelecek kuşakların düşüncelerinde topluluğun ayırt edici niteliklerine ve özelliklerine ilişkin imgeleri bir araya getirmektedir. Ortak soy miti ise, birçok açıdan etnik kavramının anahtar unsurudur ve bunlar dünyadaki kolektif yerleşimin araçlarını ve bir topluluğun kökenlerini, gelişimini ve kaderini açıklamaktadır. Bir soy miti, benzerliğe ve aidiyete ilişkin sorulara yanıt vermeye çalışır. Bir diğer özellik ortak tarihtir; ortak bir tarihsel anlayış birbirini izleyen kuşakları, ortak birikime eklenen deneyimlerle birleştirir. Özel ortak kültür de, etnik yapının hem üyelerinin birbirine bağlanmasına hem de onları dışarıdakilerden ayırt etmeye yaramaktadır. En fazla paylaşılan ve ayırt edici olan nitelikler ise dil ve dindir; fakat gelenekler, kurumlar, yasalar, folklor, mimari, giyim, beslenme, müzik, sanat da ortak kültürün birer parçasıdır. Etnik için kültürel özgüllük de önemlidir. Söz konusu etnik yapı sadece farklı değil, aynı zamanda karşılaştırılmaz da görünmelidir. Gerçekte farklılaştırıcı kültürel bağların ya da özgül kültürel özelliklerin sayısı arttıkça, ayrı bir etnik olma duygusunun yoğunluğu ve etnik sürekliliğin şansı da artmaktadır. Belli bir yer ya da teritorya ile özdeşleşme özelliğinde,

⁴⁴ Ibid., s. 46.

⁴⁵ Dünya üzerinde insanların büyük çoğunluğu fiziksel bakımdan birbirinden farklı görünüştedirler ve bazı fiziksel özellikler belli toplumlarda ve coğrafi bölgelerde yığılmalar göstermektedir. Irk bu türden yığılmalara ve yoğunlaşmalara verilen bir isimdir. Irk, belli ya da ayırıcı fiziksel özelliklere sahip olmaları nedeniyle diğerlerinden ayrılmış insan topluluğunu nitelemekte kullanılmaktadır.

etnik yapının her zaman, mülkiyetinde gördüğü belli bir yer ya da teritorya ile bağları vardır. Bir etnik yapı fiziksel olarak kendi teritoryasına sahip olmayabilir ancak, sembolik olarak coğrafi bir merkeze, bir kutsal yerleşime ya da bir anavatana sahip ise bu yeterlidir. Etnik mitlere, belleğe, değerlere ve sembollere ilişkin bir meseledir, siyasi iktidarla ya da maddi mülkiyetle ilişkili değildir. Etnik, sadece ortak soy miti, ortak isim, tarih, kültür ve teritoryal birleşme ile bir araya gelen bir halk değildir, ayrıca belirli bir kimlik ve dayanışma duygusunun da oluşturduğu bir topluluktur. Dolayısıyla, bir etnik topluluğun nitelendirilebilmesi için sıkıntılı ve tehlikeli zamanlarda topluluk içindeki sınıfa, gruba ve bölgeye dayanan bölünmelerin üstesinden gelecek güçlü bir aidiyet ve etkin bir dayanışma duygusu da ortaya çıkmalıdır⁴⁶. Bu tür özelliklere sahip etnik yapılar, M.Ö. üçüncü bin yılın ortalarında var olmuş ve adı bilinen kültürel topluluklar tarihsel aktörler olarak sahneye çıkmışlardır⁴⁷.

Etnik kavramı, literatürde, Glazer ve Moynihan'ın aktardığı üzere American Heritage Dictionary'nin 1973 baskısında, *bir ayrı etnik gruba ait olma ve etnik gurur açıklamaları ile yer almıştır*⁴⁸. Glazer ve Moynihan, etnik kategorisine ilişkin şu açıklamada bulunmuşlardır: *“Din, dil ve köken gibi sosyal realitenin çeşitli faktörlerine dayanan kimlikleşme şekillerinin arasında bazı ortak yönlerin bulunması nedeniyle, bunları yeni bir terim olarak, etnik kavramı altında toplayabileceğimiz düşüncesi yaygınlaşmış bulunmaktadır. Onların arasında ortak olan şey, belirli siyasi hedeflere ulaşmakta ve grup mobilizasyonunun oluşmasında efektif araç olmalarıdır”*⁴⁹. Wallerstein, etnik kavramının kuramda normal olarak kuşaktan kuşağa geçen, devlet sınırlarına bağlı olmayan, bazı sürekli davranışlara sahip olduğu söylenen, kültürel bir kategori olarak varsayıldığını, oysaki etnik grubun, *“sermaye birikiminde ücretsiz*

⁴⁶ Ibid., s. 47-57.

⁴⁷ Ibid., s. 69.

⁴⁸ Glazer N. ve D. Moynihan, *Ethnicity: Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge, 1975, s. 2'den aktaran Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 7. Ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel P. Moynihan, **Pandaemonium: ethnicity in international politics**, Oxford University Press, Oxford, 1993, passim.

⁴⁹ Özgür, op. cit., s. 7.

emeğin büyük payının korunmasını sağlayan hane yapıların yaratılması ile ilgili” olduğunu ileri sürmektedir⁵⁰.

Etnik itibarıyla önem taşıyan bir diğer olgu etnik kimlikleşmedir. Etnik kimlikleşme, insanın, etnik grubun içindeki dinsel, dilsel, kültürel, davranışsal sembollerle iletişimini sağlayan ve biriktiren kolektif etnik belleğin oluşması ile ilgili bir süreç olarak tanımlanabilir. Kolektif etnik bellek, benzer etnik kimliklere sahip insanların oluşturdukları etnik grupların oluşmasında başlıca faktör durumundadır. Etnik grup “diğer” olarak tanımladığı grupla arasına farklı özellik, tutum ve sembollerden oluşan bir mesafe veya diğer bir deyişle sosyal/etnik mesafe koymaktadır⁵¹.

Etnik grup⁵² kavramı yerine literatürde çoğu zaman farklı kavramlar kullanılmaktadır. Genellikle görülen, etnik grup yerine sıkça etnik teriminin doğrudan kullanılması şeklindedir. Bunun yanı sıra, etnik grubun, uluslararası boyutlar kazanmış, devletlerarasındaki anlaşmazlıklara konu olan ve son yıllardaki uluslararası hukuk düzenlemelerinde tanımları yapılan azınlık ile anlamdaş hale getirilmesi ve azınlık kavramının da herkesçe farklı yorumlanması nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır⁵³. Wallerstein’a göre, bu kavramların değişken kullanılmasının sebebi, siyasal iddialarda bulunmak için bir zemin oluşturan kalıcı görüntüye işaret etmelerindedir. İçerik bakımından ikisinde de benzer olan din, dil, köken, ortak kültür ve ortak kimlik gibi unsurlar, Wallerstein’ın açıklamasında “modern dünyada halkların çeşitleri” olarak sayılmaktadır⁵⁴.

Sosyal bilimlerde ‘etnik grup’ terimi ile kastedilen ise: “*Birbirleri ile ortak geçmişi olduğuna inanan, ortak kültür, dil veya din gibi değerleri olduğu farz edilen ve*

⁵⁰ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf-Belirsiz Kimlikler**, Çeviren: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 96–98.

⁵¹ Ibid., s. 107-108.

⁵² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Anthony D. Smith, (edit.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, 1996; Montserrat Guibernau, John Rex, **The Ethnicity Reader Nationalism, Multiculturalism and Migration**, Polity Press, Cambridge, 1997. s. 17–79.

⁵³ Özgür, op. cit., s. 12.

⁵⁴ Balibar, op. cit., s. 107-108.

ortak geleceğe sahip olmak isteyen grup” olarak ortaya konulmaktadır⁵⁵. Etniğin bu öğeleri arasında din ve dil genellikle yoğun tartışmalara konu olmakta ve etnik kimliğin somut göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bunlardan dini öncelikle ele alacak olursak, bütün etnik gruplara açık ve etnik birliği, bilinci bütünleştirici fonksiyonları olan unsurlardan biridir. Din, yeni bir topluluk yaratan bir faktör ve farklı etnik gruplar arasında bir unsur da olabilir, ancak prensip olarak, etnik kimliğin bir unsuru olduğu halde bütün etnik kimlikle özdeşleştirilmemesi gerekir. Bunun yanı sıra etniğin, dilsel alan sınırlarının, onun etnik alanını sınırlandırdığı da ileri sürülmektedir. Bu nedenle ana dilin, resmi dille birlikte kullanılabilmesinin etnik eşitsizlik unsurlarını ortadan kaldıracığı ve etnik hoşgörünün oluşmasında önemli rol oynadığı da bir görüş olarak kabul edilmektedir. Fotev’e göre dil, etniğin sosyo-kültürel deneyimini kodlaştırmaktadır. Bu nedenle, etnik kimlik dille yakın bağ içerisinde bulunmaktadır. Dil üzerinde uygulanan bir yönetme girişimi etnik mobilizasyana, dilin yok olması ise etnikliğin yok olmasına yol açmaktadır. Etnik farklılıkların artması ile ana dilin ifade olanakları etnik grubun yaşam kategorilerini yansıtmak açısından daha uygun olduğu için anadile bağlılığın daha da güçlendiği söylenebilir. Etnik azınlığın dili, etnik çoğunluğun diline nazaran ikincil durumda olduğundan onun kullanım sorunu etnik kimliği koruma sorunu ile örtüşmekte⁵⁶ ve etnik ayrılıkçılık şeklinde etnik sorunların oluşmasını muhtemel kılmaktadır. Bu aşamada ulus konusuna da değinmek yerinde olacaktır.

Ulus kavramı çoğu zaman etnik kavramı ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu durum, özellikle ulusun tanımlanmasında kullanılan dil, din, etnik köken, tarihsel geçmiş vb. özelliklerin, bir etnik grubun sahip olduğu özellikler ile benzerlik taşımasından kaynaklanabilir. Günümüzde yaygın kabul gören ve ulus-devlet birlikteliğini esas alan tanıma göre, ulus, “ *ortak bir geçmişe ve geleceğe ilişkin benzer düşüncelere sahip olan, yani bir inanç ve bilinç birliği içinde bulunan insan topluluğu*”

⁵⁵ Lale Yalçın Heckman, “Ulus, Millet, Azınlık, Etnik Grup ve Kültür Kavramları Üzerine”, **Birikim**, Özel Sayı 71–72, Birikim Yayınları, İstanbul, Mart-Nisan 1995, s. 83.

⁵⁶ Georgi Fotev, *Drugiyat Etnos*, A.İ. “M. Drinov”, Sofiya, 1994, s. 51-189’den aktaran Özgür, op. cit., s. 13-14.

dur⁵⁷. Wallerstein'a göre, ulus kavramı, kapitalist dünya ekonomisinde avantaj elde etmek için ortaya konulan bir iddiadır. Ulus, bu uluslara egemen olan devletlerin parçalanma ve dış saldırı tehdidi karşısında kaynaşmalarını ve tehditlerin azalmasını sağlayan unsurların toplamıdır⁵⁸.

Ulus kategorisinin genel hatlarını çizen bu formülasyonların da katkısıyla, ulusun etnik yapısının özellikleri ve ulus-etnik boyutu ile ilgili daha somut çıkarımlara da gidilebilir. Örneğin Fotev, ulus olgusunu tanımlarken, ulus-devlet-etnik ilişkileri üzerinde bazı sonuçlandırmalara gitmiştir. Ona göre ulus, insanlık tarihinde etnik kavramından daha geç ve özgün sosyo-kültürel birliktelikler olarak ortaya çıkmıştır. Her ulusun temelinde belirli bir temel etnik yatmakta ve bu durum etnik ile ulusun ayırt edilmesini zorlaştırmaktadır. Ulus çok ve çeşitli etnik grupları bünyesinde barındırırken, etnik içsel bakımdan nispi homojenlik arz etmektedir⁵⁹.

Setan-Watson'un üzerinde durduğu tanıma göre ulus, “*üyeleri dayanışma duygusu, ortak kültür ve kendi kimliğinin bilincinde olarak kenetlenmiş yapı*”dır⁶⁰. Bu tanım çerçevesinde özellikle, o topluluğun kendi kimliğinin bilincinde olmasına vurgu yapılmıştır. Anthony Smith ise ulusu, “*tarihsel bir toprağı, ortak mitleri ve tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kültürünü, bir ekonomiyi ve bütün üyeler için ortak yasal hak ve yükümlülükleri paylaşan, adı konmuş bir insan topluluğı*” olarak tanımlamıştır⁶¹.

Bir ulusun “kendi” tarafından tanımlanmasının uygunluğunu vurgulayan diğer bilim adamları ise, daha önce ulus-inşası sürecinde değindiğimiz gibi, bir ulusun tasavvur edildiğini, icat edildiğini ya da inşa edildiğini savunmuşlardır. Örneğin Anderson tarafından ulus, “*yerel dillerin yayılmasını hızlandıran matbaa kapitalizminin gelişmesiyle ortaya çıkan ‘hayali politik cemaat’*” olarak tarif edilmektedir⁶². Bununla bağlantılı diğer bir yaklaşımda da ulus, “uygun bir tarihi geçmiş”le süreklilik bağı

⁵⁷ Faruk Sönmezoğlu, Y.Y. Gökalp, D. Ü. Arıboğan, B. Dedeoğlu, (der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 318.

⁵⁸ Balibar, op. cit., s. 100-108.

⁵⁹ Özgür, op. cit., s. 16-17.

⁶⁰ Huhg Seton-Watson, **Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism**, Westview Press, Boulder Colo., 1977, s. 1, 5.

⁶¹ Anthony D. Smith, **National Identity**, University of Nevada Press, Reno, 1991, s. 14.

⁶² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Benedict Anderson, **Hayali Cemaatlar-milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması**, Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, passim.

kurma çabasının normalde var olduğu “geleneğin bir icadı” olarak kavranmıştır⁶³. Başka bir anlatımda ise ulus, bir kurgu, kendisi de sanayi toplumlarının ortaya çıkışıyla bağlantılı özel ekonomik ve toplumsal koşulların bir sonucu olan milliyetçiliğin ürünü olarak tanımlanmaktadır. Sanayileşme, bir ulusun yaratılmasına elverişli koşulları sağlar ve eğitim sistemi de türdeşlikle bağlantılı bir “ortak yüksek kültür” sağladığı için, ulus ekonomik büyüme için zorunludur⁶⁴.

Bir tek devlet içinde birden fazla ulus var olabilir. Bu durum, bir topluluğa ulus demek için kendi devletine sahip olması gerektiği kanaatini boşa çıkarmaktadır. Kedourie’ye göre, “*bir araya gelip kendileri için bir yönetim şemasına karar veren herhangi bir insan topluluğu bir ulus oluşturur*”⁶⁵. Bu noktada “*halk*” kavramına ve halk ile ulus kavramları arasındaki ayrıma da değinecek olursak; halk sözlük anlamıyla, etnik, kültürel ve dil bakımından aralarında benzerlik bulunan ve belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, siyasal ve sosyal bakımdan örgütlenmiş olan bir toplumdur. Halk, (Yunanca da, polis içinde yerli olmayan ancak yerleşik konumda olan topluluklardamos, demos), ortaçağ boyunca toplumun ‘aşağı’ gruplarını ifade etmek için kullanılmıştır. 18. yüzyıl literatürü tarandığında halk ile ulus sözcüklerinin aynı semantik içinde kullanıldığı saptanmaktadır. Bununla birlikte iki sözcük arasındaki temel fark, halk kavramının daha geniş politik-toplumsal alanı anlatmakta kullanılmasında yatmaktadır. Bununla birlikte ‘halk’ yeryüzünde yaşayan, gelenekleri, yasalarıyla farklı toplumlara referans vermektedir. Buna karşılık ‘ulus’ kavramı, “bütün insanlık” gibi evrensel bir anlam içermemektedir⁶⁶.

‘*Milliyetçilik*’ ise ulus kavramı ile yakından bağlantılı bir terimdir. Modern anlamda milliyetçilik, genelde 18. yüzyıl sonlarına ve Amerikan ve Fransız devrimlerinin başarısına kadar geri götürülebilir. Giddens milliyetçiliği genel olarak, “belirli bir topluluğun üyelerinin aynı kuşatıcı topluma ait olduklarını gösteren

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eric Hobsbawn and Terence Ranger, **The Invention of Tradition**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, passim.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernest Gellner, **Nations and Nationalism**, Blackwell, Oxford, 1983, passim.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Elie Kedourie, **Nationalism**, Fourt Expanded edition, Blackwell, Oxford, 1993, passim.

⁶⁶ Rukiye Akkaya, **Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 22–25.

sembollere karşı besledikleri ortak bağlılık duygusu” olarak tanımlamıştır⁶⁷. Smith, milliyetçiliğe “kimi üyeleri tarafından fiili ya da potansiyel bir ulus oluşturacağı düşünülen bir halk adına özerkliğe ulaşmak ve bu özerkliği korumak için yapılan ideolojik bir hareket” olarak işaret etmektedir⁶⁸. Dikkat edilmesi gereken nokta da, bir halkın bütün üyelerinin bir ulusun varlığına dair bir inancı paylaşması gerekmediğidir. Ayrıca milliyetçilik çerçevesinde bir ulus, kendi devletini kurmaya çalışmayabilir, ancak kendi çıkarlarını savunup korumayı amaçlayabilir⁶⁹. Ayrıca siyasal meşruiyetin kurulmasında milliyetçilik ile ulus-devlet arasında da organik bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ çerçevesinde, toplumu homojenleştirme aracı olarak geliştirilen milliyetçilik anlayışı ile ulus-devletlerde yaşayan devletsiz ulusların etnik ayrımına dayanan ve ulus-devleti tehdit eden milliyetçilik arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Birinci çerçevede, tüm ulus-devletlerde ulusal kimlik çerçevesinde bir milliyetçilik üretilir ve tüm ulus-devletlerde kurgusal şekilde günlük yaşamında bir parçası olarak tekrarlanır. İkincisinde ise, milliyetçilik, mikro düzeylerde tanımlanan self-determinasyon⁷⁰ (ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı) talepleriyle bir yandan ulusal bütünlüğe bir tehdit oluşturmakta, öte yandan da uluslararası normatif düzende çeşitli sorunlar yaratmaktadır⁷¹.

De Vos etnik gruba ilişkin şunu belirtmektedir: “*bir etnik grup, ilişki içinde olduğu diğer insanların paylaşmadığı bir gelenekler kümesini ortaklaşa savunan ve özalgıya sahip olan insanlar topluluğudur*”⁷². Bu gelenekler, din ve dile ek olarak, tarihsel bir süreklilik, ortak bir nesep ve köken anlayışını da kapsayabilir. Horowitz’e göre, gerçek bir kan bağı akrabalığı olsun ya da olmasın, ortak bir soya olan öznel inanç özellikle önemlidir. Uluslarda olduğu gibi etnik gruplarda da özbilinçlilik önem kazanmaktadır⁷³. Bu çerçevede bir ulus ile bir etnik grup nasıl ayırt edilmektedir? Bütün

⁶⁷ Giddens, op. cit., s. 154.

⁶⁸ Smith, National Identity, op. cit., s. 73.

⁶⁹ Kemal Kirişçi, Gareth M. Winrow, **Kürt Sorunu-Kökene ve Gelişimi**, 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 10.

⁷⁰ Self-determinasyon (ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı) hakkında daha sonraki kısımlarda ayrıntılı bilgi sunulmaya çalışılacaktır.

⁷¹ Montserrat Guibernau, “ Ulusalçılığın Siyasal Karakteri”, **Türkiye Günlüğü**, Mart-Nisan 1998, s. 119.

⁷² Lola Romanucci-Ross, George A. De Vos, (edit.), **Ethnic Identity: Creation, Conflict and Accommodation**, Third Edition, AltaMira Press, Walnut Creek, 1995, s. 9.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Donald L. Horowitz, **Ethnic Groups in Conflict**, University of California, Berkeley, 1985, passim.

ulusların temelinde egemen bir etnik grubun bulunduğu anımsanırsa bu ayrım çok da açık değildir. Bu nedenle, bazı etnik gruplar ulus olabilirler. Bir grup, ulus niteliği kazanmak için çoğunlukla, ortak bir işbölümü ya da ekonomik birliğe, herkes için eşit hak ve ödevleri öngören ortak yasal kodlara ve üzerinde birlikte yaşanan ortak toprağa sahip olmalıdır⁷⁴. Bir ulus, genellikle kendi devletini kurmuş ve siyasallaşmış bir etnik grup olarak tanımlanabilir. Bazı durumlarda ise bir ulus, aynı devlet içinde başka bir egemen ulusla bir arada var olabilir. Bu durumlarda ulus, kendi kültürel haklarını ya da özerkliklerini bir biçimde kullanacak ya da kullanmaya çalışacaktır. Bu çerçevede A devletinde başka bir egemen ulusla bir arada var olan uluslar, eğer kendi ulusu B devletinde egemen ise, B devleti tarafından tanınabilmekte, yani öteki tarafından tanımlanabilmektedir⁷⁵. Bu durum da A devleti içinde, egemen olmayan ulusla bir takım sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir.

2. 1. Azınlık Kavramı ve Azınlık Olmanın Ölçütleri

Ulus, etnik, etnik grup, halk, ulusal kimlik, milliyetçilik gibi kavramlara yönelik net bir tanıma ulaşılamadığına ve konuyu ele alanlara göre içeriklerinin de değişkenlik gösterdiğine yukarıda değinilmişti. Ama çalışma açısından bu kavramlar, azınlık kavramının içeriğinin belirlenebilmesinde önem kazandığı için ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Latince küçük, az anlamında kullanılan ‘*minor*’ kelimesinden gelen azınlık kavramı, çoğunlukla ilişki içinde olunan hallerde ‘*öteki*’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla aynı özelliklere sahip olmamanın bir ifadesi olarak azınlık, sosyal, kültürel ve siyasal tartışmaların odak noktasında yer almaktadır⁷⁶. Ulus-devletlerin doğmaya başlaması ile eşzamanlı olarak ortaya çıkan azınlık kavramının neyi ifade ettiği konusunda bir görüş birliği olduğu söylenemez. Bununla birlikte azınlık kavramına yönelik tanımlamaların iki açıdan ele alındığı belirlenebilir: Sosyolojik ve hukuksal. Sosyolojik açıdan azınlık kavramı, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık olan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı özelliklere sahip olan gruptur. Bu tanıma göre çeşitli

⁷⁴ Smith, National Identity, op. cit., s. 40.

⁷⁵ Örneğin, daha sonrada üzerinde duracağımız gibi, Batı Trakya Türkleri bakımından ayrı bir ulus olduklarına dair kimlik duygusu, bu ulusunun Türkiye tarafından tanınması nedeniyle varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

⁷⁶ Ürer, op. cit., s. 11.

etnik, dinsel grupların yanı sıra, eşcinseller gibi gruplar hatta bazen kadınlar bile azınlık durumunda olabilmektedirler⁷⁷.

Hukuksal açıdan bakıldığında ise, konuya ilişkin gerek ulusal gerek uluslararası belgelerde açıkça bir tanım olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, bir azınlığı tanımanın duyarlı bir konu olması ve siyasal problemler yaratmasıdır. Bu olumsuzluğa rağmen azınlıkların tanımlanabilmesi için birtakım çabalar söz konusu olmuş ve en azından bir çerçeve ortaya konabilmiştir. Ama bu çerçeveye rağmen de azınlık tanımının herkesçe kabul edildiği söylenemez⁷⁸.

Inis L. Claude'nin "*National Minorities: An International Problem*" (Uluslararası Bir Sorun Olarak Ulusal Azınlıklar) adlı eserinde azınlık tanımı, '*bir devletin içinde bir ulus oluşturduğuna veya bir ulusun parçası olduğuna inanmış, ulusal yapının dışında kalanlardır*' şeklinde verilmiştir⁷⁹. Laponce'ın tanımına göre de azınlık, '*siyasi olarak egemen gruptan ortak ırk, dil, din ve ulusal mirasla ayrılan, kendi seçimleri olan ulusal bütünlüğe dahil olma isteklerinin engelleneceğinden veya kendi kimlikleri pahasına ulusal bütünlüğe dahil olmaya zorlanacaklarından korkan bir topluluktur*'⁸⁰. Azınlık sorununu, bir devlet içindeki ulusal azınlık sorunuyla sınırlı gören Macartney'e göre de azınlık '*devleti oluşturan nüfusun geri kalanından ulusal kimlikleri ile farklılaşan yönetici konumlarda olmayan gruptur*'⁸¹. Preece ise Capotorti'nin tanımından yola çıkarak azınlığı, '*bir devletin nüfusu içinde sayıca azınlıkta kalan, yönetici konumlarda olmayan, tarihsel olarak söz konusu devletin topraklarının belirli bir bölümünü işgal eden, devletin uyrukları kabul edilen bireyleri olmalarına rağmen nüfusun geri kalan kesiminden farklı etnik, dini, dilsel veya kültürel özelliklere sahip bulunan ve kendi kültürlerini, geleneklerini, din ve dillerini korumaya*

⁷⁷ Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, op. cit., s. 64.

⁷⁸ Kurubaş, op. cit., s.15.

⁷⁹ Inis L. Claude, **National Minorities: An International Problem**, Greenwood Press, Westport, 1969, s. 2.

⁸⁰ J. Laponce, The Protection of Minorities, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1960, s. 6'dan aktaran, Preece, Ulusal Azınlıklar..., op. cit., s. 35.

⁸¹ W. Macartney ve J. Allan (edits.), **Self-Determination in the Commonwealth**, Aberdeen University Press, Aberdeen, 1988, s. 95.

yönelik gizli veya açık dayanışma duygusu sergileyen bir toplumsal grup' olarak tanımlamıştır⁸².

Milletler Cemiyeti (MC) döneminde yapılan anlaşmalarda doğrudan bir azınlık tanımı yer almamış olmakla birlikte “ırk, din, dil bağlarıyla bağlı insanlar” nitelemesi yapılarak azınlık kavramı bir bakıma kültürel kimlikle ilişkilendirilerek uluslararası eylem alanına taşınmıştır. 1928 yılında, Uluslararası Adalet Divanı (UAD)’nda görülen “Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası”nda hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını “bir devletin nüfusunun belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması imkânsız kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır⁸³. 1930 yılında UAD’nın önerdiği ve daha sonraki tanımlamalara da kaynaklık edecek azınlık tanımı ise şöyledir: “Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan, aynı ırktan, dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitme ve yetiştirme haklarını güvence altına alma isteğinde, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur”⁸⁴.

Birleşmiş Milletler (BM), 1945–1995 yılları arasında birçok kez azınlık kavramını açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. MC’nin azınlık tanımının belirli bir coğrafi alanla sınırlandırılmış sistemine karşıtlık oluşturacak şekilde BM, azınlık haklarını, genel insan hakları sistemi içinde değerlendirmiş ve bu nedenle de, evrensel düzeyde geçerli bir azınlık tanımı yapmamıştır. BM belgelerinde açık bir azınlık tanımı olmamakla birlikte, çeşitli raporlarda geçen ve genel kabul gören iki azınlık tanımı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raporörü Francesco Capotorti’nin 1978 yılında hazırladığı raporunda önerdiği, “bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak azınlık olan, egemen olmayan konumda bulunan, üyeleri o ülkenin vatandaşları olarak etnik, dinsel ya da dilsel açıdan nüfusun geri kalanından

⁸² Preece, Ulusal Azınlıklar..., op. cit., s. 39.

⁸³ Ibid., s. 24.

⁸⁴ Thornberry, International Law, op. cit., s. 164-165.

ayrılan özellikler taşıyan ve kültürlerini, geleceklerini, dinlerini ya da dillerini korumak amacıyla üstü örtülü bir dayanışma duygusu gösteren bir gruptur” şeklindeki tanımdır. Diğer tanım ise, yine Alt Komisyon üyesi Kanadalı Jules Deschênes’in “*azınlık, bir devletin; sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönlenmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaşıdır*” şeklindeki tanımdır⁸⁵. Avrupa Konseyi (AK) Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu’nun hazırladığı Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Sözleşmesi tasarısında da (1991) Capotorti’nin tanımının esas alındığı görülmektedir. Buna göre, azınlık terimi, “*bir devletin nüfusunun geri kalanından sayısal olarak azınlık olan, üyeleri bu devletin vatandaşı olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle hareket eden bir grup*” şeklinde belirtilmiştir⁸⁶.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) 1995 sonlarına kadar ki belgelerinin hiçbirinde azınlık tanımına yer verilmemiştir. Ancak AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliğince resmen kabullenilmemiş bir tanım kullanılmıştır. Bu çerçevede azınlıkların, devlet içindeki egemen sınıftan farklı belirgin özelliklere sahip, ırk, din ve dillerinin farklı, kendine özgü kimliğini sürdürmek ve geliştirmek kararlılığında olması gerekmektedir. AK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) Azınlık Hakları Protokolü’nde de, 1995 yılında kabul edilen Ulusal Azınlıkların Korunması Sözleşmesi’nde de azınlık kavramının tanımına yer verilmemiştir. AK Parlamenterler Meclisi, 1134 Resolutions (1990) adlı belgede ulusal azınlık “*bir devletin sınırları çizilmiş, kabullenilmiş toprakları üzerinde yaşayan, üyeleri o devletin uyruğu olan ve din, dil, kültürel özellikler ve diğer özellikleriyle nüfusun çoğunluğundan kesin olarak ayırt edilebilen bölgesel veya ayrı bir topluluk*” şeklinde tanımlanmıştır.

⁸⁵ Jules Deschênes, “Proposals concerning a definition of the term minority”, E/CN.4/Sub.2/1985/31 of 14 Mayıs 1985’ den aktaran, Ibid., s. 7.

⁸⁶ “Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities”, Human Rights Law Journal, 12 (1991), s. 270-273’den aktaran, Kurubaş, op. cit., s. 17.

Buraya kadar ele alınan tanımlar temelinde azınlık olmanın ana ölçütlerini ortaya koymak mümkündür: Bu ölçütlerden ilki *farklılıktır*. Azınlık, nüfusun geri kalanından ırksal, etnik, dinsel, kültürel ya da dilsel açıdan farklı olmalıdır. İkincisi, *sayı unsurudur*. Azınlık farklı özelliklerini koruyabilecek ve devam ettirebilecek yeterli sayıya sahip olmalı, ama nüfusun geri kalanından sayısal açıdan azınlıkta olmalıdır. Nüfusun coğrafi dağılımı burada önemli değildir. Üçüncüsü *başat olmama* koşuludur. Bu gruplar nüfusun geri kalan kısmına karşı egemen olmamalıdır. Dördüncüsü, *azınlıkların vatandaş olmasıdır*. Bu durumda yabancılar, göçmen işçiler, uyruksuzlar ve mülteciler gibi sosyolojik açıdan azınlık olan gruplar hukuksal açıdan-gerçi bu konu tartışmalı da olsa-azınlık kapsamı dışında kalmaktadır. Beşincisi, *azınlıklar özbilince (azınlık bilincine) sahip olmalıdır*. Tanımlarda yer alan “azınlık grupları içinde sağlanacak dayanışma duygusu” da bunu gerektirmektedir⁸⁷.

2. 2. Azınlık Çeşitleri

Etnik kavramını açıklarken de üzerinde durduğumuz gibi, nasıl farklı etnik gruplar var ise, farklı azınlık grupları da bulunmaktadır. Azınlıklar, kimliklerini oluşturan farklılık unsurlarına göre çeşitlere ayrılmaktadır. Burada azınlığın çeşidini belirleme ölçütünün, “kimliğin ana ögesini/temelini oluşturan farklılık” olduğuna dikkat edilmelidir. Bu bağlamda dört çeşit azınlıktan söz edilmektedir. Bunlardan birincisi “*dinsel azınlıktır*”. Azınlık kavramının ortaya çıktığı 16. yüzyılda o dönem ideolojisinde ön plana çıkan ögenin de din olması nedeniyle, uzun yıllar azınlıkları belirlemenin en önemli ölçütü olarak “din” kullanılmıştır. Günümüzde de dinsel farklılıklar doğal olarak varlığını korumaktadır. Ama artık din ölçütü genellikle tek başına bir azınlığı tanımlamada kullanılmamakta, bunun yerine azınlığın “farklı dinsel inanışlarından” söz edilmektedir⁸⁸.

Diğer bir azınlık çeşidi ise “*dilsel azınlıklar*”dır. Bu tip azınlıkların temel farklılık unsurları kullandıkları dilleridir. Genellikle dilsel farklılık kültürel farklılığın temel unsurunu oluşturmaktadır. O nedenle genellikle bir dil azınlığı aynı zamanda bir

⁸⁷ Bu ögeler için bkz. Oran, Küreselleşme..., op. cit., s. 67-69, Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Güncelleştirilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 40-42; Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 46-53.

⁸⁸ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 56-57, Oran, Küreselleşme..., op. cit., s. 64.

etnik ve ulusal azınlığa karşılık gelmektedir. Bununla birlikte kimi devletler bu grupları sadece dilsel azınlık olarak nitelemektedir⁸⁹. Dilsel azınlıkları belirlemede kullanılabilir ölçütler, AK'nin kabul ettiği Bölgesel Diller ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı⁹⁰'nın, bölgesel dillerle azınlık dillerini tanımlayan 1. Maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre, bölgesel diller ya da azınlık dilleri, bir devletin ülkesi içinde, o devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az bir grup oluşturan vatandaşların geleneksel olarak kullandıkları, o devletin resmi dil ya da dillerinden farklı dilleri ifade etmektedir.

“*Etnik azınlıklar*” ise bir diğer azınlık çeşididir. Üyeleri belirsiz bir şekilde de olsa ortak bir kökeni paylaşan, çeşitli kültürel, tarihsel ve topraksal bağlardan oluşan kimlik özelliklerine sahip, fakat belirli bir siyasal niteliği bulunmayan azınlık durumundaki etnik grupları ifade eden bu kavram, kuşaktan kuşağa geçen ve kuramsal olarak devlet sınırlarına bağlı olmayan kültürel bir kategoriye işaret etmektedir⁹¹. Kirişçi'nin belirlemesine göre ise, bu etnik azınlık grubu, bir devlet içinde kendisini bir ulus olarak görmeyen ve liderleri önemli ölçüde özerklik ve tam bağımsızlık mücadelesi vermeyen ve devlet içinde egemen konumda olmayan bir grubu ifade etmektedir⁹². Etnik azınlıkların karakteristik özellikleri; grubun kendi kimliğine sahip olması, grup mensuplarının aynı kökenden olması, belirli kültürel özellikler göstermesi (örneğin aynı dili konuşmaları), grup içinde sosyal ilişkilerin organize edilmesidir. Ayrıca etnik özellikler taşıyan her grup mutlaka etnik azınlık değildir. Etnik azınlık olabilmek için etnik grubun kendi kimliğinin bilincinde olması ve bu kimliği muhafaza etme isteğinin mevcut olması gerekmektedir⁹³.

Dördüncü azınlık türü olan “*ulusal azınlık*” terimi ise, aslında Avrupa'ya özgü bir kavramdır. Bu terim bir devletin ülkesinde yaşayan ve orada çoğunluğu oluşturan bir

⁸⁹ Kurubaş, op. cit., s. 22.

⁹⁰ Bölgesel Diller ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı 1 Mart 1998'de yürürlüğe girmiştir. Ermenistan, Avusturya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Liechtenstein, Sırbistan, Slovakya, İspanya, Ukrayna, İngiltere, Slovenya, Macaristan, Finlandiya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya bu Şartı onaylayan devletlerden bazılarıdır. Metnin Türkçe çevirisi için bkz.: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/1_the_charter/Turkish.pdf (e. t. 12.10. 2007).

⁹¹ Kurubaş, op. cit., s. 22-23

⁹² Kirişçi, op. cit., s. 35.

⁹³ CH. Hewitt, Majorities and Minorities, s. 150 vd.'den aktaran, Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 55.

ulusun üyelerinden bazılarının, bir başka devlet ülkesinde azınlık durumunda olmasını ifade eder. Bir başka deyişle ulusal azınlık, kendisini devletleşmiş bir başka ulusun parçası olarak gören azınlık grubudur. Ulusal azınlıklar aynı zamanda etnik ve dilsel azınlıklardır, ama etnik ve dilsel azınlıklar her zaman ulusal azınlık değildirler⁹⁴. Ulusal azınlığı diğerlerinden farklılaştıran en önemli özelliği, bir ulusun parçası olması ve bu ulusun yetkilileri tarafından kontrol edilmeyen başka bir toprakta yaşamalarıdır. Genel olarak bir ulusal azınlığın üyeleri, kendilerini zaten kendi devletine sahip bir ulusun parçası olarak algırlar. Yaşadıkları ev sahibi devlet, bu ulusal azınlığın varlığını tanımayabilir, hatta onun kültürel ve diğer haklarına saygı göstermeyebilir ki bu durumda da ulusal azınlık, özerklik, hatta ayrılma gibi daha fazla hak için mücadeleye hatta kendi ulusunun kontrolündeki o devletle birleşme hareketlerine girişebilir. Bu noktada önemli olan o azınlığın “öteki” tarafından tanımlanması sorunudur. Çünkü devlet o azınlığı tanımak zorunda değildir ve çıkarları nedeniyle de tanımayabilir. O halde o azınlığın varlığının kabul edilmesi ve haklarının korunması için, içinde yaşadığı devletten bağımsız bir şekilde tanınması ve korunması gerekecektir. Bu nedenle Koch’un önerisine göre, yetkin bir uzmanlar grubu, uluslararası koruma ve tanımayı hak eden azınlıkların bir listesini yapmalıdır⁹⁵. Fakat bu öneri yakın bir gelecekte, devletlerin farklı algılamaları nedeniyle pek de mümkün görülmemektedir.

Bu azınlık çeşitleri içerisinde etnik azınlıkların yararlandığı haklar, dinsel ve dilsel azınlıkların haklarına göre daha geniştir. Çünkü etnik azınlıklar, onların kullandığı hakların yanı sıra yaşam tarzı ve kültüre ilişkin haklardan da yararlanmaktadırlar. Ulusal azınlıklar ise en geniş haklara sahip gruptur, her üçünün yararlandığı hakların yanı sıra ulusal kimliklerini koruma hakkına da sahiptirler⁹⁶.

Uygulamada ise, bazı devlet yetkilileri, kendi topraklarında dinsel azınlıkların varlığını tanımaya hazırlarken etnik ya da ulusal azınlıkları tanımaya

⁹⁴ Kurubaş, op. cit., s. 23.

⁹⁵ Koen Koch, “The International Community and Forms of Intervention in the Field of Minority Rights Protection”, Ian M. Cuthbertson and Jane Leibowitz with a foreword by Joseph S. Nye, Jr. (edits.), **Minorities: The New Europe’s Old Issue**, Institute for EastWest Studies, New York, 1993, içinde s. 267.

⁹⁶ Kurubaş, op. cit., s. 23-24.

yanışmamaktadırlar⁹⁷. Dinsel hakların ve bu azınlığa ait bir dinsel otoritenin tanınması daha az sorunsuz bir biçimde kabul edilebilecek bir durumdur. Çünkü bu azınlık gurubuna devletin birliğini tehdit etmeyecek nitelikte bir takım sınırlı dini haklar verilmekle yetinilebilir. Ama diğer gruplar için aynı şey mümkün değildir/yeterli olmayacaktır.

3. Teorik Çerçeve: İnsan Hakları ve Güvenlik İlişkisinde Azınlıklar ve Azınlık Sorunları

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan yeni güvenlik sorunları, sadece askeri güvenlik anlayışı ile algılanamayacak/çözömlenemeyecek kadar girift bir yapı sergilemektedir. Soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin niteliğinde olduğu gibi güvenlik kavramının içeriğinde de çok önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde sistemde, uluslararası işbirliğinin artması, demokratikleşmenin desteklenmesi, hukukun üstünlüğü ve temel insan haklarına saygının artırılması ile güvenliğin sağlanacağı/arttırılacağı yönünde görüşler hâkim olmaya başlamıştır. Bu yönde gelişmeye başlayan yeni güvenlik anlayışı ise, daha çok liberalizmin değerlerine dayanan bir nitelik göstermektedir. Ayrıca güvenlik sorunlarının kaynağının belirlenmesinde ve bu sorunların çözümüne yönelik ilkelerin saptanmasında da normatif yaklaşımlardan destek alınmaktadır. Dolayısıyla 1990 sonrası süreç, kendine özgü dinamikleri ve küreselleşmenin de etkisiyle güvenlik kavramının diğer bazı olgularla birlikte tekrar tanımlanmasını/ele alınmasını beraberinde getirmiştir.

Soğuk savaş dönemine damgasını vuran/bu dönemde etkili olan düşünsel yapı realizm olmuştur. Devleti, çıkar ve güç olgularıyla birlikte düşünsel analizlerinin temeline yerleştiren realizm, yine devleti bir bütün olarak değerlendirmekte ve devletin içindeki ya da dışındaki faktörleri/birimleri dikkate almamaktadır. Oysaki 1940'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlayan süreçte, devletlerin dışında birçok birim- ki bu birimlerin ulusal alanın yanı sıra uluslararası alanda da güvenliğe yönelik doğrudan etkileri saptanmıştır-(uluslararası/uluslarüstü örgütler, sivil toplum örgütleri, çok uluslu şirketler ve etnik/azınlık grupları, hatta bireyler gibi) uluslararası ilişkilerde suje olarak yerini almaya başlamıştır.

⁹⁷ Örneğin, Yunanistan'daki Türk azınlığın Müslöman azınlık olarak değerlendirilmesi gibi.

1990 sonrası süreçte, uluslararası ilişkilerde gelişmeye başlayan eleştirel yaklaşımlarda güvenlik, realist düşüncenin devlet merkezli yaklaşımının dışında, bireylerle devlet ya da bireylerle toplum arasında bir ilişki biçimi olarak ele alınmaya başlamıştır⁹⁸. Oluşmaya başlayan eleştirel güvenlik yaklaşımlarında, geleneksel realist/siyasal realist güvenlik anlayışının devlet merkezçiliğine karşı çıkılırken, güvenlik ve özgürlük kavramlarının birlikte ele alınması gerektiği savunulmuştur. Eleştirel güvenlik kuramlarının söylemlerinde, güvenlik kavramının, devletin yanı sıra birey ya da gruplar açısından da ne ifade ettiği üzerinde durulmaktadır. Bu bakış açısı da, güvenliğin, askeri güvenlik anlayışının dışında siyasal, sosyo-kültürel, ekonomik, insan hakları, çevresel sorunları vb. olmak üzere daha geniş bir çerçeveye yerleşmesine neden olmaktadır⁹⁹. Günümüzde güvenliğin tesisinde sadece ulus-devletlerin değil uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları gibi birimlerinde etkin olmaya başladığı gözlenmektedir.

Azınlıklar ve azınlık sorunları, soğuk savaş öncesi ve sonrası süreçle birlikte değerlendirildiğinde görülmektedir ki, bu konu genel olarak, güvenlik ve insan hakları boyutları etrafında şekillenmektedir. *‘Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden itibaren, özellikle ulusal azınlıklar, Avrupa’da ve diğer bölgelerde düzen ve istikrara yönelik olası tehditler şeklinde algılanmışlardır. Azınlık haklarının tanınması ise, azınlıkların bu istikrarsızlaştırıcı hatta bölünmeye neden olucu saldırganlıklarını azaltacağı şeklinde düşünüülerek gelişmeye ve tanınmaya başlamıştır’*¹⁰⁰ şeklindeki Preece’ın tespitinde de görüldüğü üzere, azınlıklar konusunda bir yandan güvenlik bir yandan da insan hakları kaygıları iç içe geçmiş durumdadır. Azınlıklar ve azınlık sorunlarının güvenlik ve insan hakları parametreleri ile analizinde; devletler açısından azınlık hakları ile güvenlik (ulusal güvenlik) arasında ve uluslararası ilişkiler açısından da azınlık hakları ile uluslararası toplumun güvenliği (uluslararası güvenlik) arasında

⁹⁸ Oktay F. Tanrısever, “Güvenlik”, Derleyen: Atila Eralp, **Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, içinde s. 119.

⁹⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Simon Dalby, “Contesting an Essential Concept: Reading the Dilemmas in Contemporary Security Discourse”, Keith Krause, Michael C. Williams (edits.), **Critical Security Studies-Concept and Cases**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, içinde s. 3–25; Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları ile ilgili dah ayrıntılı bilgi için bkz. Keith Krause, “Critical Theory and Security Studies”, **YCISS Occasional Paper**, Number 33, February 1996, <http://www.yorku.ca/yciss/publications/OP33-Krause.pdf> (e. t. 18.01.2008).

¹⁰⁰ Preece, *Ulusal Azınlıklar...*, op. cit., s. 148-149.

nasıl bir ilişki vardır? Neden azınlıklar ve azınlık hakları başlangıçta ulusal politikanın sorunu kabul edilirlerken özellikle 1919'dan itibaren uluslararası toplumun ve uluslararası örgütlerin gündeminde yer almaya başlamıştır? Azınlık sorunları sadece temel insan haklarının tanınması ile çözümlenebilir mi? Azınlık haklarının insan haklarından daha özel bir biçimde tanınması devletlerin güvenlik algılamalarını nasıl etkiler? 1990'lardan itibaren (uluslararası toplum-uluslararası örgütlerin de başlıca tartışma konusu olan) bir yandan azınlıkları gerçekten korumaya yönelik diğer yandan da azınlıkları içinde barındıran devletleri egemenlik yetkilerinin ve toprak bütünlüklerinin tehdit altında olmadığına ikna edebilecek kadar güçlü bir azınlık rejimi olabilir mi/oluşturulabilir mi? vb. sorularla karşılaşılabılır. Bu gibi sorulara verilebilecek yanıtlarla birlikte, insan hakları ve güvenlik açısından azınlıklar ve azınlık sorunları ele alındığında, konunun genel olarak üç temel boyut çerçevesinde analiz edilebileceği görülmektedir.

Bunlardan ilki, yukarıda da genel hatlarıyla belirtildiği üzere, ulus-devlet çerçevesinde azınlıklara ve azınlık sorunlarına bakışta rol oynayan devlet egemenliği ve toprak bütünlüğü gibi realist kaygıların nedenlerinin ve oluşum süreçlerinin analiz edilebileceği boyuttur. Çünkü tarihsel çerçeve kısmında da ele alınan ulus-devletlerin temel dinamikleri dikkate alınacak olursa; ulus-devletler, güvenlik algılamalarında azınlıkları bir tehdit olarak değerlendirmekte ve bu tehdide yönelik de bir takım tedbirler alma yoluna gitmektedir. Oysa yaşanan deneyimler göstermektedir ki, realist kaygılarla alınan bu tür tedbirler, azınlık sorunlarının oluşmasını engelleyemediği gibi var olan sorunların çözümünü de sağlayamamaktadır. Bu realist algılayış ulus-devletler açısından belli bir dönem varlığını korumuştur. Ancak genel olarak, soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşmenin etkileri, uluslararası alanda devlet dışı birimlerin (uluslararası/uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları, hatta terör örgütleri gibi oluşumlar) etkinliğinin artması ve bu çerçevede insan hakları (hak ve özgürlüklerin güvencesi), uluslararası hukuk, uluslararası alanda işbirliği gibi faktörlerin önem kazanması ile realist düşünce sorgulanmaya başlamıştır. Günümüzde devletler açısından realist kaygıların tam olarak ortadan kalktığı söylenmesi yanlış bir tespit olur, ancak yukarıda genel hatlarıyla belirtilen gelişmelerin de etkisi ile değişimlerin olduğu söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmaya başlayan ancak 1990'lardan itibaren belirginleşen süreçte ise, azınlıklar ve azınlık sorunları; özgürlük, insan hakları, işbirliği gibi liberalist söylemde yer bulan kavramlarla birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Liberalizmin etkisi ile azınlıklar, ulusal (ve bağlantılı olarak uluslararası) alanda tanınmaya ve bir takım haklar verilerek var olan sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Aslında insan hakları talepleri, özellikle realist kaygıların ön planda olduğu dönemde uzunca bir süre, ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu algılama ise, insan hakları ile güvenlik arasında var olan ilişkinin ortaya çıkmasına/açıklanmasına neden olmuştur. Şöyle ki, insan hakları da temelde 'bireyin güvenlik arayışını' ortaya koymaktadır. İnsan hakları talepleri biçimindeki "bireysel güvenlik" ile ulusal düzeydeki "kolektif güvenlik" arasında, ulusal güvenliğin sistematik ve yaygın insan hakları ihlallerinin olduğu ülkelerde gerçekleşmesinin imkânsızlığı bağlamında çok sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Çünkü yaşanacak insan hakları ihlalleri, güvenliği pekiştirmek yerine devletin meşruiyetini de yok ederek toplumsal barış ve güvenliğe zarar vermektedir. Ulusal güvenlik ile uluslararası güvenlik arasındaki bağ da dikkate alınacak olursa, insan hakları ihlallerinin yaşandığı devletler de, bölgesel ve küresel güvenlik açısından bir tehdit unsuru olmaktadır¹⁰¹. Bu baği dikkate almayan devletler açısından 21. yüzyılda karşı karşıya kalacakları gerçek şudur ki; uluslararası alandan gelen çok fazla baskı ile uğraşmak durumunda olacaklardır. Dolayısıyla ikinci boyut çerçevesinde konu, azınlıklara yönelik tutum ve politikaların değişiminde önemli rol oynayan liberalist söylem çerçevesinde analiz edilebilir.

Ekonomik, siyasal ve toplumsal karmaşık alanların oluştuğu günümüzde devletleri, diğer devletler, uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi birimlerden bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Üstelik liberal söylemlerin de etkisiyle devletin, onu temel birim (ayrıca bir bütün) olarak ele alan ve devlet içi dinamikleri dışlayan realist düşüncenin karşısında, kendini oluşturan bireylerin üstünde bir değer ve amaç taşımadığı ve 'işbirliği' olgusunun gelişimiyle

¹⁰¹ İnsan haklarının gelişimi ve korunması ile ulusal güvenlik arasındaki ilişki ve bu ilişkinin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dış politikasındaki yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. William W. Burke-White, "Human Rights and National Security: The Strategic Correlatin", **Harvard Human Rights Journal**, Vol. 17, 2004, s. 249–280.

birlikte de uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri vd. gibi birimlerle birlikte analiz edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu söylemlerinde etkisi ile devletlerin, azınlıklar konusunda, önceleri sorunu genel insan haklarının tanınması yoluyla çözmeye çalışırken daha sonradan azınlıkların tanınması (tanımlarının yapılması), insan hakları bağlamında ancak özel bir biçimde azınlık haklarının verilmesi¹⁰² şeklinde bir tutum içerisine girdikleri saptanmaktadır. Böyle bir tutumun da, uluslararası örgütlerin/andlaşmaların azınlıklar konusundaki düzenlemelerinin ve ulus-devletlerin bu düzenlemelere taraf olma yönündeki politikalarının bir sonucu oluşu söylenebilir. Dolayısıyla üçüncü boyut çerçevesinde de, uluslararası örgütlerin/andlaşmaların azınlık sorunlarına yönelik etkilerinin yaşandığı süreç analiz edilebilir.

Konunun ele alınabileceği bu üç boyuta ilişkin genel anlatımda da görüldüğü üzere, azınlıkların niteliği gereği-özellikle de güvenlik ve insan hakları gibi iki parametre ile birlikte düşünüldüğünde-tek bir teorik çerçevede ele alınıp incelenebilecek bir konu niteliği taşımadığı söylenebilir. Realist çerçevede konunun ele alınması, ulus-devletlerin güvenlik kaygılarının ortaya konulmasında ve bu kaygılar çerçevesinde azınlıkların neden bir tehdit olarak algılandığının analiz edilebilmesinde belirleyici/yeterli olabilir. Azınlıklar konusunun insan hakları boyutu ve bu boyutun gelişiminde etkili olan uluslararası örgütlerin ve andlaşmaların belirleyicilikleri ise, liberalizm çerçevesinde değerlendirilebilecek bir özellik taşımaktadır. Realizm ile sürecin ele alınması, konunun insan hakları boyutunun analizinde bazı faktörlerin dışlanmasına/göz ardı edilmesine neden olabilecektir. Çünkü çok genel ifadelerle, insan haklarının ve çalışma konusu itibarıyla azınlık haklarının temelinde bireyler/gruplar yer almaktadır, oysaki realizm devleti temel olarak almakta devlet dışı bu birimleri dikkate almamaktadır. Bu nedenlerle çalışmada, güvenlik ve insan hakları açısından azınlık sorunları konusunu, tek bir teorik söylem ile değil de realist ve liberalist teoriler çerçevesinde analiz etmek, yöntem olarak tercih edilmektedir¹⁰³.

¹⁰² İlerleyen kısımlarda üzerinde durulacağı gibi, yaşanan gelişmelerin de gösterdiği üzere, azınlık sorunları, sadece temel/genel insan haklarının tanınması yoluyla çözümlenebilecek bir sorun niteliği göstermemektedir.

¹⁰³ Bu hususta şu soru akla gelebilir: neden bu çalışmada uluslararası ilişkiler teorileri içinden özellik realizm ve liberalizm tercih edilmiştir? Bu soruya genel ve soyut olarak şu cevabı vermek mümkündür. Çalışma kapsamında, birçok teorik yaklaşımın bakış açıları ele alınabilirdi/tercih edilebilirdi. Ancak

3. 1. Realizm Çerçevesinde Azınlıklar: Azınlıklar-Güvenlik İlişkisi

Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan değişimlerden en çok etkilenen kavram “güvenlik” olmuştur. Özellikle iki kutuplu sistemde büyük önem kazanan güvenlik kavramı, soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte, o dönemde sahip olduğu içerik ve sınırlar anlamında değişikliklere uğramıştır. Bu farklılaşmanın altında yatan en önemli neden, soğuk savaş döneminin tehdit algılamalarında yaşanan köklü değişimlerdir. Soğuk savaş sonrası dönemde güvenlik kavramı (ulusal ve uluslararası güvenlik kavramları) adeta yeniden tanımlanmıştır. Yaşanan tüm gelişmeler, günümüz güvenlik algılamalarının ve güvenlik politikalarının oluşumunda da belirleyici olmuştur.

Günümüzde güvenlik tartışmaları küreselleşme, modernleşme, yeni dünya düzeni gibi faktörlerin de etkisi ile çok boyutlu bir hal almıştır ve güvenliğin sadece ‘ulusal güvenlik’ çerçevesinde algılandığı dönemlerden ‘uluslararası güvenlik’ ve hatta ‘küresel (global) güvenlik’ şeklinde ele alındığı dönemlere gelinmiştir. Bu süreçte realist teorinin-(liberalizm gibi teorilerin de uluslararası güvenlik konularına yönelik çalışmaları olmasına rağmen)-güvenlik alanında belirleyici olduğunu/belirleyiciliğini koruduğu söylenebilir.

Realist teorinin güvenlik konularına ilişkin yaklaşımları ele alınmadan önce, güvenlik kavramının anlamı üzerinde durmak ve devletlerin ulusal güvenlik-ki bu güvenlik anlayışı devletlerin uluslararası güvenlik algılamalarını da etkilemektedir- algılamalarının ne gibi faktörlerle şekillendiğini teorik ve tarihsel bilgilerin de desteğiyle açıklanması yerinde olacaktır. Çünkü kavramsal olarak terimlerin anlamlarının ortaya konulması, teorik yaklaşımların açıklanabilmesinde önemli bir etkidir.

3.1.1. Güvenlik Kavramı ve Güvenliğe İlişkin Farklı Yaklaşımlar

Güvenlik kavramı, insanın doğumundan başlayarak hayatı boyunca geçirdiği her bireysel ve toplumsal evrede/deneyimde kullanılan ve “varlığını koruma ve sürdürme” amacı taşıyan her davranışta karşı karşıya kalınan bir terimdir. Güvenlik olgusundan

ilerleyen bölümlerde ortaya konulmaya çalışılacağı gibi, güvenlik parametresinin realizm ve insan hakları parametresinin de liberalizm çerçevesinde ele alınış yöntemleri ve bunun tarihsel süreçte yaşanan deneyimlerle de örtüşüyor olması nedenleriyle bu iki teorik yaklaşımla konunun ele alınması tercih edilmiştir.

bahsedilebilmesi için, varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımlarından bir ya da birkaç içsel tehdidin ve/veya dışsal bir tehdidin ve/veya bu türden algılamaların ve tahminlerin bulunması gerekmektedir. Bireye ilişkin olarak sağlığının güvende olması, ailesinin güvende olması, işinin güvende olması... vb. gibi örneklerde karşımıza çıkan güvenlik olgusu, tüm toplumsal, ulusal veya uluslararası olaylarda/durumlarda karşılaşılan bir kavramdır¹⁰⁴.

Güvenlik ile amaç arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır ve bu amaç değiştikçe ya da geliştikçe, iç ve dış tehdit algılamalarında da artış olmakta ve yeni güvenlik alanları/arayışları doğmaktadır. Amaçlarda yaşanan değişim gelişmeyle de bir paralellik içermektedir. İster birey ister devlet olsun, gelişme, edinimlerin artmasına ve dolayısıyla da bu edinimlerin yitirilmesine yönelik kaygıların çoğalmasına yol açmaktadır¹⁰⁵.

Güvenlik kavramının tanımlanmasına yönelik farklı yaklaşımları ele almadan önce, bu yaklaşımlarda etkili/belirleyici olan tarihsel sürece değinmek yerinde olacaktır. Kavramın tarihsel süreçteki gelişimini takip edebilmek için, Antik dönemlere kadar gitmek gerekmektedir. Örneğin, M.Ö. 3000’li yıllarda Sümer devletleri arasındaki ilişkilerde, bu devletlerden birinin güçlenerek diğerini egemenliği altına alma girişimi ve bunu tehdit algılaması gerekçesiyle yaptığını belirtmesi güvenlik ve tehdit kavramları arasındaki bağı açıklamakta bir örnek oluşturmaktadır. Güvenlik kaygısının devletin ulusal ve uluslararası politikalarındaki belirleyiciliğini Hitit, Asur, Mısır ve Yunan uygarlıklarında ayrıca Roma İmparatorluğu’nda da görmek mümkündür. Örneğin Roma İmparatorluğu’nda güvenlik kavramı, merkezi sistemin sürekliliği, tüm aktörlerin bu sistem içinde yer alması, güçlü bir ordu, hukuk kuralları ile içteki düzenin sağlanması gibi esaslara dayanmaktaydı. Roma İmparatorluğu kendisine karşı oluşabilecek tüm ittifakları dış tehdit, içte yaşanabilecek bölünmeleri ise iç tehdit olarak kabul etmiştir. Bu çerçevede Roma İmparatorluğu, güvenliğini bir takım hukuk kuralları oluşturarak sağlamaya çalışmıştır¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 9–11.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid., s. 11-14.

Ortaçağ dönemine gelindiğinde ise din, güvenlik ile özdeş bir kavram kabul edilerek hem iç hem de dış güvenliğin oluşumunda belirleyici olmuştur. Şöyle ki, toplumsal uyumun, siyasal yapının devamlılığının, ekonomik sistemin işleyişinin sağlanmasında ve dışta bir düşman olgusunun yaratılmasında en etkili sistem din olmuştur. Buna göre aynı dinden hatta mezhepten olmayanla mücadele güvenlik kavramının temelini yerleşmiştir¹⁰⁷. 11. yüzyıldan itibaren Haçlı seferlerinin bir sonucu olarak Avrupa'nın dünya ticaretine açılması, ekonomik anlamda kapalı tarım ekonomisinin terk edilerek ticaretin önem kazanması, sosyal ve siyasal yeni sınıfların oluşmasına neden olmuştur. Avrupa'da nüfus artışı yaşanmış ve bu sorunun çözümüyle paralel olmak üzere yeni topraklar tarımsal üretime açılmıştır. Böylelikle de Avrupa'da, güvenlik kavramı içerisine dâhil edilecek alanlar, konular artmış ve güvenlik ile 'çıkar alanı' kavramları özdeş olarak kullanılmaya başlanmıştır. 15. yüzyılda başlayan 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden Modern Çağ'da da birçok değişim yaşanmıştır. Avrupa'da İngiltere ve Fransa gibi monarşilerin ve İtalya'da ulusal birlik ve orduların kurulması, reform hareketleri, önemli buluşların (Galile, Kepler, Toricelli, Newton gibi) yaşanması güvenlik anlayışlarının değişiminde etkili olmuştur. O nedenle teknik ve bilimsel alanda yaşanan gelişmelerle güvenlik arasında kurulmaya başlayan ilişki, günümüzdekine benzer etkiler yaratmıştır. Çünkü bilimsel gelişme "daha da ötesini sorgulamayı" beraberinde getirmiş, bu da yeni güvenlik alanlarının oluşmasına yol açmıştır. Bu dönemde, örneğin "merkantilizm"¹⁰⁸ gibi akımlar ortaya çıkmış, iç ve dış politikaların güvenlik algılamalarındaki farklılaşmayla paralel olarak değişimine yol açmıştır. 18. yüzyılda ise "liberalizm" doğmuş, özgürlük ve serbest ticaretin geliştiği bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte sadece liberalizmin değil sosyalizm gibi akımların da gelişmesi, güvenlik kavramının içeriğinin de bunlarla birlikte çeşitlenmesine yol açmıştır. 19. yüzyıl ülkesel, bölgesel, küresel güçlerin kurdukları ittifakların yaşandığı ve büyük güçler adına güvenliğin sadece sınırları korumayı değil, genişletmeyi de içermeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle önemli suyolları,

¹⁰⁷ Tarihsel süreçteki bu gelişim, dinsel azınlıkların ve bu azınlıkların haklarının tanınmasında yaşanan gelişmeleri de açıklamakta belirleyici bir örnektir.

¹⁰⁸ Merkantilizm, dış politikada saldırgan ve savaşçı politikaları, iç politikada ise mutlakıyetçi yönetimleri zorunlu kılmıştır. Merkantilizm akımına bağlı olarak altın, gümüş gibi değerli madenlerin ele geçirilmesi ve hazinenin doldurulması hedeflenmiştir. Bu husus da devletlerin güvenlik algılamalarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur.

boğazlar, kanallar, adalar, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, petrol bölgeleri birer çıkar alanı olarak düşünölmeye ve güvenliğin etki alanı da buralara doğru genişlemeye başlamıştır. 20. yüzyıl ise, güçlü aktörlerin tüm dünyaya egemen olma anlayışının daha da geliştiğı bir dönem olmuştur. Kolonileştirme faaliyetleri, yaşanan iki büyük dünya savaşı, bu süreçle paralel faşizm gibi akımların doğması, güvenlik kavramının da değişmesine neden olmuştur. Yaşanan savaşlar sonrasında, dünya bloklaşmaya yönelmiş ve ekonomik, siyasal, askeri anlamda farklı güvenlik çepçerleri/kurumları/andlaşmaları oluşmuş ve ittifaklar sisteminin güvenlik için daha yararlı bir yöntem olacağı ortaya çıkmıştır. Savaşlardan günümüze kadar ki dönemde, güvenlik kavramı, öncelikle iki kutuplu sistem etrafında şekillenmiş ve sonrasında da küreselleşme ile birlikte günümüze kadar devam eden süreçte içeriğı de gelişmiştir. Artık güvenliğe yönelik tehdit algılamaları sadece siyasal sistemlerden, rakip rejimlerden, toprakları tehdit eden güçlerden veya nükleer silahları elinde bulunduran komşu devletlerden gelmemektedir. Günümüzde silahlanma, nükleer zarar, çevre kirliliğı, az gelişmişlik, uluslararası terör, organize suçlar, insan kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, göç ve azınlık sorunları gibi birçok yeni alan güvenlik kavramının içeriğinin genişlemesine ve değişmesine neden olmaktadır¹⁰⁹.

Bu genel tarihsel sürecin belirleyiciliğinde güvenlik konusunda ki farklı yaklaşımlara değinilecek olursa; öncelikle bu yaklaşımların özellikle şu sorulara cevap bulma arayışını yansıttığı söylenebilir. İlk olarak kimin güvenliğı? Bireyler, cinsiyet-milliyet-ırk-din vb. temelli gruplar/toplum, ulus-devlet, uluslararası sistem, Batı, Avrupa gibi. İkinci olarak ilk soruya verilen cevap çerçevesinde, bu birimlere yönelik tehdit algılamaları neler olabilir? İç-dış düşmandan korunma, komşulardan korunma, belirli bir renk veya dinin baskısı altına alınmaktan korunma, iktisadi baskılardan korunma, ticari rakiplerden korunma, çevrenin korunması, uyuşturucu kaçakçısı ve uluslararası suç örgütleri gibi devlet dışı birimlerin oluşturdukları tehditler, insan hakları ihlallerinin yarattığı tehditler. Üçüncü olarak da güvenlik konusundaki görüşler, kurumlar ve kurallar nasıl ortaya çıkmış ve gelişmiştir?¹¹⁰

¹⁰⁹ Ibid., s. 14-27.

¹¹⁰ Ronnie D. Lipschutz, "On Security", Ronnie D. Lipchutz (edit.), **On Security**, Columbia University Press, New York, 1995, içinde s. 1-2.

Güvenlik konusundaki farklı yaklaşımların temelinde yatan bu üç boyuta değinmeden önce, genel olarak, güvenlik kavramına yönelik tanımlamaları ele almak yerinde olacaktır¹¹¹. Güvenlik kavramını uluslararası ilişkilerde ilk ele alan Arnold Wolfers'tir. Wolfers, 1952 yılında yazdığı "*National Security as an Ambiguous Symbol*" adlı eserinde güvenliği, '*kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması*' şeklinde tanımlamıştır¹¹². Geleneksel anlayışa göre güvenlik, korunma, tehlikeden uzak olma, emniyette olma durumudur. Buzan'a göre 'güvenlik', siyasi yönü güçlü olmasına rağmen karmaşık olması, güç kavramı ile örtüşmesi, realist paradigma ile mücadeleler, siyasilerin bu kavramı kendi eylemlerini meşrulaştırma aracı olarak kullanmaları gibi nedenlerle kavramsal olarak zayıf kalmıştır¹¹³. Waever'a göre de güvenlik, çok göreceli bir kavramdır, hiçbir yapı/kişi mutlak bir güvenliğe sahip olamamaktadır¹¹⁴.

Güvenlik kavramına yönelik iki farklı anlayış söz konusudur. Bunlardan klasik güvenlik anlayışı, devlet merkezli ve askeri-siyasi odaklıdır. Yeni güvenlik anlayışı (yaşanan gelişmelerin etkisi ile biçimlenen) ise, klasik güvenlik anlayışını sorgulayarak, tehditlerin her zaman askeri alandan gelmeyeceğini belirtmekte ve askeri olmayan alanlardan gelen tehditlerle de nasıl mücadele edilebileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır¹¹⁵.

Bu genel tanımlamalar ışığında '*kimin güvenliği ve ne tür tehditler*' soruları ele alınacak olursa, öncelikle, en basit birim olan bireyden başlanması yerinde olacaktır. Bireyler için güvenlik çok kolay tanımlanamadığı gibi bireylere yönelik tehditlerde çok çeşitli alanlardan gelebilmektedir: iktisadi refah, çevresel kaygılar, kültürel kimlik, siyasi haklar, dini kimlik gibi. Bireylerin ihtiyaçları çok fazla olduğu için bu gereksinimlere yönelik tehdit algılamaları da çok çeşitlilik arz etmektedir¹¹⁶. Bireylere yönelik tehditlerin bir kısmı toplumdan gelmektedir. Buzan'ın özellikle bireye yönelik

¹¹¹ Güvenlik ile ilgili bu tanımlamaların öncelikle ulus-devletin güvenliği ile ilgili olduğu görülmekle birlikte, bu analizlerin büyük bölümünün birim üzerinde değişiklikler yapılarak bireye, aileye, topluma, uluslararası sisteme hatta evrensel anlamda tüm insanlığa uygulanabilmesi de mümkündür.

¹¹² Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol", **Political Science Quarterly**, Cilt 67, No: 4, 1952, s. 485.

¹¹³ Barry Buzan, **People, States and Fear**, 2nd ed., Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1991, s. 5-11.

¹¹⁴ Ole Waever, "Securitization and Desecuritization", Ronnie D. Lipchutz (edit.), **On Security**, Columbia University Press, New York, 1995, içinde s. 54-55.

¹¹⁵ Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, **Security: A New Framework of Analysis**, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1998, s. 23-24.

¹¹⁶ Waever, "Securitization...", op. cit., s. 47-48.

belirlediği bu tehditler; fiziksel tehditler (acı, yaralanma, ölüm vb.), iktisadi tehditler (malların zarara uğraması, bunlara el konulması, kaynaklara ulaşmanın önlenmesi vb.), haklara karşı tehditler (özgürlüklerin elden alınması gibi), sosyal statüye karşı tehditlerdir (terfi ettirilmeme, rencide edilme vb.)¹¹⁷. Devlet ise bu durumda bireylere güvenlik sağlayan bir birim olarak ortaya çıkmakta, ama aynı zamanda bireylerin/grupların güvenliğine yönelik de en önemli tehdidi oluşturmaktadır. Bu tehditler; kanun yapıcılardan ve uygulayıcılardan kaynaklı tehditler, devlet tarafından bireylere yönelik uygulanan idari ve siyasi eylemler, devletin dış güçlere yönelik gerçekleştirdiği güvenlik politikalarından kaynaklanan tehditler şeklinde belirlenebilmektedir¹¹⁸.

Kimin güvenliği ve ne tür tehditler sorusuna verilebilecek ikinci cevap, toplumdur. Toplumsal güvenlik denildiği zaman genel olarak, toplumun kimliğine karşı oluşan tehditler algılanmaktadır. Buradaki toplumsal güvenlik ile ifade edilmek istenen dil, kültür, din, milli kimlik ve geleneklerin kabul edilebilir bir tarzda gelişiminin ve devamlılığının sağlanmasıdır. Toplum burada, dışarıdan kültürüne, diline, dinine, milli değerlerine, kimliğine ve geleneklerine gelebilecek tehlikelere karşı korunmalıdır¹¹⁹.

Kimin güvenliği ve ne tür tehditler sorusuna verilebilecek üçüncü cevap ise devlettir. Devlet açısından güvenlik iki boyutludur. Birinci boyut ulusal güvenlik etrafında şekillenirken ikinci boyut ise, uluslararası güvenlik hatta küresel güvenlik etrafında oluşmaktadır. Uluslararası güvenlik boyutunda her ne kadar birey, toplum ya da uluslararası birimlerin aktör olarak varlıkları yadsınamazsa da devlet en önemli aktör olma özelliğini korumaktadır. Bir başka ifade ile güvenlik uluslararası ilişkiler alanında iki şekilde ele alınmaktadır. Birincisi, ulus-devletin güvenliği, diğeri ise uluslararası sistemin bütününe güvenliğidir. Bir ulus-devletin, varlığını koruma ve sürdürme, hatta genişletme amacının karşısına çıkan her sorun/tehdit ulusal güvenlik alanının konusunu

¹¹⁷ Buzan, People.,op. cit., s. 37-39.

¹¹⁸ Haşim Türker, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 10. Ayrıca bireyin güvenliği ile devletin güvenliği arasındaki ilişkiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Keith Krause, Michael C. Williams, "From Strategy to Security: Foundations of Critical Security Studies", Keith Krause, Michael C. Williams (edits.), **Critical Security Studies-Concept and Cases**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, içinde s. 33-52.

¹¹⁹ Terry Terriff, Stuart Croft, Lucy Jmes, Patrick M. Moran, **Security Studies Today**, Polity Press, Londra, 1999, s. 16.

oluştururken, çok sayıda devletin karşısına çıkan benzer/aynı tehditler ise, uluslararası güvenlik alanının konusunu meydana getirmektedir.

Kimin güvenliği sorusuna ‘devlet’ şeklinde verilen cevap çerçevesinde, ilk önce, devlete yönelik ulusal ya da uluslararası tehdit algılamalarının nasıl belirlenebileceği konusu önem kazanmaktadır. Tehdit algılamaları ile genelde üç şekilde karşılaşmaktadır. Birincisi; eldekini yitirme riskidir. İkincisi; başka bir aktörün elinde ya da etkisinde olanı ele geçirememeye veya bir üçüncü güce kaptırma riskidir. Üçüncüsü ise; hiçbir aktörün tek başına neden olmadığı, bir tek aktörden bağımsız, küresel tehditlerdir. Bu üç tehdit algılamasının dışında devletler, çoğu zaman, çıkarlarını gerçekleştirmek ve diğer aktörler üzerinde egemenlik kurmak için “sanal tehditler” yaratarak ulusal ve uluslararası toplumu bunlara inandırma yolunu da seçebilirler¹²⁰.

Bu tehdit algılamaları çerçevesinde öncelikle ulusal güvenlik konusunu ele alacak olursak, ulusal güvenliğin devlet için güvenlik kavramının merkezinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü günümüzde halen devlet, güvenliği belirleyen birçok şartı etkileyen temel güç olma özelliğini taşımaktadır. Buzan, ulusal güvenlikle ilgili yaklaşımlarını ortaya koyarken, öncelikle, devleti oluşturan unsurları belirlemekle konuya başlamaktadır. Ona göre devlet, devletin fikri (milliyetçilik), fiziksel temeli (nüfus, kaynaklar vb.), kurumsal şekli (idari ve siyasi sistemleri) unsurlarından oluşmaktadır. Devlete karşı ulusal alandan gelebilecek tehditlerin de bu üç unsura yönelik olabileceğini belirlemektedir. Buzan değişen yapıda, güvenliğe etki eden faktörlerin, askeri konuların dışında, iktisadi, çevresel, toplumsal ve siyasi konular şeklinde çeşitlendiğini ve askeri-siyasi alanlardan gelen tehditlerin devlet ve devletin egemenliği kapsamında tanımlanmasına karşın, özellikle toplumsal alanlardan gelen tehditlerin ulusal kimlik, din, dil çerçevesinde tanımlandığını belirtmektedir¹²¹.

‘Ulusal güvenlik’ kavramı da güvenlik kavramının kendisi kadar tartışmalıdır. Neyi ifade ettiği ve ulusal güvenliğin devlet içinde kimin veya neyin güvenliğini temel aldığı belirsizdir. Lipschut’un da belirttiği üzere, ulusal güvenlik kapsamında en temel varsayım, bir devletin topraklarına diğer devletlerce yapılan her türden faaliyetin tehdit

¹²⁰ Dedeoğlu, op. cit, s. 51–53.

¹²¹ Helene Sijursen, **Security and Defence**, ARENA Working Paper, 2003, s. 61.

olarak algılanmasıdır. Ama son yıllarda uluslararası ilişkiler alanında eleştirel/alternatif güvenlik yaklaşımları/kavramları gelişmiştir. Dolayısıyla bu tür alternatif ‘kapsamlı güvenlik’, ‘insan güvenliği’, ‘güvensizleştirme’, ‘soft/yumuşak güvenlik’ gibi kavramlarda da görüldüğü üzere, güvenlik salt askeri alan kapsamında değerlendirilen bir kavram olmaktan çıkmıştır¹²².

Ulusal güvenliği belirleyen/etkileyen dinamiklerin/unsurların neler olduğunu ortaya koyarken, devleti oluşturan unsurlar çerçevesinde hareket edilmesi yerinde olacaktır. Ulusal güvenliğin sağlanmasında ya da ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin belirlenmesinde öncelikle “devletin fikri” unsurundan başlanması gerekmektedir. Buzan’a göre, ‘devlet fikri’ni iki şey şekillendirir: ulus ve örgütleyici ideolojiler. Ulus, devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi en iyi biçimde ifade eden kavramdır. Bu ilişkiyi anlayabilmede yardımcı dört modelin olduğunu savunan Buzan bunları, ulus-devlet (devletin amacı ulusu korumak ve onu ifade etmektir-İtalya, Japonya gibi), devlet-ulus (devlet ulusu oluşturan asli araçtır- ABD-Avustralya gibi), kısmi ulus-devlet (bir ulus iki ya da üç devlet arasında bölünmüştür- Kore, Çin gibi), çok uluslu devlet (devlet iki ya da çok ulusu kendi içinde barındırır-federatif-emperyal devletler gibi) şeklinde belirlemiştir. Devletin modelinin ulus bazında hangi grupta yer aldığına bağlı olarak da algıladığı tehditler şekillenmektedir. Devlet fikrini şekillendiren ikinci unsur olan örgütleyici ideolojiler ise, devletin kurumsal yapıları ile yakından bağlantılıdır. Komünizm, Faşizm, Siyonizm, Liberalizm ve hatta Realizm bu çerçevede devlet fikri olarak karşımıza çıkabilmektedir. Devletin bu iki unsurdan oluşan fikrinin güçlü olması ulusal güvenliğin sağlanması veya tehdit algılamalarının belirlenmesi için gereklidir¹²³.

Devletin ikinci unsuru ise yasama, yürütme ve yargı organlarını oluşturan ve işlemlerini sağlayan kuralları içeren ‘devletin kurumları’dır. Devletin fikri ile devletin kurumları birbirine bağlıdır. Devletin ‘fiziksel temeli’ unsuru ise, nüfus, topraklar, doğal kaynaklar ve kendi ürettiği zenginlikleri ifade etmektedir. Somut birimlere sahip bu unsur güvenlik kapsamında daha kolay incelenebilir. Örneğin toprak birimi, hem diğer devletler tarafından hem de içteki ayrılıkçı hareketler tarafından işgal edilebilme veya içteki ayrılıkçı hareketlerin başka devletlerle birleşebilmesi tehdidi ile karşı

¹²² Ibid., s. 59.

¹²³ Buzan, *People, States...*, op. cit., s. 77-82.

karşıyadır. Nüfus birimlerine yönelik tehdit ise, öncelikle göçtür. Bu tehdit, farklı kültürel ve etnik yapıya sahip insanların ülke içindeki hareketleri kapsamında değerlendirilirse, toplumsal seviyededir, ancak ülke dışından insanların gelmesi çerçevesinde ele alınırsa toplumsal tehdit algılamalarının yanı sıra iktisadi ve çevresel tehdit algılamaları şeklinde gelişmektedir. Devletin fiziksel temeline yönelik tehdit algılamaları içinde en farklı olanı ise, kendi toprakları üzerinde yaşamayan insanların güvenliğini kendi güvenlik sorunu olarak gören devletler tarafından yaratılan tehditlerdir¹²⁴.

Ulusal güvenlik kapsamında son olarak, güvenliğin, insanların bir araya gelerek oluşturdukları yapılar kadar kişilerin güvenliğini de ilgilendiren bir kavram olması üzerinde durmak gerekirse, bu ikisinin güvenliğinin sağlanmasında da devletin temel önemde olduğunu söylemek yerinde olacaktır. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları yapılar ise askeri, siyasi, iktisadi, toplumsal ve çevresel olmak üzere beş güvenlik faktöründen etkilenmektedir. *Askeri güvenlik*; devletin askeri saldırı ve savunma kabiliyetleri ile diğer devletleri bu yönde algılayışları, *siyasi güvenlik*; devletlerin örgütsel istikrarı, hükümet sistemleri ve bunlara meşruluk katan devlet fikrinin alt yapısının güvenliği, *iktisadi güvenlik*; devletin refah ve güç anlamında ileri seviyeye taşınmasını sağlayacak kaynak, pazar ve ulaşım ağının güvenliği, *toplumsal güvenlik*; dil, kültür, din, ulusal kimlik, geleneklerin kabul edilebilir koşullar altında sürdürülebilmesinin güvenliği ve *çevresel güvenlik* ise; yerel ve küresel biyosferin güvenliği olarak tanımlanmaktadır¹²⁵.

Kimin güvenliği sorusuna ‘devlet’ten sonra verilebilecek ‘uluslararası sistem’, ‘Batı’, ‘Avrupa’, ‘dünya’ gibi cevaplar ise (devletlerden bağımsız düşünülmemekle/ele alınmamakla birlikte), uluslararası güvenliğin konusunu oluşturmaktadır. Uluslararası güvenlik ya da küreselleşmenin de etkisiyle gelişen küresel güvenlik, ulusal güvenlik

¹²⁴ Ibid., s. 90-96. Özellikle devletin fiziksel unsurları etrafında şekillenen tehdit algılamaları, bu çalışma çerçevesinde azınlıkları da içine almaktadır. Bu unsurlar, azınlıkların yarattığı güvenlik sorunlarının incelendiği kısımda daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

¹²⁵ Ibid., s. 90-96.

gibi üzerinde tartışmaların sürdüğü bir kavramdır. Bu kavramın günümüze kadar ki gelişim sürecinde, uluslararası alanda etkin olan güçler belirleyici olmuştur¹²⁶.

Uluslararası ilişkiler alanında yer alan tüm aktörler, büyüklük ve amaçlarına göre farklı güvenlik anlayışlarına sahiptir. Bu aktörlerin güvenlik algılamalarındaki farklılıklar, güç ve kapasite büyüklüğü, içsel dinamikler, uluslararası sistemde taşıdığı ağırlık gibi sebeplerle açıklanabilmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı esas olarak birkaç düzlemde ifade edilebilir. Bunlar: a) uluslararası sistemin bütünü ya da bütününe yakınının güvenliği; b) coğrafi ya da işlevsel alt-sistemlerin ve bölgelerin güvenliği; c) devletin güvenliği; d) toplumun güvenliği; e) toplumsal alt-grupların güvenliği ve f) bireylerin güvenliğidir¹²⁷. Güvenlik, uluslararası ilişkilerde devlet, evrensel bir takım ilkeler ve bölgesel/uluslararası kuruluşlar çerçevesinde ele alınan bir kavram olmakla birlikte, esas olarak, insanlık ile başlamış ve tarihsel gelişmelerle günümüzdeki boyutuna ulaşmıştır. Gerçekten de uluslararası ilişkilerde yaşanan her değişim ve gelişme devletlerin ulusal ve uluslararası güvenlik algılamalarının da değişim ve gelişimine neden olmuştur. Bu konuda verilebilecek en açık örnek soğuk savaş öncesi ve sonrası dönemlerde güvenlik algılamalarında yaşanan değişim ve gelişimlerdir. Örneğin soğuk savaş döneminde güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanan “komünizm”in yerini soğuk savaş sonrası dönemde (ve günümüzde) çevre sorunları, azınlık sorunları, etnik çatışmalar, kitleli göçler, köktendincilik, uluslararası terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, insan ticareti, hatta bulaşıcı hastalıklar gibi tehditler almıştır.

Uluslararası ilişkiler alanında güvenlikle ilgili üzerinde genel olarak uzlaşmaya varılmış bir tanım bulunmamaktadır. Ama özellikle bazı uluslararası örgütler nezdinde yapılan kimi çalışmalarda çeşitli tanımlar yapılmıştır. Örneğin, BM Genel Kurulu tarafından 1987 yılında toplanan ‘Silahsızlanma ve Kalkınma Arasındaki İlişki’ konulu uluslararası konferansta güvenlik şu şekilde tanımlanmıştır: “*Güvenlik, tüm uluslar için*

¹²⁶ Türker, op. cit., s. 20.

¹²⁷ Dedeoğlu, op. cit., s. 11-12.

başta gelen bir önceliktir. Güvenliğin sadece askeri yönü yoktur. Güvenlik aynı zamanda siyasi, ekonomik, insani yönlere de sahiptir”¹²⁸.

21. yüzyıl güvenlik algılamaları ve küreselleşmenin bu süreçteki etkileri de değerlendirilecek olursa; öncelikle, soğuk savaş sonrası etkin olan küreselleşme (globalleşme) kavramı ile başlanması gerekmektedir. Dünya milletlerinin ekonomi, siyaset, iletişim bakımlarından birbirlerine yaklaşılarak bir bütün haline gelmesi şeklinde basitçe tanımlanabilecek küreselleşme denen sürecin en önemli parametreleri ise, uluslararasılaşma, teknolojik devrim, sınırların kalkması ve liberilazasyondur. 21. yüzyılda güvenlik, giderek artan bir şekilde küreselleşme ve ulusal kimlik kavramlarının birbiri ile iç içe olduğu bir çerçevede gelişme göstermektedir¹²⁹. İki kutuplu sistemin sona ermesi ile birlikte, artık düşman olarak tanımlanan kesin bir olgunun olmaması, güvenlik konusunda dış unsurlar kadar iç unsurların da-devletin içindeki yerel faktörler ve bir devletin iktisadi, siyasi, sosyal gücünü etkileyen göç gibi konular-belirleyici olması ve yerel faktörlerin giderek sınır dışını da etkilemesi sebepleriyle, geleneksel güvenlik tanımlamaları da değişikliğe uğramıştır¹³⁰. Çünkü geleneksel güvenlik konuları, büyük ölçüde dıştan gelen tehditlerle-ki özellikle bunlar askeri tehditlerdir-meşgul olurken, günümüzde küreselleşmenin de etkisi ile güvenlik konuları çok boyutlu bir hal almıştır¹³¹. Küreselleşmenin uluslararası güvenliğe en önemli etkisi, tehdit kavramını değiştirmesi olmuştur. Artık uyuşturucu kaçakçıları, teröristler, suç örgütleri, etnik isyancılar gibi yapılar tehdit algılamalarında ön sıralarda yer almaya başlamışlardır. Üstelik bu yapılar etrafında şekillenen sorunlar ulusal temelde çözümlenemeyecek boyutlara ulaşmıştır¹³².

Bugün uluslararası alanda karşımıza çıkan tehditler, 1945 öncesine göre çok fazla gelişim ve değişim göstermektedir. Artık devletlerin birbirleri ile savaşmalarından çok yaşanan/yaşanacak iç savaşlar küresel güvenlik açısından büyük tehdit oluşturmaktadır. Günümüzde devlet güvenliğinin yanı sıra birey veya grup güvenliğine

¹²⁸ Rana İzci, “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, Derleyen: Faruk Sözmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar ve Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, içinde s. 405-406.

¹²⁹ Victor D. Cha, “Globalization and The Study of International Security”, **Journal of Peace Research**, Vol. 37, No: 3, 2000, s. 392.

¹³⁰ Terriff, op. cit., s. 3-4.

¹³¹ Türker, op. cit., s. 23.

¹³² Cha, op. cit., s. 393-394.

yönelik de tehditler oluşması küresel güvenliği etkilemektedir. Bu tehditlere yönelik ulusal alanda alınacak tedbirler ise, sorunları tamamen sona erdirecek/çözecek yetenekten yoksun kalmaktadır. Bu nedenlerle uluslararası alanda oluşturulan bir takım kurum ve andlaşmalar yoluyla, güvenliğe yönelik bu tehditler bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Çünkü bugünün tehditleri artık ulusal sınır tanımamaktadır. Hiçbir devlet tek başına bu tür tehditlerle başa çıkabilecek bir konumda değildir.

Tüm bu açıklamalarla birlikte tarihin başlangıcından bu yana, bireysel ve toplumsal güvenliğin insanlığın öncelikli konusu olarak algılandığı ve güvenlik ile ilgili çalışmalarında uluslararası ilişkilerin merkezini oluşturduğu belirtilebilir. Tüm bu çalışmalarda da görüldüğü üzere, gerek ulusal güvenlik gerek uluslararası güvenlik, ağırlıklı olarak “güç” olgusu ile ilişkilendirilerek incelenmektedir¹³³. Bu ilişkilendirme de güvenlik anlayışına realizmin egemen olmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası örgütlenmelerin artmasına ve idealizmin/liberalizmin öncülüğünde bu örgütlerin güvenliği sağlamada temel bir araç olarak kabul edilmelerine rağmen realizm etki ve gücünü halen korumaktadır¹³⁴.

3.1.2. Realizm Çerçevesinde Güvenlik Algılamaları

Güvenlik, uluslararası ilişkiler alanında, uluslararası sistemin yapısını analiz etmede veya bu yapıyı belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu kavrama ilişkin geleneksel yaklaşımlar incelendiğinde, güvenliğin, barış, çıkar, güç ve özgürlük gibi kavramlarla birlikte ele alındığı görülmektedir¹³⁵. Güvenlik, bu gibi olgular da dikkate alınarak analiz edildiğinde iki temel yaklaşımla karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki, realizmdir¹³⁶ ve güvenliği güç olgusu ile birlikte değerlendirmektedir. Diğer ise

¹³³ Realizm, karşı tarafın tümünden ortadan kaldırılmasına kadar varabilecek bir güvenlik anlayışına sahiptir. Bunun için de ulusal güç önem kazanmaktadır. Ulusal güç ise, ülke coğrafyası, doğal kaynaklar, sanayileşme, askeri hazırlık derecesi, nüfus, yönetimin nitelikleri gibi maddi ve manevi kaynaklar üzerine kuruludur.

¹³⁴ Mesut Hakkı Caşın, Uğur Özgöker, Halil Çolak, **Avrupa Birliği-Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 52-53.

¹³⁵ Buzan, People, States..., op. cit., s. 2-3; İdealistler güvenliği, barışın,yani hukuk kurum ve kurallarından oluşan normatif düzenin yarattığı sonuç olarak tanımlamaktadır. Bu konuda bkz. Barry Buzan,vd., **The European Security Order Recast-Scenaris fort the Post-Cold Era**, Pinter Pub., London, 1990, s. 2-3.

¹³⁶ Klasik realizm, uluslararası ilişkilerin 1960’larda davranışsalci eleştirilerden etkilenmesinden önce egemen olan gelenekselci yaklaşımlardan biridir. Klasik realistler temel yaklaşımlarında normatif olup, ulusal güvenlik ve devlet bekası gibi siyasal değerlere odaklanmışlardır. Realizmin davranışsalcılığın

idealizmdir; güvenliği barış olgusu ile birlikte değerlendirmektedir. Buzan, bu iki yaklaşım ele alınarak daha olgunlaşmış bir güvenlik kavramına ulaşılabileceğini vurgulamaktadır¹³⁷.

Azınlıklar konusu açısından da önem kazanan “realizm”, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası politika çalışmalarında oldukça sık kullanılan, Anglo-Amerikan merkezli bir uluslararası ilişkiler teorisi. Aslında Thucydides’e (MÖ 471–400) kadar dayandırılabilen realizm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen güvenlik merkezli kurumsal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin daha sonra başarısızlığa uğramasına kadar pek fazla dikkati çekmemiştir. Bu dönemlerde liberal düşünce daha ön planda yer almaktadır¹³⁸. Realizm modern uluslararası ilişkiler düşüncesinde, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından disiplinde egemen olan idealizmin İkinci Dünya Savaşı’nın çıkışını öngörememesi ve önleyememesi üzerine gelişen, birey ve devletin siyasi davranışlarının ve uluslararası politikanın anarşik yapısının nasıl düzenli bir yapıya dönüştürülebileceği tartışmasında, self determinasyonu, ortaklaşa güvenliği, demokratikleşmeyi, ortak hukuk kurallarının ve yapılarının oluşturulmasını ve bireyin rasyonelliğini vurgulayan liberalizmin eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır¹³⁹. 1940’lı yıllardan 1960’lı yıllara kadar Carr, Morgenthau, Nicholas Spykman, Reinhard Niebuhr, Arnold Wolfers, Walter Lippmann, John Herz, Hedley Bull, Raymond Aron, Martin Wight da çalışmaları ile realizme önemli katkılarda bulunmuş ve gelişimine öncülük etmişlerdir¹⁴⁰.

Realizmin temel varsayımları şu şekilde özetlenebilir: a) insanın, doğası gereği kötü olduğu şeklinde değerlendirilmesi (insanın bencil olması, çevreye egemen olmak için sürekli güç elde etme arzusu taşıması); b) devletin devamlılığı ve ulusal güvenliğe verilen önem; c) uluslararası ilişkilerin doğasının çatışma içerdiği ve bunun da savaşla

etkisiyle evrimleşen neorealizm boyutu ise temelde uluslararası sistem ve yapıya odaklanarak normativizmden uzaklaşmaktadır. Robert Jackson, Georg Sorensen, **Introduction to International Relations**, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 69–70.

¹³⁷ Buzan, *People, States...*, op. cit., s. 2.

¹³⁸ Torbjörn L. Knutsen, **A History of International Relations Theory, An Introduction**, Manchester University Press, Manchester, 1992, s. 223.

¹³⁹ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 34.

¹⁴⁰ Knutsen, op. cit., s. 223.

çözömlenebileceği inancı; d) uluslararası politikada iç politikadakine benzer gelişmelerin olabileceğine dair şüpheci yaklaşımlar¹⁴¹.

Realizm, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul etmektedir. Devletin tek ve bütöncöl bir aktör olduğunu varsayan realistler, devlet içi dinamikleri ise gözardı etmektedir. İster Eski Yunan Şehir Devletlerinde, ister modern ulus-devletlerde olsun temel analiz düzeyini oluşturan devlet, her yerde aynı özellikleri sergilemektedir. Realizm, uluslararası ilişkilerde devlet-dışı aktörlerin (birey, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çokuluslu şirketler, terör örgütleri vd.) varlığını yadsımasa da, devleti, her halükarda diğerlerinin de hareket alanını belirleyen birincil aktör olarak kabul etmektedir¹⁴². Bu çerçevede algılanan devletin birtakım ortak özellikleri vardır. Bu anlamda devlet bütöncöl ve rasyonel bir aktördür. Devletlerin uluslararası alanda karşılaştıkları sorunlarda ulusal güvenlik, her zaman ilk sırada yer almaktadır¹⁴³. Askeri güvenlik konularına öncelik tanıyan realizm için güç ön plandadır. Realistler, bir aktörün kendisini güvenli kılabilmesi için gerekli tek şeyin güç olduğunu ve bu gücünde aktörün sahip olduğu aktif ve potansiyel kapasitesine bağlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır¹⁴⁴.

Realizmin ilkelerinin oluşmasında Machiavelli'nin önemli katkıları olmuştur. Machiavelli'ye göre, devletlerin varlığını koruması ve sürdürebilmesi ile "güç" olgusu arasında doğrudan ve simetrik bir ilişki söz konusudur. Machiavelli eserlerinde, devletlerin iç ve dış politikalarının, uluslararası çıkarları ile örtüştüğünü ileri sürmektedir. Uluslararası sistemde tüm devletler birbirleri için birer tehdit durumundadır. Bu nedenle de devletin güvenliği iyi yönetimle birlikte düşünölmelidir. İyi yönetim ise, iyi yasalar, iyi yasaların işleyebilmesi için de iyi bir ordu gerekmektedir. Güvenlik, güvenliği sağlayan kişilerin (ordunun) iktidara bağlılığı ile bir tutulmaktadır.

¹⁴¹ Aydın, op. cit., s. 38-39.

¹⁴² Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)**, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 36.

¹⁴³ Paul R., Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, 2nd edition, Macmillan Publishing Company, New York, 1993, s. 5-7, 35-37.

¹⁴⁴ Knutsen, op. cit., s. 235.

17. yüzyılda yaşamış Thomas Hobbes, Leviathan adlı eserinde güvenlikle ilgili görüşlerini insan davranışlarından yola çıkarak değerlendirmiştir. Eşit olarak doğan insanların amaçlarına ulaşmadaki eşit istekleri, onları bir mücadeleye sürüklemekte ve bu mücadele de insanın kendisine olan güvensizliği ve herkesten üstün olma tutkusunu ile birleşerek rekabeti artırmaktadır. 18. yüzyılda uluslararası aktörlerin artması, yaşanan devrimler gibi gelişmeler güvenlik kavramının da anlamının değişmesine ve gelişmesine yol açmıştır. Güvenlik, belirli maddi ve moral değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması yoluyla güç elde edilmesi anlamına bürünmüştür. 19. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan toplumsal ve sistemsel dönüşümler, güvenlik anlayışlarının içerisinde önemli bir yer kazanmaya başlamıştır¹⁴⁵.

20. yüzyıl düşünürlerinden E.H. Carr'a göre ise, uluslararası alandaki rekabetin baş aktörleri devletlerdir. Ancak bu rekabet ortamında devletlerin çıkarları birbirleri ile uyumlanmamaktadır. Devlet iç ve dış güvenliğini sağlayarak iktidarını pekiştirmeyi hedeflemektedir. Bu durum da çatışmalara yani güvensiz bir ortama neden olmaktadır. Carr'a göre, toplumsal hakların herkese yayılması ya da ceza uygulamalarında reform yapılması ya da soy, ırk, etnik, farklılıkların ortadan kaldırılması için mücadele edenler, bilinçli olarak tam da bu güvensiz ortamı oluşturmakta, çatışma zemini kurmaya uğraşmaktadırlar. Soy ve servet farklılıkları güvenlik endişelerinin temel nedenlerinden olmakla birlikte, ne bunların ortadan kaldırılması yönünde alınan önlemler ne de bu nedenle çıkan çatışmalar bu farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Tam tersine, çatışma ve savaşlar sırasında el değiştiren egemenlik bu farklılıkları yeniden üretmektedir¹⁴⁶.

1960 ve 1970'li yıllarda realizme yönelik eleştiriler artmıştır. Realizm, özellikle, devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde artan önemini, iç-dış politika ayrımının giderek ortadan kalkmasını, sömürge sonrası üçüncü dünyada kurulan egemen devletlerin çeşitli yönleriyle geleneksel ulus-devletten farklılaşmaya başladıklarını, askeri-siyasal konuların yanı sıra ekonomik konularında uluslararası ilişkilerde

¹⁴⁵ Toplumsal varlığın korunması ve sürdürülmesi, iktidarların meşruiyetinin devam ettirilmesi, toplumsal refahı artıracak yeni kaynakların yaratılması, yeni bölüşüm biçimlerinin oluşturulması gibi bir dizi gelişim güvenlik kavramının içeriğine yerleşmiştir. Bu dönemde ülke güvenliği ile ülkenin açılım ya da etki alanlarının güvenliği bir arada düşünölmeye başlanmıştır. Bkz. Dedeoğlu, op. cit., s. 29-25.

¹⁴⁶ Yani evrensel barış istemek sisteme egemen olanların kendi değerlerini yayma girişiminden başka bir şey değildir. Bkz. Ibid, s. 38-39.

belirleyici hale geldiğini, Vietnam örneğinde olduğu gibi askeri gücün her zamanda sonucu belirleyen unsur olmadığını görememekle suçlanmıştır¹⁴⁷. Realistlere göre, uluslararası ilişkilerin ana gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır. Realistlerce devletin varlığını sürdürmeye ilişkin olan ulusal güvenlik olgusu yüksek politika konusu olarak; ticari, mali, parasal ve sağlıkla ilgili konular ise alçak politika olgusu olarak nitelenmektedir¹⁴⁸. Ancak toplumsal (azınlık sorunlarının da içinde yer aldığı) ve çevresel sorunlar gibi alanların, küreselleşmenin de etkisi ile kazandığı öneme rağmen ikincil önemde konular olarak değerlendirilmesi realistlerin eleştirilmesine neden olmaktadır¹⁴⁹. Bu eleştirilerle gelişen neorealizmin ise en önemli özellikleri, uluslararası kurumların ve uluslararası hukukun barışın korunmasında etkili olmasına, demokratik yönetimler ve insan haklarının yaygınlaştırılmasına, serbest ticarete, silahların sınırlandırılmasına/kontrolüne, kolektif güvenlik anlayışına özellikle vurgu yapmasıdır¹⁵⁰. 1970'li yıllardan itibaren sistemde yaşanan gelişmeler davranışsal ve neo-realist yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Bunlardan neorealizm, uluslararası sistemi, devletlerin dış politika toplamları olarak ele almaktadır. Güç sağlamak devletin temel aracıdır, ama güvenliği sağlamak yine de temel amaçtır. Fakat burada önemli olan devletin güvenliğini sağlarken sadece diğer devletleri değil aynı zamanda diğer uluslararası aktörleri de dikkate almasıdır¹⁵¹.

Tüm realistler ulusal politika ile uluslararası politika konularını birbirinden ayırarak ele almaktadır. Oysaki günümüzde küreselleşmenin de etkisi ile ulusal ve uluslararası politika/sorunlar iç içe geçmiş durumdadır. Daha önce de değindiğimiz gibi, soğuk savaş sonrası dönemin değişen özellikleri güvenlik kavramının da değişmesine neden olmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemin güvenlik algılamalarında ulus-devlet güvenliğinden birey, grup ve bölgesel-uluslararası sistemlerin güvenliğine yönelik bir gelişim yaşanmıştır. Bu süreçte güvenliğin kapsamının siyasi ve iktisadi alanın yanı sıra, çevre, insan güvenliği alanlarına yönelik de genişlemesiyle birlikte uluslararası

¹⁴⁷ Aydın, op. cit., s. 47.

¹⁴⁸ Viotti, op. cit., s. 36.

¹⁴⁹ Bu konuda bkz. Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre, **Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe**, St. Martin's Press, New York, 1993, s. 23.

¹⁵⁰ James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, **Contending Theories of International Relations**, 3rd. Edition, Harper Collins Publishers, New York, s. 506.

¹⁵¹ Dedeoğlu, op. cit., s. 42-45.

örgütler, hükümet dışı kuruluşlar, baskı grupları ve en geniş anlamda kamuoyu da sürece dâhil olmuştur.

Günümüzde devletler sadece askeri alandan gelen tehditlerle karşı karşıya değildir. Ekonomik alanda eşitsizlikten sosyal alanda eşitsizliğe, terörizmden etnik çatışmalara, azınlık sorunlarından kitle imha silahlarının gelişimine, yasadışı göçten uluslararası suçlara kadar birçok alan tehdit konusunu oluşturmaktadır. Örneğin günümüzde Avrupa, askeri tehdit açısından en az algılamanın olduğu bir dönem yaşamaktadır. Böyle olmakla birlikte Avrupa, askeri olmayan diğer alanlardan çok farklı tehditlerle karşı karşıyadır. İnsan hakları, çevre sorunları, siyasi istikrar, sosyal sorunlar, kültürel ve dini kimlikler çerçevesinde azınlık sorunları bu tehditlerden sadece bazılarıdır.

Tehdit algılamalarının farklılaşması bu algılamalara yönelik ne tür tedbirlerin alınacağı konusunu da çeşitlendirmiştir. Güvenlik konularında hâlâ askeri tedbirler öncelikli sıradadır. Ama bunun yanı sıra güvenlik konusunda oluşturulan kurumlar ve yapılan anlaşmalar da alınan tedbirler içerisinde giderek büyük önem kazanmaktadır. Özellikle Avrupa’da askeri tedbirlerden daha çok kurumsallaşma ve anlaşmalar ile güvenlik tesisi tercihi üzerinde durulmaktadır. Bu tercih, uluslararası alanda yaşanacak güvenlik sorunlarının çözümünün yanı sıra devletin kendi içinde karşılaştığı problemlerin çözümünde de bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler sınırları içerisinde egemen ve bağımsız olmalarına rağmen, bireylerin-grupların güvenliği konusunda yine de taraf olduğu kurum ve anlaşmalarla sınırlıdır. Günümüzde uluslararası alanda kimin güvenliği sorusuna verilen yanıt artık sadece devletle sınırlı değildir, diğer özneler de (özellikle birey-grup gibi) dikkate alınmaktadır¹⁵². Devletler için güvenlik algılaması egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunması şeklinde belirirken, bireyler ve gruplar için özellikle kimliğin güvenli kılınması olarak şekillenmektedir. İşte bu nokta da, devlet ile bireyi-grupları karşı karşıya getirmektedir¹⁵³.

¹⁵² Sjursen, op. cit., s. 11-14.

¹⁵³ Ole Waever, “Insecurity, security and Asecurity in the West European Non-War Community”, Emmanuel Adler ve Michael Barnett (edits.), **Security Communities**, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, içinde s. 48, 67.

3.1.3. Devletlerin Güvenlik Algılamaları İçerisinde Azınlıkların Yeri

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramının temel özelliklerini, realizmin sunduğu teorik çerçevede öncülüğünde belirlemek mümkündür. Uluslararası alanda güvenlik iki biçimde kullanılır. Birincisi; ulus-devletin güvenliği, yani ulusal güvenlik, ikincisi ise; sistemin bütününe güvenliği, yani uluslararası güvenlidir. Bir devletin varlığını koruma ve sürdürme amacına karşı oluşan sorunlar ulusal güvenlik konusuna dâhil olurken, çok sayıda devletin aynı zamanda karşısına çıkan benzer veya aynı sorunlar uluslararası güvenlik içinde değerlendirilmektedir. Neyin ulusal neyin uluslararası güvenlik içine dâhil edileceği ise, güvenlik arayışları sırasında ifade edilmektedir. Her aktör, güvenlik esaslarını belirlemeden önce kendi durumunu/donanımlarını dikkate alır/değerlendirir. Bir aktörün güvenlik donanımı, ordusu, istihbaratı, iletişim olanakları, komşuları, ekonomisi, denizlerle çevrili olup/olmaması, nüfusu, demografik dağılım özellikleri, doğal kaynaklara sahip olup olmaması, istikrarsız bölgelere yakınlığı gibi faktörlerle belirlenir. Aktörler durumlarını bu donanımlara göre tanımladıktan sonra gereksinimlerini tespit ederler. Gereksinimler de güç unsurları ile orantılı olarak orta ve uzun vadeli olarak saptanır. Gereksinimlerin karşılanması için de kapasitenin artırılması gerekir. Kapasite artırımı ise, her aktörün güvenlik algılamasının odağına yerleşir. Aktörün varlığını koruma ve sürdürme amacına bağlı olarak saptayacağı gereksinimlerini karşılayabileceği bir yapılanmanın olması gerekir. Bu nedenle aktör, varlığını koruma ve sürdürme faaliyetleri sırasında tehdit alanlarını/tanımlarını belirlemektedir. Tehdit genelde üç biçimde ortaya çıkar. Birincisi; eldekini yitirme riskidir. İkincisi; başka bir aktörün elinde ya da etkisinde olanı ele geçirememesi veya bir üçüncü güce kaptırma riskidir. Üçüncüsü ise, hiçbir aktörün tek başına neden olmadığı bağımsız ve küresel bir tehdittir. Söz konusu üç tehdit türü de birbirini ilintilidir¹⁵⁴.

Devletlerin güvenliğini tehdit edecek veya bozacak potansiyele sahip birçok neden olabilir. Bu nedenlerden biri bazı devletler açısından geçerli iken diğer devletler açısından ise hiçbir sorun yaratmayabilir. Bu nedenleri şu şekilde özetlemek mümkündür: a) Devletin askeri, ekonomik, siyasi vb. yönlerden güçsüz olması; b)

¹⁵⁴ Dedeoğlu, op. cit., s. 49-52.

devletin tarihsel süreçte yaşadığı kimi sorunlar (soykırım iddiaları, devletlerarası nefret duyguları vb.); c) toprak sorunları; d) devlet içinde bulunan vatandaşların bir kısmının etnik, dinsel, dilsel vb. olarak farklılık oluşturması ve bunların başka devletlerle (daha çok da komşu devletlerle) aynı etnik, dini, dil, vb. birliği içinde olmaları/diğer devletle birleşme isteği/bağımsızlık istekleri; e) terörizme dayalı sorunlar yaşamaları veya uluslararası terörizm tehdidi; f) siyasi, ideolojik, dini ve devlet rejimlerinin getirdiği güvensizlikler; g) nükleer, biyolojik ve kitle imha gibi silahlara sahip olma; h) ülkeye yönelik emperyalist amaçlı faaliyetler veya tehditler¹⁵⁵.

Devletler belirledikleri tehdit algılamalarına göre üçlü bir güvenlik sistemi kurarlar. Birincisi, iç güvenlik sistemidir. İçten gelebilecek veya içte oluşabilecek tehdit algılamalarını içerir. Bu yapı, belirli bir rejimin, düzenin, iktidarın, sosyo-ekonomik sistemin devamının sağlandığı yapıdır. Bu yapıdaki güvenlik tanımını siyasi iktidar belirler. Ulusal sınır, doğal kaynaklar, demografi gibi somut unsurlar bile, siyasi iktidarca yeniden tanımlanıp iç güvenliğe dahil edilebilir. İkincisi, yakın çevreden gelen tehlike algılamaları üzerine kuruludur. Ülke sınırlarına komşu ya da yakın alanlar ve devletler bu yapıda yer alır. Bir devletin çıkar alanları genişlediğinde en elverişli alan yakın çevre alanıdır ve hemen hemen her devletin bu alanda yaşanmış tarihsel deneyimleri bulunmaktadır. Üçüncüsü ise, küresel tehdit alanıdır. Devletin yakın çevresinin dışındaki bölgesel savaş veya çatışmalar, küresel ekonomik krizler, doğal çevrenin kirlenmesi, uluslararası ticaret yollarının risk altına girmesi bu yapıya dahildir¹⁵⁶.

Azınlıkların devletlerin güvenlik algılamalarındaki yeri incelemeye alındığında; bunların her dönemde devletler açısından bir istikrarsızlık unsuru/güvenlik problemi/tehdit şeklinde değerlendirildiği söylenebilir. Bu değerlendirme, azınlıklar ile devlet arasında süre giden bir gerginliğin oluşmasına neden olmuştur. Bu gerginlikle beraber sisteme, '*azınlıklara yönelik rejim ne kadar genişlerse/genişletilirse devletlerin de o denli zayıflayacağı*' görüşü hâkim olmuştur. Gerçekte ise, ulus-devletin üzerine kurulduğu bir takım '*değerler*' azınlıkların tanınması ve onlara bir takım haklar verilmesi ile zedelense de, devletlerin ulusal güvenliklerinin sağlanmasında ve bununla

¹⁵⁵ Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği-NATO, AGİT, AGSP**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 29-30.

¹⁵⁶ Dedeoğlu, op. cit., s. 52-54.

paralel olarak uluslararası güvenliğin gerçekleşmesinde önemli gelişmeler de sağlamıştır/sağlayacaktır.

Realizmle şekillenen ulus-devletlerin güvenlik algılamaları açısından azınlıkların tanınması ve onlara bir takım haklar verilmesi olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Bunun temel nedeni, azınlık rejiminin ulus-devletin bir takım temel değerlerini/niteliklerini zedeleyeceği görüşüdür. Aslında bu değerler/nitelikler, temelde devletlerin güvenlik algılamalarında öncelikli sırayı almakla birlikte bizatihi azınlık sorunlarına da yol açmaktadır. Bu değerlerin/ilkelerin temelinde, ulusun, egemenliğin, ülkenin tekliliği ve bölünmezliği yer almaktadır. Uygulanacak azınlık rejimi ise, bunlara yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır¹⁵⁷.

Ulus-devletin sahip olduğu değerlerden/ilkelerden ilk olarak '*ulusun tekliliği ve bölünmezliği*'ni, azınlıkların bu ilkeye yönelik bir tehdit olarak algılanması açısından ele alacak olursak; azınlıkların "ulus"tan ayrı bir birim olarak tanınması ve korunmasıyla, "türdeş ulus" yerine yeni bir toplumsal yapı benimsenmiş olacaktır. Sonuçta, ulusun birliği ve bölünmezliği değerinin yerini ulusal ve etnik farklılıkların tanınması yani, literatürde yaygın olarak kullanılan bir diğer ifadeyle "ok kültürlülük/kültürcülük"¹⁵⁸ olacaktır. Azınlıkların tanınmasıyla farklılıkların kabulü anlamında ulus-devletin sunduğu bilince/değerlere sadakatin azaldığı düşünülmektedir. Çünkü oluşturulacak bir azınlık rejimi, azınlıklara yönelik asimilasyon politikalarını ortadan kaldırma şeklindeki olumlu bir gelişmenin yanı sıra, azınlık haklarının tanınması ve korunması için devlete bir takım ykmllkler yüklenmesi ve devletin de bu yükümlülüklerini yerine getirmek için çok kltrc politikalar izlemesi sonucunu yaratmaktadır. İzlenecek çok kltrc bir devlet politikasının da bir takım olumsuz sonuçlarının olacağı kabul edilmektedir. Bu sonuçlardan en önemlisi, türdeşliği ngren

¹⁵⁷ Atilla Nalbant, **niter Devlet**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 65-68; Kurubaş, op. cit., s. 93.

¹⁵⁸ çok kültürcülük/kültürlülük, ya da kültürel çoğulculuk, liberalizmin bir tasarımı olup kültürel kökeni ne olursa olsun farklı kültürel geleneklere izin verilen bir toplumda bireylerin barışı bir biçimde yaşayamaması için hiçbir nedenin olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Mustafa Erdoğan, "eşitlilik, çoğulculuk ve Rekabetçi Federalizm", **Liberal Düşünce**, C. 2, S. 6. Bahar 1997, s. 47. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Charles Taylor, K. Antony Appiah vd., **okkltrclk-tanınma politikası**, Cem Akay (edit.), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1996, passim; Melih Yrşen, **eşitlilikten özgürlüğe-okkltrllk ve Liberalizm**, LDT Yayınları, Ankara, 1998, passim; Will Kymlicka, **okkltrl Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, eviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, passim.

ulus-devletin yapı ve kimliğinin bozularak kozmopolit bir yapının doğmasına yol açmasıdır¹⁵⁹.

Azınlık rejiminin devletin niteliklerinden ‘egemenliğin tekliği ve bölünmezliği’ne yönelik tehdit oluşturacağı görüşünde ise, öncelikle, azınlıkların ulusal yetki alanından çıkararak (ya da ulusal alanla birlikte) uluslararası alanda yer almasıyla paralel olarak devletin egemenliğinin aşınacağı inancı yatmaktadır. Çünkü devletin tek güç olarak kabul edildiği realizm çerçevesinde bu durum yorumlanacak olursa, böyle bir durumda devlet kendisi dışında bir aktörün uluslararası alanda üstünlüğünü kabul etmek durumunda kalmaktadır. Azınlık rejimi, uluslararası kuralların oluşumu ile birlikte devletin vatandaşlarına yönelik davranışlarının çerçevesini belirleyerek devletin egemenliğini sınırlandırmaktadır¹⁶⁰. Ayrıca azınlık rejimi, azınlıkların yoğunlaştığı belli bölgelerde yetki devrini öngörmesi durumunda da, en önemli uluslaştırma araçlarını; yani dil, eğitim, medya, yasama gibi, ulus-devletin tekelinden çıkartmaktadır. Azınlıklarca talep edilen haklar arasında yer alan öz yönetim, siyasal süreçte adil söz, devletin merkezi kurumlarında azınlıklara kontenjanlar ayrılmasını içeren özel temsil hakları, egemenliğin bütünlüğü ve bölünmezliğini uluslararası alanının tersine içten/alttan aşındırmaktadır¹⁶¹.

Ulus-devlet merkezi bir yapı öngörmekte ve federatif yapıya imkân tanımamaktadır. Ulus-devleti katı bir biçimde uygulamak ise, ülke üzerinde talep edilebilecek özerklik ve öz yönetim haklarını kabul etmemek anlamına gelmektedir. Öngörülmesi halinde azınlık rejimleri, devletlerin merkezi yapıdan federatif yapıya geçmelerini düzenleyebilmektedir ve azınlık sorunlarının iç-dış güvenliğe yönelik büyük tehdit oluşturduğu durumlarda, bir açılım olarak, bu faktörün de sorunları çözmeye bir yöntem olduğu kabul edilebilmektedir¹⁶². Günümüze kadar ki süreçte bunun çeşitli örneklerine rastlamak da mümkündür. Örneğin; İspanya, İtalya, Portekiz

¹⁵⁹ Kurubaş, op. cit., s. 93-95.

¹⁶⁰ Preece, Ulusal Azınlıklar..., op. cit., s. 56.

¹⁶¹ Kurubaş, op. cit., s. 96.

¹⁶² Kymlicka, Çokkültürlü..., op. cit., s. 62; Guibernau, Milliyetçilikler..., op. cit., s. 174-175.

ve Fransa'da bu şekilde oluşturulmuş özerk yönetim veya özerk bölgeler bulunmaktadır¹⁶³.

Tarihsel süreçte yaşanan deneyimler de dikkate alınacak olursa, azınlık bireylerine 'ulusal sınırların ötesindeki ortak kimliği paylaştığı kişilerle hatta devletlerle ilişki kurma hakkı' tanınması halinde, bu durum, azınlık milliyetçiliğini kışkırtarak devletlere yeni güvenlik problemleri yaratabilir. Bu yeni güvenlik problemlerinin de, ulus-devletin ülke bütünlüğünü daha da zayıflatıcı sonuçlara yol açabileceği düşünülmektedir.

Gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yaşanan gelişmeler dikkate alınacak olursa, azınlıklara yönelik üç farklı uygulama ile karşılaşılabılır. Bunlardan ilki temel insan haklarının tanınması şeklindeki uygulamadır. Bu uygulamada, azınlıklara, devletlerin bütün yurttaşlarına tanıdığı eşit yurttaşlık ve siyasi haklar güvencesi oluşturularak, azınlık bireylerinin önündeki yasal ve siyasi engellerin ortadan kaldırılması yönünde (uluslararası camianın da desteği ile) çaba sarf edilebilir. Bu yöndeki uluslararası öneriler/çabalar, azınlıkların egemen kültürel grup (inşa edilmiş ulus) içinde eritilmesini ve böylece ileride olabilecek devletten ayrılma ya da özel muameleye tâbi tutulma taleplerinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan realist politikalarla da denk düşmektedir. Özellikle 1945 sonrası uluslararası düzende, evrensel insan haklarının gelişmesine rağmen azınlık haklarına ilişkin düzenlemelere yer verilmemiş olması, devletlerin realist kaygılarının ne kadar dikkate alındığını göstermektedir¹⁶⁴.

Azınlıklara yönelik ikinci uygulama; azınlıkların, kurulan/kurulmuş ulus-devletin sınırlarına uygun bir biçimde yerlerinden edilmeleri veya nüfus yoğunluklarına göre sınırların uygun bir biçimde yeniden düzenlenerek fiziki anlamda eritilmeleri veya kendi ile aynı ulusal kimliğe sahip grubun çoğunluğunu oluşturduğu bir başka devlete göçe zorlanmalarıdır. Böyle bir göç de beraberinde birçok sorun yaratmaktadır. Azınlık nüfusunun tümünün böyle bir göçü istememesinin yanı sıra, göç alan devletin de bu kadar sayıda insanı barındırabilecek sosyal ve ekonomik güce sahip olmaması bu

¹⁶³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nalbant, op. cit., s. 256-300.

¹⁶⁴ Preece, Ulusal Azınlıklar..., op. cit., s. 51-52.

sorunlardan bir kaçıdır. Azınlıkların göçe zorlanması ile sorunların rafa kaldırılması sağlansa da, uzun vadede tam olarak çözüm getirilmiş olamamaktadır. Halkların bu şekilde göçe zorlanması tarihte iki şekilde yaşanmıştır. Birincisi, 20. yüzyılda Avrupa’da Lozan ve Neuilly Andlaşmaları ile Yunanistan ile Türkiye ve Yunanistan ile Bulgaristan arasında bu şekilde bir göç (mübadele) yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da, Postdam Protokolü ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşayan Alman ırkına mensup toplulukların Almanya’ya gönderilmesi şeklinde ikinci bir örnekle de karşılaşılmaktadır. Bu yöntemle sorunların çözümü sağlanamamış hatta çok acı deneyimler yaşanmıştır. Bu konuda yaşanmış en kötü deneyim, azınlıkların-ortada herhangi bir uluslararası andlaşma dâhi olmadan-yani yasal hiçbir dayanağı bulunmayan bir yolla yurtlarından zorla atılmalarıdır. Hitler ve Stalin, İkinci Dünya Savaşı sırasında kitleleri yığınsal göçe zorlamışlardır. Benzer durum, Bosna’da da yaşanmıştır. İnsanları bu şekilde göçe zorlamak yerine, sınırların etnik yapıya uygun bir biçimde düzenlenmesi de bir yöntem olarak tercih edilebilir. 1919 sonrasında bu yöntem de kullanılmıştır, ancak çizilen sınırlar her etnik/ulusal gruba bir devlet oluşturmayı sağlayacak nitelikte olmamıştır. Aslında bu etnik yapıların çoğu yerde dağınık bulunmaları ve birbirleri içine geçmiş bir yapı arz etmeleri nedeniyle bu şekilde bir sınır çizimi de pek anlamlı değildir, hatta imkânsızdır¹⁶⁵.

Üçüncü uygulama ise, azınlıklara egemen bir devlet kurma yeterliliği tanımayan azınlık hakları düzeni yaratılmasıdır. Böyle bir azınlık rejimi, azınlıkların egemen yönetim üzerinde istikrarsızlık yaratabilecek etkilerini sınırlama, hatta kaldırma arayışındadır. Bu yapıda/rejimde, azınlıklara eşit yurttaşlık haklarının verilmesinin yanı sıra, devlet içinde etnik/ulusal kimliklerini koruma hatta güçlendirme yeteneği veren kimi özel hakların tanınması da bir yöntem olarak kabul edilebilir. Bu özel haklar grubunda, azınlıkların kendi dillerini konuşabilme ve bu dilde eğitim yapabilme, azınlık dilinde yer ve soyadı kullanabilme, azınlık okulları ve eğitim merkezleri kurabilme hakları/özgürlükleri yer almaktadır. Bunların dışında özellikle ulusal azınlık gruplarına, örneğin çoğunlukta oldukları okullar, ibadethaneler, vakıflar kurma veya bölgelerde özerk yönetim oluşturma gibi haklar da devredilebilir. Böyle bir azınlık rejiminin

¹⁶⁵ Ibid. s. 52-54.

altında yatan temel düşünce, azınlıklara belirli ayrıcalıklar tanınarak var olan bir coğrafi bölünme tehdidini ortadan kaldırmaktır. Bu düşünce ise, temelde realist düşüncelerle çelişmektedir. Böyle bir azınlık rejimi dayanağını uluslararası andlaşma ile kurulan azınlık hakları sisteminden almaktadır. Bu sistem, devletin yurttaşlarına yönelik davranışlarının sınırlarını belirleyip devletin egemenliğini sınırlamakla beraber ulusal güce sahip olabilecek, ulus-devletin saygınlığını zedeleyebilecek, en azından ulus-devlet sisteminde gerginlik ve çatışma konusu olabilecek yapılara/ulusal birimlere de uluslararası konumlar yaratmaktadır¹⁶⁶.

Egemenliğe yönelik olarak algılanan tehditler nedeniyle, ulus-devletler, ulusal azınlık haklarını benimsemek konusunda çekimser kalmışlardır (ve günümüzde de bu durum devam etmektedir). Dolayısıyla belirli bir döneme kadar devletler, tüm bu faktörlerin de ışığında, sorunlarını genel insan hakları söylemleriyle dile getirmeyi/çözmeyi tercih etmişlerdir¹⁶⁷. Gerçi 1990 sonrası dönem, liberalizmin desteği ile insan hakları temelinde özel bir çerçevede bir azınlık söyleminin/rejiminin oluşması yönündeki gelişmeleri içermektedir. Ancak henüz azınlıklar konusunda ulus-devletin üstünde bir sistem kurulmuş/kurulabilmiş değildir. Realizmin etkinliğinin azalmasının yanı sıra, gerek uluslararası sistemde liberalizmin etkin olmaya başlaması gerek liberal bakış açısının da katkısıyla uluslararası insan haklarının ve özelde de azınlık haklarının gelişmesi, ulus-devletleri, mevcut uygulamalarından uzaklaştırmaya yönlendirmiş, hatta mecbur bırakmıştır. Bu sürecin etkileri günümüze kadar ulaşmaktadır. Bu nedenle, azınlıklar konusunda liberal söylemlerin ve uluslararası alanda yapısal-liberalizmin etkisiyle oluşan-azınlık hakları konusunda yaşanan gelişmelerin günümüzde ulaşılan nokta da dikkate alınarak analiz edilmesi yerinde olacaktır.

3. 2. Liberalizm Çerçevesinde Azınlıklar: İnsan Hakları-Azınlık Hakları İlişkisi

Azınlıklar ve azınlık hakları konusu, ulusal ve özellikle de uluslararası alanda uzun yıllar göz ardı edilmiş ve sadece insan hakları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu

¹⁶⁶ Ibid., s. 54-57.

¹⁶⁷ Ibid.

sürecin bu şekilde yaşanmasında, ulus-devletlerin 'realist kaygıları'nın ön plana çıkması etkili olmuştur. Bu kaygılarla gelişen süreç, azınlıklar ile ilgili sorunların, ulus-devletlerin vatandaşlarının insan haklarından eşit ve etkin bir biçimde yararlanmalarının sağlanması ile çözülebileceği öngörüsü üzerinde şekillenmiştir. Ancak insan hakları üzerindeki uluslararası çalışmaların yoğunlaştığı 20. yüzyılın ortalarından itibaren azınlık sorunlarının insan haklarının genel çerçevesi ile çözülmeye çalışılması yöntemi pek olumlu sonuçlar doğurmamış, hatta ilerleyen süreçte azınlık sorunları artarak devam etmiştir. Liberalizmin etkisi ile gelişen bu dönemde insan hakları, ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkmaya başlamış, ancak realizmin etkinliği/etkisi de tam olarak ortadan kalkmamıştır.

1648 yılında yapılan Westphalia Andlaşması ile ulus-devletlerin doğması ve bununla paralel bir biçimde azınlıkların/azınlık sorunlarının oluşmasıyla başlayan ve aslında günümüze kadar devam eden süreçte realizmin etkisi büyüktür. Ancak 1940'ların ikinci yarısından itibaren, özellikle uluslararası alanda insan haklarının gelişmeye başlamasıyla birlikte ve bunun temelinde yatan liberal akımın da öncülüğünde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemin ise, genel hatlarıyla 1990'lara kadar devam ettiği, liberalizmin etkisini tam anlamıyla hissettirdiği ve bu etkiyle birlikte ulusal alanda olduğu gibi uluslararası alanda da insan haklarına ilişkin gelişmelerin yaşandığı, ancak yine de realizmin de (realist etkilerin de) tam olarak ortadan kalkmadığı söylenebilir. Ayrıca 1990'lardan günümüze kadarki süreçte de, küreselleşmenin etkisine, uluslararası andlaşmalar ve örgütlerle uluslararası alanda normatif düzenlemelerin gittikçe gelişmesine ve üzerinde daha önce durulan birçok faktörün de etkisi ile ulus-devletin zayıflamasına rağmen, realizmin varlığını hâlâ koruduğu görülmektedir. Dolayısıyla süreç, üç döneme ayrılmıştır. Bu dönemler de, gerek devletlerin azınlıklara yönelik tutumları gerekse uluslararası alanda azınlıkların ele alınışları açısından farklılıklar içermektedir. Bu süreçlerden ilki, genel olarak belirlenebilecek 1648–1945 arası dönemdir; ulus-devletlerin oluşumuyla birlikte azınlıkların ve azınlık sorunlarının ortaya çıkmaya başladığı ve ulus-devletlerin azınlıklara yönelik birtakım, özellikle güvenlik merkezli kaygılarından dolayı, olumsuz politikalar takip ettikleri bir süreçtir. Daha önceki kısımda da değerlendirildiği üzere, bu sürecin analizinde realizmin düşünceleri açıklayıcı olmaktadır.

Azınlıklara yönelik realist kaygılarla takip edilen ve çoğu zaman tanımama veya baskıcı politikalar takip etme yönünde gelişen tutumlar, 1940'ların ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamıştır. Oysaki bu dönemde de, azınlıkları veya azınlık haklarını tanımaya yönelik somut adımlar atılmış değildir. Ancak insan hakları konusunda yaşanan gelişmeler ve azınlık sorunlarına yönelik uygulanan insan hakları merkezli politikalar kısmi bir rahatlama sağlamıştır. Bu kısmi rahatlamaı sağlayan, ancak yine de azınlık sorunlarına yönelik tam bir çözüm getiremeyen politikaların veya tutumların arkasında yatan düşünsel akımın ise, liberalizm olduğu söylenebilir. Ancak liberal düşünce çerçevesinde 1945'lerden itibaren gelişmeye başlayan süreç de, kendi içinde iki döneme ayrılmaktadır. Bu dönemlerden ilki, 1945–1990 arası süreçtir ve bu süreçte azınlıklar ve azınlık sorunları insan hakları merkezli bir yaklaşımla ele alınmıştır. 1990'dan günümüze kadar ki süreçte ise, doğrudan azınlıkları temel alan azınlık hakları merkezli bir yaklaşım etkili olmuştur/olmaya da devam etmektedir.

1945'lerden itibaren gelişmeye başlayan sürecin liberal düşünce çerçevesinde analizinden önce, insan haklarının anlamı, gelişimi ve daha da önemlisi insan hakları ile azınlık hakları arasındaki ilişkinin incelenmesi yerinde olacaktır. Çünkü insan hakları ile azınlık hakları arasındaki ilişkinin ortaya konulması, klasik liberal yaklaşım çerçevesinde 1990'lara kadar takip edilen insan hakları merkezli yaklaşımların azınlık sorunlarının çözümünde neden tam olarak başarılı olmadığını anlaşılmasında da belirleyici olabilecektir.

3.2.1. İnsan Hakları: Gelişimi, İçeriği ve Özellikleri

'İnsanın sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu hak ve özgürlükler' anlamına gelen insan haklarının gelişimi, insanlık tarihi ile paraleldir. Batılı insan hakları anlayışında, *'bireylerin, devlete karşı, insan olmaları nedeniyle herhangi bir gruba mensubiyet dikkate alınmaksızın sahip oldukları devredilemez haklar'* şeklinde bir tanım verilmektedir¹⁶⁸. İnsan hakları hiçbir ayırım gözetilmeksizin bütün insanlara tanınmıştır. Bu haklardan, tarihsel süreçte birçok belgede yer almalarına rağmen bütün

¹⁶⁸ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 33.

insanlığın yararlanması ise hiç kolay olmamıştır¹⁶⁹. İnsan haklarının güvence altına alınması, insanlık tarihinin en büyük mücadelelerinden biridir. Bu mücadele öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, insan hakları, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren normatif düzenlemelerle de desteklenip, güçlendirilerek düşünsel yapıların ve siyasi yönetimlerin meşruluk ölçütü haline gelmiştir. Bugün artık, devletlerin insan hakları ihlallerinde bulunması bir yana, bir siyasi düşünce grubunun insan hakları ile arasına mesafe koyması dahi saygı görmesine veya meşruluk kazanmasına engel olmaktadır. Ancak insan hakları böyle ifade edilmekle birlikte aynı zamanda, çok fazla da eleştiriye tâbi tutulmaktadır. İnsan haklarının içeriğinin zamanla oluşan yeni değişimlere uyarlı olup olmadığının tartışılmasının yanı sıra, bu hakların, Batı'nın bir ürünü olduğu ve evrensel değerler sistemini yansıtmadığı¹⁷⁰, ayrıca Batı tarafından (özellikle de büyük güçlerce) bu değerlerin bir dış politika aracı haline getirilerek baskı amaçlı olarak kullanıldığı noktalarında -pek de haksız olmayan-eleştiriler yöneltilmektedir.

İnsan haklarının günümüzde ulaştığı aşamanın arka planında, teorik ve uygulama anlamında girilen büyük mücadelelerin olduğu bir tarihsel birikim yatmaktadır. Bu çalışmada, konunun amacı ve bu bağlamda sınırlandırılma gereği de göz önünde tutularak insan haklarının, tarihsel gelişimine çok ayrıntılı olarak değinilmemiştir. Ancak bununla birlikte, insan haklarına ilişkin mücadelenin temelinde siyasi gücün sınırlandırılmasına ilişkin taleplerin olduğunu vurgulamak gerekir. Bu talepler de, insan haklarının temelde ulus-devletler tarafından neden tehdit olarak algılandığını anlaşılır kılmaktadır.

İnsan hakları özünde ahlaki nitelik taşıyan iddia veya taleplerdir. Ancak pratikte etkili olması, büyük ölçüde onların hukuki haklara dönüşmeleriyle bağlantılıdır. Çünkü anayasalar veya uluslararası hukuk belgeleri tarafından tanınmaları, insan haklarına, hukuken uygulanabilme olanağı sağlamak bakımından vazgeçilmez önem kazandırmaktadır¹⁷¹. 'Ahlaki eşitlik', insan haklarının temel özelliklerinden biridir. Bu

¹⁶⁹ Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 19.

¹⁷⁰ İnsan haklarının ne derece Batılı olduğu ve ayrıca insan haklarını evrensel kılmak için neler yapılabileceği hakkında Galtung'un görüşleri için bkz. Johan Galtung, **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**, Çeviren: Müge Sözen, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, passim.

¹⁷¹ Peter Jones, **Rights-Issues In Political Theory**, Macmillan Press, Houndmills, 1994, s. 82.

özelliğe, aralarındaki fark ne olursa olsun bütün insanların eşit olduğu anlayışı hâkimdir. Bireyler özel durumları itibarıyla farklı olabilirler, ama bütün insanların kişi/birey olarak saygı gösterilmesi gereken ahlaki bir eşitlik durumu vardır. Dini, etnik ve kültürel köken gibi doğuştan gelen özellikler, yurttaşlık, milliyet, siyasi ve ideolojik aidiyet gibi iradi farklılıklar ile sosyal, ekonomik ve mesleki statü farklılıkları kişinin/kişilerin insan haklarının öznesi olması açısından fark yaratmamaktadır¹⁷².

İnsan haklarını açıklayabilmek için öncelikle ‘hak’ kavramını anlamak gerekmektedir. Hak, hem ahlaki hem de hukuki niteliğe sahip bir kavramdır. Ancak her iki alanda da hak ‘*bir kişi, bir kurum veya bir şey üzerindeki gerekçelendirilmiş bir iddia veya talebi*’ ifade etmektedir¹⁷³. Bir hak iddiası, bu iddiada bulunan kişinin hakkın konusundan yararlanma yetkisinin genel veya özel olarak tanınması, ona saygı gösterilmesi talebini ifade eder. Hukuki haklar söz konusu olduğunda ise, hak sahibi hakkını tanımayan veya ihlalde bulunanlara karşı hukuki yollara başvurarak hakkın konusundan yararlanabilmesini sağlayabilir¹⁷⁴. İnsan hakları da hukuki hakların özel bir türünü oluşturmaktadır.

İnsan haklarının tanımı veya içeriği üzerinde bir uzlaşma sağlanamamakla birlikte, ileri sürülen veya kabul edilen düşünceler itibarıyla insan haklarının kaynağının genel ve soyut olarak özgürlük olduğu kabul edilmektedir. İnsan hayatının kendi tercihlerine göre belirlenmesi anlamındaki bu özgürlük, siyasi otoritenin engellemelerinin de karşısında yer aldığı için negatif bir niteliğe sahiptir. Ancak özgürlüğün negatif (klasik) anlamı tartışma konusudur. Şöyle ki, insan hak ve özgürlüklerini pozitif hak kapsamında değerlendirenler, özgürlüğün bir kısıtlanmamışlık veya müdahale edilemezlik durumu olmadığını, insan hak ve özgürlüklerinin bir şeyi yapabilme gücü olduğunu ileri sürmektedirler ve böylelikle özgürlüğün pozitif anlamını vurgulamaktadırlar.

‘Herkesin insan olmak itibarıyla doğuştan sahip olduğu dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez hakları’ vardır şeklindeki tanımdan hareketle, insan haklarının temel bazı niteliklerini ortaya koymak mümkündür. Bu niteliklerden ilki,

¹⁷² Mustafa Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2002, s. 22–23.

¹⁷³ Brian Orend, **Human Rights: Concept and Context**, Broadview Press, Petersburg, 2002, s. 17.

¹⁷⁴ Erdoğan, İnsan Hakları..., op. cit., s. 7.

insan haklarının ‘*insanın doğuştan itibaren sahip olduğu haklar*’ niteliğinde olmasıdır. İkinci bir nitelik, ‘*mutlak olması*’, yani insan haklarının varlığının herhangi bir kayda ve şarta bağlanamaz olmasıdır. Diğer bir nitelik, insan haklarının ‘*vazgeçilmezlik*’ özelliği taşımasıdır. İnsan haklarının vazgeçilemez veya devredilemez nitelikte olduğunu söylemek de, onlardan kendi isteğiyle dahi vazgeçilemeyeceğini veya onların anlaşmalarla dâhi ortadan kaldırılamayacağını kabul etmek demektir. Dördüncü nitelik ise, insan haklarının ‘*bireysellik*’ özelliği taşımasıdır. İnsan haklarının öznesinin birey olması nedeniyle bu haklara sahip olmak, belli bir topluma veya kolektif yapıya mensup olma şartına bağlı değildir.

İnsan hakları düşüncesi, Avrupa’da 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkmış ve Batı toplumları tarihinin belirleyici dinamiklerinden biri olmuştur. Bu nedenle de insan haklarının evrenselliği sürekli tartışma konusu yapılmaktadır. İnsan haklarının bu yüzyıllar itibarıyla özellikle Avrupa’daki gelişimine ve bunun da arkasında yatan düşünsel altyapıya kısaca değinmek, insan haklarının evrenselliği üzerine yürütülen tartışmaların anlaşılması açısından da önem kazanmaktadır. Bu çerçevede öncelikle, insan haklarının düşünsel arka planını açıklamak ve Eski Yunan’dan günümüze kadar ki süreci ana hatlarıyla özetlemek yerinde olacaktır.

İnsan hakları düşüncesinin, yukarıda belirtildiği gibi, insanların siyasal iktidarlar karşısında dokunulamaz, devredilemez ve sınırlanamaz bir takım haklara sahip olduklarının ifade edilmesiyle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Bu düşüncenin ilk başlangıcını da, felsefenin gelişimine kaynaklık etmiş olan Eski Yunan düşünsel hayatında bulmak mümkündür. Aslında Eski Yunan’da, ne düşüncede ne de uygulamada, siyasal iktidarın sınırlandırılması veya insan hak ve özgürlükleri gibi değerler yerleşiklik kazanmıştır. Ancak özgür düşünüşün ve hümanizmin kökeni Eski Yunan uygarlıkları olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla da insan hakları konusunda yapılan tüm çalışmalarda, düşünsel arka planı, Eski Yunan’dan başlayarak izleme yönelimi ağırlık kazanmaktadır¹⁷⁵.

¹⁷⁵ İnsan haklarının doğuşu ve gelişimi hakkında tarihsel sürecin incelendiği kaynakların, genel olarak başlangıç noktasının Eski Yunan yani Batı olması demek, Doğu’da insan haklarının olmadığı ve benimsenmediği anlamına gelmemektedir. Bir diğer ifade ile Doğu’nun da Eski Çin Uygarlıklarından, Konfüçyüs düşünce sistemine, Budist inanıştan, Mezopotamya uygarlıklarındaki uygulamalara kadar

Eski Yunan döneminde, Sofizim ve Stoizim gibi düşünce akımlarında ya da bu akımlara mensup olan veya olmayan Sokrates, Platon, Aristo, Zenon gibi düşünürlerce devlet, yönetim sistemleri, hukuk kuralları gibi konuların yanı sıra insan hakları konusunda da düşünsel bir alt yapı hazırlanmıştır¹⁷⁶. Kilise ve feodalizm ile birlikte anılan Ortaçağ döneminin ise, insan haklarına yönelik herhangi bir katkısının olmadığı düşünülse de, dönem düşünürleri Thomas Aquinas ve Padova'lı Marsilius'un devlet iktidarının sınırlandırılması ve bu iktidara karşı insanın bazı haklara (örneğin vicdan hürriyeti) sahip olduğuna ilişkin düşünceleri ile önemli bir açılım getirdikleri söylenebilir. Ortaçağ'ın 'insan onuruna değer verme' anlamında Eskiçağ'a oranla bir ilerlemeyi içerdiği söylenebilse de bugün anladığımız anlamda bir insan hakları anlayışı, modern bir yapı niteliği taşımaktadır ve bir bütün olarak Aydınlanma Çağı'nın ürünüdür¹⁷⁷. Liberalizm çerçevesinde azınlık sorunlarına yönelik yaklaşımların ele alındığı kısımda da inceleneceği gibi, John Locke (1632–1704) ise, Aydınlanma Çağı'nın ve liberal akımın önde gelen temsilcilerinden biridir. Locke'nın insan hakları doktrinini, düşünsel temelleri açısından gerekli olgunluğa erdirdiği söylenebilir.

19. yüzyıla gelindiğinde, bir yandan insan haklarına ilişkin bir takım düzenlenmelere gidilirken diğer yandan da sanayi devrimiyle birlikte sosyal, ekonomik ve siyasal hakların geliştirilmesi ve devletin bu alanlardaki sorumluluklarının genişletilmesi yönündeki talepler şiddetle savunulmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın devleti, sadece klasik hakları koruyan pasif nitelikte bir devlet olmaktan çıkarak, ekonomik ve sosyal hakların gerçekleşmesinden de sorumlu aktif bir devlet niteliğine bürünmüştür. 20. yüzyıl ise, insan hakları doktrininin en geniş biçimiyle formüle

birçok düşünce sistemi ve inanış ile insan haklarının gelişimine katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu konuda bkz. Mehmet Genç, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri-Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuat**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No. 16, Bursa, 1997.

¹⁷⁶ Eski Yunan dönemi düşünürlerinin insan haklarına yönelik düşünsel katkıları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ibid., s. 1-8, Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 4. Baskı, Beta Yayın, İstanbul, 2003; Bülent Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1990; Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990; Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1995; Bertrand Russel, **Batı Felsefesi Tarihi 1-2**, Çeviren: Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 1997; Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994; Karl Popper, **Açık Toplum ve Düşmanları 1-2**, Çeviren: 1. cilt: Mete Tunçay, 2. Cilt: Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994; Aristoteles, **Politika**, Çeviren: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993; Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1981.

¹⁷⁷ Vahap Coşkun, **İnsan Hakları-Liberal Açıdan Bir Tahlil**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 72.

edildiği bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda klasik haklar genişleyerek devletlerin anayasalarına yerleşmiş ve uluslararası alanda da, özellikle BM'nin etkinliğinde insan hakları artık evrensel bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmelerle paralel olarak, daha önce de vurgulandığı üzere insan hakları, devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarak uluslararası bir nitelik kazanmaya başlamıştır¹⁷⁸.

Genel olarak değinilen bu tarihsel süreçte de belirtildiği üzere; insan hakları düşüncesinin Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkması ve Batı toplumları tarihinin belirleyici dinamiklerinden biri olması, beraberinde insan haklarının evrenselliği üzerinde süre giden tartışmaları yaratmıştır. Tartışma konusu olan sorular şu şekilde özetlenebilir: “Batı icadı” olarak değerlendirilen ve tarihsel süreçte ortaya çıkışı da Batı kökenli kabul edilen insan hakları nasıl “evrensel” olarak kabul edilebilir/evrensel bir nitelik sergileyebilir? İnsan haklarının bu anlamda evrenselliği, Batı değerlerinin diğer toplumlara/bölgelere bir dayatması olarak algılanamaz mı? Bu yöndeki eleştiriler, literatür incelendiğinde görülmektedir ki, her kesimden gelmekle birlikte özellikle “kültürel rölâtivistlerce” sürekli olarak ifade edilmektedir. Çünkü kültürel rölâtivistlere göre, insan haklarının evrensel olarak mutlak doğru ve her zaman her yerde geçerli kabul edilmesi, insanların içinde buldukları toplumların veya kültürlerin farklılıklar içermesi ve kültürlerin her bir değere eşit ve aynı söylemle yaklaşmaması gibi nedenlerle mümkün değildir¹⁷⁹. Bu görüşler çerçevesinde, bazı toplumlar için özgürlük ve bireyselliklerin ön planda olmasına rağmen bazı toplumlarda ise toplum ön planda tutulmaktadır. Buna bağlı olarak, ifade edilen veya talep edilen insan hakları da farklılıklar içermektedir. Ancak kültürel rölâtivistlerin vurguladığı tüm bu eleştiri noktaları karşısında, insan haklarına ilişkin uluslararası alanda bir evrensel normatif düzenlemeler bütününe ulaşıldığı gözlenmektedir. Örneğin BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ni onaylayan devletler açısından bakılacak olursa, üzerinde genel bir uzlaşma sağlanmış olan haklar (insan hakları) azımsanmayacak kadar çoktur. Bu çerçevede, rölâtivistlerin bakış açısı da eleştirilmiş ve insan haklarının temelde taşıdığı

¹⁷⁸ İnsan haklarının uluslararasılaşması ve bu çerçevede uluslararası bir takım düzenlemelere konu oluşturması, BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin kabulü (1948) ve sonrası süreci kapsamaktadır. Bu çalışmanın ikinci bölümünde, azınlık haklarına ilişkin uluslararası düzenlemeler analiz edilirken insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler de incelenmeye çalışılmaktadır.

¹⁷⁹ Jerome J. Shestack, “İnsan Haklarının Felsefi Temelleri”, Çeviren: A.R. Çoban, ve B. Canatan, **Liberal Düşünce**, V. 11, No: 43, Yaz-2006, s. 113.

ahlaki evrenselliği özellikle vurgulanmıştır. Örneğin Donnelly bu konudaki eleştirisini şu cümlelerle açıkça ortaya koymuştur; “*belirli bazı insan haklarının biçim ve yorumunda kültürlere bağlı olarak bazı sınırlı değişikliklere izin vermek zorunlu olabilir, ama insan haklarının temeldeki ahlaki evrenselliği üstündeki ısrarımızı sürdürmeliyiz. İnsan hakları, paradoksal bir ifadeyle, görelî olarak evrenseldir*”¹⁸⁰.

1945 sonrası uluslararası düzende, öncelikle Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilanı daha sonra Amerika ve Avrupa'da bölgesel insan hakları rejimlerinin doğması, uluslararası insan hakları hukukunun gelişimini hızlandırmıştır. Afrika'da 1980'lerde kurulan insan hakları yapılanmasıyla, Batı dışında diğer kıtalara da yayılmaya başlayan 'insan hakları sistemi kurma eğilimi', günümüzde Arap yarımadasından Asya-Pasifiğe kadar dünyanın her yerine yönelik bir yayılma süreci içerisine girmiştir. BM'in, Evrensel Beyanname'nin dışında birtakım sözleşmelerle insan hakları konusunda bir mevzuat oluşturmasıyla birlikte, AK, AGİT ve Avrupa Birliği (AB) gibi örgütlerin de bu yönde bir çaba içerisinde oldukları net bir biçimde görülebilmektedir.

1990'lardan itibaren (küreselleşmenin de etkisiyle) insan hakları konusu yeni bir döneme girmiştir/yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak bu süreç beraberinde insan haklarının gelişmesiyle paralel olarak ulus-devletlerin de zayıfladığı/zayıflatıldığı yönündeki tartışmaları gündeme taşımıştır. Ulus-devletlerden kurulu dünya sisteminin temel ilkesi olarak “ulus-devletin egemenlik hakkı” belirlenmiştir. Ancak ulus-devletlerin egemenliklerinin aşınmaya başlaması, yani ulus-devletin aşınmasıyla ilgili sürecin başlangıcı BM'in kuruluşuyla eşzamanlı olarak yine BM bünyesinde uluslararası insan hakları alanında gelişmelerin yaşanmaya başlanması olarak belirtilmektedir. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilanı ile birlikte, artık bireylerinde devletler gibi, uluslararası hukukun subjeleri olarak uluslararası hukuktan doğan haklara sahip olabileceklerine yönelik tartışmalar yapılmaya/görüşler ifade edilmeye başlanmıştır. 1948 yılından itibaren de, insan hakları uluslararası alanda gelişmeye başlamış, bu hakların korunmasına ilişkin olarak uluslararası denetim mekanizmaları kurulmuş ve böylece uluslararası sistemin özneleri arasına devletlerin

¹⁸⁰ Jack Donnelly, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çeviren: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 135.

yanı sıra bireylerin katılımının da gerçekleştirilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir. Bu gelişmelerle beraber, “ulus-devletlerin egemenlik haklarının” aşınması süreci, 90’lı yıllarda küreselleşmenin de bu sürece etkisiyle birlikte yeni bir aşamaya gelmiştir. Çünkü küreselleşme ile artık devlet egemenliğinin, uluslararası organlarla da paylaşılabilceği savunulmaya başlanmıştır. Yeni küresel düzende, ulus-devletlerin bundan sonraki rolü, bir bölgenin sınırlarını güvenlik altına almaya indirgenirken, bu bölge üzerinde egemenlik haklarının meşruiyeti ise ancak demokrasinin gereklerinin yerine getirilmesine veya insan haklarının tanınma ve korunmasına bağlı kılınmıştır. Ancak, hâlâ bir devletin meşruiyetini tanıyacak üst otorite, ulus-devlet olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar ulus-devletlerin zayıfladığı yönünde görüşler ifade edilse de, ulus-devletlerin öneminin uluslararası alanda merkezi nitelikte olması ve güç dağılım sürecinde diğer mekanizmaları şekillendirecek düzenlemelere meşruiyet dağıtıcı (yani bir uluslararası anlaşmanın ya da örgütün yürürlüğe girmesinin ulus-devletlerin iradesine bağlı olmasının yanı sıra bu yapıların işlerliği de yine ulus-devletlerin istenci ile paralel yürümektedir) rollerinin bulunması belirleyicidir/önemlidir¹⁸¹. Ancak hem uluslararası sisteme bu şekilde meşruiyet vermesi hem de kendi meşruiyetini evrensel insan haklarını tanımak ve uygulamaktan alması, ulus-devletler açısından bir kısır döngü oluşturmaktadır¹⁸².

Uluslararası sistemin yeniden yapılanmaya başladığı 90 sonrası süreçte, milliyetçi akımların tekrar harekete geçirdiği ulusal, etnik veya kültürel azınlıklar, ulus-devletleri zayıflatıcı bir rol oynamıştır. İzlenen insan hakları politikalarında da özellikle azınlık sorunlarına vurgu yapılarak sistemin yapılanmasında azınlıklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu sürecin analiz edilebilmesi için de öncelikle azınlık sorunlarına yönelik izlenen insan hakları merkezli yaklaşımlar ile azınlık hakları merkezli yaklaşımların farklılıklarının belirlenmesi ve bu farklı tutumların (ki bu farklı tutumlar tarihsel olarak belirli dönemlere denk düşmektedir) altında yatan düşünsel yapının incelenmesi gerekmektedir.

¹⁸¹ Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s. 209–226.

¹⁸² Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları-Eleştirel Bakışlar**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s. 157.

3.2.2. İnsan Hakları-Azınlık Hakları İlişkisi

İnsan hakları alanındaki teorik çalışmalara bakıldığında, insan haklarının bireyselliği (bireye yönelik haklar-birey hakları) ile grup haklarının kolektif özelliği (kolektif haklar-grup hakları) ve insan haklarının bu özelliği gereği grup hakları niteliği gösteren azınlık haklarını düzenleyemeyeceği konularında yoğun tartışmalar olduğu gözlenmektedir. Bu tartışmalar çerçevesinde öncelikle insan hakları ile azınlık hakları arasındaki ilişkinin analiz edilmesi ve özellikle azınlık sorunlarının çözümünde uzunca bir dönem insan hakları temelinde bir yaklaşımın hâkim olmasının altında yatan nedenlerin ortaya konulması yerinde olacaktır.

Kolektif hakların (bu çerçevede azınlık haklarının) insan hakkı niteliği taşıyıp taşımadığı veya insan haklarından ayrı olarak ele alınmasının gerekli olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bu tartışmalarda, azınlık haklarını insan haklarından ayrı olarak ele alınması gerektiğini savunanlar, öncelikle insan haklarının doğrudan ‘bireyi’ temel aldığı ve dolayısıyla da irade sahibi varlıklardan hareket ettiğini ileri sürmektedirler. Oysaki gruplar, insan gibi irade sahibi bir yapı özelliği sergilememektedir. Grup olsa olsa kendini oluşturan bireylerin iradelerinin toplamıdır ki, bu durumda da bireyin iradesi her zaman için doğrudan doğruya genelin iradesine yansımayaabilmektedir. Yani bireyin bir konuda ortaya koyduğu irade grubun genel iradesinden farklılık arz edebilmektedir. İnsan hakları daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bireyin devlete, topluma yani diğer bireylere karşı da ileri sürebildiği haklar niteliğindedir, oysaki grup hakları bireyin diğer grup üyeleriyle birlikte kullanabileceği haklardır, yani onlara karşı kullanabileceği/onlara karşı da ileri sürebileceği haklar niteliğinde değildir. Çünkü grup hakkının tanımında da belirtildiği üzere, ‘*bir hak, ancak bir grubun üyelerinin ayrı ayrı olarak değil de grubun kendisinin sahip olduğu bir hak niteliğinde ise*’ grup hakkıdır¹⁸³.

¹⁸³ Bu tanım için bkz. Peter Jones, “Human Rights, Group Rights and Peoples’ Rights”, **Human Rights Quarterly**, V. 21, No: 1, s. 80–107. Grup hakkı-kollektif yapıların hakları konusunda, aslında grup haklarının bireylerin başkalarıyla birlikte kullandıkları hakların toplamı olduğu şeklinde eleştiriler getirilmektedir. Bu konuda bkz. Ayn Rand, “Kollektif Haklar”, Çeviren: Mustafa Erdoğan, Derleyen: Atilla Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s. 325–329.

İnsan haklarının bireysel hak, azınlık haklarının ise grup hakkı özelliği taşımasına ilişkin tartışmalar, liberal düşüncede, “kültürel haklar”¹⁸⁴ başlığı altında çok yoğun bir biçimde sürdürülmüştür¹⁸⁵. Bu tartışmaların temelinde, liberalizmin öncülüğünde gelişen insan haklarında bireyin temel alınması ve dolayısıyla da insan haklarının azınlık hakları ile çelişmesi yatmaktadır. Oysaki bireylerin iletişim dilini, değerlerini ve kimliklerini belirleyen, içinde doğdukları/yaşadıkları topluluklardır. Dolayısıyla, bireyin hayatı ile ilgili planları yaparken ya da kendisi ile ilgili en iyiyi belirlerken, aktarılmış bir kültürel gelenekten ve bu geleneğin değerlerinden bağımsız davranması akla uygun gelmemektedir. Kişinin içinde bulunduğu grup ile tanımlanması ve bu grubun gerçekliği, devletlerin kültürel farklılıklar karşısında ilgisiz kalmasına da engel olmaktadır. Ancak şu noktanın da tekrar vurgulanması gerekmektedir ki; devletin, bu grupları koruma altına alma yükümlülüğünün yanı sıra, grupların temel insan hakları standartlarını ihlal eden uygulamalarına (gruptan ayrılmanın engellenmesi, grup içinde kadınlara yönelik ayırım, başka grup bireylerinin haklarının inkârı, başka gruplar üzerinde üstünlük iddiası gibi) karşı kayıtsız kalmama sorumluluğu da bulunmaktadır. Bu anlamda azınlık haklarının korunması insan haklarından bağımsız düşünülemez, azınlık hakları insan haklarının ayrılmaz özel bir parçası olarak kabul edilmektedir¹⁸⁶.

1776 tarihli “Amerikan Bağımsızlık Bildirisi”, 1789 tarihli Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”, 1948 yılında BM’in kabul ettiği “Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi” gibi sözleşmelerde tanınan insan hakları, bireysel hakları içermektedir. Ancak özellikle son dönemlerde, insan haklarının öznesinin sadece birey olmadığı,

¹⁸⁴ Kültürel hakları, ‘başka insanlarla birlikte farklı bir kimlik ve hayat tarzı ifade etme ve geliştirme hakkından eşit olarak yararlanma’ olarak tanımlamak, eşitlik ile farklılık arasındaki çelişki üzerine kurulu tartışmalar açısından yardımcı olacaktır. Şöyle ki, grup hakları niteliğindeki azınlık haklarının, evrensel eşitlik yerine kültürel farklılıkların tanınması olarak kabulü halinde insan haklarının temelinde yer alan eşitlik ve eşit insan onuru ilkeleri ile ters düştüğü söylenmektedir. Oysaki bu çok yüzeysel bir değerlendirmedir. Kültürel farklılık hakkının da temelinde, aslında insanların başkaları tarafından kabul ve saygı gören farklı bir kimliğe duyduğu evrensel ihtiyaç ve bu ihtiyacın grup üyeliği ve grubun yaşam biçimi ile karşılanması yatmaktadır. Eğer herkesin bu haklardan eşit olarak yararlanmasını isteniyorsa, özellikle azınlıkların haklarının özel bir korumaya ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. David Beetham, **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çeviren: Bilal Canatan, Liberte Yayınları, İstanbul, yyy.

¹⁸⁵ Bu tartışmalar için bkz. David Miller and Michael Walzer (eds.), **Pluralism, Justice and Equality**, Oxford University Press, Oxford, 1992, passim; Ayrıca kültürel haklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Anıl Çeçen, **İnsan Hakları**, Savaş Yayınları, Ankara, 2000.

¹⁸⁶ Beetham, op. cit., s. 166-168.

dolayısıyla toplumun veya toplumsal grupların da insan haklarına sahip olduğundan hareketle kolektif haklar/grup hakları terimleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Klasik insan hakları anlayışına göre, kaynak olan değer insandır. Bir değer olarak ele alınan insanla amaçlanan, bireyin belirleyiciliğini vurgulamak, bireyi öne çıkartmaktır. Oysaki kolektif haklar, bireyin belirleyiciliğini ortadan kaldırmakta, onun yerine grubu koymakta, hatta zaman zaman grubun bireyi feda edebileceği aşamasına gelinmektedir. Ancak şu noktanın da altının çizilmesi gerekmektedir ki, özellikle liberalizm çerçevesinde bireyin sürekli olarak vurgulanması, toplumun da yadsındığı sonucunu yaratmamalıdır. Zira, bireylerden kurulu olmayan bir toplumun var olamayacağı gibi, toplum olmadan da bireyin insani gereksinimlerini karşılaması mümkün olmayacaktır. Toplumsal hayatta insan, yaşamının devamı veya belli bir takım amaçlara ulaşmak için çeşitli gruplar içerisinde yer alır. Bu grup üyelikleri, örneğin aile gibi, kimi zaman bireyin iradesi dışında gerçekleşirken çoğu zaman da bireyin tercihleri ile oluşmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken temel bir takım öncelikler vardır. İlk olarak her grup bireylerin toplamından oluşur, dolayısıyla da bir grubun, üyelerinin haklarından başka yani sırf grup olmasından kaynaklı hakları yoktur. Dolayısıyla her bireyin bir gruba serbestçe katılma hakkı gibi serbestçe ayrılma hakkı da olmalıdır. İkinci olarak, her birey öncelikle insan, aynı zamanda da bir topluluğun üyesi olarak insan haklarına sahiptir. Örneğin din özgürlüğüne, o dini grubun üyesi olarak sahip olan birey, aynı zamanda bağımsız olarak da sahiptir. Son olarak da bir birey, grup üyesi olması nedeniyle sahip olduğu hakları, içinde bulunduğu gruba devredemeyeceği gibi (kendi rızasıyla olsa dahi) grubun da bireyin varlığı nedeniyle sahip olduğu hakları birey aleyhine kullanması mümkün değildir¹⁸⁷.

Günümüzde birçok ülke kültürel, etnik, dinsel, dilsel anlamda çeşitlilik içermektedir. Çok az sayıda ülkenin, vatandaşlarının aynı dili konuştukları ve aynı etnik, dinsel gruba dahil oldukları görülmektedir. Bu çeşitlilik beraberinde dil hakları, siyasi temsil, anayasa ve kanunlarda lehlerine müfredat değişikliği, toprak isteği, vatandaşlığa kabul ve göç, hatta bölgesel özerklik gibi talepleri veya sorunları getirmektedir. Azınlık hakları konusu, aşağıda da değinileceği üzere, ulusal özellikle de

¹⁸⁷ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Donnelly, op. cit., s. 153-170.

uluslararası alanda uzun yıllar göz ardı edilmiş ve sadece insan hakları ile ilgilenilmiştir. Ancak özellikle 90'lı yılların başından itibaren yaşanan gelişmelerle de paralel bir biçimde azınlık hakları, insan haklarından ayrı olarak (veya insan haklarının özel bir parçası olarak) ele alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla insan hakları ile azınlık hakları arasında güçlü bir bağ daha da açık bir ifade ile azınlık haklarının temelinde insan hakları düşüncesi yer almaktadır. Bu nedenle, çalışmanın başlığında da yer aldığı gibi, azınlık sorunları konusunda, güvenlik kadar insan hakları da analiz edilmesi gereken temel öneme sahip boyutlardan biridir.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar ki dönemde, genel olarak, azınlıkları korumak ve azınlık ile çoğunluk arasındaki çatışmaları halletmek için birçok çabaya girişilmiş, ancak bu çabalara, daha çok soydaş devletler tarafından girişildiğinden¹⁸⁸ istikrarı bozucu (yine güvenliği tehdit edici) bir nitelik arz etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, azınlıklara ilişkin olarak farklı bir yaklaşımın gerekli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu aşamada önerilen çözümlerden ilki, azınlık sorunlarının temelinde toplumdaki ekonomik eşitsizliklerin yattığı ve genel olarak bir ekonomik gelişme düzeyine ulaşıldığı ve herkesin bu gelişimden eşit olarak yararlandırıldığı zaman artık gruplar etnik bağlılık temelinde hareket etmeyecekleridir¹⁸⁹. Önerilen ikinci çözüm; azınlık sorunlarının “öteki” hakkında yeterli bilgi sahibi olmamaktan veya önyargılı olmaktan kaynaklandığı, dolayısıyla kültürel paylaşım veya en basitinden bir hoşgörü ortamının yaratılması ile bu sorunların çözümünün sağlanacağıdır. Üçüncü çözüm yöntemi ise; azınlık sorunlarının temelinde dış güçlerin devletlerin içişlerine müdahale etmek için (azınlık hakları veya genel olarak insan haklarını kullanarak) azınlıkları kullanmalarının yattığı yani, azınlıkların bir dış politika aracı olarak diğer güçlerce kullanıldığı noktasından hareketle, bu güçlerin bu niyetlerinin açığa çıkartılması veya doğru bilgilendirmenin sağlanması ile sorunların çözümlenebileceğidir. Diğer çözüm yöntemi ise, azınlık sorunlarının temelinde toplumun her kesiminin insan haklarından eşit bir biçimde yararlanmamasının olduğu, dolayısıyla genel çerçevede herkese insan

¹⁸⁸ Örneğin; Almanya, Polonya'daki Alman azınlığa belli haklar verildiği sürece, sınırları içinde yaşayan Polonya azınlığına bir takım haklar verileceğini belirtmiştir.

¹⁸⁹ Ancak özellikle Batı'nın deneyimlerinde de görüldüğü üzere, ekonomik gelişme, en azından beraberinde bu ekonomik gücü o grubun tek başına elinde tutmak istemesinden kaynaklı olarak çıkarı da devreye sokmakta ve ayrılıkçı hareketleri körüklemektedir.

haklarının tam olarak uygulanması ile azınlık sorunlarının da çözümleneceğidir. Son çözüm yöntemi ise, azınlıkların tanınması ve azınlık haklarının bu gruplara yönelik uygulanmasıdır. Azınlık sorunlarının çözümüne ilişkin önerilen bu çözüm yöntemlerinden son ikisi hariç diğerleri, özellikle Batı'nın tarihsel deneyimlerinde karşılığını bulan ama azınlık sorunlarına bir çözüm getiremedikleri gibi zaman zaman da tetikleyen yöntemler olmuşlardır. Son ikisine ilişkin süreç ise, 1940'ların sonlarından itibaren insan haklarının evrensel bazda yerleştirilmeye çalışılması ile başlamıştır.

1940'larda çok sayıda liberal azınlık sorunlarının çözümü için "insan hakları"na yeni bir vurgunun yapılması gerektiğini savunmuştur. Savundukları şey, azınlık-çoğunluk gibi bir ayırım gözetmeksizin tüm bireylere tanınan temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınarak azınlıkların korunmasının sağlanmasıdır. Bu liberal düşünürlere göre, temel hak ve özgürlükler yani genel anlamda insan hakları, sağlam bir temele kavuşturulduğu zaman azınlıklara yönelik başka hakların (ayrıcalıklı hakların) tanınmasına da gerek kalmayacaktır. Bu düşünce tarzının temelinde realizmin etkisi olduğu aşikârdır¹⁹⁰ ve o dönem gelişmelerinde de bu etki gözlenebilmektedir. Şöyle ki, BM'in kabul ettiği 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ne azınlık haklarına ilişkin bir bilgi konulmamış, genel olarak insan haklarına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. İnsan hakları, azınlıklara ilişkin olarak, parlamento veya mahkemelerde hangi dilin kullanılacağı, yerel seçimlerde azınlıkların haklarının neler olacağı, azınlıkların devlet okullarında ana dillerinde eğitim alıp alamayacakları gibi sorulara cevap verememektedir. Örneğin düşünceyi açıklama özgürlüğü adı altındaki insan hakkı, bunun hangi dilde yapılabileceğini açıklamamaktadır. Dolayısıyla bu sorunlara çözüm bulmak için realizmin etkisinden uzaklaşılarak liberal çerçevede bir azınlık hakları teorisinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu teori, azınlık haklarının insan hakları ile yan yana var olabileceğini ve ayrıca azınlık haklarının temelde bireyin özgürlüğü, demokrasi ve sosyal adalet ilkeleriyle sınırlandığını da açıklayan bir nitelikte olmalıdır. Bu yöndeki düşüncelere ve taleplere paralel olarak, azınlık hakları, uluslararası ilişkilerin gündemine yerleşmiş ve bu çerçevede AGİT, BM, AK ve AB

¹⁹⁰ Liberalizmin gelişme içinde olduğu hatta düşünsel süreçte zirvede olduğu dönemlerde dâhi, realizm tam olarak etkinliğini kaybetmiş değildir.

gibi örgütler azınlık haklarına ilişkin bir takım düzenlemeler hazırlama yoluna gitmişlerdir¹⁹¹.

1990'lerden itibaren uluslararası alanda azınlıklar ve azınlık hakları konusu daha çok düşünölmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar uluslararası alanda daha çok realist bakış açısıyla değeriendirilip uluslararası insan hakları içinde güvence altına alınmaya çalışılan azınlık haklarına yönelik tutumun, 90'larla beraber değışmeye başlamasında öncelikle o dönemin tarihsel gelişmeleri etkili olmuştur. Sovyetler Birliğı'nin çöküşü, bununla paralel olarak Sovyet topraklarının yanı sıra Orta ve Doğı Avrupa'da yaşanan gelişmeler, bu alanlarda etnik temelli sorunların/çatışmaların yaşanmaya başlaması bu süreçte ki önemli gelişmelerden bazılarıdır.

Bu gelişmelerle birlikte özellikle Avrupa'da, azınlıklar konusu, tartışmaların merkezinde yer almaya ve gerek AK gerek AGİT gerekse AB çerçevesinde azınlıklar konusunda, aşağıda daha ayrıntılı olarak inceleneceğı gibi, bir takım gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1990'lı yılların başında yeniden gündeme oturan azınlıklar konusu, Soğuk Savaş sonrası Avrupa düzeni ve istikrarı açısından da önem kazanan bir sorundur. Ancak bu öneme rağmen özellikle Orta ve Doğı Avrupa'da ortaya çıkan azınlık sorunları AB gibi örgütler tarafından çözümlenememiştir. Diğer yandan azınlıkları korumaya ilişkin kurallar genellikle sıcak çatışma sonrası oluşturulmaya çalışılmış ve bunlar bütün ayrıntıları ile kamuoyuna açıklanmamıştır. Bu kuralların mevcut devletler tarafından yeni devletlere adım adım ve bir denetimden uzak olarak uygulanmaya çalışılması da eleştirilmiştir. Bu eleştiriler neticesinde, azınlık sorunlarının aşamalı olarak ele alınmasının yanlış bir tutum olduğu ve daha ayrıntılı bir takım koruma ölçütlerinin yürürlüğe konulması ve uygulamasının da sistematikleşmesi gerektiğı görüşü oluşmuştur. Bu görüş çerçevesinde, görevi daha çok AGİT ve AK gibi bölgesel nitelikli örgütler üstlenmiştir. Bu iki örgüt tarafından ortaya konulan azınlık haklarına ilişkin belgeler, NATO¹⁹², AB gibi örgütlerin de temel düzenlemeleri

¹⁹¹ Azınlık sorunlarının uluslararasılaşmasına paralel olarak gelişen azınlıkların tanınmasına ve azınlık haklarının düzenlenmesine ilişkin uluslararası nitelikteki andlaşmalar ve sözleşmeler, bu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak incelenmekte ve azınlık hakları kapsamında yer alan hak ve özgürlüklerin neler olduğu belirtilmektedir.

¹⁹² Örneğın NATO, 1991 yılında, devlet ve hükümet başkanları tarafından güvenliğe yönelik yaklaşımlarının 'diyalog, işbirliğı ve ortak savunma yeteneğinin sürdürölmesi' üzerine kurulduğunu

içerisinde yer almışlardır. Böylece azınlık hakları ve azınlıkların güvenliği konusunda AK, AGİT, NATO ve AB örgütlerinin düzenlemelerinden oluşan ortak bir payda yaratılmıştır.

Soğuk savaş sonrasında özellikle Avrupa’da gelişen azınlık hakları rejimi bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan ilki, azınlıkları gerçekten korumayı sağlayacak ve azınlık sorunlarını çözebilecek bir azınlık rejimi oluşturmanın ne kadar mümkün olabileceği konusudur. Bir diğeri ise, azınlıkları barındıran devletleri, toprak bütünlüklerinin ve egemenlik haklarının tehdit altında olmadığına ikna edecek formülün/düzenlemenin neler olabileceğidir¹⁹³. 90’lı yıllar sonrası sürecin gelişiminde liberal politikaların etkisi de büyük olmuştur. Liberal düşünce tarzının 90’larda tekrar ele alınarak süreçte etkin kılınması azınlık haklarına yönelik hem uluslararası alanda hem de ulusal alanda devletleri ikna etme anlamında önemli olmuştur.

3.2.3. Liberalizm Çerçevesinde Azınlıklar ve Azınlık Sorunlarının Çözümü

90’lı yıllardan itibaren insan hakları, insani müdahale, insani gelişme ve azınlık hakları gibi kavramlar dünya gündeminde önemli bir yer tutmaya ve uluslararası ilişkilerde belirleyici olmaya başlamıştır. Bu sürecin gelişmesinde ise, yaşanan bazı olaylar belirleyici olmuştur. Bunlarda ilki, Doğu Bloğu’nun yıkılması ve bu bölgelerde yaşayan insanların mülkiyet, düşünce özgürlüğü ve serbest dolaşım gibi bir takım (medeni ve siyasal) haklardan yararlanmaya başlamalarıdır. İkincisi, liberalizmin bu dönemde, temel bir düşünce olarak ön plana çıkması ve bu durumun da, devletlerin medeni ve siyasal hakların kullanımına daha çok önem vermelerine neden olmasıdır. Üçüncü olarak, küreselleşme sürecini de etkileyen özellikle iletişim gibi teknolojik alanlardaki gelişmelerin, dünyanın birçok yerinde haberleşme ve bilgi edinme

vurgulamıştır. NATO’nun güvenlik politikasının siyasi ve askeri unsurlarını bütünleştirip, AB, AGİT ve AK gibi Avrupa kurumlarının ve Orta ve Doğu Avrupa’daki yeni ortaklarla ‘genel Avrupa güvenliği ve savunma kimliği’ oluşturmak için işbirliği inşa edecek tutarlı bir bütünlük haline getirilmesi denenmiştir. Orta ve Doğu Avrupa Devletleri ile Barış Ortaklığı’nın amaçlarını belirleyen Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi Diyalog, Ortaklık ve İşbirliği Çalışma Planı (1994), ‘etnik ve azınlık sorunlarından kaynaklanan sorunlar ve çatışmalar, değişen Avrupa’da güvenliği etkilemektedir’ özel belirlemesi yaparak, belirli çıkarlar açısından önemli bir politika ve güvenlik sorunu olduğu ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Barış Ortaklığı Çerçeve Belgesi’nde azınlık yükümlülüklerini belirleyen belgelerin de içinde yer aldığı AGİT belgelerine bağlılıklarını yeniden ifade ettiklerini vurgulamışlardır. Bkz. Preece, Ulusal Azınlıklar..., op. cit., s. 64-65.

¹⁹³ Ibid., s. 57-67.

özgürlüğü alanlarını genişletmesidir¹⁹⁴. Bu üç gelişme, yani tarihsel, düşünsel ve teknolojik alanlardaki gelişmeler diğer birçok alan gibi insan hakları alanında da bir takım gelişmelerin yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır.

1990 sonrası dönem bu olaylar itibarıyla sürerken, sürecin daha iyi bir şekilde analizi için, 1990 öncesi dönemin de değerlendirilmesi gerekmektedir. 1990 öncesi süreç, daha önce de vurgulandığı gibi, iki ayrı dönem çerçevesinde ele alınabilmektedir. Birincisi, ulus-devletlerin doğduğu 17. yüzyıldan başlayıp 1940'ların ortalarına kadar devam eden ve ulus-devletlerin azınlıklara yönelik yaklaşımlarının realist kaygılarla belirlendiği dönemdir. İkincisi ise, 1940'lı yıllardan başlayıp 1990'lara kadar devam eden ve azınlıkların insan hakları merkezli yaklaşımlarla ele alındığı dönemdir. Bu dönemlerden ilkinde ulus-devletin birliği ve bağımsızlığı gibi nedenlerle, azınlık haklarının tanınmadığı görülmektedir. Ulus-devlet söylemi ile liberal söylem arasında, ulus-devlette her vatandaşın doğrudan ve eşit şekilde siyasi otoriteye tâbi olduğunun kabul edilmesi anlamında bir yakınlık, ancak yerel veya kozmopolit farklılıkların ulus-devletin realist çıkarları gereği yadsınarak/yasaklanarak, bireylerin/grupların özgürlüklerinin/özelliklerinin sınırlandırması anlamında da bir gerilim vardır¹⁹⁵. Dolayısıyla bu ilk dönem, daha önce ulus-devletin inşası ve güvenlik boyutunun analiz edildiği kısımda da üzerinde durulduğu gibi, insan haklarının evrensel bir söylem¹⁹⁶ olarak kabul edilmesine rağmen hem bu hakların ulus-devletlerin belirleyiciliğinde olması hem de azınlık haklarının genelde kabul edilmemesi nedenleriyle liberal söylemler yerine realizm ile açıklanabilecek bir özellik sergilemektedir.

20. yüzyılın ilk yarısıyla birlikte insanlık, iki büyük dünya savaşı felaketi yaşamış ve bunun yıkıcı sonuçlarından bir bütün halinde etkilenmiştir. Bu savaşlar, insanların barış ve istikrarının tek tek ulus-devletlerin çabaları ile sağlanamayacağını göstermiş ve bu çerçevede BM gibi uluslararası örgütler uluslararası alanda gelişmeye

¹⁹⁴ Cevat Özyurt, "İnsan Haklarının Küreselleşmesi", **İnsan Hakları Araştırmaları**, Yıl 2, Sayı 2, 2004, s. 66.

¹⁹⁵ Ibid., s. 69-70.

¹⁹⁶ Bu dönemde insan haklarının evrensel bir söylem olarak kabul edilmesinin arkasında yatan düşünce ise, bu hakların doğal hak niteliğinde olmasıdır. Çünkü insan haklarının, 'her insanın sadece insan olmaları nedeniyle bir takım haklara eşit bir biçimde sahip oldukları' inancı üzerinde yükselmesi, onun evrensel olarak kabulü sonucunu da yaratmaktadır.

başlamıştır. BM¹⁹⁷, hem Kurucu Andlaşması hem de BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ile insan haklarının, uluslararası hukukun da konusu haline gelmesini sağlamıştır. Ancak insan hakları ihlallerinde bulunan devletleri denetleyecek bir mekanizmanın oluşturulmaması ve insan hakları uygulamalarının devletlerin yorumlarına bırakılması gibi göstergeler, “içişlerine karışmama” ilkesinin insan hakları alanında önemini koruduğunu göstermektedir. 1945'lere kadar insan hakları, vatandaşlık kavramı ekseninde kurumsallaşan ulus-devlet merkezli bir sorun olarak kabul edilmekteydi¹⁹⁸. Ancak bu tarihten itibaren insan hakları, uluslararası hukukun bir parçası olarak ulus-devletlerin de uymakla yükümlü olduğu evrensel değerler sistemi konumuna ulaşmıştır. BM, insan hakları temelinde ulus-devletleri, vatandaşlarına (bir bütün olarak vatandaşları, yani farklılıkları dikkate almayan bir bakış açısı ile) yönelik nasıl davranmaları gerektiği konusunda sınırlamakta, ancak uymama durumunda ise bir yaptırım düzenlememektedir.

1990'lı yıllardan itibaren ise, içişlerine müdahale yasağına ilişkin vurgu uluslararası belgelerde daha az bir şekilde yer almaya başlamıştır. Bunun yanı sıra insan hakları normları da bir yükselme süreci içerisine girmiştir. İlk dönem itibarıyla insan hakları nedeniyle müdahaleyi açıkça tanıyan bir uluslararası belgeden söz etmek mümkün olmasa da, ancak ikinci dönemde örneğin 1999 yılında NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti'nde insan hakları ihlallerinin NATO'nun operasyonlarına temel alınabileceğinin açıklanması ile bunun ilk örneklerinin oluşmaya başladığı söylenebilir¹⁹⁹. Ulusal egemenlik aleyhine yani içişlerine müdahale yasağı dikkate alınmayarak insan hakları ihlallerinin bir ulus-devlette yaşanması durumunda müdahale edilmesini savunmaya başlayanlar, özellikle küreselleşmenin etkilerinden ve insan

¹⁹⁷ Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin yanı sıra, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi, Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerin de BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş olması, insan haklarının, Batılı değerler sistemi olduğu yönündeki eleştirilerin karşısında tüm kültürlerin, medeniyetlerin, dinlerin ortak sorunu, değerler bütünü olduğunu göstermesi anlamında önemlidir. Zira Genel Kurul, sadece Batılı değil tüm dünya devletlerinin eşit katılımının olduğu bir organ niteliğinde görevini yapmaktadır.

¹⁹⁸ Malcolm. Waters, **Globalization**, Routledge, London, 1995, s. 102.

¹⁹⁹ Belki ilk dönem itibarıyla, 1992 yılında Petersburg'da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kabul edilen ve “*Petersburg Görevleri*” olarak anılan belgede geçen düzenleme bir örnek olarak verilebilir. Bu düzenleme itibarıyla, Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) insani müdahale çerçevesindeki yükümlükleri düzenlenmekte ve insan hakları nedeniyle içişlerine müdahaleye ilişkin bir örnek oluşturulmaktadır. Özdek, op. cit., s. 85.

hakları ihlallerinin o devletin sınırları içerisinde kalmayarak göç, mültecilik gibi vasıtalarla diğer bölgelere de yansıyabileceğine dikkat çekmektedirler²⁰⁰.

1990 sonrası dönem, yukarıda da değinildiği üzere, insan hakları temelinde yeni bir sürecin başladığını göstermektedir. Bu yeni süreç ise, sadece genel-bireysel insan hakları temelindeki gelişmeleri değil, azınlık haklarına ilişkin gelişmeleri de içermektedir. Azınlık hakları açısından 1945–1990 arası döneme bakacak olursak, bu dönemde evrensel insan haklarının özellikle uluslararası hukuk alanında ki gelişmelerine rağmen, azınlıkların tanınması ve azınlık hakları konusu, insan hakları içinde özel bir bölüm olarak ya da insan haklarından tamamen bağımsız bir şekilde ele alınmamış, bu konuda somut adımlar atılmamıştır. Bu dönem de insan hakları, uluslararası bir takım sözleşmelerle güvence altına alınmaya çalışılırken, devletlerin egemenlik kaygılarını da gidermeye uğraşmış ve insan hakları temelinde içişlerine müdahalenin önü açılmamış, yine aynı kaygı ile azınlık sorunları da ‘*insan hakları temelinde bir bakış açısı*’ ile çözülmeye çalışılmıştır. Ancak, 1990 sonrası süreçte, insan haklarının eksikliği, ihlali veya benzeri gerekçelerle ulus-devletlerin içişlerine müdahale sayılabilecek eylemler gerçekleştirilmeye veya işlemler tesis edilmeye ve bu anlamda azınlıklara yönelik istemler de artmaya başlamıştır. Bu sürecin altında yatan nedenler ki–1990 sonrası insan haklarında yaşanan değişimlerin nedenleri ile de paralellikler içermektedir–şu şekilde sıralanabilir:

- İnsan hakları tüm dünyada yaygınlaşmış ve bu hakların kapsamına ilişkin olarak tüm dünyada bir konsensüs oluşmuştur. Bu durumun beraberinde, insan haklarının yaygınlaştırılması ile azınlık sorunlarının çözülebileceği yönündeki gelişmeleri de getirmesi gerekirdi. Oysaki 1990 sonrası süreç dikkate alınacak olursa gelişmelerin bu yönde olmadığı gözlenmektedir;
- Azınlıkların ve azınlık haklarının tanınması, uluslararası andlaşmaların ve örgütlerin konusu haline gelmiştir. Azınlık hakları konusu uluslararası hukukta meşruluk kazanmaya başlamıştır;

²⁰⁰ Özyurt, op. cit., s. 77-78.

- Başta iletişim alanı olmak üzere, küreselleşmenin de etkisi ile sosyal ve ekonomik alanlarda bir değişim süreci içerisine girilmiştir. Bu değişim beraberinde, dünyanın tek bir mekân olarak algılanmasına ve dünya üzerinde yaşanan bir takım olumsuz gelişmelerin diğer bölgeleri de etkilemesine neden olmuştur/olmaktadır. Azınlıklar konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler, örneğin göç, mültecilik gibi konular etrafında dünyanın çok farklı yerlerini de etkileyebilmektedir;
- Uluslararası/uluslar-üstü örgütlerin veya grupların, ayrıca sivil toplum kuruluşlarının dünya üzerindeki azınlık sorunlarını, temelinde insan hakları kaygıları yatarak incelemeye, raporlar düzenlemeye ve herhangi bir denetim hakkı olmasa dahi bu şekilde ilgili devletler üzerinde bir baskı/uluslararası olumsuz kamuoyu oluşturmaya çalışmalarıdır;
- İnsan hakları ihlalleri baz alınarak, ulus-devletlere yönelik müdahalenin, temelde ulus-devletleri zayıflatmak niyetiyle yapılmaya ve bu doğrultuda azınlıkların ve azınlık hakları da kullanılmaya başlanmıştır.

1945'lerden günümüze kadar ki süreçte, azınlıklar ve azınlık hakları konusundaki gelişmelerde, ister insan hakları merkezli yaklaşım ister azınlık hakları merkezli yaklaşım olsun, liberal düşüncelerin etkisi/belirleyiciliği açıktır. Bu nokta da şu saptamanın yapılması pek de yanlış olmayacaktır; ulus-devletlerin azınlıklara yönelik yaklaşımlarının güvenlik boyutunu realist düşünceden bağımsız olarak ele almak ne kadar zor ise, azınlıklara yönelik insan hakları boyutunun da liberal düşünceden bağımsız olarak incelenmesi o kadar zordur. Bunun nedeni ise, liberal düşüncenin temel savunuları ile insan hakları ve bu temelde azınlık hakları arasındaki güçlü ilişkidir. Bu ilişkinin analiz edilebilmesi için de öncelikle liberalizmin temel ilkelerinin ve gelişim çizgisinin ele alınması gerekmektedir.

Liberalizmin tarihsel gelişimi, doğal hukukun²⁰¹ ve insan haklarının gelişim çizgisiyle paralel olması nedeniyle, Eski Yunan'a ve Eski Mısır'a kadar götürülebilir²⁰².

²⁰¹ İnsan doğası ve insanın toplum içinde bir arada yaşama gerekliliği doğal hukuk anlayışından kaynaklanmaktadır. Doğa durumunda insanın sahip olduğu haklar anlamındaki insan hakları ise, bu anlamda doğal hukukun bir parçasını oluşturmaktadır. Doğal hukuku benimsemiş hukukçulara göre, insan

Ancak çalışmaya, gerek konunun bir boyutunun insan hakları üzerinde temellendirilmiş olması gerek evrensel insan hakları düşüncesinin oluşumunda 17. ve 18. yüzyıl gelişmelerinin belirleyici olması nedenleriyle, liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke'un düşünceleri ile başlanması yerinde olacaktır.

Liberalizm denilince akla ilk gelen düşünürler John Locke ve Adam Smith'dir. Ancak bu iki ismin yanı sıra David Hume, Herbert Spencer, Frederic Bastiat ve John Stuart Mill gibi düşünürler de liberalist düşüncenin önemli kişilerindendir. Ancak bu isimlerin düşüncelerine değinilmeden önce, klasik liberalizmin unsurları üzerinde durulması²⁰³ gerek liberallerin görüşlerinin daha iyi anlaşılması gerek liberalizmin insan haklarına yönelik bakışının ve devletin bu çerçevedeki rolünün daha net bir biçimde değerlendirilmesi açısından önemli olmaktadır. Klasik liberalizmin²⁰⁴ temel unsurları (liberalizmin ekonomik veya siyasal bir teori biçiminde algılanmasına bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte) genel olarak şu şekilde belirlenebilir: Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen, piyasa ekonomisi, hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet²⁰⁵.

Klasik liberalizme göre '*birey*' temel varlıktır. Bireyin varlığı, sınıf, halk gibi bütünlüklerin varlıklarından daha gerçektir. Birey teorik olarak toplumdan önce var

hakları doğal niteliktedir ve yasama organlarının tercihlerine göre belirlenemez. Devletlerin yasama organlarının görevleri ise, bu hakları tanımak ve güvence altına almakla sınırlıdır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

²⁰² Liberalizmin hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Halis Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, (Doç. Dr. Feramuz Aydoğan Anısına) Cilt 2, Sayı 1, s. 219–237.

²⁰³ Liberalizm, temeli 16. yüzyıla kadar dayandırılan bir akım olmakla birlikte, asıl gelişim çizgisi 17. yüzyıl itibarıyla başlatılmakta ve bu dönem klasik liberalizm başlığı altında incelenmektedir.

²⁰⁴ Önemli bir harekât olarak ilk defa 16. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan liberalizm, İspanyolca'dan türetilmiş olmakla birlikte aslı Latince olan bir terimdir ve 19. yüzyıl başlarında siyasi terminolojiye giren bir kavram olmuştur. Bir görüşe göre, John Locke'çu anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunanları nitelendirmek amacıyla kullanılan terim; bir diğer görüşe göre ise, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde ilk kullanımının yer aldığı terim olarak kabul edilmektedir. Kavram 19. yy'ın ortalarında, düşünce ve ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü ve serbest ticareti savunanların kullandığı bir terim durumuna gelmiştir. Günümüzde ise liberalizm, iktisat ve siyaset ağırlıklı bir teori olarak kullanılmaktadır. Atilla Yayla, **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s. 15–18. Bugün dünya genelinde yaygın bir akım olan liberalizmin yükseliş nedenleri açıklanırken ise, öncelikle Dinler Savaşı'na tek alternatif hoşgörü olduğu üzerinde durulmakta ve ikinci olarak da kapitalizmle birlikte geliştiği belirtilmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kymlicka, **Çokkültürlü...**, op. cit., s. 3-14. Klasik liberalizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Charles K. Rowley, **Özgürlük ve Devlet**, Çeviren: İbrahim Dalmış, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s. 75–80; Meltem Caniklioğlu, **Liberalizm-2**, İZM'ler Dizisi:3, BDS Yayınları, İstanbul, 1996.

²⁰⁵ Yayla, op. cit., s. 149.

olmuştur ve dolayısıyla bireyin hakları da toplumdan önce vardır. Liberallerden Hayek, liberalizmin tanımını verirken bu noktayı özellikle vurgulamaktadır. Hayek'e göre bireycilik, ferde fert olarak saygı göstermenin, kanaat ve zevklerinin-ne kadar dar olursa olsun-kendi sahası içinde- kendine ait bir mesele olduğunu kabul etmenin, insanların kabiliyet ve temayüllerini tanımanın önemi olmaktadır²⁰⁶. Liberalizme göre birey, kendi başına bir amaçtır ve bireyin araç olarak muamele görmesinin önlenmesi gerekmektedir. İşte insan haklarının liberal söylem çerçevesinde ele alınmasının en temelinde de bu unsurun olduğu söylenebilir. Bunun için de, bireyin vazgeçilemez, devredilemez ve müdahale edilemez haklara sahip olduğunun kabul edilmesi zorunludur. Dolayısıyla, insan haklarının en kuvvetli dayanağı bireyciliktir²⁰⁷. Liberalizmde ön plana çıkan bir diğer unsur ise, 'özgürlük'tür²⁰⁸. Liberalizmin özgürlük anlayışı negatif bir özgürlük anlayışıdır. Negatif özgürlüğün esası ise, bireyin dışardan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket edebilmesidir²⁰⁹. Liberalizmde insan hakları açısından ön plana çıkan diğer bir unsur da, '*sınırlı devlet anlayışı*'dir²¹⁰. Zor kullanmak suretiyle insan haklarını ihlal etmeye iki aday vardır. Bunlardan biri diğer bireyler, ikincisi ise devlettir. Bu bağlamda klasik liberalizm, devletin ortaya çıkışını sözleşme teorileri ile ortaya koymaktadır. Bu teorilere göre ilk aşamada insanların bir sözleşme ile birleşip toplum haline gelmesi ile hakların daha fazla güvenceye alınması sağlanmıştır. İkinci aşamada ise, devletin varlığına yol açan, bireylerle yönetimin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen sözleşme yapılmıştır. Devletin doğuşu ve görevlerine ilişkin olarak çok farklı görüşler olmakla birlikte bütün klasik

²⁰⁶ Ibid. ,s. 158.

²⁰⁷ Liberalizmde, bireyin somutlaştırılarak ve egemen halkın devredilemez bir takım haklara sahip bireylerden oluştuğu şeklindeki görüş, devlete yönelik büyük güvensizliğin de temelini oluşturmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Çeviren: Erol Öz, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 94–107.

²⁰⁸ Özgürlüğü bir düşünce ya da önermeden daha çok toplumsal bir ilişki olarak çözümleyen ve bu açıdan özgürlüğün göreliliği ve ilişkilere bağlı yapısını ortaya koyan Bauman'ın bireysel özgürlükler ile ilgili görüşleri için bkz. Zygmunt Bauman, **Özgürlük**, Çeviren: Vasıf Erenus, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.

²⁰⁹ Yayla, op. cit., 158-183

²¹⁰ Liberalimin ortaya koyduğu sınırlı devlet anlayışı-daha önceki kısımda üzerinde durulan realizmin temel özellikleri dikkate alınacak olursa-realist düşünce ile çelişmektedir. Zira realizm için devlet, ilk ve en önemli değerdir.

liberal yazarlar, devlete aynı 'sınırlı' görevleri yüklemiştir. Bu görevler de adalet, iç güvenlik ve ulusal savunmadır²¹¹.

Dolayısıyla 17.-19. yüzyıllar arasında gelişen klasik liberal teoride, birey, temel analiz birimi, bireyin haklarının ve özgürlüklerinin genişletilmesi de asıl araştırma alanı olmuştur. Burada devletin rolü mümkün olduğunca minimum düzeyde tutulmaktadır. Devlet, bireylerin birbirleriyle daha rahat ilişki kurabilecekleri ve amaçlarına ulaşabilecekleri siyasal, toplumsal ve ekonomik bakımdan istikrarlı bir ortamı onlara sağlamakla görevlidir. Bu anlayış da ilk defa, John Locke tarafından ortaya konulmuştur²¹². Liberal düşüncenin kurucusu olan John Locke'ın düşüncesinde²¹³ de formüle edildiği gibi, tüm insanlar eşit yaratılmışlardır ve yaşama, özgür olma ve mutluluğunu sürdürme gibi birtakım dokunulamaz haklarla donatılmışlardır. Locke'a göre, doğa durumu savaş durumu değil, özgürlük durumudur ve herkesin kendini koruma, yaşama, özgür olma ve mülkiyet hakkı gibi doğal hakları bulunmaktadır²¹⁴. Locke'a göre insanlar, doğa durumunda özgür olsalar da, bu durum herkesin birbirlerinin haklarına saygı göstereceği anlamına gelmediğinden, hak ve özgürlüklerinin daha etkili ve iyi bir biçimde korunması için örgütlü bir toplum oluşturmuşlardır²¹⁵.

Liberal düşüncenin diğer öncülerinden Adam Smith (1723–1790) ve David Ricardo (1772–1823) ekonomi alanındaki çalışmalarıyla, yetki alanı sınırlanmış devlet anlayışı içinde bireysel girişimciliğin önemi üzerinde durmuşlardır. Jeremy Bentham'da bireyleri, devlet müdahalesi olmadan kendileri için en iyisini tercih eden rasyonel varlıklar olarak gören düşünceleri ile liberal düşünürler arasında ki yerini almıştır²¹⁶. Bireyciliği ve bireyin demokratik haklarını savunan bir diğer liberal düşünür John Stuart Mill, bireyin özgürlüğünü sınırlayan koşulları en aza indirmenin önemi üzerinde durarak, bireyin ve toplumun, devletin müdahalesinin azaldığı ölçüde gelişebileceğini

²¹¹ Ibid., s.183-210.

²¹² Viotti, op. ct., s. 230.

²¹³ Klasik liberal düşüncenin en önemli temsilcisi John Locke'un düşünceleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. John Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, Çeviren: Fahri Bakırcı, Ebabel Yayıncılık, İstanbul, 2004; John Locke, **Sivil Toplumda Devlet-Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, Çeviren: Serdar Taşçı, Hale Akman, Metropol Yayınları, İstanbul, 2002.

²¹⁴ Frederick Copleston, **Hobbes-Locke**, Çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1998, s. 138.

²¹⁵ Ibid., s. 139.

²¹⁶ Viotti, op. cit., s. 230.

vurgulamıştır²¹⁷. Jean Jacques Rousseau'nun ise²¹⁸, insan hakları alanına yönelik en önemli katkıları, egemenliğin kaynağının halkta olduğunu vurgulaması ile devletin varlık nedeninin de insanın özgürlüğünü korumak olduğunu belirtmesidir.

Sonuç olarak, klasik liberal teori bireyi, temel analiz birimi olarak almakta ve esas olarak bireyin özgürlük alanının genişletilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bundan dolayı liberalizmin bireye yaptığı vurgu, yaşamın bilimsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve dinsel tüm alanlarını etkilemektedir²¹⁹. Liberal teoride vurgulanan devlet-birey arasındaki ilişkinin daha iyi analiz edilebilmesi için ise, liberalizmin devlet ile ilgili görüşlerinin incelenmesi gerekmektedir. Liberal anlayışı göre devlet, bireylerin *laissez faire*'e (bırakınız yapsınlar-ticari alanda özgürlük) göre özgür davranmalarını sağlar. Yani liberalizm, 'en iyi devlet en az yönetme iddiasında olan devlettir' anlayışını egemen kılmaya çalışmaktadır²²⁰. Liberalizmin devlet anlayışında, devlet ile birey arasında bir takım ortak noktalar saptanmaktadır. Buna, tüm bireyler eşit yaratılır ve yaşama, özgürlük, mutlu olma gibi doğuştan dokunulamaz birtakım haklara sahiptir. Birey, bu hakların güvence altına alınması için de devleti oluşturmuştur. Devletler de tıpkı bireyler gibi, uluslararası alanda statüleri, hakları ve sorumlulukları bakımından eşittir. Birey için bireyciliği ne kadar önemli ise devlet içinde egemenliği o kadar önemlidir. Egemenlik, devletin kendi rızası dışında herhangi bir dış müdahale ya da sınırlama olmadan karar alabilmek için özgür, otonom ve bağımsız olması anlamına gelmektedir. Bu noktada devlet ile birey arasındaki benzerlikte kurulmuştur²²¹.

²¹⁷ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s. 649; John Stuart Mill'in bireyin özgürlüğüne ilişkin görüşleri için bkz. John Stuart Mill, **Özgürlük Üstüne**, Çeviren: Alime Ertan, Belge Yayınları-Düşünce Dizisi, İstanbul, 2000. Bu isimlerin dışında Herbert Spencer ve Hobson'da liberalizmi etkileyen diğer düşünürler arasında yer almaktadır.

²¹⁸ Jean Jacques Rousseau'nun düşünceleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çeviren: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006; Jean Jacques Rousseau, **İtiraflar, Cilt 1**, Çeviren: Serkan Özburun, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998; Jacques Rousseau, **İtiraflar, Cilt 2**, Çeviren: Serkan Özburun, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

²¹⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 312.

²²⁰ Louis Henkin, "Law and Politics in International Relations: State and Human Values", Robert L. Rothstein (edit.), **The Evolution of Theory in International Relations**, University of South Carolina Press, South Caroline, 1992, içinde s. 166-167.

²²¹ Mark W. Zacher and Richard A. Matthew, "Liberal International Theory: Common Needs, Divergent Strands", Charles W. Kegley, Jr. (edit.), **Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin's Press, New York, 1995, içinde s. 117-120; Henkin, op. cit., s. 165.

Liberalizmin temel ilkeleri ve liberal düşünürlerin savunularına ilişkin bu bilgiler çerçevesinde, azınlıklar ve azınlık sorunlarının çözümüne yönelik daha açıklayıcı bir teorik bakışın ortaya konulması mümkün gözükmemektedir. Liberal düşünceye göre, farklı kültürlerin, farklı kimliklerin bir araya gelmesi beraberinde bu farklılıkların bir arada yaşaması sorununu yaratmıştır. Bu sorunun çözümü, tüm teoriler gibi, insan haklarının oluşum ve gelişim sürecinde etkisi büyük olan liberalizmin de başlıca problemi/çalışma alanı olmuştur. İnsanı temel alan bir teorinin de bu tartışmaların dışında kalması doğal olarak beklenemez. Liberaller içerisinde bazıları, bir toplum içinde dilsel, dinsel, etnik, kültürel farklılıkların bir arada yaşayabilmesi için kabul edilmesi gereken ilkenin, “çoğulculuk” ilkesi olduğunu savunmaktadırlar. Çoğulcu yaklaşımlara göre, toplumsal yapıda karşımıza çıkan farklılıklar, toplumun kendi yapısından kaynaklanan farklılıklar ve bölünmelerdir. Bu farklılıklar toplumda bir takım sorunlar yaratabilir. Bu durumda çözüm, farklılıkları yok etmek değil, hak ve özgürlüklerden eşit bir biçimde yararlandırılarak bir arada yaşamalarını sağlamaktır. Devletin bu farklılıklar karşısındaki rolü ise tarafsızlıktır. Liberal çoğulculuk tanımlamasıyla literatürde, ‘*çokkültürlülük*’ kavramı şeklinde de karşılaşılmaktadır. Ancak çoğu liberaller, bunların aynı şey olmadığını aralarında temel farklılıklar bulunduğunu belirtmektedirler. Örneğin; John Rex, çoğulculuğun çokkültürlülüğten ayırt edilmesi gerektiğini, çünkü çoğulcu anlayışta grupların, toplumsal kaynakların paylaşımında eşitliğin olmasına rağmen, sosyal olarak birbirlerinden ayrı durmaları anlamında ayrımcı bir niteliğin de olduğunu oysaki, çokkültürlülükte sadece farklılıklarla birlikte tüm haklardan eşit olarak yararlanmaya yönelik bir yapılanmanın vurgulandığı belirtilmektedir²²². Azınlıklara yönelik liberal düşünceler çerçevesinde, sadece çoğulculuk veya çokkültürlülük yaklaşımlarına değil çokkültürcülük, kültürel çoğulculuk ve kültürel rölativizm gibi yaklaşımlara da yer verilmektedir. Ancak bu yaklaşımların temelde, çoğulculuk ve çokkültürlülüğten farklı savunuları olduğu görülmektedir. Kültürel rölativizmde, kültürler arasında herhangi bir etkileşim yoktur. Çokkültürcülük ise, her ne kadar olumlu bir tutum olarak değerlendirilse de onun da sonuçta ulaştığı yer kültürel rölativizmdir. Diğer kültürlerle etkileşimde bulunmayan

²²² John Rex, “The Concept of a Multicultural Society”, Montserrat Guibernau and John Rex (eds.), **The Ethnicity Reader-Nationalism, Multiculturalism and Migration**, Polity Press, Cambridge, 1997, içinde s. 205–220.

kültürler, değişimden uzak kalırlar. Bu nedenle çokkültürcülük ideolojisi (ve bu ideolojinin benimsenmesi halinde uygulanan çokkültürcülük politikası), önemli açmazlarla karşı karşıyadır. Bu açmazlardan biri azınlık kültürlerinin hemen hiç değişmeden folklorik bir değer olarak kalma tehlikesidir. Diğer açmaz ise, çoğunluğun azınlık üzerindeki iktidarının daha da artarak yerleşmesidir, hatta azınlıkların daha da azınlıklaşmasıdır²²³. Tüm bu kavramlar içerisinde en olumlu yaklaşım olarak değerlendirilen çokkültürlülüğe ilişkin olarak, son yıllarda kültürlerarasıcılık kavramı ile bir seçenek oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Çokkültürlülüğe yönelik olumsuz nitelendirmeler ve özellikle yaklaşımın yerleşik güçler tarafından reddedilmesi gibi nedenlerle kültürlerin geçirgenliğini, etkileşimini vurgulayan “kültürlerarasıcılık” kavramı ile çokkültürlülüğe karşı bir alternatif oluşturulmaya çalışılmaktadır²²⁴.

Liberalizmin, azınlık sorunlarına yönelik olarak çoğulculuk, çokkültürlülük, çokkültürcülük, kültürlerarasıcılık gibi yaklaşımlar temelinde bir takım çözüm arayışları ortaya koyduğu gözlenmektedir. Ancak liberal teorinin, azınlık sorunlarının çözümüne ilişkin tek katkısı bu kavramsal açılımlar çerçevesinde olmamıştır. Liberalizmin, uluslararası alana ilişkin işbirliği temelindeki teorik yaklaşımlarının, özellikle azınlıkların ve azınlık haklarının tanınması çerçevesinde günümüzde ulaşılan aşamayı da açıklayıcı önemli açılımlar sunduğu görülmektedir. Bu aşamada, öncelikler azınlık sorunlarının uluslararasılaşmasına ilişkin sürecin analiz edilmesi yerinde olacaktır.

Ulus-devlet, bireyleri “yurttaşlık” temelinde birleştirirken (ulus-inşa süreci), azınlıkların tanınması ve azınlıklara belli haklar verilmesi bu birliğin sağlanmasında/devamlılığında pek de kabul görmemiştir (hatta engellenmiştir). Çünkü azınlık haklarının tanınması, ulusal birliğin sağlanması sürecinde başvurulmuş çoğunluk olmayanlara karşı asimilasyonist davranışlar veya homojen bir toplumsal birlik sağlama düşünceleri ile bağdaşmamaktadır. İktidarın merkezileşmesi ve ortak bir dil, din ve kültürün dayatılmasıyla kendini gösteren ulusal birlik kurma ideali, “öteki”ne karşı hoşgörüsüz, baskıcı davranışları içerisinde barındırdığı için, ulusal alandaki bu

²²³ Ayhan Kaya, “Ulusal Yurttaşlıktan Çoğul Yurttaşlığa”, Derleyen: Ayhan Kaya ve Günay Göksoy Özdoğan, **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar-Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 179.

²²⁴ Bu yaklaşımlar ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Semra Somersan, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 97-141.

gelişmelere paralel bir biçimde uluslararası alanda da azınlıkların tanınması ve korunmasına ilişkin bir takım normların gelişmesi gecikmiştir. Ayrıca, uluslararası alandaki azınlıkların korunmasına ilişkin ilk gelişmeler incelendiğinde de, bunların ya yeni kurulan bir devletin uluslararası alanda tanınmasının bir ön koşulu olarak dayatıldığı ya da savaşlar sonrasında yapılan barış andlaşmalarında azınlıklara ilişkin düzenlemelere yer verilerek bu gelişmelerin yaşandığı saptanmaktadır. 1945–1990 arası dönemde ise azınlık sorunlarına yönelik yaklaşımın, daha öncede üzerinde durulduğu gibi, insan hakları merkezinde geliştiği görülmektedir.

1990’lı yılların başlarından itibaren, azınlıklar ve azınlık sorunları, ‘*azınlık hakları merkezli bir yaklaşımla*’ ele alınmaya yönelik bir süreç içerisine girmiştir. Bu sürecin gelişmesinde ise, azınlık sorunlarının, uluslararası alanda örgütler ve andlaşmalar nezdinde ele alınmaya başlaması etkili olmuştur. 1990’lardan itibaren uluslararası alanda oluşturulmaya başlayan azınlık rejimi, teorik çerçevede, azınlıkların sistemle sosyal, siyasal ve ekonomik entegrasyonunu hedeflemekte ve azınlıkları ayrılıkçı hareketlerden uzaklaştırarak devletin birlik ve bütünlüğünün korunması amaçlanmaktadır. Çünkü aksi durumda, vatandaşlarından bir kısmının öteki olarak görüldüğü veya ötekileştirildiği bir sistemde/devlette demokrasi tam olarak gerçekleşemeyecektir. Bununla birlikte kurulmak istenen azınlık rejimi ile tanınan hakların kullanımının devletin ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına aykırı olamayacağı da tüm hukuki belgelerde açıkça belirtilmekte ve güvence altına alınmaktadır. Bu şekilde, uluslararası düzenlemeler aracılığıyla ulus-devletlerin kaygıları da giderilerek liberal bir azınlık rejimi kurulmaya çalışılmaktadır. Ancak bu görüşün karşısında yer alan ve daha çok realistler tarafından savunulan görüşte, ulus-devleti koruma kaygısı ile tanınan azınlık haklarıyla, klasik anlamda ayrılıkçılığın önüne geçilmiş olsa da, ulus-devletin temel ilkeleri de zedelenecek (birlik ve bütünlüğü ortadan kaldırılarak) gerçekte devletin zayıflatılmaya çalışıldığı belirtilmektedir. Bu görüşler ayrıca, bu azınlık rejiminin, bir yandan azınlıkların toplumun geri kalanıyla bütünleşmelerinin bir aracı olabileceği gibi diğer yandan da azınlıkların, kültürel ve sosyal açıdan kendi içlerine kapanmalarına, gettolaşmalarına, ayrılıkçılık için bahane

arayanların bir aracı olarak ilgili devletin işlerine karışmak için kullanılacaklarına dikkat çekmektedirler²²⁵.

Bu görüşler çerçevesinde ve azınlık sorunlarının kendi içinde farklılıklar içerdiği şeklindeki görüş de dikkate alındığında, bazı alanlarda/bölgelerde azınlıkların korunması ve onlara bir takım haklar tanınmasının sorunların çözümünde önemli bir katkı sağlayacağı, ayrılıkçılığın güçlü olduğu, azınlık sorunlarının çok derinleştiği toplumlarda ise, tanınan bu hakların ayrılıkçılığın güçlenmesinde bir araç olabileceği söylenebilir. Ama şunu da kabul etmek gerekir ki, azınlık haklarının özellikle ikinci durum için hiç tanınmaması da bir çözüm niteliğinde değildir. Çünkü bu durumda da, baskı, asimilasyon veya güç politikaları devam edebilecektir ve sorunun daha da kötüleşerek ülke kaynaklarının sürekli bu soruna akıtılmasına ve uluslararası politika da ilgili devlet aleyhine birçok baskı ile karşılaşılmasına neden olabilecektir. Azınlıklar konusunda yaşanan tarihsel deneyimlere bakıldığında, özellikle liberaller tarafından, birçok hatanın yapıldığı kabul edilmekte/ifade edilmektedir. Geçmişte birçok Batı devletinde (Kanada ve Yunanistan'da dahil), ulusal güvenlik ve ulusal istikrar karşısında bir tehdit olarak görülen azınlık hakları talepleri bastırılmış ve azınlıklar güçten düşürülmeye, onların ayrı bir ulusal kimliğe sahip oldukları bilinci yok edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken de ulusal azınlıkların ulus-devlete sadakatinden söz edilemeyeceği, çünkü bir takım özellikleriyle kendilerini ayrı gören bu azınlıkların potansiyel olarak da ayrılıktan yana olacakları tezi kullanılmıştır. Yaşanan gelişmeler ise şunu göstermiştir ki, ulusal bir kimliğin öznitelikleri –kahramanları, mitleri, adetleri- hızla değişse/değiştirilse dahi kendi ulusal kültürü ile “*ayrı bir ulus olma duygusu/özbilinci*” kalıcılığını kolay kolay kaybetmemektedir. Ayrıca, devlet ne zaman güvenlik kaygısıyla, o ulusal kültürün adetlerini yasaklama, azınlık dillerinde eğitim veren okullarını kapatma gibi faaliyetlere girişse, sonuç genelde, sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçılık tehdidinin belirmesi şeklinde olmaktadır²²⁶. Azınlık haklarının tanınmasıyla devlet, uluslararası hukuk anlamında üzerine düşeni yerine getirmekle uluslararası alandan gelebilecek baskılardan kurtulmakta, ancak bu hakları kazanmalarına rağmen ayrılıkçı hareketlerde bulunacak azınlıklar ise, ülke ve toprak

²²⁵ Kurubaş, op. cit., s. 99-100.

²²⁶ Kymlicka, Çokkültürlü..., op. cit., s. 15-16.

bütünlüğüne saygı gösterme yükümlülüklerini yerine getirmedikleri için meşruluklarını yitirmekte ve uluslararası desteklerini de kaybetmektedirler²²⁷.

Çok sayıda farklı yapıyı içerisinde barındıran çokuluslu devletlerin güvenlik kaygılarıyla giriştikleri yanlış tutumlar, Batılı devletlerin çoğunda son bulmuştur. Bu devletler aslında ulusal güvenlik kaygılarının yanı sıra dış güvenlik kaygıları ile de bu tutumlara girişmişlerdir. Dış güvenlik kaygılarının şekillenmesinde de birçok ulusal azınlığın komşu devletlerde azımsanmayacak soydaş gruplarının olması hatta hemen bitişik devletin soydaş bir devlet olması gibi durumlar belirleyici olmuştur. Bu kaygı daha çok Balkan devletlerinde ya da Doğu Avrupa'da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Katalanlar, Basklar, İskoçlar, Flamanlar, Kanada Quebec'de yaşayan Fransızlar zaman zaman ayrılmayı düşünseler dâhi bu düşüncenin, etnik bağlarla bağlı oldukları devletlerle birleşmeyi istemekle bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca bu örnekteki kaygı, sadece bu azınlığın soydaş devletle birleşme isteğinden de değil, ayrıca soydaş devletinde komşu devlette yaşayan halkının çıkarlarını korumak için siyasi hatta askeri müdahalede bulunabileceği kaygısından da kaynaklanmaktadır²²⁸. Günümüzde gelinen aşamada, ulusal güvenlik veya ulusal istikrar kaygıları ile azınlıklara yapılan baskı ve sınırlandırmaların anlamsızlığı anlaşılmış ve azınlık haklarının tanındığı ve güvence altına alındığı hiçbir devlette bir dağılmanın yaşanmadığı da görülmüştür²²⁹. Dolayısıyla çözüm için önerilen demokrasi, ekonomik refah ve kişisel hoşgörünün gelişimi, azınlık sorunlarının çözümünde etkili yöntemler/tercihler de olsa tek başlarına yeterlilik taşımamaktadırlar (tarihsel süreçte öyle olmadıkları da görülmüştür). Çünkü sorunun çözümü için öncelikle, bir azınlığın o ülke sınırları içinde çoğunlukla birlikte var olduğunun kabul edilmesi ve tanınması gerekmektedir.

²²⁷ Kurubaş, op. cit., s. 100-101.

²²⁸ Ayrıca şu gerçeği de kabul etmek gerekir ki, bir soydaş devlet (azınlıkla aynı ulusal kökenden gelen bir ulusa sahip diğer devletler için bu tabir kullanılmaktadır) kendi gündemiyle (hatta konuyla ilgisi olmayan ekonomik veya ticari çıkarlar, bir uluslararası örgüte üyeliğin kolaylaştırılması gibi gündemlerle) azınlık adına konuştuğu zaman, o ulusal azınlıkla çoğunluk olan ulusun ya da azınlıkla bağlı olduğu devletin bir arada yaşaması da zorlaşmaktadır. Bkz. Kymlicka, Çokkültürlü..., op. cit., s. 17-20.

²²⁹ Bu gelişmelerin yaşanmasında liberalizmin etkisi yanında realizmde yaşanan gelişmeler/değişiklikler de önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu değişikliklere yukarıda realizm çerçevesinde azınlık sorunlarının ele alındığı başlıkta değinilmiştir.

Azınlığın bir ülke sınırları içinde tanınması ve azınlık haklarının düzenlenmesi anlamında ki gelişmeler ise, azınlık sorunlarının uluslararası boyutu göz ardı edilerek açıklanamaz. Çünkü azınlık sorunları, nitelikleri gereği sadece ilgili devletin iç politikasında kalabilecek bir sorun niteliğinde değildir. Bunlar iç güvenlik/istikrarın yanı sıra bölgesel ve uluslararası güvenlik/istikrarı da etkilemektedir. Bu nedenle, kısa sürede o devletin sınırları dışına çıkararak uluslararası bir nitelik kazanabilmektedir ki, tarihsel süreçte de gelişim hep bu yönde olmuştur. Bunun ilk nedeni, azınlık sorunlarının, “sınır aşan” niteliğe sahip olmasıdır. Çünkü önce de belirtildiği gibi, bir ülke içindeki azınlık halkın ya komşu devlet içinde yaşayan akraba azınlıkları bulunmaktadır ya da o komşu devlet o azınlık ulusun üzerine inşa edilmiştir (Türkiye’deki Rum azınlık ve Yunanistan, Yunanistan’daki Türk azınlık ve Türkiye, Bulgaristan’daki Türk azınlık ve Türkiye, Yunanistan’daki Arnavut azınlık ve Arnavutluk, Bulgar azınlık ve Bulgaristan, Makedon azınlık ve Makedonya, ayrıca benzer bir biçimde Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan’ın birbirlerine göre durumları gibi). Bu gerçeklikte sorunların en azından komşu devlete yansımaya neden olmaktadır. İkinci neden, azınlıkların korunmasının ve azınlık haklarının oluşumunun bir “uluslararası hukuk sorunu” niteliğinde olmasıdır. Azınlık hakları öncelikle veya uzunca bir dönem evrensel insan hakları ile birlikte ele alınmıştır. Birçok devletin, uluslararası örgütün veya hükümet dışı kuruluşun çabaları da bu durumu desteklemiştir. 1990 sonrasında ise azınlıkların tanınması ve azınlık hakları konusunda uluslararası alanda mevzuat oluşturulmaya başlanmıştır. Üçüncü bir neden, “devletlerin çıkarları” gereği azınlık sorunlarını kullanarak diğer devletlerin içişlerine müdahale etmeleri ve bu amaçla o ülke içindeki azınlık gruplarını kullanmalarıdır. Hatta bu amaçla, sorunu uluslararası platformlara taşıyarak çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır/çalışmaktadırlar. Son olarak da, devletlerin başka ülkelerde yaşayan ve “aynı etnik bağa sahip olan halklardan yararlanmak” istemeleridir. Böyle bir çaba da sorunların yine uluslararası alana taşınmasına yol açmaktadır²³⁰.

Günümüzde ulus-devletlerin uluslararası alanda tek aktör olduğu anlayışından, ulus-devletlerin işbirliği ve barış ilkeleri çerçevesinde lehlerine egemenliklerinden

²³⁰ Kurubaş, op. cit., s. 10-12. Azınlıkların tanınması ve azınlık hakları konularındaki uluslararası düzenlemeler hakkında daha ayrıntılı bilgi bu çalışmanın İkinci Bölümünde verilmektedir.

feragatte buldukları uluslararası/uluslararası örgütlerin de yer aldığı bir uluslararası yapı anlayışına ulaşılmıştır. Bu yapının gelişimi de, azınlık sorunlarının uluslararası örgütler çerçevesinde tartışılmasını ve beraberinde belli bir azınlık hakları katalogu oluşturulmasını/benimsenmesini sağlamıştır. Bu sürecin gelişimine ilişkin teorik çerçevede ise, liberalizmin uluslararası örgütler ve andlaşmalara yönelik işbirliği temelindeki yaklaşımları önem kazanmaktadır. Bu yaklaşımlara ilişkin analizler yukarıda da değinildiği gibi, öncelikle, devlet ile birey arasındaki benzerliklerden yola çıkmaktadır. Devlet ile birey arasında da liberalizme göre benzerlikler vardır. Çünkü devletlerde eşittir; var olma, bağımsızlık ve ulusal çıkarlarını korumak gibi bir takım dokunulamaz haklara sahiptir. Liberal devlette birey gibi, uluslararası sistemde de devletin bireyciliği vardır. Fakat bu bireycilik devlet adına “egemenlik” kavramına denk düşmektedir²³¹. Liberalizme göre, devletin bu şekilde ele alınması aslında realizm ile benzerlikler taşımaktadır. Ancak bir devletin egemenliğinden ödün vererek işbirliğini tercih edebileceğinin belirtilmesiyle de realizmden ayrılmaktadır. Liberalizme göre, bu tutum devletin çıkarlarından ödün verdiği anlamına da gelmemekte, aslında işbirliği yapmama hali bir devletin kısa görüşlü davranması olarak nitelendirilmektedir²³². Ayrıca liberalizmin temelinde yer alan özgürlüğün gelişimi, uluslararası işbirliğinin de geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede neoliberal düşüncenin söylemlerine bakılacak olursa²³³, öncelikle analiz birimi olarak sadece bireyin değil baskı gruplarından uluslararası örgütlere kadar birçok birimin de ele alındığı görülmektedir²³⁴. Neorealitlerin günümüzde, uluslararası alanda tek gündemin askeri güvenlik konuları olmadığı çevre, uyuşturucu, insan hakları, azınlık hakları gibi konuların da devletlerin

²³¹ Zacher, op cit., s. 118.; Ole R. Holsti, “Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challengers”, Charles W. Kegley, Jr. (edits.), **Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin’s Press, New York, 1995, s. 35–65.

²³² Jr. Charles W. Kegley, “Neoidealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities”, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 2, (June), s. 142’den aktaran Arı, *Uluslararası... op. cit.*, s. 142.

²³³ Neoliberal teoriye göre, iç politikadaki değişiklikler dış politikayı ve ulusal güvenliği etkilemektedir. Ayrıca Wilson’un üzerinde durduğu temel ilkelerden biri olan “self determinasyon ilkesi” de neoliberal düşüncenin esaslarından birini oluşturmaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Jr. Charles W. Kegley, “Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction”, Charles W. Kegley, Jr.(edit.), **Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin’s Press, New York, 1995, içinde s. 10–11, Jr. Charles W. Kegley, “Neoidealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities”, **International Studies Quarterly**, Vol. 37, No: 2 (June–1993), içinde s. 135–136.

²³⁴ Arı, *Uluslararası... op. cit.*, s. 318.

güvenlik algılamaları içinde dikkate alınması gerektiğini ifade ettikleri gibi, neoliberaler de benzer bir biçimde modernleşme, refah, çevre, insan hakları gibi konularla uluslararası sürecin analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Liberaller devletlerin güvenlik kaygılarını da (realistlerce ifade edilen) anlamaya çalışmışlar, ancak soğuk savaş sonrası düzende güvenliğin devlet merkezli olmaktan birey merkezli olmaya doğru kaydığını vurgulamışlardır. Bireysel güvenlik, insan hakları ve azınlık hakları talepleri biçimine dönüşmüştür. Ulusal alanda insan hakları ile güvenlik arasında sıkı bir bağ vardır. Liberallere göre, insan hakları ihlalleri ulusal güvenliğe zarar vermekte, devletin ve rejimin meşruiyetini yok etmekte toplumsal barış ve güvenliğe de zarar vermektedir. Ayrıca insan hakları ihlalleri sistematik bir hal alırsa bölgesel ve küresel güvenliğe de zarar vermektedir²³⁵. Ulusal güvenlik, sistematik insan hakları ihlallerinin süreklilik kazandığı ülkelerde gerçekleşmesi imkânsız bir hedef olmaktadır. İnsan hakları ihlalleri, ulusal güvenliği sağlamak yerine, devletin meşruiyet zeminini yok ederek (devlet-toplum-birey arasındaki ilişkiyi gererek) toplumsal barış ve güvenliğe de zarar vermektedir. Dolayısıyla ulusal güvenliğin sağlanması ve korunması, insan hakları zemininde bireysel güvenliğin gerçekleşmesine bağlıdır. Ulusal düzeyde güvenlik arayışlarının öznesinin birey olması, ulusal güvenliğin insan haklarından geçtiğinin anlaşılması bakımından da önemlidir. Ulusal güvenlik ile uluslararası güvenlik arasında da yadsınamaz bir bağlantı bulunmaktadır. Dolayısıyla, insan haklarının ulusal güvenliği sağlamasının yanı sıra, yaygın insan hakları ihlalleri yapan devletlerin de yalnız ulusal değil bölgesel/küresel güvenliği de tehdit edeceği gerçeğiyle karşılaşılmaktadır²³⁶.

Bu çerçevede, liberaller içerisinde yer alan ‘*kurumsalcılar*’ olarak adlandırılan grup, devletlerin güvenlik dışında ticaret, göç, sağlık, çevre, para gibi konuları da dikkate alarak uluslararası işbirliğine yani uluslararası kurumlara-yapılara yönelmelerinin özellikle kendileri için uluslararası alandaki belirsizlik ve korkuları azaltacağını belirtmektedirler. Bu uluslararası yapıların öncülüğünde, en azından bir etkileşim/paylaşım imkânı oluşacağından yanlış algılamalardan kaynaklı düşmanlığın/sorunların da en aza indirilebileceği belirtmektedirler. Nitekim bilginin ve

²³⁵ İhsan Dağı, **İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s. 220.

²³⁶ Ibid., s. 210.

teknolojinin gelişmesi/yayılması yani küreselleşmenin de etkisi ile insanların beklentileri de artmıştır ve devletlerin bunları tek başlarına karşılama imkânları da azalmıştır. Diğer yandan, her ne kadar ulus-devletlerin uluslararası alanda en önemli aktör olma konumları devam etse de artık, en azından kendi kaderlerini tek başlarına belirleyememekte (uluslararası ilkeler, anlaşmalar, örgütlerle sınırlı olmak) oldukları bir gerçektir²³⁷.

Dolayısıyla günümüz sürecini açıklayan ve bu sürecin şekillenmesinde belirleyici olan liberaller, realistlerden farklı olarak devleti, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak görmemekte, devletten başka aktörlerinde varlığını (işbirliği faktörü olarak) kabul etmektedirler. Bu yeni aktörleri de liberal kurumsalcılar, uluslararası/ulusarüstü örgütler, işçi sendikaları, siyasi partiler, ticari örgütlenmeler, çokuluslu şirketler şeklinde saymaktadırlar. Liberaller devletin tek aktör olmasını sorgularlar, çok uluslu şirketleri, ulus-ötesi ve uluslararası örgütleri de temel aktörler olarak görürler. Bu düşünce de askeri güç hala önemlidir, ancak realistler kadar ön planda değildir. Liberaller egemenliği realistler kadar önemsemezler²³⁸. Liberallere göre, uluslararası örgütler, barış ve güvenliği sağlayan unsurlardır ve uluslararası hukukun gelişimi de (özellikle insan hakları ve azınlık hakları konuları gibi) barış ve güvenliği garanti etmektedir. Bununla birlikte sadece, ikili/çok taraflı diplomasi açısından bakıldığında dahi uluslararası örgütlerin insan haklarını geliştireceği vurgulanmaktadır²³⁹.

Liberal kurumsalcılara göre, ortak çıkar ve değerler (insan hakları, barışın korunması, uluslararası güvenlik ve dayanışma) temelindeki uluslararası kurumsal düzenlemelerin, barış ve işbirliğini artıracaklarını savunmaktadır. Uluslararası kurumsal düzenlemelerin ve rejimlerin artmasıyla, ortak değer ve inançlar üzerindeki uzlaşımın da

²³⁷ Holsti, op. cit., s. 43-44.

²³⁸ John Baylis, "International Security In The Post Cold War Era", John Baylis and Steve Smith (edits.), **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, Oxford, 1996, s. 4-5; Timothy Dunne, "Realism", John Baylis and Steve Smith (edits.), **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, Oxford, 1996, s. 104-155.

²³⁹ Ayrıca neoliberalleri insan hakları ile buluşturan bir diğer düşünceleri de, ahlak ve moral değerlerin önemine ve uluslararası barışı geliştireceğine de inanarak, realistlerin tersine desteklemeleridir. Bu konuda bkz. Kegley, "Neoliberal...", op. cit., s. 12-14.

gelişeceğini ve bu durumun da barışın sürekli hale getirilmesinde oldukça önemli rol oynayacağını vurgulamaktadırlar²⁴⁰.

Devletten başka aktörlerin varlığını kabul etmelerine rağmen, liberal kurumsalcılar diye adlandırılan bu düşünce grubunun da kendi içinde ayrıldıklarını belirlemek mümkündür. Örneğin, liberal kurumsalcılardan fonksiyonalistler için uluslararası alanda yeni aktörler uluslararası örgütler ve onların uzmanlık birimleri, neofonksiyonalistler için işçi sendikaları, siyasal partiler, ticari örgütlenmeler ve supranasyonel bürokrasiler, karşılıklı bağımlılık okulu için ise çok-uluslu şirketler ve ulus-aşırı koalisyonlardır. Ancak bunların yanı sıra, uluslararası sistemi egemen ulus-devletlerden oluşan bir yapı olarak gören (bu düşünceyle realistlere yaklaşan) ve bu anlamda uluslararası rejim teorisi, çok taraflılık teorisi veya uluslararası toplum yaklaşımını benimseyen neoliberaler de olmakla birlikte, bunların çoğu açısından da devletin yekpare (üniter) ve rasyonel bir yapı olarak görülmediği bir gerçektir (yani, karar alma süreci adem-i merkezîyetçi bir özelliğe sahiptir, farklı kanalların/grupların etkilemelerine/yönlendirmelerine açıktır)²⁴¹. Liberal kurumsalcılardan örneğin fonksiyonalistler Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uzmanlık birimlerinin işbirliğini geliştirici etkisini, neofonksiyonalistler ise, AB gibi supranasyonel örgütlenmelerle bölgesel işbirliklerinin geliştirilerek ulus-devletlerin ulusal refahlarının artırılabilmesini belirtmektedirler²⁴².

²⁴⁰ Arı, Uluslararası..., op. cit., s. 337.

²⁴¹ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", Charles W. Kegley, Jr. (edits.), **Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin's Press, New York, 1995, s. 153–154.

²⁴² Ibid, s. 154.

İKİNCİ BÖLÜM

AZINLIK HAKLARI VE AZINLIKLARIN ULUSLARARASI ALANDA KORUNMASI

İnsan haklarının uluslararası düzeyde tanınması, 20. yüzyılın en önemli gelişmesidir. Bu yüzyılda insan hakları ile ilgili birçok uluslararası andlaşma/sözleşme veya uluslararası hukuk işlemi yapılmıştır. Bu andlaşma veya sözleşmelerin temelinde ise, insan haklarına ilişkin üzerinde anlaşılmış tanımlar ortaya koymak ve taraf devletlerin iç hukuklarında bu hakları uygulayıcı düzenlemelerin yapılmasını sağlamak yer almaktadır. Bu süreç de beraberinde insan hakları ihaleleri nedeniyle devletlerin içişlerine müdahaleyi gündeme taşımıştır. Küreselleşme ile birlikte sınırların anlamını yitirmeye başladığı, küresel toplum ifadelerinin şekillendiği bir dönemde, dünyanın herhangi bir yerinde ki bir insan hakları ihlali dünyanın diğer bölgelerini de etkilemektedir. Bu nedenle, ulusal egemenlik veya içişlerine müdahale edilemezlik ilkeleri günümüzde değişime uğramaktadır. Ulus-devletlerin çözülmesi, ulus-devletlerin zayıflaması gibi ifadelerde de yer bulan bu gelişim, tamamen ortadan kalkmamıştır. Ancak bu süre. İtibarıyla realizmin etkisi de azalmıştır denilebilir. Çünkü bu yüzyılda oluşan yeni uluslararası örgütler veya eskiden kurulmakla birlikte dönüşüme/değişime uğrayan uluslararası mekanizmalar ulus-devleti aşan örgütlenmeler haline gelmişlerdir.

İnsan haklarının ayrılmaz özel bir parçası olan azınlık hakları da, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası düzenlemelerde yer bulmaya başlamıştır. Ancak teorik analiz kısmında da vurgulandığı gibi, azınlık sorunlarının 1945–1990 arası dönemde insan hakları merkezli bir yaklaşımla ele alınması, azınlık haklarının bağımsız ve hızlı bir biçimde gelişimini geciktirmiştir/sınırlamıştır. Ancak 1990 sonrası dönemde, konuya yönelik olarak gelişen azınlık hakları merkezli yaklaşım, bu haklara ilişkin uluslararası alandaki düzenlemelerde de bir sıçramaya neden olmuştur. Günümüzde her ne kadar azınlık haklarının içeriği, hakların kimleri kapsadığı ve azınlık haklarının ihlali durumunda öngörülecek denetim mekanizması gibi konularda istenilen/olması gereken aşamaya ulaşılamamış olsa da en azından azınlık haklarının tanınması ve geliştirilmesi konusunda bir uzlaşımın oluştuğu söylenebilir.

Oluşan uzlaşma çerçevesinde azınlık haklarına ilişkin uluslararası alanda yaşanan gelişmelere/düzenlemelere bakıldığında, bazı temel noktalarda tartışmaların sürmesinin de sürecin gelişimini yavaşlattığı söylenebilir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Azınlık kavramı konusunda üzerinde anlaşılmalı bir tanıma ulaşılamaması. Bu konu kimlerin azınlık olarak değerlendirileceği ve tanınacak haklardan kimlerin yararlanıp yararlanamayacağı tartışmalarını beraberinde getirmektedir;

- Azınlık haklarının niteliğine ilişkin tartışmalar. Azınlıklara ilişkin 1990 sonrası uluslararası düzenlemelerde de, “azınlıklara mensup kişiler” şeklinde ifadelerle yer verilmesi, azınlık haklarının kolektif hak niteliği taşımasına rağmen bu sözleşmelerde bu şekilde belirtilmesinin altında yatan tartışmaların devamına neden olmaktadır;

- Azınlıklara tanınacak hakların kapsamı. Azınlık hakları iki çerçevede ele alınmaktadır. Birincisi, insan haklarına dayalı olarak azınlıkların yararlandıkları haklardır, ikincisi ise azınlıkların kendi farklılıkları ve bu farklılıkların korunması bağlamında yararlanabilecekleri haklardır. Özellikle bu ikinci çerçevenin gelişimi sınırlıdır;

- Self-determinasyon hakkı ile azınlık hakları arasındaki ilişki. Self-determinasyon hakkı birçok uluslararası hukuk işleminde düzenlenmektedir. Ancak sorun, self-determinasyon hakkının azınlıklara yönelik uygulama olanağının olup olmaması ile ilgilidir;

- Azınlık haklarının ihlali durumunda güçlü bir denetim mekanizmasının oluşturulamaması. Gerek AK gerek AGİT çerçevesinde kabul edilen azınlıklara ilişkin belgelere taraf olan devletler açısından güçlü bir denetim mekanizması kurulamamıştır. Yerinde inceleme ve raporlar üzerinden yürütülen denetimler azınlık haklarının ihlaline ilişkin güçlü bir caydırıcılığa sahip değildir;

- Azınlıkların uluslararası alanda korunmasına ilişkin uluslararası belgelere ve gelişmelere değinmeden önce, bu belgelerde yer alan azınlık haklarının kapsamı ve niteliği hakkında bilgi sunulması konunun bütünlüğü açısından da gerekli olmaktadır.

1. Azınlık Hakları

Azınlık hakları, çoğulcu ve demokratik toplumlarda eşitlik ilkesinin tam ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi için azınlıklara verilen negatif hakların (herkese tanınan genel insan hakları) dışındaki pozitif hakları (dezavantajlı gruba tanınan özel haklar) da içeren haklar topluluğudur. Bir azınlık için üç temel hak vardır. Birincisi, azınlık grubu olarak var olma hakkıdır. Bu husus doğal bir hak olarak azınlıkların fiziksel varlıklarının korunmasını içermektedir²⁴³. İkincisi, eşitlik ve ayırım gözetilmemesi hakkıdır. Üçüncüsü ise, azınlık kimliğinin tanınması, kimlik unsurlarının yaşatılması ve geliştirilmesi hakkıdır. Azınlıklara ilişkin belgelere bakıldığında, bu üçüncü grup hak çerçevesinde öncelikle, azınlık mensubu bireylere resmi dilin yanı sıra anadilini öğrenme ve kullanma hakkının tanındığı görülmektedir. Dil hakkının dışında, azınlıkların kendi kültürlerinden yararlanma hakları da bulunmaktadır. Bu çerçevede azınlıklar kültürel kimliklerini korumak ve geliştirmek için kendilerine ait iletişim araçlarıyla bilgi ve düşüncelerini ifade etme, bilgi alma ve yayma hakkına sahiptirler. Azınlığın kendi dinini açıklama ve uygulama hakkı da bulunmaktadır. Bir diğer hak ise, azınlık mensuplarının yaşadıkları bölgelerde ve kendileri ile ilgili işlerde kültürel, dinsel, toplumsal, ekonomik ve kamusal alana ve ulusal ya da yerel karar alma mekanizmalarına tam olarak katılımlarının sağlanmasıdır. Bunların dışında azınlıklar, ayırım gözetilmeksizin kendi gruplarının veya başka azınlık gruplarının üyeleriyle, ayrıca ilgili devletin sınırları dışında yaşayan ancak kendileriyle aynı ulusal ya da etnik kökene, dil ya da dine sahip bireylerle özgür ve barışçı ilişkiler kurma ve sürdürme hakkına da sahip bulunmaktadır²⁴⁴.

İnsan hak ve özgürlüklerinin tanındığı ve güvence altına alındığı günümüz belgelerinin hepsinde bu haklara ilişkin sınırlamalara da ayrıntılı olarak değinilmektedir. Azınlık haklarına ise, gerek bu belgeler gerek azınlıklara yönelik özel

²⁴³ Javaid Rehman, "Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları", **Ulusal, Uluslararası ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 100-106.

²⁴⁴ Kurubaş, op. cit., s. 24-27.

bir takım belgeler (Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi gibi) temelinde bakıldığında, bu hakların da bir takım sınırlanmalara tabi olduğu söylenebilir. Her hak beraberinde bir yükümlülüğü de getirmektedir. Bu düşünce itibarıyla azınlık hakları da en genel çerçevede, hakların kötüye kullanılmaması ve başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi temel ilkeleriyle sınırlandırılmıştır. Ancak azınlık haklarına ilişkin sınırlamalarda, Çerçeve Sözleşme’de de düzenlendiği gibi, “*demokratik toplum düzeni*” ölçütü saklı tutulmuştur.

1. 1. Azınlıklara Tanınan Haklar

İkinci Dünya Savaşı sonrasında azınlıkların korunmasına ilişkin gelişmelerin, uluslararasılaşan insan hakları çerçevesinde, eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkeleri temelinde yaşanmaya başladığı görülmektedir. Ancak teorik çerçevede de belirtildiği üzere, bu gelişmelerin bağımsız bir azınlık hakları hukuku oluşturmak temelinde yaşanmadığı, azınlık sorunlarının insan hakları merkezinde bir yaklaşımla ele alınması üzerinde yoğunlaşılması görülmektedir. 1990'lara kadarki dönemde, BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin²⁴⁵ (1966) 27. maddesi gibi önemli bir istisna dışında bu yaklaşımın devam ettiği/izlendiği söylenebilir. 1990'lardan itibaren, azınlık hakları merkezinde bir yaklaşımla azınlık sorunlarına yönelmeye başlanıldığı, gerek AK tarafından kabul edilen Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi²⁴⁶ gerek AGİK çerçevesinde düzenlenen Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği²⁴⁷ örneklerinde somutlaşmaktadır. Uluslararası bir yapılanma olma özelliğinin sürekli vurgulandığı AB çerçevesinde 1993 yılında kabul edilen ve örgüte tam üyelik için gerçekleştirilmesi gereken temel şartlar olarak belirlenen Kopenhag Kriterleri içerisinde

²⁴⁵ BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin orijinal İngilizce metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/ccpr.pdf> (e. t. 31.03.2008).

²⁴⁶ Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin orijinal İngilizce metni için bkz. [http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2_framework_convention_%28monitoring%29/1_texts/H\(1995\)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2_framework_convention_%28monitoring%29/1_texts/H(1995)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp#TopOfPage) (e. t. 31.03.2008).

²⁴⁷ AGİK Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'ne ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.osce.org/hcnm/> (e.t. 31.03.2008). Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçen Alpkaya “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 55(2), Nisan-Haziran 2000, s. 1–19.

azınlıkların korunmasına ilişkin yükümlülükler yer verilmiş²⁴⁸ olunması da azınlıklar konusunun günümüzde taşıdığı önemin anlaşılması açısından belirleyicidir.

Bu noktada, BM, AK, AGİT, AB gibi yapılanmaların Kurucu Andlaşmalarının azınlıklara yönelik düzenlemelerine geçmeden önce, tüm bu belgelerde de özellikle vurgulanan “azınlık grubu bireylerine tanınan haklar” konusuna değinilmesi gerekmektedir. Daha önce teorik çerçevede de vurgulandığı üzere, kolektif hak-insan hakkı ayrımı azınlık haklarına ilişkin olarak belirleyici öneme sahiptir. Bu nedenle, ulus-devletlerin realist kaygılarının giderilmesine yönelik olarak azınlıklarla ilgili sözleşmelerde kullanılan “azınlık grubu bireylerine tanınan haklar” şeklindeki düzenlemenin yarattığı sonuçlara değinilmesi de önem kazanmaktadır. Daha önce insan hakkı-azınlık hakkı ayrımında vurgulanan, bireysel hak ile kolektif hak-grup hakkı arasındaki farklılıkların “azınlık grubu bireylerine tanınan haklar” ifadesinde nasıl şekillendiği bu çerçevede açıklanmış olacaktır.

Bireysel hak/kolektif hak tartışması, azınlıkların etkili bir biçimde korunabilmesi için hangi hak öznesine ağırlık verilmesi gerektiği konusunu temel almaktadır²⁴⁹. Bu öznelerden biri azınlık grubu diğeri ise, azınlık grubunun üyeleri yani doğrudan azınlık olma özelliği taşıyan bireylerdir. Daha öncede vurgulandığı gibi, temelde grup hakkı ile kolektif hakkın birbirinden farklı oldukları²⁵⁰ ifade edilse de, kolektif hak

²⁴⁸ 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, AK, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa devletlerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan devletlerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirlemiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Siyasi kriterler başlığı altında azınlıklar ile ilgili şu yükümlülük yer almaktadır: Tam üyeliğe aday devlette, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı. Metnin orijinali için bkz.

http://www.abgs.gov.tr/files/_files/Zirve_Bildirileri/co_en_1993.pdf (e. t. 31.03.2008).

²⁴⁹ Kaboğlu herhangi bir karşılaştırmaya yer vermeden kolektif hakları şu şekilde tanımlamaktadır; “öznelerini grup veya toplulukların oluşturduğu, bireylerin ötesinde topluluklarının da korunduğu ve hak sahipleriyle amaçları bakımından ancak birey gruplarınca kullanılabilen ve /veya bireylerin tek başlarına kullanmaları çok güç olan özgürlüklerdir”. Bu tanıma öre kolektif hakların öznesi birey topluluklarıdır. Gruplar, örgütlenmiş/sürekli gruplar (dernekler, sendikalar, siyasal partiler) veya geçici gruplar (toplama, gösteri düzenleme veya toplu eylemde bulunma şeklinde oluşan gruplar) olabilir. Azınlık grupları ise, bunların dışında kendine özgü özellikler gösteren topluluklardır. Kaboğlu'na göre, azınlıklara özgü haklar ve bu hakların korunması ancak topluluk olarak kabul durumunda sağlanabilecektir. Bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu; **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Diyarbakır, 1989, s. 56–65, 105.

²⁵⁰ Grup hakkını, ‘grup üyelerinin (yani bireylerin) haklarının toplamı veya kişilerin bireysel haklarını bir araya gelerek elde etmelerinde bir araç hak’; kolektif hakkı ise, ‘kendilerine ait farklı kültürel özellikleri korumak ve geliştirmek için toplulukların kullanabildiği bir hak’ olarak tanımlayan görüşler de

savunucularının, bu hakları etnik, dinsel, dilsel ya da ulusal azınlık ‘grup’larının hakları olarak görmeleri nedeniyle bu fark önemsiz hale gelmektedir. Kolektif hak savunucularının çoğu, bu hakların grubun “hayatta kalmasını” güvence altına almak için düzenlendiklerini ifade etmektedirler²⁵¹. Kolektif hak-grup hakkı tartışmasından daha önemli olan, kolektif hak-birey hakkı tartışmasıdır. Çünkü kolektif hakkın tanınması, azınlık gruplarına örgütlenme hakkı yaratılması, özerklik veya ayrılıkçı taleplere kadar varan bir takım sorunların doğmasına neden olmaktadır²⁵². Ayrıca bir diğer sorun alanı da, grubun kolektif haklarının tanınması durumunda grup ile birey arasında kolektif hak/bireysel hak tartışmasının doğması ve bu durumda karşılıklı olarak hakları aşındırmasıdır. Daha öncede değinildiği gibi, bir yandan grubun grup kimliği çerçevesinde sahip olduğu değerleri korunurken, diğer yandan da grubu oluşturan bireylerin bireysel haklarının korunması gerekmektedir.

1945–1990 arası dönemde insan haklarına ilişkin yapılan uluslararası düzenlemelerde azınlıklara sınırlı bir çerçevede yer verildiği görülmektedir. Üzerinde durulacak olan bu düzenlemelerde de, bireysel hak/kolektif hak tartışmalarının izini bulmak mümkündür. Şöyle ki, örneğin BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. maddesinde “..., bu azınlıklara mensup olan kişiler,...” ifadesine yer verilerek azınlık haklarında öznenin birey olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Azınlıklar konusunda daha somut gelişmelerin yaşandığı (insan hakları merkezli yaklaşımlardan azınlık hakları merkezli yaklaşımlara geçildiği dönem itibarıyla) 1990 sonrası dönemde karşımıza çıkan 1992 tarihli BM ‘Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge²⁵³’nin 3 (1). Maddesi ile AGİK’in 1990 yılında kabul ettiği Kopenhag Belgesi²⁵⁴,nin 32 (6). Paragrafında da ‘azınlığa mensup kişilerin’ kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak azınlık haklarını

bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Douglas Sanders, “Collective Rights”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 13, No 3, (August 1991), s. 369–370.

²⁵¹ Darlene M. Johnston, “Native Rights as Collective Rights: A Question of Self-Preservation”, Will Kymlicka (edit.), **The Rights of Minority Cultures**, Oxford University Press, Oxford, 1995, içinde s. 179, 182, 185–187.

²⁵² Sanders, op. cit., s. 374-375.

²⁵³ Bu Bildirgenin orijinal İngilizce metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/minorities.htm> (e.t. 31.03.2008).

²⁵⁴ AGİK’in 1990 yılında kabul ettiği Kopenhag Belgesi’nin orijinal İngilizce metni için bkz. http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf (e. t. 31.03.2008).

kullanabilecekleri belirtilmektedir. Bu iki madde aslında, azınlığa mensup bireyler ifadesine yer vermekle birlikte “hem bireysel hem de kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak” şeklinde bir düzenlemeye gitmeleriyle de BM Kişisel ve Siyasi Haklar Bildirgesi 27. maddesinden farklılaşmaktadır²⁵⁵. Ancak yine de azınlık hakları çerçevesinde, kolektif hakların tanınması ile bireyin haklarının yadsınmasının da önüne geçilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Azınlık haklarına ilişkin diğer belgelerde veya bunlara ilişkin yayınlanan açıklayıcı rapor, not ya da tutanaklarda²⁵⁶, özel olarak, azınlık gruplarının üyeleri olan bireylerin haklarına ilişkin vurgu yapılmaktadır. Tüm bu örneklere ilişkin olarak hukuki bir çözümleme yapmaktan²⁵⁷ kaçınılmakla birlikte, düzenlemelere ilişkin olarak iki kaygının ön plana çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki kolektif hak/bireysel hak tartışmaları temelinde azınlık grubunun bireyin haklarını sınırlayabileceği/ortadan kaldıracabileceğine ilişkin kaygıdır. Diğeri ise, yine bu tartışma temelinde ulus-devletlerin, kolektif hakkın özerklik veya daha da ileri olarak ayrılıkçı hareketlere kaynak oluşturabileceği şeklinde belirlenebilecek kaygıdır. Bu iki kaygının, genel olarak, azınlıklara ilişkin uluslararası alanda yapılan düzenlemelere yansıdığı görülmektedir. Ancak, uluslararası düzenlemelerde azınlık haklarının bu kaygılarla şekillenen bireysel yanı ön plana çıkartılsa da, bu haklar, temelde azınlıkların var olma ve bir kimliğe sahip olma hakkı çerçevesinde şekillendiği için, dolaylı da olsa grup kimliğinin korunması sonucunu da doğurmaktadır. Yani, azınlık bireyinin sahip olduğu kimliğin şekillenmesine neden olan içinde doğduğu gruptur ve bu grubun olmaması,

²⁵⁵ Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, İstanbul, 2001, s. 58.

²⁵⁶ BM İnsan Hakları Komitesi'nin Kişisel ve Siyasi Haklar Bildirgesi'nin 27. Maddesi'ne ilişkin Genel Yorum'un orijinal İngilizce metni için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom23.htm> (e.t. 31.03.2008). Aynı metnin Türkçe çevirisi için bkz. Zeri İnanç (der.), **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2004, s. 68-72; Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi Açıklayıcı Rapor'un orijinal İngilizce metni için bkz. [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/1_Texts/H\(1995\)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/1_Texts/H(1995)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp) (e. t. 31.03.2008); Venedik Komisyonu'nun hazırladığı Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi önerisi için bkz. [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-MIN\(2007\)001-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-MIN(2007)001-e.pdf) (e. t. 31.03.2008); İnanç, op. cit., s. 113-118.

²⁵⁷ Bu hukuki analizlere ilişkin olarak bkz. Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 58-64; Patrick Thornberry, “International and European Standarts on Minority Rights”, Hugh Miall (edit.), **Minority Rights in Europe: Prospects for a Transnational Regime**, Royal Institute of International Affairs, Council on Foreign Relations Press, New York, 1994, içinde s. 20-21.

bireyin de o azınlığın bir üyesi olarak anılmaması sonucunu yaratacaktır. Üstelik kolektif hak gruba tanınsa dahi, bu haklardan yararlanacak olan yine o grup içindeki bireydir. Ayrıca devletin yükümlülüklerinden biri olan, azınlıkların asimilasyona kaşı korunmasında da vurgulanan özne birey değil, grubun kendisidir. Bu nedenlerle, azınlık haklarının bireysel haklara dayanan boyutu vurgulanırken, kolektif hak özelliğinin de kabul edilmesi azınlık sorunlarının çözümlenmesi adına önem kazanmaktadır.

Azınlık haklarının temelinde eşitlik, ayrımcılık yasağı ve bu bağlamda azınlık kimliğinin asimilasyona karşı korunması genel ilkeleri bulunmaktadır. Azınlık haklarına ilişkin uluslararası düzenlemelerde de öncelikle bu temel ilkelerin vurgulandığı ya da korunmaya çalışıldığı söylenebilir. Çünkü ancak bu temel ilkelerin yerleşmesi temelinde diğer dil, din, özerklik vb. gibi bir takım haklarından söz edilebilmesi mümkün olacaktır.

1.1.1. Genel İlkeler: Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı, Azınlık Kimliğinin Asimilasyona Karşı Korunması

Azınlık haklarının temelinde yatan ilkeler eşitlik ve ayrımcılık yasağıdır. Azınlık haklarına ilişkin analizlerde ayrımcılık yasağı ilkesiyle birlikte '*pozitif ayrımcılık*' kuralına da yer verildiği görülmektedir. Bunun nedeni, azınlık ile çoğunluk arasında gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için azınlıkların kendilerine özgü kimliklerinin korunmasına yönelik uygun koşulların yaratılması gerekmektedir. Bu koşulların ise, ancak pozitif ayrımcılık ilkesinin uygulanması ile sağlanabileceği ifade edilmektedir²⁵⁸. Çünkü azınlıkların çoğunlukla aynı haklara sahip olması, bazı noktalarda eşitliği sağlamaktan uzak kalabilmektedir. Azınlıkların kendi kimliklerini geniş özgürlük alanında korumaları için eşitlik ilkesi gereğince özgür kılınmaları yanında, (hâkim topluluğun (çoğunluğun) temel değerleriyle sürekli çatışma halinde olmanın da farklılığı korumada güçlük yaratması nedeniyle) devletin azınlık kimliğinin korumasında aktif bir rol üstlenmesi gerekebilmektedir²⁵⁹.

²⁵⁸ Ryszard Cholewinski, "State Duty Towards Ethnic Minorities: Positive or Negative?", **Human Rights Quarterly**, Vol. 10, No. 3, (August 1988), s. 344.

²⁵⁹ Çağatay Okutan, "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 59-2, Nisan-Haziran 2004, s. 66-67.

Eşitlik ve ayrımcık yasağı insan hakları hukukunun temel ilkeleridir. Eşitlik temeli Stoacı akıma kadar dayandırılan, sonraki yüzyıllarda unutulmaya yüz tutmuşken 1789 yılında Fransız İhtilali'nde kardeşlik, özgürlük gibi ilkelerle birlikte savunularak tekrar önem kazanan bir kavramdır²⁶⁰. Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda başlayan kanun önünde eşitlik çabaları ile bütün vatandaşların eşit siyasi haklara kavuşması sağlanmaya çalışılmıştır²⁶¹. Bu çerçevede biraz daha gelişen eşitlik kavramı, özgürlüğün gelişimini sağlamakta bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü keyfiliği dışlayan ve ayrımcılığı yasaklayan bir toplumda birey ve grupların özgürlüğü daha iyi bir biçimde korunmakta, hukuki güvenlikleri de daha kolay sağlanmaktadır²⁶².

Farklı olmak hakkı ve buna bağlı olarak ayrımcılık yasağı ise, eşitlik ilkesi ile birlikte ele alınmaktadır. Farklılık bir varlığı diğerinden ayıran özelliktir. Bu farklılıklar hukuki olarak ifade edildiğinde “ayrımcılık” yapılmış olur. Ayrımcılık ise, herkes için eşit özgürlük anlayışı temelinde ulusal ve uluslararası belgelerde yasaklanmıştır. BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi²⁶³'nin 14. Maddesi “*bu sözleşmede tanınmış hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır*” düzenlemesi ile eşit özgürlük temelinde ayrımcılığın yasaklanmasını güvence altına almıştır²⁶⁴.

Evrensel Beyanname ile başlayan süreci düşünecek olursak, insan haklarının temel ilkeleri olan eşitlik ve ayrımcılığın yasaklanmasını düzenleyen birçok belge daha tespit etmek mümkündür. Örneğin, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi²⁶⁵'nin 2/2. Maddesi “*bu sözleşmeye taraf olan devletler, bu sözleşmede belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka düşün,*

²⁶⁰ Ünal, op. cit., s. 70.

²⁶¹ Bryan Turner, **Eşitlik**, Çeviren: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s. 121.

²⁶² Delpereé, Droit Constitutionnel, Bruxelles, F. Lacier S. A., 1987, s. 194'den aktaran, Kaboğlu, Özgürlükler Hukuku, op. cit., s. 14.

²⁶³ BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin orijinal İngilizce metni için bkz. <http://www.unhcr.ch/udhr/lang/eng.pdf> (e. t. 31.03.2008); Türkçe çevirisi için bkz. Genç, İnsan Hakları..., op. cit., s. 239-244.

²⁶⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku-İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı**, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15.

²⁶⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin orijinal İngilizce metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm> (e. t. 31. 03. 2008); Türkçe çevirisi için bkz. Genç, İnsan Hakları..., op. cit., s. 261-272.

ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka statü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin uygulanacağına güvence vermekle yükümlüdürler”²⁶⁶ ile ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemeyi getirmiştir. Ayrımcılık yasağına ilişkin olarak yine benzer hükümler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi²⁶⁷, nin 5. Maddesi²⁶⁸ ile Çocuk Hakları Sözleşmesi²⁶⁹, nin 2/1. Maddesi²⁷⁰ nde de yer almaktadır.

Bir azınlığa mensubiyete dayalı ayrımcılığın yasaklanmasına ilişkin hükümlere ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi²⁷¹, nin 14. Maddesi²⁷² nde ve Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi’nin 4/1. maddesinde yer verilmiştir. Gerek bu düzenlemeler gerek Çerçeve Sözleşmeyi Açıklayıcı Rapor’daki ifadeler birlikte ele alınırsa, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanında ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup olanlar arasında “tam ve etkili eşitliğin” geliştirilmesi için devletin de özel önlemler alma yükümlülüğü özellikle vurgulanmaktadır. Devletin, alacağı bu önlemlerde, başkalarının haklarını ihlal etmeyecek ve başkalarına karşı ayrımcılığa yol açmayacak şekilde ölçülü davranması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ifadeler kendi içerisinde, doğal olarak, azınlıklara yönelik pozitif ayrımcılığı da barındırmaktadır. Burada amaçlanan azınlıkların farklı kimliklerinin korunmasının sağlanmasıdır.

Genel ilkelerden sonuncusu ise, azınlıkların asimilasyona karşı korunması ilkesidir. Asimilasyon, bir dinsel, dilsel, kültürel, etnik veya ulusal gruba mensup

²⁶⁶ Ibid., s. 262.

²⁶⁷ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi’nin orijinal İngilizce metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm> , (e. t. 31.03.2008); Türkçe çevirisi için bkz. Genç, İnsan Hakları..., op. cit., s. 261-272, 249-261.

²⁶⁸ Ibid., s. 252.

²⁶⁹ Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin orijinal İngilizce metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm> (e. t. 31.03.2008); Türkçe çevirisi için bkz. Genç, İnsan Hakları..., op. cit., s. 327-348.

²⁷⁰ Ibid., s. 329.

²⁷¹ 1950 tarihinde kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin orijinal İngilizce metni için bkz. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>. (e. t. 31.03.2008). 1998 tarihinde kabul edilen 11. Protokol ile değişmiş Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Türkçe çevirisi için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **İnsan Hakları Belgeleri (Bölgesel Sistemler)**, Alkım Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 36–63.

²⁷² 14. Madde düzenlemesi şöyledir: “Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğuş veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin sağlanır”. Bkz. Genç, İnsan Hakları..., op. cit., s. 392. Ancak bu madde ayrımcılık yasağını “sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerle sınırlı” olarak düzenlemektedir.

kişilerin, kendilerine özgü nitelikleri/değerleri koruma isteklerinden vazgeçmeleri ve çoğunlukla entegre olmaları ya da çoğunluk kültürü içinde erimeleri olarak tanımlanabilir. Bu durumun yaşanabilmesi için ise, bu kişiler üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak güç kullanılması, baskı yapılması yasaklama/sınırlama uygulanması gibi davranışlara başvurulması gerekmektedir²⁷³. Bu somut davranışların yanı sıra, azınlıkların çok farkında olmadan uğradıkları asimilasyona dayalı yöntemler veya uygulamalar da olabilmektedir. Bu çerçevede azınlıklara, insan haklarının özel bir parçasını oluşturan azınlık hakları tanınmadığı takdirde yavaş yavaş asimilasyon süreci başlamaktadır. Dil ve eğitim kurumlarının tercihi haklarına ilişkin yasaklama ya da sınırlamanın yanı sıra, azınlık bilinci üzerine dıştan yapılacak müdahaleler de asimilasyon sürecini hızlandırmaktadır. Bu noktada şunun da belirtilmesi gerekmektedir ki; azınlık olma bilincinin zayıf olduğu veya azınlıkların kendi istekleri ile bu bilinci bir yana bırakmak istedikleri durumlarda asimilasyon kolayca gerçekleşmektedir. Örneğin Alsas'daki dil azınlığı, grup kimlik bilinçlerinin azalması ve kimliği muhafaza etme isteklerinin zayıflaması nedeniyle yok olma tehlikesi içerisine girmiştir²⁷⁴.

AGİK Kopenhag Belgesi 32. maddesinde azınlıkların asimilasyonuna ilişkin husus şu şekilde düzenlenmiştir: “ulusal azınlıklara mensup kişiler etnik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerini özgürce ifade etme, koruma ve geliştirme ve kendi iradeleri dışında, herhangi bir asimilasyon girişimine maruz kalmadan, kendi kültürlerini yaşatma ve geliştirme hakkına sahiptirler”. BM’in 1992 yılında kabul ettiği Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi’nin 1. ve 4. maddelerinde de, devletlerin, kendi ülkelerindeki azınlıkların varlığını ve bu azınlıkların kimliklerini korumak ve bunlar için gerekli önlemleri almak sorumluluğu vurgulanmaktadır²⁷⁵. Çerçeve Sözleşmesi’nin 5/2. maddesi ise, bu ilkeye yönelik olarak şu güvenceyi getirmiştir; “ *taraflar, genel entegrasyon politikaları gereğince aldıkları önlemler saklı tutularak, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi istençlerine karşın asimilasyonu amaçlayan politika ve uygulamalardan kaçınırlar ve bu kişileri böyle bir asimilasyonu amaçlayan herhangi bir eyleme karşı korurlar*”. Bu madde düzenlemeleri

²⁷³ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 51.

²⁷⁴ Gustav Woytt, Ist im Jahre 2000 Deutsch im Elsass ausgetorben?, Europa Ethnica, 1982, s. 159 vd.’dan aktaran Ibid., s. 52.

²⁷⁵ İlgili hükümler için bkz. İnanç, op. cit., s. 65-66, 114.

ile bir yandan asimilasyon yasaklanırken diğer yandan da azınlıkların çoğunluk ile bütünleşmesi/entegrasyonu amaçlanmaktadır. Çerçeve Sözleşmeyi Açıklayıcı Rapor'da da öngörülen bu bütünleşme politikalarıyla, kültürel farklılaşmanın toplumlar için bir bölünme kaynağı değil, zenginleştirici bir unsur olarak değerlendirilmesi gereğinin altı çizilmiştir²⁷⁶.

1.1.2. Azınlıklara İnsan Hakları Bağlamında Tanınan Haklar ve Azınlıkların Kimlik Hakları

Azınlıklara tanınan haklar, uluslararası belgelerdeki düzenlemeler çerçevesinde genel olarak saptanabilirler. Bu düzenlemelere göre azınlık haklarını, ilk olarak insan haklarına ilişkin uluslararası hukuk işlemleri itibarıyla ele almak gerekmektedir. Çünkü insan hakları alanındaki düzenlemelerde yer alan bir takım haklar, nitelikleri gereği, azınlık grubundaki bireylerin de taleplerine cevap oluşturacak niteliğe sahiptirler. Bu haklar şu şekilde sıralanabilir: Yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakları, dini inanış özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, kamu görevlerine veya diğer işlere girmede eşitlik. Bu gibi haklar, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 1/1. maddesinde de tüm insanların kullanımına sunulan haklar olarak güvence altına alınmıştır. Evrensel Beyanname dışında, örneğin Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme²⁷⁷, 1776 tarihli Amerikan Virginia Haklar Bildirisi²⁷⁸ gibi belgeler de genel nitelikli insan haklarını düzenlemekte, fakat azınlık grupları için özel düzenlemelere yer vermemektedirler²⁷⁹. Bunların dışında, azınlıklara ilişkin düzenlemeler içermekle birlikte, azınlıkların genel insan hak ve özgürlüklerinden herhangi bir ayırım gözetilmeksizin ve kanun önünde tam bir eşitlik içinde etkili bir şekilde yararlanacaklarını düzenleyen AGİK Kopenhag Belgesi gibi düzenlemeler de

²⁷⁶ Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 91-92.

²⁷⁷ Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin İngilizce orijinal metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/genocide.htm> (e. t. 31.03.2008); Sözleşme'nin Türkçe çeviri metni için bkz. Genç, İnsan Hakları..., op. cit., ss. 235-239.

²⁷⁸ Amerikan Virginia Haklar Bildirisi'nin maddeleri için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları..., op. cit., s. 73-75.

²⁷⁹ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., 84-90.

bulunmaktadır. Ayrıca AGİK, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı²⁸⁰ adlı belgede de “ulusal azınlık mensuplarının haklarına, uluslararası seviyede tanınan insan haklarının bir parçası olarak, sınırsız bir biçimde saygı gösterilmesi gerektiği” vurgulamaktadır²⁸¹. Çerçeve Sözleşme’yi Açıklayıcı Rapor’da da AİHS’nin 9., 10., 11. maddelerindeki düzenlemelerin, ki bunlar toplanma, örgütlenme, ifade, düşünce, din ve vicdan özgürlüklerini içermektedir, azınlıkların korunmasıyla özellikle bağlantılı olduğu belirtilmektedir²⁸².

Azınlıkların sahip olduğu hakların ikinci kısmını ise, literatürde ‘*kimlik hakları ya da kültürel haklar*’ olarak da adlandırılan haklar oluşturmaktadır. Bu haklar, azınlıkların ayırt edici farklılıklarının başka toplumların müdahalesine karşı korunmayı sağlayan haklardır²⁸³. Bu konuda kimlik haklarının, bağımsız bir biçimde düzenlenmesinin yanı sıra insan hak ve özgürlükleri kapsamında etkin bir biçimde korunmalarının sağlanması da önerilmektedir²⁸⁴. Bu çerçevede, örneğin Evrensel İnsan Hakları Beyanname’sinin 27. maddesinde “topluluğun kültürel hayatına serbestçe katılma hakkı tanınması”, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 15. maddesinde “bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli adımları atmanın taraf devletin ödevi olduğu”, yine aynı sözleşmenin 27. maddesinde de “azınlıkların mensup olduğu grubun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine sahip çıkma ve uygulama, kendi dillerini kullanma hakları” şeklindeki düzenlemelere yer verilmiştir.

Bunların dışında Azınlıkların Korunmasına İlişkin Sözleşme’nin 9., 10., 11., 12., 13., 14. maddelerinde belirtilen azınlık hakları ve ilkeleri, kültürel kimliğin

²⁸⁰ AGİK’in 1990 yılında kabul ettiği ‘Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı’nın İngilizce orijinal metni için bkz. http://www.osce.org/documents/mcs/1990/11/4045_en.pdf (e. t. 01.04.2008). Bu belge ve düzenlemeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Melda Sur, “Paris Şartı’nda İnsan Hakları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 47, Sayı:3-4, Haziran-Aralık 1992, ss. 299-305.

²⁸¹ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 100.

²⁸² Bu haklar Çerçeve Sözleşmede de aynen azınlıklara yönelik olarak düzenlenmiştir. Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 95-98.

²⁸³ Donnelly, op. cit., s. 165-166.

²⁸⁴ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Ibid., s. 168-170. İnsan hak ve özgürlüklerini düzenleyen kimi belgelerde doğrudan azınlık haklarına da yer verildiği görülebilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 1. No’lu Protokol’de, “...anne babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı...” kapsamında eğitim haklarında azınlıklara ilişkin bir güvencenin sağlandığı tespit edilmektedir.

korunmasına yönelik uluslararası düzenlemeler olarak sıralanmıştır. Bunlar: Azınlık dilinde ifade özgürlüğü, azınlık dilinin özel ve kamusal alanlarda sözlü ve yazılı olarak serbestçe ve müdahale edilmeksizin kullanılması hakkı, azınlık dilinde ad ve soyadı kullanımı, azınlıkların geleneksel olarak yaşadıkları bölgelerde geleneksel yerel adlar, sokak adları ve kamuya yönelik diğer topoğrafik işaretlerin azınlık dilinde olması hakkı, azınlıkların kendi yazılı ya da görsel kitle iletişim araçlarını kurma ve kullanma hakkı, azınlık kimliğinin eğitim ve öğretim alanında korunması ve bu alanda fırsat eşitliği sağlanması haklarıdır.

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında azınlık haklarını genel çerçevede üç başlık altında belirlemek mümkündür: Birincisi, özyönetim haklarıdır. Bu haklar, çok farklı kültürleri, dinleri, dilleri ve ulusları içerisinde barındıran devletlerde, bu farklı yapıların tam gelişimini sağlamak ve bu grupların çıkarlarını en iyi biçimde ortaya koyabilmek için belli bazı özerklik ya da toprak esasına dayalı talep eğilimlerinden oluşmaktadır. Özyönetim taleplerine yönelik tanıma biçimlerinden biri federalizmdir²⁸⁵. Yani güçlerin merkezi hükümet ile bölgesel birimler arasında paylaşılmasıdır. Bu yapının bir güçlüğü merkezileşme ile adem-i merkezileşme arasındaki dengenin kurulabilmesidir²⁸⁶. Federalizm ile kültürel farklılıklar arasında bir bağ olmamakla birlikte, azınlık sorunlarının çözümü için tercih edilen yöntemlerden biri olarak uygulandığı görülmektedir²⁸⁷. Özyönetim hakkının tanındığı örnek ülkelerden biri, İspanya'dır. İspanya 1978 Anayasası ile azınlık gruplarına bölgesel özerklik tanımıştır. Her ne kadar resmi dil İspanyolca olsa da özerklik tanınan bölgelerde yerel bir dil ikinci bir resmi dil olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Katalanya, Bask, Galiçya bölgelerine bazı özyönetim hakları tanınmakla birlikte, dış politika, savunma, yargı ve genel ekonomi yönetiminde merkeziyetçi yapının üstünlüğünün korunmaktadır²⁸⁸. Azınlık haklarında üçüncü grup çoketniklilik haklarıdır. Bu haklarla azınlıklara, çoğunluğun ekonomik ve politik kurumlarında başarılarını engellemeden, kültürel özgünlüklerini ifade etme ve bundan gurur duyabilmede yardımcı olma amaçlanmaktadır. Ancak bu hakların daha çok,

²⁸⁵ Şu noktanın belirtilmesinde yarar vardır ki, günümüzdeki çoğu federal yönetimin temelinde kültürel farklılıkla hiç alakası olmayan nedenler yatmaktadır.

²⁸⁶ Örneğin, Quebec'te yaşayan Fransız asıllıların çoğu adem-i merkezileşme yapıyı desteklerken İngiliz asıllılar ise, merkeziyetçi yapıyı desteklemektedirler.

²⁸⁷ Kymlicka, Çokkültürlü..., op. cit., s. 62-65.

²⁸⁸ Aytekin Yılmaz, **Etnik Ayrımcılık**, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s. 90-94.

azınlığın çoğunlukla bütünleşmenin ilerletilmesini sağlama amaçlı kullanılabilirdiği görülmektedir. Azınlıklara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi, azınlıkların varlıklarını sürdürmede kamu mali yardım talepleri, dinsel azınlıklar açısından kendilerini dezavantajlı duruma düşüren yasa ve düzenlemelerden muaf tutulma talepleri gibi haklar da çoketniklilik hakları arasında sayılabilir²⁸⁹. Üçüncüsü ise, özel temsil haklarıdır. Batı demokrasilerinde, mevcut politik sistemin nüfusun çeşitliliğini yansıtmaktan uzak olduğu yönünde bir kaygı ifade edilmektedir. Daha temsili bir sistem ile etnik, dinsel, dilsel ve ulusal azınlıkların yanı sıra, kadınların, yoksulların ve sakatların da katılacağı bir yapı oluşturulabileceği belirtilmektedir²⁹⁰. Özyönetim haklarının bir uzantısı olarak kabul edilen bu haklar, azınlık mensubu kişilerin siyasal alanda aktif görev yapabilmelerini, meclislerde etkin bir biçimde temsil edilebilmelerini ifade etmektedir²⁹¹.

1.1.3. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakları

Azınlıkların kamusal yaşama katılma ve uluslararası ilişkiler kurma hakları, özellikle 1990 sonrası süreçte, azınlık hakları merkezli yaklaşımların gelişmesiyle birlikte belirginleşmiştir. Azınlıkların din, vicdan, düşünce özgürlüğü ve hatta özyönetim haklarının tanınmasıyla tüm hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı düşünülmemelidir. Çünkü kendileri gibi azınlık grupları veya başka ülkelerde yaşayan kendileriyle aynı özelliklere sahip gruplar ile ilişki kurmaları, hem kendi kimliklerinin kaybolmaması, hem de bu kimliklerin gelişmesi ve etkileşim içerisinde değişimler yaşaması anlamında önemlidir. Aksi halde yok olma ya da marjinalleşme gibi sorunların ya da yaşadıkları devlette ayrılıkçı taleplere varan tehditlerin oluşmasına neden olunabilir. Bu anlamda önem kazanan azınlıkların kamusal yaşama katılım hakları, gerek AGİK belgelerinde gerek Çerçeve Sözleşme ve Açıklayıcı Rapor'da düzenlenmektedir.

AGİK Kopenhag Belgesi'nin 32/4. ve 35. maddeleri birlikte ele alınacak olursa, bu düzenlemelerde, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi aralarında özgürce ilişki

²⁸⁹ Kymlicka, Çokkültürlü..., op. cit., s. 66-68.

²⁹⁰ Ibid., s. 68-69.

²⁹¹ Yılmaz, op. cit., s. 95-97.

kurma ve sürdürme, ayrıca diğer devletlerdeki aynı etnik, dil, din, ulusal özelliklere sahip vatandaşlarla sınır ötesi ilişkiler kurma hakları üzerinde durulduğu görülmektedir. Ayrıca yine ilgili maddelerde, azınlıkların kamusal işlere etkin katılım haklarına saygı gösterilerek, kendilerine özgü tarihsel ve ülkesel koşullara cevap veren uygun yerel ve özerk yönetimler oluşturmaya yönelik girişimlerine önem verilmesine ilişkin hususlar saptanmaktadır²⁹².

Çerçeve Sözleşme'nin 15. ve 16. maddelerinde ise, kamusal yaşama katılma hakkına ilişkin açık düzenlemeler yer almaktadır. 15. madde itibarıyla, azınlıklara mensup kişilerin kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama özellikle de onları ilgilendiren kamusal işlere etkili katılımını sağlamak amacıyla taraf devletlerin gerekli koşulları yaratmaları gerektiği öngörülmektedir. 15. maddeyi Açıklayıcı Raporla birlikte ele aldığımızda ise, taraf devletlerin kendi anayasalarında alabilecekleri önlemlerin şu şekilde sıralandığı saptanmaktadır: Azınlıkları doğrudan ilgilendiren, yasaların ya da idari düzenlemelerin hazırlanması sürecinde azınlıklarla görüşme yapılması, ulusal veya bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında azınlıkların katılımlarının sağlanması, kalkınma projelerinin azınlıklar üzerinde oluşabilecek olası sonuçlarının azınlıklar ile birlikte değerlendirilmesi, karar alma süreçlerine ve ulusal/yerel seçimle oluşan organlara azınlıkların katılımlarının sağlanması²⁹³, yerinden yönetim/yerel yönetim biçimlerinin kurulmasını öngören düzenlemelerin yapılması. 16. maddede ise, devletlere yönelik olarak, azınlıkların yaşadıkları bölgelerde nüfus oranlarını değiştiren ve bu sözleşmede yer alan ilkelere kaynaklanan hak ve özgürlükleri sınırlamayı amaçlayan önlemlerden kaçınmaları yükümlülüğünün getirildiği görülmektedir²⁹⁴.

Azınlıkların kamusal yaşama katılımlarıyla ilgili olarak Venedik Komisyonu'nun kabul ettiği Sözleşme'nin 14. maddesinde de, devletlerin, azınlıkların

²⁹² İnanç, op. cit., s. 114-115.

²⁹³ Azınlık sorunlarının çözümünde, özellikle demokrasinin bir aracı olan seçim usulüne ilişkin öneriler sunulabilir. Azınlık nüfusunun yoğunlaştığı bölgelere özerklik tanınarak ülke genelinde azınlığa kendi bölgesinde çoğunluk olma şansı verilebilir. Bir diğer öneri, ülke yönetiminde etnik ve bölgesel farklılıkları aşan bir çoğunluk oluşması için doğrudan ya da özel seçim çevreleri belirlenerek kotalar uygulanabilir. Bazı konularda yasamanın nitelikli çoğunlukla karar alması veya azınlığın o karara onayı gibi şartlar getirilebilir. Önemli devlet görevlerinde rotasyon uygulanabilir. Kamu görevlerine girişte pozitif ayrımcılık ya da belirli kotalar uygulamak da bir diğer öneri olarak dikkate alınabilir. Bu "uzlaşmacı demokrasi" yöntemleri ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Arend Lijphart, **Democracy in Plural Societies: A Comparative Experience**, Yale University Press, New Haven, 1977, passim.

²⁹⁴ Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 109.

kamusal işlere, özellikle de yaşadıkları bölgeleri ilgilendiren kararlara ya da kendileri ile ilgili konulara etkili katılımlarını kolaylaştırma yükümlülüklerinin altı çizilmektedir.

Azınlıkların uluslararası ilişkiler kurma haklarına ilişkin ise Çerçeve Sözleşme'nin 17. maddesinde devletlerin, azınlıkların diğer devletlerin ülkelerinde yasal olarak bulunan kişilerle, özellikle de etnik, kültürel, dilsel veya dinsel bir kimliği veya ortak bir kültürel mirası paylaştıkları kişilerle sınır ötesi serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve sürdürme hakkına müdahale de bulunmamayı taahhüt etmeleri düzenlenmektedir. 18. madde de ise, azınlıkların korunması için devletlerarası işbirliğinin gerçekleştirilmesi gerektiği öngörülmektedir. Çavuşoğlu'nun da belirttiği üzere, azınlıkların kamusal yaşama katılımlarının sağlanmasını öngören bu düzenlemeler, 'azınlık mensubu kişiler' ifadesi ile azınlık haklarının bireysel boyutunu vurgulasa da, özünde azınlıkların kolektif haklarını tanımayı ve güvence altına almayı amaçlayan bir nitelik göstermektedirler²⁹⁵.

1.1.4. Self-Determinasyon Hakkı (*İçsel ve Dışsal Self-Determinasyon Hakkı*)

Uluslararası düzenlemelerde yer alan '*halkların*' kendi kaderini tayin hakkının (self-determinasyon hakkı) azınlık grupları için de geçerli olup olmadığı ve bu hakların azınlık hakları kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalı bir konudur. Self-determinasyon düşüncesinin kökeni, Aydınlanma felsefesince oluşturulan halk egemenliği ve temsili hükmet düşüncelerine dayanmaktadır²⁹⁶. Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde, devletin iktidarının halkın iradesinden kaynaklanması gerektiği ve self-determinasyonun ise, halkı anayasa yapan otorite haline getirdiği kabul edilmektedir. Batı düşüncesi self-determinasyon ilkesinin varlığını, insanların eşitliği ve yöneten ile yönetilen arasında var olduğuna inanılan sosyal sözleşme fikirleri üzerine kurmaktadır²⁹⁷. Self-determinasyon ilkesine değinen ilk kaynaklardan biri 1776 yılında kabul edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'dir²⁹⁸.

²⁹⁵ Ibid., s. 110.

²⁹⁶ Thomas D. Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, Oxford University Press, Oxford, 1997, s. 2.

²⁹⁷ Rubert Emerson, **From Empire to Nation: The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples**, Harvard University Press, Cambridge, 1960, s. 3.

²⁹⁸ Daniel Thürer, "The Rights of Self-Determination of Peoples", **Law and State**, Vol. 35, 1987, s. 24. Amerikan Bağımsızlık Bildirisinin Türkçe çevirisi için bkz. Thomas Jefferson, **Seçme Parçalar**, Çeviren:

19. yüzyıl milliyetçilik hareketleri self-determinasyon taleplerine yeni bir içerik kazandırmıştır. Ulusal self-determinasyon talepleri olarak ifade edilmeye başlanan bu içerik, özellikle merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinde ulus-devletlerin kurulma sürecinde etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında yeni devletlerin doğuşunda da siyasi temel bu ilke ile oluşturulmuştur. 1917 Ekim devrimi ise, self-determinasyon hakkının sosyalist yorumunun oluşmasını ve bu çerçevede ezilen ulusların bağımsızlık ya da self-determinasyon hakkının sosyalizmin güçlendirilmesi temelinde değerlendirilmesini sağlamıştır. Self-determinasyon hakkının bir başka anlamı ise, II. Dünya Savaşı sonrasında dekolonizasyon hareketleri sürecinde gelişmiştir. Şöyle ki, Avrupalı sömürgeci devletlere karşı sömürgelerin kendi kendilerini yönetme ve bağımsız devlet kurma talepleri, sömürgeler için self-determinasyon hakkını ortaya çıkarmıştır²⁹⁹.

Milletler Cemiyeti düzenlemelerinde yer bulmayan (bazı maddeleri self-determinasyon ilkesine yönelik ifadeler taşısa da açıkça bir düzenleme yoktur) self-determinasyon hakkı, BM Şartı'nın 1/2. ve 55. maddelerinde yer alarak bir uluslararası hukuk ilkesi durumuna gelmiştir. 1/2. madde itibarıyla halkların hak eşitliği ve self-determinasyon ilkesine saygı gösterilmesi düzenlenirken, 55. maddede de, halkların self-determinasyon ilkesine saygı üzerine kurulu barışçıl ve dostça ilişkilerin gerçekleştirilmesi için insan haklarının ayırım yapılmaksızın korunmasının yanı sıra uluslararası ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği de öngörülmektedir³⁰⁰.

Bağımsız devlet kurmayı da içeren self-determinasyon hakkının sömürge halklar için açıkça tanınması, BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1960 tarihli 1514 sayılı kararı ile mümkün olmuştur³⁰¹. Bu karar çerçevesinde ve dönemin gelişmeleri de dikkate alındığında, self-determinasyon hakkının ilk başlangıçta sömürge halkları için geçerli olmasının arzu edildiği anlaşılmaktadır. 24 Ekim 1970 tarihinde kabul edilen 2625

Mete Tunçay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Siyasi İlimler Serisi: 2, İstanbul, 1961, s. 1-5; Server Tanilli, **Anayasal ve Siyasal Belgeler**, Cem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 425-426.

²⁹⁹ Thüerer, op. cit., s. 24-25.

³⁰⁰ BM Şartı'nın XI. Ve XII. Bölümleri itibarıyla da konuları gereği her ne kadar kavram olarak self-determinasyon kullanılsa bile "halkların kendini yönetme yeteneklerini geliştirme" gibi ifadelerden yola çıkılarak self-determinasyon ilkesi temeli üzerinde kuruldukları kabul edilmektedir. BM Şartı'nın Türkçe çevirisi için bkz. Mehmet Genç, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, I. Cilt, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s. 32-53.

³⁰¹ Bu karar için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/independence.htm> (e.t. 01.04.2008).

sayılı BM Genel Kurulu kararı³⁰² ile bir yandan self determinasyon kararı desteklenirken diğer yandan da ülke bütünlüğünün korunmasına çalışılmaktadır. Yani temsili olmayan ve ırk, din, renk ayrımı yapan bir devletin varlığı söz konusu olmadıkça, ülke bütünlüğü prensibi self-determinasyon prensibinden önce gelecektir. Ancak temsili olmayan veya ayırımçı bir devletin nasıl olduğuna dair uluslararası andlaşmalarda belirlenmiş herhangi bir resmi açıklamanın da olmamasından dolayı bu konu da tartışmalı bir hâl almaktadır³⁰³.

Gerek ilgili kararlar³⁰⁴ gerek o dönem gelişmeleri birlikte ele alınacak olursa, BM Şartı'nın kabul edilışinden bugüne self-determinasyonun anlamı veya kapsamı (kimler ve hangi haklar anlamında) üzerinde bir anlaşmanın olmadığı görülmektedir. Öncelikle bu haktan kimlerin yararlanacağı durumu tartışmalıdır. '*Halkların self-determinasyon hakkı*' olarak ifadelendirilse de "*halk*" kavramının zaten kendisinin tartışmalı olması sorunu bir çıkmaza sokmaktadır. Bir de sorunun bu hakkın kullanımından azınlıkların yararlanmaya hakları olup olmadığı boyutu vardır. Bu aşamada ilk olarak halk kavramı bağlamında ki değerlendirmelere bakılacak olursa; ulus ve etnik kavramlarından farklı olarak siyasi bir topluluk şeklinde yorumlanan halk kavramı çerçevesinde etnik azınlıkların self-determinasyon talepleri, '*bir devlet içinde yer alan azınlıkların içinde yaşadıkları topluluktan ayrı bir halk kavramı altında düşünülemediği*' gerekçesiyle reddedilmektedir³⁰⁵. Bu konuda Thornberry, azınlık hakları ile self-determinasyon konusunun birbirine karıştırılmaması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Ona göre bu konuda genel kabul, (devletlerin ve örgütlerin genel yaklaşımları dikkate alınacak olursa) azınlıkların değil halkların self-determinasyon hakkına sahip oldukları yönündedir. Bununla birlikte azınlıkların da self-determinasyon sürecine katılmaları ve bundan istisna tutulmamaları gerektiğini belirtmektedir³⁰⁶. Bu durumda da azınlıkların bu haktan hangi durumlarda yararlanabilecekleri tartışması doğmaktadır. Bu tartışmalarda, azınlıkların ancak "*çok ağır insan hakları ihlallerine*

³⁰²Bu karar için bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/91/IMG/NR034891.pdf?OpenElement> (e. t. 01.04.2008)

³⁰³Mustafa Şahin, **Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 23.

³⁰⁴Self-determinasyon hakkına, 1975 tarihli AGİK Nihai Senedi, 1989 Viyana Belgesi, 1990 tarihli Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı ve 1991 tarihli Moskova Belgelerinde de yer verilmiştir.

³⁰⁵Arsava, *Azınlık Kavramı...*, op. cit., s. 58.

³⁰⁶Thornberry, *International Law...*, op. cit., s. 13-21.

maruz kalmaları” durumunda self-determinasyon hakkından yararlanıp, ayrılık taleplerini gerçekleştirebilecekleri ifade edilmektedir. Ancak bu noktada da teori ile pratik birbiriyle örtüşmemekte, gerek ağır insan hakları ihlalleri gerek bir grubun kendi farklı kültürünü veya toplumsal yaşayış tarzını koruyamayacağı durumlarda ayrılmanın meşru görülmesi³⁰⁷ düşüncelerinin karşısında devletlerin ülke bütünlüğünü koruma kaygıları yer almaktadır. Bu durum ise, yeni uyuşmazlıklar hatta çatışmalar doğurmaktadır. Çünkü nelerin insan hakları açısından ağır ihlal olarak kabul edileceğine dair de objektif ölçütler belirlenmemiştir.

Self-determinasyon hakkının, sömürge halklarının bağımsız bir devlet kurma hakları olarak ayrılma hakkını içerecek şekilde ele alınmasıyla paralel olarak iç ve dış self-determinasyon tartışmaları doğmuştur. Eğer bir halk, uluslararası alanda statüsünü bağımsızlık, özgür ortaklık veya entegrasyon olarak seçerse bu self-determinasyonun dış uygulaması olarak kabul görmektedir. Diğer yandan o halk, demokratik yönetim biçiminin geliştirilmesi, siyasi katılım ve demokratik haklar olarak statüsünü belirlese bu durumda iç self-determinasyon olarak kabul edilmektedir³⁰⁸. Kısacası “*ayrılma hakkı*” olarak ifade edilebilen *dış self-determinasyon hakkı*, kültürel, dinsel veya dilsel değerlerin yok edilmesi tehlikesi koşuluyla bir halkın veya bir ulusal grubun plesibit ile bağlı olduğu devletten ayrılması ve aynı etnik kökenden gelen bir diğer devlet ile birleşmesi veya kendi bağımsız devletini kurması anlamına gelmektedir. Dış self-determinasyon hakkı, prensip olarak, bir toprak üzerinde birbirlerinden ayrı bir biçimde yerleşik olan ulusal gruplarca da talep edilebilmektedir. Bu taleplere de özerklik uygulaması ile çözüm getirilebilmektedir³⁰⁹.

Her farklı etnik grup için bağımsızlığı kazanmak mümkün değildir. Bu anlamda dış self-determinasyon hakkının çok fazla şekilde kullanılması veya bu yöndeki yoğun talepler, bağımsızlığını self-determinasyon ile bir kere elde etmiş ülkelerde demokrasi

³⁰⁷ Allen Buchanan, **Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec**, Westview Press, Oxford, 1991, s. xiv.

³⁰⁸ Şahin, Avrupa Birliği'nin..., op. cit., s. 39.

³⁰⁹ Arsava, Azınlık Kavram..., op. cit., s. 77-78. Self-determinasyon hakkı ve ayrılıkçı hareketler arasındaki ilişkiyle bağlantılı olarak ulusal kurtuluş hareketleri'nin self-determinasyon hakkı çerçevesinde analizi için bkz. A. Emre Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 170-242.

açısından tehdit doğurmaktadır³¹⁰. Etnik grupları baskı altına almaksızın ve asimile etmeksizin, demokratik düzenin tam olarak oluşturulması koşuluyla devletler birlik ve bütünlüklerini bir konsensüs kurarak muhafaza edebilirler. Bu görüşü savunanlar, her grup için dış self-determinasyonun işletilerek bağımsızlığın sağlanmasının gerekmediği, zaten bunun da her zaman mümkün olmadığı/olamayacağı üzerinde durmaktadırlar. Bu çerçevede dünyada yeni uyuşmazlık alanlarının doğmaması adına, dış self-determinasyon hakkı yerine iç self-determinasyonun kabulü daha faydalı ve barışçıl bir tercih olarak kabul edilmektedir³¹¹.

Bu çerçevede sömürge durumunda sömürge halklar için self-determinasyon hakkı bulunmakta, fakat bu hak aynı ülkede daimi/devamlı bir hak olarak kullanılamamaktadır³¹². Bunun yanı sıra, özellikle son yıllarda iç self-determinasyon hakkı üzerinde daha çok durulmakta ve insan haklarının bir parçası olarak üçüncü kuşak haklar arasında yer aldığına ilişkin görüşler yaygınlaşmaktadır. İç self-determinasyon hakkı, 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış, halkların kendi siyasi, ekonomik vb. rejimlerini kendilerinin belirlemeleri/seçmeleri anlamında kullanılmaya başlanmıştır. *İç self-determinasyon hakkı* daha çok, halkın siyasi iktidarın kullanımına etkin katılımı ve/veya kendi yönetim biçimini seçme özgürlüğü olarak ifade edilmektedir. Uygulamada ise, bölgesel özerklik, eğitimde özerklik veya kültürel özerklik şeklinde somutlaşmaktadır³¹³.

BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 1. maddesi ve Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorum'da da vurgulandığı gibi, self determinasyon hakkı günümüzde, bireysel insan haklarının tanınması ve korunmasıyla bağlantılı olarak iç self-determinasyon hakkı boyutunda değerlendirilmektedir. Bu çerçevede somut olarak belirlenecek olursa, iç self-determinasyon hakkı, halkın siyasi iktidarın kullanımına etkin katılımı olarak

³¹⁰ Amitai Etzioni, "The Evils of Self-Determination", **Foreign Policy**, No: 89, (Kış 1992–1993), s. 21–35.

³¹¹ Don Wilkinson, "The Meaning of Self-Determination", **Quadrant**, Vol. 43, Mart 1999, s. 23–26.

³¹² Yani bir kez kullanılıp bağımsızlık kazanıldığında devamı gelmemelidir. Zira homojen bir devlet yoktur, dolayısıyla her bir grup bu hakkı kullanacak olsa dünya devletler sayısı günümüzün birkaç katına ulaşır. Ve bu şekilde kullanım birçok sorunu bir arada barındırmaktadır. Örnekleri de vardır. Biafra'nın Nijerya'dan Katanga'nın Kongo'dan ayrılma hareketleri iyi birer örnektir.

³¹³ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 81.

değerlendirilmektedir³¹⁴. Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Helsinki Nihai Senedi gibi belgeler incelendiğinde görülmektedir ki, self-determinasyon hakkı ile azınlık bireylerinin sahip oldukları haklar ayrı bölümlerde ele alınmaktadır. Bu iki kategori hak arasında sadece niteliksel bir fark görülmektedir. Bu fark ise, kültürel, ekonomik ve siyasi alana ilişkin bütün hakları ifade eden self-determinasyon hakkının özü itibarıyla o topluluğun siyasi statüsünü belirlemeye yönelik bir haktır. Azınlık haklarının ise kimlik haklarının tanınması veya belirlenmesine ilişkin bir hak niteliğinde olmasıdır³¹⁵. Azınlık hakları ile iç self-determinasyon hakkı arasında kurulan bağın bir diğer nedeni ise, iç self-determinasyon hakkının, belli bir bölgede yoğunlaşmış ve toplu olarak yaşayan azınlıklar için farklı kimliklerinin korunması ve eşit siyasi katılım hakkının ötesinde, kendileri ile ilgili konularda karar verici olmalarını sağlayacak siyasi özerkliği de gerektirdiğinin ileri sürülmesidir³¹⁶.

Self-determinasyon hakkı çerçevesinde azınlıkların korunması anlayışı, birey merkezli değil, azınlık grubunun tümüne yönelik yani kolektif temelli/grup merkezli olarak algılanmaktadır³¹⁷. Bir grup bağlı olduğu devletten kendi varlığını sürdüremeyecek şekilde baskı görüyorsa (soykırım gibi) veya grup kendi din, dil, kültür gibi özelliklerini oldukça zor şartlarda sürdürebiliyorsa, bu grubun, kendi kaderini belirleme hakkını kullanması hukuken de uygun görülebilmektedir³¹⁸. Ancak bu durumda da, azınlık gruplarının devlete karşı yurttaşlık yükümlerini yerine getirmek/devlete sadakat esasına bağlı bir takım yükümlülükleri ile karışı karşıya kalınmaktadır. Bu yükümlülük ihlali olarak değerlendirilebilecek durumun yanı sıra, yaşanan ülkenin yönetimini ele geçirmeye çalışmak da self-determinasyon hakkının kullanımı ile bağdaşır kabul edilememektedir³¹⁹.

³¹⁴ Allan Rosas, “Democracy and Human Rights”, Allan Rosas, Jan Helgesen, Donna Gomien (edits), **Human Rights in a Changing East-West Perspective**, Pinter Publishers, New York, 1990, içinde s. 17, 32–33.

³¹⁵ Patrick Thornberry, “Self-Determination, Minorities, Human Rights: A Review of International Instruments” **International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 38, No. 4, October 1989, s. 880.

³¹⁶ Stefan Oeter, “The Rights of Self-Determination in Transition”, **Law and State**, Vol. 49/50, 1994, s. 165’den aktaran Kurubaş, op. cit., s. 30.

³¹⁷ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 8.

³¹⁸ BM İnsan Hakları Komitesi’nin Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 1. maddesine ilişkin genel yorumu bu duruma bir örnek teşkil edebilir.

³¹⁹ Karl Doehring, **Genel Devlet Kuramı**, Çeviren: Ahmet Mumcu, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2002, s. 151–155.

1. 2. Azınlık Haklarının Sınırlandırılması

Azınlıklara tanınan haklar, azınlıkların çoğunluk içinde kimliklerini korumalarına ve geliştirmelerine imkân tanımaktadır. Ancak bu hakların tanınması, azınlıkların toplumsal bütünleşmeden uzaklaşması ya da azınlıklara yönelik toplumsal bütünleşme politikalarının uygulanmaması anlamına da gelmemektedir³²⁰. Günümüzde devletler azınlık hakları konusunda, realizmin savunduğu çizgiden uzaklaşarak sadece bu hakları tanımakla değil bunların kullanımını sağlayacak önlemlerin alınmasıyla da görevlendirilmiş olarak algılanmaktadır. Bu belirlemelere karşılık tek yükümlünün devlet olduğunu söylemek de doğru değildir. Çünkü azınlıkların da bir takım yükümlülükleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki; azınlıklar vatandaşı oldukları devlete sadakat göstermek ve vatandaşlık ödevlerin yerine getirmek zorundadır. Bu nedenle sahip oldukları hakları insan haklarının da bir gereği olarak kötüye kullanmamakla yükümlüdürler. İkinci olarak azınlıklar bu haklarını kullanırlarken, ulusal mevzuata, başkalarının haklarına ve özellikle çoğunluğun ve diğer azınlık gruplarının haklarına saygı göstermek zorundadırlar³²¹. Bu çerçevede azınlık haklarına yönelik olarak kamu düzeni ve hakların kötüye kullanılmaması yasağı temelinde bir sınırlama getirilirken Çerçeve Sözleşme'nin de belirttiği gibi, AİHS'nde geçen "sınırlı sayım ilkesi" temelinde "demokratik toplum düzeni" ölçütü saklı tutulmaktadır³²².

1.2.1. Genel Olarak İnsan Haklarının Sınırlandırılması

İnsan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı günümüz belgelerinde, bu haklara ilişkin sınırlandırmaların da ayrıntılı olarak düzenlendiği görülmektedir. Örneğin, AİHS'nin 15/2. Maddesi'ne göre, bu sözleşmede yer alan hiçbir hak ve özgürlüğün (mutlak nitelikteki haklar saklı kalmak kaydıyla) sınırsız olmadığı kabul edilmektedir. Ayrıca Sözleşme, olağan dönemler için genel bir sınırlandırma öngörmemekle birlikte olağanüstü hallerde taraf devletlerin tüm hakları kapsamayan sınırlamalar yapmalarına izin vermektedir. AİHS ile birlikte diğer uluslararası ya da bölgesel sözleşmeler de dikkate alınacak olursa bazı sınırlandırma ölçütlerinin kabul edildiği görülmektedir. Bunlar kamu düzeni, kamu güvenliği, kamu sağlığı, kamu

³²⁰ Hatta azınlık haklarının temelinde böyle bir işlevin yattığı kabul edilmektedir.

³²¹ Kurubaş, op. cit., s. 27.

³²² Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 113.

yararı, kamu ahlakı, özel yaşamın korunması, adaletin gereği, çocukların yararı, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, ülkesel bütünlük, yargı bağımsızlığının sürdürülmesi, suçun önlenmesi, gizli bilgilerin açığa çıkmasının önlenmesi gibi ölçütlerdir³²³. Bu konuda kabul edilen bir diğer ölçüt ise, sınırlamaların yasa ile ve yasaların öngördüğü biçimde yapılabilecek olmasıdır. Sınırlandırmaya ilişkin temel kurala göre özgürlükler asıldır, ancak sınırlamalar istisnadır. Sınırlamaların yasa ile öngörülecek olmasının altında yatan nedenler ise, bu istisnai durumun yasama organlarında açık görüşme yöntemiyle, kamuoyunun da bilgisi olacak bir şekilde gerçekleştirilerek doğrudan kamuoyunca denetiminin de sağlanması ve böylece sınırlamaların belli kişi ya da grupları hedef almasının engellenmesidir³²⁴.

AİHS ve insan haklarına ilişkin diğer bölgesel nitelikli sözleşmelere bakıldığında görülmektedir ki, savaş veya milletin varlığını tehlikeye sokan diğer kamusal tehlike hallerinde, sözleşmelerde düzenlenen hak ve özgürlüklere aykırı tedbirler alınabileceği, ancak bu durumda dahi dokunulamaz haklar olarak kabul edilen bir takım hakların korunacağı belirtilmiştir³²⁵. Bu haklar yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik ve kulluk yasağı, suç ve cezada geriye yürümezlik ilkesi, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, aile hakkı, isim hakkı, çocuk hakları ve uyrukluk gibi haklardır. Ayrıca AİHS'nin 17. madde düzenlemeleri gereğince de hakların kötüye kullanılması şu ifadelerle yasaklanmıştır: *“bu sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, bu sözleşmede düzenlenen herhangi bir hakkı ve özgürlüğü tahrip etmeye yahut bu sözleşmede öngörülenden daha geniş kapsamlı sınırlamalar getirilmesini amaçlayan herhangi bir faaliyette bulunmaya ya da eylemi/tasarrufu gerçekleştirmeye yönelik herhangi bir hak sağlar olarak yorumlanamaz”*. Aynı Sözleşme'nin 18. maddesiyle de, hak ve özgürlüklerde yapılan sınırlamaların ancak öngörüldükleri amaç için uygulanabilecekleri belirtilmiştir. Bu maddeler çerçevesinde, hak ve özgürlüklere müdahale edecek olan devletler, yapılacak müdahalenin öze dokunmaması, yani bu hak ve özgürlüklerin kullanımlarının tamamen imkânsız hale getirilmemesi ile demokratik

³²³ A. Şeref Gözübüyük, A. Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Genelleştirilmiş 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 144–145.

³²⁴ Kapani, op. cit., s. 231–235.

³²⁵ Bkz. AİHS 15. Madde.

toplum düzeninin gereklerine uygunluk şartlarına uymak/dikkat etmek zorundadırlar³²⁶. AİHS, hak ve özgürlükler üzerinde bir müdahalede veya sınırlamada ölçülülük/orantılılık kriterini öngörmüştür. Bu ölçüt, ulaşılmak istenen amaç ile kullanılan araç arasındaki orantılılığı veya ölçülülüğü ifade etmektedir³²⁷.

1.2.2. Özel Olarak Azınlık Haklarının Sınırlandırılması

Azınlık haklarının sınırlandırılması konusunda genel olarak, insan hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında kullanılan kuralların/ölçütlerin bu haklara da uyarlanması yönünde bir tutum benimsenmiştir. Bu konuda açık düzenlemeler de mevcuttur. Çerçeve Sözleşme’de, azınlık haklarına ilişkin bir sınırlama ya da aykırı önlem alma durumunda AİHS’nin konuya ilişkin ölçütlerinin temel alınacağı öngörülmektedir. Ancak insan hak ve özgürlüklerinin genel sınırlama ölçütleri arasında sayılan örneğin ülke bütünlüğün korunması gibi kriterler ile azınlık hakları arasında çeşitli sorunlar oluşmaktadır. İnsan haklarının ülke bütünlüğünün korunması nedeniyle sınırlandırılması ile azınlıkların talepleri/hakları ve bunların korunması arasındaki dengenin iyi bir biçimde sağlanması gerekmektedir. Azınlık haklarının ülke bütünlüğünün korunması nedeniyle sınırlandırılması durumunda ne tür şartların dikkate alınması gerektiğinin iyi/açık bir biçimde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Azınlık haklarının özel olarak sınırlandırılmasına ilişkin kullanılan ölçütlerin ve özellikle azınlık haklarının kullanılmasının durdurulmasına ilişkin temel koşulların açık bir biçimde belirlenmesinin gerekliliği konusu, Sözleşme düzenlemelerinde de açıkça vurgulanan temel bir noktadır. Dolayısıyla konu çerçevesinde, bu noktaya da değinmek ve devletlerin güvenlik kaygılarıyla getirdikleri sınırlandırmalar ile azınlık haklarının korunması arasındaki gerilimi ortaya koymak önemli olmaktadır.

1.2.2.1. Azınlık Haklarının Sınırlandırılmasında Kullanılan Ölçütler/ Kayıtlar

Azınlık haklarının sınırlandırılması konusunda temel nokta, azınlık kimliklerinin korunması ile ülke bütünlüğünün korunması arasındaki uzlaşmanın nasıl sağlanacağı ile ilgilidir. Çünkü devletlerin ülke bütünlüklerinin tehlike altında olması durumunda,

³²⁶ Gözübüyük, op. cit., s. 144-145.

³²⁷ Ibid., s. 145.

toplumsal barışın ve güvenliğin yeniden tesisi amacıyla, tanınmış/güvence altına alınmış azınlık hakların kullandırtıkları görülmektedir. Azınlıklarla ilgili sözleşmelerdeki ifadelere bakıldığında da bu yöndeki kaygı açık bir biçimde saptanabilir. Örneğin Çerçeve Sözleşme'nin Başlangıç kısmında 'devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı göstererek' azınlık haklarının etkili bir şekilde korunmasının amaçlandığı açıkça düzenlenmiştir. Çerçeve Sözleşme'nin 21. maddesinde, Çerçeve Sözleşme'nin hiçbir hükmünün "*uluslararası hukukun temel ilkelerine ve özellikle de devletlerin egemen eşitliği, ülkesel bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına aykırı herhangi bir faaliyete girişme ya da herhangi bir eylemde bulunma hakkını*" içerir şekilde yorumlanamayacağı kuralı açıkça öngörülmüştür. Kopenhag Belgesi 37. madde hükmü de bu konuda açık bir düzenlemeyi içermektedir. Bu maddeye göre, azınlıklarla ilgili olarak devletlerin taahhütlerinin, bu devletlerin ülkesel bütünlüğü dâhil olmak üzere, BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler veya Sonuç Belgesi hükümlerine aykırı herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir eylem yapma hakkı tanımadığı düzenlenmiştir³²⁸. BM'in Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi'nin 8/4. maddesi ile Çerçeve Sözleşme'nin 21. maddesinin benzer düzenlemeleriyle azınlık haklarının "*hakkın kötüye kullanılmaması*" ilkesi ile sınırlandırıldığı görülmektedir³²⁹.

Çerçeve Sözleşme 20. madde'ye göre, azınlığa mensup kişilerin, sözleşmede yer alan ilkelere kaynaklanan hak ve özgürlükleri kullanırken, ulusal yasal düzenlemelere ve başkalarının haklarına, özellikle de çoğunluğa ya da diğer ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterecekleri düzenlenmiştir. Bu madde ile azınlıklara tanınan haklara karşılık azınlıkların yükümlülükleri belirlenmektedir³³⁰. Azınlıkların bir diğer yükümlülüğü ise, başkalarının haklarına saygı göstermeleridir. Özellikle bu yükümlülük, azınlıkların çoğunluk oldukları bölgelerde yaşayan ve azınlık oluşturan

³²⁸ Bu madde için bkz. İnanç, op. cit., s. 116.

³²⁹ Bkz. İlgili maddeler.

³³⁰ Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 115-116.

ulusal çoğunluğa mensup kişilerin haklarının korunması açısından büyük önem kazanmaktadır³³¹.

Azınlık haklarının sınırlandırılmasında en önemli ölçüt “çoğulcu demokratik toplum düzeni” olarak kabul edilebilir. Bu ölçüt AİHM’nin içtihadında³³² da yerleşiklik kazanmıştır. Bu içtihadı göre, demokratik bir toplumun kurucu unsurları olarak ‘çoğulculuk’, ‘hoşgörü’ ve ‘açık fikirlilik’ ilkeleri kabul edilmektedir. AİHM’nin içtihadıyla paralel bir biçimde Çerçeve Sözleşme’nin başlangıç kısmında da bu ilkelere yer verilerek, çoğulcu ve gerçekten demokratik bir toplumda ulusal azınlığa mensup kişilerin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı gösterilmesi ve onların bu kimliği ifade etme, koruma ve geliştirmelerini sağlayan uygun koşulların yaratılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ancak azınlıkların varlığının korunması gerektiğini belirten/düzenleyen “çoğulcu demokratik toplum düzeni” aynı zamanda bu korumanın sınırlarını da belirlemektedir. Yani azınlıkların bir takım farklılıklarının/özelliklerinin insan hakları ile çelişmesi durumunda, bu farklılıklara/özelliklere saygı ilkesinin çoğulcu demokratik toplum düzeninin bir gereği olarak korunması, ancak bu çelişkinin azınlığa mensup bireyin temel bir takım insan haklarını ortadan kaldırması durumunda ise, bunun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir³³³.

1.2.2.2. Azınlık Haklarının Kullanılmasının Durdurulması: *Devletlerin Derogasyon Hakkı*

Azınlık haklarının sınırlandırılmasından bir adım daha ileri olan sorun alanı, azınlık haklarının kullanılmasının durdurulmasıdır. Askıya alma olarak da ifade edilen bu sorun, Çerçeve Sözleşme’nin 19. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre taraf devletlere, uluslararası hukuk belgelerine, özellikle de AİHS’nde getirilen ilgili düzenlemelere uygun olarak gerektiğinde Çerçeve Sözleşme’de öngörülen

³³¹ Ibid., s. 116.

³³² Bu örneklerden biri Handyside v. The United Kingdom (7Aralık 1976), Series A, No.24, par. 49. Bu konu için bkz. Ibid., s. 120.

³³³ Bu konuda, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun 16 Ocak 1992 tarihli raporunda belirtilen Yehova Şahitlerine mensup bir anneye çocuğunun velayetinin verilip verilmemesine ilişkin sorun, iyi bir örnek teşkil etmektedir. Komisyon bu soruna ilişkin olarak, annenin farklı kimliğine dayalı olarak çocuğunun velayet hakkına ilişkin bir sınırlandırılmanın olamayacağını kabul etmekte, ancak çocuğun da sahip olduğu insan hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. Bu konuda bkz. Ingrid Hoffmann v. Austria, No.12875/87 (16 Ocak 1992), in 14 HRLF (1993), s. 106-111’den aktaran Ibid., s. 121.

yükümlülüklerine aykırı önlemler alma (dérogation hakkı) olanağı tanınmaktadır. Bu aykırı önlemler alma yani derogation hakkı kapsamında, AİHS'nin 15. madde düzenlemeleri temel alınmaktadır. 15. madde hükümleri de dikkate alınacak olursa, bu önlemlerin ancak olağanüstü durumların varlığı halinde, durumun kesin olarak gerektirdiği ölçüde, devletlerin uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarını ihlal etmemeleri kaydıyla ve dokunulmaz haklar saklı olmak koşuluyla alınabileceği görülmektedir³³⁴. Bu çerçevede AİHS'ne taraf devletlerin, Sözleşme'den kaynaklı yükümlülüklerine aykırı önlemler alabilmesi için olağanüstü bir durumun varlığı koşulu getirilmiştir. Ancak olağanüstü bir durumda alınabilecek bu önlemlerin de, durumun kesin olarak gerektirdiği ölçüde olması, devletin uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini ihlal etmemesi ve dokunulamaz haklara ilişkin olmaması gerekmektedir³³⁵. Ayrıca devletler, olağanüstü bir durumun varlığına karar verilmesinde ve alınacak önlemler konusunda da sınırsız bir yetkiye sahip değildir. Yine AİHS kapsamında AİHM'ne taraf olan devletler, olağanüstü bir durumun varlığına karar verdikleri durumlarda Mahkeme'nin denetimine tâbilerdir. Mahkeme içtihatlarına göre, olağanüstü tehlikenin; ancak mevcut ya da yakın olması, ulusun bütününe etkilemesi, toplum düzenini etkilemesi ve bu tehlikenin, Sözleşme'nin kamu güvenliği, kamu sağlığı, kamu düzeninin korunması için öngördüğü kayıtlamaların yetersiz kalmasına neden olacak kadar olağandışı nitelikte olması gerektiği belirlenmiştir³³⁶.

Özet olarak, AİHS, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Çerçeve Sözleşme'nin ilgili maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, taraf devletlerin, Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin 19. maddesinde öngörülen aykırı önlem alma hakkını, ancak savaş ya da ulusun varlığını tehdit eden başka bir kamusal tehlike durumunda, diğer bir ifade ile olağanüstü durumlarda kullanabilmesi öngörülmektedir. Bu önlemlerin ise, olağanüstü durumun sınırları ile ölçülü olması ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerle uzlaşmaz nitelikte olmaması gerekmektedir. Yani önlemleri alan devletlerin ölçülülük/orantılılık ilkesini dikkate almaları temel koşulu aranmaktadır.

³³⁴ Ibid., s. 125.

³³⁵ Gözübüyük, op. cit., s. 308-315.

³³⁶ Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 125-126.

2. Azınlıkların Uluslararası Alanda Korunması ve Uluslararası Kuruluşlar

Azınlıkların yaşam alanlarının ilk olarak, ulusal hukuk alanıyla kesişmesi nedeni ile azınlık haklarının da temelde ulusal düzeyde korunmasının gerekli olduğu belirtilebilir. Ancak, azınlık haklarının tanınması ve azınlık kimliklerinin korunması konusu, daha önce de vurgulandığı üzere, özellikle 1990'lara kadar çok büyük bir gelişme göstermemiştir. Devletlerin azınlıklara yönelik bir takım realist kaygıları, sürecin olumsuz ve yavaş gelişiminde etkili olmuştur. 1945'lerden itibaren insan hakları merkezli yaklaşımlarla ele alınmaya başlayan azınlık hakları konusu, özellikle 90'lı yıllardan itibaren uluslararası bir takım düzenlemelerle, bağımsız bir biçimde güvence altına alınmaya başlanmıştır. Böylelikle azınlıklar konusu da uluslararasılaşmıştır. Bu süreç de azınlıklara ilişkin hukuksal sürecin ulusal bazdaki gelişimini tetiklemiştir. En azından azınlıklarla ilgili temel hükümler içeren uluslararası düzenlemelere taraf olan devletler, bu düzenleme hükümlerini ihlal eden devlet konumunda olmamak adına ulusal alanda da bir takım tasarruflarda bulunma yükümlülüğü altına girmişlerdir. Bu nedenle, azınlıkların uluslararası alanda korunması ve bu süreçte etkili olan uluslararası kuruluşların analizi büyük önem taşımaktadır.

Azınlıklara tanınan hakların kapsamı ve sınırlandırılmasının analiz edildiği kısımda da yeri geldiğinde bu uluslararası kuruluşlardan bahsedilmekle birlikte, ilgili yapıların azınlık haklarına ilişkin temel yönelimlerinin nedenleri, düzenlemelerin gelişim süreci ve etkilerine yönelik bir açılıma gidilmemiştir. Günümüzde de azınlık haklarının niteliği ve kapsamının belirlenmesinde büyük önem taşıyan uluslararası örgütler nezdinde yaşanan gelişmelerin ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi, konunun bütünlüğü/gelişimi açısından da önem taşımaktadır. Bu çerçevede azınlıkların korunması ve bir takım hakların tanınması konusunda, karşımıza çıkan ilk uluslararası örgüt olan MC ile başlanması ve günümüzde halen yapılanmasını devam ettiren, kısmen uluslararası bir özellik gösteren Avrupa Toplulukları/AB nezdinde azınlıklar konusunun hangi çerçevede ele alındığını belirten analizlerle devam edilmesi yerinde olacaktır.

Azınlıklar konusunun bir takım uluslararası örgütlerin gündemine girerek uluslararasılaşması sürecinin, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, iki temel boyutta geliştiğinin vurgulanması gerekir. Bu iki temel boyuttan ilki, 1945-1990 arası dönemde

gelişen insan hakları merkezli boyuttur. Diğeri ise, 1990 yılından itibaren gelişmeye başlayan ve günümüze kadar ulaşan azınlık hakları merkezli yaklaşım boyutudur. Ancak daha önce birinci bölüm kapsamında da üzerinde durulduğu gibi, azınlık haklarının tanınmasına ilişkin süreç 1945 tarihinde başlamamıştır. Ulus-devletlerin, 1648 tarihli Westphalia Andlaşması ile ortaya çıkmaya başlamasıyla paralel bir biçimde azınlıkların ve azınlık sorunlarının da oluştuğu dikkate alınır, 1648–1945 arası dönemde de azınlıkların tanınmasına ve bir takım güvenceler sunulmasına ilişkin gelişmelerin yaşandığı bir gerçektir. Ancak, daha öncede belirtildiği gibi, bu dönem ulus-devletlerin realist kaygılarla azınlıklara yönelik daha çok sınırlayıcı veya baskıcı politikalar takip ettikleri bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde azınlıkların korunmasına ilişkin gelişmeler; dinsel azınlıkların tanınarak ikili anlaşmalar yoluyla korunmaya çalışılması, içerisinde azınlık barındıran devletlerle birinci dünya savaşı sonrasında yapılan barış andlaşmalarında azınlıkların korunmasına yönelik hükümlerin yer verilmesi veya MC önünde bazı devletlerin azınlıkları koruyacaklarına ilişkin deklarasyonlar yayınlamaları gibi örneklerle sınırlıdır. 1945 yılında kurulan BM ile başlayan süreç ise, azınlık sorunlarının artık uluslararası boyutta ama insan hakları merkezli yaklaşımlarla ifade edilmeye başlandığı bir dönem özelliği göstermektedir. Bu dönemde azınlıkların korunması yönündeki çabaların BM merkezinde yaşandığı söylenebilir. Ancak 1990 sonrası dönemde uluslararası alanda azınlık hakları merkezinde bir yaklaşımın benimsenmesiyle birlikte, sadece BM'nin değil, AK, AGİT ve AB gibi örgütlerin de sürece somut düzenlemelerle dâhil oldukları görülmektedir. Bu çerçevede azınlıkların uluslararası alanda korunmasına ilişkin sürecin analizinde, öncelikle MC ve BM döneminde azınlıkların korunması (insan hakları merkezli yaklaşımlar kapsamında) ve daha sonra AK, AGİT, AB çerçevesinde azınlıklar konusunda yaşanan gelişmeler (azınlık hakları merkezli yaklaşımlar) şeklinde bir ayrımın dikkate alınması anlamlı olacaktır.

2. 1. MC Döneminde Azınlıkların Korunması

MC³³⁷ döneminde azınlıkların korunması konusu, bu dönemde kabul edilen andlaşmalara bağlı olarak analiz edilebilir. Ancak bu analizden önce, kısaca MC öncesi

³³⁷ MC hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1968.

dönemi hatırlamak-ki tarihsel çerçevede bu döneme ilişkin genel bir bilgi verilmişti-andlaşmalara giden sürecin ortaya konulabilmesi için gereklilik içermektedir. Azınlıkların korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler, dini azınlıkların lehine olarak Reformasyon süreciyle birlikte başlamıştır. Bu dönemde ilk olarak dinsel azınlıklara yönelik gelişmelerin yaşanmasının nedeni, o dönemin temel ideolojisinin din üzerine kurulu olması ve dinsel azınlıklara karşı girilen bir takım katliamların ve yaşanan dinsel savaşların olumsuz etkileridir. Bu etkiler neticesinde, dinsel azınlıklara devletlerin kendi çıkardıkları belgeler ve ikili anlaşmalarla bir takım haklar verildiği görülmektedir (1598 Nant Fermanı, 1660 Olivia, 1678 Nijmegen, 1713 Utrecht, 1745 Dresden, 1763 Paris Anlaşmaları gibi)³³⁸. Devletler hukuku bakımından ilk önemli azınlık himayesi örneği, Westphalia Barış Andlaşması ile karşımıza çıkmaktadır³³⁹. Bu konudaki gelişmeler, Avrupa'nın Güneydoğusu'nda Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan bir takım andlaşmalara dinsel azınlıkları koruyan hükümlerin yerleştirilmesi ile devam etmiştir.

Avrupa'da Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'nın etkisi ile başlangıçta sadece dinsel azınlıklara tanınan haklar, 1815 Viyana Kongresi'yle birlikte ulusal azınlıklara yönelik olarak da genişletilmiştir. Bu dönemde yapılan çeşitli andlaşmalarda ulusal azınlıkları koruyan hükümler yer almaya başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bir taraftan İmparatorlukların yıkılmaya başlaması çerçevesinde içişlere karışmanın bir aracı olarak, bir yandan da yeni ulus-devletlerin kurulmasına ilişkin gelişmeler çerçevesinde azınlıklar konusu yeniden gündeme gelmiştir. 1878 Berlin Kongresi'nde azınlık hakları yeni kurulan ulus-devletlere (Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Romanya gibi), uluslararası tanınmanın bir koşulu olarak dayatılmıştır. 1881 yılında imzalanan İstanbul Sözleşmesi'nde ve 1913 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan arasında yapılan ikili andlaşmalarda azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler yer almıştır³⁴⁰. Bu dönemin önemli bir özelliği de, artık azınlık haklarının ikili andlaşmalarla korunması yerine, çok

³³⁸ Thornberry, *International Law...*, op. cit., s. 27-29.

³³⁹ Westphalia Barış Andlaşması, dini inanç özgürlüğünü tescil eden ilk örnek olmasının yanı sıra bu özgürlüğün sadece prensler için tanınması açısından da dikkat çekicidir. Bkz. Arsava, *Azınlık Kavramı...*, op. cit., s. 1.

³⁴⁰ Oran, *Türk-Yunan...*, op. cit., s. 59-64. Kurubaş, op. cit., s. 35-36.

tarafli andlaşmalarla korunmasının gerçekleşmeye başlamasıdır. Ancak o dönemde azınlık haklarının tanınması ve korunması konusunun, evrensel bir niteliğe sahip olmaması, azınlık haklarının Batılı büyük güçlerce Doğu Avrupa'nın yeni kurulan güçsüz devletlerine dayatılması, devletlerin içişlerine karışmada kullanılan bir dış politika aracı haline dönüşmesi ve herhangi bir denetim ve yaptırımdan yoksun olması gibi önemli olumsuzlukları da içerisinde barındırdığı görülmektedir³⁴¹.

Azınlıkların uluslararası alanda korunmaya başlanmasında ikinci dönem MC'nin kurulmasıyla başlayıp BM'nin kuruluşuna kadar devam eden dönemdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa ve Balkanlardaki İmparatorlukların yıkılması ve yeni devletlerin kurulmasıyla birlikte, bazı özel örgütlerin (Uluslar Bürosu, Merkezi Kalıcı Barış Örgütü gibi Yahudi örgütleri) çabaları sonucu azınlık sorunları bir kez daha uluslararası alana taşınmıştır. Bu dönemde kurulan MC ise, genel azınlık sorunları ile değil ancak Orta ve Doğu Avrupa'daki azınlık sorunları ile ilgilenmiştir. Ayrıca Wilson ilkeleri arasında yer almakla birlikte İngiltere'nin kabul etmemesi nedeniyle, MC Kurucu Andlaşması'na (MC Misakı)³⁴², azınlıklar ile ilgili bir hüküm de konulamamıştır. Orta ve Doğu Avrupa'daki azınlık sorunlarıyla ilgili süreç ise, bu alandaki sınırların belirlenip bölgenin istikrarının sağlanmasına yönelik olarak üç aşamada gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İlk aşamada, sınırların çizilmesi sırasında uluslar ile sınırların denk düşmesine çalışılmıştır. İkinci aşamada, sınır dışında kalan ama o ulusa ait olan toplulukların nüfus mübadeleleri ile sınırlar içerisine aktarılması sağlanmıştır. Üçüncü aşamada ise, ikinci aşamaya rağmen yine de sınırlar dışında kalan ve yine o ulusa ait olan toplulukların (azınlık olarak kalmaları nedeniyle) uluslararası andlaşmalar yoluyla korunmaları sağlanmıştır³⁴³.

Bu dönemde MC kapsamında olmamakla birlikte onun bilgisi dâhilinde gerçekleşen (tescil³⁴⁴) ve azınlıklara ilişkin bir takım hükümler içeren andlaşmalara da rastlanmaktadır. Bunları dört grupta toplayarak incelemek mümkündür. Birinci grup;

³⁴¹ Oran, Türk-Yunan..., op. cit., s. 55-56. Kurubaş, op. cit., s. 36.

³⁴² Misakın Türkçe çevirisi için bkz. Gönübol, Milletlerarası..., op. cit., s. 395.

³⁴³ Preece, Ulusal Azınlıklar..., op. cit., s. 198.

³⁴⁴ Tescil konusu, MC Misakı 18. maddesi çerçevesinde düzenlenmektedir. Tescil konusuna ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995, s. 138-141; Edip Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, I. Kitap, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 93-94.

1919–1920 tarihlerinde, Müttefik devletler ile yeni kurulan Polonya, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleri, Yunanistan ve Romanya arasında azınlıkları korumak amacıyla yapılan andlaşmalardır. İkinci grup; savaştan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu (onun yerine geçen Türkiye), Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile müttefik devletler arasında 1919–1923 yılları arasında yapılan ve azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler içeren andlaşmalardır. Üçüncü grup; İsveç-Finlandiya, Almanya-Polonya, Polonya-Danzig devletlerinin kendi aralarında yaptıkları, azınlıklar konusunda bir takım düzenlemeler de içeren andlaşmalardır. Dördüncü grup ise anlaşmadan çok 1921 yılında Arnavutluk, 1922 yılında Litvanya, 1923 yılında Letonya ve Estonya'nın yayınladıkları azınlıklar konusunda düzenlemeleri de içeren tek taraflı bildirimlerdir. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da, MC ile azınlık sisteminin temelini oluşturan bir azınlık koruma rejimi oluşturulabilmiştir³⁴⁵.

Avrupa'da azınlıklara ilişkin bu düzenlemelerin yapılmasının altında yatan neden; teorik çerçevede de belirtildiği gibi, kurulan yeni devletler içinde var olan azınlıkların haklarının güvenceye alınması ile oluşabilecek ayrılıkçı hareketlerin önlenebileceği ve genelde Orta ve Doğu Avrupa ile Balkan devletlerinde görülen, azınlıkların akraba devletlerinin (özellikle komşu olanların) o devletlerin içişlerine karışmalarının engellenebileceği görüşüdür. Bu düzenlemelerle bu yöndeki tehditler bertaraf edilmeye çalışılmıştır. MC, Birinci Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeninde ortak bir güvenlik rejimi oluşturarak uluslararası istikrarı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Azınlıklara ilişkin izlenen veya oluşturulan tutum ise, ortak güvenlik rejiminin önemli bir ayağı olarak tasarlanmıştır³⁴⁶.

Oluşturulmaya çalışılan azınlık rejimi çerçevesinde tanınan haklara genel olarak bakılacak olursa, iki temel yaklaşımın olduğu söylenebilir. Bir yandan genel insan hak ve özgürlüklerinin azınlıkları da kapsayan bir biçimde eşit ve ayırım gözetilmeksizin tanındığı (negatif haklar) insan hakları merkezli yaklaşımların, diğer yandan da dinsel ve dilsel haklar kapsamında yer alan vakıf ve eğitim kurumları kurabilme, kendi dillerinde eğitim görebilme, ticarete, ibadetlerini yaparken, basında ve adliyede kendi

³⁴⁵ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 8-15, Oran, Türk-Yunan..., op. cit., s. 66; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s. 165-166.

³⁴⁶ Preece, Ulusal..., op. cit., s. 84-85.

dil ve din haklarını kullanabilmeyi içeren bir takım özel hakların (pozitif haklar) tanındığı azınlık hakları merkezli yaklaşımların uygulandığı görülmektedir³⁴⁷. Ancak özellikle azınlık hakları merkezli yaklaşımların, uluslararası alanda 1990 sonrası süreçte gelişmeye başladığı düşünülecek olursa, bu dönemde yaşanan gelişmelerin sadece Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlarla sınırlı olduğunun ve o bölgelerin koşulları çerçevesinde savaş sonrası düzenin oluşturulması çabaları sırasında ortaya çıktığı da özellikle belirtilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu dönemde yaşanan gelişmeler, azınlık haklarının içeriğinin oluşturulmasına katkıda bulunmakla birlikte uluslararası düzeyde azınlık haklarının tanınması ve güvence altına alınması anlamında bir aşama niteliğinde değildir. Azınlık hakları merkezli yaklaşımlar, 1990 sonrası süreçte, temel olarak da AĞİT, AK ve AB gibi örgütler nezdinde örneklerini bulmaktadır.

Bu azınlık rejiminin işleyebilmesi için MC'nin garantörlüğünün kabul edilmesi gerekmektedir. Bu yöndeki onaylar üye devletlerce 1920–1924 yılları arasında verildi, uygulamadan sorumlu organlar olarak da MC Konseyi ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD) belirlendi. Kural ihlali durumunda Konsey'e başvuruda bulunulacaktı. Şikâyet konusunun haklı bulunması durumunda MC Konseyi ilgili devleti uyaracak, gerekirse de bir uzlaşmaya gidilecekti. USAD'da bu aşamada görüş bildirebilirdi. Ancak şikâyet doğrudan USAD önüne getirilseydi bu organın alacağı karar bağlayıcı olacaktı. Bu sistem de ne yazık ki olumlu bir biçimde işleyememiştir. Bu gelişmede azınlıkların ayrılıkçı talepleri, büyük güçlerin sistemi devam ettirmedeki isteksizlikleri/ilgisizlikleri, bazı devletlerin bu anlaşmalara rağmen azınlıklara haklarını tanınamaları gibi tutumlar etkili olmuştur. Bu dönemde, özellikle de akraba devleti olmayan azınlıklar büyük sorunlarla karşılaşmışlardır³⁴⁸. Bu sorunların yaşanmasında, MC'nin kendi sisteminden kaynaklanan zayıflıklarının yanı sıra MC'ne üye devletlerde realizmin etkisini koruması da büyük önem taşımıştır. Ancak günümüzle karşılaştırıldığında (özellikle 1990 sonrası oluşmaya başlayan düzenle) zayıf ve sonrasında da hiç işlemeyen bir azınlık rejimi kurulmasına rağmen, MC dönemi,

³⁴⁷ Ibid., s. 91-93. Thornberry, *International Law...*, op. cit., s. 38-52. Uygulamasından sorumlu organlar olarak MC Konseyi ve USAD belirlenmiştir. Bu sistemdeki azınlık haklarının ihlaline ilişkin şikâyet durumunda bu iki organın kararları ile bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bkz. Preece, *Ulusal...*, op. cit., s. 101; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk...*, II. Kitap, op. cit., s. 172-173.

³⁴⁸ Preece, *Ulusal...*, op. cit., s. 101-108.

azınlıkların uluslararası alanda korunmasına yönelik ilk denilebilecek nitelikte önemli katkıları olmuştur. Bu katkılardan biri, azınlıkların ilk defa MC ile bir uluslararası örgütün denetim ve güvencesinden yararlanmasıdır. Ayrıca USAD ile azınlıkların uluslararası yargının korunmasından yararlanması da sağlanmıştır³⁴⁹. Bir diğer katkı, MC döneminde tanınan azınlık grupları ve bunların hakları genişletilmiş, böylelikle dinsel haklara ek olarak kimlik unsurlarının korunmasına yönelik dinsel haklar ve eğitim hakları da anlaşmalarda ayrıntılı bir biçimde yer almıştır. Son olarak da, kimi ihmal edilmiş azınlıklar (örneğin, Pindus Vlahları, Romanya'daki Saksonlar gibi) bu sistem sayesinde ilk kez korunmaya alınmışlardır. Ayrıca, MC bu özellikleri ile de 1990'lara kadar azınlıklar konusunda ayrıntılı ve özellikle de doğrudan düzenlemeler içeren tek sistem olmuştur³⁵⁰.

2. 2. BM Çerçevesinde Azınlıkların Korunması

BM döneminde, azınlık haklarına ilişkin ayrı ve özel bir düzenleme yapılmak yerine, konunun insan hakları merkezinde ele alındığı söylenebilir³⁵¹. Bunun temel nedenlerinden biri, MC döneminde tanınan azınlık haklarının, özellikle Alman azınlıklar tarafından kötüye kullanılarak azınlık haklarının ulusçuluk, saldırganlık, kaybedilen toprakların geri alınması ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. MC'nin de bu olumsuz gelişmeleri önleyememiş olması, azınlık haklarının tanınmasına yönelik önyargıyı pekiştirmiştir. İkinci neden, ikinci dünya savaşı sonrasında öncelikli sorun alanı olarak askeri ve stratejik konuların belirlenmiş olması ve azınlık konularının bu çerçevede ilk sıralarda yer alan konular niteliğinde sayılmamasıdır. Bu dönemlerde azınlıkların yaşadıkları yerlerde ön plana çıkan sorunların dinsel, etnik, dilsel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar niteliğinde değil de daha çok ideolojik farklılıklar temelinde oluşan problemler niteliğinde olması bir diğer neden olarak belirtilebilir. Ayrıca ikinci dünya savaşı sonrasında, sınırların savaş öncesine göre büyük oranda aynı kalmasından dolayı da azınlıklara ilişkin yeni düzenlemeler yapılmasına gerek

³⁴⁹ Ayşe Füsün Arsava, "Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve Ortaya Çıkan Düzenlemeler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı:1-2, Ocak-Haziran 1992, s. 53; Oran, *Türk-Yunan...*, op. cit., s. 68.

³⁵⁰ Kurubaş, op. cit., s. 41.

³⁵¹ Kymlicka bu durumu "iyi niyetli ihmal" şeklinde ifade etmektedir. Bkz. Kymlicka, *Çokkültürlü...*, op. cit., s. 103.

kalmamıştır³⁵². Son neden ise, bu dönemde bir yandan devletlerin ulusal egemenliğe artan ilgileri ve bağılılıkları, diğer yandan da insan haklarına ilişkin düzenlemelerin mümkün olduğunca daha çok devlet tarafından tanınmasının istenmesi nedenleriyle, azınlıkları koruyan özel düzenlemelerden ve hatta azınlık haklarını içeren uluslararası insan hakları düzenlemelerinden dahi kaçınılmıştır. Ayrıca artık ciddi azınlık sorunlarının yaşanmayacağı ihtimali üzerinde de duruluyordu³⁵³.

BM döneminde, azınlıklar ve azınlık haklarına ilişkin insan hakları merkezli yaklaşımların öne çıkmasına rağmen, bir takım görüş/önerilerin de ele alındığı saptanmaktadır. Azınlık sorunları nasıl çözümlenmeli veya azınlık hakları talepleri nasıl karşılanmalıdır soruları çerçevesinde ilk olarak, ulusal azınlıklara bir takım garantiler tanınması önerileri tartışılmış ancak destek görmemiştir. İkinci öneri, sınır düzenlemeleri yapılarak uluslarla devletlerin çakıştırılması ve böylelikle azınlık sorunlarının çözülmesidir. Ancak savaş sonrası dönemde Polonya sınırının çizilmesi, Yugoslavya-İtalya sınırında Trieste bölgesinde sınır ayarlaması yapılması dışında herhangi bir sorunun çözümüne yönelik sınır değişikliğine gidildiği görülmektedir. Bir diğer öneri, nüfus aktarımı olmuştur. Birinci dünya savaşı sonrasında bu yöntemin, özellikle Alman nüfusunun, ayrıca İtalya ve Yugoslavya arasında İtalyan, Hırvat ve Sloven nüfuslarının aktarılması şeklinde uygulandığı görülmektedir. Ayrıca, 1944–1946 yılları arasında ikili anlaşmalar yoluyla nüfus aktarımları da gerçekleştirilmiştir³⁵⁴. Bir diğer öneri, azınlıkların asimilasyonu olmuştur. Savaş süresince ifade edilen bu görüşün arkasında, türdeş bir ulus-devlet kurma amacı yatmaktadır. Azınlıklar doğal olarak bu öneriye karşı çıkmışlardır ve zaten barış andlaşmalarında da bu görüşe hiç yer verilmemiştir³⁵⁵. En önemli öneri ise, azınlıkların korunması konusunun insan hakları ile ilişkilendirilerek ele alınmasıdır. Bu önerinin arkasında da, daha öncede değinildiği

³⁵² Preece, *Ulusal...*, op. cit., s. 118-119.

³⁵³ Alman azınlıkların, Postdam kararlarıyla Almanya'ya göç ettirilmiş olmaları, Yahudiler için 1948'de İsrail devletinin kurulması gibi gelişmeler bu ihtimale ilişkin görüşleri güçlendirmekteydi. Bkz. Oran, *Türk-Yunan...*, op. cit., s. 85, Kymlicka, *Çokkültürlü...*, op. cit., s. 103, Preece, *Ulusal...*, op. cit., s.118-119.

³⁵⁴ Kurubaş, op. cit., s. 44.

³⁵⁵ Thornberry, *International Law...*, op. cit., s. 112-116.

gibi, azınlık sorunlarının, insan haklarından herkesin eşit bir biçimde yararlandırılmasıyla çözülebileceğine dair görüş/inanç yatmaktadır³⁵⁶.

BM'in kurulmasından soğuk savaş döneminin sona ermesine kadar geçen dönemin (1945–1990), azınlıkların insan hakları merkezli yaklaşımlarla ele alındığı bir süreç olduğu söylenebilir. Ancak 1990'dan günümüze kadar uzanan dönem, gerek BM gerek AK, AGİT, AB gibi örgütler çerçevesinde yürütülen çalışmalarda da görüldüğü gibi, azınlık hakları merkezli yaklaşımların benimsenmeye çalışıldığı bir süreç olmaktadır. Bu ikili ayırım, BM çerçevesinde azınlıkların korunmasına ilişkin düzenlemelere de yansımıştır. Şöyle ki, 1990 öncesi dönemde daha çok insan haklarının uluslararası alanda güvence altına alınmasına yönelik düzenlemeler ön plana çıkmakta ve azınlıklara da bu düzenlemeler çerçevesinde çok sınırlı/soyut ifadelerle yer verilmektedir. Ancak özellikle 1990 sonrası süreçte, her ne kadar BM nezdinde kabul edilen düzenlemeler diğer örgütlere göre daha sınırlı sayıda da olsa, azınlıkları doğrudan temel alan belgelerin kabul edildiği görülmektedir.

İlk olarak BM Kurucu Andlaşması çerçevesinde azınlıkları ilgilendiren düzenlemelere bakılacak olursa, Andlaşmanın 1., 13., 62. ve 76. maddeleri çerçevesinde, örgütün azınlıkların korunmasını negatif haklarla sınırlı tuttuğu belirlenebilir. Örneğin ayrımcılık yasağı güvence altına alınmış, ancak azınlık kimliklerinin korunmasından bahsedilmemiştir. BM'in kuruluşunda ön plana çıkan temel değerler, devletlerin egemenliklerinin korunması, temel insan haklarına saygının gerçekleştirilmesi ve herkesin ayırım gözetilmeksizin bu haklardan eşit bir biçimde yararlanılmasının sağlanmasıdır³⁵⁷. Dolayısıyla azınlıklara ilişkin konulara da bu temel değerler çerçevesinde yaklaşmıştır. Ancak dünyada yaşanan gelişmeler, sınırlı bir azınlık rejiminin yeterli olmayacağını göstermiş ve bu çerçevede 1947 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı İnsan Hakları Komisyonu'nca "*Ayrımcının Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu*" kurulmuştur. Ancak bunu takiben, 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde azınlıklara ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemiştir³⁵⁸. Bu Bildirge, hukuksal açıdan bağlayıcılık

³⁵⁶ Ibid., Preece, Ulusal..., op. cit., s. 120-128, Kurubaş, op. cit., s. 4-45.

³⁵⁷ Bkz. BM Kurucu Andlaşması 1., 13., 55., 62., 76. maddelerindeki düzenlemeler.

³⁵⁸ İHEB'nin 2., 26., ve 27. maddeleri

taşınamamakla birlikte, tüm devletler için taşıdığı yol gösterici nitelik gereğiyle, insan hakları konusunda ulusal veya uluslararası temelde yapılacak tüm düzenlemelere kaynaklık etmektedir³⁵⁹. Bu noktada son dönemde, BM içinde İnsan Hakları Komisyonu'na yönelik yaşanan bir gelişmeye de değinilmesi yerinde olacaktır. BM Genel Kurul'unun, 3 Nisan 2006 tarihinde kabul ettiği bir kararla, Genel Kurul'a bağlı 47 üyeli yeni bir "*İnsan Hakları Konseyi*" kurulmuştur. Bu Konsey, insan hakları ihlalleriyle yeterince etkili bir biçimde mücadele edemeyen, kendi aralarında uyumlu bir biçimde çalışamayan ve insan hakları ihlallerinde bulunan üyelere sahip olan³⁶⁰ İnsan Hakları Komisyonu'nun yerini alarak, 19 Haziran 2006 tarihinde yaptığı ilk toplantı ile göreve başlamıştır. Konsey'in 4 ret ve 3 çekimser oya karşılık 170 evet oyuyla kabul edilmesi, BM içinde, insan hakları ihlallerine yönelik daha güçlü/etkili bir denetimin sağlanabilmesi yönünde ortak bir görüşün oluştuğu şeklinde yorumlanmıştır. Konsey, daha önceki Komisyon'a göre daha güçlü bir yapılanmayı içerse de insan hakları ihlallerine yönelik doğrudan bir yaptırım uygulama gücüne sahip olmadığı da açıktır, bu anlamda BM Güvenlik Konseyi'nin önceliği/etkinliği devam etmektedir. Ancak bu proje, BM'in insan hakları sistemini güçlendirmeye yönelik olumlu bir adımı olarak değerlendirilmektedir³⁶¹.

İnsan haklarına ilişkin uluslararası bir belge niteliğinde olmakla birlikte, azınlık haklarına ilişkin de bir düzenleme içeren ilk belge Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'dir³⁶². 1976 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşmenin 27. maddesine ilişkin olarak daha önceki kısımda bilgi verilmiş olmakla birlikte, bu noktada ilgili sözleşmeyi 27. maddeye çekince koymadan onaylayan devletlerin, uluslararası topluluğa ve diğer taraf devletlere karşı azınlıklar konusunda, iç hukukunun ve uygulamalarının sözleşmeye uygunluğunu sağlamak açısından hukuksal bir sorumluluk yüklediklerinin

³⁵⁹ Yılmaz Aliefendioğlu, "İnsan Hakları ve Sivil Toplum Örgütleri", Kuruluş Etkinlikleri, Ankara, 10 Aralık 1999, www.abchukuk.com/makale/makale25.html (e. t. 02.04.2008).

³⁶⁰ Yeni kurulan İnsan Hakları Konseyi, Komisyon'a göre bir yenilik içermektedir. BM Genel Kurul'u, insan hakları ihlallerinde bulunan Konsey'deki üyelerin üyeliğini üçte iki çoğunlukla alacağı bir karar ile askıya alabilecektir.

³⁶¹ BM İnsan Hakları Konseyi hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/membership.htm> (e. t. 31.03.2008).

³⁶² Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesine Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'de denilmektedir.

altının çizilmesi gerekir³⁶³. Ayrıca ilgili Sözleşme, kendine bağlı bir İnsan Hakları Komitesi oluşturmuştur. Bu komite ile taraf olan devletleri, gerek devletlerin sundukları raporlar, gerek diğer taraf devletlerin şikâyeti gerekse de bireysel başvurular üzerinden denetleyebilmektedir. 1966 yılında kabul edilen ancak 1976 yılında yürürlüğe giren Sözleşme ile kurulan Komite önüne, 27. maddeye ilişkin şikâyetler çok az sayıda gelmiştir. Gelen şikâyetler de self-determinasyon hakkı kapsamında yerli halklara ilişkin sorunlardır³⁶⁴. Ancak Komite'nin denetim yetkisi sınırlıdır, çünkü bağlayıcı nitelik taşımayan, sadece ihlali saptanan devletten bu durumu düzeltmesini isteyen tavsiye niteliğinde kararlar verebilmektedir. Ancak buna rağmen gerek 27. maddenin kendisi gerekse de ilgili denetim organı, azınlık himayesine ilişkin BM içindeki en önemli gelişmelerden biri olmuştur³⁶⁵. 1976 yılında yürürlüğe giren bu belge, temelde insan hak ve özgürlüklerini düzenleme gayesinde olmakla birlikte, 1990 öncesinin, azınlık haklarına ilişkin de tek somut düzenlemesini içeren bir belge niteliğindedir.

BM nezdinde azınlıklara ilişkin düzenlemeler içeren sınırlı sayıdaki belge, daha çok 1990'dan sonra ortaya çıkmaktadır. 1992 yılında, bağlayıcı niteliğe sahip olmayan ancak doğrudan azınlıkları konu alan ve bu özelliği ile BM nezdinde kabul edilen ilk uluslararası belge olan *Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge*'dir³⁶⁶. Bu Bildirge, azınlıkların haklarını ve bunların gerçekleşmesi için devletlerin alması gereken önlemleri ayrıntılı bir biçimde düzenlemekle birlikte, bildirmede yer alan herhangi bir hükmün devletlerin siyasal bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik herhangi bir faaliyete

³⁶³ Mesut Gülmez, **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Yayın No:60, Ankara, 2004, s. 204.

³⁶⁴ Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit., s. 140, 146-147. 1981 yılında 27. maddeye dayalı olarak azınlığa mensup birey olan Kızılderili Sandra Lovelace, Kanada'ya karşı başvuruda bulunmuş ve haklı görülmüştür. 1990 yılında da Bröton kökenli Fransız vatandaşları Fransa aleyhine başvurmuşlardır. Ancak Komite, konuyu, Fransa'nın 27. maddeye ülkesinde azınlık bulunmadığını ilan ederek çekince koymasından ötürü, 26. maddeden (ayrımcılık yasağı) değerlendirmiş ve başvuruyu reddetmiştir. Bkz. Gudmundur Alfredsson and Alfred de Zayas, "Minority Rights: Protection by the United Nations", **Human Rights Law Journal**, Vol. 14, No. 1-2, (February 26, 1993), s. 5-7.

³⁶⁵ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 115.

³⁶⁶ 18.12.1992 tarih ve 47/135 sayılı karar ile kabul edilen belge için bkz. Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit. s. 23.

imkân verecek şekilde yorumlanamayacağını da güvence altına almaktadır³⁶⁷. BM çerçevesinde azınlıklara ilişkin hükümlerin bulunduğu bir diğer belge ise, 25 Haziran 1993 tarihinde BM Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda ilan edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'dır. Bu bildirme ile azınlıkların haklarının etkin bir biçimde korunması için araçlar geliştirilmesi çağrısında bulunulmuştur³⁶⁸.

BM'in gerek Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve 1992 tarihli Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirme gibi azınlıklara ilişkin doğrudan ve somut düzenlemeler içeren belgelerin yanı sıra, konusu farklı olmakla birlikte dolaylı olarak azınlıklara ilişkin hükümleri bulunan/haklar yaratan belgeleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme ile özellikle etnik grupların korunması sağlanmıştır. İkinci önemli sözleşme, 1969 yılında yürürlüğe giren "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme"dir. Ayrıca 1957 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, 1960 tarihli UNESCO'nun kabul ettiği Eğitimde Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi de dolaylı yollardan azınlıklara ilişkin düzenlemeler içermektedir³⁶⁹.

BM nezdinde 1995 yılında, Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu'na-ki bu komisyon 1999 yılında "*İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu*" adını almıştır-bağlı bir Azınlık Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Alt Komisyon, azınlıklar konusunda, özellikle yaptırım gücünden yoksun olması nedeniyle etkin bir yapılanma özelliği göstermemektedir. Komisyon, azınlıklara ilişkin üye devletlerden yıllık raporlar kabul ederek, bu raporlar üzerinden çalışmalarını yürütmektedir³⁷⁰. Bu Komisyona bağlı olarak çalışan Azınlıklar Çalışma

³⁶⁷ Ayrıca belgenin azınlıklara yönelik, daha öncede üzerinde durulduğu gibi, pozitif ayrımcılık niteliğinde devletlerin bazı alanlarda daha aktif rol almasını sağlayan yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bkz. İnanç, op. cit., s. 29-30.

³⁶⁸ Mehmet Semih Gemalmaz, **Temel Belgelerde İnsan Hakları**, 2. Basım, İnsan Hakları Derneği, Ankara, 1996, s. 50-51.

³⁶⁹ Arsava, "Azınlık Hakları...", op. cit., s. 25, 55, Thornberry, *International Law...*, op. cit., s. 57-58.

³⁷⁰ Azınlık Çalışma Grubu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Ibid.*, s. 124-132.

Grubu ise, daha dikkat çekicidir³⁷¹. Bu grubun amaçları³⁷²; azınlıklar ve azınlıklarla hükümetler arasında karşılıklı anlayışın geliştirilmesi dâhil azınlık sorunlarına yönelik çözüm yollarını incelemek, gerektiğinde her bir azınlık grubunun haklarının korunması ve geliştirilmesi için daha ileri önlemlerin alınması konusunda tavsiyelerde bulunmaktır.

Bu belgeler de dikkate alınarak, BM'in ileriye yönelik olarak azınlıkların korunmasına ilişkin daha somut, gerek azınlıkları gerek devletleri tatmin edecek düzenlemeler üretebilecek önemli bir örgüt olabileceğini/olması gerektiğini belirtmek gerekir. Çünkü her ne kadar bölgesel örgütlenmeler (AGİT ve AK gibi) azınlıklar konusunda daha somut adımlar atmış olsalar da, BM'in, hemen hemen tüm dünya devletlerinin üye olduğu ve genel çığara hizmet eden, tüm dünyada barış ve güvenliği amaçlayan uluslararası bir örgüt olması, onu bu konuda daha önemli ve ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir³⁷³.

2. 3. AGİT Çerçevesinde Azınlıkların Korunması

AGİK³⁷⁴, 1975 yılında yapılan Helsinki Zirvesi ile başlayan ve 1994'e kadar süren, bir takım bağlayıcı olmayan belgelerin kabul edildiği konferanslar sürecidir. 1994 Budapeşte Konferansı'nda AGİK, kurumsal bir yapıya, örgüte kavuşturularak AGİT ismini almıştır³⁷⁵. AGİK'te azınlıklar konusu 1990 yılına kadar pek ele alınmamış, daha çok insan hakları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. AGİK'in ilk belgesi, 1975 yılında kabul edilen Helsinki Nihai Senedi'dir³⁷⁶. Bu belgede, insan hak ve özgürlüklerine ilişkin temel prensiplerin tekrarlanması ile yetinilmiştir. Ayrıca bu

³⁷¹ Gülmez, op. cit., s. 391.

³⁷² Çalışma Grubunun amaçları İnsan Hakları Komisyonu'nun 1995/24 sayılı kararı ile oluşturulmuştur. Bu nedenle, ilgili amaçlar 1990 sonrası gelişmeleri ve düzenlemeleri kapsamaktadır.

³⁷³ AB'nin özellikle Kurucu Andlaşması'nın 7. maddesi çerçevesinde, bir üye devletin insan hakları ihlallerinde bulunması durumunda (azınlık hakları ihlalleri de dahil) yaptırım uygulayabilmesi, onu diğer yapılanmalar içerisinde daha ayrıcalıklı bir yere yerleştirmektedir. Ancak yukarıda vurgulanmak istenen, BM'in evrensel bir örgüt niteliğinde olması nedeniyle, ileride insan haklarına ilişkin atacağı kuvvetli adımlarla, dünya genelinde diğer yapılanmalar içerisinde daha etkili bir konuma ulaşacağıdır.

³⁷⁴ AGİK'in yapısı, işleyişi hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www.osce.org> (e. t. 31.03.2008).

³⁷⁵ AGİT'in örgütsel yapısı ve işleyişi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Gökçen Alpkaya, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", Gökçen Alpkaya, Rona Aybay, vd., **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları-Cogito-98, İstanbul, 2000, içinde ss. 437-455. Bu çalışmada örgüte ilişkin 1974-1994 arası bilgiler verilirken AGİK, 1994 sonrasına ilişkin bilgiler sunulurken ise AGİT kısaltmaları kullanılacaktır.

³⁷⁶ Belge için bkz. http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf (e. t. 30.04.2008).

belgenin hukuki bağlayıcılığı bulunmamaktadır³⁷⁷. Helsinki Nihai Senedi, devletler arasında dostane ilişkilerin ve işbirliğinin gelişebilmesi için insan haklarına saygının şart olduğunu bildirerek, insan hakları ile güvenlik arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir³⁷⁸. Azınlıklara ilişkin olarak ise, ülkelerinde azınlık bulunduran devletlerin, azınlık mensuplarına kanun önünde eşitlik, insan hak ve özgürlüklerinden eşit bir biçimde yararlanma ve ayırım gözetmeme ilkelerini uygulamalarını belirtmekle yetinilmiştir³⁷⁹. 1983 tarihli Madrid Belgesi'nde³⁸⁰, ulusal azınlıkların haklarına saygı gösterilmesi vurgulanmış, 1989 tarihli Viyana Konferansı Kapanış Belgesi'nde³⁸¹ ise, ulusal azınlıklara ilişkin hükümlerin hayata geçirilmesi için sürekli çaba gösterileceği belirtilmiştir. AGİK'in bu yaklaşımı, 1989 yılı itibarıyla, azınlıkların korunmasında BM ve AK'nden daha hızlı hareket ederek onlara değişim konusunda öncülük edebileceği şeklinde yorumlanmıştır³⁸².

1989 yılı sonuna, yani Doğu Bloğu'nun yıkılmasına kadar ki süreçte AGİK, 1975 Helsinki Belgesi ışığında azınlıkların genel insan hakları ilkeleri çerçevesinde korunması yaklaşımını devam ettirmiştir. Ancak yaşanan gelişmelerin de etkisi ile başlangıçta yalnızca kültürel işbirliğine katkıda bulunacak unsurlar olarak görülen azınlıkların korunması, AGİK'in (daha sonra da AGİT'in) gündemine girerek, etnik, kültürel, dilsel, dinsel kimliklerinin tanınması ve korunması amacı gözetilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak, 1990 tarihli "*İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantı Belgesi ve Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı*" oluşturulmuştur. Kopenhag Belgesi, ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Bu belge azınlıklara ilişkin bir takım hakların yanı sıra, insani boyut mekanizmasına³⁸³ ilişkin de düzenlemeler içermektedir. Kopenhag Belgesi ile insani boyut

³⁷⁷ Kapani, op. cit., s. 73, Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 90.

³⁷⁸ Mustafa Şahin, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", **Amme İdaresi Dergisi**, 31/4 Aralık 1998, s. 98.

³⁷⁹ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, s. 552.

³⁸⁰ Belge için bkz. http://www.osce.org/documents/mcs/1980/11/4223_en.pdf (e. t. 30.04.2008).

³⁸¹ Belge için bkz. http://www.osce.org/documents/mcs/1989/01/16059_en.pdf (e. t. 30.04.2008).

³⁸² Kurubaş, op. cit., s. 58.

³⁸³ AGİK'in 1989 yılında kabul edilen Viyana Belgesi ile ilk şekli verilen ancak 1991 tarihli Moskova Belgesi ile geliştirilen insani boyut mekanizması, AGİK'e taraf olan devletlerin AGİK belgelerinden kaynaklan insan haklarına ilişkin taahhütlerini uygulamalarını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bkz. Çavuşoğlu, op. cit., s. 150.

mekanizmasında sağlanacak işbirliğine, kişilerin, grupların, organizasyonların ve kurumların aktif katılım yani, ilk kez Avrupa’da azınlık ve ulusal gruplara, yaşadıkları ülke iradesinden bağımsız olarak kendilerini tanımlama şansı verilmiştir. Azınlık grupları da artık AGİK sürecine, egemen devletlerce temsil edilmeksizin doğrudan katılma imkânı elde etmişlerdir³⁸⁴. Bu belge kabul edildikten sonra, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye gibi devletler azınlıklarla ilgili bölümleri nasıl yorumladıklarını ve nasıl uygulayacaklarını açıklayan bildirimler yayınlamışlardır. Örneğin Türkiye yayımladığı bildiride, “ulusal azınlık” kavramının ancak, ikili veya çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve bu belge düzenlemelerinin Anayasa ve iç mevzuat hükümleri uyarınca uygulanacağını açıklamıştır³⁸⁵.

Daha sonra 1991 yılında Ulusal Azınlıklara İlişkin Uzmanlar Toplantı Raporu ve İnsani Boyut Konferansı Moskova Toplantı Belgesi kabul edilmiştir. Bu belgeler, AGİT’in azınlıklar rejiminin temel ilkelerini oluşturmuştur. Bunlardan ilk olarak 21 Kasım 1990 tarihli Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı Belgesi’ne bakılacak olursa; belgede, Kopenhag Belgesi’ndeki azınlıklarla ilgili düzenlemeler aynen sıralanarak, ileri bir tarihte ulusal azınlıklara ilişkin işbirliğini geliştirmek ve azınlıkların korunması konusunda çalışmalar yapmak için bir Uzmanlar Toplantısının yapılması kararlaştırılmıştır. Bu planlanan toplantı, Milli Azınlıklar Uzmanlar Toplantısı adıyla Cenevre’de, Temmuz 1991 tarihinde yapılmıştır. Ancak toplantı, AGİK üyesi devletlerin azınlıklarla ilişkilerinde esas alacakları bir dizi tavsiyeyi düzenlemekle sınırlı kalmıştır. Ayrıca toplantıda, Eylül 1991’de başlayacak Moskova Konferansı’nda insani boyut konusunun tekrar ele alınarak, mevcut insan hakları sisteminin azınlıklara yönelik olarak genişletilmesi de kararlaştırılmıştır³⁸⁶.

AGİT’de insan hakları ve azınlık haklarına ilişkin üç kurumsal mekanizma geliştirmiştir. Birincisi, 1989–1993 arasında geliştirilen insani boyut mekanizması, ikincisi, 1992’de benimsenen yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları, üçüncüsü

³⁸⁴ Arsava, Azınlık Kavramı..., op. cit., s. 98-99.

³⁸⁵ İnanç, op. cit., s. 38.

³⁸⁶ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk-Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, 5. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 703, 723–730.

ise, yine 1992’de benimsenen Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri’dir. İnsani boyut mekanizması denetimi de dört aşama öngörmektedir. İlk aşamada, devletler birbirlerinden bilgi isteyebilmekte, ikinci aşamada, verilen bilgi tatmin edici bulunmazsa ikili toplantılar yapılmaya başlanmakta, üçüncü aşamada, yine bir sonuç alınamazsa sorun diğer devletlerin bilgisine sunulmakta ve son aşamada ise, konu AGİT toplantılarına taşınmaktadır. Azınlık sorunlarına yönelik ilk iki aşamanın kullanıldığı örneklerle, 1989–1990 yılları arasında sınırlı sayıda ulaşmak mümkündür. Örneğin Türkiye, Müslüman azınlığa karşı kötü muameleden ötürü bu hususu Bulgaristan’a karşı kullanmıştır. Ancak diğer aşamalar pek kullanılmamıştır³⁸⁷. AGİT’in geliştirdiği ikinci kurumsal mekanizma olan yıllık konferanslar ise, Ocak 1992’de kabul edilen Prag belgesi ile oluşturulmuştur. Bu konferanslarda insan ve azınlık haklarına ilişkin devletlerin uygulamalarının AGİT içinde düzenli olarak incelenmesi hedeflenmiştir. İhlali olan devletlere bu toplantılarda diplomatik uyarılar yapılmaktaydı. Üçüncü mekanizma ise, Helsinki Belgesi ile Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri’nin ihdas edilmesi ile oluşturulmuştur. Komiser, AGİT bölgesinde çatışmaya dönüşme ihtimali taşıyan azınlık sorunlarına yönelik ilgili birimlerin dikkatini çekmekle görevlidir. Komiser, daha çok çözüm üreten, taraflar arasında arabuluculuk yapan, diplomatik yollarla faaliyet yürüten bir kurum niteliğindedir. Komiser ilk dönemde özellikle Doğu ve Orta Avrupa’da birçok azınlık sorununa yönelik olumlu sonuçlanan girişimlerde bulunmuştur³⁸⁸.

1992 yılında yapılan Helsinki Zirve’sinde AGİK’in kurumsal yapısı büyük oranda değiştirilmiş ve AGİK bünyesinde azınlık konuları ile ilgilenmek üzere “*Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği*” kurulmuştur. Bu Komiserlik, devletler arasında veya bir devlet ülkesinde çatışma yaratma ihtimali olan azınlık sorunlarını takip etmek ve gerekli görülmesi halinde AGİK’in devreye girmesini sağlamak üzere kurulan bir erken uyarı ve ön alma mekanizması niteliğindedir. Kurumun görevi, denetimden daha çok işbirliği ve arabuluculuk mekanizması üzerine kuruludur³⁸⁹.

³⁸⁷ Preece, *Ulusal...*, op. cit., s. 175-176.

³⁸⁸ *Ibid.*, s. 173-185, Alpkaya, “Avrupa...”, op. cit., s. 124-132.

³⁸⁹ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk-Temel...* op. cit., s. 675, Çavuşoğlu, *Uluslararası...*, op. cit., s. 157-158, Arsava, *Azınlık Kavramı...*, op. cit., s. 105-106.

AGİT, sadece Avrupa ile sınırlı, bağlayıcı olmayan nitelikte kararlar tesis eden bir bölgesel örgütlenme niteliğinde olmak gibi bir takım dezavantajlara sahiptir. Ancak kendi içerisinde oluşturduğu insani boyut mekanizması ile özellikle azınlıklar konusunda birçok gelişmeye/atılıma açık bir yapılanma olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu mekanizma çerçevesinde yaşanacak gelişmeler AGİT’i, azınlıklar konusunda daha ön plan çıkan bir platform konumuna taşıyabilecektir.

2. 4. AK Çerçevesinde Azınlıkların Korunması

AK, 5 Mayıs 1949 tarihinde kurulan bir örgüttür. İnsan hakları odaklı amaç ve görevlerini belirleyen bu örgütün, kabul ettiği ilk düzenleme de İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (AİHS)’dir. 1953 yılında yürürlüğe giren bu Sözleşmenin 14. Md. sinde geçen “ayırım gözetmeme” ilkesi, azınlıkların korunmasına ilişkin kabul edilen ilk önemli düzenlemedir. Zira AK’nde de, BM çerçevesinde olduğu gibi, uzunca bir süre, azınlık hakları insan haklarından ayrı bir biçimde ele alınmamıştır. AİHS’de, temelde insan haklarına ilişkin bir düzenleme olduğundan, azınlıklara ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir. AİHS kapsamında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise, azınlıkların genel insan haklarından yararlanmaları konusunda ayrımcılığa tâbi tutulmamalarının sağlanması anlamında bir güvence/denetim sunmaktadır.

AK, genel insan hakları hukukuna pozitif nitelikte kaynaklık yapan, bölgesel düzeyde yapılanmış önemli bir örgüt olmakla birlikte, azınlıklarla ilgili sorunlara, 1990’lara kadar mesafeli durmayı tercih etmiştir³⁹⁰. Dolayısıyla AK bünyesinde 1990 öncesinde yaşanan gelişmeler de birkaç tane örnekle/düzenlemeyle sınırlı kalmıştır. Bu sınırlı sayıdaki düzenlemelerden biri, AK Parlamenter Meclisi’nin 1961 tarihinde kabul ettiği 285 sayılı tavsiye kararıdır. Bu kararla AK, Bakanlar Komitesi’ni, ulusal azınlıklara kendi kültürlerine sahip olmalarını, kendi dillerini kullanmalarını, kendi okullarını açmalarını ve istedikleri dilde eğitim görmelerini sağlayacak, AİHS’ne ek bir protokol hazırlamaya davet etmiştir. Ancak bu konuda görevlendirilen uzmanlar komitesi böyle bir protokole hukuki açıdan gerek olmadığı sonucuna varmıştır. Parlamenterler Meclisi, 1990 yılında 1134 ve 1993 yılında da 1201 sayılı kararları kabul

³⁹⁰ Ülkü Bilgin, **Azınlık Hakları ve Türkiye**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 149.

ederek Bakanlar Komitesi'nden tekrar ek protokol isteklerinde bulunmuştur. Bu tavsiye niteliğindeki kararların taşıdığı bir özellik daha vardır; ilk kez “ulusal azınlık” kavramına ilişkin bir tanıma yer verilmiştir³⁹¹. 1990'lara kadar AK'nin azınlıkların korunmasına yönelik en somut katkısı 1954 yılında üye devletler arasında kültürel işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla kabul edilen “*Avrupa Kültür Sözleşmesi*”dir. Bu kültürel işbirliği sözleşmesi, AK'nin daha sonraki yıllarda yapacağı azınlıklar yönündeki çalışmaların temelini oluşturmuştur³⁹².

AK'nin azınlıklara yönelik temel katkıları, 1990'lı yıllardan itibaren yani, Doğu Bloğu'nun çözülmesi ve azınlık sorunlarının bu bağlamda artmasıyla yaşanmaya başlanmıştır. Ulusal azınlıkların korunması konusu, 1993 yılında Viyana'da yapılan devlet ve hükümet başkanları zirvesinde gündeme gelmiş ve zirve sonunda kabul edilen bildiriye “ulusal azınlıklar” başlığı altında hazırlanan Ek II'de, *‘devletlerin, ulusal azınlıklara mensup kişilere, din, gelenek ve göreneklerini koruma, kültürlerini geliştirme, kendi dillerini özel yaşamlarında ve kamusal alanlarda konuşabilme ve bazı şartlar altında kamu makamlarıyla ilişkilerinde kendi dillerini kullanabilme olanağını sağlamakla yükümlü oldukları’* ifade edilmiştir. Ayrıca Bildiri'de, Bakanlar Komitesi, AK' ne üye olmayan devletlerin de katılabileceği ulusal azınlıklarla ilgili bir çerçeve sözleşme hazırlamakla görevlendirilmiştir. Yine aynı Bildiri'de, devletlerin güvenliklerine yönelik azınlıklardan kaynaklanan tehdit algılamaları da dikkate alınarak, *“ulusal azınlığa mensup kişilere tanınacak hakların ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğe saygılı kılınması çerçevesinde söz konusu olabileceği”* vurgulanmıştır³⁹³. Bu Bildiri ile hazırlanmasına karar verilen “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”³⁹⁴ ise, 10 Kasım 1994 tarihinde AK Bakanlar Komitesi'nce kabul edilmiş ve 1 Şubat 1998 tarihinde de yürürlüğe girmiştir³⁹⁵. Sözleşmenin kabul

³⁹¹ Bu tanıma daha önce değinilmişti. Bkz. Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 188.

³⁹² Bu belge için bkz. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/018.doc> 8 (e. t. 31. 03.2008).

³⁹³ Reisoğlu, op. cit., s. 190.

³⁹⁴ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc> (e. t. 31. 03. 2008).

³⁹⁵ Türkiye'nin halen taraf olmadığı Sözleşme'nin Türkçe tam metni için bkz. Naz Çavuşoğlu, “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”, **AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, C. III, S. 3 (Kasım 1995), s. 30–35. Bu belge, Nisan 2008 itibarıyla AK üyesi 46 devletten 39'unca onaylanmış, 4 üye devletçe de imzalanmış olmakla birlikte henüz onaylanmamış ve Konsey üyesi olmayan Karadağ tarafından da onaylanmıştır. Belçika, Lüksemburg, İzlanda, Yunanistan belgeyi imzalamış ancak onaylamamıştır. Fransa, Monako, Türkiye, Andora ise Sözleşmeyi ise ne imzalamış ne de

edilmesine ilişkin süreçte öne çıkan nedenler; 1990'lerden itibaren AK'ne yeni üyelerin (özellikle ülkelerinde azınlıklar barındıran devletlerin) katılmaya başlaması ve azınlıklar konusunun sadece Orta ve Doğu Avrupa'da değil Batı Avrupa'da da önem taşıyan bir konu niteliğinde (özellikle İspanya, Belçika, Danimarka, İsviçre düşünülecek olursa) olmasıdır³⁹⁶ Sözleşme, sadece ulusal azınlıkların korunmasına münhasır ilk çok taraflı ve bağlayıcı nitelikte bir uluslararası belge özelliği taşımaktadır. Fakat bu sözleşme çerçeve niteliktedir ve doğrudan uygulanabilir özelliği bulunmamaktadır. Sözleşme, ancak taraf olan devletlerin iç hukuklarında yapacakları düzenlemelerle uygulanabilmektedir. Sözleşme'de ağırlıklı olarak kültürel haklar yer almaktadır. Sözleşme'nin başlangıç bölümünde, Avrupa tarihinde yaşananlarla birlikte ulusal azınlıkların korunmasının Avrupa'da istikrar, demokrasi, güvenlik ve barış için kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Ancak, çoğulcu demokratik bir toplumda, ulusal azınlığa mensup bireylerin etnik, kültürel, dilsel, dinsel kimliklerine saygı gösterilmesinin de ötesinde, bu bireylerin kimliklerini ifade etme, koruma ve geliştirmelerini sağlayacak uygun şartların oluşturulması gerektiği vurgulanmış, kültürel farklılaşmanın, her toplumda bir bölünme değil, zenginlik kaynağı ve ögesi olabilmesini sağlamak için hoşgörü ve diyalog ortamının oluşturulmasının gerekli olduğu da belirtilmiştir³⁹⁷.

Sözleşme, sadece azınlıkların dil, din, gelenek ve kültürlerinin korunmasını istemekle kalmamakta, aynı zamanda bunların geliştirilmesini ve teşvik edilmesini de öngörmektedir. Ayrıca devletlerin bunu sağlayacak gerekli önlemleri almasını da hükümselleştirmektedir. Ayrıca Sözleşme, azınlığa mensup bireylerin kültürel haklarını tamamlayacak sınırlı bir takım siyasal haklarla da kimliklerinin korunmasını amaçlamış, ama siyasal özerklik konusunda çok az hükme yer vermiştir. Bu sözleşmenin uygulanmasından Bakanlar Komitesi sorumlu tutulmuştur. Ama Bakanlar Komitesi'nin

onaylamışlardır.

Bkz.<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=8&DF=4/9/2008&CL=E> NG (e. t. 09.04.2008).

³⁹⁶ David P. Forsythe, **Human Rights In International Relations**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 121.

³⁹⁷ Kurubaş, op. cit., s. 68.

raporlar üzerinden inceleme ile sağlanan denetim yetkisi, sınırlı ve esnek bir nitelik göstermektedir³⁹⁸.

Çerçeve Sözleşme'nin, taraf devletlerin hazırlayacağı uygulama raporlarına dayanan sınırlı bir denetim mekanizmasının olması, bu denetimin gevşek nitelikte olduğuna dair değerlendirmelere neden olmaktadır. Ayrıca denetim yetkisinin AK Bakanlar Komite'sinde olması da, mekanizmanın siyasallaşmaya açık olduğu şeklindeki eleştirileri doğurmaktadır. Çerçeve Sözleşme'yi AİHS'nden farklı kılan özelliği ise, bireyler tarafından doğrudan talep edilebilecek nitelikteki/şekildeki hakları düzenlememesi ve daha çok programsal nitelikteki hükümlere yer vermesidir. Sözleşme, taraf devletlere bir takdir yetkisi tanıyarak, gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirmektedir³⁹⁹. Bununla birlikte Çerçeve Sözleşme'nin ek bir protokolle AİHS'ye bağlanması ve bu çerçevede AİHS'deki denetim mekanizmalarının azınlık haklarına ilişkin olarak da kullanılması tartışılmaktadır⁴⁰⁰.

AK, azınlıklara yönelik asimilasyon politikalarını engellemek ve azınlıkları korumak amaçlı bir temel belge daha kabul etmiştir. Bu belge, "*Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı*"dır⁴⁰¹. Bu Şart, dil azınlıklarının kimliklerini ve haklarını korumayı amaçlamaktadır. 1 Mart 1998'de yürürlüğe giren Şart'a ilişkin yayımlanan Açıklayıcı Rapor'da⁴⁰², en önemli amacın kültürel farklılıkların korunması olduğu vurgulanarak, etnik veya kültürel azınlık gruplarının harekete geçirilmek istenmediği, sadece azınlık dillerinin korunması ve geliştirilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir. Bu Şart ile, azınlık ve yerel dillerin özel ve kamu yaşamında, eğitim alanında, yargıda, yönetsel ilişkilerde, basın ve yayın hayatında, kültürel, sosyal ve ekonomik aktivitelerde kullanılması güvence altına alınmıştır. Ayrıca bu çerçevede, Şartı onaylayan devletlerin yükümlülükleri de, Çerçeve Sözleşme'ye göre çok daha ayrıntılı bir şekilde

³⁹⁸ Çavuşoğlu, Uluslararası..., op. cit. s. 130-135. Kurubaş, op. cit. s. 71-72.

³⁹⁹ Gemalmaz, Ulusalüst..., op. cit., s. 519.

⁴⁰⁰ Kurubaş, op. cit., s.72

⁴⁰¹ Şart için bkz. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/148.doc> (e. t. 09.04.2008). Bu Şartı onaylayan devlet sayısı 23'tür. Arnavutluk, Andora, İrlanda, Litvanya, Estonya, Yunanistan, İrlanda, Belçika, Gürcistan, Türkiye, San Marino, Monako, Letonya, Bulgaristan Şart'a taraf değildir. Azerbaycan, İzlanda, Malta, Moldova, Polonya, Rusya, İtalya, Fransa, Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, Bosna-Hersek ise imzalamış ancak onaylamamışlardır. Bkz. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=4/9/2008&CL=ENG> (e. t. 09.04.2008).

⁴⁰² Rapor için bkz. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/148.htm> (e. t. 09.04.2008).

düzenlenmektedir⁴⁰³. Örneğin Şartın ilk maddesinde, bölgesel dil ya da azınlık dilleri kavramlarından ne anlaşılması gerektiği belirtilmektedir. Bu maddeye göre, “*bir devletin belirli bir bölgesinde, o devletin geriye kalan nüfusundan sayıca daha küçük bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak konuşulan ve devletin resmi dil/dillerinden farklı olan diller*” bölgesel dil veya azınlık dili olarak kabul edilmektedir⁴⁰⁴. Bu Şart’ın uygulanışının denetimi ise, sadece tarafların sunacağı düzenli raporlarla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla bu Şart ile sağlanan denetimin de yetersiz olduğu görülmektedir.

AK, bölgesel bir yapılanma olmakla birlikte, azınlıkların korunması azınlık hakları konusunda “Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi” gibi somut bir takım düzenlemeleri kabul ederek önemli adımlar atmıştır. İleriye yönelik olarak da, AK bünyesinde kurulmuş AİHM’nin yargı yetkisinin azınlık sorunlarına yönelik olarak genişletilmesinin, AK’ni böyle etkin bir yargısal denetim organı ile diğer örgütlerden çok daha ayrıcalıklı bir konuma yükselteceği ifade edilmektedir. Bu husus, yoğun çalışmalar gerektiren bir hukuki alt yapıyı gerektirmekle birlikte, aynı zamanda da üye devletlerin bu hususu kabul etmelerine bağlıdır. Henüz azınlık tanımı ve azınlık haklarının kapsamı konusunda dahi anlayamamış üye devletler adına, azınlıklara ilişkin yargısal denetim süreci ise, çok uzak gözükmektedir.

Son olarak Avrupa’da azınlıklarla ilgilenen çeşitli hükümet dışı (NGO) ve hükümetler arası (IGO) kuruluşların da bulunduğunu ve bunların özellikle AK ve AB örgütleri ile ilişkilerinin olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin AK’nin azınlıklarla ilgilenen komitesi ve Danışma Komitesi, taraf devletleri Çerçeve Sözleşme bağlamında incelerken bu kuruluşlardan bilgi almakta ve ortak projeler de yürütmektedir. Bu kuruluşlar AB Komisyonu tarafından da desteklenmektedir. Bunlardan ön plana çıkanlardan bazılarının isimleri şöyledir⁴⁰⁵: Avrupa Milliyetleri Federal Birliği (FUEN), Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi (ECMI), Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), Tehlike Altındaki Diller Vakfı (FEL), Avrupa Göçmen ve Etnik Çalışmalar Merkezi

⁴⁰³ Reisoğlu, op. cit., s. 97; Gemalmaz, Ulusalüstü..., op. cit., s. 519-521.

⁴⁰⁴ İnanç, op. cit., s. 88.

⁴⁰⁵ Bu kuruluşlarla ilgili daha fazla bilgi için web sitelerinden yararlanılabilir. Bkz. <http://www.fuen.org>, <http://www.ecmi.de>, <http://www.minorityrights.org>, <http://www.ogmios.org>, <http://www.cemes.org>, <http://www.errc.org>. Kuruluşlarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Kurubaş, op. cit., s. 80-84.

(CEMES), Avrupa Akademisi: Etnik Azınlıklar ve Bölgesel Otonomiler, Avrupa Roma Hakları Merkezi (ERRC), Uluslararası Etnik Azınlıklar ve Uluslar Merkezi (CIEMEN).

2. 5. AB'nin Azınlıklara Yönelik Yaklaşımı/AB Çerçevesinde Azınlıkların Korunması

Tarihsel süreçte ulus-devletlerin ilk ortaya çıktığı yer Avrupa'dır. Bu nedenle azınlık sorunlarının da yoğun olarak yaşandığı ve azınlıklara yönelik çeşitli yaklaşımların (gerek andlaşmalar düzeyinde gerek kuruluşlar düzeyinde) geliştiği en temel alan da Avrupa olmuştur. Avrupa'nın azınlıklar konusundaki bu merkezi önemi, Avrupa'da yaşanan entegrasyon hareketleri çerçevesinde de ön plana çıkmaktadır⁴⁰⁶. Avrupa'daki entegrasyona yönelik oluşumlar içinde AB'nin⁴⁰⁷ ayrıcalıklı bir yeri vardır ve Birlik, temelde insan hakları olmakla birlikte azınlık haklarına özel bir önem atfetmektedir. İnsan haklarına ve azınlık haklarına saygı gösterilmesi, AB'ne üyelik için bir ön şart olarak sunulmaktadır. Sadece AB'ne üyelik için değil, AB'nin üçüncü devletlerle ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişimi için de azınlıklar bir ön koşul olarak talep edilmektedir⁴⁰⁸.

500 milyona yakın bir nüfusa sahip AB'nde azınlıklara yönelik birçok çalışma yapılmasına rağmen, azınlıkların sayısı ve niteliklerine (etnik, dilsel...) ilişkin kesin verilere ulaşılmış değildir. Bunun birçok nedeni vardır. Örneğin; devletlerin ülkelerindeki etnik ve dinsel azınlıkları az göstermeye çalışmak istemeleri, devletlerin nüfus sayımlarının etnik temele dayalı olmaması, ulus-devletlerin yıllarca uyguladıkları

⁴⁰⁶ Ibid., s. 113. Ayrıca AB'nin temel hak boyutuna ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bertil Emrah Oder, Avrupa Bütünleşmesi'nin Temel Hak Boyutu", Gökçen Alpkaya, Rona Aybay, vd., **İnsan Hakları, Yapı Kredi Yayınları-Cogito-98**, İstanbul, 2000, içinde ss. 478-500.

⁴⁰⁷ Avrupa Toplulukları, AT, AAET ve AKÇT için kullanılmaktadır. 01.01.1958 yılında yürürlüğe giren Roma Andlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin ismi, AB Andlaşması ile (Maastricht Andlaşması) ile AT olarak değiştirilmiştir. AB ise, 01.11.1993 tarihinde yürürlüğe giren, Maastricht Andlaşması ile tesis edilmiştir. AB üç sütun üzerine kurulu bir yapıdır (1. Avrupa Toplulukları, 2. ortak dış politika, savunma, güvenlik, 3. adalet ve içişleri). AB uluslararası hukuk kişiliğine sahip değildir, Avrupa Topluluklarının hukuk kişiliklerinden yararlanmaktadır. Bu durum 17 Aralık 2007 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kabul edilen ancak henüz yürürlüğe girmemiş olan Lizbon Andlaşması (Reform Anlaşması) ile giderilmeye çalışılmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Kamuran Reçber, "Avrupa Birliği'nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kaldırılıyor", **Global Strateji**, Yıl: 3, Sayı: 12 (Kış 2008), ss. 8091.

⁴⁰⁸ Çiğdem Nas, "Avrupa Parlamentosu'nun Etnik Azınlıklara Bakışı ve Türkiye", Derleyen: Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, içinde s. 388-389.

baskı ve asimilasyon politikaları nedeniyle azınlıkların kimliklerini açıklama iradelerinin zayıflaması, tarihsel etkileşimlerle birçok dil ve etnisitenin aralarındaki farklılıkların azalması, uygulamada azınlıkların kimler olduğu ve çeşitleri konusunda bir kavramsal belirsizliğin olması gibi (etnik-ulusal azınlık, yerli halk-azınlık, ulusal grup-ulusal azınlık, eski-yeni azınlık gibi) nedenlerle bu veriler net bir biçimde ortaya konulamamaktadır. Ayrıca AB içerisindeki azınlıkların birbirlerinden çok farklı özelliklerinin olduğu bilinmektedir. Örneğin, bazıları tek bir ülke sınırı içindeyken bazıları birçok ülkeye dağılmış haldedir, bazı azınlıkların ülkenin belli bir coğrafyasında çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, bazıları yoğunlaştıkları yerlerde dahi azınlık konumdadır, bazıları siyasallaşmış olmakla birlikte bazıları da diğerleri kadar siyasallaşmış değildir⁴⁰⁹.

AB'nin azınlıklara yönelik yaklaşımları da diğer örgütlenmelerle paralel bir biçimde, 1990'lara kadar insan hakları merkezinde gelişirken, 90 sonrası süreçte ise azınlık hakları temelinde ele alınmaya/gelişmeye başlamıştır⁴¹⁰. Özellikle 1945 sonrası dönemde devletlerin realist bakış açılarının sistemde egemen olması ve konunun güvenlik boyutunda ele alınarak, etnik sorunların kendiliğinden çözüleceğine ilişkin özellikle Avrupa merkezli bir beklentinin gelişmesi de bu tutumun gerekçesini oluşturmuştur⁴¹¹. Dolayısıyla 1945–1990 arası dönemde azınlıklar insan hakları

⁴⁰⁹ Örneğin, Frizyanlar, Basklar ya da Korsikalılar kadar siyasallaşmış değildir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kurubaş, op. cit., s. 116-122

⁴¹⁰ 1945–1990 arası dönemde AB azınlıklar konusunu, temelde insan hakları çerçevesinde ele almıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, 1945 sonrasında, tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da azınlık sorunlarının sadece geniş bir siyasi gündem içinde ele alınması ve Ortak Pazar'a doğru giden Avrupa entegrasyonunun etnik sorunları da kendiliğinden çözeceğine yönelik Avrupalı devletlerde bir beklentinin oluşmasıdır. Bkz. George Schöpflin, "Nationalism and Ethnic Minorities in Post-Communist Europe", Richard Caplan and John Feffer (eds.), **Europe's New Nationalism**, Oxford University Press, New York, 1996, içinde s. 166. Ayrıca tarihsel bir takım yaşanmışlıklar da bu sürecin gelişmesinde etkili olmuştur. Büyük ölçüde, ulusal azınlık liderlerinin II. Dünya Savaşı döneminde, Nazi çıkarlarına hizmet etmesi ve MC'nin azınlık sisteminin de başarısız olması nedenleriyle 1945 sonrasında devletlerin çoğunluğu, ulusal azınlıkların uluslararası korunmasıyla ilgili sorunlardan veya azınlık üyelerinin meşru taleplerinden kaçınmaya özen göstermişlerdir. 1990'lardan itibaren ise, AB içinde azınlıkların korunması/azınlık hakları konularında bir eğilim sergilenmeye başlanmıştır. Bu gelişmede öncelikle, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın parçalanması ve bunlarla birlikte tüm Orta Avrupa'da azınlıkların yeniden canlanmaya başlamalarının büyük etkisi olmuştur. Bkz. Preece, Ulusal..., op. cit., s. 143. Bu konularda daha fazla bilgi için bkz. J. Jackson Preece, "National Minorities and the International System (1)", **Politics**, C. 1, S. 18, (1998), s. 20; J. Jackson Preece, "National Minority Rights vs. State Sovereignty in Europe: Changing Norms in International Relations?", **Nations and Nationalism**, C. 3, S. 3 1997, s. 349.

⁴¹¹ Schöpflin, op. cit., s. 166.

merkezli yaklaşımlar çerçevesinde “eşitlik”, “ayırım gözetmeme” ilkeleri temelinde korunmaya çalışılmıştır. Ancak 1989’dan itibaren daha önce de belirtildiği üzere, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya ve Yugoslavya’nın parçalanması ve tüm Orta ve Doğu Avrupa’da ulusçu hareketlerin gelişmesi gibi gelişmeler sorunların azınlık hakları merkezli yaklaşımlarla ele alınmasına neden olmuştur⁴¹².

1990 yılına kadar azınlık sorunlarının alınacak ekonomik tedbirlerle çözülebileceğine inanan (ki daha önce çözüm önerileri içinde ekonominin gelişmesi ile azınlık sorunlarının ortadan kalkacağına ilişkin bir görüşün olduğu da vurgulanmıştı) AB, Doğu Bloğu’nun dağılmasıyla tekrar gündeme oturan azınlık sorunlarına çözüm bulmakta zorlanmıştır⁴¹³. AB üyesi devletlerin azınlıklar konusuna yönelik farklı bakış açılarının olması⁴¹⁴, AB içerisinde somut bir takım gelişmelerin olmasını engellemekte/geciktirmektedir. AB’nin tutum ve söylemlerine de yansıyan bu bakış açıları, iki farklı görüş etrafında şekillenmektedir. Bu görüşler, AB’nin Çeçenistan’da yaşanan sorunlara ilişkin 23 Ocak 1995 tarihinde yaptığı açıklamadan da tespit edilebilmektedir. Açıklamada “sorunun AGİT kuralları ve Rusya’nın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümlenmesi gerektiği” ifade edilmiştir⁴¹⁵. Dolayısıyla AB, insan hakları ve azınlık haklarına saygıyı vurgulamakla birlikte devletlerin toprak bütünlüğünün korunması ilkesini de güvence altına almaya çalışmaktadır. AB’nin azınlık sorunları ile doğrudan ilgisi, bir yandan üye devletler içerisinde yaşayan ve sorun alanı oluşturan azınlıkların olması ile diğer yandan da 1990 sonrası süreçte AB’ne Doğu ve Orta Avrupa’dan üye olmak isteyen devletlerin de kendi içlerinde azınlık sorunlarını barındırmalarıyla ilintili olarak açıklanabilir.

⁴¹² Preece, “National Minorities and ...”, op. cit., s. 20; Preece, “National Minority Rights...”, op. cit., s. 348.

⁴¹³ Hakan Taşdemir, Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 8, s. 25.

⁴¹⁴ Örneğin Almanya, Hollanda, Avusturya, Macaristan gibi sınırları dışında, başka ülkelerde kendileri ile aynı etnik ve kültürel birliğe sahip azınlıkları olan devletler, azınlık sorunlarının ancak kültürel, dinsel, dilsel özerklik gibi çözümler sağlayan kolektif hakların tanınması ile çözülebileceğini ifade etmektedirler. Fransa, Yunanistan, Bulgaristan gibi devletler ise, soruna yönelik çözümlerin, azınlıklara sahip devletlerin ülkesel bütünlükleri korunarak ve “devletlerin içişlerine karışılmaması” ilkesi gözetilerek bulunması gerektiğini savunmaktadırlar. Bkz. Preece, “National Minority Rights...”, op. cit., s. 351–353. AB üyesi devletlerin azınlık politikalarına ilişkin bkz. Murat Saraçlı, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2007.

⁴¹⁵ Kurubaş, op. cit., s. 164.

AB'nin, üye devletlerin azınlık sorunlarında ciddi bir varlık gösterememiş olması da, azınlıklar konusundaki gelişmişliğin hangi boyutta olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, Güney Tiro'l'deki sorunlara ilgili bir açıklama veya karar tesis edemeyen AB, Kuzey İrlanda ve Bask sorunlarına ise müdahale etmekten kaçınmış, sadece terör eylemlerini kınamakla yetinmiştir⁴¹⁶. AB'nin kendi içinde oluşan azınlık sorunlarına yönelik bu dolaylı ilgisinin ise, birçok nedeni olabilir. Öncelikle, AB'nin, ekonomik amaçlı bir örgütlenme olarak doğması, azınlık sorunlarına yönelik uzunca bir süre uzak kalmasına neden olmuştur. İkinci olarak, üye devletlerin azınlıklar konusundaki kaygıları ve her bir devletin azınlıklara yönelik farklı tutumlarını uyumlaştırmanın zorluk ve tehlike içermesi nedeniyle de AB'nin, dolaylı ve teşvik edici araçlar kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca AB mekanizmalarında temsilin üye devletlere ait olması ve devletlerinde bu süreçte azınlıkların kendilerinden bağımsız birer aktör haline gelmelerini istememeleri de, bir diğer nedendir. Son bir neden ise, AB'nin uluslararası bir yapılanmayı hedeflemesinden kaynaklı olarak, azınlıklara yönelik bir takım hakların tanınmasıyla azınlıkların siyasallaşarak ulusalcı hareketlere girişmeleri halinde bu sürecin sekteye uğramasından kaçınmasıdır⁴¹⁷.

AB'ne yönelik bir diğer tespit ise, Batı Avrupa merkezli kurulmuş bir örgüt olması nedeniyle yapılmaktadır. Bu durumun, azınlık sorunlarına yönelik yaklaşımlarda az da olsa belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Şöyle ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'nın, ekonomi ve demokrasi alanlarında hızlı bir gelişim (ki temelleri zaten var olan) göstermesi, oluşan sınırlı azınlık sorununun da şiddete dönüşmeden çözülebilmesinde belirleyici olmuştur⁴¹⁸. Bu temel nedenle de AB, başlangıçta azınlık sorunları ile doğrudan ilgilenmemiş, ancak uluslararası alanda yürütülen çalışmalara paralel olarak azınlıkların korunması konusu insan haklarının ayrı ve özel bir parçası olarak gündeme alınmaya başlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak da Kurucu Andlaşma hükümlerinde de azınlıklara doğrudan yer verilmemiştir.

⁴¹⁶ Şahin, Avrupa Birliği'nde..., op. cit., s. 185-186.

⁴¹⁷ Kurubaş, op. cit., s. 131-132.

⁴¹⁸ Murat Somer, "Ethnic and Regional Conflict", **World at Risk: A Global Issues Sourcebook**, CQ Press, Washington, 2002, içinde s. 183.

Avrupa Topluluklarını kuran andlaşmalarda⁴¹⁹, insan haklarına ilişkin düzenlemelere değinilmekle birlikte azınlıklara/azınlık haklarına ilişkin düzenlemelere yer verilmemektedir⁴²⁰. Kurucu Andlaşmaların, örneğin ayırım gözetmeme ilkesini düzenleyen maddeler, azınlıkların korunmasına yönelik olarak kabul edilse de, bunların doğrudan azınlıkları temel alan hükümler olmadığı da tespit edilmektedir. Kurucu andlaşmalarda geçen bu dolaylı ifadelerden ilki, Maastricht Andlaşması ile oluşturulan AT Kurucu Andlaşması'nın 13. Madde 1. fıkrasında yer almaktadır⁴²¹. Düzenleme şu şekildedir “ *Konsey, bu andlaşmanın diğer düzenlemelerine zarar vermeksizin ve Andlaşma tarafından Topluluğa tanınan yetkilerin sınırları dahilinde, Komisyon'un önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra oybirliğiyle hareket ederek, cinsiyet, ırk ve etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel konuma dayanan ayrımcılıkla mücadele etmek için uygun girişimlerde bulunabilir*”. Yine aynı

⁴¹⁹ Daha öncede belirtildiği gibi, Avrupa Toplulukları Terimi, Avrupa Topluluğu (AT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET), Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) için kullanılmaktadır ve 25.03.1957 tarihinde imzalanarak 01.01.1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Andlaşması ile tesis edilen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin ismi, Maastricht Andlaşması ile Avrupa Topluluğu olarak değiştirilmiştir. Avrupa Topluluklarını kuran andlaşmalar ifadesiyle kastedilen andlaşmalar, AET ve AAET'yi kuran Roma Andlaşması ile AKÇT'yi kuran, 18.04.1951 tarihinde imzalanmış Paris Andlaşması'dır. Ancak azınlıklara ilişkin düzenlemelerin kurucu andlaşmalarda yer alıp almadığı incelenirken, sadece bu iki andlaşma hükümleri değil, AT dolayısıyla AB sürecine temel oluşturan diğer andlaşma hükümleri de analiz edilecektir. Bunlar, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993'de yürürlüğe giren ve AB'ni kuran Maastricht Andlaşması, 17 Haziran 1997'de imzalanan ve 1 Ocak 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Andlaşması, 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Andlaşması, son olarak da 17 Aralık 2007 tarihinde imzalanan ve henüz yürürlüğe girmeyen Lizbon Andlaşması'dır. Bunlar AT dolayısıyla AB sürecinde tespit edilen ana düzenlemelerdir. Ancak bunların yanı sıra Avrupa Temel Haklar Şartı veya AB Anayasası (kurucu andlaşma hükümlerine dayanmakla birlikte bir andlaşma olarak değil anayasa olarak düzenlenen belge, 29 Ekim 2004 tarihinde imzalanmış ancak onaylanmadığı için yürürlüğe girememiştir) gibi insan ve azınlık haklarına kaynaklık eden düzenlemelerde yeri geldiğinde ele alınacaktır. AB ve AT Kurucu Andlaşmalarının Türkçe metni için bkz. Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, (Genişletilmiş 2. Baskı), Alfa Aktüel Yayınevi, İstanbul, 2005.

⁴²⁰ Avrupa Topluluklarını kuran andlaşmalar her ne kadar insan haklarına ilişkin hükümler içerseler de bunların da spesifik düzenlemeler olmaktan uzak olduğu belirtilebilir. Toplulukların kuruluşunda özellikle ekonomik kaygıların ön planda tutulması, belki de kurucu andlaşmalarda insan haklarına ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmasını engellemiştir. Ancak 1977 yılında Topluluk Parlamento, Konsey ve Komisyon'u tarafından temel hakların korunmasına ilişkin kabul edilen ortak karar ile AT bünyesinde, insan haklarına ilişkin daha somut adımların atılmaya başlandığı görülmektedir. Bkz. Peter, R. Baehr, **The Role of Rights in Foreign Policy**, Macmillan Press, London, 1996, s. 109. Konunun azınlıkları temel almasından kaynaklı olarak, AB bünyesinde kabul edilmiş olan insan haklarına ilişkin sayısız karar ve belge, bu bölüm çerçevesinde azınlıklar konusu ile bağlantılı olduğu ölçüde ele alınacaktır.

⁴²¹ Ayrımcılıkla mücadeleyi düzenleyen bu hükme ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ercüment Tezcan, **Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 107–109, 141–142. Ayrıca AT Kurucu Andlaşmasının 12. Maddesinde de, bu andlaşmanın uygulanması kapsamında, özel düzenlemeler saklı kalmak kaydıyla, uyrukluks esasına dayalı ayrımcılığın yasak olduğu da güvence altına alınmıştır.

Andlaşma'nın 151. Maddesi 1. fıkrasında, Andlaşmanın kültür başlığı altında şu düzenlemeye yer verilmiştir: “*Topluluk, üye Devlet kültürlerinin, ortak kültür mirasını da dikkate alarak, ulusal ve bölgesel çeşitliliklerine saygı kapsamında yaygınlaşmasına katkıda bulunur*”. Bu düzenlemelerle AT'nin, en azından ayrımcılıkla mücadele ve kültürel çeşitlilik ifadeleri temelinde azınlıklar konusunu tamamen dışlamadığı söylenebilir.

Sürekli vurgulandığı üzere, 1990 öncesinde insan hakları merkezli yaklaşımların sisteme hâkim olması, AB'nin de bu sürecin dışında kalmaması sonucunu doğurmuştur. 1990 sonrasında ise, her ne kadar kurucu andlaşmalarda yer almasa da, AB içinde azınlık hakları merkezli yaklaşımlara yönelik gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu konuda verilebilecek en somut örnek, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı (GDAİP)'dir⁴²². Bu girişim, güneydoğu Avrupa'ya barış ve demokrasinin yerleştirilmesi amacıyla geliştirilen bir inisiyatifdir. Bu Pakt'ta azınlıklara ve azınlık haklarına saygı gösterilmesi hususuna büyük önem verilmiştir. Pakt'ın üç çalışma grubundan biri olan demokratikleşme ve insan hakları grubu bünyesinde, azınlıklar konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır⁴²³.

7 Aralık 2000 tarihinde imzalanan “*AB Temel Haklar Şartı*” azınlıklarla ilgili ‘*dolaylı*’ düzenlemeler içeren bir diğer belgedir⁴²⁴. Şart'ın 20. maddesinde “*herkesin yasalar önünde eşitliği*” vurgulanırken; 21. maddesinde ise, “*cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtımsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın mensubu olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmasının yasak olduğu*”

⁴²² Bkz. <http://www.monde-diplomatique.fr/cahier/kosovo/ue100699-en> (e. t. 14.04.2008).

⁴²³ Bu çalışma grubunun çalışmaları için bkz. <http://www.stabilitypact.org/wt1/default.asp> (e. t. 14.04.2008).

⁴²⁴ Şart, özgürlük, güvenlik ve hukuk alanında bütünleşmiş bir siyasi Avrupa'nın en önemli kilometre taşlarından birisi olarak değerlendirilebilir. Temel Haklar Şartı, günümüzdeki uluslararası insan hakları düzenlemeleri içerisinde en modern temel hak kataloğu olarak nitelendirilebilir. Bunun bir nedeni, ulusal alandaki gelişmeleri de dikkate alarak en son hazırlanmış bir metin olması, diğer yandan da modern bir takım hakların şart metninde düzenlenmesidir. Örneğin, insanların kopyalama yoluyla üretilmesinin yasaklanması, kişisel bilgilerin korunması, cinsel eğilimden dolayı ayrımcılık yasağı gibi. Şart ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Yüksel Metin, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 57 (4), Ekim-Aralık 2002, s. 35–63; Füsun Arsava, Avrupa Temel Haklar Şartı ve Avrupa Birliği Siyasi Kriterlerine Etkisi, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, (Eylül 2003), s. 29–47.

belirtilmektedir. 22. maddede, “Avrupa Birliği’nin kültürel, dinsel ve dilsel çeşitliliğe saygı göstereceği” vurgulanmaktadır. Özellikle ayırım gözetilmemesi ilkesine “ulusal azınlığa mensupluk ilkesi” ölçütünün getirilmesi de AB açısından önemli bir ilerlemedir. 17–18 Haziran 2004 tarihlerinde Brüksel’de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde kabul edilen ve 29 Ekim 2004 tarihinde Roma’da yapılan bir törenle imzalanan *AB Anayasası*’nda⁴²⁵ da azınlıklar ile ilgili hükümler yer almaktadır. Anayasa’nın Birliğin Tanımı ve Amaçları başlıklı I. Bölümü’nün Birliğin Değerleri alt başlıklı I-2. maddesinde, “Birliğin insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulduğu” belirtilmiş ve bu değerlerin üye devletlerin hepsi için ortak olduğu vurgulanmıştır⁴²⁶. AB Anayasası’nın İkinci Bölümünde yer verilen Temel Haklar Şartı ile de azınlıklarla ilgili dolaylı hükümler Anayasaya eklenmiştir⁴²⁷. Ancak AB Anayasası, tüm üye devletlerin andlaşmayı kendi iç hukuklarınınca onaylamaları ile yürürlüğe girmeyi öngörmesi, ancak Fransa ve Hollanda’da yapılan referandumlarda Anayasanın reddedilerek onaylanmaması sonucunda yürürlüğe girememiştir. Bu olumsuz sonuçlanan süreci takiben, 13 Aralık 2007 tarihinde AB Lizbon Andlaşması (Reform Andlaşması) imzalanmıştır. Andlaşma, AB Anayasasında yer alan düzenlemeleri, büyük oranda aynı biçimde andlaşma hükümlerinde yeniden düzenlemiştir⁴²⁸. Bu Andlaşmanın, tüm üye devletlerce onaylanması halinde, 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Eğer bu gerçekleşirse azınlıklarla ilgili doğrudan ifadelerin yer aldığı bir düzenleme AB entegrasyon sürecine girmiş/dahil edilmiş olacaktır. Bu ifade Andlaşmanın ek 1a (bis) maddesinde yer almaktadır (bu hüküm ile yürürlüğe girmeyen AB Anayasasının 2.

⁴²⁵ AB Anayasası ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Füsün Arsava, “Avrupa Anayasası’nı Tercih Nedenleri”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005, s. 25–43; Füsün Arsava, “Anayasallaşma Sürecinde Avrupa Kamuoyu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, s. 43–52; Betil Emrah Oder, **Avrupa Birliği’nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004; Füsün Arsava, “Avrupa İçin Bir Anayasa Avrupa Bütünleşmesi İçin Bir Son mu, Yoksa Yeni Bir Başlangıç mı?”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 2, (Şubat 2004), s. 65–79.

⁴²⁶ AB Anayasası İngilizce tam metni için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0011:0040:EN:PDF> (e. t. 14.04.2008).

⁴²⁷ Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0041:0054:EN:PDF> (e. t. 14.04.2008).

⁴²⁸ Andlaşma’nın 1 Ocak 2009 tarihine kadar yürürlüğe girebilmesi için üye devletlerin tümüncce onaylanması gerekmektedir. Andlaşma metni için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (e. t. 30.04.2008).

maddesi aynen korunmuştur). Şöyle ki *“Birlik; insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler çoğulculuk, ayırım gözetmeme ilkesi, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliği ilkelerinin gözetildiği bir ortamda üye Devletler tarafından paylaşılmaktadır”*. Ayrıca Andlaşmanın 2. maddesinde yer alan *“Birlik, toplumsal dışlanma ve ayrımcılık ile mücadele eder,...”*, *“zengin kültürel ve dilsel çeşitliliğine saygı gösterir,...”* gibi ifadelerle de dolaylı olarak azınlıklara ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Lizbon Andlaşması'nın 1a maddesi, *“azınlıklar”* kavramının AB Andlaşmaları çerçevesinde ilk defa yer almasının sağlanması dışında, AB'nin *“azınlık haklarının niteliğine”* yönelik bakışının anlaşılması açısından da önemlidir. Aslında bu bakış açısı, günümüze kadarki süreçte kabul edilen azınlıklara ilişkin uluslararası belgelerdeki düzenlemelerden de farklı bir ifade içermemektedir. Lizbon Andlaşması'nın, 1a maddesi itibarıyla *“azınlık grubunun hakları”* yerine *“azınlığa mensup bireylerin hakları”* ifadesini tercih etmiştir. Bu ifade elbette ki AB üyesi devletlerin azınlıklara ilişkin günümüzde de devam eden tutumları çerçevesinde şaşırtıcı değildir. Devletlerin güvenlik kaygıları nedeniyle ve bu anlamda toprak bütünlüğü, devlet egemenliği ilkeleri çerçevesinde, azınlıklara yönelik kolektif hakları tanımaktan kaçınmaları AB sürecinde de karşılığını bulmuştur. Ayrıca bu kaygıları giderici nitelikte, Lizbon Andlaşması'nın 3a Maddesi 2. fıkrasında yer alan düzenleme de bu görüşü destekler niteliktedir. Bu hüküm şöyledir: *“Birlik, üye devletlerin Andlaşmalar önündeki eşitliğine, temel yapılarına ilişkin, siyasal ve anayasal, bölgesel ve yerel özerk yönetimler dâhil, ulusal kimliklerine saygı gösterir. Devletin toprak bütünlüğünün sağlanması, hukukun uygulanması ve ulusal güvenliğin sağlanması ve korunması dâhil, Devlet'in kendi işlevlerine saygı gösterir. Özel olarak ulusal güvenlik, her üye devletin kendi sorumluluğundadır”*.

AB mevzuatı çerçevesinde azınlıklara ilişkin düzenlemeler bu şekilde özetlendikten sonra, AB'nin ana organlarının azınlıklarla ilgili çalışmalarına da değinilmesi yerinde olacaktır. Bu ana organlardan ilk olarak AB Konseyi ele alınacak olursa, Konsey'in temelde insan haklarının ve bu bağlamda azınlık haklarının korunması konusunda önemli çalışmalar yürüttüğü saptanabilir. AB Konseyi bünyesinde 1987 yılında kurulan ve 2003 yılında Konsey'in aldığı bir kararla çalışma

alanı AB'nin dış ilişkilerindeki tüm insan hakları sorunları olarak genişletilen “*İnsan Hakları Çalışma Grubu*”, insan hakları ve azınlık hakları konularında önemli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışma grubu'na sivil toplum kuruluşları düzenli olarak davet edilerek, içerisine azınlıklarında dâhil olduğu toplumun çeşitli kesimleri ile sürekli bir diyalog ortamı sağlanmaktadır⁴²⁹.

AB Konseyi'nin Kopenhag'da 21–22 Haziran 1993 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kabul edilen Kopenhag Kriterleri olarak anılan ilkeler de, AB içinde azınlıklar konusunda büyük önem taşımaktadır. Bu ilkeler, Birliğin genişleme sürecinde dikkate alınacak kriterler olarak belirlenmiştir. Daha öncede değinildiği gibi, üç ana başlıkta toplanan bu kriterlerden siyasi kriterler adı altında AB, çok açık bir biçimde azınlık haklarına saygıyı tam üyelik için bir ön şart olarak kabul ettiğini belirtmiştir⁴³⁰.

AB Bakanlar Konseyi insan haklarına yönelik olarak her yıl yayımladığı raporlar yoluyla, azınlık sorunlarına ilişkin de üye devletlerin dikkatini çekmektedir. Söz konusu insan hakları yıllık raporlarında, insan hakları hususunda Birlik içinde ve dışında yaşanan gelişmeler ele alınmakta ve bu kapsamda çocuk, kadın ve azınlık hakları gibi belirli alanlar özellikle değerlendirme konusu yapılmaktadır⁴³¹.

Bir diğer ana organ olan AB Komisyonu, birlik içinde bölgesel ve azınlık dillerinin korunması alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmaktadır⁴³². Bu çalışmalardan biri, 1996 yılında yapılan ve bildiri olarak yayınlanan bir araştırmadır. Bu Bildiriye göre, Avrupa'daki toplam dil sayısı 220 ve bu dillerden en çok konuşulan dil sayısı ise 40'dır. Birlik içerisinde 48 azınlık dilinden 23 tanesinin ya sınırlı yaşama

⁴²⁹ İnsan Hakları Çalışma Grubu hakkında bilgi için bkz. http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/COHOM_mandates.pdf (e. t. 14.04.2008).

⁴³⁰ Ancak Kopenhag kriterlerinin kabul edilmesini izleyen süreçte, 1997 yılında kabul edilen Amsterdam Andlaşması'nda, siyasi kriterler başlığı altındaki insan hakları boyutu AB Kurucu Andlaşması hükümlerinde düzenlenip, ayrıca insan haklarının ihlali durumunda bir denetim mekanizması kurulurken, azınlık haklarına hiç yer verilmemiştir. İnsan haklarının AB ve AT Kurucu Anlaşma hükümlerince korunması ve ihlali durumunda öngörülen yaptırımlara ilişkin olarak bkz. Kamuran Reçber, Çiğdem Aydın, “Avrupa Birliği'nde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1, 2004, s. 89–115.

⁴³¹ Yıllık raporlar için bkz. http://ue.eu.int/cms3_fo/showpage.asp?id=970&lang=en&mode=g (e. t. 15.04.2008).

⁴³² Elif Özarman, “Avrupa'da Dil Hakları: Genel Bir Çerçeve”, Çeviren: Burcu Toksabay, http://www.hyd.org.tr/tr/rapor.asp?rapor_id=14 (e. t. 12.04.2006).

şansı vardır ya da hiç kullanılmamaktadır. Diğer 20 azınlık dili ise, tehlikeli sınırdadır bulunmaktadır (yok olma tehdidi). Bu bildiri de ayrıca, AB içerisinde azınlık veya bölgesel dil olarak nitelenenlerin dışında Çingene (Gypsy) ve Yidiş dillerinin varlığı da ayrı bir şekilde ele alınmıştır⁴³³.

AB Komisyonu, bölgesel ve azınlık dilleri konusunda özerk kuruluşlarla işbirliği içinde birtakım çalışmalar sürdürmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra yine aynı konularda kendisinin hazırladığı raporlar da bulunmaktadır. 1984 yılında AT'nda az kullanılan dillerle ilgili rapor, 1990'da Yunanistan, İspanya ve Portekiz'deki azınlık dillerine ilişkin çalışma ve 1997 yılında kabul edilen Gündem 2000 raporunda geçen hususlar, Komisyon'un bu çalışmalarından sadece birkaç örnektir. Bunlar içerisinde AB Komisyonu'nun kabul ettiği Gündem 2000 raporu, AB'nin azınlıkların korunması konusundaki politikalarını ortaya koyması açısından önemlidir. Raporda AB'ne aday devletler, ülkelerinde barındırdıkları azınlıkların parlamentoda ve yerel yönetimlerde temsil edilmelerini, ilk ve orta eğitimde kendi dillerinde eğitim görmelerini, her türlü yayını kendi dillerinde yapabilmelerini ve idarede, yargıda kendi dillerini kullanabilmelerini sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır⁴³⁴.

AB Komisyonu'nun, 2000 yılında yayınladığı "*Bölgesel Dil ve Kültürlerle Azınlık Dil ve Kültürlerini Teşvik Etmeye ve Korumaya İlişkin Tedbirlere Avrupa Komisyonu'nun Desteği*" isimli raporunda da, AB'nde resmi diller dışında kullanılan kırktan fazla dilin Birlik vatandaşlarının paylaştığı kültürel mirasın bir parçası olduğu belirtilmiş ve bazılarının elli yıl içinde kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu ve bunların korunması ve geliştirilmesi için Birliğin oynayacağı rol üzerinde durulmuştur⁴³⁵.

Komisyon, 1999 yılında aldığı bir karar ile bölgesel diller ya da azınlık dillerinin desteklenmesi ve kullanımının teşviki için oluşturulacak projelerin finansmanının yarı yarıya olan kısmının kendisi tarafından karşılanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca AB

⁴³³ Bkz. Ali Kılıçarslan, "Avrupa Diller Yıllığı", <http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/avrupagun.htm> (e. t. 15.04.2008).

⁴³⁴ Ayşe Özkan Duvan, "Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları", *Avrasya Dosyası*, C. 10, S. 2, Yaz 2004, s. 199.

⁴³⁵ Bu Rapor için bkz. <http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/langmin/files/callen.pdf> (e. t. 30.04.2008).

Komisyonu, Birlik ile üyelik müzakereleri yürüten adaylarla ilgili hazırladığı yıllık ilerleme raporlarında da Kopenhag Kriterleri çerçevesinde, aday devletlerin sivil ve siyasi alanda tanındıkları özgürlükler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile azınlık hakları incelenmeye tabi tutulmaktadır⁴³⁶. Komisyon bu raporlarında ilgili devletlerdeki azınlıklarla ilgili gelişmeleri incelerken, referans olarak, Avrupa Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'ni almaktadır⁴³⁷. Ayrıca Komisyon'un AB'ne aday devletlerle imzaladığı bazı Ortaklık Andlaşmalarında da azınlık haklarını içeren düzenlemelere yer verdiği görülmektedir. Örneğin Estonya, Letonya ve Litvanya ile imzalanan Ortaklık Andlaşmalarında bu türden düzenlemeler yer almaktadır⁴³⁸.

Kısacası, AB Komisyonu, özellikle bölgesel ve azınlık dil ve kültürlerinin korunması ve teşvik edilmesi yönünde yoğun çaba harcamaktadır. Bu çerçevede Komisyon, özellikle sınırötesi azınlıkların korunmasıyla ve farklı ülkelere dağılmış durumda olan dil gruplarının aralarındaki ilişkilerin geliştirilmesiyle, bölgelerarası düzeyde bir ortak çıkar birliği sağlanabileceği ve bunun AB bütünleşmesine önemli katkılar yapabileceği düşüncesindedir. Komisyon, tüm bu süreçte özellikle AK'nin azınlıklar ile ilgili kabul ettiği belgelere atıfta bulunarak, çalışmalarının hukuksal temelini de oluşturmaya çabalamaktadır⁴³⁹.

Komisyon sadece azınlıklarla ilgili hazırladığı raporlarla değil, uygulamaya dönük olarak da azınlık dil ve kültürlerinin korunmasına ilişkin birçok proje ve programı destekleyerek çalışmaktadır. Komisyon'un bu çerçevede doğrudan AB bünyesinde yürüttüğü “*Avrupa Enformasyon, Dokümantasyon ve Araştırma Ağı*”⁴⁴⁰ (MERCATOR) ve “*Euromosaic*” isimli projeleri bulunmaktadır⁴⁴¹. MERCATOR, bölgesel ve azınlık dillerine karşı büyüyen ilgiye cevap vermek ve dil topluluklarının artan gereksinimlerini karşılamak, bu dillerde bilgiye erişim ve bilgi değişimini

⁴³⁶ Emre Saral, “Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri ve İnsan Hakları”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, S. 3, (Aralık 2005), s. 91.

⁴³⁷ Jean-Bernard Adrey, “Minority Language Rights Before and After the 2004 EU Enlargement: The Copenhagen Criteria in the Baltic States”, **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, C. 26, S. 5, (2005), s. 456.

⁴³⁸ Rana Birden, “Genişlemenin Araçları”, Derleyen: Cengiz Akdar, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 27–29.

⁴³⁹ Kurubaş, op. cit., s. 136.

⁴⁴⁰ Bkz. <http://www.mercator-central.org>.

⁴⁴¹ Bkz. <http://www.uoc.es/euromosaic>.

geliştirmek, azınlık dillerini konuşanlara bu diller hakkında daha sistematik bilgi sağlamak amacıyla başlatılan bir programdır. Euromosaic ise, azınlık dillerini araştırmak için kurulan bir yapılanmadır. Komisyon'un bunlar dışında finanse ettiği özerk nitelikteki kuruluş ve projeler ise, "Avrupa Az Kullanılan Diller Bürosu"⁴⁴² (EBLUL), "Avrupa Dilleri Haber Ajansı"⁴⁴³ (Eurolang) ve "Etnik Azınlık İş Ağı"⁴⁴⁴ (EMBNET)'dir.

AB'nin bir diğer organı olan, AB Parlamentosu'nun azınlıklar konusundaki çalışmaları diğer organlara göre nispeten daha yoğunluk içermektedir. AP, AB içinde, normları BM, AGİT ve AK tarafından belirlenmiş insan hakları ve azınlık hakları rejiminin gözetilmesinde ön plana çıkan ihlal ya da sorunlu durumlarda kınama, ekonomik yaptırım uygulama gibi araçlar kullanan bir organ konumundadır. Ayrıca aldığı bağlayıcı olmayan tavsiye kararlarıyla da gerek insan hakları gerekse de azınlık hakları konusunda kamuoyu oluşturma gücüne sahiptir. Ayrıca, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmaları onaylama yetkisi de olduğundan bu anlaşmaların yapılabilmesinde insan haklarının gözetilmesi şartını kullanabilmektedir⁴⁴⁵. AP'nun dolaylı olarak azınlıklarla ilgili, örneğin 1996 tarihli "Çoğulcu Medya Toplumunda Televizyon Üzerinden Kamu Hizmetinin Rolüne İlişkin Avrupa Parlamentosu Kararı" gibi kararlarının yanı sıra doğrudan azınlıkları temel alan kararları da bulunmaktadır. Tüm bu kararlar çerçevesinde AP'nin, AB içindeki azınlık dillerinin ve kültürlerinin korunması ve geliştirilmesi hakkı gibi kültürel öğeler üzerinde hassasiyetle durduğu, ancak bununla birlikte AB içinde etnik temelli ayrılıkçı hareketleri ise, sert bir dille kınadığı görülmektedir⁴⁴⁶.

Özellikle azınlıkların dil hakları konusunda ön plana çıkan AP, 16 Ekim 1981 tarihinde kabul ettiği "Bölgesel Diller ve Kültürler Topluluk Şartı ve Etnik Azınlıkların Hakları Topluluk Şartı Hakkındaki Karar" ile dikkat çekmektedir⁴⁴⁷. Bu kararda AP, üye devlet hükümetlerini ve yerel otoriteleri, bölgesel ve azınlık dillerini özellikle

⁴⁴² Bkz. <http://www.eblul.org/>.

⁴⁴³ Bkz. <http://www.eurolang.net/information.htm>.

⁴⁴⁴ Bkz. <http://www.embnet.com>.

⁴⁴⁵ Nas, "Avrupa...", op. cit., s. 389-391.

⁴⁴⁶ Kurubaş, op. cit., s. 143-144.

⁴⁴⁷ Ibid., s. 144.

eğitim, kitlesel iletişim, kamu hayatı ve sosyal alanlarda korumak ve geliştirmek üzere önlemler almaya çağırmakta, ayrıca bölgesel fonların, bölgesel kültürlerin ve bölgesel ekonomilerin gelişimine katkıda bulunacak projelerin finansmanında kullanılmasını önermekte ve Komisyon'dan da azınlık dillerinin kullanımında ayrıcalığa sebebiyet verebilecek tüm mevzuatın ve Topluluk uygulamalarının gözden geçirilmesini istemektedir. Bu kararı takiben AB bünyesinde, yukarıda belirttiğimiz Avrupa Az Kullanılan Diller Bürosu (EBLUL) kurularak, bu dilleri konuşanların dilsel haklarının korunması yönünde çalışılmaya başlanmıştır. EBLUL'un temel amacı, AB üyesi devletlerdeki az kullanılan dilleri ve bunları konuşanların dilsel haklarını teşvik etmek, bunun için Avrupa kurumları, devletleri ve bölgeleri düzeyinde yetkililerin uygulayabilecekleri kurallardan oluşan meşru bir çatı kurmaktır⁴⁴⁸.

1983 yılında AP tarafından, bir önceki kararı da hazırlayan İtalyan Raportör Arfé'nin bir başka önerisi de kabul edilmiştir. "*Azınlık Dilleri ve Kültürü Yararına Önlemler*" isimli kararla AP, Komisyona bir önceki kararın uygulanması için çabaların devamı konusunda çağrıda bulunmuş ve bu konuda atılacak adımların kendisine rapor edilmesini de istemiştir⁴⁴⁹. 1987 yılında ise, Kuijpers'in hazırladığı "*AT İçindeki Etnik ve Bölgesel Azınlıkların Kültür ve Dilleri Üzerine Karar*", AP tarafından kabul edilmiştir. Bu kararında ise AP, üye devletlerin dilsel azınlıklarını yasayla tanımaları ve demokratik bir Avrupa'nın inşasında bölgelerin öneminden yola çıkarak bölgesel özerkliğin güçlendirilmesi çağrısında bulunmuş; eğitsel, idari ve yasal düzenlemeler, kitle iletişimi, kültürel altyapı, sosyal ve ekonomik alanlarda bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasının teşvik edilmesini tavsiye etmiştir⁴⁵⁰. 1994 yılında AP, Raportör Killilea tarafından hazırlanan "*AT'daki Dilsel ve Kültürel Azınlıklar Hakkındaki Kararı*" kabul etmiştir. Bu Kararın temelinde "*Avrupa Konseyi Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı*" yer almaktadır. Bu Karar ile AP, '*daha az kullanılan dillerin korunması ve geliştirilmesi için etkin ve esnek bir enstrüman*' olan Şart'a destek vermiş ve üye devlet hükümetlerine Şart'ı imzalamaları ve onaylamaları için çağrıda

⁴⁴⁸ Bkz. <http://www.eblul.org/>.

⁴⁴⁹ Kurubaş, loc. cit.

⁴⁵⁰ Ibid., s. 145.

bulunmuştur⁴⁵¹. AP’nda azınlıklarla ilgili bir diğer rapor ise, 20 Nisan 2005 tarihinde kabul edilmiştir. Moraes’in hazırladığı “*Genişleyen Avrupa’da Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılık Yasağı Politikaları Üzerine*” raporda, genel olarak AB içerisinde görülen azınlık sorunlarının yeteri kadar Birlik gündeminde olmadığı, azınlıkların korunmasının Kopenhag Siyasi Kriterlerinin de bir parçası olmasına rağmen, ne Topluluk politikalarında azınlıklarla ilgili bir standart olduğu ne de kimlerin azınlık üyesi olduğuna dair bir Topluluk anlayışı olduğu belirtilmiştir⁴⁵².

AP bunların dışında, tam üyeliğe aday ülkelerdeki insan hakları ve azınlık sorunlarıyla da yakından ilgilenmekte ve bunlara ilişkin çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Örneğin 13 Temmuz 1995 tarihli “*Romanya’da İnsan Hakları ve Azınlık Hakları*” başlıklı bir kararında, Romanya’da azınlıkların eğitiminde geri adım atılmasına yol açan bir yasanın kabulünü eleştirmiş ve ancak insan haklarına ve azınlık haklarına saygılı olan devletlerin AB üyesi olabileceğini vurgulamıştır⁴⁵³. Ayrıca AP’nin, 1993 yılından bu yana, her yıl, AB içinde insan haklarına saygı ile ilgili bir rapor kabul ettiği görülmektedir. Bu raporların çoğunda ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygı, eşitlik ve ulusal azınlık hakları konuları yer almaktadır. Bu raporlarda AP’nin özellikle üye devletlerin Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nı onaylamalarına ilişkin isteği belirtilmektedir⁴⁵⁴. Bu çerçevede denilebilir ki AP, AB içinde azınlıkların dillerini ve kültürlerini geliştirme hakkı gibi kültürel öğeler üzerinde hassasiyetle durmakta, ulusal azınlık statüsünün tanınması gibi azınlık haklarının siyasi boyutlarına çok fazla değinmeden bu konularda üye devletlerin egemenlik haklarını korumaktadır⁴⁵⁵. AP’nin, tüm bu karar ve çalışmalarında daha çok dilsel haklar konusuna değinmesi, AB içerisinde her ne kadar azınlıklarla ilgili konularda daha ön plana çıkmasına rağmen bağımsız davranmadığı ve AB’nin genel politikalarından çok da uzaklaşmadığı söylenebilir⁴⁵⁶.

⁴⁵¹ Duvan, op. cit., s. 201-202.

⁴⁵² Claude Moraes’in hazırladığı rapor için bkz. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2005-0140+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN> (e. t. 17.04.2008).

⁴⁵³ Nas, “Avrupa...”, op. cit., s. 395.

⁴⁵⁴ Kurubaş, op. cit., s. 146.

⁴⁵⁵ Nas, “Avrupa...”, op. cit., s. 393.

⁴⁵⁶ Kurubaş, loc. cit., s. 146.

AB'nin ana organlarının azınlıklara yönelik yaklaşımları bu şekilde özetlendikten sonra, genişleme süreci çerçevesinde aday devletlere yönelik uygulanan politikalarda azınlıklar konusunun nasıl ele alındığına değinilmesi yerinde olacaktır. AB'nin genişleme sürecinde 1990 sonrası dönemde, Orta ve Doğu Avrupa ve Balkan devletlerinin katılması ve bu devletlerin de içlerinde bir takım azınlık sorunları barındırmaları⁴⁵⁷, AB'ni yeni bir sürecin içine sokmuştur. Bu devletlerin çoğunda (Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Polonya) azınlıkların, zaten azınlık statüsünde olmaları nedeniyle azınlık haklarından yararlanabilmelerine rağmen, bu devletlerdeki demokrasi veya insan hakları uygulamalarının zayıf olmasından kaynaklı bir takım eksiklikler/sorunlar yaşanmaktadır. Ancak AB'ne adaylık süreci kapsamında gerek destek olan gerek zorlayan Birlik politikaları çerçevesinde bu sorunların asgariye indiği söylenebilir⁴⁵⁸. 1990 öncesinde yaşanan üç genişleme sürecinde, AT'na katılan devletlere, siyasi kriter olarak azınlıklarla ilgili şartlar konulmamakla birlikte, demokrasi ve insan hakları konusunun daima ön planda tutulduğu saptanmaktadır. Örneğin AT, Yunanistan'da ancak Albaylar Cuntasının sona erip tekrar demokrasiye geçilmesiyle üyelik müzakerelerini başlatmıştır. Bu noktada şu unsurunda altını çizmek gerekir. Daha önceki genişleme süreçlerinde azınlıklar konusu konjonktürel olarak da ön planda olmaması nedeniyle, ilgili devletlerin üyelik süreçlerinde karşılıklarına da çıkmamıştır. AB'nin Orta ve Doğu Avrupa devletlerine yönelik olarak bir genişleme süreci içerisine girmesiyle, hem bu devletlerdeki demokrasinin yerleşmemiş olması hem de istikrarsızlığa neden olacak insan hakları ve azınlık sorunlarının bulunması/yaşanması nedenleriyle, AB'ne tam üyelik için yeni bir takım ölçütlerin benimsenmesi gerekli görülmüştür. Bu çerçevede 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde azınlık haklarına saygıyı da içeren ölçütler kabul edilmiştir. Kopenhag Kriterleri içinde azınlıklara saygıya yer

⁴⁵⁷ Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlardaki azınlık sorunlarına ilişkin olarak daha fazla bilgi için bkz. Christian Haerpfer, Cezary Milosinski, "Old and New Security Issues in Post-Communist Eastern Europe: Results of an 11 Nation Study", **Europe-Asia Studies**, Vol. 51, Issue 6 (September 1999), s. 989–1012; Lynn M. Tesser, "The Geopolitics of Tolerance: Minority Rights and under EU Expansion in East-Central Europe", **East European Politics and Societies**, Vol. 17, Issue 3 (Summer 2003), s. 483–533; Geoffrey Evans, Ariana Need, "Explaining ethnic polarization over attitudes towards minority rights in Eastern Europe: A multilevel analysis", **Social Science Research**, Vol. 31, Issue 4, December 2002, s. 653–681.

⁴⁵⁸ Peter Vermeersch, "Minority Policy in Central Europe: Exploring the Impact of the EU's Enlargement Strategy", **The Global Review of Ethnopolitics**, Vol. 3, No. 2, January 2004, s. 3–19.

verilmesi ile AB, yeni katılacak devletlerdeki azınlık sorunlarının entegrasyon içine ihraç edilmesini engellemeyi hedeflemiştir. AB, 20 Temmuz 1996 tarihinde açıkladığı Gündem 2000 raporunda da, tam üyeliğe aday devletlerde azınlıkların varlığına işaret ederek, azınlıklar konusunda Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni referans olarak göstermiştir. Buna göre, aday devletler, azınlıkların parlamentoda ve yerel yönetimlerde temsil edilmelerini, ilk ve orta öğretimlerde kendi dillerinde eğitim görmelerini, her türlü yayını kendi dillerinde yapabilmelerini ve idare ile yargıda kendi dillerini kullanabilmelerini sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır⁴⁵⁹.

AB, genişlemenin getireceği sorunların yanında bir de azınlıklara ilişkin sorunlarla uğraşmak istememiş ve bunun için aday devletlerin bu sorunlarını üyelik öncesinde halletmelerini sağlamak amacıyla Kopenhag Kriterleri çerçevesinde bu devletlerdeki gelişmeleri takibe almış, Kasım 1998'den itibaren yayınlanmaya başlayan AB Komisyonu raporlarında da, ilgili devletlerde azınlıklar konusunda yaşanan gelişmeleri değerlendirmiştir. Ayrıca Komisyon, üye aday devletlerdeki demokratikleşmeyi ve insan hakları ile azınlıkların korunmasını sağlamak amacıyla 1992 yılında PHARE ve TACIS Demokrasi Programını (Phare and Tacis Democracy Programme) uygulamaya koymuş, bu çerçevede bir bütçe oluşturarak, bütçenin kullanılacağı faaliyet alanlarından birisini de azınlık hakları olarak belirlemiştir⁴⁶⁰.

AB'nin üçüncü devletlerle ilişkilerinde de azınlıklar konusu önemli bir yer tutmaktadır. Başlangıçta AB, üçüncü devletlerle kurduğu ilişkilerde azınlıklar konusuna hiç yer vermemiştir. Ancak 1976 yılında yürürlüğe giren LOME I Andlaşması ile Asya, Karayipler ve Pasifik devletleriyle kurulan ilişkide, AT'nin, dış ticareti, üçüncü devletlerin insan hakları alanında uygulamakta oldukları politikaları etkilemek amacıyla kullanmaya başladığı görülmektedir. Lome I Andlaşması'nın çeşitli hükümlerinden yola çıkılarak AT ile üçüncü devletlerle arasındaki ilişkilerde "*insan haklarına bağlılık ilkesinin*" önemli bir yer aldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra AB, özellikle Avrupa'da istikrarsızlığa yol açabilecek/Avrupa'yı etkileyebilecek üçüncü devletlerdeki azınlık sorunlarıyla da ilgilenmiştir. Bunun en belirgin biçimi Yugoslavya'nın dağılma sürecinde görülmüştür. 1991 yılında oluşturulan Badinter Komitesi'nin raporu ile

⁴⁵⁹ Kurubaş, op. cit., s. 154-156.

⁴⁶⁰ Ibid., s. 157-159.

Avrupa Siyasi İşbirliği çerçevesinde “Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’da Yeni Devletlerin Tanınmasına İlişkin İlkeler Hakkında Bildirge” ilan edilerek, söz konusu devletlerin tanınmasını diğer şartlara ilaveten “*etnik ve ulusal grup ve azınlıkların haklarının AGİT çerçevesindeki yükümlülüklerle uygun biçimde korunmasının garanti altına alınması*” şartına bağlamıştır⁴⁶¹.

AB ile azınlıklar ilişkisini bir de “*Avrupalılık kimliği*” çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Avrupa bütünleşme süreci ile azınlıkların korunması arasında sıkı bir ilişki vardır. Azınlıklar ile ulus-devlet arasındaki bağ düşünülecek olursa, AB gibi uluslarüstü yapılanmayı hedef alan bir entegrasyon hareketinin de azınlıklar ile ilişkisi kaçınılmaz olmaktadır. AB, güçlü bir entegrasyonu hedeflemektedir. Bu entegrasyon sürecinde ise, en büyük önemi Avrupalılık kimliğine vermektedir. AB, bu kimliği oluşturan çağdaş ve evrensel değerleri AB Kurucu Andlaşmaları’nın ilgili hükümleri⁴⁶² ile ortaya koymuştur. Bu ilkeler, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı olarak ifade edilmektedir. Avrupa (Birliği) kimliği kendini, çeşitlilik ile homojenlik önermeleri arasında sürekli bir tehdit altında görmektedir. Bu nedenle AB nezdinde Avrupalılık kimliği açısından, hem genişlemeden kaynaklı entegrasyon sorunları hem de Birliğe üye olan Orta ve Doğu Avrupa devletlerindeki azınlık sorunları oldukça önemlidir⁴⁶³. Ayrıca Avrupalılık kimliğinin oluşmasının önündeki en büyük engel olarak ulusal kimlikler kabul edilmekte ve bu kimliklerin zayıflamasının AB açısından da büyük önem taşıdığı belirtilmektedir. Bu sürecin oluşması ya da hızlanmasında ise, çeşitli ulus-altı kimliklerin (çeşitli etnik ya da azınlık kimliklerinin) canlandırılarak ulusal kimliklerin zayıflatılması ve böylelikle uluslarüstü kimliğin (Avrupalılık Kimliğinin) kurulması veya güçlendirilmesinin sağlanabileceği ifade edilmektedir. Ancak bunlar somut verilerden çok çeşitli görüşlere dayanmaktadır⁴⁶⁴.

⁴⁶¹ Komite için bkz. Alain Pellet, “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-determination of Peoples”, **European Journal of International Law**, Vol. 3, No.1, (1992), s. 178–186; Roland Rich, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and Soviet Union”, **European Journal of International Law**, Vol. 4, No. 1 (1993), s. 36-65; Kurubaş, op. cit., s. 163.

⁴⁶² Maastricht Andlaşması ile kurulan AB Kurucu Andlaşması’nın amaç ve ilkeleri başlığı.

⁴⁶³ Canbolat, Savaş ve Barış..., op. cit., s. 217-218.

⁴⁶⁴ Zsuzsa Csergo and James M. Goldgeier, “Virtual Nationalism”, **Foreign Policy**, Issue 125 (Jul/Aug 2001), s. 76–78.

AB ile azınlıklar arasındaki ilişkinin, azınlık haklarının özellikle Avrupa merkezli gelişen temel değerler niteliğindeki insan haklarının ayrılmaz özel bir parçasını oluşturması bağlamında ele alınması gerekir. Bu noktada insan haklarından kopuk olmayan AB'nin de azınlıklarla ilgilenmesi doğal bir sonuçtur. Ayrıca AB uzmanları, ileriye yönelik olarak Avrupa'daki bir takım azınlık sorunlarının çözümünde, AB'nin büyük bir fırsat olacağını ifade etmektedirler. Günümüzde Avrupa merkezli gelişen azınlık rejimini destekleyen AB'nin bu tutumu, Avrupa'da barış, istikrar, güven ve refah ortamının tam olarak kurulması ve işletilebilmesi adına aslında bir zorunluluktur. AB, Avrupa'da geniş alanlar/coğrafyalar üzerinde hüküm süren bir yapılanma olarak kendi iç düzenlemelerini yaparken, azınlıklarla ilgili düzenlemelere de yer vermek durumundadır ki, Avrupa'da yeni milliyetçi akımlar doğarak bu akımların üzerinde Avrupalılık kimliği üzerine inşa edilme amacıyla olan AB'ne yıkıcı yönde zarar vermesin⁴⁶⁵.

Son olarak AB ile ilgili bir noktaya daha dikkat çekilmesi gerekir. AB'nin, uluslarüstü yapılanma hedefi doğrultusunda, ulus-devletlerin direnişi karşısında kendi varlığını güçlendirmek için azınlıklardan yararlanmaya çalıştığı, azınlıkların da ulus-devletlere karşı kendi varlıklarını sağlamlaştırmak ve haklarını elde etmek için AB politikalarını desteklediği ifade edilmektedir⁴⁶⁶. Bu görüşler, AB'nde yerelcilik/bölgeselcilik konularındaki tartışmalarda da ifade edilmektedir. Ulus-devletlerde güçlü/kapsamlı bir azınlık rejimi oluşturulması çerçevesinde, belli alanlarda/bölgelerde yetkinin azınlıklara devrinin gerçekleşmesi, azınlıklar temelinde kurulmuş özerk yerel yönetimlere yol açarak bölgeselciliğin ya da bölgesel devlet modelinin benimsenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum da, AB'nde gelişen bölgeselcilik anlayışını beslemektedir⁴⁶⁷.

Tüm bu analizler ve AB üyesi devletlerdeki durum genel bir biçimde değerlendirilecek olursa şu tespitin yapılması yerinde olacaktır. AB'nde, henüz tüm üye devletler açısından geçerli olan genel bir azınlık rejimi oluşmadığı ve AB üyesi her

⁴⁶⁵ Ibid.

⁴⁶⁶ Kurubaş, op. cit. ,s. 172.

⁴⁶⁷ Nicolas Bernard, "The Future of European Economic Law in the Light of Principle of Subsidiarity", **Common Market Law Review**, Vol. 33, (1996), s. 635.

devletin kendi toplumsal yapısı ve tarihsel yaşanmışlıkları çerçevesinde öznel bir azınlık hakları yaklaşımı geliştirdiği görülmektedir⁴⁶⁸. Azınlıklara ilişkin olarak AB mevzuatında bazı hükümlerin yer aldığı belirlense de, bunların azınlıklara pozitif bir takım haklar yaratmaktan uzak olduğu görülmektedir⁴⁶⁹. Ayrıca bu düzenlemelerde azınlıklara insan haklarından ayrı bir biçimde azınlık haklarının tanınmadığı da izlenmektedir. AB'nin bu güne kadar ki adımlarında, daha çok insan haklarına yönelik bir dizi karar tesis etmesi, azınlıklar konusundaki çalışmaları özellikle AK örgütüne bıraktığı yönünde bir izlenimin doğmasına neden olmaktadır⁴⁷⁰. Bu durum AB'nin, azınlıklar konusuna geçici bir konu olarak baktığı ve uluslararası yapılanmanın tam olarak başarıya ulaşması halinde ulusal ve etnik kimliklerin de anlamını yitireceği yönünde bir inanca sahip olduğu tartışmalarını yaratmaktadır. Bu tartışmalarda ayrıca, AB için azınlıkların korunmasının araçsal nitelikte olduğu ve amaca hizmet ettiği oranda destekleneceği ifade edilmektedir⁴⁷¹. Ancak AB'nin uluslararası bir entegrasyonu hedeflemesi, azınlıklar konusunda da daha somut gelişmeler yaşanacağı beklentilerini doğurmaktadır.

2. 6. Uluslararası Alanda Azınlıkların Korunmasına İlişkin Geline Aşama

1990 sonrasında, azınlıklar konusunun azınlık hakları merkezli yaklaşımla ele alınmaya başlamasıyla birlikte BM, AGİT özellikle de AK bünyesinde, her ne kadar güçlü bir denetim mekanizması ve yaptırım gücü oluşturulamamış olsa da, azınlıkların korunması ve azınlık haklarının güvence altına alınmasına yönelik daha somut adımlar atılmaya başlandığı görülmektedir. Günümüzde azınlıklar konusunda ortak standartların oluşturularak, evrensel yapının kurulduğu bir rejimden söz etmek mümkün değildir.

⁴⁶⁸ AB, örneğin üye adayı Türkiye ile de azınlıklar konusunda anlaşmazlıklar yaşamaktadır. Türkiye'nin sadece Lozan Barış Andlaşmasında belirtilenleri azınlık olarak kabul etmesi, AB'nin ise hem azınlık tanımını geniş tutmaya çalışması hem de Türkiye'yi, tam üye olan Belçika, Yunanistan gibi devletlerin dahi hala imzalamadıkları Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamaya zorlamasının altında, hukuki ve somut bir "azınlık" tanımı yapmaması yatmaktadır. Bkz. Hüseyin Kalaycı, "AB, Azınlıklardan Sınıfta Kaldı", **Stratejik Analiz**, Sayı 70, Şubat 2006, s. 44; Süleyman Sırrı Terzioğlu, Bahadır Bumin Özarlan, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Azınlıklar Sorunu", **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, s. 118-119.

⁴⁶⁹ Dilek Kurban, "Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye", **Demokrasi Platformu**, Yıl:1, Sayı:1, (Kış 2005), s. 218.

⁴⁷⁰ AB'nin özellikle 1990 sonrası süreçte azınlıklar ile yakından ilgilemeye başlamakla birlikte daha çok AGİT ve AK gibi örgütlerin çalışmalarını desteklediği söylenebilir. Bkz. Kurubaş, op. cit., s. 165-169.

⁴⁷¹ Ibid., s. 130.

Ancak azınlık hakları merkezinde bir yaklaşıma geçilerek, azınlıkların korunması ve azınlık haklarına ilişkin konularda insan hakları temelinde özel bir alan oluşturulmaya başlandığı görülmektedir.

90'lardan itibaren gelişmeye başlayan bu süreçte, daha önce teorik çerçevede de değinildiği gibi, liberal düşüncenin etkisi büyük olmuştur. Gerçi ilk başlarda ve hatta 90'lı yıllar boyunca liberallerde kendi içlerinde oluşacak azınlık rejiminin niteliği, kapsamı, olumlu/olumsuz yanları üzerinde tartışmalar yürütmüşlerdir. Liberallerin bir kısmı, azınlık haklarının, bireyin sahip olduğu insan haklarının önüne geçebileceğini belirtirlerken, bir kısmı da aslında azınlık hakları ile azınlık bireylerinin gerçek eşitliğinin sağlanacağını ve farklılıklarının korunacağını ifade etmişlerdir. Günümüze kadar ki sürece genel bir çerçevede bakılacak olursa, genel eğilimin ikinci görüş çerçevesinde olduğunun da söylenmesi yanlış olmayacaktır⁴⁷².

Liberal düşünce çerçevesinde gelişen azınlık rejiminin, evrensel olmaktan uzak, daha çok bölgesel bir karaktere sahip olduğunun da vurgulanması gerekir. Çünkü her ne kadar günümüze kadar ki süreçte BM çerçevesinde, bir takım gelişmeler olmuşsa da, bu çalışmalar daha çok insan hakları merkezli bir yaklaşımla yapıldığı için sınırlı seviyede kalmıştır. Ancak AGİT ve AK bünyesinde, BM'e göre, daha somut gelişmelerin yaşandığı tespit edilmektedir. Bu gelişmelerde AGİT ve AK'nin BM'ye göre daha ön planda olmasının nedenlerinden biri, öncelikle azınlık sorunlarında merkezi Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan sorunların alması ve bir diğeri de, insan hakları ile demokrasi konularında Avrupa kıtasının dünyanın diğer bölgelerine göre belli bir gelişmişlik düzeyine sahip olması olarak belirlenebilir⁴⁷³.

Günümüzde artık azınlık sorunları, ulus-devletlerin sınırları içinde kalan bir mesele olmaktan çıkmış ve uluslararası ilişkilerin ilgi odağı haline gelmiştir. Azınlık sorunlarının uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici bir boyutunun olması bu ilginin temel nedenlerinden biridir. Bu boyut beraberinde, azınlık hakları konusunda belli bir

⁴⁷² Kymlicka, Çokkültürlü..., op. cit., s. 15-16.

⁴⁷³ Kurubaş, op. cit., s. 86.

standartlaşmayı getirmiştir. Ancak bununla birlikte bu kez de oluşan azınlık rejiminin ulus-devletlerin zayıflamasına yol açması konusu tartışılmaya başlanmıştır⁴⁷⁴.

Azınlıklar konusunun tamamen liberal düşünceler çerçevesinde şekillendiğini söylemek de mümkün değildir. Hatta aksine realizmin etkisi de devam etmektedir. Çünkü azınlık rejimi halen devlet egemenliği, toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı gibi ilkelerle birlikte ele alınmaktadır. Azınlıkların kaderini dolayısıyla azınlık haklarının tanınması ve kapsamının ne olacağını, ulus-devletler belirlemeye devam etmektedir. Azınlık sorunlarının, devletlerin güvenlik algılamalarındaki önemli yeri, gelişmelerin bu yönde olmasını da sürdürmektedir. Bu süreç günümüzde, devletlerin azınlıklara yönelik bir takım hakları tanıyıp bunlara ilişkin güvenceler sunması ve azınlıkların da devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösterme ödevleri kapsamında sürmektedir⁴⁷⁵. Ancak AB gibi kısmen uluslararası karakteristik özelliklere sahip yapılanmaların ilerleyen yıllarda daha somut adımlar atmaları sürece yönelik olumlu bir ivme kazandırabilecektir. Bu noktada AB'nin de en azından günümüzde geldiği aşamada, bundan uzak olduğu söylenebilir. Çünkü daha öncede değinildiği gibi en son kabul edilen (ancak halen yürürlüğe girmemiş olan) Lizbon Andlaşması'nın da 3a/2. fıkrası ele alınacak olursa, AB içinde de realizmin etkisini yitirmediği açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Azınlık hakları konusunda bu güne kadar yaşanan gelişmeler, hem ilerlemeleri/olumlu gelişmeleri hem de eksiklikleri bir arada içermektedir. Azınlıklar konusunda öncelikle olumlu gelişmeler tespit edilecek olursa, 1990 öncesinde insan hakları merkezinde değerlendirilen azınlıklar konusunun artık daha kapsamlı bir biçimde azınlık hakları merkezli yaklaşımlarla ele alınmaya başlandığının belirtilmesi gerekir⁴⁷⁶. İkinci olumlu gelişme, azınlık haklarının tanınmasında bireysel haklardan kolektif haklara yönelik bir eğilimin varlığıdır. Gerçi her ne kadar kolektif hak özelliği açık bir biçimde tanınarak “azınlık grubunun hakkı” şeklindeki ifadelerle yer vermek yerine “azınlık grubuna mensup bireylerin hakları” ifadeleri kullanılsa da, örneğin ana dilde eğitim hakkının kolektif niteliği düşünülecek olursa bu hakkın tanınması

⁴⁷⁴ Pazarcı, Uluslararası Hukuk Cilt I, op. cit. s. 169–170.

⁴⁷⁵ Kurubaş, op. cit., s. 87.

⁴⁷⁶ Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, op. cit., s. 115-117.

temelinde, bu eğilimi saptamak mümkündür. Bir diğer gelişme ki bu aynı zamanda bir eksiklik olarak da değerlendirilebilir; azınlıklara (daha çok) kültürel ve dilsel hakların tanınmasıdır. Bu yaklaşımla, azınlık kimliklerinin kültürel yönleri canlı tutularak, bu yönlerin geliştirilmesine/yaşatılmasına yoğunlaşmakta ve böylelikle siyasallaşmaları engellenmeye çalışılmaktadır⁴⁷⁷.

Yeni azınlık politikalarının merkezinde yer alan “*yerel ya da özerk yönetim*” kavramları da, bu konudaki gelişmeler de olumlu birer adım olarak değerlendirilmektedir. Azınlık hakları ile ilgili uluslararası belgeler, yerel ya da özerk yönetim taleplerini, azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi için gerekli koşulların yaratılması amacıyla bir araç olarak ele almakta, bu belgelere taraf olan devletlerde bu yönde yükümlülükler üstlenmektedirler⁴⁷⁸. Gerçekte yerel özerklik/yönetim, yeniden yapılanan dünyada öne çıkan kavramlardan biridir. Yerel ya da özerk yönetim, azınlık haklarının eşitlik ilkesi temelinde kurulan klasik çerçevesinden de köklü bir kopuşu temsil etmektedir. Çünkü bu hak azınlıkların ulusal devlet içinde ayrımcılığa uğramadan çoğunlukla birlikte yaşamalarına yönelik olmaktan çok, merkezi otoritenin yerel otoritelere devrini sağlamaya yönelik daha çok çoğunluktan ayrılmayı/uzaklaşmayı öngören bir model olarak görülmektedir⁴⁷⁹.

Azınlık rejiminin bir takım olumsuz yanları/eksiklikleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tarihsel süreçteki örneklerde de görüleceği gibi, azınlıkların bir dış politika aracı olarak (aynı insan haklarının dış politika aracı olması gibi) kullanılmaları sorunudur. Hatta günümüzde bu öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, bir devletin uygar bir devlet olarak kabul edilmesinin ölçütü, insan hakları ile birlikte azınlık haklarını da tanıması ve güvence altına almasından geçmektedir. Bu durumun da kimi zaman ilgili devlet üzerinde (Türkiye örneğinde olduğu gibi) bir baskı aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir diğer eksikliği/olumsuzluğu ise, azınlık sorunlarının ileride devletler arasında bir çatışma alanı olmasını engelleyecek, bağlayıcı ve güçlü bir hukuki mevzuat oluşturulmaktan kaçınılması, daha çok genel ve siyasi nitelikte düzenlemelerin tercih

⁴⁷⁷ Kurubaş, op. cit., s. 89.

⁴⁷⁸ Jan E. Helgesen, “Protecting Minorities in the Conferene on Security and Cooperation in Europe (CSCE) Process”, **International Journary on Group Rights**, Vol 2/1, 1994, s. 26–27.

⁴⁷⁹ Özdek, op. cit., s. 315-316.

edilmesidir. Devletlerin yine devreye giren realist kaygıları bu kuralların oluşumu yönünde somut adımlar atmaktan kaçınmalarına ve bu eksikliğin de devam etmesine neden olmaktadır⁴⁸⁰.

Azınlıklarla ilgili tartışmaların devam ettiği birçok alt başlık bulunmaktadır. Bunlardan biri, azınlık statüsünün ‘*vatandaşlık*’ ile birlikte ele alınması ve yabancıların, sığınmacıların, çingenelerin⁴⁸¹ (romen), göçmen işçilerin azınlık rejimi dışında tutulmalarıdır. Azınlıklar konusundaki bir diğer tartışma, daha önce içeriğine ilişkin bilgi sunulan, çok kültürlülük taleplerinin karşılanması ve öz yönetim hakkının tanınması konuları etrafında devam etmektedir. Günümüzde süren bir diğer temel tartışma konusu ise, çokkültürcülük politikalarının takibi ile azınlıkların daha da marjinalleşmesine neden olup olunmayacağı veya azınlıkların kendi içlerine kapanarak diğer kültürlerden uzaklaşmaları ve yine ayrılıkçı taleplerin oluşması sürecinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir⁴⁸². Bu tartışmalar AB nezdinde de devam eden tartışmalardır ve konular kendi içlerinde azınlıklarla ilgili olumlu adımlar olarak ifade edilseler de, daha önce de değinildiği gibi, önemli eksiklikler ve tehlikeler içermektedirler.

Günümüzde artık azınlıklarla ilgili temel bir takım ilke ve normlar ortaya çıkmıştır. Ancak karar alma, yaptırım ve denetimin etkin bir biçimde sağlanması konularında, önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bu konularda en önemli adımları atmış yapılanma AGİT’tir. AGİT, insani boyut mekanizması çerçevesinde, diplomatik kanallarla bilgi alışverişi sağlayarak, ikili toplantılar, insani boyut konferansları düzenleyerek bu karar alma/yaptırım sürecini işletmeye çalışmaktadır. Bu sistem, üye devletlerden birinin bir başka devlete yönelik azınlıklar konusunda tespit ettiği bir ihlale ilişkin şikâyette bulunması ile başlamaktadır. Bu şikâyet durumunda hakkında şikâyette

⁴⁸⁰ Kurubaş, op. cit., s. 90-91.

⁴⁸¹ Çingeneler (Romani-Gypsies), BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komisyonu’nun 6.03.2001 tarihli raporunda, dezavantajlı azınlıklar olarak nitelendirilmişlerdir. Gezici topluluklar olarak bilinen çingenelerin büyük çoğunluğu yerleşik bir yaşama geçmekle birlikte, her an yerleştikleri yeri terk edebileceklerine dair bir alışkanlıklarının bulunması onların uyruklukları konusunda ciddi hukuki düzenlemelerin de yapılmasını zorlaştırmaktadır. Çoğunun pasaport bir yana bırakılacak olursa, bir kimlik kartları dahi bulunmamaktadır. Bkz. Foreign Affairs, “Roma Rights, Roma Wrongs”, 81/2:1, 2002’den aktaran Okutan, op. cit., s. 63.

⁴⁸² Füsün Üstel, “Yurttaşlık ve Demokrasi”, Ulusal, Uluslarüstü ve Uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 49’dan aktaran, Kurubaş, op. cit., s. 92.

bulunulan devlet, bilgi talebini yanıtlamak ve ikili toplantılara katılmak zorundadır. Bu mekanizma sorunun çözümünü tam olarak sağlayamasa da konunun uluslararası zemine taşınarak kamuoyu baskısı oluşturulmasına yol açmakta ve böylelikle ilgili devleti somut adımlar atmaya zorlamaktadır⁴⁸³.

Sonuç olarak, evrensel düzeyde olmasa da en azından bölgesel olarak Avrupa merkezinde, azınlıklar konusunda zayıf da olsa bir alt rejimin (insan hakları içinde özel bir alan olarak) oluştuğunu/oluşmaya başladığını tekrar hatırlatmak gerekir. Ancak, bu rejimin de her ne kadar bir takım ortak standartlar oluşturulsa da ulusal bir takım muafiyetlere olanak tanıdığı görülmektedir. Temel sorun, azınlıklar konusunun hassas bir husus olması ve güvenlik algılamalarında ön sıralarda yer alması nedenleriyle, devletlerin bu alanda uluslararası yükümlülük altına girmekten çekinmeleridir. Azınlıklara ilişkin ortak kabul gören bir tanımının yapılamamasının temelinde yatan çekince de budur. “*Topraklarında azınlıkların bulunduğu katılımcı devletler*” gibi terimlerle azınlıkların varlığını kabul etmek veya etmemek devletlerin seçimine bırakılmaktadır. Azınlıklara çeşitli haklar tanınması durumunda ayrılıkçı eğilimlerin güçleneceği endişesi, devletlerin bu alanda yükümlülük altına girmekten kaçınmalarına neden olmaktadır⁴⁸⁴. Bu nedenle ulusal alandaki gelişmeler ne kadar yavaşsa bunları tetikleyecek uluslararası alandaki gelişmeler de bir o kadar yavaş seyretmektedir. En azından yakın gelecekte, bu sürece ivme katacak önemli bir adımın olmayacağı da öngörülebilmektedir.

⁴⁸³ Konuralp Pamukçu, “İnsan Hakları Konusunda Uluslararası Örgüt ve Devlet İlişkisi: AGİT-Türkiye”, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, içinde s. 54-56.

⁴⁸⁴ Nas, “Avrupa Parlamentosu...”, op. cit., s. 386-387.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜVENLİK VE İNSAN HAKLARI ÇERÇEVESİNDE YUNANİSTAN'DA AZINLIKLAR

Azınlık sorunlarının doğuşu ve gelişiminde etkili olan faktörler, güvenlik ve insan hakları boyutlarıyla birlikte, tarihsel, kavramsal ve teorik çerçevede birinci ve ikinci bölüm kapsamında analiz edilerek belirli verilere/sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Tüm bu analizlerde güvenlik ve insan hakları boyutlarının, azınlık sorunlarının olumlu/olumsuz değişim ve gelişiminde etkisinin büyük olduğu gözlenmektedir. Ulus-devletlerin azınlıkları güvenliklerine yönelik büyük bir tehdit olarak algılamaları çerçevesinde azınlık sorunlarının arttığı/olumsuz bir seyir içerisine girdiği; azınlıkların insan hakları bağlamında ele alınarak haklarının güvence altına alınması yönünde bir takım politikaların gelişmesi durumunda da bu sorunların azaldığı/olumlu bir sürece girildiği gözlenmektedir.

Azınlık sorunlarına ilişkin yer verilen tüm bu kavramsal, tarihsel ve teorik analizler, azınlıkların ve ulus-devletlerin karşılıklı talepleri ve uluslararası alanda bu sorunların çözümüne ilişkin yaşanan gelişmeler bu bölüm kapsamında bir ulus-devlet örneği üzerinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede örnek olarak da, bir ulus-devletin tüm niteliklerini sergileyen, ülke toprakları üzerinde yaşayan birçok azınlık grubuna sahip olan ve bu gruplarla etnik, dilsel, dinsel azınlık kimliklerinin tanınması ve haklarının güvence altına alınması konularında sorunlar yaşayan “*Yunanistan*” ele alınacaktır.

Bu bağlamda öncelikle, Yunanistan’da azınlıkların ve azınlık sorunlarının ortaya çıkmasında etkisi olan ulus-devletin oluşumu ve ulus-inşa süreçleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise, Yunan toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların, ulus-devletin kurulmasından günümüze kadar geçen süreçte ne tür sorunlar yaşadıkları ve bu sorunlarda olumlu/olumsuz dönemler bulunup bulunmadığı incelenecektir. Tüm bu bilgiler çerçevesinde de en son olarak, gerek Yunanistan’ın azınlık politikaları gerek uluslararası alanda yaşanan gelişmeler ve Yunanistan’ın bu gelişmeler içerisindeki yeri bağlamında, mevcut sorunların geleceğine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılacaktır.

1. Tarihsel Çerçeve: Yunanistan Örneğinde Azınlıkların ve Azınlık Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Coğrafi açıdan hem Avrupa, hem Balkan hem de Akdeniz ülkesi olan Yunanistan, diğer Balkan devletlerinin aksine karaya sıkışıp kalmadığı, denize kıyısı olduğu için Batı ile ilişkilerini yoğun düzeyde kurmuştur. Yunanistan'ın bulunduğu bu jeopolitik ve jeostratejik konum da Batı ile ilişkilerinin her zaman için olumlu bir çizgide seyretmesinde belirleyici olmuştur. Resmi adı “Helen Cumhuriyeti” (Yunanca “*Ellasya*” da “*Elleniki Dimokratia*”) olan ve Harita-1’de de görüleceği gibi, Balkan yarımadasının güneydoğu kesimini kapsayan Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve Türkiye ile sınıra sahiptir. Ayrıca ülke toprakları, (İon (İonya) Adaları ile Ege Adaları gibi) birçok adayı da içermektedir. Sahip olduğu bu coğrafi konum, azınlıklara ilişkin politikalarının oluşumunda büyük önem taşımaktadır.

Harita-1: Günümüzde Yunanistan'ın Sınırları ve Komşuları⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html#People> (e. t. 26.05.2008).

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması hem Balkan tarihi hem de Osmanlı tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Yunanistan, Osmanlı'nın Balkan topraklarında bağımsız olan ilk devlettir ve bu bağımsızlık Osmanlı'nın diğer topraklarındaki bağımsızlık hareketleri için de örnek oluşturmuştur⁴⁸⁶. Ancak, bağımsız bir devlet olarak dünya devletleri arasında yerini alan Yunanistan, bağımsızlığını kazandığı tarihten bu güne kadar bir dizi sorunla uğraşmaktadır. Tarihsel geçmiş ve ulus-inşa sürecinin ele alınacağı kısımlarda da görüleceği gibi, bu sorunlar, çok çeşitli olmakla birlikte, temelde komşuları ile yaşadığı problemler etrafında şekillenmektedir. Bu sorunların temelinde de, Yunanistan'ın güvenlik algılamaları önemli bir yer tutmakta ve özellikle ülke toprakları üzerinde yaşayan azınlıklar bağlamında algıladığı tehditler bu sorunların nihai çözüme kavuşturulmasını engellemektedir.

Yunanistan'ın azınlıklar bağlamında şekillenen güvenlik algılamalarının ve günümüzde de devam eden sorunlarının analizi için öncelikle tarihsel sürecin değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü tarihsel çerçevede Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma ve ulus-inşa süreci, azınlıkları/azınlık sorunlarını ortaya çıkarmanın yanı sıra güvenlik algılamalarının şekillenmesinde de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle öncelikle tarihsel süreçte Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma ve ulus-inşa süreçleri ele alındıktan sonra, ülke sınırları içinde mevcut etnik, dilsel, dinsel veya kültürel gruplara yönelik güvenlik ve insan hakları bağlamında takip edilen politikaların/uygulamaların analiz edilmesi doğru bir yöntem olacaktır.

1. 1. Yunanistan'ın Tarihsel Geçmişi

Tarihçiler, Yunanistan tarihini üç büyük bölüme ayırırlar; Eski Yunan tarihi⁴⁸⁷ (M.Ö 2000–146), Orta Devir-Bizans tarihi (Romalıların M.S. 395 yılında ikiye ayrılması ile başlar) ve Modern (Yeni) Yunanistan tarihi. Osmanlı'nın 1453 yılında İstanbul'u fethetmesi, Yunan tarihinin ikinci evresinde önemli bir dönüm noktası

⁴⁸⁶Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 166.

⁴⁸⁷Bu çalışmada, Yunanistan'ın tarihsel geçmişi incelenirken, modern veya yeni Yunanistan tarihi ile başlanmakta; diğer dönemlere sadece Yunan ulus-inşa süreci analiz edilirken konuyla bağlantısı çerçevesinde değinilmektedir. Eski Yunan tarihine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuz Tekin, **Eski Yunan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004; Ksenophon, **Yunan Tarihi (ΕΛΛΗΝΙΚΑ)**, Çeviren: Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

niteliğindedir. Çünkü bu gelişme ile dünya üzerinde bir Yunan Devleti kalmamış⁴⁸⁸ ve Yunanistan toprakları bir Osmanlı eyaleti olmuştur. Yunanlılar 400 yıl kadar bir Osmanlı tebaası olarak, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Yunan devletinin kuruluşunda 1821 yılında yaşanan Yunan İsyanının etkisi büyüktür. Bu isyanın gerçekleşmesinin temelinde önemli etkenler/nedenler yer almaktadır. Öncelikle Osmanlı'nın yönetim şekli bu süreçte belirleyici bir role sahiptir. Osmanlı'nın hâkimiyeti altına aldığı topraklarda din özgürlüğünü hâkim kılması, gayrimüslimlerin dini temsilcilerine/kurumlarına dokunulmaması ve bu tutumun Mora Yarımadası'nın alınmasıyla o topraklarda da uygulanması önemlidir. Çünkü Ortodoks halkın temsilcileri (papazlar) ve kurumları (Rum Ortodoks Kilisesi) bu özgürlük ortamında Rum halkı üzerinde liderliklerini pekiştirmişler ve Yunan ayaklanmasında da çok aktif rol oynamışlardır⁴⁸⁹. Bir diğer etken, Rumların kendi içlerinde kültürel alanda yaşadıkları değişim ve gelişmelerdir. Eski Yunan dilinin canlandırılması gibi örneklerde de görüleceği üzere, 19. yüzyılın başlarında bir Yunan ulus bilinci oluşmaya başlamıştır. Ayrıca yeniçağın başlarında hümanizm ve Rönesans hareketlerinin etkisiyle Avrupalı aydınların eski Yunan kültürü ile teması da süreçte belirleyici olmuştur⁴⁹⁰. Böylelikle bir Yunan hayranlığı/dostluğu oluşmuştur. Yunan İsyanı'nda bu gibi iç etkenlerin yanı sıra dıştan gelen etkenler/kışkırtmalar da (bu noktada Rusya öne çıkan devletlerden biridir) önemlidir⁴⁹¹. Fransız İhtilali'nin etkileri, Napolyon Savaşları, Osmanlı'nın son dönemde katıldığı savaşların hemen hepsini kaybetmesi gibi gelişmeler bunlardan sadece birkaçıdır. Kayıplardan en büyüğünü büyük bir Ortodoks nüfusa sahip Rusya'ya karşı veren Osmanlı'nın bu durumu, diğer Ortodoks halk olan Yunanlıları da cesaretlendirmiştir⁴⁹².

Yunan İsyanı'na temel teşkil eden olaylar, aslında Mora İsyanı ile başlamıştır. Aslında Yunan ulusal hareketi, İstanbul ve Odessa gibi büyük ekonomik merkezlerde olgunlaşmakla birlikte, isyan Rum nüfusunun çoğunlukta olduğu Mora ve ona yakın

⁴⁸⁸ Yunan ulus-inşa süreci değerlendirilirken ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi Bizans dönemi, Yunan tarihsel sürecinin önemli bir parçası olarak ele alınmaktadır.

⁴⁸⁹ Rum Ortodoks Kilisesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Münir Yıldırım, **Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

⁴⁹⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 10.

⁴⁹¹ Armaoğlu, 19..., op. cit., s.166-167.

⁴⁹² Charles A. Frazee, *The Orthodox Church and Independent Greece 1821–1852*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, s. 9'dan aktaran, Yıldırım, op. cit., s. 67.

adalarda üst düzeye ulaşmıştır⁴⁹³. Rumların bağımsızlık için harekete geçmelerinde ilk adım, 1814 yılında Etniki Eteryia derneğinin kurulmasıdır. Bu derneğin çabaları ve Rusya'nın desteği ile Mora'da başlayan ayaklanma kısa sürede tüm yarımadaya yayılmış⁴⁹⁴ ve Rusya'nın konuyla ilgili harekete geçmesi diğer devletleri de tetikleyerek konu uluslararasılaşmıştır. Yunan İsyanı'nın başlamasına kadar ki sürecin şekillenmesinde ve daha sonrasında Yunanistan devletinin kuruluşunda Avrupa'da eğitim görmüş, aydın Fenerliler (Phanariot) önemli roller üstlenmişlerdir. Dolayısıyla Yunan İsyanı, siyasal ve kültürel temele de sahip bir biçimde gelişmiştir. Bu isyan sürecinde Yunan halkı, 1822 yılında bir meclis toplayarak bağımsızlığını ilan etmiştir⁴⁹⁵. Sürecin Yunan halkı adına olumlu bir biçimde devamında da özellikle İngiltere, Rusya ve Fransa gibi devletler etkili olmuşlardır. Ancak Mora İsyanı, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın birliklerinin desteği ile Osmanlı tarafından bastırılmıştır⁴⁹⁶. Bu isyan bastırılmıştır, ancak başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin (Fransa ve Rusya'da diğer önemli devletlerdir) Osmanlı'ya karşı cephe almaları Yunanistan'ın bağımsızlık sürecini kolaylaştırmıştır.

Rusya ve İngiltere, 4 Nisan 1826 tarihinde imzaladıkları Petersburg Protokolü ile özerk bir Yunanistan kurulması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu protokole göre, Yunanistan içişlerinde bağımsız bir devlet olacak ve Yunanistan topraklarında Türk uyruklular buralardan çıkarılacaktı, ancak Osmanlı Devleti bu Protokolü kabul etmedi. 6 Temmuz 1827'de Rusya, İngiltere ve Fransa arasında Petersburg Protokolü'nü onaylayan I. Londra Protokolü imzalandı. Ancak Osmanlı bu Protokolü'de kabul etmedi ve bunun üzerine Navarin'de demirlemiş Osmanlı-Mısır donanması İngiltere-Rusya-Fransa birleşik güçlerince yakıldı. Bu gelişmelere rağmen Osmanlı İmparatorluğu özellikle Rusya'nın isteklerini kabul etmeyince Rusya, Osmanlı devletine savaş açtı. 1828 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı'nın bu savaşta yenilmesiyle sonuçlandı. 26 Nisan 1828 tarihinde Londra'da tekrar bir araya gelen

⁴⁹³ Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 55.

⁴⁹⁴ Yunan İsyanı sırasında özellikle Müslümanlara karşı girişilen acımasız tutumlar için bkz. Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 4-13.

⁴⁹⁵ Yıldırım, op. cit., s. 67. Ancak İsyan bastılınca bu ilanın da bir anlamı kalmamıştır.

⁴⁹⁶ Rusya bu dönemde, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması ile tüm Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmiştir. Bu durum, Ortodoks nüfusa sahip Balkanlarda bağımsızlık hareketlerinin artmasının önemli bir nedeni olarak kabul edilmektedir.

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında II. Londra Protokolü imzalandı. Bu Protokol gereğince de bu devletler Mora yarımadasının tümünü ve Ege denizinin ortalarına kadar uzanan Kiklad adalar grubunu korumaları altına aldılar⁴⁹⁷. 14 Eylül 1829 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Edirne Andlaşması imzalanmıştır. Bu andlaşmaya göre Osmanlı devleti Petersburg Protokolü'nü onaylamıştır. 13 Şubat 1830 tarihinde Rusya, İngiltere ve Fransa III. Londra Protokolü'nü imzalayarak Yunanistan'a bağımsızlık vermişler ve sınırlarını belirlemişlerdir. 24 Nisan 1830 tarihinde de Osmanlı II. Londra Protokolü'nü onaylayarak bağımsız Yunanistan devletinin varlığını kabul etmiştir. Böylelikle Yunanistan 1830 yılında bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır⁴⁹⁸. Krallık şeklinde belirlenen yönetim, 1862 yılına kadar Kral Otto tarafından⁴⁹⁹, 1862–1867 yılları arasında da Kral Otto'dan sonra tahta geçen (Danimarka kökenli) I. George hanedanı tarafından yönetilmiştir⁵⁰⁰. Sonuçta bağımsız bir Yunanistan ortaya çıkmıştır. Ancak bu devlet, kuruluşu itibarıyla küçük ve fakir bir Balkan ülkesi olarak, hem Yunan liderlerinin hem de Fenerli Rumların hayallerinde yer alan yeniden kurulacak Bizans İmparatorluğu'na çok az benzemektedir⁵⁰¹.

1843–1975 yılları arasında Batı ile Yunanistan arasında kurulan ilişki, Yunan devletinin ulusçuluğunun yansıması olan Büyük Ülkü (Megali İdea) projesine⁵⁰² ve Batılı güçlerinde küresel güç olma yönündeki çekişmelerine konu olmuştur. Genel anlamda bütün Yunanlıları tek devlet altında toplamayı öngören bu ideoloji de, hedef Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktır. Büyük Yunanistan'ın yaratılmasına ilişkin bu proje, ilk kez, 1844 yılında Kral Otto'nun başbakanı Ioannis Koletis tarafından dile getirilmiş⁵⁰³ ve Kral Otto, Megali İdea'ya dört elle sarılmıştır. Bu

⁴⁹⁷ Yunanistan'a bağımsızlık kazandırılması ile bu topraklar ona devredilecektir. Bu tarihsel gelişmelerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Charles and Barbara Jelavich, **The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920**, Volume VIII, University of Washington Press, Seattle and London, 2000, s. 38–52.

⁴⁹⁸ Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında yeni bir süreci başlatmıştır. Bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 217–219; Armaoğlu, 19. Yüzyıl, op. cit., s. 102–103.

⁴⁹⁹ Kral Otto idaresindeki Yunanistan'a ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar**, Çeviren: İhsan Durdu (1–3. bölümler), Haşim Koç-Gülçin Koç (4–7. Bölümler), Küre Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 280–290.

⁵⁰⁰ Armaoğlu, 19., op. cit., s. 186.

⁵⁰¹ Jelavich, **Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar**, op. cit., s. 253–254.

⁵⁰² Megali İdea'nın Yunan ulus-inşa sürecindeki yeri tartışılmazdır. Bu nedenle bu proje ilgili kısımda ayrıntılı olarak analiz edilecektir.

⁵⁰³ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 48; Michael Llewellyn Smith, **Yunan Düşü**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 15–39.

proje, kısa sürede Yunanistan dış politikasının en önemli konusu haline gelmiştir. Çünkü bu proje, iç politikadaki bir takım sorunların ve ulus-inşa sürecindeki aksaklıkların üstünü öretecek bir araç, diğer yandan da Batı ile Yunanistan arasındaki ilişkileri geliştirecek bir kanal niteliğindedir⁵⁰⁴.

Yunanistan, Mora yarımadası ve kuzeydeki bir takım topraklar üzerinde bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Yunanistan topraklarının sınırlarının belli olması adına süreç, bu noktada sonlanmamıştır⁵⁰⁵. Yunanistan bağımsızlığını kazanmakla birlikte topraklarını istediği büyüklükte elde edememiştir. Ancak ilerleyen süreçte yaşanan gelişmelerle bu topraklar, gerek iç gelişmelerin etkisi, gerek uluslararası bir takım düzenlemelerle veya sınırlı olmakla birlikte zaman zamanda savaşarak genişletilmiştir. Topraklarının genişlemesine yol açan bu tarihsel gelişmelerden ilki, I. George'un tahta geçmesi ile İngiltere tarafından 1809 yılında işgal edilen ve 1815 Viyana Kongresi ile hukuken de sahip olduğu yedi adayı (İngiltere, belgelerinde İyonyen Adaları olarak geçmektedir) 1864 yılında Yunan himayesine bırakmasıdır. Yunanistan, hiç savaşmadan bu adaları ülke topraklarına katmıştır. Mayıs 1881 yılında yapılan II. İstanbul Andlaşması ile de Yunanistan mevcut sınırlarını Teselya'nın büyük bir kısmı ve Larissa'yı içine katarak genişletmiştir⁵⁰⁶. 1912 tarihli I. Balkan Savaşları sırasında Yunanlılar Selanik ve Yanya'yı almışlardır. Haziran 1913 yılında başlayan II. Balkan Savaşı sonrasında 10 Ağustos 1913 tarihinde Balkan devletlerinin kendi aralarında imzaladıkları Bükreş Andlaşması'yla Yunanistan, Kavala'yı almıştır⁵⁰⁷. Ayrıca 14 Kasım 1913 tarihinde Osmanlı ile imzalanan Atina Barışı'yla da Girit'in kesin olarak Yunanistan'a bırakılmasına karar verilmiştir⁵⁰⁸.

⁵⁰⁴ A. Şevket Ovalı, "Tarihsel Bir Perspektiften Batı-Yunanistan İlişkisinin Siyasal Arka Planı (1821–1945)", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 62–1, Ocak-Mart 2007, s. 173.

⁵⁰⁵ Armaoğlu, 19. yüzyıl, op. cit., s. 166.

⁵⁰⁶ Ibid., s. 546.

⁵⁰⁷ Balkan Savaşlarıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Aram Andonyan, **Balkan Savaşı**, 2. Baskı, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

⁵⁰⁸ Girit bu andlaşma ile Yunanistan hâkimiyetine girmiştir. Ancak bu aşamaya kadar Girit'te yaşanan süreç o kadar kolay olmamıştır. Sürece ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl**, Çeviren: Zehra Savan (1–6. Bölümler), Hatice Uğur (7–10. Bölümler), Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41–46; A. Gül Tokay, "II. Meşrutiyet Dönemi Dış İlişkileri: 1908–1914", Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2004, içinde s. 49. 1913 tarihli Atina Barışı, Lozan Barış Andlaşması öncesi önemli bir gelişmedir ve Yunanistan'da yaşayan azınlıklara ilişkin hükümler de içermektedir. İlerleyen kısımlarda bu konu ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Yunanistan, Balkan Savaşları sonrasında 12 ada (bunlar İtalya hâkimiyetinde idi) ve özellikle boğazlara yakın adalardan Meis, Gökçeada ve Bozcada dışındaki adaları da topraklarına katmıştır⁵⁰⁹. Balkan Savaşları sonunda Yunanistan topraklarını, %68 artırarak 25.014 mil kareden 41.933 mil kareye çıkartmıştır⁵¹⁰. Yunanistan'ın sınırlarının son halini alması ise, I. Dünya Savaşı ile gerçekleşmiştir. Büyük güçler arasındaki fikir ayrılıklarını iyi değerlendiren Yunanistan, Balkan Savaşları sırasında Girit, Sakız, Sisam, Midilli adalarını, Selanik ve Epir bölgesinde geniş toprakları sınırları içerisine katmıştır. Ancak Yunanistan, 1897 tarihinde gerçekleşen Osmanlı-Yunan savaşında yenilmiş, fakat Balkan Savaşları sırasında kazandığı başarılar ile I. Dünya Savaşı'na girmiştir. I. Dünya Savaşı'nı topraklarını Megali İdea çerçevesinde genişletmek için büyük bir fırsat olarak gören Yunanistan, 1922 yılında tarihinin en büyük bozgunlarından birini yaşamıştır⁵¹¹. Bu bozgun, Batı ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde de bir kırılma etkisi yaratmıştır. Şöyle ki, Batı'dan beklediği desteği göremeyen ve Anadolu'da ağır bir yenilgiye uğrayan Yunanistan⁵¹², Batı ile kurduğu ilişkiyi Megali İdea'nın ekseninden çıkartarak küresel dinamikler çerçevesine yerleştirmeye başlamıştır⁵¹³.

Yunanistan, bir devlet olarak ilk defa 1830 yılında ortaya çıktığında, ilk önce mutlak monarşi ile daha sonra ise meşruti monarşi ile yönetilmiştir⁵¹⁴. 1844 yılında kabul edilen ilk anayasa ile kurulan meşruti monarşiden itibaren Yunanistan'da seçimlerle yönetimler oluşturulmaya başlansa da, bu seçimler her zaman adil bir biçimde yapılmamıştır. I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasında Yunanistan, Krallık ile Cumhuriyet rejimi arasında gidip gelmiştir.

⁵⁰⁹ Ayrıca savaş sonrasında toplanan Londra Elçiler Konferansı'nda Yunanistan'ın, adalardaki Müslüman halkın azınlık haklarından tam olarak yararlanmasını sağlaması kararlaştırılmış ve bu yönde alınan kararlar, 13 Şubat 1914'de Yunanistan Hükümetine, 14 Şubat 1914'de de Osmanlı İmparatorluğu'na bir nota ile bildirilmiştir. Ancak bu kararlar Yunanistan tarafından tam olarak uygulanmamıştır. Bkz. Armaoğlu, 19..., op. cit., s. 651-694.

⁵¹⁰ Ibid.

⁵¹¹ Clogg, Modern..., op. cit., s. 87.

⁵¹² Bu yenilgi, Yunanistan'da "*Küçük Asya Felaketi*" olarak adlandırılır ve Yunan ulusal bilicinde önemli travmalar yaratmıştır.

⁵¹³ Ovalı, op. cit., s. 186-187.

⁵¹⁴ M. Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821-1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:85, Ankara, 1988, s. 25-141; Clogg, Modern..., op. cit., s. 65-125.

1923 yılında yapılan halk oylamasıyla Yunanistan'da Cumhuriyeti ilan edilmiş ancak 1926 yılında General Theodoros Pangalos diktatörlüğünü ilan etmiştir. Ancak bu süreçte 1926 yılında son bulmuştur. 1933 yılında bir darbe girişimi yaşanmış, 1935 yılında monarşiye tekrar dönülmüştür. Ancak bu da uzun sürmemiş 1936'da tekrar diktatörlük ilan edilmiştir. Metaksas diktatörlüğü diye adlandırılan bu dönem, Almanların Yunanistan'ı işgal ettikleri 1941 yılına kadar sürmüştür⁵¹⁵. Bu noktada sadece Yunanistan için değil tüm Balkanlara yönelik olarak Yerasimos'un şu ifadelerine değinilmesi yerinde olacaktır: *“iki imparatorluğun (Osmanlı ve Avusturya Macaristan) kalıntıları üzerinde kurulan ulus-devletler, sosyal sorunların daha da karmaşıklaştırdığı etnik sorunlarını çözemeyince, birer birer diktatörlerin kucağına düşmüşlerdir”*⁵¹⁶.

1940–1944 yılları arasında, yani II. Dünya savaşı sırasında İtalyan, Alman ve Bulgar işgaline uğrayan Yunanistan'da 1947 yılında yapılan bir halkoylamasıyla II. George idareyi eline almıştır. Daha sonra yerine kardeşi Paul-I geçerek monarşiyi devam ettirmiştir. Ancak bu dönemde 1943 yılı itibarıyla ülkede iç savaş başlamış ve 1949 yılına kadar sürmüştür⁵¹⁷. Komünistler ile milliyetçiler arasında yaşanan bu iç savaş Amerika'nın da desteği ile bastırılmış, ayrıca bu dönemde Yunanistan NATO üyeliğine (1952) kabul edilmiştir⁵¹⁸. 1963 yılına kadar Karamanlis hükümetince yönetilen ülkede 1963'de yapılan seçimleri Merkez Partisi kazanmıştır. Ancak bu tarihten itibaren ülke içinde yeniden karışıklıklar çıkmıştır. 1949–1967 yılları arasında meşruti monarşi ile yönetilen ülkede 1967–1973 arasında askerinin gerçekleştirdiği bir darbeye kral ülkeyi terk etmiş⁵¹⁹ ve 1953 Anayasası'nda yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak rejimde şeklen değişiklik yapılması yoluna gidilmemiş, Kral yerine cunta tarafından seçilen bir naip (temsilci) devlet başkanlığı makamında bulunmuştur⁵²⁰. 1973 yılında ise, başkanlık sistemine dayalı cumhuriyete geçilmiştir. Ancak birkaç ay sonra ordu tekrar yönetime el koymuştur. 1974 yılında Kıbrıs Türk Barış Harekâtı'nın

⁵¹⁵ Nurettin Türsan, **Yunan Sorunu**, Ankara, yayın evi yok, 1987, s. 249.

⁵¹⁶ Yerasimos, op. cit., s. 77.

⁵¹⁷ Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923–1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 32–45, 187–194, 222–229, 250–264. 1940'ların başında Yunanistan'da yaşanan gelişmelerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. George Exintaris, “The Position in Greece”, **International Affairs**, (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 20, No. 2, 1944, s. 204–214.

⁵¹⁸ Clogg, Modern..., op. cit., s. 163.

⁵¹⁹ 1967 yılında Albay Papadopoulos ihtilalle idareyi eline geçirdiyse de 1973 yılında General Demetrius'un yeni bir ihtilaliyle idareyi kaybetmiştir.

⁵²⁰ Ertan Köse, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 37.

gerçekleştirilmesinin ardından cuntacı askerler yönetimden uzaklaştırılarak çok partili parlamenter cumhuriyet düzenine geçilmiştir⁵²¹. Bu tarihten itibaren demokratikleşme yönünde yoğun çaba içerisine giren Yunanistan, 1981 yılında Avrupa Topluluğuna tam üye olarak bu süreci ileriye yönelik olarak da pekiştirmiştir.

1981 ve 1985 seçimlerini kazanan PASOK (Panhelenik Sosyalist Hareket) Haziran 1989'da yapılan seçimlerde ikinci parti durumuna düşmüştür. Seçim sonuçları hiçbir partiye hükümet kurma imkânı vermemiştir. Geçici hükümet altında Kasım 1989'da yapılan erken seçimlerde de hiçbir parti hükümet kuramayınca, Nisan 1990'da yeniden ikinci kez erken seçime gidilmiştir. Meclisteki sandalye sayısının bir fazlasını kazanan Yeni Demokrasi Partisi hükümet kurmuştur. Hükümetin kurulmasından sonra yapılan seçim neticesinde Karamanlis ikinci kez Cumhurbaşkanı olmuştur.

Yunanistan günümüzde 11 Haziran 1975 tarihinde kabul edilen, Mart 1986 ve Nisan 2001 tarihlerinde bir takım yeni düzenlemeler yapılan bir Anayasa ile yönetilmektedir⁵²². 11.216.708 (2008 sayımı) nüfusu bulunan Yunanistan, 1 Ekim 2007 tarihi itibarıyla güvenoyu alan Yeni Demokrasi Partisi'nin kurduğu hükümet ile yönetilmektedir. Günümüzde Yunanistan Cumhurbaşkanı olarak Karolos Papoulias (12 Mart 2005 tarihinden itibaren) ve Başbakan olarak da Konstandinos (Kostas) Karamanlis (7 Mart 2004 tarihinden bugüne kadar) ülkeyi yönetmeye devam etmektedir.

Yunanistan'ın tarihsel sürecine ilişkin verilen bu genel bilgiler doğrultusunda, azınlıkların ve azınlık sorunlarının ortaya çıkışında belirleyici olan Yunan ulus-devletinin kuruluşuna ve uygulanan ulus-inşa sürecine değinilmesi yerinde olacaktır.

1. 2. Yunan Ulus-Devleti'nin Kurulması ve Yunan Ulus-İnşa Süreci

Modern anlamda azınlık olgusunun gelişmesinde, 19. yüzyıl boyunca yaşanan ulusçuluk/uluslaşma akımları ve beraberinde gelişen ulus-devletlerin oluşması süreci etkili olmuştur. Ulusçuluk, daha önce ulus-devlet ve ulus-inşası tartışmalarının azınlıklar konusundaki yeri analiz edilirken de değinildiği gibi, ülkede geniş bir alan üzerinde merkezi bir hükümetin kurulmasını istemekte ve bunun için çaba sarfetmektedir. Ulusçuluk, ulus-devletin kurulmasına yardım etmekte, ulus-devletin

⁵²¹ Hatipoğlu, Yunanistan'da Etnik..., op. cit., s. 13; Clogg, Modern..., op. cit., s. 145-172.

⁵²² <http://www.mfa.gr/www.mfa.gr/en-US> (e. t. 12.05.2008).

kurulması da ulusçuluğu güçlendirmektedir, yani ulusçuluk, ulus-devletin doğması ile son bulmamaktadır.

Özellikle, Balkanlar ön planda olmakla birlikte Avrupa’da çok uluslu imparatorlukların sona ermesi, ulus-devletlerin ortaya çıkmasını sağladığı gibi, aynı etnik, dil, din veya kültür grubundan insanların tek bir ulus-devletin sınırları içerisinde birleşmelerinin mümkün olmamasından kaynaklı olarak azınlıkların ve azınlık sorunlarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ulus-devletin doğuşu azınlıkların/azınlık sorunlarının ortaya çıkmasının en temel etkenidir, bir diğer etken ise, ulus-devletin devamlılığının sağlanması çerçevesinde toplumsal farklılıkların ortadan kaldırılarak “türdeşliğin” gerçekleştirilmesi çabasıdır⁵²³.

Güvenlik ve insan hakları boyutlarıyla azınlıkların ele alındığı bu çalışmada, Yunanistan örneğinde konu ele alınırken, öncelikle azınlıkların ortaya çıkış sürecinin analiz edilmesi gerekmektedir. İlerleyen anlatımlarda da görüleceği gibi, çalışmanın teorik kısmıyla da bağlantılı olarak, Yunan ulus-devletinin kurulması ve bu süreçte izlenen ulus-inşa politikaları ile azınlıkların ve azınlık sorunlarının oluşması birbiri ile bağlantılı süreçlerdir.

Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanarak devlet teşkilatını kurduğu 1830 yılı temel alınacak olursa, öncelikle ulus-devletin temel öğelerinin nasıl belirlendiği ile başlanması gerekir. Bu noktada ulus-devletin tanımının tekrar hatırlatılması yerinde olacaktır. Guibernau’nun tanımına göre ulus-devlet “*sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde, yasal güç kullanma hakkına sahip, yönetimi altındaki toplulukları ve bunlara ait alt kimlikleri, gelenek ve köken mitlerini canlandırarak ortak kültür, simgeler ve değerler çerçevesinde türdeşleştirmeye çabalayan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirilmiş ulus adında bir üst kimlik içinde onları örgütleyen siyasi yapılarıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır⁵²⁴. 1830 yılı itibarıyla her ne kadar nihai haline ulaşmasa da sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yasal güç kullanma hakkına sahip, yönetim şekli Krallık olan bir devlet kurulmuştur. Ancak bu Guibernau’nun tanımının ilk boyutudur, bundan başka iki boyutu daha vardır. İkinci boyut, genelleştirilmiş ulus adında bir üst kimlik yaratmak, üçüncüsü ise, ortak kültür, simgeler

⁵²³ Preece, “National Minorities...”, op. cit., s. 17-18.

⁵²⁴ Guibernau, The Ethnicity..., op. cit., s. 93.

ve değerler çerçevesinde türdeşleştirmektir. Bu ilk boyut yani ulusal bir kimlik yaratılması, ulus-inşa süreci Yunanistan örneğinde 1830 yılında başlayan bir süreç değildir. Ulus-inşası ve ulus-devletin kurulması birbiri ile iç içe geçmiş süreçlerdir. Kimi zaman önce ulus-inşa edilir, sonra ulus-devlet bu inşa edilmiş ulus üzerinde kurulur. Kimi zaman da önce ulus-devlet kurulur ve devlet ulus-inşasına başlar. Ancak Yunanistan örneğinde bu süreçleri kesin bir çizgi ile birbirlerinden ayırt etmek mümkün değildir. Yunanistan bağımsızlığını 1830 yılında kazanarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Ancak Yunan ulus-inşası, en azından ulusal bilincin oluşması (ulusal kimliğin oluşturulması) aşaması 18. yüzyılın ortalarında gelişmeye başlamıştır. Ancak ulus-devlet kurulduktan sonra da ulus-inşa süreci devam etmiştir.

Ulus-inşa sürecinin, daha öncede değinildiği gibi, üç temel ögesinden⁵²⁵ en önemlisi, bütünleştirici bir ideoloji kurmak diye tasvir edilen ortak bir ulusal kimlik yaratılmasıdır. Yani “ulus” diye tanımlanan şeyi belirleyen ortak özelliklerin ortaya konulması gerekir. Bu ortak özellikler ise, öncelikle ulusu tanımlayan bir isim, ortak tarih bilinci, ortak bir dil, ortak din, ortak kültürel değerler. Hatta bunlara ortak bir amaç, ortak güvenlik algılaması, “öteki” üzerinden ulusal kimliğin tanımlanması gibi öğelerde eklenmelidir. Dolayısıyla ulus-devlet demek, aynı dili konuşan, aynı kültür ve tarih mirasını paylaşan, mümkünse aynı soydan gelip aynı dine inanan⁵²⁶ ulus ile devletin örtüşmesidir.

Bu ortak özellikler de belirlendikten sonra bir takım uluslaştırma araçları kullanılarak gerek bu özelliklere sahip ulus içinde bütünlüğü sağlamak (bu ulusal kimliğe olan inancı pekiştirmek) gerek bu ortak özelliklerden birine veya birkaçına (hatta hiçbirine) sahip olmayan grupların bu ulusal kimliği benimsemelerini, bu kimlik içinde asimile olmalarını sağlayarak türdeş bir bütün yaratmaktır. İşte Guibernau'nun tanımının üçüncü boyutu da bu şekilde gerçekleştirilerek ulus-devlet süreci tamamlanmaktadır. Ancak daha önce teorik çerçevede de değinildiği gibi, ulus-devlet süreci kendiliğinden bir azınlık ya da bir öteki yaramakta ve daha sonra bu

⁵²⁵ Bkz. Birinci Bölüm, s. 6.

⁵²⁶ Mümkünse kelimesi, Yunanistan örneğine tam da denk düşen bir kelimedir. Çünkü Yunanistan, ülkesinde yaşayan bazı azınlık gruplarını örneğin “Müslümanlaşmış Grekler” gibi ifadelerle tanımlayarak, dinin sonradan bazı etkenlerle değişmiş olmasına rağmen soyun (kökenin) aynı olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Böylelikle onların da bu ulusun bir parçası olduğu vurgulanarak azınlık olmadıkları kanıtlanmak istenmektedir.

ötekiyi/azınlıkları kendi içinde çeşitli uluslaştırma araçları kullanarak çoğunlukla bütünleştirmeye çalışmakta, ancak bunda başarılı olunamayınca azınlık sorunları oluşmaktadır. Tarihsel süreçte de görüldüğü gibi, ötekinin de kendi ulusal kimliğinin bilincinde olması bu sürecin olumsuz bir biçimde gelişmesine ve sorunların yaşanmasına neden olmaktadır⁵²⁷. Bu çerçevede Yunan ulusçuluğunun gelişmesi ve Yunan ulusal kimliğinin oluşması/kurgulanması aşaması analiz edilecek olursa, ilk olarak bu kimliğin oluşmasında etkili olan süreçlere ve isimlere değinilerek başlanması yerinde olacaktır.

Romantizm ve onunla ilişkili ulusçuluk anlayışına göre kaleme alınmış tarih yazıcılığına bakılacak olursa, “uluslar tarih içinde hep vardılar, belli bir dönemde bunun ‘bilincine’ erişenler, kültürlerine sahip çıkmışlar ve bağımsız devletlerinin kurmuşlar ya da bu yönde çaba harcamışlardır”⁵²⁸. Bu görüş etrafında Yunan ulusçuluğunun doğuşu ve Yunan ulusal kimliğinin kurgulanması/oluşturulması ele alınacak olursa, öncelikle bu gelişmelerde etkili olan Yunan aydınlanma sürecine değinilmesi gerekmektedir. “Yunan Aydınlanması” diye bilinen ve 18. yüzyılın ortalarında başlayarak 19. yüzyılın başlarında doruğuna varan akım, pek çok aydın ve düşünürü içinde barındırmaktadır⁵²⁹. Bu hareketin gelişiminde iki tarihi olay etkili olmuştur. Biri, Küçük Kaynarca Andlaşması (1774)⁵³⁰, diğeri ise Fransız Devrimi (1789)’dir. Ancak bunlar süreci hızlandırıcı gelişmelerdir, çünkü hareketin temeli 18. yüzyılın ortalarında gelişmeye başlamıştır.

Aydınlanma hareketinin iki eksenini vardır. Birincisi dil alanıdır. Yunancanın yaygınlaşması, Yunan dilbiliminin gelişmesi biçiminde görülen bu hareket iki farklı yolda gerçekleşmiştir. Kimi aydınlar Antik (Eski) Yunancayı canlandırmaya gayret etmişler, kimileri ise, konuşulan halk dilinin temel olarak alınması yönünde

⁵²⁷ Dolayısıyla ulus-inşa süreci tam olarak gerçekleşemezse azınlık sorunları oluşmakta ve azınlıklar kültürel hatta silahlı mücadele yoluna gitmektedirler. Bu durumda ulus-devleti uluslaştırma araçlarını daha da olumsuz bir biçimde kullanmaya sevk etmektedir (asimilasyon, ayrımcılık, zorunlu göç, vatandaşlıktan çıkarma, hatta soykırım gibi).

⁵²⁸ Herkül Milas, **Yunan Ulusunun Doğuşu**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 17; Roderick Beaton, “Romanticism in Greece”, Roy Porter and Mikulas Teich (edits.), **Romanticism In National Context**, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, ss. 92–108.

⁵²⁹ Milas, Yunan Ulusunun..., op. cit., s. 43.

⁵³⁰ Yukarıda değinildiği gibi, Rusya, Küçük Kaynarca Andlaşması ile bütün Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmiştir. Bu durum, Ortodoks nüfusa sahip diğer Balkan eyaletlerinde bağımsızlık hareketlerinin artmasına yol açan sebeplerden biri olarak görülmüştür. Bkz. Yıldırım, op. cit., s. 67.

çalışmışlardır (tutucular Antik dil yanlısı iken, Batıcılar halk dili yanlısı olmuşlardır). Bu tartışmalar aydınlanma hareketinin temel özelliklerinden biridir. Aydınlanma hareketinin ikinci eksenini ise Antik (Eski) Yunan'dır. Antik Yunan dili, simgeleri, edebiyatı, kimi tarihsel olayları ile Yunanca konuşanlar arasında yüzyıllardan bu yana varlığını ve önemini korumuştur. Ancak Antik Yunan, Rönesans, Aydınlanma hareketi ve Batı Avrupa'dan kaynaklı etkilerle (Batı Avrupa'da gelişen Antik Yunan hayranlığı ve Avrupa tarihi kökeninin bu dönemde aranması) Yunanlılar arasında (kendilerine Rum ya da Grek/Grekos diyen Yunanca konuşan Ortodokslar) yeni bir anlayış, heyecan ve ilgi alanı yaratmıştır. Bu anlayış da Antik Yunan'ın keşfi, araştırılması ve taklit edilmesi sonucunu yaratacaktır. Yunan aydınlanmasında dil ve bu dile dayalı eğitim, tüm bu sürecin tetikleyici güçleriydi, amaç ise yeni bir ulus kurmayı/inşa etmektir⁵³¹.

Yeni bir ulus kurma ya da Yunan ulus-inşa aşamasının en önemli ayağı, ulusal bilincin canlandırılması ya da oluşturulması sürecidir. Bilinç, daha öncede üzerinde durulduğu gibi, var olanı kavramak, anlamak, öğrenmek anlamında kullanılır. Ulusal bilinç, bir ulusun var olan ulusçuluğunu anlaması demektir⁵³². Yunan ulusunu ortaya çıkaran Yunan ulusal bilincinin kişisel düzeyde çok eskilerde, belki de 15. yüzyılda, toplumsal düzeyde bir güç olarak ise, 18. yüzyılda hatta daha da geç bir dönemde görüldüğü savunulabilir. Bu bilinç öncelikle “*Yunan*” kavramı üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Çünkü ulusu tanımlayan bir “*isminin*” olması gerekmektedir. “*Yunan*” sözcüğü önce Perslerin, sonra Arapların Antik Yunanlılara ve sonraları da çağdaş Yunanlılara verdiği isimdir⁵³³. Yunanlılar “*İyonya*” sözcüğünden türetilen “*Yunan*” sözcüğünü tarih içinde hiç kullanmamışlardır. Eski Yunanlıların kendilerine “*Helen(Hellen-Ellas)*” dedikleri ve ortak bir dil ve ortak din (tanrı/tanrılar) bilinci oluşturdukları görülmektedir (örneğin Olimpiyatlara “*Helen*” olmayı almama gibi). Antik Helenlerin ise, üç ayrı kökenden geldikleri belirlenmektedir: Akalar, İyonyalılar, Dorlar. Antik Helenlerin dili de temelde bu farklı kökenlerden kaynaklanan lehçelere ayrılmaktadır⁵³⁴.

⁵³¹ Milas, Yunan Ulusunun..., op. cit., s. 45-48.

⁵³² Herkül Milas, **Geçmişten Bugüne Yunanlılar- Dil, Din ve Kimlikleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 162-163.

⁵³³ Günümüzde Türkler de Yunan ve Rum isimlerini kullanmaktadırlar.

⁵³⁴ Milas, Geçmişten..., op. cit., s. 161.

Ancak Hıristiyanlığın kabulü ve yayılmasıyla birlikte kendine Helen diyen insanların çoğu kendilerini “*Hıristiyan*” olarak tanımlamaya başlamışlardır. Bu gelişme ile dünyada kendini Helen diye tanımlayan sayısı çok azalsa da, Helen dili (Yunanca) resmi ve saygın bir dil ve Hıristiyanlığın ortak dili olarak varlığını hep korumuştur. Bizans döneminde ise Helence konuşan Ortodoks Hıristiyanlar kendilerini nitelerlerken “roma” sözcüğünden türetilen “*Romios*” (Rum) sözcüğünü kullanmaya başlamışlardır. Kimi bölgelerde ise bir Antik Helen soyun adından türetilmiş ve Batı dünyasının da kullanmış olduğu bir sözcük olan “*Grekos*” (Grek) kullanılmıştır⁵³⁵. Grup kimliğini belirleyen bu farklı isimlerin kullanımı, 19. yüzyılın başlarında da devam etmiştir.

Osmanlı yıllarında Helence konuşan Ortodoks halk kendisini “*ethnos*” ya da “*genos*” sözcükleriyle de nitelerlerdi. Cemaat ya da soy anlamına gelen bu sözcüklerle millet sistemi içinde “dışlanan etnik grup” duygusu sürekli canlı tutulmakla birlikte, bu soyun/cemaatin ismi belli değildi. Yunan ayaklanmasının öncülerinden Valestinli Regas’a göre bu ulus ‘*Romios*’lardan (Rumlardan) oluşmaktaydı. Ayaklanma sırasındaki en saygın ideolog A. Korais ise bu ulusa Grek denmesi görüşünü savunmaktaydı. 19. yüzyıl sürecinde halkın yarısı Helen sözcüğünü kullanmaya başlamıştır ve böylelikle “*Helen ulusu tabiri*” tarih sahnesine çıkmıştır. Bugün Yunanlılar kendilerini Helen diye adlandırmaktadırlar⁵³⁶.

Fransız devrimi yıllarında Helence konuşan Ortodoks halkın arasında en çok tartışılan konu “*köken*” sorunu olmuştur. Batıcı, liberal, özgürlükçü, demokrasi ya da Fransız devrimi yandaşlarına göre ulusun kökenleri Antik Yunan’a dayanmaktaydı. Ulusçuluğun yaygınlaşmaya başladığı 18. yüzyıl boyunca özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında, Yunanlılar arasında Antik Yunan isimleri kullanılmaya ve eski metinler çevrilmeye başlanarak Antik Helen dünyası canlandırılmaya çalışılmıştır. Patrikhaneye bağlı güçler ise bu dönemde, Bizans’ın ve Hıristiyan geleneğin savunuculuğunu üstlenmişlerdir. Bu iki grubun aralarındaki mücadele ileriki yıllara da yansıtacak ve Yunanistan’ın kuruluşundan sonra Yunan devleti ile Patrikhane’nin arası iyice bozularak, 30 yıla yakın bir süre her türlü ilişki kesilecektir⁵³⁷.

⁵³⁵ Milas, Modern..., op. cit., s. 48-49.

⁵³⁶ Milas, Geçmişten..., op. cit., s. 163.

⁵³⁷ Milas, Modern..., op. cit., s. 54-55.

Yunan Devletinin kuruluşundan otuz yıl sonra Yunan tarihine ilişkin yeni bir yaklaşım ve tarih yorumu geliştirilmiştir. Bu sürecin başlangıcında yaşanan bir takım gelişmeler de belirleyici olmuştur; şöyle ki Falmerayer'in "*bugünkü Yunanlılar Antik dünyanın torunları değillerdir*" tezi ortaya atıldıktan sonra Kilise ile kavgalar durulur ve "dinsel Bizans" icat edilir, yani Bizans Yunan tarihine ilişkin olarak yeniden keşfedilir. İlerleyen süreçte de görüleceği gibi, Antik Yunan dönemi bir kenara atılmamakla birlikte süreçten Bizans dönemi de dışlanmamıştır. Bu yeni tarih yazıcılığı, resmi tarih görüşünün büyük ve ünlü ismi K. Pappargopoulos tarafından yazılacak olan "Yunan Ulusunun Tarihi" adlı yapıtla doruğa ulaşır⁵³⁸. Bu anlayışa göre, "*Yunanlılar kesintisiz 3000 yıldır tarih sahnesinde var olan bir ulustur ve atalarının temel kültürel özelliklerini paylaşmaktadırlar*" denilerek ulus-inşasının ortak kültür boyutu da oluşturulur⁵³⁹. Bu kültürel özellikler de genelde Yunan kültürünün üstün olması ya da gurur duyulacak özelliklere sahip olması üzerine kuruludur. Böylelikle Yunan ulus-inşa sürecinin öncelikle ulusun isminin belirlenmesi aşaması gerçekleştirilmiş, daha sonra ulusal tarih ya da köken yaratma/tanımlama süreci oluşturulmuş ve bu birtakım kültürel özelliklerle desteklenmiştir.

Yunan ulus-inşa süreci, 1920'lere kadarki süreçte genel hatlarıyla kendini tamamlamıştır. Bu süreçte, ortak tarih ve kültür bilincinin yanı sıra etkili olan bir diğer faktör de din olmuştur. Hatta denilebilir ki, din içlerinden en ön plana çıkan öğedir. Çünkü dil, etnik köken, tarih bilinci gibi konularda birbirinden farklılık gösteren Yunan devleti'nde bir tek Ortodoks din her kesim için ortak/birleştirici faktördür. Dolayısıyla ulus-inşa sürecinde Ortodoksluk veya Ortodoks kilise en etkili güç olmuştur.

Yunan ulus-inşa süreci, bir bütün halinde ele alındığında, içsel faktörlerin yanı sıra dışsal etkenlerin de çok büyük ölçüde belirleyici olduğu söylenebilir. İçsel faktörler şimdilik bir kenara bırakılacak olursa, özellikle Batı'nın Yunan ulus-devletinin oluşum sürecindeki konumu da düşünülecek olursa, ulus-inşa sürecinin düşünsel planına yönelik destek anlamında belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Çünkü Aydınlanma

⁵³⁸ Yunan ulusal tarihine ilişkin olarak, günümüzde Yunanlı tarihçiler arasında dahi farklı yorumlar getirenler bulunmaktadır. Örneğin tanınmış tarihçi Yanis Kordatos, Çağdaş Yunan ulusunun (her ulus gibi) Antik dünyanın bir devamı değil, çağdaş dönemde ortaya çıkmış bir ulus olduğunu yazmaktadır. Yunanistan'da buna benzer görüşler günümüzde de çok yaygın olarak ifade edilmektedir.

⁵³⁹ Ibid., s. 55.

dönemi ve Rönesans ile birlikte Avrupa, tarihsel ve kültürel köklerini Antik Helen’de aramaya başlamıştır. Batı’nın (Avrupa’nın) bu çabaları ise, tüm Avrupa’da Antik Helen’e yönelik hayranlığın güçlenmesine yol açmıştır. Avrupa’da antik Helen’e duyulan bu hayranlık ve Avrupa’nın kültürel köklerini Antik Helen’e dayandırma çabası Yunan devleti’nin kurulmasında olumlu bir desteğe dönüşmüştür. İlişkiler sadece bu destekle de sınırlı kalmamış, Antik Helen’le kurulan bu bağ, Batı’nın Yunanistan’a bugüne kadar ki süreçte çeşitli vesilelerle destek vermesinde de belirleyici olmuştur.

Yunan ulus-inşa sürecinde, Yunan Aydınlanmasının etkisiyle yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra, bazı içsel dinamikler de etkili olmuştur. Bu dinamiklerin bağımsızlık öncesinde oluşmaya başladığı, ama özellikle Yunan devletinin kuruluş sürecinde etkili oldukları söylenebilir. Bu içsel dinamikler Yunanlı entelektüel ve tüccarların etkileri, Rigas Velestinlis’in çabaları, bir takım örgütlerin eylemleri şeklinde özetlenebilir. İlk olarak tüccarlar ve entelektüeller ele alınacak olursa; İstanbul’un Fener semtinde yaşayan ve çoğunluğu Yunanlıların oluşturduğu Rum milleti⁵⁴⁰, Yunanlı tüccarlar ve Yunan entelektüellerinin Yunan ulus-inşa sürecinde etkisi büyük olmuştur. Özellikle Fenerliler ulusal bilincin oluşmasına yönelik düşünsel boyutta önemli katkılarda bulunmuşlardır. Osmanlı döneminde Rum milleti içinde aristokrat bir sınıf olarak görülen Fenerliler kurulacak Yunan devletinde siyasal/kültürel elitlerinden biri pozisyonuna sahip olmuşlardır⁵⁴¹. Yunan entelektüellerinin büyük bir kısmı ise, çoğunlukla Avrupa’da yaşamaktaydılar. Rönesans ve Aydınlanma sonrasında bu grup içinde bir antik dönem hayranlığı oluşmuş ve bu grubun Yunanlıların antik dönemin mirasçısı olarak ele alınmaya başlamasında büyük katkıları olmuştur⁵⁴². Yunan

⁵⁴⁰ Osmanlı’da Fatih Sultan Mehmet ile birlikte Ortodoks Hristiyanlara verilen “millet” statüsü, daha sonraları Gregoryen Hristiyanlara (Ermeniler) ve Yahudilere de verilmiştir. Ancak millet kavramı modern anlamda ulusun taşıdığı içerikten çok farklıdır. Çünkü ortak değerlerden sadece din unsuru üzerine kuruludur. Bkz. Wayne S. Vucinich, “The Nature of Balkan Society Under Otoman Rule”, **Slavic Review**, 21(4), 1962, s. 605–606. Osmanlı’da Rum milleti, Fatih Sultan Mehmet başta olmak üzere birçok padişahın yayınlamış oldukları beratlarla bir dizi hakka ve yönetsel özerkliklere sahip olmuşlardır. Şöyle ki, din değiştirmeye zorlanmamakta, dinlerinin gereklerini özgürce yerine getirebilmekteydiler, ayrıca Patrikhane’nin yönetimine de müdahale edilmemekteydi. Rumlarla ilgili hem medeni hem de ceza hukukuna ilişkin konularda Patrikhane yetkiliydi. Bkz. Helen Gardikas Katsiadakis, **Greece and the Balkan Imbrolio: Greek Foreign Policy: 1911–1913**, Syllogos Pros Diadosin Ophelimon Biblion, Athens, 1995, s. 16; G. Georgiades Arnakis, “The Grek Church of Constantinople and the Otoman Empire”, **The Journal of Modern History**, 24(3), 1952, s. 242–243.

⁵⁴¹ Richard Clogg, **The Movement for Grek Independence 1770–1821: A Collection of Documents**, Mcmillan Publications, London, 1976, s. 46.

⁵⁴² Milas, Yunan..., op. cit., s. 43-46.

tüccarlarının ise, Yunan ulus-inşa sürecine yönelik üç yönde katkısı olmuştur. Birincisi; Avrupa ve Rusya ile yapmış oldukları ticaret sırasında bu ülkelerin dillerini öğrenerek daha sonra kendilerine destek olacak ilişkileri kurup/geliştirmeleridir. Diğeri, özellikle Avrupa’da düşünsel alanda yaşanan gelişmeleri (Aydınlanmanın etkileri, Fransız Devriminin savunuları gibi) Osmanlı yönetimindeki Yunanlılara taşınmaları ve onlar arasında yerleşmesini sağlamalarıdır. Üçüncüsü ise, İstanbul’un yanı sıra Ayvalık, Sakız, Bükreş, İzmir’de çeşitli okullar ve kütüphaneler açarak ulusal bilincin gelişmesine yönelik önemli atılımlar yapmışlardır⁵⁴³. Daha sonrada üzerinde durulacağı gibi ulus-inşa sürecinin en önemli araçlarından biri eğitimidir.

Rigas Velestinlis (1757–1798), Yunan ulusçuluk hareketinin doğmasında ve Yunan devletinin kuruluşunda önemli bir isimdir. 1797 yılında yayınladığı manifestoları⁵⁴⁴ ile Yunan ulusçuluğunun gelişiminde önemli adımlar atmıştır. Velestinlis, yayınladığı “*Rumeli, Küçük Asya, Ege Adaları, Eflak ve Boğdan’da Yaşayan Halkların Yeni Siyasal Anayasası*” isimli bildiride, “*Osmanlı’ya karşı ayaklanmanın yansıra, ayaklanma sonrasında kurulacak ‘Yunan İmparatorluğu’ içinde yaşayacak olan insanların da herhangi bir dil veya din ayrımı yapılmaksızın ‘Yunan Halkı’ olarak adlandırılacağını*” ifade etmiştir⁵⁴⁵. Dolayısıyla o tarih itibarıyla Yunan ulus-inşa sürecine ilişkin bir başlangıç yapılmış ve temel bazı değerler ifade edilmeye başlanmıştır.

Yunan ulus-inşa sürecinde ve Yunan Devleti’nin kuruluşunda eylemsel boyutta hareket eden bazı örgütler de etkili olmuşlardır. Bunlardan biri, 1814 yılında kurulan *Filiki Eteryia (Dostluk Derneği)*’dir. Filiki Eteryia’nın başına getirilen Rus Çarı I. Alexander’ın yaveri olan Alexandros Ipsilantis, Yunan ulus-inşa sürecinde Velestinlis gibi önemli bir diğeri isimdir. Ipsilantis’in 24 Şubat 1821 yılında yayınladığı bildiri de, bir ulusa ait olan unsurlardan etnik köken, din ve toprağa özel bir vurgu yapılmıştır. Bu bildiride, dinsel boyutta Hristiyanlığa yapılan vurgunun yanı sıra mezhepsel olarak da Ortodoksluğa özellikle değinilmekteydi. Aslında Ortodoks olmak Yunanlıları Osmanlı yönetimi altında dahi “öteki” den farklı hissettiren temel bir bilinçti. Ayrıca bildiri de,

⁵⁴³ Clogg, Modern..., op. cit., s. 37-40, Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 24-25.

⁵⁴⁴ Clogg, Modern..., op. cit., s. 45.

⁵⁴⁵ Clogg, The Movement..., op. cit., s. 149-163.

toprak ile ilgili bilinç de aşılınmaya çalışılmıştır. Çünkü bildiri çerçevesinde, temel hedef olan vatanın belirlenen topraklarının artık özgürlüğe kavuşturulması gerektiği vurgulanmaktaydı. Bu toprakların ise antik dönem topraklarının tamamını kapsadığı, yine aynı bildiriden anlaşılmaktaydı. Ayrıca bildiride, Aydınlanma ve Rönesans ile Avrupa’da oluşan “*Yunanlıların Antik Helenlerin torunları olduğu*” şeklindeki düşünceleri destekleyecek biçimde Helen kavramının kullanılması da dikkat çekicidir⁵⁴⁶.

Yunan ulus-inşa sürecine yönelik düşünsel boyutta yaşanan bu gelişmeleri, Yunan ulusçuluk hareketleri ve ayaklanmaları çerçevesinde Yunan ulus-devletinin kurulması, sonrasında topraklarının genişletilmesi ve bağımsız/egemen bir devlet olarak varlığının sürdürülmesi aşamaları izlemiştir⁵⁴⁷. Yunan Krallığı 1830 yılında kurulduğunda, antik Helen’e dayalı “*kadim Yunan tarihi*” anlayışı, onun için hazır bir ulusal kimlik sağlamıştır. Bu bağın kurulması, Yunan devletine, üstlerinde yaşadıkları toprakla halk arasındaki bağı ve bir tarih bilincini sağladığı gibi dışta da Pan-hellenismin (Phyllhellenismin) etkisinde olan Batı ile sıkı ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır⁵⁴⁸. 1850’lere kadar Yunan ulusal kimliği ile antik Helen arasındaki bağ simgesel düzeyde ifade edilmekteydi. Bu simge de Anka kuşu (Phoenix) idi⁵⁴⁹. Yunanistan’ın Antik Helen ile bağını güçlendirmek için ilk başta Nauplion olan başkent daha sonra Atina’ya taşınmış ve başkentte klasik dönem mimarisi benzerinde yoğun bir inşaat süreci başlatılmış⁵⁵⁰ ve olimpiyatlar 1896 yılında Atina’da tekrar yapılmaya başlanmıştır⁵⁵¹.

Ancak, bu noktada Yunan ulusal kimliğine ilişkin çeşitli tartışmalara/analizlere değinilmesi de yerinde olacaktır. Yunan ulusal kimliği her kimlik gibi çoğul bir karakter

⁵⁴⁶ Alexis Heraclides, **Yunanistan ve “Doğudan Gelen Tehlike” Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları** Çeviren: Mihalis Vasilyadis ve Herkül Milas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 53.

⁵⁴⁷ Nicolas Prevelakis, “The Spirit of Grek Nationalism: The Grek Case in the Light of Greenfield’s Conceptual Framework”, http://www.lse.ac.uk/collections/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/N_Prevelakis_paper.pdf (e. t.13.05.2008)

⁵⁴⁸ Ibid.

⁵⁴⁹ Anka kuşunun küllerinden yeniden doğması efsanesi, Yunanlıların bağımsız bir biçimde ortaya çıkması ile özdeşleştirilmiştir.

⁵⁵⁰ Stavros Skrinis, “Nation-State Building Process and Cultural Diversity”, **MigPol-Project: Greece. Overview about Immigration, Integration and Refugee-Protection Politics in all Memmeber States of the European Union**, 2003, s. 2-4; Clogg, Modern..., op. cit., s. 69.

⁵⁵¹ Ferhat Pirinççi, “Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşum Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 46, S. 1 (2006), s. 65.

taşımaktadır. Çünkü çağdaş bir Yunanlı kendisini önce Yunanlı olarak, sonra yerel kimlikle yani Giritli, Makedonyalı, Epirli vb. olarak, üçüncü olarak da Avrupalı kimliğiyle, ancak daha sonrasında Balkanlı, Güney Avrupalı, Akdenizli olarak tanımlamaktadır. Özellikle Balkanlık konusunda bir coşku olmadığı gibi, bir küçümseme dahi sezilenebilmektedir. Ancak en aşağılayıcı yaklaşımları Doğu ‘ya (özellikle Türkiye’ye) yönelik geliştirilmiştir. Balkanlık kimliği yadsınmamaktadır, çünkü Balkan devletleri içinde merkezi, üstün ve yönlendirici bir devlet oldukları kabul edilmekte, bu rol ön plana çıkarılmak istenmektedir. Özellikle AB içinde Balkanlı bir devlet olarak diğer devletlere yönelik öncü rolü üstlenmekle bölgenin istikrarı adına büyük sorumluluk duyulduğu vurgulanmaktadır⁵⁵². Bu anlatımda, ulus-inşa sürecinin “öteki” üzerine kurgulanışıyla da karşılaşmaktadır.

Yunan ulus-inşa sürecinin tarih boyutuna tekrar dönülecek olursa, Antik Helen’le başlatılan süreç, (o topraklarda Antik Helen’in varlığını sürdürmüş olması, etnik köken olarak Yunanlıların Antik Helen’in torunları olmaları) milattan önceki yüzyıllar ile 1830 yılı arası düşünülecek olursa, bir bütünlük içermemektedir. Çünkü Antik Helen’in varlığının sona erdiği dönemden sonraki süreç eksiktir. Yunan tarihinin inşasında bu kesintiyi gidermek için de çalışılmış, 18. ve 19. yüzyıl Avrupa’sında aslında gerici ve karanlık bir dönem olarak nitelendirilen Bizans dönemi de (yaklaşık 1100 yıllık) Yunan tarihine eklenmiştir. Ancak, Bizans dönemine karşı takınılan olumsuz tavır, bu sürecin o kadar kolay bir şekilde gelişmesini engellemiştir. Bunun için de öncelikle Makedon dönemiyle başlanmış, Antik Makedonlar Yunan olarak algılanmış, Yunan olmayan bir hükümdar olan Büyük İskender ise Yunan medeniyetinin havarisi ve Yunan birliğinin sembolü olarak ele alınmaya başlamıştır. Ayrıca Yunan tarihi de, Kiklad, Miken, Minoan medeniyetleri ve Homeros destanını kapsayacak şekilde geriye doğru genişletilmiştir⁵⁵³. Günümüzde Yunanistan’ın Makedonya ile isim konusunda yaşadığı tartışmanın temelinde bu tarih anlayışı yatmaktadır, çünkü Yunanistan tarafından Makedonya’nın bağımsızlık süreci, Yunan

⁵⁵² Maria Todorova, **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 99–100.

⁵⁵³ Heraclides, op. cit., s. 57; Skrinis, op. cit., s. 3; Antonis Liakos, “The Construction of National Time: The Making of The Modern Grek Historical Imagination”, **Mediterranean Historical Review**, 16(1), s. 57.

ülkesel bütünlüğünün ve kesintisiz tarih anlayışının sorgulanmasına neden olacağından tepki verilmektedir⁵⁵⁴.

Bu şekilde Antik Helen döneminden sonra Makedon tarihi de sürece eklendikten sonra 1100 yıllık Bizans tarihinin eklenmesi sürecine geçilmiştir. Çünkü Osmanlı dönemi öncesi süreç Bizans İmparatorluğu dönemini kapsamaktadır. Bizans'ın Yunan tarihi içerisine dâhil edilmesinde, bu dönemde Avrupa'da gelişen Romantizm akımı ile Ortaçağ'ın övülmeye başlanması etkili olmuştur. Çünkü Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin ardından gelişen bu akım Hristiyanlığın yeniden keşfedilmesine neden olmuş ve önceden karanlık, gerici olarak adlandırılıp çekinilen Bizans dönemi, Yunan tarihine dâhil edilmiştir⁵⁵⁵. Ayrıca bu gelişme ile Yunan devleti için en önemli katkının Bizans ile yapıldığı, çünkü bu dönemde Yunanlıların ilk defa tek devlet içinde bir araya gelmelerinin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Böylelikle Yunanistan için günümüzde de geçerliliğini koruyan beş Helenizm dönemi oluşturulmuştur: Antik Helen, Makedonya, Bizans, Türkokrasi (Osmanlı egemenliği) ve yeni kurulan Yunan devleti dönemleri⁵⁵⁶.

Bizans tarihinin eklenmesi, Yunan ulus-inşa sürecine ilişkin önemli bir katkıda daha bulunmuştur. Böylelikle Ortodoksluk daha ön plana çıkartılmış ve din unsuru kuvvetlendirilmiştir. Halk ile kurulan devlet arasındaki bağı kuvvetlendirmede dinden faydalanılmış ve ancak yine bu amaçla, 1833 yılında Yunan Ortodoks Kilisesi, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir⁵⁵⁷. Bunun nedeni hem Patrikhane'nin [ötekinin (Osmanlı'nın) sınırları içinde kalmıştır] etki alanından sıyrılmak, hem Avrupa aydınlanmasından etkilenen Yunan entelektüellerinin

⁵⁵⁴ Pirinççi, op. cit., s. 65.

⁵⁵⁵ Constantine Tsoukalas, "European modernity and Greek national identity", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Vol. 1, Issue. 1, (May-1999), s. 11. Ortaçağ Avrupa'sındaki düşünsel gelişmeler için bkz. Edgar Morin, **Avrupa'yı Düşünmek**, Çeviren: Şirin Tekeli, Afa Yayınları, İstanbul, 1988, s. 91, Heraclides, op. cit., s. 57.

⁵⁵⁶ Ibid.; Clogg, Modern..., op. cit., s. 69.

⁵⁵⁷ Kostos P. Kostis, "The Formation of the State in Greece, 1830-1914", Marco Dogo and Guido Franzinetti (edits.), **Disrupting and Reshaping-Early Stages of Nation-Building in the Balkans**, A. Longo Editore Pub., Ravenna, 2002, s. 55; Nikos Chrysoloras, *Orthodoxy and Greek National Identity: An Analysis of Greek Nationalism in Light of A. D. Smith's Theoretical Framework*, <http://www.ksg.harvard.edu/kokkalis/GSW7/GSW%206/Nikos%20Chrysoloras%20Paper.pdf> (e. t.13.05.2008); İstanbul Ortodoks Patrikhanesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Alain Juster, "İstanbul Ortodoks Patrikhanesi, Yunanistan ve Türkiye", Derleyen: Semih Vaner, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s. 49-58.

Patrikhane'yi tutucu görmeleri hem de ulus-inşası için bu ayrılığın zorunlu kabul edilmesidir⁵⁵⁸. Ancak bu ayrılık, Yunan devleti sınırları dışında yaşayan Yunanlılara ulus bilincinin aşılmasında bazı zorluklar çıkartmıştır⁵⁵⁹. Yunan ulus-inşa sürecinin gelişiminde din (Ortodoksluk) en temel unsurlardan biridir ve Yunan ulus-inşasını meşru hale getirmede önemli bir rol üstlenmektedir⁵⁶⁰. Bu çerçevede hem devlet hem de ulus düzeyinde tarih yazımı, eğitim, edebiyat, şiir, mimari, örf-adet ve günlük yaşamın her alanında Ortodoksluk, Yunan ulusal kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak yoğun bir biçimde işlenmiştir⁵⁶¹.

Devletin kurulmasından itibaren ele alınan Antik Helen ile özdeşleşme, Ortodokslukla birlikte farklı bir yapıya bürünmüş, "*Heleno-Hristiyanlık*" (Hellene-Christianity) olarak ifade edilen bir akım halini almıştır⁵⁶². Heleno-Hristiyanlık düşüncesinin temel parametreleri⁵⁶³: a) Homeros'dan günümüze kesintisiz bir Yunan tarihi, b) Ulusun sınırlarının coğrafya, tarih, dil ve din tarafından belirlenmiş olması, c) Ortodoks olmanın, Yunan olmak için bir ön koşul olması, d) Yunan ulusu neredeyse bütün büyük medeniyetlerin mirasçısıdır, bu nedenle de üstündür düşüncesi. Heleno-Hristiyanlık söylemi bugün bile etkisini sürdürmektedir, şöyle ki, 1981 yılında Yunan Başbakanı Constantinos Karamanlis bir açıklamasında bu ifadeleri aynen kullanmıştır: "*Bizim Heleno-Hristiyan medeniyetimizi oluşturan ulus ve Ortodoksluk, Yunan bilincinde neredeyse eşanlamlı kavramlar haline gelmiştir*"⁵⁶⁴.

Ulus-inşa sürecinde temel öğelerinden/parametrelerinden biri din ise, temel araçlarından biri de "eğitim"dir. Bu aracın ulus-inşa sürecinde kullanılması temelinde 1837 yılında Atina Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite ve ülkedeki ilkokullarda verilen eğitimde amaç, antik Helen tarihi, Helen kültürü, Helence, Ortodoksluk temlinde Yunan

⁵⁵⁸ Heraklides, op. cit., s. 105-110; Lina Molokotos Liederman, "Identity Crisis: Greece, Orthodoxy and the European Union", **Journal of Contemporary Religion**, 2003, 18 (3), s. 292-293.

⁵⁵⁹ George Andreopoulos, "State and Irredentism: Some Reflexions on the Case of Greece", **The Historical Journal**, 24(4), 1981, s. 950.

⁵⁶⁰ Nikos Chrysoloras, "Religion and Nationalism in Greece", **Second Pan-European Conference Standing Group on EU Politics**, Bologna, 24-26 June 2004, s. 13. <http://www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/123.pdf> (e. t.14.05.2008).

⁵⁶¹ Chrysoloras, "Religion ...", op. cit., s. 7.

⁵⁶² Liederman, op. cit., s. 292. Heleno-Hristiyanlık hakkında için bkz. Hercules Millas, "The Imagined 'Other' as National Identity: Greeks and Turks, **EC Representation NGO Support Team (Euromed): Civil Society Development Program**, s. 51.

⁵⁶³ Chrysoloras, "Religion ...", op. cit., s. 13-14;

⁵⁶⁴ Ibid., s. 18-19.

kimliğinin aşılmasıdır. Atina Üniversite, özellikle Osmanlı toprağında yaşayan Yunanlıları yeniden Helenleştirme girişiminde önemli bir güç kaynağı olmuştur⁵⁶⁵.

Yunan ulus-inşa sürecinde kesintisiz bir tarih, ortak dil, din ve kültür ile kurulan ve eğitim gibi araçlarla geliştirilen/canlı tutulan Yunan ulusal bilincini bir de dıştan etkileyecek (birleştirici etkide bulunacak) bir unsur gerekmektedir. Bu dış dinamik de ‘öteki’ üzerine kurulu bir tanımlama olmalıydı. Yunan ulus-inşa sürecinde öteki üzerinden ulusu bütünleştirici etki (ulusal bilinci güçlü tutan etki), genel olarak Türk faktörü/tehdidi üzerinden kurulmuştur⁵⁶⁶. Elbette tek unsur Türk faktörü değildir. Genel çerçevede ve tarihsel süreçte Yunan devletinin komşu devletlerden algıladığı tehditler (ülke bütünlüğü ve egemenliğine yönelik) Yunan ulusal bilinci üzerinde birleştirici etkide bulunmuştur (hatta şöyle ifade edilebilir ki iç politikada en çalkantılı dönemlerde, hükümetlerin en büyük eleştirileri aldığı süreçlerde dâhi Türkiye’den ya da diğer komşulardan gelen olumsuz yönde bir güvenlik algılaması Yunan ulusu üzerinde birleştirici etkide bulunmakta ve içte yaşanan sorunlarda unutulmakta/bir tarafa bırakılmaktadır).

Yunanistan’ın güvenlik algılamaları, özellikle de komşularına yönelik olarak bir kuşku ve güvensizlik temeline dayalıdır. Bu sadece Yunanistan açısından değil komşularının Yunanistan’a bakışı açısından da böyledir. Bu durumun nedenleri ise hem Yunanistan’ın etnik ve dinsel kimliklere yönelik tutumu/politikaları hem de Yunan ulus-devlet anlayışıdır. Yunan ulus-inşa sürecinde oluşturulan “biz” ve “öteki” tanımlaması/sorunu bir tür toplum/grup önyargısı ortaya çıkarmıştır. Bu önyargılarda olumsuzluk yüküldür. Bu noktadan yola çıkıldığında Yunanistan’ın sorunlarını, en azından bu çalışma konusu itibarıyla azınlıklara ilişkin sorunlarını, çözebilmesinde ve çatışmanın yerini işbirliği ve uzlaşmanın alabilmesinde, aslında öge olarak “biz” ve “öteki” arasındaki birlikteliğin bir tür zorunluluk olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu anlamda “öteki” olmadan yaşamanın mümkün olmadığı kabul edilmeli, sadece ötekinin nasıl anlaşılacağı ya da nasıl benimseneceği üzerine tutum geliştirilmelidir. Burada anahtar olan da “öteki”nin yine “biz” tarafından yaratıldığının kabul edilerek

⁵⁶⁵ Clogg, Modern...,op. cit., s. 69.

⁵⁶⁶ Milas, Geçmişten..., op. cit., s. 72; Heraclides, Yunanistan ve Doğu..., op. cit., s. 61-71.

“biz”in bir üstünlük iddiası taşımamasıdır. Öteki ile biz arasındaki ilişki sadece farklılık temeli üzerine kurulursa, bu sorunlarda çözüme kavuşabilecektir⁵⁶⁷.

Yaşanılan çatışmalar/savaşlar da farklı yapılar arasındaki ayrımcılığı derinleştirme de önemli birer etkendir. Yunan ulus-devleti, gerçekleşen bir ayaklanma sonucu Osmanlı Devleti’ne karşı/yönelik olarak kurulmuştur. Dolayısıyla girişilen bu savaş esasında Yunan ulusal kimliğinin oluşum ve var olma savaşıdır. Dolayısıyla Yunan ulusal kimliğinin benimsenmesi bir Türk karşıtlığı içerisinde gerçekleştirilmiştir⁵⁶⁸/bugün bile bu durum varlığını korumaktadır.

Yunanistan’ın Türkiye başta olmak üzere diğer Balkan ülkeleri ile arasında, daha sonra üzerinde durulacağı gibi, çeşitli göçlerin yaşanması ve taraflar arasında azınlıklara ilişkin sorunların gündeme gelmesi, ulus-devlet bilincini güçlendirmeyi amaçlayan Yunanistan (bu diğer devletler adına da geçerlidir) açısından sorun oluşturmuştur. Ancak, bu sorun bir yandan ulus-devlete yönelik bir tehlike yaratırken bir yandan da örneğin Türk tehdidi gibi dış etkenler yoluyla ulus-inşa sürecini pekiştirmiştir. Göçlerle ya da mübadele yoluyla gelen Rumların da Yunanistan’da başta ekonomik olmak üzere birçok sorunla karşılaşmaları ve bu durumdan Yunan hükümetlerini sorumlu tutmaları sonucunda oluşan iç politika alanındaki gerginlik Yunanistan’daki Türk karşıtlığını pekiştirmeye yardımcı olmuştur⁵⁶⁹.

Ayrıca Yunan ulus-inşası sürecinde kullanılan araçlardan eğitim boyutunda kazandırılmaya/pekiştirilmeye çalışılan Yunan ulusal tarih bilincine bakılacak olursa, bunun da ötekine ilişkin olumsuz tanımlamalar/açıklamalar üzerinden şekillendirildiği görülmektedir⁵⁷⁰. Herkül Millas’ın aktarımına göre Yunanistan’da olsun, Türkiye’de olsun ilkokul kitapları bir benzerlik bir de ayırım içermektedir. Benzerlik tarih anlayışlarına ilişkindir. Her ikisi de kendi ülkelerini en büyük, en haklı olarak görmekte komşularını ise değersiz, sürekli kıyım yapan, kötü olarak aktarmakta ve o devletten

⁵⁶⁷ İlhan Tekeli, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 87–88.

⁵⁶⁸ Fuat Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri- İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK) Araştırma Projeleri Dizisi 2, 2001, s. 217.

⁵⁶⁹ Ibid., s. 218.

⁵⁷⁰ Tarih kitaplarında ulusal kimliğin yaratılış ve yansıtılışına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. **Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu**, Kolektif, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998; Yunan Edebiyatında Türkler ve Rumlara ilişkin olarak bkz. Joelle Dalegre, “Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar 1900–1925, Derleyen: Semih Vaner **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1989, s. 240–257

sakınılmalı onların toprakları bizim eski topraklarımızdır anlayışını sürekli vurgulamaktadır. Ayrım ise tarihsel öykülerinin farklı olmasıdır⁵⁷¹. Ayrıca uygulanmaya çalışılan tarih anlayışı ve ulus bilinci çerçevesinde de Yunanistan ile komşuları arasında anlaşmalarla oluşturulan sınırların zamanla tartışma konusu edilebileceğine ilişkin yorumlar yapılmaktadır. Bu durumda hem Yunanistan'ın hem de komşu devletlerin güvenlik algılamaları açısından önemlidir⁵⁷².

Bu bağlamda Yunan ulus-inşa sürecine özgü bütünleştirici anlamda etkide bulunan bir diğer parametreye de değinilmesi gerekmektedir: Megali İdea. Daha öncede kısaca değinilen Megali İdea çerçevesinde hedef, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktır. Kısaca, “*Yunanlıların geçmişte yaşamış oldukları iddia edilen toprakları, büyük başşehir Konstantinopolis (İstanbul) olmak üzere ele geçirip eski Bizans'ı diriltmek ve iki kıtayı, beş denizli büyük bir Yunanistan kurmak ideali*” şeklinde tasavvur edilen Megali İdea çeşitli yollarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu ideolojiye belli başlı iki unsur yani, Kilise ve XIX. Yüzyıl ulusçuluk fikirleri hâkim olmuştur⁵⁷³. Megali İdea resmi olarak ortaya atıldıktan sonra Yunan devletinin neredeyse varlık nedeni kabul edilmiştir. Çünkü Megali İdea, özellikle 1922 yılına kadar Yunan devletinin ve hükümetlerinin meşruluk kriteri ve Yunan ulusunu bir arada tutan bir ruh olmuştur⁵⁷⁴. Dolayısıyla ortak tarih, dil, köken, din birliği sağlanmasına rağmen bunları bir arada tutan ve ötekine karşı da bütünleştiren itici bir güce ihtiyaç vardı. Bu konudaki boşluğu da Megali İdea doldurmuştur. Yunan kimliğinin ülke dışında yaşayan Yunanlılara yayılmasında Yunan devletinin kurulduğu ilk yıllarda büyük başarı gösterilememiştir. Ancak kesintisiz Yunan tarihi ve bunun Ortodoksluk ile birleştirilmesiyle Yunan kimliğinin sınır dışındakilere doğru genişletilmesi de kolaylaşmıştır. Ancak bu süreçte de, ülke içinde istikrarsız siyasal yapı

⁵⁷¹ Herkül Milas, **Tencere Dibin Kara**, Amaç Yayınları, İstanbul, 1989, s. 36–37. İki ülkede şehirlerinin düşman işgalinden kurtuluşunun coşkulu bir biçimde kutlanması, temsili canlandırmalarının yapılması, şiirler okunması, anma törenlerinin yapılması hâlâ o çatışmacı anlayışın varlığını koruduğunu göstermektedir. Aksu, op. cit., s. 238

⁵⁷² Örneğin zaman zaman Yunanistan'ın, Anadolu ve İstanbul'un Yunanlı kimliğinden, Türkiye'nin ise Trakya ve Ege adlarının Türk kimliğinden söz etmesi gibi. Bkz., Aksu, op. cit., s. 225.

⁵⁷³ Hatipoğlu, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 29. Megali İdea'ya ilişkin daha fazla bilgi için bkz. A. Suat Bilge, **Büyük Düş Türk-Yunan Siyasi İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

⁵⁷⁴ Heraklides, op. cit., s. 60.

ve zor ekonomik koşullar altındaki Yunanlıları bütünleştirmede ön plana çıkan Megali İdea önemli roller üstlenmiştir⁵⁷⁵.

Megali İdea 1800'ler boyunca yaşanan her gelişmede yeniden başlamış/ele alınmıştır. Çünkü genişlemeyle birlikte sınırlar içine katılan nüfus arasında Yunan kimliğinin yayılması ve ulusun devletle bütünleştirilmesi için bu bir gereklilik içermekteydi⁵⁷⁶. Megali İdea'yı gerçekleştirmeye yönelik çabalar ise, sadece konsolosluklar, piskoposlar ve Yunan okullarınca yürütülen faaliyetlerle sınırlı kalmamış, özellikle kazanılması hedeflenen topraklarda çeşitli örgütler kurularak ya da mevcut örgütlerden yararlanılarak (Etniki Eterya, Panhellenic Teşkilat, Makedonamakhoi gibi) da bu süreç desteklenmiştir⁵⁷⁷.

Megali İdea, Yunan ulus-inşa sürecini farklı boyutlarda etkilemiştir. Birincisi, ulus ile devlet arasında bir iletişim ortamı doğurmuş⁵⁷⁸ ve ulus-devlet oluşumunu desteklemiştir. İkincisi, Yunan devleti sınırları dışında yaşayan Yunanlılar arasında ulusal bilincin aşılmasını sağlamıştır. Ayrıca sınır içindeki Yunanlılar ile dışarıdaki Yunanlılar arasındaki bağı da her daim canlı tutmuştur. Üçüncüsü, Türk Kurtuluş Savaşı'nda büyük yenilgiye uğrayan Yunanistan, ülke içinde yaşayan Yunanlılardan aynı etnik kökene sahip olmakla birlikte yine de farklı olan 1.100.000 Yunanlının ülkeye göçüne neden olmuş, böylelikle de Yunan ulus-inşa sürecinde bir geriye dönüş yaşanmıştır. Bu süreçte Megali İdea yine ön plana çıkmış, yeni katılan Yunanlılar arasında ulusal bilincin kazanılmasında/güçlenmesinde etkili bir rol üstlenmiştir⁵⁷⁹.

Bu noktada bir gerçekliğin de altının çizilmesi gerekir. Ulus-inşa aşaması dinamik bir süreçtir. Yaşanan felaketlerde, savaşlarda, toprak kazanımı ya da kayıplarında, ülke içindeki istikrarsızlıklarda, ekonomik buhranlarda, dış politikadaki çalkantılarda sürekli olarak kendini ortaya koyar/vurgular ve tekrarlar. Ancak bir ulusun inşa süreci, temel boyutta, belli bir zaman diliminde tamamlanmalıdır ki, ilerleyen yıllarda güçlü bir ulus-devlet temelinde devam edilebilsin. Yani ulusu tanımlayan temel öğelerin inşa sürecini tamamlanması ancak, yukarıda belirtilen gelişmeler yaşandığında

⁵⁷⁵ Andreopoulos, op. cit., s. 952-953.

⁵⁷⁶ Ibid., s. 958-959.

⁵⁷⁷ Clogg, Modern..., op. cit., s. 93-96,

⁵⁷⁸ Andreopoulos, op. cit., s. 958.

⁵⁷⁹ Clogg, Modern..., op. cit., s. 107, 127.

çeşitli araçlarla (eğitim yoluyla, basın desteğiyle, devlet mekanizmalarının açıklamalarıyla vb.) ulus-inşasının kendini tekrarlaması/vurgulaması gerekir. Bu çerçevede bakıldığında Yunan ulus-inşa süreci de temel parametrelerini 1920'lere kadar oluşturmuştur; yani kesintisiz bir tarih bilinci, buna dayalı etnik köken, ortak ve güçlü bir din ve dil birliği ve öteki üzerine kurulu/bir arada tutucu bir dış algılama (öteki-tehdit algılaması), ayrıca süreci sürekli dinamik tutacak Megali İdea.

Bu sürecin bir de dıştan gelecek bir destek/tanıma ile tamamlanması gerekliydi ki, bu desteği de tüm Avrupa gerek Yunan devleti'nin kuruluşunda gerekse de genişleme sürecinde sürekli olarak vermiştir. Yunanistan'a atfedilen "*Avrupa uygarlığının kurucusu*" değeri, devleti, karşılaştığı sorunlarda Avrupa kamuoyunun desteğini sürekli olarak arkasına almasını sağlamıştır/sağlamaktadır⁵⁸⁰.

Azınlıkların ve azınlık sorunlarının ortaya çıkması, ulus-inşa süreci ve ulus-devletlerin doğmasıyla birlikte ele alınan bir süreçtir. Yunan ulus-inşa süreci de doğal olarak azınlıkları ve bununla birlikte temel bir takım azınlık sorunlarını yaratmıştır. Özellikle "biz Yunanlılar" ve "ötekiler" üzerinden yapılan tanımlama bu sorunların oluşumunda belirleyicidir. Öteki ile ilgili egemen Yunan anlayışına göre, bağımsız Yunanistan içinde ya da "Yunan sahası" içindeki "öteki" (Arnavut, Roma, Slavofonlar, Slav-Makedonlar, Bulgarlar, Yahudiler, Türkler, Osmanlılar, Kıbrıslı Türkler, Giritli Müslümanlar vb.) değersizdir, hatta yok sayılmaktadır⁵⁸¹. Bu anlayış, ileride ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi, azınlıklar ile Yunanistan arasındaki olumsuz algılamaların temelini oluşturmaktadır.

Yunanistan'ın azınlıklara yönelik bu tutumlarının/temel politikalarının güvenlik ve insan hakları boyutlarıyla analizinden önce, Yunan ulus-devleti sınırları içinde yaşayan farklı dil, din, etnik kökene sahip gruplar ve bunların tarihsel süreçte yaşadıkları siyasi, hukuki ve kültürel sorunlara ilişkin genel olarak bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Bu grupların özellikle yaşadıkları çeşitli sorunlar analiz edilirken de, Yunan ulus-inşa süreci bağlamında uluslaştırma araçlarından nasıl yararlandığı da analiz edilmeye/ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

⁵⁸⁰ Pirinççi, op. cit., s. 74-75.

⁵⁸¹ Heraclides, op. cit., s. 64.

2. Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar: Nüfusları, Coğrafi ve Sosyal Özellikleri

Yunanistan'da azınlık sorunlarının oluşmasıyla bağlantılı en belirleyici tarihsel gelişme, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıdır. Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'da gelişen ulusçuluk akımlarından etkilenmesi, ancak ekonomik ve toplumsal yapısında değişiklik yapamaması, askeri alanda da ardı ardına başarısızlıklara uğraması nedenleriyle çöküş süreci hızlanmış ve Avrupa ile Balkanlardaki topraklarını kaybetmiştir. Bu durum Balkanlardaki Türk/Müslüman nüfusun büyük bölümünün Anadolu'ya göç etmesine neden olmuştur⁵⁸². Ancak bundan daha da önemli olarak, kaybedilen topraklarda içlerinde birçok azınlığı barındıran yeni ulus-devletler kurulmuş ve bu devletlerde kuruldukları andan itibaren azınlık sorunlarıyla yüz yüze gelmişlerdir. Bir önceki kısımda da ele alındığı gibi, bir ulus-devlet olarak kurulan Yunanistan da, takip ettiği ulus-inşa süreciyle de bağlantılı olarak bir yandan kendi ulusal kimliğini tanımlayıp ulusal bilincini canlı tutarken, bir yandan da “öteki”yi yaratmış, yani azınlık sorunlarını doğurmuştur.

18. yüzyılın ortalarında gelişmeye başlayan Yunan ulus-inşa süreci 1920'lere kadar sürmüştür. Bu süreç ortak bir ad, tarih, dil, din ve kültür etrafında Ortodoks Yunanlıları birleştirirken, bir yandan da bu ortak özelliklere sahip olmayan azınlıklarla bir takım sorunların doğmasına neden olmuştur. Bu durum, ulus-devlet sürecinin de doğal bir sonucudur. Bu durumda Yunanistan'ın önünde her ulus-devlet gibi takip edebileceği iki yol bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, azınlıkların varlığını kabul ederek onların haklarını tanımak ve koruma altına almak, ikincisi ise, azınlıkların varlığını kabul etmemek hatta bir takım uluslaştırma araçlarından faydalanarak onları çoğunluk ile bütünleştirmeye, kimliklerini asimile etmeye çalışmak. Bunu eğitim, vatandaşlık, askerlik, iletişim araçları yoluyla gerçekleştirmeye çalışmanın dışında örneğin ortak dili kullanmak, dinsel ibadetlerinden, mülkiyet haklarından, örgütlenme haklarından vazgeçmeye zorlamak, hatta bunlar için güce başvurmak ve zorunlu göçe tâbi tutmak gibi yöntemlerden de yararlanılabilir. Bu ikinci tutumun temelinde de yine ulus-devletin bütünlüğünün, bağımsızlığının ve devamlılığının sağlanması düşüncesi

⁵⁸² Aksu, op. cit., s. 30.

yatmaktadır. Yunanistan taraf olduğu ikili ve çok taraflı anlaşmalar gereğince ülkesindeki dinsel azınlıkların varlığını kabul etmekle birlikte etnik, dilsel veya ulusal azınlıkları tanımamaktadır. Bu noktada Yunanistan'ın ikinci tutumu benimsediği söylenebilir. Ayrıca, Yunanistan varlığını tanıdığı dinsel azınlıkların da azınlık haklarını güvence altına almayarak, bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmeyerek de ikinci tutumu takip ettiğini doğrulamaktadır.

Bu çerçevede öncelikle Yunanistan'daki farklılıklara ilişkin genel bir bilgi verilerek konunun açıklanmasına başlamak yerinde olacaktır. Bir Balkan ülkesi olan Yunanistan, büyük oranda türdeş bir devlet özelliği sergilese/yansıtsa da bu durum, ülke sınırları içerisinde hiçbir azınlığın yaşamadığı anlamına da gelmemektedir. Harita-2' de de görüleceği gibi, ülkede Müslüman Türkler, Romanlar (Çingenele/Romaniler), Müslüman Bulgarlar (Pomaklar), Müslüman ve Ortodoks Arnavutlar, Slav-Ortodoks Makedonlar, Ermeniler, Ulahlar ve Yahudiler yaşamaktadır. Ancak bu gruplara yönelik herkesçe kabul edilen kesin ve resmi sayılar bulunmamakla birlikte, eldeki veriler de gerçek olmaktan çok uzaktır. Çünkü konunun tarafları bu sayıları kendi politikalarına uygun olarak azaltılıp çoğaltmaktadır⁵⁸³. Örneğin Yunanistan resmi verilerindeki sayılar diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında daha azdır. Bunun temelinde de öncelikle Yunanistan'ın kabul ettiği azınlık politikası yer almaktadır. Ülkesindeki çoğu azınlık grubunu örneğin “Müslümanlaşmış Helenler” gibi isimlerle adlandırarak Yunan nüfusu içinde göstermesi gibi uygulamalar, Yunan resmi verilerindeki farklı unsurların sayılarını azaltmaktadır. Resmi verilerde azınlıkların sayısının gerçek rakamlara göre daha az olmasının nedenlerinden bir diğeri de, azınlık mensuplarının daha geniş haklardan yararlanmak, baskı ve kötü muamele görmemek adına azınlık kimliklerini gizleme ihtiyacı hissetmeleridir⁵⁸⁴. Ayrıca, Yunanistan ülkesinde yaşayan farklı etnik,

⁵⁸³ Örneğin dil grubu temelinde, 1920'li yıllarda Yunanistan'da Yunanca konuşan Hristiyan-Ortodoks'ların yanı sıra Bulgarca, Vlahca (Ulahça), Arnavutça, Türkçe ve Çingenece konuşan Ortodoks Yunan vatandaşları da bulunmaktaydı. Hatta İspanyolca konuşan Yahudiler ve Müslümanlar, çeşitli diller konuşan Katolik Levantenler ve başka birçok farklı grubun yanı sıra Almanca ya da Yunanca konuşan Protestanlar da bulunmaktaydı. Bkz. Yorgos Mavromatis, “Yunanistan'da Hristiyan Göçmenler ve Müslüman Azınlıklar-Eğitimin Milli Homojenleşmedeki Rolü”, Çeviren: Damla Demirözü, Derleyen: Müfide Pekin **Yeniden Kurulan Yaşamlar-1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 359.

⁵⁸⁴ İrfan Kaya Ülger, “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye:1990'lı Yıllar”, Editör: İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 3. Baskı, AEDM Yayınları, Ankara, 2006, s. 262.

dilsel, kültürel ve dinsel unsurları azınlık olarak kabul etmediğinden, onlara ilişkin bu farklılıklar temelinde istatistikî verileri de kayıt altına almamaktadır.

Harita-2: Yunanistan'daki Etnik Grupların Çoğunlukta Oldukları Bölgeler⁵⁸⁵

Günümüzde özellikle Avrupa merkezli bir takım kuruluşlarca Avrupa'da konuşulan diller, yaşayan etnik gruplar ve kültürler üzerine sayısız araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalardan çoğunun sunduğu bilgilere göre, Yunanistan'da resmi olarak kabul edilen azınlıklar dışında özellikle dil ve etnik yapı temelinde çok farklı grupların yaşadığı saptanmaktadır. Son yıllarda yapılan bu çalışmalardan birinde, Yunanistan'da Yunanca dışında 14 adet ana dil grubuna rastlandığı belirtilmektedir. Bunlara geçmeden önce ülkenin resmi dili Yunancaya değinilecek olursa, aynı çalışmada da belirtildiği üzere Çağdaş Yunancanın üç ayrı lehçesi bulunmaktadır. Birincisi, "Peloponnesos lehçesi", "kuzey lehçeleri" ve Megara, Eğriboz, Girit, Kıbrıs, Rodos, Sakız'da konuşulan "güneydoğu lehçeleri"dir. İkincisi, "Demotiko", üçüncüsü ise "Katharevusa"dır. Katharevusa, Yunan devletinin kuruluşu ile birlikte resmi dil

⁵⁸⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Greece> (e. t. 12.06.2008).

olmuş, 1976 yılına kadar da resmi dil olarak kalmıştır. 1964 yılındaki eğitim reformu ile ilkokullarda konuşma dili olan Demotikos okutulmaya başlanmış, 1976 yılında eğitimde, 1977 yılında ise çıkarılan bir yasa ile tüm devlet işlerinde Demotikos (yani konuşulan halk dili) resmi dil olarak kullanılmaya başlanmıştır⁵⁸⁶. Yunanca, Yunan ulusal kimliğini belirleyen en temel öğelerden biridir. Aynı zamanda azınlıkları çoğunlukla bütünleştirmek ya da asimile etmek amaçlı kullanılan temel araçlardan da biri olmaktadır. Çünkü bu dilin resmi ve hatta günlük hayatta kullanımının zorlanması bir süre sonra azınlık grubunun kendi dili içerisine çok sayıda yabancı kelimenin karışmasına ve zamanla da kendi dilini unutmasına neden olmaktadır. Yunan devleti de bu aracı çoğu zamanda baskı yolu ile azınlıklara yönelik kullanmıştır.

Yunanistan'da resmi dil dışında konuşulan diller ve konuşan etnik gruplar ise şöyledir⁵⁸⁷: Arnavutça (50.000–140.000 arasında kişinin konuştuğu söylenmektedir), Ermenice (20.000 civarındadır), Bulgarca (30.000 civarında Pomak tarafından konuşulmaktadır), Makedonca (180.180 kişi), Pontik (Türkiye'nin kuzeydoğu Karadeniz bölgesinden gelen Rumlarca konuşulmaktadır), Balkan Romancası (30.000 Yunan Romancası, 10.000 Arlija (erli) Romancası konuşan vardır), Ulah Romancası (1000 kişilik bir grupça konuşulmaktadır), Roman Yunancası, Mased Yunancası (Armini diye bilinen grupça 50.000 kişi tarafından konuşulmaktadır), Meglen Rumencesi (Megelen bölgesi yani Selanik'in kuzeyinde konuşulmaktadır), Sırp Hırvatçası (Sırpça), Tsakonice (1200–10.000 kişi tarafından konuşulmaktadır), Türkçe (128.380 kişilik Türk grupça konuşulmaktadır).

Bu verilerden de görüleceği gibi, Yunanistan resmi olarak dinsel azınlık dışındaki grupları azınlık olarak kabul etmese de bu farklı grupların Yunan toprakları üzerinde yaşadığı çeşitli kaynaklarca da ortaya konulmaktadır. O halde Yunanistan'ın neden azınlıklara yönelik olumsuz politikalar/tutumlar geliştirildiği üzerinde durulması gerekmektedir. Bu konuda, daha sonraki kısımlarda hem güvenlik hem de insan hakları boyutlarıyla ayrıntılı olarak değinilmesine rağmen, farklı etnik, dinsel, dilsel gruplara yönelik daha çok baskı ağırlıklı olumsuz tutumların/politikaların nedenlerinin anlaşılması adına bir genel bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Bu olumsuz tutumun ilk

⁵⁸⁶ Milas, Yunan..., op. cit., s. 36.

⁵⁸⁷ Ethnologue Database: Greece <http://ni2.hawaii.net/ethnologue/eth.cgi/Greece>'den aktaran Ali Güler, **Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar**, Berikan Yayın, Ankara, 2005, s. 240–246.

nedeni olarak, Yunan toprakları üzerinde azınlıkların yaşadıkları yerlerin Yunanistan açısından stratejik öneme sahip olmasıdır. Özellikle azınlıkların sınırlara yakın yerlerde yaşamaları Yunanistan'ın güvenlik algılamalarında bu hususu birinci sıraya yerleştirmektedir. İkinci neden, Yunanistan'daki farklı etnik, dinsel, dilsel grupların Yunanistan ile sorunları olan akraba devletlerinin olması (Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Türkiye) ve bu devletlerinde Yunanistan'ın sınır komşuları olmasıdır. Bu nedenle azınlıkları öncelikle büyük bir güvenlik sorunu olarak algılayan Yunanistan, ülkesinin toprak bütünlüğü ve ulusal kimliği açısından (ulus-inşa sürecinin üzerine oturtulduğu temel değerlerin zarar göreceği inancı) tehdit unsuru olarak kabul etmektedir. Tarihsel deneyimleri (İkinci Dünya Savaşı ve İç Savaş yıllarında ülkedeki azınlık gruplarının bir kısmının olumsuz tutumları) ve bu deneyimlerde ülke bütünlüğünün tehlikeye girmesi nedeniyle de, özellikle sınır bölgelerinde yerleşmiş olan azınlıklara ilişkin olarak Yunanistan'ın daha hassas ve bu ölçüde de baskıcı davranmasına neden olmuştur⁵⁸⁸. Üçüncü olarak da, 1980'lerin sonuna kadar yaşanan ekonomik ve sosyal problemler ve özellikle ülke demografik yapısında yaşanan sürekli değişimler nedeniyle azınlıklara yönelik olumsuz tutumlar takınılmıştır. Dördüncü neden ise, belki de en önemlilerinden biri, bu azınlık gruplarının varlığının kabul edilmesinin Yunan ulusal kimliğinin tartışılmasına neden olabileceği inancıdır. Örneğin Makedonların varlığının kabulü, Yunan tarihinin Büyük İskender'i ve Eski Makedon tarihini de içeren kısmının sorgulanmasına neden olabilecektir.

1990'ların ortasına kadar bu tür kaygılar temelinde takip edilen tutumlarda/politikalarda bu tarihten itibaren bir takım değişiklikler gözlenmeye başlanmıştır. Bu değişiklikleri azınlıkların eğitim, dernekleşme, mülkiyet hakları kapsamında iyileştirmeler yapılması gibi uygulamaların yanı sıra hiç adı dâhi anılmayan azınlıkların resmi makamlarca da telaffuz edilmeye başlanması örneklerinde görmek mümkündür. Dolayısıyla gerek azınlık hakları merkezli yaklaşımların dünyada ve özellikle de Avrupa'da ön plana çıkmaya başlaması, gerek özellikle AB çerçevesinde ve ülke bazında demokratikleşme yönündeki çabaların artması, Yunanistan'ın da azınlıklara yönelik politikalarında olumlu değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur/olmaktadır.

⁵⁸⁸ Kurubaş, op. cit., s. 288.

Bu genel çerçeve temelinde, Yunanistan'daki farklı etnik, dilsel, dinsel yapılar ve bunların yaşadıkları sosyal, kültürel, siyasi sorunların analizine geçilmesi, ancak bu analizlerden önce de konunun nasıl ele alınacağına ilişkin kısa bir bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Yunanistan'da yaşayan azınlıklar ele alınırken öncelikle, bu devletin topraklarındaki tarihsel geçmişleri, yaşadıkları coğrafi bölgeler ve sayısal veriler inceleme konusu yapılacaktır. Tarihsel süreç değerlendirmeye alınırken, azınlıkların Yunanistan topraklarındaki varlığını tanıyan/düzenleyen ve bir takım haklarını güvence altına alan ikili veya çok taraflı andlaşmaların veya iç hukuk düzenlemelerinin olup olmadığı ayrıca, Yunanistan'ın azınlıkları ne şekilde tanıdığı, bu hukuki belgelere ne ölçüde uyduğu ve bu konuda sorunların yaşanıp yaşanmadığı da incelenmeye çalışılacaktır. Ancak çalışmanın bu kısmında yalnızca ilgili andlaşmalar, belgeler, bunlara dayalı uygulamalar ve tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler ortaya konulmaya çalışılacak, çalışmanın başlığıyla bağlantılı olarak güvenlik ve insan hakları boyutlarıyla Yunanistan'ın azınlıklara ilişkin tutumları/politikaları ise bir sonraki kısımda burada sunulan verilere dayalı olarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu analize yardımcı olması açısından da ilgili azınlık gruplarının özellikle hangi yıllarda sorunlar yaşadıkları, bu gruplara yönelik olarak hangi dönemlerde insan hakları merkezli yaklaşımların takip edildiği ve özellikle 1990 sonrası süreçte azınlık hakları merkezli yaklaşımlara paralel gelişmelerin yaşanıp yaşanmadığına ilişkin örnekler sunulmaya çalışılacaktır.

Bu çerçevede ilk olarak, Yunanistan'ın "*Müslüman azınlıklar*" adıyla tanıdığı tek azınlık grup olan ancak, dini kimliklerinin yanı sıra etnik kimliklerinin de tanınmasına yönelik taleplerini sürekli olarak vurgulayan "*Türkler*" ile başlanması yerinde olacaktır.

2. 1. Türkler

Yunanistan tarafından, "*Müslüman azınlıklar*" olarak kabul edilen/tanınan grup, her ne kadar din üst kimliği temelinde tanımlansa da içerisinde farklı etnik kimlikleri de barındırmaktadır. Müslüman azınlıklar içerisinde yer alan farklı etnik kimliklerden biri, çoğunlukla Batı Trakya bölgesinde yaşayan ve çoğunluktan farklı etnik kimlikleriyle de

var olma/tanınma savaşı veren Türklerdir⁵⁸⁹. Türklerin yaşadığı Batı Trakya⁵⁹⁰, Asya ile Balkanları ve Avrupa'yı birleştiren/bağlayan, stratejik konumda yer alan ve idari açıdan da Dedeağaç, Gümülcine ve İskeçe olmak üzere üç bölümden oluşan bir bölgedir. Bu bölgede yaşayan Müslümanlar temelde Lozan Barış Andlaşması gereğince tanınan ve hakları koruma altına alınan/alınması gereken bir topluluktur⁵⁹¹. Batı Trakya denilince, her ne kadar Türkler ilk akla gelen grup olsa da, bölge de Romanlar (çingeneler) ve Pomaklar da yaşamaktadır. Bu grupların etnik farklılıklarına rağmen ortak özellikleri Müslüman olmalarıdır. Bunlardan Pomaklar ve Romanlar, çoğunlukla kendilerini Türkler ile özdeşleştirdikleri hatta denilebilir ki gönüllü bir biçimde asimile oldukları⁵⁹² için Batı Trakya Müslümanları denilince akla daha çok Türkler gelmektedir⁵⁹³.

“*Batı Trakya Türkleri*” ya da başka bir ifade ile “*Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığı*” diye bilinen topluluk, Yunanistan tarafından sadece dinsel kimlikleri ön plana çıkartılarak “*Müslüman azınlık*”, hatta zaman zaman da “*Müslüman Helenler*” şeklinde tanımlanmaktadır. Yunanistan'ın kuzeydoğusunda yer alan ve Batı Trakya olarak bilinen bölgede 130.000–150.000 dolayında (bölge nüfusunun %35'i kadar) Türk yaşamakta ve ülkede azınlık statüsüne sahip bu tek grubun durumu, temel olarak 1923 yılında kabul edilen Lozan Barış Andlaşması ile saptanmış bulunmaktadır. Batı Trakya

⁵⁸⁹ Çalışmanın bundan sonraki kısmında “Müslüman azınlıklar” içinde yer alan bu gruptan özel olarak bahsedilirken sadece “*Türk*” nitelemesi kullanılacaktır. Çünkü Müslüman azınlıklar sadece Türklerden oluşmamakta, bu grup içinde Arnavutlar, Pomaklar ve Çingeneler de bulunmaktadır. Türklerin yanı sıra bu grupların da Yunanistan tarafından sadece Müslüman üst kimliği çerçevesinde tanınması ve etnik kimliklerinin kabul edilmemesinden hareketle böyle bir nitelemeyle konunun analiz edilmesi uygun olacaktır.

⁵⁹⁰ Batı Trakya sorunu her ne kadar etnik öğelerle açıklanan bir sorunsal da, aslında temelinde bu bölgenin jeopolitik konumu yatmaktadır. Yerasimos'un da belirttiği gibi, bölgedeki sorun öncelikle jeopolitiktir, etnik sorun buna uyum göstermiştir. Çünkü Trakya, gerek kuzey-güney gerekse de doğu-batı ekseninde önemli geçiş yolları üzerinde bulunmakta ve sıcak denizlere ulaşmada önemli bir koridor özelliği taşımaktadır. Bkz. Yerasimos, op. cit., s. 89.

⁵⁹¹ Üstelik sadece Lozan Barış Andlaşması değil, ileride üzerinde durulacak olan 1881 tarihli İstanbul ve 1913 tarihli Atina Andlaşmaları'yla da Yunanistan'daki Müslüman topluluklar koruma altına alınmıştır.

⁵⁹² Yunanistan'da son yıllarda Pomakların ayrı bir etnik grup olduğu ancak Türkiye'nin bunları Türkleştirmeye çalıştığı şeklinde görüşler ifade edilmektedir. Pomakların dillerini ve dinlerini korumak için çaba sarf etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu görüşlerdeki Türkiye'yi suçlayan ifadeler bir yana bırakılacak olursa, Yunanistan'ın Batı Trakya'ya sadece Müslümanlık yani dini kimlik, dinsel azınlık çerçevesindeki yaklaşımlarında kırımlar yaşandığı görülmektedir. Yunanistan'daki bu görüşlere yönelik bir örnek için bkz. Emekli Yunan Generali Konstantinos Voloutiadis, Patriada (gazete), 9 Temmuz 1998 makalesi'den aktaran Hatipoğlu, Yunanistan'da Etnik..., op. cit., s. 163.

⁵⁹³ Ayrıca Batı Trakya'da Müslüman Türklerin yanı sıra Ortodoks Gagavuz Türkleri de yaşamaktadır. İbadetlerini Türkçe yapan bu Türklerin, özellikle yoğun olarak Dedeağaç ve Serez bölgelerinde yaşadıkları bilinmektedir. Turgay Cin, **Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü (Başmüftülük ve Müftülükler Sorunu)**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s. 19–20.

Türkleri, özellikle XIV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın Balkan fethi ile bölgeye gelen ve zamanla bölgenin yerlisi konumuna ulaşan Anadolu Türklerinden oluşmaktadır⁵⁹⁴.

Batı Trakya'da yaşayan Türklerin sayılarına ilişkin veriler, daha önce de değindiğimiz nedenlerden dolayı bir kesinlik içermemektedir. Özellikle mübadele öncesi/sonrası sayılar ile günümüzde bu topraklarda ne kadar azınlık yaşadığı ve bunlarda neden değişimler olduğu konularında tartışmalar bulunmaktadır. Örneğin bu tartışmalardan biri, mübadele sonrası süreçte Batı Trakya'daki Türk (Müslüman) nüfusun sayısının azalmadığı oysaki Türkiye'deki Rumların sayısında belirgin bir azalış gözlemlendiğine ilişkindir. Bu durum Yunanlılar tarafından, Rumların Türkiye'de yoğun baskılar yaşamaları nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kaldıkları şeklinde açıklanmaktadır. Ancak her ne kadar Türkiye'de Rumlara yönelik konjonktürel olarak(örneğin Kıbrıs süreci ile bağlantılı bir biçimde) baskıcı tutumlar gözlenmişse de, bu azalmanın tek nedenin bu tutumlar olmadığını da vurgulamak gerekir. Batı Trakya'daki Türk nüfusu içinde doğum oranlarının yüksek olması, bölgede nüfus temelinde büyük oranda bir azalmanın olmasını engellemiştir. Ancak İstanbul'daki Rumların da ekonomik açıdan iyi durumlarına dayalı olarak hareket kabiliyetlerinin yüksek olması gibi nedenlerle de sayılarında yıllara bağlı olarak (özellikle Türkiye'de ekonomik bunalımların yaşandığı dönemlerde refah düzeyi daha yüksek olan Yunanistan'a ve diğer Avrupa devletlerine göç etme şeklinde) bir azalma göstermiştir⁵⁹⁵.

2.1.1. Türklerin Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri

Batı Trakya, şimdiki Yunanistan'ın kuzeydoğusunda yer almaktadır. 1988 yılına kadarki Yunanistan'ın idari taksimine göre, Kuzey Yunanistan olarak adlandırılan bölge bu tarihten sonra Makedonya Trakya'sı olarak anılmaya başlanmıştır. Makedonya Trakya'sı üç mülki birimden oluşmaktadır: Doğuda Evros, merkezi Dedeağaç

⁵⁹⁴ Bunlar içerisinde özellikle Konya Karaman bölgesinden gidenler önemli bir çoğunluk oluşturmaktadır. Hatipoğlu, Yunanistan'da Etnik..., op. cit., s. 21. Yunanistan'da Türk azınlık sadece Batı Trakya bölgesinde de yaşamamaktadır. 19 Şubat 1947 tarihli Paris Andlaşması ile Menteşe Adalarının (On iki Adalar) Yunanlılara bırakılmasıyla, Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türkler de Yunanistan'da azınlık konumuna düşmüşlerdir. Ancak sayıları az olan bu grup Türklerin de haklarının korunmadığı gözlenmektedir. Bkz. Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 23.

⁵⁹⁵ Yerasimos, op. cit., s. 88.

(Aleksandrupolis), Rodop, merkezi Gümülcine (Komotini) ve batıda İskeçe, merkezi İskeçe (Ksanthi)⁵⁹⁶. Aslında bölgedeki ilk Türkler, Anadolu'dan buralara gelip yerleşenler de değildir. Bölgeye ilk yerleşim, M.Ö. II. yüzyılda İskit Türkleri tarafından olmuş, onları Hunlar, Avarlar, Peçenekler, Kumanlar (Kıpçaklar) izlemiştir. Bunlardan Kumanlar, Anadolu'dan gelen yeni Türk unsurlarıyla bütünleşerek ve önemli bir bölümü de XIV. yüzyıldan itibaren Müslümanlaşma sürecine girerek Pomak olarak anılmaya başlamışlardır⁵⁹⁷. Batı Trakya'da (ağırlıklı olarak da askeri yasak bölge⁵⁹⁸ ilan edilen Bulgaristan sınırı civarında) 30.000 civarında Slav kökenli Müslüman topluluk olan Pomaklar⁵⁹⁹ yaşamaktadır. Pomak dilinin, kamu alanında kullanılması yasak olsa da medya da Pomakça Grek alfabesiyle çıkan bir aylık gazete bulunmaktadır⁶⁰⁰. Pomaklarla ilgili birçok analizde/araştırmada, Türklerle çok sıkı ilişkiler kurdukları, yaşanan sıkıntılarda birlikte tutum belirleyip/uyguladıkları ve hatta Pomakların zamanla Türkler içerisinde asimile oldukları ifade edilmektedir. Gerçekten de tarihsel süreç dikkate alındığında görülmektedir ki, Pomaklarla Türkler çok sıkı bağ kurmuş ve karşılaşılan birçok sorunda ortak hareket etmişlerdir. Bunun temelinde ise, Pomakların aslında Türk olduğu şeklindeki tartışmalar bir yana bırakılacak olursa, birçok neden yatmaktadır. Bu nedenlerden ilki, Pomakların çoğunluk olan Yunanlıların aksine Türkler gibi Ortodoks değil Müslüman olmalarıdır. Dolayısıyla din üst kimliği iki grubu birbirine yaklaştırmıştır. İkinci olarak, 1951 yılında Yunanistan'ın Bulgarlardan uzaklaştırmak (Bulgaristan da Pomakların Bulgar kökenli olduğunu iddia etmektedir) için Pomakları Türkçe eğitim almaya yönlendirmesidir. Böylelikle dil yoluyla da

⁵⁹⁶ Oran, Türk-Yunan İlişkilerinde..., op. cit., s. 24–25. Batı Trakya Türklerinin mücadelelerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Tefik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, Cilt: 1, Ankara, 1955.

⁵⁹⁷ Batı Trakya'nın etnik yapısı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Aydın, **Batı Trakya Faciası'nın İç Yüzü**, Akın Yayınları, İstanbul, s. 21–43. Pomaklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hüseyin Memişoğlu, **Balkanlarda Pomak Türkleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999; Aydın, op. cit., s. 21–43.

⁵⁹⁸ Soğuk savaş döneminde Batı Trakya'da Bulgaristan sınırına paralel şekilde 20–30 km genişliğindeki alan, yani yaklaşık Batı Trakya'nın üçte birini kapsayan bölge, Yunanistan Hükümeti tarafından "askeri yasak bölge" olarak ilan edilmiştir.

⁵⁹⁹ Balkanlarda, Bulgaristan'ın Bulgar, Yunanistan'ın Yunanlı, Türkiye'nin de Türk saydığı Pomaklar Fred de Jong'un tanımıyla, "*kökeni kesin olarak belli olmayan ve genellikle bir Bulgar diyalekti konuşarak Türkçeyi ikinci dil olarak kullanan Türkleşmiş bir Müslüman halktır*". Bkz. "The Muslim Minority in Western Thrace", Georgina Ashworth (ed.), *Muslim Minorities in the Eighties*, Quartermaine House Ltd., Sunbury, 1980, s. 95'den aktaran Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik-Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:48, No:1-4, (Ocak-Aralık 1993), s. 112.

⁶⁰⁰ <http://www.eurolang.net/State/greece.htm> (e. t. 10.06.2008).

aralarındaki bağlar kuvvetlenmiştir. Üçüncü neden ise, Pomakların bir akraba devletinin olmaması ve kendi haklarını savunacak birilerine ihtiyaç duymaları, bu anlamda diğer azınlık gruplarına göre Türkleri daha güçlü ve kendilerine daha yakın görmeleridir. Dördüncü neden, kötü deneyimlerin/olayların Türklerle birlikte yaşanılmasıdır⁶⁰¹. Beşinci neden olarak, yerleştikleri dağlık bölgede yoksulluk içinde yaşayan Pomakların bu durumunun Yunan hükümetince de göz ardı edilmesi, hatta durumlarını daha da kötüleştirecek bir biçimde ayrımcılık uygulanması olarak belirtilebilir⁶⁰². Son olarak ise, azınlık grupları içerisinde Türklerin çoğunlukta ve ekonomik bakımdan da daha iyi durumda olmaları nedeniyle Pomakların Türklere yaklaştıkları gözlenmektedir. Ayrıca Batı Trakya’da Pomakların çoğunun kendisini Türk olarak tanıttığı/kabul ettiği görülmektedir. Gerçi bunun nedeni daha çok Pomakların, Osmanlı döneminden itibaren Müslümanlık ile Türklüğü özdeşleştirmiş olmalarıdır⁶⁰³.

1912–1913 Balkan Savaşları’na kadar 550 yıl Osmanlı Türk egemenliğinde kalan ve her zaman nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Batı Trakya, 1913–1919 arasında Bulgaristan’ın işgaline uğramış, 1919–1920 yılları arasında İtilaf devletlerinin işgalinde kalmış ve 1920 yılında ise, Yunanistan sınırları içerisine dahil edilmiştir⁶⁰⁴. Batı Trakya Türkleri, Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, 1878 yılında imzalanan Ayastefanos Andlaşması ile bölgenin Bulgaristan’a verilmesi üzerine ayaklanarak 16 Mayıs 1878 tarihinde Rodop Hükümeti adı altında geçici bir yönetim kurmuş⁶⁰⁵, ancak 20 Nisan 1886 yılında bu hükümet feshedilmiştir. Batı Trakya Türkleri Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında da hükümet kurma girişimlerinde bulunmuşlar, ancak bu girişimler dönemin veya ortamın elverişsizliği nedenleriyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölge, Bulgaristan’la yapılan Neuilly Andlaşması gereğince (27 Kasım 1919) Müttefik devletlerin işgali

⁶⁰¹ <http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/pomaks.html>; <http://www.eurolang.net/State/greece.htm> (e. t. 31.03.2008).

⁶⁰² Pomaklar ekonomik anlamda çok sıkıntı çektikleri, çok yoksul oldukları için yaşadıkları Bulgar sınırına yakın yerlerdeki köylerinden ayrılarak ya ülkenin güneyine ya da başta Türkiye olmak üzere, Almanya gibi Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Bkz. Türkkaya Ataöv, “The Ethnic Minorities In Greece”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:46, Sayı:3–4, Haziran-Aralık 1991, s. 29.

⁶⁰³ Oran, “Balkan Müslümanlarında...”, op. cit., s. 113–114.

⁶⁰⁴ Baskın Oran, “Batı Trakya’daki Müslüman Türk Azınlığı”, Derleyen: Semih Vaner, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s. 153.

⁶⁰⁵ Oran, Türk-Yunan..., op. cit., s. 27-28.

altına girmiş ve 22 Mayıs 1920 tarihinde de Yunan ordusu tarafından resmen işgal edilmiştir. Bölge üzerindeki egemenliğin Yunanistan'a devredilmesi ise, 10 Ağustos 1920 tarihli Batı Trakya'ya ilişkin Sevr Andlaşması (Batı Trakya Sevr'i) ile gerçekleşmiştir⁶⁰⁶. Böylelikle Batı Trakya Türklerinin Yunanistan yönetimi altındaki yaşamları da bu tarih itibarıyla başlamıştır. Batı Trakya Sevr'i sadece Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını düzenlememekte, aynı zamanda bu bölgede yaşayan Türklerin de haklarını güvence altına almaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi, Batı Trakya'da yaşayan⁶⁰⁷ Türklerin sayıları tartışmalı alanlardan biridir. Ancak, Türkler açısından en tartışmalı alan/en temel sorun, dinsel kimlikleri ile ifade edilmelerine rağmen (Müslüman olarak), etnik/ulusal kimlikleri (Türk olarak) ile tanınmamalarıdır. Buna dayalı diğer sorun ise, '*Müslüman azınlık*' olarak kabul edilseler dahi ikili ve çok taraflı andlaşmalardan kaynaklanan haklarının tanınmaması ve sürekli olarak bu konuda ihlallerin yaşanmasıdır (bu hakların bir kısmı temel insan hakları niteliğinde iken bir kısmı ise, anadilde eğitim hakkı gibi azınlık hakları niteliğindedir). Bu iki temel boyut etrafında, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihten günümüze kadar ki süreçte birçok sorunun yaşandığı ve yaşanmaya da devam ettiği görülmektedir. Ancak bu aşamada şu hususun altının çizilmesi yerinde olacaktır: Türk azınlık tarafından tanınması/güvence altına alınması talep edilen haklar, düzenlemeleri ilk defa yapılacak nitelikteki haklar değildir. Çünkü tarihsel süreçte bu haklar zaten çeşitli andlaşmalarla Türk azınlığa yönelik olarak tanınmış ve belirli dönemlerde de uygulanmıştır. Müslüman Türk topluluk, Yunanistan'ın bu andlaşmalardan kaynaklı yükümlülüklerini yerine getirmesini talep etmektedir. Yunanistan ise bu yükümlülükleri yerine getirmediği gibi, daha sonra üzerinde durulacak çeşitli nedenlerle, bu andlaşmaların yürürlükten kalktığını iddia etmektedir. Ancak bu andlaşmalar, Batı Trakya'da yaşayan azınlığın haklarının güvence altına alındığının ortaya konulması açısından önemlidir.

⁶⁰⁶ Oran, "Batı Trakya'daki...", op. cit., s. 153.

⁶⁰⁷ Türkler sadece Batı Trakya'da değil Yunanistan toprakları üzerinde başka bölgelerde de yaşamaktadırlar. Özellikle Batı Trakya'da yaşanan ekonomik güçlükler ve baskılar nedeniyle, kimi zaman kendi istekleriyle kimi zaman da Yunan devletinin çıkarttığı başka bölgelere göçü teşvik edici yasalarla/uygulamalarla ülkenin birçok yerine göç ederek dağınık bir biçimde yaşamaya başlayan Türk kökenli insanlar da bulunmaktadır. Ancak Türklerin çoğunluğu oluşturdukları yer, Batı Trakya'dır.

Yunanistan'daki Batı Trakya Müslüman Türklerinin haklarını güvence altına alan, başka bir deyişle hukuki durumlarını (statülerini) düzenleyen andlaşmalardan ilki, Yunanistan, Büyük Britanya, Fransa ve Rusya arasında, 3 Şubat 1830 tarihinde imzalanan ve Osmanlı İmparatorluğu'na bildirilmesi kararlaştırılan Londra Protokolü'dür. Protokol'ün 5. maddesine göre, “*Yunanistan'a verilen ülke ve adalarda ikameti sürdürececek olan Müslümanların, mallarına sahip olarak aileleriyle birlikte tam bir güvenlikten yararlanacakları*” öngörülmüştür⁶⁰⁸. Kral Otto'nun 1833 yılında çıkardığı kararname de ise, Yunanistan'da kalmayı tercih eden az sayıda Müslüman'ın mal varlığı ve can güvenliğinin koruma altına alındığı belirtilmektedir⁶⁰⁹. Türkler ve Yunanlılar arasında 2 Temmuz 1881 tarihinde imzalanan İstanbul Andlaşması'na göre ise, Yunanistan tarafından işgal edilen topraklarda yaşamaya devam eden, Müslüman Türklerin hakları ile ilgili Yunan devleti yükümlülükler üstlenmiştir⁶¹⁰. Bu andlaşma çerçevesinde Müslüman Türklerin yaşamı, malları, onuru, dini ve örfi adetleri, medeni ve siyasi hakları, mülkiyet hakları, dinini özgürce yaşayabilmesine ilişkin haklar ve özgürlükler güvence altına alınmıştır.

Yunanistan'ın Girit, Güney Makedonya ve Selanik'i işgal ettiği Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan Atina Andlaşması, Müslüman azınlıklar konusunda Yunanistan'a yükümlülükler yükleyen bir diğer temel belgedir. Genel olarak, bu andlaşmayla “*Yunanistan'a terk edilen topraklarda kalan*” Yunan uyruklu Müslüman Türklerin korunması ve özellikle Baş müftülük ve müftülüklerle ilgili hakların güvence altına alınması sağlanmıştır. Bu Andlaşmanın 2. maddesi çerçevesinde daha önce akdedilmiş andlaşma hükümlerinin geçerliliği teyit edilmesinden başka, müftülerin ve baş müftülerin seçimi ve yetkileri gibi Lozan Barış Andlaşması düzenlemesi çerçevesinde

⁶⁰⁸ Sevin Toluner, “Lozan Azınlıkların Korunması Rejimi ve Batı Trakya Türkleri”, **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 207 vd.

⁶⁰⁹ Konstantinos Tsitselikis, “1923'ten Önce Yunanistan'da Müslüman Cemaatler-Yasal Süreklilik ve İdeolojik Tutarsızlıklar”, Çeviren: Damla Demirözü, Derleyen: Müfide Pekin, **Yeniden Kurulan Yaşamlar-1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 342.

⁶¹⁰ 1881 yılında yapılan İstanbul Anlaşması'nın Fransızca asıl metni ve Türkçe resmi olmayan çevirisi için bkz. Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 420-429.

bugün sorun yaratan bazı konularda ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir⁶¹¹. Atina Andlaşması'na Ek 3 No'lu Protokol'de ise, '*Yunanistan'ın bütün ülkesinde geçerli olacaktır*' şeklindeki bir ibareyle birlikte, müftülöklere ve okullara ilişkin Yunanistan'ın uymakla yükümlü olduğu birtakım düzenlemelere yer verimiştir⁶¹². Atina Andlaşması, 1881 yılında yapılan Andlaşma ile Teselya Müslümanlarına verilen hakları sağlamlaştırmakta ve bazı durumlarda toplulukların kendi politik ve ekonomik elitlerini topluluk lideri olarak seçmelerine (baş müftülük sorunu) izin vermektedir⁶¹³.

Batı Trakya Türklerinin bugünkü hukuki statüsünü belirleyen temel düzenlemelerden bir diğeri ise, Lozan Barış Konferansı'nın başladığı sıralarda bölgenin statüsüne ilişkin olarak Yunanistan ile imzalanan 10 Ağustos 1920 tarihli Andlaşma (Batı Trakya Sevr'i diye anılan)'dır⁶¹⁴. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmış olan üç andlaşma bulunmaktadır. Birincisi, Osmanlı Sevr'i diye bilinen Andlaşmadır. İkinci Andlaşma, yukarıda belirtilen, Batı Trakya'yı resmen Yunanistan'a veren Andlaşmadır⁶¹⁵. Diğeri ise "*Yunan Sevr*"i diye anılan, '*Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına Dair Sevr Andlaşması*'dır. Bu Andlaşma, Lozan Barış Andlaşması ve daha sonra iki ülke arasında 1926 yılında Atina'da, 1930 ile 1933 yıllarında Ankara'da varılan Andlaşmalarla kapsam bakımından genişletilmiştir. Özellikle Yunanistan'ın azınlıkların mülkiyet haklarına saygı göstermesi konusundaki yükümlölükleri bu belgelerde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir⁶¹⁶. Sevr Andlaşması ile Yunanistan, ülkesinde bulunan azınlıklara yönelik olarak iki yönde yükümlölük altına girmiştir. Birinci olarak, Yunan toprakları üzerinde yaşayan herkesin, bu anlamda azınlıkların da yaşama ve medeni ve siyasi haklardan ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakları güvence altına alınmıştır. İkinci olarak ise, dil, din ve etnik azınlıklara yönelik pozitif yükümlölükler kapsamında yer alan, kendi dilinde eğitim, vakıfların tanınması gibi haklarda

⁶¹¹ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt 1, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), 1953, s. 477'den aktaran Toluner, "Lozan Azınlıkların...", op. cit., s. 213.

⁶¹² Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 104-109.

⁶¹³ Tsitselikis, op. cit., s. 346-347.

⁶¹⁴ Bu andlaşma Yunan Sevr'i diye bilinen andlaşma olmadığı gibi Osmanlı Devleti'ne dayatılan Sevr Andlaşması'da değildir. Bazı kaynaklarda adı Batı Trakya Servi olarak anılmaktadır. Oran, "Batı Trakya'daki Müslüman Türk...", op. cit., s. 153.

⁶¹⁵ Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 110.

⁶¹⁶ Oran, Türk-Yunan İlişkilerinde..., op. cit., s. 72-75.

tanınmış/güvence altına alınmıştır⁶¹⁷. Yunanistan günümüzde, bu andlaşmanın “Yunanistan’a terk edilen topraklardaki Müslümanlar” ifadesinden yola çıkarak ve o tarihte Batı Trakya’nın henüz Yunanistan topraklarına dahil edilmemesinden kaynaklı olarak Batı Trakya’ya yönelik uygulanamaz olduğunu, Andlaşmanın böyle bir düzenleme içermediği ileri sürmektedir. Ancak bu iddia, en başta Andlaşmanın başlangıç kısmında yer alan “Yunanistan’ın ülkesindeki halklara ırk, dil ve din ayrımı yapmaksızın eşit haklar tanımaya ve bu hakları teyit etme ve Yunan Krallığına katılacak yeni ülkeler halklarına teşmil etmeye istekli olduğu” şeklindeki ifade ile bizatihi andlaşma tarafından çürütülmektedir⁶¹⁸. Yunanistan’ın, Yunan Sevr’i diye adlandırılan bu andlaşma hükümlerini kabul etmek istememesinin iki nedeni vardır. Birinci nedeni, Sevr Andlaşması’nın Yunanistan’ın tek yanlı olarak tanıdığı azınlık haklarını içermesi, Lozan Barış Andlaşması’nın ise (45. madde) azınlık haklarının tanınmasını iki devlet arasında karşılıklılık ilkesine dayandırarak düzenlemiş olmasıdır. Diğer neden ise, Sevr Andlaşması genel bir belge olarak gelecekte ülkeye katılabilecek topraklar dahil tüm ülke üzerindeki azınlıklar için geçerlidir. Lozan Barış Andlaşması ise, yalnızca aynı toprak üzerinde yaşayan Müslümanlar için yani Batı Trakya için geçerlilik arz etmektedir⁶¹⁹. Ancak andlaşmaların geçerliliğine ilişkin tartışmalar⁶²⁰ günümüzde de devam etmekte ve Yunanistan bu iddiasına dayanarak Batı Trakya Müslüman Türklerinin haklarını ihlal etmektedir.

Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyeti, Batı Trakya’da, buradaki nüfusun kendi geleceğini tayin etmesi amacıyla bir plesibit yapılmasını önermiş, ancak bu öneri kabul edilmemiştir. Konferans sırasında 30 Ocak 1923 tarihinde iki tarafın temsilcileri

⁶¹⁷ İlgili andlaşma için bkz. Cin, Yunanistan’daki..., op. cit., s. 430-442. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Fatma Tunç Yaşar, **Batı Trakya-Meriç’in Öbür Yakası**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 30-34.

⁶¹⁸ Cin, Yunanistan’daki..., op. cit., s. 115.

⁶¹⁹ Oran, “Batı Trakya’daki...”, op. cit., s. 157.

⁶²⁰ Örneğin Oran, yukarıda değinilen 1830, 1881 ve 1913 tarihli Andlaşmalarda “Yunanistan’a terk edilen” topraklardaki Müslümanların haklarının güvence altına alması ancak o tarihte henüz Batı Trakya’nın Yunan toprağı olmamasından ve Yunanistan’a terk edilen topraklardaki Müslümanların ise mübadeleye tâbi tutulmasından kaynaklı olarak artık bu Andlaşmaların geçerli olmadığını iddia ederken Toluner ise, bu görüşe katılmamaktadır. Bu konudaki görüşleri için bkz. Ibid., s. 152- 168; Baskın Oran, “Türk Dış Politikası ve Batı Trakya”, Derleyen: Faruk Sönmezoglu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş İlaveli 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 307-320; Toluner, op. cit., ss. 207-241.

azınlıkların zorunlu mübadelesini kabul etmişlerdir⁶²¹. Bu husus, “Rum-Müslüman Ahali Mübadelesi” isimli bir Protokol ile tespit edilmiştir. Protokole göre, Anadolu ve Trakya’daki Rum Ortodoks dininden Türk uyrukluları ile Yunanistan’da yaşayan Müslüman dininden Yunan uyrukluları karşılıklı olarak zorunlu değişime tabi olacaklar, ancak İstanbul’daki yerleşik (1912’deki yasa ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918’den önce yerleşmiş olanlar) Rum nüfus ile Batı Trakya’daki yerleşik Müslüman nüfus (1913 tarihli Bükreş Andlaşması’nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş olanlar) yerlerinde kalacaklardır. Ayrıca mübadele edilenlerden hiç biri, Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye’ye ve Yunan hükümetinin izni olmadıkça da Yunanistan’a dönerek oraya yerleşemeyeceklerdi⁶²². Adı geçen Protokol, Lozan Barış Andlaşması’nda da yer almıştır⁶²³. Mübadeleler daha homojen nüfusların elde edilmesini sağlamak ve bazı iç gerginlikleri azaltabilmek amaçlı yapılmış, kısmen de başarılı olmuşlardır. Ancak bu başarının yanı sıra, tek tek şahısların haklarının özellikle de mülkiyet haklarının hiçe

⁶²¹ 10 Ocak 1923 tarihinden önce, Balkan Savaşları sırasında ve Kurtuluş Savaşı’nın sonlarına doğru Türkiye’den büyük oranda Rum’un Yunanistan’a ve başka ülkelere göç ettiği belirtilmektedir. Bunların sayısının 1.100.000 olduğu ifade edilmektedir. Balkan Savaşları sırasında Yunanistan’dan da 10.000 civarında Müslüman Türk’ün Türkiye’ye göç ettiği ve bunun 1914 yılında 115.000 sayısına ulaştığı belirtilmektedir. Stephen P. Ladas, *The Exchange of Minorities*, The Macmillan Company, New York, 1932, s. 441–442’den aktaran Mihri Belli, **Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi-Ekonomik Açıdan Bir Bakış**, Müfide Pekin (Türkçesi), Belge Yayınları, İstanbul, 2004, s. 24; A. Pallis, *Collection of Principal Statistics Concerning the Exchange of Populations*, Atina, 1929, s. 4’den aktaran Belli, op. cit., s. 24.; Mübadeleye ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Önder Kaya, **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 155-156; H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makus Talihi:Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 280-308; İbrahim Erdal, **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

⁶²² Mübadele Protokolü için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 177. Mübadeleye ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Alexis Alexandris, **The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918–1974**, Center for Asia Minor Studies, Athens, 1992; Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923–1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

⁶²³ Bu mübadele gereği yer değiştiren Türk ve Rum nüfusa ilişkin veriler de farklılıklar içermektedir. Bu farklılıkların temelinde, Protokol gereği ‘Müslümanların’ mübadelesinin öngörülmesinden kaynaklı olarak Yunanistan’ın, Türklerin yanı sıra Arnavut, Roman gibi Müslüman grupları da Türklerle birlikte mübadeleye tâbi tutması ve benzer uygulamanın Türkiye tarafından da yapılması, yani Rum kökenli olmayan Ortodoksların Yunanistan’a yollanması önem kazanmaktadır. Bu verilerden birine göre 390.000 Türk’e karşılık, 1.200.000 Rum mübadele edilmiştir. Bkz. Hugh Poulton, “Chancing Notions of National Identity Among Muslims In Thrace and Macedonia: Turks, Pomaks and Roma”, Hugh Poulton, Suha Tajı-Farouki (edits.), **Muslim Identity and the Balkan State**, Hurst & Company, London, 1997, s. 83. Bu mübadele sadece Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmamıştır. Aynı dönemde benzer bir biçimde, Yunanistan ile Bulgaristan arasında yapılan bir andlaşmayla Yunanistan’a ait olan Doğu Makedonya’da yaşayan 60.000 Slav (Bulgar ve Makedonyalı) Bulgar sınırları içerisinde yaşayan 25.000 Yunan ile mübadele edilmiştir. Bkz. Yerasimos, op. cit., s. 36.

sayılması gibi olumsuz sonuçlar da yaratmışlardır. Üstelik mübadele edilenlerin gittikleri ülkelerde karşılaştıkları olumsuz yaşam koşulları da mübadelenin bir diğer olumsuz sonucu olmuştur. Örneğin Türkiye’de zengin tüccar olan veya meslek sahibi olan Yunanlılar, Yunanistan’a gidince Makedon çiftlik arazilerinde köylü veya Atina’da, Pire’de yaşamak zorunda kalan gecekondu bölgesinin sakinleri durumuna düşmüşlerdir⁶²⁴. Bu olumsuz durum onların yaşamlarından şikâyetçi olmalarına ve yukarıda değinildiği gibi, bu durumlarına neden olarak gördükleri “öteki”ne (bu örnekte Türkler) karşı olumsuz tutumlar/davranışlar geliştirmelerine neden olmuştur.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Andlaşması çok taraflı bir andlaşma niteliğindedir. Lozan Barış Andlaşması’nın ilgili hükümlerinde azınlık hakları ve bunlara yönelik yükümlülükler sıralanmakta, bu hükümler ‘*milletlerarası önemi haiz yükümler*’ olarak nitelendirilip Milletler Cemiyeti’nin garantisi altına konulmaktadır⁶²⁵. Andlaşma metni’nin II. Kesim 38–45. maddeleri, bir taraftan Türkiye’deki gayrimüslim azınlıkların korunmasını düzenlerken diğer yandan da Yunanistan’da yaşayan Müslüman azınlıkların tanınması ve haklarının korunmasını düzenlemektedir⁶²⁶. O dönemde Yunanistan’ın ülkesinde yaşayan Müslüman Türk azınlığa yönelik yükümlülükleri yukarıda belirtilen Andlaşmalarla da güvence altına alınmıştır. Yunanistan’ın iddia ettiği gibi bu Andlaşmaların Lozan Barış Andlaşması’nın yürürlüğe girmesi ile geçersiz olması da mümkün değildir. Çünkü öncelikle Lozan Barış Andlaşması’nda bu yönde bir düzenleme yer almamaktadır. Ayrıca andlaşmaların sona ermesine ilişkin hukuki durumlar bu Andlaşmalar açısından geçerlilik kazanmamıştır. Lozan Barış Andlaşması Yunanistan’ın iddiaları açısından bir öneme daha sahiptir. Andlaşmada “*Müslüman azınlık*” ifadesinin yer almasından kaynaklı olarak Yunanistan, yularında da belirtildiği gibi, günümüzde ülkesinde yaşayan Müslüman Türk azınlığın “*Türk*” kimliğini tanımamakta, onları “*Müslüman azınlıklar*” hatta zaman zaman da “*Müslümanlaşmış Helenler*” olarak nitelemektedir. Ayrıca, yine son dönemlerde, bu topluluk arasındaki birliği de bozmak adına Müslüman azınlığın Pomak, Çingene ve Türk topluluklardan oluştuğunu sürekli olarak vurgulamaktadır. Bu şekilde özellikle Pomakların Türklerden ayrı bir etnik bilinç kazanmalarına çabalanmaktaysa da aslında

⁶²⁴ Jelavich, Balkan Tarihi:20..., op. cit. ,s. 145.

⁶²⁵ Toluner, op. cit., .s. 216.

⁶²⁶ Oran, “Batı Trakya’daki...”, op cit., s. 154.

bu ifadelerle, bilinçli/bilinçsiz bir biçimde Batı Trakya'daki Türk varlığı da kabul edilmektedir. Lozan Barış Andlaşması'nın 37-44. maddeleri arasında gerek Türkiye gerekse Yunanistan tarafından güvence altına alınan haklar şu şekilde düzenlenmiştir: Öncelikle bu Andlaşma hükümlerinin iç hukuk ve anayasa hükümlerinin üstünde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, ayırım gözetilmeksizin herkesin hayatının ve özgürlüklerinin (temel insan hakları) güvence altına alındığı da taraflarca Andlaşmada hüküm altına alınmıştır. Diğer yandan, doğum, milliyet, dil soy veya din ayırımı gözetilmeksizin herkesin yaşam ve özgürlüklerinin korunması ile medeni ve siyasi haklardan eşit bir biçimde yararlanmalarının sağlanmasının yanı sıra, giderlerini kendileri ödemek kaydıyla her türlü hayır kurumu, dinsel ve sosyal kurum, okul ve buna benzer eğitim ve öğretim kurumları kurma, yönetme, denetleme ve bu kurumlarda kendi dillerini serbestçe kullanma/öğrenme, dinsel ayin ve ibadetlerini serbestçe yapma hakları da güvence altına alınmıştır. Bu haklar belirtildikten sonra Andlaşmanın 45. maddesi gereğince de “karşılıklılık ilkesi” düzenlenmiştir. Günümüzde bu maddeye dayanarak Yunanistan, andlaşmanın ilgili maddelerinin yürürlükten kalktığını iddia etmektedir. Bu madde gereğince, Türkiye'deki İstanbul Rumlarına tanınan haklardan Yunanistan'daki Batı Trakya Türklerinin de yararlanacağı düzenlenmiştir. Yunanistan, İstanbul Rumlarının sayısının çok azalması gibi bir takım nedenlerle, bu Andlaşma hükümlerinin Batı Trakya Türklerine yönelik olarak artık sonuç doğurmadığını/doğuramayacağını 45. maddeye dayalı olarak iddia etmektedir. Bu konuda hukuki tartışmalar incelendiğinde, Yunanistan'ın iddialarına karşılık Lozan Barış Andlaşması'nın ilgili hükümlerinin Batı Trakya Türklerine yönelik olarak günümüzde de geçerliliğini koruduğu ifade edilmektedir. Öncelikle belirtilen, bu bir insan hakları meselesidir ve bu nedenle de karşılıklılık ilkesinin bu konuda uygulanması mümkün değildir⁶²⁷. Ayrıca sona erdirmek bir yana bu andlaşmada bir değişiklik

⁶²⁷ Türkiye'nin azınlıkların korunmasına ilişkin hükümleri ihlal etmesi ve hatta Türk topraklarında Rum Ortodoks dininden hiç kimsenin kalmamasından ötürü bu hükümlerin Türkiye açısından konusunun ortadan kalkması söz konusu olsa da, bu gibi durumlar Yunanistan'a bu hükümleri uygulamama hakkının kazandırmaz. Soruna andlaşmalar hukuku açısından bakıldığında da, andlaşmanın ihlali iddiasının Yunanistan'a böyle bir hakkı kazandıramayacağı görülmektedir. 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinin 5. paragrafı ve günümüz hukukunda iyice yerleşmiş olan bir anlayışın ifadesi olarak, insancıl nitelikteki andlaşmalarda öngörülen insan kişiliğini korumaya yönelik hükümler açısından, andlaşma hükümlerinin sona erdirilmesi veya askıya alınması haklarının bulunmadığı açıkça hükme bağlanmıştır. Bkz. Toluner, op. cit., s. 223.

yapılması da tarafların izni olmadan mümkün olamayacağı için Yunanistan'ın bu Andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini tamamıyla yerine getirmesi gerekmektedir⁶²⁸.

Bu andlaşmalar temelinde kurulan yapı, andlaşmaların yürürlüğe girdiği tarihlerden günümüze kadar bir sürekli ve düzenli uygulama örneği göstermemiştir. Örneğin, Anadolu'dan göç eden Rumlar Batı Trakya'ya yerleştirilmiş, bunun geçici olacağı belirtilmişse de süreklilik kazanmış ve birçok sorunla karşılaşmıştır⁶²⁹. Ancak 1930'lu yıllarda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkilerdeki gözlenmeye başlayan olumlu hava, Batı Trakya'ya da yansımış ve yaşanan sorunların azalmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde iki devlet arasında yapılan 10 Haziran 1930 tarihli bir andlaşmayla, yerleşim tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin/Müslümanlarının hepsi yerleşik sayılmış, böylelikle kimlerin mübadele konusu edileceği konusundaki sorunlarda nispeten çözülmüştür⁶³⁰.

1930'lu yıllarda devam eden bu olumlu süreci takiben İkinci Dünya Savaşı çıkmış ve bu dönemde bölge, Bulgaristan'ın işgaline uğramıştır. Savaş yılları Batı Trakya Türkleri/Müslümanları açısından çok zor geçmiş, ancak tüm zorluklara rağmen varlıklarını da korumuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında bu sefer de Yunanistan'da iç savaş yaşanmaya başlamış ve bu ortamda yaklaşık 25.000 Türk Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Ancak Batı Trakya Müslüman Türk topluluğu, iç savaş döneminde dahi, merkezi hükümete karşı bir harekete girişmemiş ya da ayrılma yönünde çaba sarf etmemiştir⁶³¹. Bu durum, Yunanistan'ın, 'azınlıkların tanınarak haklarının güvence altına alınması durumunda bu toplulukların ayrılıkçı tutumlar takınacakları' şeklinde ifade ettiği güvenlik kaygılarına karşı tarihsel süreçten verilebilecek somut bir örnektir. Çünkü iç karışıklıkların yaşandığı bu dönemler, Türkler tarafından bağımsızlık yolunda önemli adımların atılabileceği dönemlerdir, ancak bu topluluklar böyle bir ayrılıkçı tutum içerisine girmemişlerdir.

⁶²⁸ Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 126-128; Yunanistan'ın Lozan Barış Andlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddelerine yönelik ihlalleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Baskın Oran, **Yunanistan'ın Lozan İhlalleri**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK) Yayını, Ankara, 1999, s. 17-78.

⁶²⁹ Alexandris, op. cit., s. 120-121.

⁶³⁰ Aksu, op. cit., s. 32.

⁶³¹ Bülent Demirbaş, **Batı Trakya Sorunu**, Arba Yayınları, Ankara, 1996, s. 123-127; Hatipoğlu, Yunanistan'da Etnik..., op. cit., s. 27.

1950–1963 yılları arasındaki süreç nispeten olumlu bir havada geçmiş, örneğin, 1954 yılında çıkarılan bir yasa ile okullara ve çeşitli kuruluşlara Müslüman yerine Türk isimli tabelaların asılmasına izin verilmiştir. 1963’den sonraki yıllar ise uzunca bir süre Yunanistan’daki Müslüman Türk azınlık adına baskı, ayrımcılıkla sonuçlanan ihlallerin yaşandığı olaylarla dolu olarak geçmiştir. 1964’te Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler Türkiye’deki Rum azınlıkla birlikte Yunanistan’daki Türk azınlığı da etkilemiştir. Türkiye’nin, 1964 yılında aldığı bir karar ile Yunan uyrukluları (1930 yılında kabul edilen Türk-Yunan İkamet, Ticaret ve Seyrüsefer Mukavelenamesi uyarınca Türkiye’de oturup ticari faaliyette bulunan Yunan uyrukluları) sınır dışı etmesi ve bunlarla evlilik ve akrabalık bağı kurmuş olan İstanbullu Rumlarını da Türkiye’den çıkartması, Batı Trakya Türklerini de olumsuz etkilemiş ve bu gergin durum 1974 yılına kadar sürmüştür⁶³². 1968 yılında iki devlet temsilcilerinin yaptıkları görüşmelerle Viyana Raporu hazırlanmış ve 26–27 Haziran 1968 tarihlerinde Londra’da iki devlet dışişleri bakanları bir araya gelerek azınlık haklarını olumlu yönde etkilemesi beklenen bu raporda yer alan önerileri hayata geçirmek adına “Londra Mutabakatını” kabul etmişlerdir. Bu gelişmeler sonrasında iki ülkedeki azınlıklara ilişkin olumlu düzenlemeler içeren “Karma Kültür Protokolü” de 28 Aralık 1968 tarihinde kabul edilmiştir. Ancak bu Protokol, günümüzde geçerliliğini korusa da fiilen uygulanmamaktadır⁶³³.

1974 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ardından, Yunanistan’da Batı Trakya Müslüman Türklerine yönelik baskılar daha da artmış, azınlığın sahip olduğu vakıflar Yunanistan tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 1979 yılında çıkarılan 1091 sayılı yasa ile Türk azınlığın kültür, eğitim gibi alanlardaki faaliyetlerine gelir sağlayan vakıflar, valiliklere verilerek bunlar Türklerin denetiminden koparılmaya çalışılmış, ancak Türkiye ve Batılı devletlerin kesin tutumu/tepkileri ile bu karar uygulanamamıştır⁶³⁴. Ayrıca Yunanistan bu dönemde, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, Türkiye’deki Rum azınlığın sayısının son gelişmelerle çok azalması nedeniyle Lozan Barış Andlaşması’nın öngördüğü karşılıklılık ilkesinin

⁶³² Bu gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, Türk-Yunan İlişkilerinde..., op. cit. ,s. 281.

⁶³³ Ibid., s. 122–134.

⁶³⁴ Batı Trakya Azınlığı İnsan Hakları Belgeleri, Batı Trakyalılar Derneği Yayını, Ankara, 1987, s. 115’den aktaran, Hatipoğlu, Yunanistan’da Etnik..., op. cit., s. 31.

ortadan kalktığını iddia ederek Batı Trakya'daki Türklere ayrımcı ve baskıcı politikalar izlemeye başlamıştır⁶³⁵.

1981 yılında Yunanistan'da, tüm iç ve dış politikasını Türkiye ve Türk tehdidi/düşmanlığı üzerine kuran Andreas Papandreu liderliğindeki PASOK iktidara gelince, Batı Trakya Türkleri de bu iktidardan olumsuz etkilenmişlerdir. Özellikle Batı Trakya Cemaat İdare Heyetleri ve Müftülükler açısından birçok sorun yaşanmaya başlanmıştır⁶³⁶. Bu dönemde özellikle “Türk” kelimesinin kullanılmasının yasaklanması çerçevesinde yoğun baskılar yaşayan Batı Trakyalılar, örgütlenme ve siyasi haklarının engellenmesi yönelik de sorunlarla/baskılarla karşılaşmışlardır⁶³⁷.

Helsinki Nihai Senedi'nin kabul edilmesinden (1975) sonraki dönemde Batı Trakya azınlıkları, yaşadıkları sorunları/ihlalleri çeşitli yollarla uluslararası alanda da dile getirmeye başlamışlardır. Bu çerçevede kullanılan mekanizmalardan biri de AIHM olmuştur. Batı Trakya Türk azınlığının yaşadıkları ihlalleri çeşitli zamanlarda AIHM'ne sunduğu ve Mahkemenin de bu başvurulardan bir kısmını ilgili mevzuatına dayalı olarak Türk azınlığın lehine sonuçlandırmıştır⁶³⁸. 1990 sonrası süreçte, özellikle de 90'ların sonlarından itibaren Batı Trakya Türk azınlığının yaşadığı olumsuzluklarda nispeten bir azalma olduğu gözlenmektedir. Yunanistan'ın AB'nin de etkisi ile azınlıklara yönelik yaklaşımlarında insan haklarını ön planda tutan, hatta 90 sonrası süreçte azınlık hakları merkezli yaklaşımlara doğru zorunlu yöneliminin de bu gelişmelerde etkisinin olduğunu yadsımak mümkün değildir. Bu genel tarihsel çerçeve temelinde, Türk azınlığın Yunanistan'da ne tür sorunlar yaşadığına ve bu sorunlara

⁶³⁵ Oran, Türk-Yunan İlişkilerinde..., op. cit., s. 127–130.

⁶³⁶ Bir sonraki başlıkta da ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Türk ulusal bilincinin devamlılığında Müftülüklerin rolü önemlidir. Bu nedenle de Yunanistan Hükümeti özellikle Müftülüklerle ilgili kısıtlayıcı düzenlemelere giderek, Türk ulusal bilincini zedelemeye çalışmıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cin, Yunanistan'daki..., passim.

⁶³⁷ Batı Trakya Türkleri, Dr. Sadık Ahmet'in demokrasi ve insan hakları konulu bir uluslararası toplantıda Batı Trakya Türklerinin sorunlarını dile getirmesi, özellikle ‘Türk kimliği’ konusunda yaşanan baskıları ifade etmesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerde sıkıntılı günler yaşamışlardır. Dr. Sadık Ahmet örneğinde de görüleceği gibi, Batı Trakya Türklerinin siyasi haklarını kullanmalarını engellenmiştir. Oran, Türk-Yunan İlişkilerinde..., op. cit., s. 195 vd.

⁶³⁸ 15 Ocak 2004 tarihinde tesis edilen bu karara göre Yunanistan, toprakları zorla kamulaştırılan 10 Batı Trakya Türküne maddi tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. AIHM'den yapılan açıklamaya göre, Yunanistan, ailelerine ait zeytin bahçeleri 1925 yılında işgal edilen ve 1933 yılında da kamulaştırılan 10 Batı Trakya Türküne, mahkeme masrafları da dahil olmak üzere, toplam 1 milyon 660 bin euro ödeyecektir.

<http://www.westtrakien.com/batitrakya/batitrakyahaberveduyurular/insanhaklarimahkemesindenyunanistanaceza.html> (e. t. 11.06.2008).

ilişkin dönemsel olarak olumlu ve olumsuz yönde gelişmelerin olup olduğuna ilişkin analizlere geçilmesi yerinde olacaktır.

2.1.2. Yunanistan’da Türk Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar

Yunanistan’daki Türk azınlığın sorun yaşadığı temel alanlar şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak ulusal kimliklerinin tanınmaması (etnik/ulusal azınlık olarak değil dinsel azınlık olarak tanınmaları) başlıca sorun alanlarından biridir. İkinci olarak azınlık hakları kapsamında kendi dillerinde eğitim ve kendi kurdukları, yönettikleri, denetledikleri okullara sahip olma haklarının sınırlanması/engellenmesidir. Diğerleri ise, toplumsal örgütlenme, yurttaşlık hakları, mülkiyet hakları, vakıflar ve müftülükler gibi alanlarda yaşanan sorunlardır. Yukarıda değinilen birçok ikili ve çok taraflı anlaşma ve belgeye rağmen Batı Trakya Müslüman Türk azınlığı hukuki, kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda birçok sorunla uğraşmakta, baskı ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Azınlığın yaşadığı bu sorunlar, dönemsel olarak değişime uğrayıp uğramadığına ilişkin analizlerle birlikte genel bir çerçevede ele alınmaya çalışılacaktır.

Yunanistan’ın azınlıklara, özelde de Türk azınlığa yönelik olumsuz ve baskıcı politikalarının temelinde, daha sonra ayrıntılı olarak değinileceği gibi, kendi güvenlik algılamaları yatmaktadır. Türk azınlığın, olası bir Türk yayılcılığı durumunda, bu hareketin/saldırının ileri karakolu olacağı şeklindeki görüş Yunanistan’ın güvenlik algılamalarında ilk sırayı almaktadır. Bu nedenle, Türkiye’nin azınlıklara yönelik en küçük bir ifadesi dâhi Yunanistan tarafından “*içişlerine karışma*” olarak değerlendirilmektedir⁶³⁹. Yani Türk azınlık örneğinde, Yunanistan’ın realist çerçevede değerlendirilen bu algılamaları, azınlıklara ilişkin olumsuz tutumların devam etmesine ve azınlık hakları merkezli uygulamaların gecikmesine/yapılmamasına neden olmaktadır. Batı Trakya konusu, Türk-Yunan ilişkilerinin bir aracı durumuna gelmiştir. İki devlet arasında ilişkiler iyi ise, Batı Trakya’daki durum da olumlu bir seyre girmekte, baskılar azalmaktadır. Eğer ilişkiler gergin ise (bu gerginlik adalar konusundan da çıkabilir, AB’ne üyelik temelinde de olabilir, Kıbrıs konusunda da olabilir) bu durumda da baskılar çoğalmaktadır. Yunanistan ikili anlaşmalardan

⁶³⁹ Kurubaş, op. cit., s. 289.

kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediği gibi taraf olduğu uluslararası insan hakları ve azınlık hakları rejimlerine de uymamaktadır. Yunanistan'ın bu tutumu sadece Batı Trakya Türkleri ve Türkiye tarafından ifade edilmemekte, çeşitli uluslararası raporlarda⁶⁴⁰ ve AİHM kararlarında⁶⁴¹ da tescil edilmektedir.

Öncelikle Batı Trakya sorununun güvenlik boyutu bir yana bırakılarak, Yunanistan açısından nasıl değerlendirildiğinin ele alınması yerinde olacaktır. Yunanistan, Batı Trakya'da yaşananları “*nüfus (demografik) sorunları*” şeklinde ifade etmektedir. Hatta bu nüfus sorunları nedeniyle ileriye yönelik olarak Batı Trakya'nın bir Kıbrıs, Kosova, Bosna olmasından endişe duyduklarını ifade etmektedirler. Bunun nedeni ise, Batı Trakya halkının köylerinde veya yerleştikleri şehirlerde içlerine kapalı bir biçimde, kendi eğitim kurumlarında kendi dillerinde eğitim görerek, kendi gelenek ve kurallarını uygulayarak yaşamayı tercih ettikleri, böylelikle de çoğunlukla aralarına keskin sınırlar çizdikleri, bu durumunda ileriye yönelik olarak gerilim oluşturma unsurları taşıdığı şeklinde açıklanmaktadır⁶⁴². Ayrıca, Batı Trakya Türklerinin örneğin eğitim düzeylerinin çok düşük olması, ekonomik anlamda zorluk içinde olmaları gibi nedenlerle gelecek için gerilimli durumlar yaratabilecek marjinalleşme veya toplumun genelinden dışlanma gibi durumlarla da karşılaşabilecekleri ifade edilmektedir⁶⁴³.

Batı Trakya Türk azınlığının yaşadığı en temel sorun, ulusal kimliklerinin/etnik kimliklerinin tanınmaması sorunudur. Çünkü bu sorun ana dilde eğitim, vatandaşlık gibi sorunlarla da bağlantılıdır. Ayrıca, daha öncede belirtildiği gibi, sorun, sadece Türk azınlık açısından değil, diğer azınlık grupları açısından da geçerli temel bir nitelik arz etmektedir. Yunan devleti, Batı Trakya Müslüman Türklerinin, “Türk” kimliğini kabul etmemekte, bu grubun “Müslüman azınlıklar” olduğunu ifade etmektedir. Oysaki tarihsel süreçte karşılaşılan örneklerde ve tespit edilen belgelerde, özellikle 1967 yılına kadarki süreçte, Yunan toprakları üzerinde Türk kimliğinin tanındığı ve Türkçenin serbestçe kullanıldığı, dolayısıyla Yunanistan topraklarında yaşayanların Türk azınlık

⁶⁴⁰ Helsinki Watch, Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece, New York, 1990. <http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/greece/greec991.pdf> (e. t. 04.06.2008).

⁶⁴¹ Örneğin, Gümülcine seçilmiş müftüsü İbrahim Şerif'in Eylül 1997 yılında AİHM'ne açtığı dava Aralık 1999 yılında sonuçlanmış ve AİHM tarafından, AİHS'nin 9. maddesi çerçevesinde Yunanistan din ve inanç özgürlüğünü ihlal ettiği tespit edilmiştir.

⁶⁴² Gümülcine 30 Haziran 1992 tarihli ve 331 sayılı Gerçek gazetesi'nden aktaran Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 21.

⁶⁴³ Heraclides, op. cit., s. 307.

olarak kabul edildikleri görülmektedir. Örneğin, Yunan Hükümeti, 07.10.1954 tarihli ve 3065 sayılı “Batı Trakya’daki Türk Okullarının İşleyişi ve Denetimi Hakkındaki Yasayı” yürürlüğe sokarak, Batı Trakya Müslüman Türklerinin Türk kimliğini resmen kabul etmiştir. Batı Trakya’da azınlığa ait bütün okulların tabelalarının “*Türk Okulu*” şeklinde hem Türkçe hem de Yunanca yazılı olması zorunlu tutulmuştur. Ancak 21 Nisan 1967 tarihinde Yunanistan’da askeri darbe olup, cunta yönetime el koyunca “Türk” kimliğinin tanınması yönündeki politikalarda da değişiklikler yaşanmıştır. Albaylar Cuntası, Lozan Barış Andlaşması’ndan da kaynaklı Batı Trakya’da sadece Müslüman azınlık olduğunu Türk azınlığın bulunmadığını ifade etmeye başlamıştır⁶⁴⁴.

Türk azınlığın yaşadığı sorunlardan bir diğeri de vatandaşlık konusundadır. Çünkü Yunanistan, Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlığın sayısında bir azalmanın olmasını umut ettiği/planladığı için çeşitli vesilelerle bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu yöndeki uygulamalardan biri de Yunan Vatandaşlık Yasası’nın 19. maddesidir⁶⁴⁵. Yasanın ilgili maddesi 1998 yılında kaldırılmıştır, ancak o döneme kadar ki uygulamalarla yaklaşık 60.000 Batı Trakya Türk azınlığı Yunan devleti tarafından vatandaşlıktan çıkartılmıştır⁶⁴⁶. Çünkü bu maddeye göre, “*yurt dışına çıkan Türk azınlık mensubu hakkında varılan kanaate göre (ülkeye geri dönme niyeti olmadığına ilişkin) vatandaşlıktan çıkartılabilmemesi mümkündür*”. Yunanistan hükümetinin Batı Trakya azınlığının sayılarının azalması yolundaki tek girişimi de bu olmamıştır. Örneğin, iş aramak için Yunanistan’ın başka bölgelerine gidenlerin Batı Trakya’ya dönmeleri engellenmiştir⁶⁴⁷. Böylelikle sınır bölgesinde yer alan Türklerin/Müslümanların sayıları azaltılarak, sınırlar açısından güvenli bir bölge oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra yurttaşlık hakları kapsamında değerlendirilebilecek olan örneğin, ev ve işyerlerine inşaat ve onarım ruhsatı verilmemesi, tarımla geçimlerini sağlayan Türk azınlığın traktör ehliyetlerinin verilmemesi, gibi uygulamalarda saptanmaktadır. Azınlığın ekonomik alanda yaşadığı sorunlar da önemlidir. Bu sorunların başında da mülkiyet hakkı ve özellikle topraklarının mülkiyeti konusu gelmektedir. Örneğin Batı

⁶⁴⁴ Turgay Cin, “Yunanistan’ın Batı Trakya Bölgesindeki Azınlık Türk mü? Müslüman mı?”, **Avrasya Dosyası, Küresel Değerlendirme Özel**, Sonbahar 2003, Cilt: 9, Sayı: 3, s. 202.

⁶⁴⁵ M. Cosmos Megalommatıs, **Türk-Yunan İlişkileri ve Balkanlar-Bir Tarihçi Gözü ile Bugünün Sorunları**, Kıbrıs Vakfı, İstanbul, tarih belirtilmemiş, s. 22.

⁶⁴⁶ Hatipoğlu, Yunanistan’daki Etnik..., op. cit., s. 34.

⁶⁴⁷ Oran, Türk-Yunan..., op. cit., s. 215.

Trakya’da kamulaştırma işleminin daha çok Türk toprakları üzerinde yapılması, zilyetliğin ve tapuların tanınmaması, hatta gayrimenkul alımının yasaklanması gibi ayrımcılık içeren birçok işlem tespit edilmektedir. Önemli bir diğer sorun ise, Batı Trakya’da ulusal bilincin güçlü tutulmasında, ulusal kimliğin yok olmamasında büyük önem taşıyan vakıfların etkinliklerinin sınırlandırılmaya çalışılmasıdır⁶⁴⁸.

Eğitim, bir azınlık grubunun kimliğinin korunması bakımından en temel haklardan veya güvencelerden biridir. Yunanistan açısından geçerliliğini koruyan 1913 tarihli Atina Andlaşması’nın 3 No’lu Protokol’ün 15. maddesi ve Lozan Barış Andlaşması’nın 40–41. maddeleri gereğince, azınlığın, eğitimin Türkçe yapılacağı okullar kurmak, bunları yönetmek şeklindeki hakları, Yunan devletinin de bu haklara saygı göstermek yönündeki yükümlülükleri vardır. 1950’lere kadar bu alanda pek bir sorunla karşılaşılmamıştır. Ancak, yine 1967 yılında Cunta yönetiminin iş başına gelmesi ile azınlık eğitimi konusunda büyük sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Türkçe eğitim yapılması bir yana, okullardaki Türk isimleri yasaklanmış, Türkiye’den öğretmen gönderilmesi engellenmiş, Türkiye’den gelen ders kitapları kabul edilmemiştir. Azınlığın kendi içinde herhangi bir dinsel ve ulusal kimlik sorunu bulunmamaktadır. Müslüman olmakla birlikte etnik olarak da Türk kimliklerinin olduğunu ifade etmekte ve bunun tanınmasını istemektedirler. Yunan yönetimi ise, Lozan Barış Andlaşması’nda yer alan “Müslüman” sözcüğünden de hareketle Batı Trakya azınlığının Türk olduğunu kabul etmemektedir. Ayrıca, Müslüman azınlığın da kendi içinde türdeş olmadığını içlerinde Pomak ve Çingenelerin de yer aldığını ifade etmektedirler⁶⁴⁹. Türkiye ile Yunanistan arasında biri 1951 tarihli Kültür Andlaşması diğeri ise, 1968 tarihli Eğitim ve Kültür Protokol’ü (Yunanistan’ın 1992 yılında tek taraflı olarak yürürlükten kaldırdığını açıkladığı Protokol) olmak üzere bu konulara çözüm getiren iki düzenleme bulunmaktadır. Bu anlaşmalara göre, iki devlet arasında birbirlerinin ülkesinde yaşayan azınlıklar için öğretmen ve eğitim aracı sağlanması konularında işbirliği yapılması öngörülmektedir. Ancak, Yunanistan bu konuda Türkiye’ye çeşitli engeller çıkartmakta ve bu okullarda Yunanlı yazarlarca yazılan kitapların okutulmasını istemektedir. Ayrıca Yunanistan, Batı Trakya’da yaşayan Türk kökenli Yunan vatandaşlarının seçme ve

⁶⁴⁸ Oran, “Batı Trakya’daki...”, op. cit., s. 158-165.

⁶⁴⁹ Ibid.

seçilme yolu ile siyasete katılmaları konusunda da çeşitli güçleştirme ve engelleme yollarına başvurmaktadır. Örneğin 1990 yılında seçim barajı %3'e getirilerek Türk azınlık içerisinde bağımsız adayların seçilmesi engellenmiştir⁶⁵⁰.

Batı Trakya'daki azınlığın yaşadığı bir diğer sorun ise, mülkiyet haklarına ilişkindir. Bu topluluk esas itibarıyla toprağa bağlı bir yaşam sürmektedir. 1920 yılında bölge nüfusunun %65'ini oluşturan Müslüman Türk azınlık, bugün bölge nüfusunun üçte birini oluşturmaktadır. Yine 1923 yılında bölge topraklarının %84'üne sahip olan topluluk, günümüzde toprakların %40'ının altında bir orana sahiptir. Türk azınlığın gayrimenkul edinmesi izne tâbidir. Yunan hükümeti bölgede kamulaştırma yaparken, bunu daha çok Türk azınlığın malları üzerinde yapmaktadır⁶⁵¹.

Türk düşmanlığının, Yunan ulus-inşa sürecinin temel yapı taşlarından biri olduğuna yukarıda daha önce değinilmişti. Bu düşmanlık, Batı Trakya azınlığının Türk olarak değil de Müslüman azınlık olarak kabul edilmesinde belirleyici olmaktadır. Ayrıca Yunanlılar, Müslüman Türkleri, olumsuz imajlarla ilişkilendirerek "öteki" olarak algılamaya devam etmektedir⁶⁵². Bu nedenle de zaman zaman Türk azınlığın Müslüman Helenler olarak ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca bu tutumun sadece Türklere yönelik olmadığı yine varlıkları kabul edilmeyen Makedon azınlığa yönelik de benzer uygulamaların olduğunun belirtilmesi gerekir.

1990'lı yılların ortalarına kadar Yunanistan'ın Türk azınlığa ilişkin uygulamaları baskıcı, azınlık haklarını ihlal eden, hatta insan haklarından uzak bir çizgide seyretmiştir. Ancak bu tarihten itibaren bir değişimin belirtileri gözlenmeye başlanmıştır. Bunun temelinde, teorik çerçevede de değinildiği gibi, liberal düşüncenin öncülüğünde Yunanistan'da yaşanan değişimler, insan hakları merkezli yaklaşımların gözetilmeye başlanması ve özellikle Avrupa'da azınlık hakları merkezli yaklaşımlara yönelik bir ilerlemenin/geçişin yaşanması ve bu durumun Yunanistan'ı da zorunlu olarak (AK, AGİT, AB üyelikleri düşünülecek olursa) etkisi altına alması gibi nedenler yer almaktadır.

⁶⁵⁰ Faruk Sönmezoğlu, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 346.

⁶⁵¹ Ibid.

⁶⁵² Gerçi bu durum Türkiye'de de Rumların, olumsuz imajlarla ilişkilendirilerek betimlenmesiyle paraleldir.

Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine yönelik izlediği politikada, Yeni Demokrasi Partisi'nin (YDP) iktidarda olduğu 1990–1993 döneminde ve 1996'da Kostas Simitis'in PASOK liderliği ve Başbakanlık görevlerini üstlenmesinden sonra bazı değişiklikler gözlenmiştir. YDP lideri ve Başbakan Miçotakis'in 1991 yılında Batı Trakya'da düzenlenen bir gezide azınlıklar için “yasalar ve idari makamlar önünde eşitlik” ilkesinin benimseneceğini belirtmesiyle birlikte Yunan hükümetinin azınlıklara yönelik politikalarındaki yumuşama başlamıştır⁶⁵³. 1990 sonrası dönemde Yunanistan'da yaşanan bu değişimi destekleyecek yönde uygulamaların yanı sıra resmi açıklamaların da ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri, siyasi iktidarın geleneksel politikasında da bir değişimin başlamakta olduğuna ilişkin işaretler veren, K. Simitis iktidarı döneminde T. Pangalos'un yerine Dışişleri Bakanlığı'na getirilen G. Papandreu'nun azınlıklara ve özellikle Batı Trakya'daki Türk/Müslüman azınlığa yönelik yapmış olduğu açıklamadır. Papandreu'nun yapmış olduğu bu açıklama şöyledir: “*Batı Trakya'da pek çok Türk kökenli Müslüman bulunduğu şüphe yoktur. Bununla beraber, azınlıklara ilişkin konular toprak iddialarıyla birlikte gündeme getirilmektedir. Eğer var olan sınırlar sorgulanmıyorsa benim için kişinin kendisini Müslüman, Türk, Pomak ya da Bulgar olarak nitelendirmesinin bir önemi yoktur*”⁶⁵⁴. Tâbi ki bu açıklamalar, Yunanistan'da büyük tepki ile karşılanmıştır⁶⁵⁵. Ancak açıklama, azınlığın dini kimlik (Müslümanlık) üzerinden değil de sahip olunan farklı etnik kimlikler (Türk, Pomak, Bulgar) üzerinden tanımlanması ve bunun da devletin en üst temsilcilerince kabul edilmesi anlamında büyük öneme sahiptir. Ayrıca yapılan açıklamada, özellikle Batı Trakya'daki eğitim konusunda yaşanan sıkıntıların da azaltılmaya çalışılacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine 1999 yılında Yunan Dışişleri Bakanlığı aldığı bir kararla, Batı Trakya'daki Türk azınlık okullarında okutulacak olan ve Türk Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu ders kitaplarının dağıtılmasına ilişkin kararı onaylamıştır⁶⁵⁶.

⁶⁵³ Nurgül Bostan, Ali Hüseyin, “Batı Trakya'nın Değişen Yüzü”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2004, s. 66.

⁶⁵⁴ “Gov't Reiterates Its Position on Moslem Minority”, Athens News Agency, 1 August 1999'den aktaran <http://turinfonet.org.tr/frame/opinion/anasayfa.html>.

⁶⁵⁵ Bkz. “Bravo Yorgo Kıyameti”, **Hürriyet**, 30 Temmuz 1999, s. 22.

⁶⁵⁶ Taki Berberakis, “Atina'dan Batı Trakya Jesti”, **Milliyet**, 19 Ekim 1999, s. 16

Yunanistan Hükümeti önceden yeni cami yapımı ve cami onarımına nadiren izin vermekte iken, son yıllarda bu konuda bazı ilerlemeler kaydedildiği gözlenmektedir⁶⁵⁷. Ayrıca, fanatik Yunanlılar tarafından cami, türbe ve mezarlıklara yönelik saldırılarda da nispeten bir azalma yaşandığı söylenebilir. Bu olumlu gelişmelere rağmen hâlâ geçerliliğini koruyan, çözülemeyen belli başlı sorunlar da bulunmaktadır. Müftülük ve vakıflar sorunu bunlardan biridir. Yunanistan hükümeti, Türk azınlığa müftülerini seçme hakkını tanıyan 1913 Atina Anlaşması'na dayanılarak çıkartılan 2345/1920 sayılı yasayı iptal ederek, 1990 yılında çıkardığı bir kararname ile müftüleri atama yoluyla belirlemeye başlamıştır. Yunanistan, AIHM'nin aldığı iki karara rağmen, hâlâ Gümülcine, İskeçe ve Dimetoka müftülerini kendisi atamaya devam etmektedir. Atanmış müftülere karşılık azınlık ise, genellikle ortak bir tutum sergileyerek, kendi seçtikleri müftüleri tanımaktadır⁶⁵⁸. 1990 sonrası süreçte bir takım olumlu gelişmeler yaşanmakla birlikte özellikle müftülük konusunda olumlu adımlar atılmadığı gözlenmektedir. Daha sonra bu konuda ayrıntılı bir analiz yapılmakla birlikte, bu noktada şu tarihsel verinin belirtilmesi konu açısından tamamlayıcı olacaktır. Yunan ulusal bilincinin oluşmasında, Yunan ayaklanmasında ve Yunanistan'ın kurulmasında ortak din bilinci bağlamında Patrikhane'nin önemi büyük olmuştur. Bu tarihsel deneyime sahip olan Yunanistan'ın, aynı sürecin kendisine yönelik de yaşanabileceğinden kaynaklı bir korku ile Müslüman Türk azınlığın müftülük yapıları üzerinde sınırlamalara gitmeye çalıştığı söylenebilir⁶⁵⁹.

Ekonomik alanda 1990 sonrası yaşanan gelişmelere de bakılacak olursa, daha önceden Yunanistan Hükümetinin uyguladığı arazilerin istimlak edilmesi ve evlerin onarılması konularında getirilen kısıtlamaların kısmen kaldırıldığı görülmektedir. 1992 yılından itibaren Türkler, arsa alıp satabilmekte, ev yaptırmak için izin alabilmekte, yani 1990 öncesine göre daha rahat şartlar altında bulunmaktadır. Ayrıca, daha önce üzerinde durulan askeri yasak bölge uygulamasına da 2000 yılından itibaren son verilmeye başlanmıştır⁶⁶⁰. İş bulma konusunda da Yunanistan Hükümeti'nin eskiye

⁶⁵⁷ Örneğin uluslararası alanda da yer bulan Kimmeria (Koyunköy) Camii'nin inşaatı tamamlanıp hizmete açılmıştır. Bkz. Bostan, op. cit., s. 67.

⁶⁵⁸ Ibid., s. 67-68. Bu kararlar için bkz. www.echr.coe.int/eng/press/1999/dec/serif_jud_epresse.htm (e. t. 12.06.2008).

⁶⁵⁹ Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s.

⁶⁶⁰ Nur Batur, "Yasak Bölge 64 Yıl Sonra Tarihe Kavuşuyor", **Hürriyet**, 8 Kasım 2000.

nazaran uyguladığı katı politikalarda birazda olsa yumuşamaya gitmiştir. En azından iş bulmada, Yunan diline hâkim olanlar için daha olumlu bir tablo gözlenmektedir⁶⁶¹.

Eğitim alanındaki gelişmelere bakılacak olursa; azınlığın eğitim hakları, daha öncede üzerinde durulduğu gibi, Lozan Barış Andlaşması'nın yanı sıra Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan 1951 tarihli Kültür Anlaşması ve 1968 tarihli Protokoller ile güvence altına alınmıştır. Ancak günümüzde Türk azınlık, kendi eğitim kurumlarını kurma ve yönetme, formasyonlu öğretmen yetersizliği, ortaokul ve lise ders kitaplarının eski ve günümüz ihtiyaçlarına cevap vermemesi gibi birçok eğitim sorunu ile karşı karşıyadır. Simitis döneminde sorunlara köklü çözümler getirilemese de bazı kolaylıklar sağlanmıştır. 1999 yılında çıkartılan bir yasa ile azınlık öğrencilerine Yunan üniversitelerinde ve teknik okullarında eğitim görme imkânı tanınmıştır⁶⁶². 1999 yılında Yunanistan Hükümeti tarafından alınan bir kararla Türk Milli Eğitim Bakanlığı'na hazırlanan kitapların dağıtımına izin verilmiştir⁶⁶³. Ancak günümüzde kitaplara ilişkin sorun kısmen çözülsede formasyonlu öğretmen açığı ve yeterli okul imkânının olmaması gibi sorunlar devam etmektedir.

Türk-Müslüman azınlık okullarındaki eğitim şartlarında iyileşmeler yaşandığı, her ne kadar azınlık okullarındaki eğitim problemi tamamen çözülememiş olsa da, 1996 yılından sonra her iki tarafı da memnun edecek gelişmeler gözlemlendiği belirtilebilir. Bu okullar Yunanistan Hükümeti'nin her türlü karşı çıkmasına rağmen verdikleri eğitimle, Batı Trakya Türkleri arasında ulusal bilinci her daim canlı tutma anlamında çok önemlidir⁶⁶⁴. Batı Trakya'da Yunan uyruklu olarak yaşayan Müslüman Türklerin, Hristiyan Ortodoks Yunanlı çoğunluktan farklı bir ulusal bilinçleri, farklı dini inançları, farklı dilleri, farklı yaşam tarzları, farklı kültürleri ve farklı örf-adetleri bulunmaktadır⁶⁶⁵. Bunların devamlılığı açısından sorun, yaşanan alanların hepsi başlı başına önem kazanmaktadır.

⁶⁶¹ Bostan, op. cit., s. 69.

⁶⁶² Bruce Clark, "Young Muslims in Grece Get Mobile", **Financial Times**, 11 Kasım 2003. 1990 öncesi dönemde Batı Trakya Türkleri çocuklarını Yunan okullarına göndermektense, özellikle Türkiye'ye göndermeyi tercih etmekteydiler. Ancak, günümüzde azınlık çocuklarının büyük bir kısmı, Yunan okullarına gitmektedirler. Böylelikle tanınan azınlık kontenjanı ile Yunan okullarında okuyan çocuklar, Yunan dilini de etkili bir biçimde kullanabilmektedirler. Bkz. Bostan, op. cit. ,s. 68.

⁶⁶³ Berberakis, loc. cit.

⁶⁶⁴ Mavromatis, op. cit. ,s. 362–363.

⁶⁶⁵ Cin, Yunanistan'daki..., op. cit., s. 161.

Helsinki İnsan Hakları İzleme Komitesi (Human Rights Watch) yetkilileri, 1990 yılında Batı Trakya'ya giderek bir rapor hazırlamışlardır. Bu raporda, Türk azınlığın varlığının tanınması ve diğer Yunan vatandaşlarının yararlandığı bütün medeni ve siyasi haklardan Batı Trakya Türklerinin de yararlanması, ayrıca kendilerini “Türk” olarak adlandırabilmeleri, okulları ve kuruluşlarına “Türk” diyebilmeleri konularında Yunanistan'a tavsiyelerde bulunulmuştur⁶⁶⁶. Uluslararası camianın da Batı Trakya ile ilgilenmesi, Yunanistan'da yaşanan olumlu gelişmeler açısından önemli bir etkidir.

2000'li yıllarda Batı Trakya'daki koşulların eskiye göre biraz daha iyiye gittiği gözlenmektedir. Bu süreçte tâbi ki Yunanistan'ın politikalarındaki değişim başlı başına önemlidir. Bu değişimin temelinde ise, konjonktürel gelişmelerle birlikte azınlık hakları merkezli yaklaşımın liberalizmin öncülüğünde gelişmeye başlaması ve Yunanistan adına kurumsal liberalizm çerçevesinde düşünülecek olursa AB üyesi olarak imajının bozulmasına neden olan uluslararası eleştirilerin bilincine varması (bunları dikkate almamalık yapamaması) yer almaktadır. Bu analizlere daha sonraki kısımlarda değinileceğinden diğer bir azınlık grup olan ve Türklerle hemen hemen benzer nedenlerle, benzer sorunlar yaşayan Makedonların incelenmesine geçilmesi yerinde olacaktır.

2. 2. Makedonlar

Yunanistan “Slav Makedonların” Yunan asıllı bir halk olduğunu iddia etmekte, onların Makedon etnik/ulusal kimliğini kabul etmemektedir. Tarihsel süreçte aynı tutumun Bulgaristan tarafından da sergilendiği, Slav Makedon kimliğinin tanınmayarak onların Bulgar olduklarının iddia edildiği görülmektedir. Yunanistan Hükümeti'nin resmi politikalarından bağımsız olarak Yunan halkının da birlikte yaşadıkları Makedonları Bulgar olarak adlandırdıkları görülmektedir⁶⁶⁷. Yunanlıların bu halkı Makedon olarak adlandırmaya başlamaları daha sonraki tarihlerde gerçekleşmiştir⁶⁶⁸.

⁶⁶⁶ Helsinki Watch Report, “Destroying ethnic identity: The Turks of Greece”, August 1990. <http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/greece/greec991.pdf> (e. t. 04.06.2008).

⁶⁶⁷ Makedonya Slavlarının ulusal uyanışının (ulusal bilinçlerinin canlanmasının) XIX. yüzyıl ortalarında başladığı görülmektedir. Bu gelişmenin yaşanmasında da Bulgar faktörü belirleyici olmuştur. Çünkü o dönemlerde Makedonya Slavları arasında “Bulgar” kimliğinin benimsenmesi yönündeki tutumların yaygın olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca kullandıkları lehçenin de (Slav lehçesi) Bulgarların kullandığı lehçeye çok benzediği bilinmektedir. Ayrıca, Makedonların Bulgar ulusal hareketine de tamamen

Ege Makedonları olarak da bilinen Slav kökenli topluluk, Makedon ulusunun bir parçasıdır⁶⁶⁹ ve tarihi çok eskilere dayanan Makedonya'nın 1912 tarihinden itibaren Yunanistan hâkimiyetine geçen Ege Makedonyası'nda yaşamaktadırlar. Bölgedeki en etkili/kapsamlı sayımlardan biri, bu bölgelerin Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı 1912 Balkan Savaşları'ndan hemen önce Bulgar ve Grek kaynaklarından yararlanan Yugoslavlarca yapılmıştır. Bu sayıma göre, Ege Makedonya'sında yaşayan grupların sayıları şu şekilde tespit edilmiştir: 326.426 Makedon, 40.921 Müslüman Makedon (Pomak⁶⁷⁰), 289973 Türk, 4240 Hristiyan Türk, 2112 Çerkez⁶⁷¹, 240.019 Grek, 13.753 Müslüman Grek, 5584 Müslüman Arnavut, 3291 Hristiyan Arnavut, 45457 Ulah, 3500 Müslüman Ulah, 59.560 Yahudi, 29.803 Çingene⁶⁷² (Roman), 8100 (diğer toplam 1.073.549 kişi. Ancak 1913 yılından sonra özellikle 1926'ya kadarki dönemde bölgeden büyük göçler yaşanmış ve demografik yapıda köklü değişiklikler olmuştur (Türkiye'den gelen Rumların genelde bölgeye yerleştirilmeleri). Bu nedenle de bu sayılar büyük oranda değişmiştir⁶⁷³.

İnsan hakları ve azınlık haklarını korumaya yönelik olarak BM ve AK çerçevesinde hazırlanmış çeşitli andlaşmalara taraf olan Yunanistan'ın, bunlardan çok

katıldıkları görülmektedir. Ancak, tüm bu süreçlere/paralelliklere rağmen yaşanan bir takım gelişmeler sonucunda Makedonların Bulgarlardan ayrıldığı belirlemektedir. 1877 Rus-Osmanlı savaşı ile 1878 yılında bağımsız bir Bulgar devletinin de facto kurulmuş olması ancak Makedonya'nın Osmanlı yönetiminde kalması, Makedon topraklarında yoğun bir biçimde Sırp ve Yunan asimilasyonist politikalarının uygulanması, yaşanan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile bölgenin Bulgarlardan tamamen kopması ve Tito Yugoslavya'sında ayrı bir Makedon ulusu ve ulusal kimliği nosyonunun sürekli olarak vurgulanması gibi nedenlerle Slav Makedonlar ile Bulgarlar birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Feroz A. K. Yasamee, "Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği", Çeviren: Hale Yılmaz, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71-86.

⁶⁶⁸ Poulton, *Balkanlar...*, op. cit., s. 210-211.

⁶⁶⁹ Makedon ulusunun kökenleri ve Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulması en üst noktaya ulaşan tarihsel süreçleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hugh Poulton, **Who Are The Macedonians?**, Hurst & Company, London, 1995.

⁶⁷⁰ Poulton eserinde Pomakları, Müslüman Makedon olarak nitelemiştir.

⁶⁷¹ F. De Jong'un 1979 yılında yaptığı bir çalışmaya göre artık Batı Trakya'da Çerkez yaşamadığı ifade edilmektedir. Bkz. F. De Jong, "Names, Religious Denomination and ethnicity in Western Thrace, E. J. Brill, Leiden, 1980'den aktaran, Poulton, *Balkanlar...*, op. cit., s. 220. Ancak 1923 yılından İkinci Dünya Savaşı'na kadar Yunanistan'da Selanik ve Verea'da Müslüman Çerkezlerin bulunduğu saptanmıştır. Bkz. Tsitselikis, op. cit., s. 349-350.

⁶⁷² Resmi Yunan kaynaklarına göre Romanların sayısı 140.000 kadardır. Bunların 45.000 kadarı göçebe Müslümandır ve yaşam şartları da oldukça kötüdür.

⁶⁷³ T. Simovski, "The Balkan War and Their Repercussions on the Ethnical Situation in Aegean Macedonia", *Glasnik*, C. XVI, No.3, Skopje, 1972'den aktaran Poulton, *Balkanlar...*, op. cit. s. 211. Bu sayılara ilişkin daha fazla bilgi için bkz. **Macedonian Minority in Greece, A Human Tragedy Within The Boundaries Of The European Union**, Ministry of Foreign Affairs of Turkey, Ankara, 1999.

daha önce, 1920 yılında, Yunan Sevr'i diye bilinen andlaşmayla "bütün Yunanistan toprakları" üzerindeki "bütün azınlıkların" haklarını korumayı tek taraflı olarak taahhüt ettiği belirlenmektedir. Daha önce üzerinde durulan bu genel andlaşma ile Yunanistan, ülkesi üzerinde Yunan olmayan tüm azınlıklara din farkı gözetilmeksizin ayırimsız koruma yükümlülüğü altına girmiştir⁶⁷⁴.

Günümüzde Ege Makedonya'sında yaşayan Slavların sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte tahmini olarak 10.000 ile 300.000 arasında oldukları belirtilmektedir. Bazı kaynaklara göre, Yunanistan topraklarına 500.000 Makedon'un yaşadığı ifade edilmektedir⁶⁷⁵. Bu sayılardaki tutarsızlıklar temelde iki sorundan kaynaklanmaktadır. Birincisi, nüfus yapısının tespitinde dinin mi, yoksa ulusal kimliğin mi esas alınacağı sorunu diğeri ise, kendilerine etnik veya dini bir kimlik yüklenen grupların bunları ne kadar benimsediği ve kendilerini gerçekte ne olarak tanımladıklarıdır. Ayrıca nüfus sayımının kimler tarafından yapıldığına bağlı olarak da bu sayılar büyük değişiklik göstermektedir⁶⁷⁶. Bölgede Helenizmin hâkim olması için Yunanistan Hükümeti tarihsel süreçte, Ege Makedonyası'nın etnik ve demografik yapısını alt üst eden uygulamalara gitmiştir. Örneğin Türkiye ile gerçekleşen mübadele sonrasında ülkeye gelen yeni Rumlar çoğunlukla bu bölgeye yerleştirilmiştir⁶⁷⁷.

Yunanistan'da, Türk azınlık gibi Makedon azınlık da resmi olarak tanınmamaktadır. Bunun temelinde de yine Yunanistan'ın güvenlik algılamaları yatmaktadır. Ancak Makedon azınlığın tanınmamasında bu güvenlik algılamalarının yanı sıra açığa çıkan bir diğeri unsur daha vardır. O da, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Makedonya ile Yunanistan'ın tarih, anayasa, bayrak gibi alanlarda yaşadığı sorunlar ve bunun Yunan coğrafyasında yaşayan Makedonlara etkileridir. Bu konudaki analizlere yeri geldiğinde değinilecektir, ancak öncelikle Makedon azınlığın Yunan

⁶⁷⁴ Poulton, Balkanlar..., op. cit. s. 211; Şule Kut, "Makedonya-Yunanistan Anlaşmazlığının Boyutları", Yayıma Hazırlayan: Kemali Saybaşı, Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s. 300.

⁶⁷⁵ Peter Hill, "Macedonians in Greece and Albania: A Comparative Study of Recent Developments", **Nationalities Papers**, Cilt 27, No:1, 1999, s. 19; İlker Alp, "Makedonya Üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti", Derleyen: Murat Hatipoğlu, **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, Asam Yayınları, Ankara, 2002, s. 72.

⁶⁷⁶ Levent Kayapınar, "Makedonya'daki Etnik Grupların Türkiye ve Yunanistan Açısından Değerlendirilmesi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 2 (Şubat 2004), s. 87.

⁶⁷⁷ Bostan, op. cit., s. 84.

topraklarındaki tarihi üzerinde durulması konunun bütünlüğü açısından önem taşımaktadır.

2.2.1. Makedonların Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri

Ege Makedonyası diye adlandırılan bölge, tüm Balkanlar açısından merkezi ve stratejik bir konuma/öneme sahiptir. Orta Avrupa'yı Akdeniz'e bağlayan Morava ve Vardar nehirlerinin oluşturduğu iki Makedon vadisi, asıl Makedonya'nın büyük merkezi Selanik'e kadar uzanmakta olup, tarih boyunca da çeşitli fetih hareketlerine maruz kalmıştır⁶⁷⁸. Ayrıca Balkanların dağlık yapısı düşünülecek olursa tarıma elverişli toprakları ile Makedonların yaşadıkları yerlerin stratejik önemi bir kez daha artmaktadır⁶⁷⁹.

Makedonya çağlar boyunca çeşitli kavimlerin istilasına uğradığı için farklı dil ve dinlerden insanların yaşadığı bir bölge halini almıştır. Tarih boyunca Keltler, İllirler, Traklar, Dorlar, Avarlar, İskitler, Kumanlar, Mikenler, Bulgarlar, Slavlar Romalılar bölgeyi istila etmiş veya yerleşmişlerdir. M.Ö. birinci binin başlarında Makedon adlı küçük bir kavim I. Perdikas'ın önderliğinde bölgede yönetim kurmuştur. Bu tarihten itibaren de Makedonlar ve Yunanlılar arasında birbirlerinden çok farklı olmaları nedeniyle de sürekli çatışmalar çıkmış, hatta bu çekişmeler zamanın Olimpiyat oyunlarına kadar yansımıştır⁶⁸⁰. Makedonya'nın uzun tarihsel süreci boyunca bölgede Makedon Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Bulgar ve Sırp Krallıkları ile Osmanlı İmparatorluğu egemenlik kurmuştur⁶⁸¹.

XIX. yüzyılda, o dönemin doğal gelişmesi olarak Balkanlı halklarda "ulus bilinci ve inşası" süreci yaşanırken, Makedonya'da da önemli gelişmeler olmuştur. 1878 Berlin Konferansı ve Andlaşması'yla birlikte zamanın büyük devletleri Osmanlı yönetiminden Makedonya'da bir dizi reform yapmasını istemişler, bu reformlar yabancı müfettişlerin gözetiminde sürdürülmüş ve bu gelişmeyle birlikte 1878 yılında 'tarihi

⁶⁷⁸ Armaoğlu, 19. Yüzyıl..., op. cit., s. 580-581.

⁶⁷⁹ Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik..., op. cit., s. 47.

⁶⁸⁰ John Shea, **Macedonia and Greece- The Struggle to Define a New Balkan Nation**, McFarland & Company; Inc., Jefferson, 1997, s. 37, 53, 63-67.

⁶⁸¹ George Castellan, **Balkanların Tarihi, 14-20 Yüzyıl**, Çeviren: Ayşegül Yaraman Bağbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 34-35.

Makedonya sorunu'⁶⁸² çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte gerek Avrupa gerek Balkan diplomasisi bu sorun etrafında şekillenmiştir⁶⁸³.

Makedonya'daki Slav kökenli halkın ulus bilincine erişmesinde çeşitli hareketlerin/örgütlerin büyük katkısı olmuştur. Bunlardan biri olan İç Makedonya İhtilal Örgütü'nün (VMRO) hareketleri/faaliyetleri bölgedeki asayiş tehdit eden bir nitelik arz etmekteydi. Ancak örgütün asıl amacı, bir "Balkan Federasyonu" içerisinde Makedonya'nın özerkliğini sağlamaktı ve bunun için de yöntem olarak tedhişçiliği yani komitacılığı tercih etmişti⁶⁸⁴. Rum ve Sırp eylemlerine karşı Makedonya'nın özerkliği için mücadele veren VMRO öncülüğünde Osmanlı yönetimine karşı gerçekleştirilen 2 Ağustos 1903 tarihli İllinden ayaklanması Makedon bilincinin gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren Slav-Makedonların ulus bilinci pekişmiş ve günümüze kadar da varlığını korumuştur⁶⁸⁵.

Makedonya'nın kaderinin belirlenmesinde Yunan tedhiş hareketleri de önemli rol oynamıştır. Yunanistan bölgeye yönelik yayılcı hedeflerini ortaya koyarken İllinden ayaklanmasından sonra Makedonya'ya olan ilgisini de artırmıştır. Yunanistan'ın beklediği fırsat 1912 Balkan Savaşı'nda karşısına çıkmış, bu savaşlarda Makedonya'nın %52'lik bir kısmını işgal etmiştir⁶⁸⁶. 1912–1913 Balkan Savaşları Makedonya'nın kaderinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaşlarda Sırbistan Vardar Makedonyası'nı, Bulgaristan Pirin Makedonyası'nı topraklarına katarken Yunanistan'da Ege Makedonya'nın büyük bir kısmını topraklarına katmıştır. Böylelikle Makedonlar kendi topraklarının Yunan ülkesi toprakları içerisine dahil edilmesiyle azınlık durumuna düşmüşlerdir. Ancak, Balkan savaşlarından günümüze kadar devam eden süreçte bölgede uygulanan baskıcı ve ayrımcı politikalar yüzünden kimlikleri ve

⁶⁸² 1878 Berlin Konferansı'nda ve sonrasında kabul edilen Berlin Andlaşması ise, zamanın büyük devletleri Osmanlı yönetiminden Makedonya'da bir dizi reform yapılmasını istemişler, bunun da yabancı müfettişlerin gözetiminde yürütülmesini öngörmüşlerdir. Böylelikle 1878 yılında "Makedonya Sorunu" ortaya çıkmıştır. Makedonya sorunu hakkında daha fazla bilgi için bkz. A. Gül Tokay, "Makedonya Sorununa Tarihsel Bir Bakış: 1878–1908", Yayına Hazırlayan: Kemali Saybaşıllı-Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar...**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 23–52; Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu-Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi**, Çeviren: İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları–123, İstanbul, 1996, passim.

⁶⁸³ L. S. Stavrianos, **The Balkans Since 1453**, Hurst & Company, London, 2000, s. 517–521.

⁶⁸⁴ Gül Tokay, **Makedonya Sorunu (Jön Türk İhtilalinin Kökenleri 1903–1908)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 37.

⁶⁸⁵ *Ibid.*, s. 31–48

⁶⁸⁶ Armaoğlu, 19...,op. cit., s. 667-669, 680-688.

hatta varlıkları dahi inkâr edilen Makedonların azınlık olarak da kabul edilmedikleri görülmektedir⁶⁸⁷.

Eylül 1924 tarihinde Yunanistan ile Bulgaristan arasında imzalanan Kalfov-Politis Andlaşması olarak bilinen belge ile Yunanistan'daki Slav kökenli Bulgar azınlığın haklarını koruma yükümlülüğü altına girmiştir. Ancak bu gelişmeden kısa bir süre sonra Yunanistan Hükümeti 1926 yılında çıkarttığı 332 sayılı bir kararname ile Slavca olan bütün kasaba, köy, ırmak ve dağ adlarının değiştirilmesini emretmiştir⁶⁸⁸.

Slav Makedonların durumu Metaksas döneminde (1936–1941) diğer azınlık topluluklarla benzer bir biçimde iyice kötüleşmiş ve bu topluluğa yönelik asimilasyonist politikalar yoğunlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında biraz daha rahatlayan topluluk, kendi dillerinde eğitim haklarından (Slavca) sınırlı da olsa yararlanmaya başlamıştır. Ancak iç savaş döneminde devlete sadakatsizlikle suçlanan Makedonlar, etnik kimliklerini inkâra zorlanmışlar ve resmi işlerde dillerini kullanmaları yasaklanmıştır.

İç savaştan bugüne kadar ülkedeki Makedon azınlığın varlığı sürekli olarak reddedilmekte, hatta Türkler Müslüman Helenler şeklinde anıldığı gibi Makedonlar da “Slavofon Helenler” olarak adlandırılmaktadır. Bu tutumun gelişmesinde Yugoslavya'nın kendi Slavlarını “Makedon” olarak nitelendirmesinin de etkisi büyük olmuştur⁶⁸⁹. Çünkü “*bölgede Makedonların yerleşiminin çok eski tarihlere dayanması (Yunanlılardan önce) ve tarihsel Makedonya'nın canlandırılmak istenmesi Yunanistan'dan toprak taleplerini beraberinde getirecektir*” düşüncesi ile Makedon varlığı sürekli olarak inkâr edilmektedir. Bu düşünce beraberinde Makedonlara yönelik yoğun baskıcı politikalar doğurmuş ve bunun sonucunda da çoğu Makedon ülkeden göç etmiştir. Günümüzde Makedon dilinin eğitim ve kamu alanlarında kullanılmasına izin verilmemekle birlikte Bulgaristan ve Makedonya Cumhuriyeti'nden TV ve radyo programlarının izlenmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca Makedonlarca iki ayda bir, iki dilli olarak yayınlanan bir dergi de çıkarılabilmektedir⁶⁹⁰. Ancak yaşanan sorunlar sadece Makedon dilinin kullanılmasının yasaklanmasıyla da sınırlı değildir, Makedon

⁶⁸⁷ Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik...,op. cit., s. 52.

⁶⁸⁸ Poulton, Balkanlarda..., op. cit., s. 212.

⁶⁸⁹ Ibid., s. 210-219.

⁶⁹⁰ <http://www.eurolang.net/State/greece.htm>.

azınlık, aşağıda ayrıntılı olarak değinileceği gibi, daha birçok problemle de karşı karşıya kalmaktadır.

2.2.2. Yunanistan'da Makedon Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar

Yunanistan'ın tarihi olayları algılama tarzı ve topraklarında mevcut Makedon azınlığı tehdit olarak görmesi Makedon azınlığın yaşadığı sorunların temelini oluşturmaktadır⁶⁹¹. Yunanistan'ın perspektifinden bakıldığında, Makedonya ve Makedon isimleri ve Filip ile İskender gibi büyük imparatorlar Yunan tarihinin bir parçası Yunanlılara ait terimler (değerler) olarak kabul edilmektedir⁶⁹². Dolayısıyla iki devletin "Makedonyalı İskender"de düğümlenen/çatışan tarih yorumları ve Yunanistan'daki Makedon azınlık meselesi gibi iki kalıcı sorun, Makedon-Yunan uyumsuzluğunun da temel boyutlarını oluşturmaktadır⁶⁹³. Makedon azınlığın Yunan toprakları üzerinde yaşadığı sorunlar temelde Yunanlıların Makedon diye bir azınlığı kabul etmemesine dayansa da, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Makedonya devleti ile Yunanistan arasındaki tartışmalı konularda doğrudan bu azınlıklara yönelik olumsuz etki yaratmaktadır. B anlamda Yunan toprakları üzerinde yaşayan Makedon azınlığın sorunlarına değinmeden önce, Makedonya devleti ile Yunanistan arasında yaşanan uyumsuzluklara değinilmesi yerinde olacaktır.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Doğu Bloku çözülmüş ve Balkanlarda eş zamanlı yeni gelişmeler yaşanmıştır. Eski Yugoslavya'nın dağılışı ve bu federatif yapı içindeki bir alt cumhuriyet olan Makedonya'da bir takım siyasi gelişmelerin hız kazanarak 17 Eylül 1991 tarihinde Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi bu gelişmelerden biridir⁶⁹⁴. Makedonya Cumhuriyeti'nin 1991 yılında kurulması ile "Yeni Makedonya Sorunu" olarak ifade edilen bir süreç/sorun başlamıştır. Bu sorunun temelinde, Makedonya'nın öncelikle adı, kırmızı zeminli ve onaltı ışıklı

⁶⁹¹ Kayapınar, op. cit., s. 93.

⁶⁹² Roger Just, "Triumph of the Ethnos", Elizabeth Tonkin, Malcolm Chapman ve Mayron McDonald (Edits.), **History and Ethnicity**, Routledge, New York, 1989, s. 81.

⁶⁹³ Kut, "Makedonya-Yunanistan...", op. cit., s. 287

⁶⁹⁴ İsmail Soysal, Şule Kut, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul, 1997, s. 4-9.

*Vergina Güneşli*⁶⁹⁵ bayrağı ve anayasasının Yunanistan tarafından tepki ile karşılanması yatmaktadır. Bağımsızlığı takiben Makedonya devleti'nin Parlamentosunca kabul edilen Anayasası'nın 3. ve 49. maddeleri, Yunanistan tarafından büyük tepki ile karşılanmış ve yaşanan baskılar/gelişmeler nedeniyle Makedonya, 1992 yılında bu maddeler üzerinde değişikliğe gitmiştir. Çünkü Yunanistan bu maddelerde yer alan ifadeleri⁶⁹⁶, ulusal birliği ve toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Yapılan değişikliklerle ilgili maddelere, '*Makedonya Cumhuriyeti'nin komşu devletlere karşı hiçbir toprak talebinin olmadığı*' ifadesi eklenmiştir. Yunanistan ile Makedonya arasında yaşanan bir diğer sorun ise, yeni kurulan devletin bayrağı ile ilgilidir. Yunanistan, ilk kabul edilen bayrağı kendi tarihlerine yönelik bir gasp niteliğinde değerlendirilmiş ve "Makedonya Yunandır" tezi sürekli olarak işlemeye başlamıştır. Bu baskıların sonucunda bayrakta da değişiklikler yapılmıştır. Makedonya devletinin ilk bağımsızlığını ilan ederken kullandığı "*Makedonya Cumhuriyeti*" ismi ise, Yunanistan ile sorun yaşadığı en temel alanlardan biridir. Yunanistan, komşusunun kullandığı Makedonya adının tüm coğrafi Makedonya'yı ima ettiğini ileri sürerek kuzey komşusunun bölgenin adını tekeline alarak Yunan Makedonya'sını yani 1988 yılından bu yana idari bölge olarak '*Makedhonia*' adını taşıyan kuzey Yunanistan'ı hedeflediğini, yani toprak bütünlüğünü tehdit ettiğini iddia etmektedir. Yunanistan tarafından Makedonya Cumhuriyeti, "*Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya*" olarak kabul edilmektedir⁶⁹⁷. İsim meselesinin Yunanistan açısından bu denli sorun olmasının asıl nedeni, Yunanistan'da yaşayan Makedonların ayrı bir ulus olarak varlıklarının kabul edilmemesidir⁶⁹⁸. Dolayısıyla bu isimle bir devletin tanınması, Makedon isimli bir topluluğun da var olduğunu kabul etmek anlamına gelecektir. Bu nedenle de, (ama daha çok da toprak bütünlüğüne

⁶⁹⁵ Vergina Güneşi: Ege Makedonyası'nın güneyinde akan İnce Karası nehri kıyısındaki tarihi yerleşim birimi olan Vergina'da 1977 yılında yapılan bir kazıda içinde Makedonyalı Büyük İskender'in babası II. Filip'e ait olduğu öne sürülen kemiklerin de olduğu altın bir kutunun kapağında yer alan 16 ışıklı bir güneş motifidir. Makedonlar bu motife "Vergina Güneşi" Yunanlılar ise, "Vergina Yıldızı" demektir. Bkz. Thanos Veremis, "The Revival of the Macedonian Question, 1991-1995", Peter Mackridge and Eleni Yannakakis (eds.), **Ourselves and others: the development of a Greek Macedonian cultural identity since 1912**, Berg, New York, 1997, s. 232; Şule Kut, "Makedonya-Yunanistan...", op. cit., s. 295; Nurgül Bostan, "Yunanistan Açısından Çözülmemeyen Düğüm: Makedonya Sorunu", **Stratejik Analiz**, Mart 2004, s. 8389.

⁶⁹⁶ Veremis, op. cit., s. 292.

⁶⁹⁷ Ibid., s. 296-299.

⁶⁹⁸ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.19.

yönelik bir tehdit olarak algılandığı için) Yunanistan, ‘Makedonya Cumhuriyeti’ isminin kullanılmasını istememektedir. Tarih konusuna gelince, Makedonya Cumhuriyeti de ulus-devlet kuruluş aşamasında hep yapıldığı gibi olabildiğince antik ve tabii ki milliyetçi referanslara başvurmuştur. Aynı tarihsel referanslar Yunanistan’a göre, antik Yunan olarak kabul edildiği ve Eski Makedon tarihi de Yunan kesintisiz tarihi içerisinde değerlendirildiği için Makedonya devleti, Yunan tarihini çalmakla/Yunan tarihine saldırmakla suçlanmaktadır. İki tarafın da bu antik tarihi sahiplenme olgusunu terk etmeleri mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla her iki devlet de tarihlerinden vazgeçmeyeceklerine göre, bu sorunun yakın zamanda çözümü de mümkün görülmemektedir⁶⁹⁹.

Yunan toprakları üzerinde yaşayan Makedon azınlık üyeleri de dolaylı/doğrudan bu iki devlet arasında yaşanan sorunların muhatabıdır. Bir kere 1991 sonrasında Makedonya ismini kullanan bir devletin doğması bu azınlık açısından kendilerine destek olacak bir akraba (hem de sınırdaş) devletin varlığı şeklinde algılanmıştır. Ancak, bu durum da Yunanistan’ın güvenlik algılamaları açısından olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Makedonya-Yunanistan anlaşmazlığında vurgulanan özellikle tarih konusunda düğümlenen sorunlar, Makedon azınlık açısından da önemlidir. Bu nedenlerle Yunanistan’da yaşayan Makedon azınlık üyeleri kültür, eğitim, siyasi hayat, vatandaşlık ve etnik kimliklerinin kabul edilmemesi gibi önemli alanlarda büyük problemler yaşamaktadırlar. Sorun alanlarından ilki, Makedon dilinin (ana dilin) kullanılmasına izin verilmemesidir. Daha öncede sık sık belirtildiği gibi, bir azınlığı en iyi şekilde asimile edebilmenin yolu, onun anadilini kullanmasına izin vermemektir. Bu bilinçle Yunanistan Hükümeti, Makedon halkına, hiçbir ayrılıkçı tutumları olmamasına rağmen, kendi dillerinde eğitim görme imkânı tanımamaktadır⁷⁰⁰. Hatta Yunanistan’ın uygulamaları bununla da sınırlı kalmamakta, Makedonların

⁶⁹⁹ Kut, “Makedonya-...”, op. cit., s. 302–303.

⁷⁰⁰ 1981 yılında iktidara gelen Andreas Papandreu’nun ilk icraatlarından biri, Üsküp’teki Kiril-i Metodi üniversitesinden alınan diplomaları geçersiz saymak olmuştur. Gerekçesi ise bu üniversite de Makedonca bir eğitimin verilmesi, oysaki böyle bir dilin gerçekte var olmamasıydı. Kopenhag Üniversitesi Doğu Avrupa Enstitüsü, Balkan dilleri uzmanı Prof. Jorn Ivar Qvonje ise, Makedonca’nın güney-Slav dillerinden biri olduğunu belirtmektedir. Bkz. Shea, op. cit., s. 180

kültürel faaliyetlerde bulunmaları da engellenmekte ve kültürlerini ayakta tutmak/yaşatmak için kurmak istedikleri kuruluşlara da izin verilmemektedir⁷⁰¹.

1912 yılında Selanik başta olmak üzere Ege Makedonya'sını ele geçiren Yunanistan, Makedonların kültürel haklarını ve bu bağlamda Makedonca konuşulmasını dahi yasaklayan ve Ege Makedonları'nı "Slavofan Helenler" olarak niteleyerek çelişkili uygulamalar içeren politikalar takip etmeye başlamıştır⁷⁰². Bu çelişkili uygulamalara birçok örnek verilebilir. Örneğin, 1925 yılında 1919-Neuilly Barış Andlaşması çerçevesinde ve MC'nin gözetiminde Kuzey Yunanistan'daki Slav-Makedon çocukları için bir alfabe kitabı hazırlanıp yayınlanmıştır. Neuilly Andlaşması'nın 9. maddesinde yer alan "Yunanca bilmeyen çocuklar ilköğretim seviyesinde kendi ana dillerinde eğitim görme hakkına sahiptirler" hükmü gereğince bastırılan ve ABECEDAR diye bilinen bu alfabe kısa sürede Yunanistan Hükümeti tarafından yasaklanıp imha edilmiştir⁷⁰³. Yunanistan sadece dil kullanımını konusundaki bu engelleme ile de kalmamış, Makedon kültürünün yaşatılması amaçlı kurulan "Makedon Kültür Merkezi" isimli kuruluşun da yasalar gereğince kayıt olma talebini reddetmiştir. 1990 yılında Florina'daki Yüksek Mahkeme tarafından reddedilen bu başvurunun sebebi ise, bu kuruluşun Yunanistan'daki Makedon azınlığın varlığını teyit etme amaçlı bir hareket olduğu şeklinde belirtilmiştir⁷⁰⁴.

Yugoslavya döneminde Slavlara, Makedonyalı denmeye başlanılmıştır (Yani daha önceleri Yunan veya Bulgar olarak adlandırılan topluluk artık Makedon olarak anılmaya başlanmıştır). Ancak bu durum Yunanlıların büyük tepkisini kazanmıştır. Günümüze kadar devam eden bu tepkinin nedeni, Makedon isminin kullanılmasının Slavların bölgeye Yunanlılardan önce gelmelerini çağrıştırması ve bununda Yunan tarih inşasını zedeleyebileceği şeklindeki kaygıdır⁷⁰⁵. Bir yandan Makedon varlığı kabul edilmezken, diğer yandan da ülkedeki Makedonlar bir şekilde başka yerlere göç ettirilmeye, hatta sınır dışı edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, iç savaş sonrasında

⁷⁰¹ Bostan, "Yunanistan...", op. cit., s. 85.

⁷⁰² Panorama, Vol.:2, No.:1, Macedonian Cultural Society/SKRA, Adelaide 1996, s. 19 vd.'dan aktaran, Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik..., op. cit., s. 53.

⁷⁰³ Shea, op. cit., s. 109-111.

⁷⁰⁴ Damla Aras, "Yunanistan'daki Slav-Makedon Azınlığı ve Problemleri, Derleyen: Murat Hatipoğlu, **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, Asam Yayınları, Ankara, 2002, s. 98.

⁷⁰⁵ E. Kofos, "The Macedonian Question, the Politics of Mutation", Institute for Balkan Studies, Teselanik, 1987'den aktaran Poulton, Balkanlarda..., op. cit., s. 214.

Makedonyalılar Yunan devletine karşı sadakatsizlikle suçlanarak “istenmeyen yabancılar” olarak nitelendirilip, sınırlardan güvenlik kaygıları ile uzaklaştırılmaları için çeşitli uygulamalara gidilmiştir⁷⁰⁶. Bu çerçevede Ege Makedonya’sının etnik ve demografik yapısını alt üst eden uygulamalar gözlenmiştir. Örneğin, Türkiye, Bulgaristan, SSCB, Sırbistan ve diğer ülkelerden göç eden “yeni Yunanlılar” ağırlıklı olarak Ege Makedonya’sına yerleştirilmişlerdir. Ege Makedonyası’nın nüfusu 1920 yılında 1.070.000 iken, mübadelede buradan 388.146 Müslüman/Türk ayrılmış ve geriye ortalama 650.000 kişilik bir nüfus kalmıştır. Bunların ise çok az bir kısmının ana dilinin Yunanca olduğu ancak, esas itibarıyla Slav-Makedonlardan oluştuğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Yunanistan’ın uyguladığı iskân politikası sonucunda Ege Makedonyası’na, hem Türkiye’den hem de diğer ülkelerden göç eden ortalama 650.000–700.000 Yunanlı yerleştirilmiş ve bu iskân 1928 yılına kadar sürmüştür⁷⁰⁷. Bu yeni gelen Yunanlıların ise, Ege Makedonyası ile ne kültürel ne de tarihi bağları bulunmamaktadır. Gelenlerin kendi aralarında dahi bir ortak geçmişleri yoktur (Türkiye, SSCB, Bulgaristan, Sırbistan’dan geldikleri düşünülecek olursa). Dolayısıyla bu süreç hem yeni yerleşenler hem de bölgenin eski sakinleri olan Makedonlar açısından birçok sorunu içerisinde barındırmıştır.

Yunanistan sadece 1919 tarihli Neuilly Andlaşması ile değil, ayrıca 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Andlaşması’yla da (Yunan Sevr’i) Yunan asıllı olmayan ulusal azınlıkların korunmasını öngören bir taahhüt altına girmiştir⁷⁰⁸. Bulgaristan ile imzalanan Neuilly Andlaşması gereğince 1920 yılında, en az 85.000 Makedon’u Bulgaristan’a gönderen (mübadele eden) Yunanistan, 1926 yılında çıkardığı 352 sayılı kanunla da Ege Makedonyası’ndaki bütün yer adlarını, bütün Makedon isimlerin kullanımını yasaklamak, kısacası “Helenleştirmek” üzere geniş ölçekli bir kampanya başlatmıştır⁷⁰⁹. Bunun yanı sıra kiliseler, anıtlar, arkeolojik eserler ve mezarlıklardan bütün Makedonca adlar, semboller silinmiş, Slav-Makedonca yazılı dini veya edebi

⁷⁰⁶ Ibid., s. 215.

⁷⁰⁷ Shea, op. cit., s. 106, Hatipoğlu, Yakın Tarihte..., op. cit., s. 326-327.

⁷⁰⁸ Yunan Sevr’i hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, Türk-Yunan..., op. cit., s. 72-75.

⁷⁰⁹ Philip Carabott, “The Politics of Integration and Assimilation vis-à-vis the Slavo-Macedonian Minority of Inter-War Greece: From Parliamentary Inertia to Metaxist Repression”, Peter Mackridge and Eleni Yannakakis (eds.), **Ourselves and others: the development of a Greek Macedonian cultural identity since 1912**, Berg, New York, 1997, s. 66; Shea, op. cit., s. 109; Sayılara ilişkin farklı veriler vermekle birlikte bu konuda bilgi için bkz. Poulton, Balkanlarda..., op. cit., s. 211.

bütün eserlere el konulup imha edilmiştir. Makedonca yasaklanmış, 1926–1927 arasında zorunlu Yunanca dil kursları açılmıştır⁷¹⁰.

Ege Makedonyası'ndaki Yunan baskıları 1930'larda da devam etmiştir. 11 Kasım 1930 tarihinde Yunan Başbakanı Eleftherios Venizelos düzenlediği basın toplantısında “*Makedon ulusal azınlığıyla ilgili sorun çözümlenecek ve ben eğer millet öyle istiyorsa Makedon okulların açılmasına öncülük eden ilk kişi olacağım*” demiştir. Bu konuşma ile bir Yunan Başbakanı tarafından Makedon azınlığın varlığının kabul edildiği de görülmektedir⁷¹¹.

1936–1941 yılları arasında Metaksas diktatörlüğü döneminde Makedonca konuşma yasağı daha da sıkı bir biçimde uygulanmaya başlanmıştır. Ekim 1936 yılında çıkarılan bir yasayla, “Devlet Güvenliğine Karşı Eylemler” arasında Makedonca konuşmak, şarkı söylemek ve Makedon kimliğini vurgulamak da yer almıştır⁷¹². Bu dönemde yaşananlar her ne kadar olumsuz gelişmeler olsa da bir yandan da Ege Makedonları arasında ulusal kimlik bilincinin artmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler (iç savaş) Ege Makedonyalıları daha da zor şartlara sevk etmiştir. Örneğin 1947 yılında çıkarılan ve ‘L-2’ olarak bilinen özel bir yasayla savaş sırasında komünist partizanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle, bu suçlamaya muhatap olan zamanının bütün Yunan vatandaşları vatandaşlıktan çıkarılmış ve ülkeye dönmeleri yasaklanmıştır. Bu yasa 1985 yılında değiştirilmiş ve Yunan uyrukluların ülkeye dönülmesine izin verilmiş, ancak Makedonlar’a bu hak tanınmamıştır⁷¹³. İç savaş yıllarında olumsuz tutumlar devam etmiş ve Makedonlar Yunanistan’a sadakatsizlikle itham edilmişlerdir. 1952 yılının Kasım ayında iktidara gelen General Papagos’un ilk icraatı, 1953 yılında ülkenin kuzey bölgelerine sağlam ulusal bilince sahip yeni yerleşimcilerin (Yunan) sevk edilmesini öngören 2536 sayılı kararnamenin çıkartılması olmuştur⁷¹⁴. 1954 yılında ise Papagos yönetimi, alınan kararlarla devlet dairelerinde çalışan Makedon asıllıları işlerinden çıkartmak, aynı kararname ile bölgeden ayrılan Makedonların mal ve

⁷¹⁰ Shea, op. cit., s. 109.

⁷¹¹ Hatipoğlu, Yunanistan’daki Etnik..., op. cit., s. 58.

⁷¹² Poulton, Balkanlarda..., op. cit., s. 212-213; Shea, op. cit. s. 111–112.

⁷¹³ Ibid., s. 116-117.

⁷¹⁴ Poulton, Balkanlarda..., op. cit., s.215; Shea, op. cit. s. 117; Hatipoğlu, Yakın Tarihte..., op. cit. ,s. 302–303.

mülklerine el koymak, bölgede yaşayan Makedonların bölge dışına göçünü ve oralara yerleşmesini teşvik etmek gibi uygulamalara da imza atmıştır. Böylelikle Makedon azınlık ülkenin daha güneyine veya adalara göç ettirilmeye ve akraba toplulukların yaşadığı sınırlardan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak Yugoslavya başta olmak üzere uluslararası alandan gelen tepkilerle bu uygulamaya da daha fazla devam etmemiştir. Ancak bunun gibi yaşanan baskılar Ege Makedonlarının başka ülkelere göç etmelerine neden olmuş, çoğu da özellikle Kanada, ABD ve Avustralya'ya yerleşmiştir⁷¹⁵.

1959 yılında çıkarılan 3958 sayılı yasa ile “doğuştan Yunan olmayan ve Yunanistan’ı terk edip de son beş yıldır ülkeye dönmeyen kimselerin” arazilerinin müsaderesi yoluna gidilmiş, bundan da en çok Ege Makedonları zarar görmüştür⁷¹⁶. 1962 yılında kabul edilen 4234 sayılı yasa ile “vatandaşlıktan çıkarılan kişilerin Yunanistan’a dönmeleri yasaklanmıştır”. 1969 yılında kabul edilen bir başka yasayla da etnik Yunanlıların yani zamanında SSCB’den göçen Rumların, Makedonlardan kalan çiftlik ve arazilere yerleştirilmesi öngörülmüş, böylelikle yaklaşık yüz bin yeni Yunanlı bölgeye gelerek, Ege Makedonyası’nın etnik ve demografik yapısını değiştirmiştir⁷¹⁷.

1967–1974 yılları arasında Makedonlar çeşitli baskılarla karşılaşmışlar ve göçler devam etmiş, ancak göçüp gittikleri yerlerde çeşitli dayanışma dernekleri veya birlikler kurarak ulusal kimliklerini korumaya çalışmışlardır⁷¹⁸. 1984 yılında Makedon İnsan Hakları Merkezi Örgütlenme Komitesi adıyla bir kuruluş ortaya çıkmış ve Makedon azınlığın temel insan haklarını savunmak için çalışmalara başlamıştır. Bunun gibi örgütler, Yunanistan’ın Makedonlara uyguladığı her türlü baskıya karşı direnç gösterebilmeyi ve Makedoncayı her yerde özgürce konuşabilmek için mücadele vermeyi amaçlamışlardır⁷¹⁹.

Yunanistan topraklarında Makedon azınlığın yaşadığı sorunlar sadece bu azınlık ile Yunanistan arasında gelişen bir sorun niteliğinde değildir. Çünkü bu sorunlar Yunanistan ile Makedonya devleti arasında da uyuşmazlık konusu olmaktadır. Üstelik

⁷¹⁵ Poulton, op. cit., s. 215; Shea, op. cit. s. 118. Makedon diasporası hakkında daha fazla bilgi için bkz. Murat Hatipoğlu, Derleyen: Murat Hatipoğlu, “Makedon Diasporası: Ege Makedonlarının Diasporasına Tarihsel ve Güncel Bir Bakış, **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, ss. 109–118.

⁷¹⁶ Shea, op. cit., s. 118.

⁷¹⁷ Ibid.

⁷¹⁸ Ibid., s. 131, 185-187, 189, 309, 369, Poulton, Balkanlarda..., op. cit. ,s. 215.

⁷¹⁹ Shea, op. cit. , s.146–147.

iki devlet arasında yaşanan diğer sorunlar belki zamanla halledilebilir veya gerginlik unsuru olmaktan çıkartılabilir, ancak Makedon azınlık o topraklarda yaşadığı ve Yunanistan'da mevcut uygulamalarını değiştirmedeği sürece Makedon azınlık konusu sorun olma özelliğini devam ettirecek gibi gözükmektedir.

Yunanistan, 1991 yılında imzalanan AGİT Kopenhag belgesine taraf olarak ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendilerini her türlü vasıta ile ve özgürce ifade edebilmeleri etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini koruyup geliştirmeleri konusunda üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul etmiştir. Ancak buna rağmen Yunanistan, ABD'nin 1991 yılında açıkladığı raporunda da belirttiği gibi, Makedon ve Türk azınlıklara yönelik uyguladığı ayrımcı ve baskıcı politikalarından vazgeçmemiştir. Yine 1994 yılında ABD'nin kabul ettiği dünyadaki insan haklarına ilişkin uygulamaları içeren bir rapora göre de, Slav-Makedonların kendi kimliklerini yansıtan dernekler kurmalarının ve Makedon kelimesini bu gibi yapılarda kullanmalarının engellendiği belirtilmektedir⁷²⁰.

Bu bilgiler toparlanacak olursa, Makedon azınlığın Yunanistan'da yaşadığı sorunlar genel başlıklar halinde şu şekilde tespit edilebilir: Makedonca konuşma yasağının halen devam etmesi, ana dillerinde eğitim yapamamaları, kiliselerinde Makedonca ayin düzenleyememeleri, dernek kuramamaları ve iş hayatında ayrımcılığa uğramaları. Siyasi haklar açısından da Yunanistan, Makedon azınlığa karşı engelleyici uygulamalarda bulunmaktadır. Örneğin Yunanistan'da 6 Eylül 1995 tarihinde kurulan Vinojito (Gökkuşluğu) adlı Makedon azınlık partisine karşı derhal tepki gösterilmiş ve bu yapı birçok baskı/engelleme ile karşılaşmıştır. Makedon azınlığın 1990 yılında uygulamaya geçirmek istediği ancak yine engellemelerle karşılaşan bir diğer yapılanma olan Makedon Kültür Merkezi de, Makedon azınlığın mücadelesinden önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Yunanistan'ın bu oluşuma izin vermemesi, sorunu bu noktada bitirmemiş, aksine konu AİHM'ne taşınmıştır. AİHM, Haziran 1998 yılında aldığı bir karar ile, Yunanistan'ın AİHS'nin 11. maddesini ihlal ettiğini tespit etmiştir. Ancak Yunanistan halen bu merkezin açılmasına izin vermemekte, ihalede ısrarcı

⁷²⁰ Ibid., s. 134; United States Department of State, Country Report on Human Rights Practises for 1994-Greece, <http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/95/FYROM95.html> (e. t. 20.05.2008).

davranmaktadır⁷²¹. ABD'nin yayınladığı raporlar ve AIHM'nin ihlalleri tespit eden kararlarının yanı sıra Human Rights Watch'da yayınladığı raporlarında Yunanistan'ı topraklarında yaşayan azınlıkları tanımamakla ve ihlallerde bulunmakla suçlamıştır⁷²². Ancak buna rağmen Yunanistan mevcut politikalarında köklü değişiklikler yapmamıştır.

Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Yunanistan da “*Makedonya 4000 yıldır Yunandır*” gibi söylemler kullanılmaya başlanmıştır. Ege Makedonyası'nın 1912-1913'den 1988'e kadar resmen “Kuzey Yunanistan” şeklinde adlandırılması ve bu bölge için bir de “Kuzey Yunanistan Bakanlığı”nın kurulması, bizzat Yunanistan yönetiminin 75 yıl boyunca bu bölgeyi “Makedonya” olarak adlandırmadığını göstermektedir⁷²³. Gerçekten de Ege Makedonyası'na Yunan mülki dağılımı çerçevesinde 1988 yılına kadar sadece “Kuzey Yunanistan” denmiş, ancak bu tarihte çıkarılan bir yasayla “Makedonya” daha doğrusu “Makedonya-Trakya” adı verilerek, kullanılmaya başlanmıştır. Oysa yerli Slav-Makedon halk olsun Arnavut ve Ulahlar olsun bu topraklara 1500 yıldır hep Makedonya demişlerdir⁷²⁴.

Makedon azınlık açısından, Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulması bağlamında olumsuz gelişmeye başlayan 1990 sonrası süreç, 90'ların sonlarına doğru az da olsa olumlu değişimler göstermeye başlamıştır. Bu değişimlerden ilki, Makedon azınlığa yönelik olumlu sonuçlar doğuran 1998 yılında Kostas Simitis Hükümeti'nin aldığı bir kararla Vatandaşlık Yasası'nın 19. maddesini kaldırmasıdır⁷²⁵. Ayrıca, Yunanistan Hükümeti, 1946–1949 yılları arasında yaşanan Yunanistan İç Savaşı sırasında Yunanistan'a girişleri yasaklanan Makedon mültecilerin de, 10 Ağustos–31 Ekim 2003 tarihleri arasında Yunan vizesi almak koşuluyla ülkeye girişlerine izin verildiğini açıklamıştır⁷²⁶.

Makedon nüfusun Yunan topraklarında yaşadıkları baskılar nedeniyle çoğunlukla ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere göç etmeleri bir yandan

⁷²¹ Macedonian Human Rights Movement of Canada (MHRMC): “MHRMC wellcomes the Acquittal of Trajan Pasois.

⁷²² Örneğin bkz. Human Rights Watch World'un 1999 yılında Yunanistan ile ilgili yayınladığı rapor, <http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/greece/greec991.pdf> (e. t. 11.06.2008).

⁷²³ Shea, op. cit., s. 107

⁷²⁴ Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik..., op. cit., s. 83.

⁷²⁵ Türk azınlığa ilişkin bilgi verilen kısımda bu yasaya da ayrıntılı olarak değinilmişti.. Bu nedenle burada, ayrıntılı bilgi verilmekten kaçınılarak sadece ilgili yasanın Makedon azınlığa yönelik de uygulandığını ve olumsuz sonuçlar doğurduğunu vurgulamak gerekir.

⁷²⁶ Bostan, “Yunanistan...”, op. cit., s. 89.

Yunanistan'daki Makedon nüfusun azalması anlamında olumsuz sonuçlar yaratmışsa da, diğer yandan da Makedon ulusal bilincinin kaybolmaması adına olumlu sonuçlar doğurmuştur. Çünkü bu ülkelere yerleşen Makedonlar arasında Makedon ulusal bilinci, Yunanistan'da kalanlara göre daha fazla gelişmiştir. Bu durumu göç edenler açısından, vatan saydıkları topraklardan uzak kalmanın yarattığı bir sonuç olarak açıklamak mümkündür. Yunanistan'da kalanlar açısından da ulaşılan bu olumsuz sonuç, uygulanan asimilasyonist politikaların ne denli başarılı olduğunun bir göstergesidir. Özellikle sonradan ülkeye gelen Yunanlıların Makedonların yaşadıkları bölgelere yerleştirilmeleri, ortak olan din sayesinde çoğunluk (Yunanlılar) içinde asimile edilmeleri, iç savaşın yarattığı yıkım gibi gelişmeler Makedonların ulusal bilinci üzerinde olumsuz etkilerde bulunmuş/ulusal bilincini zedelemiştir.

Yunanistan'da yaşayan Slav-Makedon azınlık, liderleri aracılığıyla, etnik kökenleri farklı olsa da kendilerini Yunan vatandaşı olarak gördüklerini ve bu nedenle de diğer vatandaşların (Yunanlıların) doğal olarak sahip oldukları haklara kavuşmak istediklerini, tek amaçlarının bu olduğunu çeşitli vesilelerle kamuoyuna açıklamaktadırlar. Ayrıca, Yunanistan'ın asimilasyonist politikaları karşısında kültürlerini korumaya çalıştıklarını, sınırları değiştirmek gibi bir hedeflerinin olmadığını, zira çoğunluk olarak belli bir bölgede yaşamadıkları için otonomi gibi çözümlerin de kendilerine uygun olmadığını ifade etmektedirler⁷²⁷. Dolayısıyla Makedon azınlığın kendisi tarafından Yunanistan'ın güvenlik algılamalarında bir tehdit unsuru olmadıkları ortaya konulmaktadır. Ancak, Yunanistan'ın kendi perspektifinden henüz olayı bu şekilde algılamadığı da bir gerçektir.

2. 3. Arnavutlar

Arnavutlar, Balkan yarımadasının en eski halklarından biri olup, köklerinin İllirler'e dayandığı kabul edilmektedir⁷²⁸. Yunanistan'da yaşayan Arnavutları üç grupta toplamak mümkündür: Birincisi, Ortodoks Arnavutlar (Arvanitler), ikincisi, Müslüman

⁷²⁷ Unfinished Peace, Apsen Institute and Carnegie Endowment for International Peace, 1996, s. 134'den aktaran Aras, op. cit., s. 106.

⁷²⁸ Arnavutlar ile İllirler arasındaki bağa ilişkin bkz. Stavrianos, op. cit., s. 8–12. Balkanlar'da Arnavut varlığı, kökenleri, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nuray Bozboru, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 23–51.

Arnavutlar (Çamerya Arnavutları), üçüncüsü ise, Soğuk savaş sonrasında Yunanistan'a gelen göçmen/sığınmacı Arnavutlar. Bunlardan ilk iki kategoride yer alan Arnavutlar, Yunanistan tarafından çeşitli zamanlarda sürgün gibi uygulamalara tabi tutulmuş, baskılara maruz kalmış ve asimilasyona uğramışlardır. Yunanistan bunların etnik kimliklerini ve varlıklarını tanımamakta ve bunlardan özellikle Ortodoks olanların Yunanlı olduğunu iddia etmektedir⁷²⁹. Müslüman Arnavutlar bu gruplar içerisinde en çok baskıya uğrayan gruptur. Hatta bu öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Güney Epir'de çoğunluğu oluşturan Arnavutlar, 1944 yılında ve Yunan iç savaşı sırasında katliamlara/soykırıma uğramışlardır. Hayatta kalanlar ise, ya Arnavutluk'a ya da başka ülkelere kaçmak zorunda kalmışlardır. Üçüncü kategoride yer alan Arnavutlar ise, Soğuk Savaş sonrasında Arnavutluk'ta yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik çalkantılar/değişimler sırasında, 1980'lerin sonu 1990'ların başlarından itibaren bireysel veya kitlesel olarak yasal veya kaçak yollarla Yunanistan'a gelen sayıları 150.000–200.000 civarında olan göçmen sığınmacı Arnavutlardır. 1998'de Yunan hükümetince bu grup Arnavutlar için bazı olumlu "statü" tanıma düzenlemelerine gidildiyse de Yunan toplumunda "Albanophobia" yani Arnavut düşmanlığı nedeniyle yine de bir takım sorunlar yaşamaktadırlar⁷³⁰.

Yunanistan'daki etnik Arnavutların sayısı yine diğer azınlıklarla benzer bir biçimde, kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda elde iki kesin veri bulunmaktadır. Bir tanesi 1928 yılına aittir, buna göre anadili Arnavutça olanların sayısı 18.773 olarak tespit edilmiştir. Diğeri ise, 1951 yılına aittir, bu veriye göre de sayı 22.736 olarak gösterilmiştir⁷³¹.

2.3.1. Arnavutların Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri

Arnavutların büyük çoğunluğu bugünkü Arnavutluk ile Kosova'da ve Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Bir kısmı ise, Yunanistan'ın Epir bölgesi, Çamerya, Attika, Angistri Adacığında, Egina Adası'nda Persika ve Methana'da yaşamış ve bugün hala bir kısmı yaşamaya devam etmektedirler. M.Ö. I.

⁷²⁹ Daha fazla bilgi için bkz. **Ethnic Albanians In Greece**, Ministry of Foreign Affairs of Turkey, Ankara, 1999.

⁷³⁰ Georges Castellan, op. cit., s. 19–20; Shea, op. cit., s. 13, 30; Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik..., op. cit., s. 99–100.

⁷³¹ Poulton, Balkanlar..., op. cit., s. 227–228.

yüzyıldan itibaren bölgeye özellikle de Epir'e gelen İllirler, Balkanların en eski birkaç kaviminden biridir. Uzun yıllar bölgede yaşayan İllirler Antik Helenlere, Romalılara, Bizanslılara, Bulgarlara, Sırlara ve Venediklere karşı direnmişler ve XI. yüzyıldan itibaren de bölge İllirleri “*Arnavut*”⁷³² adıyla anılmaya başlamışlardır⁷³³.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı yönetimine giren bölge Arnavutları, 1912–1913 Balkan Savaşları ile bir kısmı Arnavutluk, bir kısmı Kosova diğer bir kısmı da Güney Epir'de kalmak üzere bölünmüşlerdir. Özellikle Yunanistan sınırları içinde kalan Arnavutların Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gönüllü/zorunlu göçlerle sayıları iyice azalmıştır. Lozan Barış Andlaşması çerçevesinde uygulanan Rum-Türk Ahali Mübadelesi'yle beraber Yunanistan, bu Protokolde “Müslüman” ibaresinin yer almasından yararlanarak, Türklerin yanı sıra Müslüman Arnavutlar'ı da Türkiye'ye göndermiştir⁷³⁴. Bu gibi olaylarla sayıları eskiye göre bir hayli azalmış olan Arnavutların yaşam şartlarının da iyi olmadığı, aşağıda değinilecek birçok sorunla uğraştıkları tespit edilmektedir.

2.3.2. Yunanistan'da Arnavut Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar

Arnavut azınlık grupları içerisinde özellikle Ortodoks Arnavut olan grup, Yunan ulus-inşa sürecinden ve Yunanistan'ın buna dayalı baskıcı, asimilasyonist politikalarından (Helenleştirmeye yönelik) oldukça olumsuz bir biçimde etkilenmişlerdir. Ortodoks Ulahları ve Makedonları “Vlakvofon Helenler ve Slavofon Helenler” diye kabul eden Yunanistan aynı şekilde Ortodoks Arnavutlar'ı da ısrarla “Arvanites” şeklinde adlandırmış ve Arnavutluk ile bağlarının kopması için de özel çaba harcamıştır⁷³⁵.

Daha önceleri sayıları çok fazla olan ve çoğunlukla sınır boylarında yaşayan Arnavut azınlıklar, özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki İç Savaş sırasında

⁷³² Arnavutlar kendilerine Şkiptari, ülkelerine Şkipiri ve dillerine de Arbërişta demektedirler. Bkz. Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik..., op. cit. ,s. 101. Dilleri için bkz. Bkz. <http://www.eblul.org/greece-gb.htm> (e. t. 12.06.2008).

⁷³³ Castellan, op. cit. ,s. 19–20.

⁷³⁴ Albanians in Greece, <http://www.frosina.org/infobits/albgreece.shtml> (e. t. 12.06.2008).

⁷³⁵ Tom J. Winniffrith, **Shattered Eagles: Balkan Fragments**, Gerald Duckworth & Co. Ltd., London, 1995, s. 77, 106.

özellikle ülkenin diğer bölgelerine gönderilmişler ya da sınır dışı edilmişlerdir. Bu nedenle günümüzde Arnavutlar, Yunanistan içinde birçok bölgede dağınık olarak karşımıza çıkabilmektedirler⁷³⁶. Bu uygulamanın yanı sıra kendi ana dillerini kullanmaları da engellenmiş ve böylelikle Arnavut dilinin Yunanistan topraklarında kullanımı ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak yine de EBLUL'un verilerine göre, Arnavutça ya da Yunanistan'ın ifadesi ile Arvanitçe, Yunanistan'ın orta ve güney kesimlerinde birbirinden kopuk ayrı bölgelerde konuşulmaya devam etmektedir⁷³⁷.

Müslüman olan Çamerya Arnavutları ise, Arnavut azınlık grupları içerisinde belki de en kötü deneyimler yaşayan ve yaşamakta olan gruptur. Çamerya Arnavutlarının büyük bir kısmı, 1946–1949 yılları arasında Yunan İç Savaşının ardından katliama/soykırıma maruz kalmış, bir kısmı da sınır dışı edilmiştir. Sınır dışı edilen Çamerya Arnavutlarının büyük bir kısmı ise Arnavutluğa yerleşmiş ve 1990'ların başlarından itibaren Yunanistan'da kalan mal ve mülkleri için tazminat talebinde bulunmaya başlamışlardır⁷³⁸. 27 Haziran 1944 tarihi, bu katliamın/soykırımın yaşandığı gün olarak Çamerya Arnavutları tarafından “Çamerya Soykırımı” olarak anılmaktadır. Yunanistan'ın bu tarihte bölgede giriştiği soykırım, çeşitli belgelere de yansımıştır⁷³⁹. Çamerya Soykırımı, Ocak 1995 tarihinde La Haye'de Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü'nün 4. Genel Kurul'unda gündeme gelmiş ve Çam (Çamerya) halkının tekrar yurtlarına dönmesi, vatandaşlık haklarının tanınması, mülklerini geri almaları ve Yunanistan Hükümeti'nin Çamerya'nın tarihi gerçeklerini kabul etmesi karar altına alınmıştır⁷⁴⁰.

Yunanistan'ın AB üyesi bir devlet olması, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde başta Arnavutluk olmak üzere birçok eski sosyalist devlet vatandaşınca iş bulma fırsatı olarak görülmüş ve Asya-Afrika da dâhil olmak üzere yasal/kaçak birçok kişi Yunanistan'a göç etmiştir. Bunların sayıları 1998 yılı için 250.000 ile 600.000 arasında değişmektedir. İçlerinde Arnavutların sayısı ise, 250.000 ile 350.000

⁷³⁶ Shea, op. cit., s. 88

⁷³⁷ <http://www.eblul.org/greece-gb.htm> (e. t. 12.06.2008).

⁷³⁸ Köse, op. cit., s. 324.

⁷³⁹ McCarthy, Ölüm..., op. cit., s. 7–13;

http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=27&dba=009&dil=tr (e. t. 12.06.2008).

⁷⁴⁰ <http://albanian.com/main/other/cameria/resolutin.html>'den aktaran Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik..., op. cit., s. 107-108.

arasındadır. Ancak, aynı dönemde Yunanistan'dan sınır dışı edilenlerin büyük bir kısmını da Arnavutlar oluşturmuştur. 1995 ve 1996 yıllarında Yunanistan'dan yaklaşık 760.000 Arnavut sınır dışı edilmiştir⁷⁴¹. 1998 yılında 375.000 yasadışı göçmen için geçici bir düzenleme getirilmiş ve bunlara en az iki yıllık iş buldukları takdirde Yunanistan'da oturma izni verileceği karara bağlanmıştır. Ancak, Yunanlılarda “*Albanophobia*” adı verilen Arnavut Düşmanlığı bu insanların iş bulup, insanca yaşamaları önünde de en büyük engeli oluşturmaktadır⁷⁴².

ABD'nin Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu her yıl ülkelere ilişkin insan hakları ve demokrasi raporu yayınlamaktadır. Son olarak 11 Mart 2008 yılında yayınlanan Yunanistan'ın 2007 yılına ait raporunda, azınlıklar ve insan hakları alanında olumlu yönde gelişmeler yaşandığı belirtilmekte, ancak bazı sorunların hâlâ devam ettiği ve gelişmelerin de yavaş seyrettiğinin altı çizilmektedir. Arnavut azınlığın sorunlarına ilişkin de her ne kadar bir takım olumlu gelişmeler olsa da bunların da sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin mülkiyet hakları ve inşaat/onarım ruhsatı almak gibi konularda olumlu adımlar atılsa da hâlâ Arnavutluk'a yolculuk yapmak istediklerinde çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar⁷⁴³.

2. 4. Ulahlar (Vlahlar)

Teselya, Pindus bölgelerinin dağlık yerlerinde yaşayan, sayıları 300.000 civarında olan, Latin kökenli Aromanca konuşan Ulahlar da Yunanistan'da herhangi bir statüye sahip olmayan azınlık grubudur. Bu topluluğun dili eğitim alanında kullanılmadığı gibi, medya alanında da Ulahça bir yayınları bulunmamaktadır⁷⁴⁴. 1980'lerden itibaren Yunan yönetimi Ulahların, Türkler ve Makedonların aksine devlet için güvenliğe yönelik herhangi bir tehdit potansiyeli taşımadığını kabul etmiştir. Bundan kaynaklı olarak da Ulahların durumlarında bu tarihten sonra nispeten bir iyileşme olduğu görülmektedir. Örneğin bu dönemde Ulah Kültür Merkezi'nin açılmasına izin verilmiştir. Yunanistan'ın bu tutumunun arkasında Ulahların, sayılarının

⁷⁴¹ International Helsinki Federation for Human Rights, Annual Report 1997 on Greece, s. 12; Eugenia Droukas, “Albanian in the Greek Informal Economy”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol: 24, No:2, April 1998, s. 257.

⁷⁴² Ibid., s. 360.

⁷⁴³ <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2007/100562.htm> (e. t. 11.06.2008).

⁷⁴⁴ <http://www.eurolang.net/State/greece.htm> (e. t. 11.06.2008).

diğer gruplara göre çok azalmış olması, aynı ulusal kimliğe sahip herhangi bir komşu devletin bulunmaması ve Yunanlılar içinde asimile olma potansiyellerinin yüksek olması gibi nedenler bulunmaktadır. Ancak Yunanistan'ın genel azınlık politikası çerçevesinde Ulahları da azınlık olarak kabul etmediği, “*farklı bir diyalekt konuşan Yunanlılar*” olarak nitelediğinin belirtilmesi gerekir⁷⁴⁵. Ayrıca Yunanlılar, Ulahlar'ın pek çoğunun Yunan okullarında eğitim gördükleri ve Yunan bağımsızlık mücadelesinde öncü roller üstlendikleri için kendilerini Yunanlılarla aynı gördüklerini ifade etmektedirler⁷⁴⁶. Yunanlıların Uahlara karşı daha hoşgörülü olmasının nedenlerinden birinin de bu olduğu belirtilebilir.

Ulahlar, Makedo-Rumence konuşan⁷⁴⁷, Balkanlar'da çok eski zamandan bu yana yerleşik olan ve günümüz istatistiklerine göre çeşitli ülkelere dağılmış bir şekilde yaşayan ve sayıları 2.500.000 civarında olan bir topluluktur. Ulahlar kendilerini Aremin, Aromani olarak adlandırmakta, bazı batılı toplulukların ise Ulahları, Valakh, Sırpların Tsintsar, Arnavutların Rumeri, Yunanlıların ise Kutzovlakh şeklinde adlandırdıkları tespit edilmektedir⁷⁴⁸.

The New Encyclopaedia Britannica'ya göre Ulahlar (Vlach olarak belirtilmiştir), ağırlıklı olarak Romanya ve Moldova'da yaşayan, Balkan yarımadasının çeşitli bölgelerine de yayılmış olan Avrupalı bir halktır. Ayrıca Britannica'da “her ne kadar Slav komşuları bunlara Volokh adını vermişlerse de Ulahlar kendilerine Romani, Romeni, Rumeni veya Aromani demektedirler” şeklinde bilgi verilmektedir⁷⁴⁹. Yunanlılar ise bu topluluğu, Kutsovlakh veya Roma İmparatorluğu zamanında Latinleşmiş Helenler olarak nitelendirmektedirler⁷⁵⁰.

Yunanistan, topraklarında yaşayan Ulahlar'ın etnik kimliğini tanımamakta ve sayıları hakkında da sağlıklı bilgiler vermemektedir. En son 1961 sayımına göre

⁷⁴⁵ Poulton, Balkanlar...op. cit., s. 228-230.

⁷⁴⁶ Ibid.

⁷⁴⁷ Latince'nin bir Romence formunu konuşurlar. Yunancayı ise, gündelik dilde konuşurlar. Bkz. Poulton, Balkanlar..., op. cit., s. 228.

⁷⁴⁸ Ibid.

⁷⁴⁹ The New Encyclopaedia Britannica, <http://www.britannica.com/eb/article-9075608/Vlach> (e. t. 21.05.2008).

⁷⁵⁰ Achille G. Lazarou, Valaques de Grece et Union Europeenne, Athenes, 1995, s. 9-20'den aktaran Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik...,op. cit., s. 122.

Yunanlılar, Ulahların sayısının 39.855 olduğunu, şimdilerde ise 15–20.000 arasında olabileceğini öne sürmektedirler⁷⁵¹.

Yunanistan'da iki tür Ulah dili kullanılmaktadır. Biri Megleno-Rumence, diğeri ise Aromanca yani Ulahçadır. Megleno-Rumence'yi konuşan grup kendisine Vlasi demektedir⁷⁵². Winnifrith'e göre bu Megleno-Vlakhlar veya Meglen Ulahlar, esasen Peçenek ve Kuman (Kıpçak) Türklerinin sonradan Latinleşmiş bir koludur⁷⁵³.

2.4.1. Ulahların Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri

Ulahların Yunanistan'da yaşadıkları yerler, aşağıda Harita-3'de de görülebileceği gibi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de beş bölgede ağırlık kazanmaktadır. Birincisi Pindus dağları ve çevresi, ikincisi Teselya, üçüncüsü Ege Makedonyası'nın batı ve kuzeyi, dördüncüsü Vermion Dağı ve çevresi, beşinci ise, Selanik'in kuzeyindeki Meglen bölgesidir⁷⁵⁴. Ulahlara ait ilk yazılı kaynakların Prokopius'a ait olduğu ve bu kaynaklara dayalı olarak Ulahların bölgede yaşadıkları yerlerin tespit edildiği belirtilmektedir. Balkan Savaşlarından önce bölgeye ilişkin yapılan araştırmalarda birçok yer adında Ulahçaya rastlandığı ve bu dilin Latin kökenli diller içinde bağımsız ve ayrı bir dil özelliği taşıdığı belirtilmektedir. Ulahların Rumenlerle aynı kökten geldikleri ve göçebe/çoban yapıya sahip oldukları ifade edilmektedir⁷⁵⁵.

Ulahların bir bölümünün XIX. Yüzyılın ilk yarısında Rum Ortodoks Patrikliği'nin eğitim ve propagandalarıyla kendilerini Yunanlılarla bir görmeye başladıkları ve bunların 1821 yılındaki Yunan İsyanı'nda Osmanlı yönetimine karşı Yunanlılarla birlikte hareket ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca, Ulahların geniş bir kesiminin Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde sadece büyük sürü çobanlığı veya kürk ticareti gibi işlerle uğraşmadıkları, aynı zamanda Balkan sınırlarının sarp kesimlerinde

⁷⁵¹ Vlach Minority in Greece, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ak/01.htm> (e. t. 21.05.2008).

⁷⁵² World Directory of Minorities, (ed. Minority Rights Group-MRG), 1997, s. 155.

⁷⁵³ Tom J. Winnifrith, **The Vlachs: The History of a Balkan People**, St. Martin's Press, New York, 1987, s. 51–52.

⁷⁵⁴ World Directory of Minorities, loc. cit.

⁷⁵⁵ Alan J. B. Wace and M.S. Thompson, **The Nomads of the Balkans: An Account of Life and Customs Among the Vlachs of Northern Pindus**, Freeport, New York, 1971, s. 256, 271.

devletin güvendiği muhafızlar olarak da görev aldıkları çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir⁷⁵⁶.

Harita-3: Yunanistan'da Ulahların Yaşadıkları Yerler⁷⁵⁷

Ulahların yaşamlarındaki en önemli dönüm noktalarından biri, hiç şüphesiz, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1905 yılında “millet” olarak tanınmaları olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu statü ile birlikte Ulahlara çeşitli haklar tanımış, ancak bu durum Patrikhane ile Yunan halkının tepkisine yol açmıştır. Bu konularda Osmanlı arşivlerinde de sayısız belge bulunmaktadır⁷⁵⁸. Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1905 yılında tanınan Ulahlar, böylelikle diğerleri ile eşit bir biçimde bir takım haklara sahip olacakları (ancak çok kısa sürecek) bir döneme girmişlerdir. Ancak bu dönem çok kısa sürmüştür, çünkü yaşadıkları bölgeler Yunan hâkimiyetine girince bu haklarını da yitirmişlerdir. O dönemde elde ettikleri hakları ise, kendi yöneticilerini seçmek, kendi dillerinde ibadet ettikleri kilise ve eğitim aldıkları okullara sahip olmak, Osmanlı meclisinde temsil edilmek olarak özetlenebilir⁷⁵⁹.

⁷⁵⁶ Winnifrith, *The Vlachs...*, op. cit., s. 17, 41.

⁷⁵⁷ www.romanian.net.

⁷⁵⁸ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız- Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (YA.HUS) Dosya No: 484/Vesika No.12'den aktaran Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Etnik...*, op. cit., s. 130.

⁷⁵⁹ *Ibid.*, s. 130-131.

2.4.2. Yunanistan'da Ulah Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar

1912–1913 Balkan Savaşları sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bölge topraklarını kaybetmesi buralarda yaşayan halkın da bu durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Ulahlar da bu gelişmelerden olumsuz etkilenen gruplardan biridir. Ancak bununla birlikte 1913 tarihli Bükreş Andlaşması'nda Yunanistan, kendi yönetimine geçen Ege Makedonya'sında yaşayan Ulahların, Romanya destekli okul ve kiliselerine izin vermiş, ancak bir yandan da Ulah bilincini köreltmek için özellikle dillerinin kullanımına ilişkin kısıtlayıcı tedbirler almaya başlamıştır. 1913 tarihli Bükreş Andlaşması'nın bu hakları tanımamasının yanı sıra bir önemli özelliği daha vardır: Yunanistan bu andlaşma ile Ulahları bir azınlık grubu olarak tanımıştır⁷⁶⁰.

İki savaş arası dönemde ise, Makedonlar gibi Ulahlar da Yunanca öğrenmeleri yönünde baskıya maruz kalmışlardır⁷⁶¹. Ancak bu dönemde gerek yaşanan bu baskılar gerekse de Romanya ve İtalya'da faşist eğilimlerin yükselmesi gibi olaylar, Ulahlar arasında da ulusal bilincin gelişmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'ın bir kısım toprakları İtalyanlarca işgal edilmiş ve bu sırada Ulahlar da İtalyanlar tarafından kazanılmaya çalışılmıştır. Hatta bu ortamda bir Ulah tarafından İtalya destekli Pindus Prensligi kurulmuş, ancak Yunanistan'ın savaşta kazanan tarafta yer alması nedeniyle bu Prenslük uzun ömürlü olmamıştır. Romanya'da savaş sonrasında SSCB yanında yer aldığından Yunan topraklarında yaşayan Ulahlara bu döneme kadar verdiği desteği kesmiştir⁷⁶².

Ulahların bir kısmı Yunanistan'ın asimilasyonist politikalarına boyun eğerken, kendilerini Yunanlılardan farklı gören ve ulusal bilinci daha çok gelişmiş bir diğer kısmı ise ülkeyi terk ederek ABD, Avustralya gibi ülkelere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Dolayısıyla günümüzde Yunanistan dışında yaşayan bir Ulah diasporası bulunmaktadır⁷⁶³.

⁷⁶⁰ The Vlachs, Greek Helsinki Monitor-Minority Rights Group-Greece, s. 5.

⁷⁶¹ Ibid.

⁷⁶² Hatipoğlu, Yakın Tarihte, op. cit., s. 8-103; Poulton, Balkanlar..., op. cit., s. 228-231.

⁷⁶³ The Vlachs, op. cit., s. 6.

1994 yılında, AK Bakanlar Komitesi tarafından hazırlanan ve 1998 yılı başında yürürlüğe giren, Yunanistan'ın da imzaladığı Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı adlı belge, Ulah dilini de korunması gereken diller arasına almıştır. EBLUL'un da bu yönde girişimleri bulunmaktadır. Bu gelişmeler, daha önce belirtilen nedenlerle birlikte, Yunanistan'da Ulahlara yönelik bir takım olumlu gelişmelerin yaşanmasına neden olmuş, en temelde de Ulahların düzenlediği bir takım etkinliklere/kurulan örgütlere karışılmamaya başlanmıştır. Örneğin bu yapılardan biri, "Panhelenik Ulah Kültür Dernekleri Birliği" adlı örgüttür. İsminde her ne kadar 'Ulah' ibaresi yer alsada bu birlik "Ulahça konuşan Yunanlılara" yöneliktir, dolayısıyla Yunanistan güdümünde olması nedeniyle pek ses çıkarılmamaktadır⁷⁶⁴.

Ulahların son yıllarda, dil varlıklarının ve bir takım haklarının tehdit altında olmasından dolayı özellikle Romanya nezdinde girişimlerde bulunarak, destek beklediklerini ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca AK'ne de Ulahlarca çeşitli raporlar sunulduğu ve kendilerine yönelik AK'nin de ilgisinin çekilmeye çalışıldığı saptanmaktadır. Bu çabalar olumlu da sonuç vermiş ve 1996 ile 1997 yıllarında AK, Ulah Sorunu'nu başta dil ve kültür olmak üzere tarih bağlamında ele almıştır. 1996 yılında İspanyol parlamenter Lluís Maria de Puig'in Ulahlarla ilgili bir raporu kabul edilmiştir. Bu raporda özetle, Ulah halkının kökeni, tarihi ve günümüzdeki konumu ve Yunanistan'ın olumsuz politikaları/uygulamaları üzerinde durulmuştur⁷⁶⁵. AK'de bu raporu kabul ederek Balkanlardaki ve Yunanistan'daki Ulahların sorunlarını ve bunların korunması yönündeki çabaları desteklediğini ortaya koymuştur⁷⁶⁶.

Bu çabaların çoğunun da Yunan toprakları dışında yaşayan/göç eden Ulahlarca sergilendiği görülmektedir. Örneğin Almanya'da yaşayan Ulahlar, AT'na başvurarak, Az Konuşulan Diller Bürosu ile bağlantı kurarak Ulah dilinin bu yapı tarafından tanınmasını sağlamıştır. Çok sayıda Ulah'ın Yunanistan dışına göç ettikleri üzerinde daha önce durulmuştu. Bu göçmenler arasında Romanya yanlısı (linguistik ve kültürel benzerliklerinden ötürü) ve Yunan ya da Yugoslav karşıtı duygular besleyenler de bulunmaktadır. Bu göçmenler gittikleri yerlerde çeşitli Ulah dernekleri kurmuşlar ve bu

⁷⁶⁴ Ibid.

⁷⁶⁵ Council of Europe, Parliamentary Assembly, AACR, 18.97 1403-24/6/97-1-E,AS (1997) CR 18 Provisional Edition, Report on "The Aromanians" (1333), 1997.

⁷⁶⁶ Hatipoğlu, Etnik, op. cit. ,s. 138.

derneklerle en azından Yunanistan sınırları dışında Ulah ulusal bilincinin oluşması ve devamlılığının sağlanmasında önemli birer unsur olmuşlardır. Bu dernekler tarafından verilen çabaların ise daha çok, Ulah dilinin unutulmasının önlenmesi ve Ulah varlığının tanınması yönünde verildiği görülmektedir⁷⁶⁷.

2. 5. Yahudiler

Yunanistan topraklarında yaşayan Yahudilerin sayılarının günümüzde çok az azaldığı tespit edilmektedir. Bu topraklardaki tarihlerinin çok eskilere dayandığı bilinen Yahudilerin çoğunluğunun, yaşanan savaşlar ve ülkede takip edilen anti-semitizm bağlamındaki hareketlerle hayatını kaybettikleri veya başka ülkelere göç etmek zorunda kaldıkları saptanmaktadır. Günümüz Yunanistan'ın da 5000 ile 6000 civarında Yahudi'nin yaşadığı bilinmektedir. Diğer azınlık gruplarına göre sayıları az da olsa halen varlıklarını korumaya çalışmaktadırlar.

2.5.1. Yahudilerin Yaşadıkları Coğrafyaları ve Kısa Tarihçeleri

Yahudiler'in bugünkü Yunanistan Devleti'nin kapladığı topraklara ilk gelişleri M.Ö. III. Yüzyıla kadar dayanmaktadır. Önceleri Teselya, Makedonya, Argos, Attika, Mora, Girit ve Kıbrıs'a yerleşen bu Yahudilerin bir kısmı İbraniceyi unutup Antik Yunanca konuşmaya başlamışlardır. Roma İmparatorluğu zamanında birer Romalı olarak anılmışlar, daha sonra Bizans yönetiminde Haçlı Seferleri sırasında da Latin-Frank egemenliğine girmişler, ancak daha sonra tekrar Bizans yönetimine tâbi olmuşlardır⁷⁶⁸.

Yahudilerin bölgede çok daha kalabalık gruplar halinde yer almaları ise, iki önemli göçten sonra gerçekleşmiştir. İlk Yahudi göçü, 1430 yılında Osmanlı Padişahı II. Murat döneminde Aşkenasi Yahudilerinin Bavyera-Katolik Alman zulmünden kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmaları ile yaşanmıştır. İkinci Yahudi göçü ise, 1492 yılında II. Beyazıt'ın padişahlığı döneminde Sefardimlerin İspanyol engizisyonlarından kaçıp yine Osmanlıya sığınmaları ile gerçekleşmiştir. Bunlar

⁷⁶⁷ Poulton, *Balkanlar...*, op. cit., s. 231.

⁷⁶⁸ Greece, *Encyclopaedia Judaica*, Volume 7, Jerusalem (yty), s. 867–868.

bölgeye yerleştirilmişler ve örneğin Selanik Sefardim (İspanyol Yahudisi) kültürü için bir merkez haline dönüşmüştür⁷⁶⁹.

Selanik, 1915 yılına ait verilere göre, çok sayıda Yahudi'nin yaşadığı en önemli merkezlerden biridir. Ancak 1990 yılı itibarıyla Selanik'te yaşayan Yahudilerin sayısı 85.000 kişi olarak tespit edilmiştir. İlk Yahudilerin Selanik'e M.Ö 140 yılında geldikleri belirlense de en büyük göçün 120.000 İspanyalı Yahudi'nin yerleşmesi ile gerçekleştiği belirtilmektedir⁷⁷⁰.

Yahudilerin Yunanlılar ile bir takım sorunlar yaşamaları ise, hem XVII. yüzyılda Yunanlıların saldırılarına maruz kalmaları, hem de 1821 yılında gerçekleşen Mora İsyanı sırasında yine saldırıya uğramalarıyla olmuştur. XVI. yüzyılda cemaatleşme sürecine giren Patras ve Arta (Mora yöresi) Yahudilerinin birçoğunun Yunan ayaklanması sırasında Türkler gibi hayatlarını kaybettikleri tespit edilmektedir⁷⁷¹.

XX. yüzyıl başında Balkan Savaşları öncesinde Yunanistan'da 10.000 civarında Yahudi hayatını sürdürmeye devam etmektedir. Çünkü 1821–1830 ayaklanma yıllarında ve daha sonrasında da 1840, 1851, 1891 yıllarında Yahudilere karşı Yunanlılarca girişilen saldırılarla çoğunun hayatlarını kaybettikleri belirtilmektedir. Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan'ın Selanik, Epir, Sakız Adası, Girit ve Kavala'yı alması ile Yunanistan sınırları içerisine yaklaşık 100.000 Yahudi daha dahil olmuştur⁷⁷². Yahudilerin de çoğunun ticaretle uğraşmaları nedeniyle örneğin Selanik'in ekonomisi şehrin üçte ikisini oluşturan Yahudilerin eline geçmiştir⁷⁷³. Yunan işgali sonrasında şehre sistemli bir biçimde Yunan nüfusu kaydırılmaya başlanmış ve böylelikle şehrin demografik yapısı da değişmiştir⁷⁷⁴. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den

⁷⁶⁹ Stanford Jay Shaw, **Turkey and the Holocaust: Turkey's role in rescuing Turkey and European Jewry from Nazi persecution, 1933-1945**, New York University Press, New York, 1993, s. 1–2; Antisemitism World Report-1996 (AWR), Institute for Jewish Policy Research and American Jewish Committee, s. 138. aktaran, Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik..., op. cit., s. 146.

⁷⁷⁰ Robert D. Kaplan, **Balkanlarda Kaynayan Kazan**, Çeviren: Dilek Şendil, Yayınevi Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 316–318.

⁷⁷¹ Shaw, op. cit., s. 2.

⁷⁷² Encyclopedia Judaica, op. cit., s. 877.

⁷⁷³ Rena Molho, "Popular Antisemitism and State Policy in Salonika during the City's Annexation to Greece", **Jewish Social Studies**, 50, 3–4, 1993, s. 253. Popular Antisemitism and State Policy in Salonika during the City's Annexation to Greece, **Jewish Social Studies**, vol. L, nos.3–4, Summer-Fall 1988/1993, s. 253-264'den aktaran Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik, op. cit., s. 147.

⁷⁷⁴ Ibid., s. 255-256.

Yunanistan'a göç eden 1,2 milyon Rum da Ege Makedonyası ve özellikle Selanik'e yerleştirilmiş ve bu durum Yahudilerin hayatını iyice alt üst etmiştir⁷⁷⁵. Yunanistan'daki antisemitik hareketler 1920 ve 1930'larda zaman zaman kendisini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başında Yunanistan'da 70.000 ile 75.000 civarında Yahudi yaşamaktaydı, 1943 yılında ise 65.000 Yahudi'nin işgalci Almanlar tarafından temerküz kamplarına gönderilip, katledildikleri saptanmaktadır. Bu olumsuz gelişmeler sırasında Yunanlıların da Almanlarla işbirliği yaptıkları belirtilmektedir⁷⁷⁶. 1948 yılında İsrail devleti kurulunca Yunanistan Yahudilerinin, Yunan vatandaşlığından çıkmaları şartı ile ülkeyi terk etmelerine izin verilmiştir⁷⁷⁷.

Bugün Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan Yahudi azınlığın nüfusu 6.000 civarındadır. II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan soykırım olaylarından sonra 10.000 civarına düşen Yahudi nüfusunun, savaşın sona ermesinden bugüne kadar ki süreçte daha da azalmasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi, 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasından sonra, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, bazı Yunanistan Yahudilerinin de yüzlerce yıldır yaşadıkları toprakları terk ederek İsrail'e göç etmeleridir. İkinci neden ise, Yunanistan'da, savaş öncesinde olduğu gibi, savaş sonrasında da devam eden antisemitizm hareketleri sonucunda birçok Yahudi'nin bu topraklardan ayrılmak zorunda kalmasıdır. Yunanistan Yahudilerini son derece olumsuz şartlar altında yaşamaya mecbur eden antisemitik uygulamalar günümüz Yunanistan'ında da yaşanmaktadır. Yunan toplumundaki antisemitik eğilimler, din, eğitim, yasama-adalet işleri ve politika boyutlarında devam etmektedir⁷⁷⁸.

2.5.2. Yunanistan'da Yahudi Azınlığın Karşılaştığı Siyasal, Hukuki ve Kültürel Sorunlar

Ortodoks Hristiyan mezhebi Yunanistan tarihinde ve Yunan ulus-inşa sürecinde en belirleyici unsur olmuştur. Yunanistan Anayasası⁷⁷⁹ dini özgürlüğü öngörmekle

⁷⁷⁵ Ibid., s. 149.

⁷⁷⁶ Ibid., s. 150.

⁷⁷⁷ Encyclopedia Judaica, op. cit., s. 879.

⁷⁷⁸ <https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=26&arsiv=1&typ=1> (e. t. 09.06.2008).

⁷⁷⁹ Bu düzenleme, Anayasanın 3. maddesinde yer almaktadır. Bkz. **Yunanistan Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 22.

birlikte, Ortodoks-Hristiyanlığın, devletin resmi dini olduğunu da belirtmektedir. Bu anlamda Yahudilik temelde Anayasal düzeyde baskı ile karşılaşmaktadır.

Yahudilerin sorun yaşadığı ikinci konu, eğitim alanıdır. Yunan eğitim sisteminin de son derece tutucu olduğu ve hükümetin sıkı denetimi altında bulunduğu bilinmektedir. Bu eğitim sisteminde sadece Hristiyan-Ortodoks öğretisinin verildiği din derslerinden, gayri-Ortodoks ve gayri-Hristiyan öğrencilerin muaf tutuldukları bilinmektedir. Diğerleri için zorunlu olan bu ders, okullarda bizler ve onlar ayırımına ve karşıtlığına yol açmaktadır⁷⁸⁰.

Bir diğer sorun ise, Yunan eğitim sistemi içerisinde okutulan kitaplarda antisemitik metinlerin bulunması ve bunların Yahudi asıllı öğrencilere yönelik diğerleri arasında bir karşıtlık yaratmasıdır. Bu sorunu gidermek yani, Yunan okul kitaplarındaki antisemitik metinlerin ayıklanıp çıkartılması için 1988 yılında Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı'na başvurularda bulunulmuş, ancak müfredatla ilgili değişikliklerin belirlendiği Pedagoji Enstitüsü tarafından Yahudi Yunan vatandaşların bu talepleri geri çevrilmiştir. En son 1997 yılında Kostas Simitis Hükümetine yapılan başvurunun da değerlendirilebileceği söylenmiş, ancak bütün ders kitaplarındaki Yahudi karşıtı metinlerden sadece altıda biri değiştirilmiştir⁷⁸¹.

Yunanistan'da, 1979 yılında ırk ve milliyet ayırımına karşı 1927 sayılı bir kanun yürürlüğe girmiştir. Buna göre, "her kim bilerek sözlü veya basın yoluyla yahut yazılı olarak veya resimlemeler ve sair metotlarla, toplumda açık şekilde, ırk veya milliyete dayalı ayrımcılığı, nefreti veya şiddeti kışkırtacak hareketlere teşebbüs eder ise iki yıla kadar hapis cezasına çarptırılır". Bu cezalar aynı zamanda, "ırk ayırımına yönelik örgütlü propaganda veya diğer faaliyetler yürütmek amacıyla teşkil edilmiş örgütleri kuran veya bunlara üye olanlar" için de uygulanır. Kanunun yürürlüğe girmesinden beş yıl kadar sonra, sosyalist eğilimli PASOK Partisi'nin desteğiyle, bu kanunda değişikliğe gidilmiştir. Yürürlüğe giren 1419 sayılı kanun, din sebebiyle ayrımcılığı da, ırk ve millet ayrımı yasağına eklemiştir. Ancak, bu iki yasa çok nadir olarak uygulanmakta ve Yunan mahkemeleri, çoğunlukla Yahudilere yönelik bu tür yayınların antisemitik

⁷⁸⁰ Hatipoğlu, Yunanistan'daki Etnik, op. cit.,s. 153.

⁷⁸¹ US Department of State, Greece Country Report on Human Rights Practices for 1997- Released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, January 30, 1998.

niteliğini yeterince belirgin bulmayarak, yasal işlem yapmamaktadır. Yasama organının faaliyeti ile ilgili olarak eklenebilecek bir husus da Yunanistan'da antisemitik nitelikte hiçbir yasanın yürürlükte bulunmadığıdır. Yani, Yunanistan Hükümeti sistematik bir antisemitizm yürütmemektedir. Ancak, uygulamada ortaya çıkan durum, Yunan halkının çeşitli katmanlarında Yahudi karşıtlığının yerleşmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. Son yıllarda birçok antisemitik grup, politik parti veya örgüt çatısı altında antisemitik politikalarını meşrulaştırma girişimlerinde bulunmaktadır. Bunların çoğu aşırı sağcı gruplardır⁷⁸².

AK'nin Irkçılığı ve Hoşgörüsüzlüğü Önleme Heyeti (ECRI)'nin yayınladığı 2003 yılı raporunda, Yunanistan'da '*anti-semitik*' eylemlerin arttığı yönünde tespitler bulunulmuştur. Yunan basınında Yahudi düşmanlığı öylesine körüklenmektedir ki, Hükümetin İsrail ile yaptığı anlaşmalar dahi rahatlıkla eleştirilebilmektedir. Sonuç olarak, günümüzde Yunanistan'da antisemitizmin mevcudiyetinden şüphe duymak mümkün değildir. Antisemitizm bazen sadece fikir ve düşünce temelinde kalmakta, bazen söylemlere yansımakta ama bazen de eylem alanına dökülmektedir. Tarihsel kökenler ve 20. yüzyılın son yıllarında yaşanmaya devam eden eylemler göz önüne alındığında, antisemitizmin 21. yüzyılda da Yunan toplumunun en önde gelen duygusal bileşenlerinden biri olmaya devam edeceği söylenebilir. Modern bir ulus-devletin gereği olarak laik bir yapı, hukukun üstünlüğü, ırk ve din ayrımcılığının reddi gibi ilkeleri yönetim anlayışının temeline oturtması gereken Yunanistan Hükümetlerinin bu yöndeki çabaları pratik alana dökülmeyen söylemsel ifadelerden ibaret kalmaktadır. AB üyeliğinin getirdiği bazı sorumluluklar ve zorunluluklar çerçevesinde, azınlıklara yönelik sözde iyileştirmelere gidilse de, Yunanistan'daki Türk, Makedon, Arnavut, Ulah azınlıkları gibi, Yahudi azınlık da Atina kaynaklı ayrımcılığı günlük yaşamlarının her anında hissetmektedir⁷⁸³.

Yunanistan topraklarında yaşayan ve Yahudiler ile Ulahlar gibi sayıları az olan bir diğer grup ise, Çingenedir (Romanlar). Türklerle ilgili bilgi verilirken de kısmen değinildiği gibi, Çingenerin bir kısmı Müslüman bir kısmı ise Ortodoks'tur.

⁷⁸² <https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=26&arsiv=1&typ=1> (e. t. 09.06.2008); Daniel Perdurant, **Antisemitism in Contemporary Greek Society**,

<http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/perdurant-on-greek-antisemitism.html> (e. t. 09.06.2008).

⁷⁸³ <https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=26&arsiv=1&typ=1> (e. t. 09.06.2008).

Yunanlılar bunları “Yifti”, “Katsiveli” şeklinde adlandırmaktadır. Sosyal düzeyleri çok düşük olan Çingenerin Yunanistan’daki sayısı 140.000 civarındadır. Bunların 45.000 kadarının göçebe bir hayat sürdürdükleri bilinmektedir. Azınlık Hakları Grubu’nun (MRG) raporlarına göre, Yunanistan’da yaşayan Çingenerin çoğunun vatandaşlığının bulunmadığı, temel haklardan da yoksun oldukları belirtilmektedir⁷⁸⁴.

Çingenerin asıl kökeni Hindistan’dır. 5. yüzyıldan itibaren Romanlar İran’a doğru sızmaya başlamış ve 10. yüzyılda Bizans topraklarına ulaşmış, Balkanlara yayılmışlardır. Osmanlı hâkimiyetinin uzun süre devam ettiği Balkanlarda, bu sebepten dolayı Çingenerinde Müslüman oldukları görülmektedir. Bağımsızlıklarını geleneksel çizgilerde (göçebe olmaları bağlamında) korumuşlar ancak, gerek Balkanların gerekse de Avrupa’nın en çok dışlanan, ayrımcılığa uğrayan grubu olmuşlardır⁷⁸⁵.

1976 yılında Yunanistan’da kabul edilen bir yasa ile resmi olmayan kamp alanlarını kapatılması ile bu göçebe Çingenerin çok zor duruma düştükleri bilinmektedir. 1979 yılında çıkartılan bir diğer yasayla da doğum belgeleri dahi olmayan göçebe Çingenerlere küçük oranda bir para/vergi ödeyerek kimlik kartı verilmesi yoluna gidilmiştir. 1980’lerden sonra Çingenerler için belirli yerlerde kalıcı konutlar yapılarak yerleşik hayata geçmelerine yönelik teşvik edilmişlerdir. Çingenerin çoğunluğunun, bu gelişmelerle paralel olarak Yunanlılar içinde asimile oldukları ve son dönemlerde özellikle Ortodoks kilisesinin faaliyetleri ile Müslüman Çingenerin Ortodoksluğa geçtikleri/yöneldikleri görülmektedir. Bu gelişmelerde göstermektedir ki, Ortodoks Kilisesi nasıl Yunan ulusal bilincinin devamlılığında önemli bir role sahipse, aynı şekilde Yunan olmayan unsurların da asimile edilmesinde oldukça önemli bir role sahiptir⁷⁸⁶.

3. Yunanistan’ın Güvenlik Algulamaları İçerisinde Azınlıkların Yeri

Yunanistan toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların sorunları, çalışmanın konusuyla da paralel bir biçimde, güvenlik ve insan hakları boyutları ele alınmaya çalışılmaktadır. Daha önceki başlıklar çerçevesinde öncelikle Yunan ulus-devletinin kuruluşu ve ulus-inşa süreci bağlamında oluşan azınlık sorunlarına, Yunan Hükümetinin

⁷⁸⁴ Poulton, “Chancing Notions...”, op. cit., s. 91-92.

⁷⁸⁵ Ibid., s. 107.

⁷⁸⁶ Ibid., s. 91-92.

ülke topraklarında yaşayan azınlıklara yönelik kuruluşundan günümüze kadarki süreçte takip ettiği politikalarına ve bu azınlıkların genel özellikleri ile yaşadıkları temel sorunlara değinilmişti. Bu başlık çerçevesinde ise, çalışmanın teorik zemini bağlamında Yunanistan'ın güvenlik algılamalarının hangi temeller üzerine oturduğu ve bu algılamaları etkileyen tehdit unsurlarının neler olduğu, azınlıkların bir tehdit olarak algılanıp algılanmadığı ve azınlıklara yönelik olumlu/olumsuz uygulamaların/politikaların bir süreklilik arz edip etmediği ve özellikle de bu politikalarda 1990 sonrası dönemde değişiklikler yaşanıp/yaşanmadığı analiz edilmeye çalışılacaktır.

Uluslararası alanda her aktör, güvenlik esaslarını öncelikle sahip olduğu donanımlarını ve içinde bulunduğu durumu dikkate alarak değerlendirir. Daha öncede belirtildiği gibi bir aktörün güvenlik donanımı, ordusu, istihbaratı, iletişim olanakları, komşuları, ekonomisi, denizlerle çevrili olup/olmaması, nüfusu, demografik dağılımı, doğal kaynaklara sahip olup olmaması, istikrarsız bölgelere yakınlığı gibi faktörlerle belirlenir. Ayrıca, devletlerin güvenlik politikaları üzerinde bu gibi donanımların/unsurların (nüfus, coğrafi konum, ordu gibi) yanı sıra, bir takım faktörlerin de etkisinin olduğu bilinmektedir. Yukarıda da değindiğimiz bu faktörleri de şu şekilde özetlemek mümkündür: a) devletin askeri, ekonomik, siyasi vb. yönlerden güçsüz olması; b) devletin tarihsel süreçte yaşadığı kimi sorunlar (soykırım iddiaları, devletlerarası nefret duyguları vb.); c) toprak sorunları; d) devletin vatandaşlarının bir kısmının etnik, dinsel, dilsel vb. olarak farklılık oluşturması ve bunların başka devletlerle (daha çok da komşu devletlerle) aynı etnik, dini, dil ve kültür birliği içinde olmaları/diğer devletle birleşme isteği/bağımsızlık istekleri; e) terörizme dayalı sorunlar yaşamaları veya uluslararası terörizm tehdidi; f) siyasi, ideolojik, dini ve devlet rejimlerinin getirdiği güvensizlikler; g) nükleer, biyolojik ve kitle imha gibi silahlara sahip olmaları; h) ülkeye yönelik emperyalist amaçlı faaliyetler veya tehditler⁷⁸⁷.

Öncelikle Yunanistan'ın bu çerçevede sahip olduğu güvenlik donanımlarına bakılacak olursa coğrafi konumuyla başlanması yerinde olacaktır. Yunanistan, Avrupa'nın Balkan yarımadasında yer alan, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve

⁷⁸⁷ Çakmak, op. cit., s. 29-30.

Türkiye ile sınır komşusu olan bir devlettir. Ayrıca batı, güney ve doğusundan sırasıyla İyon, Akdeniz ve Ege denizleri ile çevrili ve irili ufaklı binlerce ada ve adacığı sahip bir ülke olduğunun da altının çizilmesi gerekir. Öncelikle sahip olduğu bu coğrafi konum nedeniyle, yani Yunanlıların kendilerinin de ifade ettiği gibi “*Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasındaki jeopolitik konumu nedeniyle, avantajlarının yanı sıra dezavantajlara da sahip bir ülke*” konumundadır⁷⁸⁸.

Yunanistan’ın coğrafi konumunun yanı sıra sahip olduğu sınır komşuları da güvenlik algılamalarında öncelikli yeri almaktadır. Sınırlarının güvenliği ya da sınır komşularından ülkesinin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına yönelik olası tehdit algılamaları, Yunanistan’ın güvenliğinde merkezi öneme sahiptir. Bu komşu devletlerden kaynaklı tehdit algılamalarının birçok nedeni saptanabilir. İlk olarak, Yunanistan ve komşu devletlerin sahip olduğu toprakların eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları olması özellikle Türkiye’den kaynaklı tehdit algılamalarında öncelikli yeri almaktadır. Yine bu faktörden kaynaklı olarak ortak tarih, ortak yaşamışlıklar ve bunlar içerisinde olumsuz örneklerin fazlalığı aralarında bir güvensizliğin/kuşkunun oluşmasına da neden olmuştur. Balkanların şiddetli etnik çatışmaların merkezi olması, Balkan devletleri arasında dolayısıyla da Yunanistan açısından da karşılıklı güvensizlik duygusunun halk grupları, uluslar ya da sadece devletler içindeki azınlıklar arasında hâlâ yaygın olarak varlığını korumasında önemli bir etken olmuştur. Devletlerin kendi ulusal sınırları içerisinde kendilerini güvende hissetmemelerinde bu etken belirleyiciliğini korumuştur⁷⁸⁹. Üçüncü bir faktör, sınır komşuları ile Yunanistan’ın etki alanlarının/etkileri altında tutmak istedikleri alanların ya da rekabet alanlarının

⁷⁸⁸ Yunanistan’ın sahip olduğu bu coğrafyası nedeni ile bir takım dezavantajları olduğu, hatta bu yüzden de güçlü müttefiklere ihtiyacı olduğu çeşitli yazarlarca da ifade edilmektedir. Örneğin, Stearns’a göre, “Balkan yarımadasının güney ucunda yer alan ve her ne kadar zeki ve eğitilmiş insanlardan oluşsa da on milyonluk nüfusu, 78 milyar dolarlık gayri safi milli hasılası, sınırlı doğal kaynakları ve Yunan adaları da dahil olmak üzere sekiz mil savunulacak toprağı olan hiçbir ülke dış politikasında sınırsız seçeneklere sahip olma lüksünü elde edemez. Bu nedenle de Yunanistan, bağımsızlığını elde edişinden itibaren güçlü müttefiklere ihtiyaç duyduğunun farkına varmıştır”. Bkz. Montegale Stearns, “Greek Foreign Policy in the 1990’s: Old Signposts, New Roads”, Dimitri Constans & Theofanis G. Stavrou (edits.), Greece Prepares for the Twenty-first Century, Washington, The Woodrow Wilson Center Press, 1995, içinde s. 63–64’den aktaran S. Gülten Ayman, “Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit”, Derleyen: Faruk Sönmezoglu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2001, içinde s. 552.

⁷⁸⁹ Herkül Milas, “Türk Ders Kitaplarında ‘Yunanlılar’: Bütünleştirici Bir Yaklaşım, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 262.

çakışmasıdır. Yine Türkiye-Yunanistan örneğinde çok açık bir biçimde tespit edilebildiği gibi, örneğin Balkanlarda öncü rol oynama gibi faktörlerin devreye girdiği ya da rekabet alanlarının (siyasi, askeri, ekonomik, kültürel) kesiştiği ve bu devletlere 90 sonrası süreçte Arnavutluk, Makedonya gibi Balkan devletlerinin de eklenmesi ile bu mücadelenin daha da yoğunlaştığı gözlenmektedir. Dördüncü bir neden ise, tüm Balkan ülkeleri gibi Yunanistan'ın da toprakları üzerinde yaşayan ve ulusal azınlık niteliğine sahip olan azınlıklarının olmasıdır. Yunan devleti her ne kadar resmi politikası çerçevesinde bunların azınlık olarak varlığını kabul etmese de bu azınlıklar, dini kimliklerinin yanı sıra etnik kimliklerinin de tanınması ve azınlık haklarının güvence altına alınması yönünde mücadele vermektedirler. Bu azınlıklar, ülke içindeki birliğin ve ülkenin toprak bütünlüğüne yani Yunan ulus-devletinin devamlılığına da büyük tehdit olarak algılanmaktadırlar. Ancak bunun kadar önemli olan bir husus da, bu azınlık gruplarının çoğunluğunun komşu devletlerle soydaş olmaları (ulusal azınlık niteliğinde olmaları) nedeniyle, Yunanistan tarafından tehdit olarak algılanmaktadır.

Bu sayılan nedenler çerçevesinde öncelikle komşu devletlerden algılanan tehditler değerlendirilecek olursa, ilk sırada Türkiye'ye yer verilmesi yerinde olacaktır. Çünkü Türkiye, Yunanistan açısından yukarıda sayılan tehdit unsurlarının hepsini taşıyan ve en belirleyici olan komşu devlet özelliği taşımaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasında güvenliklerine yönelik tehdit olarak değerlendirilen birçok konu olduğu bilinmektedir (Kıbrıs, Ege adalarının silahlandırılması, kıta sahanlığı, karasuları ve hava sahası sorunları, AB üyeliği çerçevesinde yaşanan gerilimler, Ruhban okulu ve Fener Rum Patrikhanesi sorunu gibi). Ancak bu çalışmanın gerek konusu gerekse de amacı itibarıyla-azınlıkların ulus-devlet güvenliğindeki yerinin analiz edilmesinden kaynaklı olarak-sadece iki devlet arasındaki azınlıklar bağlamında algılanan tehditler değerlendirilme konusu yapılacak diğer sorunlara ise değinilmeyecektir. Yunanistan'ın neden Türkiye'yi bir tehdit unsuru olarak gördüğü sorusuna çok sayıda cevap verilmesi mümkündür. Bunlardan ilki, iki devlet arasındaki büyük orandaki nüfus farkıdır. Türkiye'nin Yunanistan'dan yaklaşık olarak 10 kat daha fazla nüfusa sahip olması bu tehdit algılamasında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, bu nüfus oranı, sadece Türkiye'den algılanan tehditlerde değil genel olarak Yunanistan'ın güvenlik algılamalarında da öncelikli bir konu olmaktadır. Çünkü, Yunanistan'ın, azalan doğum

oranı ve artan yaşam süresi dikkate alındığında, Dünya Sağlık Örgütü'nün de tahminlerine göre, 2020 yılında dünyanın en çok yaşlıya sahip üçüncü ülkesi olacağı belirtilmektedir. Bu durum Yunan devleti açısından da dikkatle izlenmektedir. Ayrıca bu sorunun Yunan savunma politikasıyla da doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Çünkü Yunanistan'da her yıl zorunlu askerlik eğitimine alınacak potansiyel genç sayısı azalmaktadır⁷⁹⁰. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak Yunanistan'ın yoğun bir biçimde genç nüfusu artırma çabaları içerisine girdiği, hatta bunun için teşvik verme sistemini de devreye soktuğu tespit edilmektedir. Diğer bir etken ise, iki devletin hem komşu olarak ortak sınırlara sahip olmaları hem de buldukları jeopolitik konumlarıdır. Yunanistan'ın bulunduğu jeopolitik konumunun (denizlerle çevrili olması, Türk topraklarına çok yakın irili ufaklı birçok adasının olması gibi) olası bir Türk saldırısı durumunda savunmayı zorlaştırıcı bir özelliğe sahip olduğu yönündeki düşünceler, Yunanistan'ın kendi içinde de yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Ayrıca Yunanistan, kendi algıladığı 'Türk tehdidinin' açığa çıkmasına ortam yaratacak dış faktörlerin de var olduğuna inanmaktadır. Örneğin bu dış faktörlerden biri, büyük güçlerin iki devlete yönelik konumudur. Yunanistan Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya üçgeninde yer alan Türkiye'nin jeopolitik konumunun, kendisine göre daha iyi/önemli olduğuna ve bu nedenle de ABD'nin Türkiye'ye daha fazla değer verdiğine inanmaktadır⁷⁹¹. Türkiye'den algılanan tehdit bağlamında Yunanistan, Türkiye'nin askeri gücü, toprak genişliği ve nüfusunun büyüklüğü gibi klasik güç unsurlarını özellikle ABD ve AB üyeleriyle geliştirdiği siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişkilerle dengelemeye çalışmakta, ancak yine de kendi çıkarlarını korumakta yetersiz kalma olasılığıyla yüz yüze olduğu da ifade edilmektedir⁷⁹². Bu faktörler/nedenler çerçevesinde Türk-Yunan ilişkilerine genel olarak bakılacak olursa, yıllar itibarıyla ilişkilerinde çok dalgalı bir seyir izlendiği, örneğin 1930'lu yıllarda ikili ilişkilerde çok iyi bir dönem yaşanırken, 1950'lerin ikinci yarısından sonra Kıbrıs sorunu temelinde ilişkilerin gerginleştiği

⁷⁹⁰ Gülden Ayman, **Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar**, SAEMK Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Araştırma Projeleri Dizisi-7, Ankara, 2001, s. 29-32.

⁷⁹¹ Erhan Türbedar, Nurgül Bostan, "Yunanistan'ın Savunma Politikası ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Aralık 2003, s. 72-73.

⁷⁹² Ayman, Neo-Realist..., op. cit., s. 26. Türk-Yunan ilişkilerinde tehdit algılamalarına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Ayman, "Türk-Yunan ..", op. cit., s. 543-554.

görülmektedir. Bu tarihsel süreçte yaşanan tüm bu gerginliklerin veya iyi ilişkilerin ise, doğrudan iki devlette yaşayan Türk ve Rum nüfusa yönelik olumlu/olumsuz etkiler doğurduğu saptanmaktadır⁷⁹³. Dolayısıyla yaşanan her sorunun özellikle Yunanistan tarafından iç siyasi malzemeye dönüştürüldüğü ve azınlıklara yönelik baskıcı politikalar takip etmek için bir bahane olarak kullanıldığı görülmektedir.

Yunanistan'ın özellikle AB üyeliği sonrasında siyasi, ekonomik ve askeri vb. alanlarda daha da güçlenen bir devlet olarak, 1975 sonrasında büyük siyasi bunalımlar yaşamadığı, askeri alanda Türkiye ile yaşadığı gerginlikler ve ordusunu sürekli hazır tutma çabaları dışında büyük problemleri olmadığı ve özellikle de AB üyeliğiyle birlikte ekonomik alanda gittikçe güçlendiği göze çarpmaktadır. Ancak, Yunanistan'ın özellikle komşu devletlerle yaşadığı tarihsel süreçten de kaynaklı kimi sorunların var olan güvenlik algılamalarının temelini oluşturduğu ve ekonomik kaynakların bu çerçevede yoğun bir biçimde savunma harcamalarına aktarıldığı da söylenebilir. Gerek Türkiye, gerekse de Arnavutluk ve Makedonya ile tarihsel süreçte yaşanan birçok sorun, özellikle toprak sorunları başlığı altında ki kimi gerginliklerin bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. Örneğin Makedonya'nın bağımsızlık ilanı ile birlikte 'Makedonya Cumhuriyeti' ismini kullanması, Yunanistan tarafından kendi topraklarında Makedonya diye adlandırdığı bir bölgenin de bulunmasıyla ve kendi tarih kurgusu çerçevesinde toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Her ne kadar terörizm, nükleer ve biyolojik silahlar ve özellikle 90 sonrası süreçte emperyalist güçlerle ilgili büyük sorunları olmayan Yunanistan'ın komşu devletlerden ve azınlıklardan kaynaklı tehdit algılamalarının güvenlik politikalarında yeterince önemli bir yer kapladığı görülmektedir.

Devletler belirledikleri tehdit algılamalarına göre öncelikle ulusal (içte) alanda bir güvenlik sitemi kurarlar. Bu sistemi kurarlarken de ulusal sınırlar, doğal kaynaklar ve demografi gibi somut unsurları dâhi siyasal iktidarca yeniden tanımlayıp iç güvenlik alanlarına dahil edebilirler. Yunanistan'ın da azınlıklardan ve yine azınlıklarla bağlantılı olarak sınır komşularından algıladığı tehditler bağlamında, aynı uygulamada bulunduğu görülmektedir. Örneğin yasak bölge ilan etme, diğer devletlerden gelen soydaşların

⁷⁹³ Türbedar, op. cit., s. 70-72.

azınlıkların olduğu bölgelere yerleştirilmesi, azınlıkların ülke içinde yer değiştirmelerini teşvik edici politikalar geliştirilmesi, çeşitli hukuki mevzuatlarla azınlıkların sınır dışı edilmesini, vatandaşlıktan çıkarılmasını kolaylaştırıcı uygulamalara gidilmesi, nüfus artışının teşvik edilmesi, hatta azınlıkların çoğunlukta olduğu bölgelerde yaşayan kendisi ile aynı etnik bağa sahip olanların nüfus artışını teşvik edici ödüllendirmelere gidilmesi gibi uygulamalar bu kapsamda sıralanabilir/belirtilebilir niteliktedir.

Azınlıklar her dönemde devletler açısından bir istikrarsızlık unsuru olarak algılanmışlardır. Bu algılama, azınlıklar ile devlet arasında süre giden bir gerginliğin oluşmasına neden olmuştur. Bu gerginlikle beraber sisteme, '*azınlıklara yönelik rejim ne kadar genişlerse devletlerin de o denli zayıflayacağı*' görüşü hâkim olmuştur. Realizmle şekillenen ulus-devletlerin güvenlik algılamaları açısından azınlıkların tanınması ve onlara bir takım haklar verilmesi olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde de bu bakış açısının varlığını koruduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun temel nedeni, azınlık rejiminin ulus-devletin bir takım temel değerlerini zedeleyeceği şeklindeki görüştür. Aslında bu değerlerin, devletlerin güvenlik algılamalarında öncelikli sırada yer almalarıyla bizatihi azınlık sorunlarına da yol açtıkları saptanmaktadır. Bu değerlerin/ilkelerin temelinde, ulusun, egemenliğin ve ülkenin tekliği ve bölünmezliği yer almaktadır. Uygulanacak azınlık rejimi ise, bunlara yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır⁷⁹⁴. Yunan ulus-devleti açısından da diğer ulus-devletlerle benzer bir biçimde bu değerlerin temel öneme sahip olduğu açıkça tespit edilebilmektedir. Ayrıca, Yunanistan'ın güvenlik algılamalarının da kuruluşundan itibaren (1830'lardan başlayarak), tüm dünya sisteminde de etkili olduğu gibi, realist düşünce çerçevesinde şekillendiğini belirtmek gerekir. 1990'lara kadar güvenlik algılamalarında değişikliğe neden olacak herhangi bir somut gelişmenin olmaması da (her ne kadar liberal çerçevede, insan hakları temelinde bir takım gelişmeler yaşansa da, bu gelişmelerde Yunan ulus-devletinin temel değerlerin/ilkelerin önüne geçebilecek nitelikte güçlü gelişmeler olmamıştır) realist çerçevede belirlenen güvenlik algılamalarında devamlılığa neden olmuştur. 1990 sonrası süreçte, teorik kısımda da ayrıntılı olarak ele alınan gelişmelerin de etkisi ile (Yunanistan hem konumu, hem de

⁷⁹⁴ Nalbant, op. cit.,s. 65-68; Kurubaş, op. cit., s. 93.

büyük güçlerle ilişkileri bağlamında bu gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir) güvenlik algılamalarında birtakım değişikliklerin olduğu gözlenirse de, günümüzde dâhi tam olarak realist temele dayalı bu algılamalarda köklü bir değişimin yaşandığını ya da bu algılamaların terk edildiğini saptamak mümkün değildir⁷⁹⁵. Yunanistan'ın güvenlik konusunda birçok sorunu bulunduğunu ancak özellikle azınlık sorunları bağlamında realist düşüncenin şekillendirdiği güvenlik algılamalarında yıllar itibarıyla pek bir değişimin yaşanmadığı söylenebilir. İlerleyen başlıklarda azınlıklara ilişkin insan hakları boyutunda bir takım güvencelerin sağlanmasına yönelik yaşanan gelişmeler analiz edilecektir. Bu nedenle, bu başlık kapsamında, Yunan toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların Yunanistan'ın güvenlik algılamalarındaki yerine yönelik, bir takım değişikliklerin olup olmadığının analizi ile yetinilecektir.

Azınlık rejimi, bu konuda uluslararası kuralların oluşumu ile birlikte devletin vatandaşlarına yönelik davranışlarının çerçevesini belirleyerek devletin egemenliğini sınırlandırmaktadır⁷⁹⁶. Ayrıca, azınlık rejimi, azınlıkların yoğunlaştığı belli bölgelerde yetki devrini öngörmesi durumunda da, en önemli uluslaştırma araçlarını; yani dil, eğitim, medya, yasama gibi, ulus-devletin tekeline çıkartmaktadır. Azınlıklarca talep edilen haklar arasında yer alan öz yönetim, siyasal süreçte adil söz, devletin merkezi kurumlarında azınlıklara kontenjanlar ayrılmasını içeren özel temsil hakları, egemenliğin bütünlüğü ve bölünmezliğini uluslararası alanının tersine içten/alttan aşındırmaktadır⁷⁹⁷. Ayrıca tarihsel süreçte yaşanan deneyimler de dikkate alınacak olursa, azınlık bireylerine '*ulusal sınırların ötesindeki ortak kimliği paylaştığı kişilerle hatta devletlerle ilişki kurma hakkı*' tanınması halinde, bu durum, azınlık milliyetçiliğini kışkırtarak devletlere yeni güvenlik problemleri yaratabilmektedir. Bu durumun da, ulus-devletin ülke bütünlüğünü zayıflatıcı sonuçlara yol açabileceği düşünülmektedir. Daha önce de vurgulanan bu süreçlerle bağlantılı olarak Yunanistan'daki azınlıkların durumuna bakılacak olursa, Yunan devleti de bu sayılan gerekçelerle bağlantılı olarak azınlıklara yönelik gelişmiş bir azınlık rejimi uygulamaktan kaçınmakta, özyönetim ve

⁷⁹⁵ 1990'lardan itibaren Yunanistan'ın güvenlik algılamalarında yaşanan değişimlerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. T. A. Coulumbis and P. Yannas, "Greek Security Challenges In The 1990s", Günay Göksoy Özdoğan, Kemâli Saybaşılı (edits.), **Balkans- A Mirror of The New International Order**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 197-214.

⁷⁹⁶ Preece, *Ulusal Azınlıklar...*, op. cit., s. 56.

⁷⁹⁷ Kurubaş, op. cit., s. 96.

temsil hakları bir yana, en temel azınlık haklarını (etnik kimliğinin tanınması, kendi dilinde eğitim) dâhi tanımak istememektedir. Bu yaklaşımının temelinde, Yunanistan'ın da zamanında Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bir azınlık milleti olarak yaşadığı, Osmanlı devletinin millet politikası çerçevesinde yaşadığı rahat koşullarda ulus bilincini yitirmediği/güçlendirdiği ve sonrasında ise bağımsızlık için isyan edip, kendi devletini kurduğu gerçeğinin yattığı da söylenebilir. Yunanistan'ın kendi yaşadığı deneyimden kaynaklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun maruz kaldığı hususların kendisi için de yaşanmamasını istemesi nedeniyle katı realist tutumlar, baskıcı politikalar takip edebilmektedir. Özellikle Türk azınlığın ulusal bilincinin yok olmamasında etkisi büyük olan müftülüklere ilişkin baskıcı/sınırlayıcı tutumunun arkasında, Yunan ayaklanmasında Yunan Ortodoks Kilisesi'nin rolünün unutulmamasının etkisinin büyük olduğunun belirtilmesi gerekir⁷⁹⁸. Tüm süreç dikkate alındığında ise, bu yorumlara ilişkin bir gerçeklik payının olduğunun söylenmesi de yanlış olmayacaktır.

Ulusal ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle birlikte azınlıklara yönelik de üç farklı uygulama ile karşılaşılabilirdiği gözlenmektedir. Bunlardan ilki, temel insan haklarının tanınması şeklindeki uygulamadır. Bu uygulamada, azınlıklara, devletlerin bütün yurttaşlarına tanıdığı eşit yurttaşlık ve siyasi haklar güvencesi oluşturularak, azınlık bireylerinin önündeki yasal ve siyasi engellerin ortadan kaldırılması yönünde (uluslararası camianın da desteği ile) çaba sarf edilebilmektedir. Bu yöndeki uluslararası öneriler/çabalar, azınlıkların egemen kültürel grup (inşa edilmiş ulus) içinde eritilmesini ve böylece ileride olabilecek devletten ayrılma ya da özel muameleye tâbi tutulma taleplerinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan realist politikalara da denk düşmektedir. Özellikle 1945 sonrası uluslararası düzende, evrensel insan haklarının gelişmesine rağmen azınlık haklarına ilişkin düzenlemelere yeterince yer verilmemiş olması, devletlerin realist kaygılarının ne kadar dikkate alındığını göstermektedir⁷⁹⁹. Yunanistan'ın azınlıklara yönelik uygulamalarının da görünüşte bu ilk uygulamaya dayandırılmış olarak gösterilmesine rağmen gerçekte insan haklarından da çok uzak olduğu, açıkça asimilasyonist, baskıcı, hatta zaman zaman soykırıma varan (Çamerya Arnavutları'nda yaşandığı gibi) tutumlar takip edildiği görülmüştür. Azınlıklara yönelik

⁷⁹⁸ Cin, Yunanistan'daki Müslüman..., op. cit., s. 47.

⁷⁹⁹ Preece, Ulusal Azınlıklar..., op. cit., s. 51-52.

ikinci uygulamanın; azınlıkların, kurulan ulus-devletin sınırlarına uygun bir biçimde yerlerinden edilerek veya nüfus yoğunluklarına göre sınırların uygun bir biçimde yeniden düzenlenerek fiziki anlamda eritilmeleri/sorunsuz hale getirmeleri veya kendi ile aynı ulusal kimliğe sahip grubun çoğunluğu oluşturduğu bir başka devlete göçe zorlanmalarıdır. Bu ikinci uygulama Yunanistan azınlıklarında tam da karşılığını bulan bir örnek olmuştur. Yani Yunanistan açısından, ülkede var olan ve gelecekte sorun çıkarabilecek durumda olan azınlıkları daha ilk başta zorunlu göçe tâbi tutarak gelecekte onlara yönelik bir yükümlülük altına girmekten kaçınmak (Türk, Arnavut, Makedon ve Yahudi azınlığın zorunlu göçe tabi tutulması), sınırlara yakın yerlere yerleşmiş azınlıkların daha iç bölgelere, hatta ülke içerisinde hiçbir yerde çoğunluk oluşturmayacak bir biçimde yerleşmelerini sağlayacak uygulamalara gidilmesi bu konuda verilebilecek somut örneklerdir. Ancak bu zorunlu göç uygulaması ya da Yunanistan örneğinde karşılığını mübadele olarak bulan tutumun, daha öncede değinildiği gibi, Yunanistan'ın ileriye yönelik güvenlik kaygılarını azaltıcı olumlu etkileri olmuşsa da özellikle mübadele ile ülkesine gelen ve “Yeni Yunanlılar” olarak adlandırılan grupların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanda yaşadıkları sorunlar çerçevesinde yeni sorun alanları ile de karşı karşıya kalınmıştır. Üçüncü uygulama ise, azınlıklara egemen bir devlet kurma yeterliliği tanımayan azınlık hakları düzeni yaratılmasıdır. Son başlık çerçevesinde ayrıntılı olarak ele alınacak bu uygulama ile azınlıkların egemen yönetim üzerinde istikrarsızlık yaratabilecek etkilerini sınırlama, hatta kaldırma arayışı gözlenmektedir. Yunanistan açısından henüz tam anlamıyla böyle bir azınlık rejimi oluşturulabilmiş değildir. Ancak 90 sonrası süreçte yaşanan gelişmelerle birlikte azınlıklara yönelik izlenen realist tutumların güvenliği sağlayıcı değil aksine zedeleyici politikalar olduğu çoğunlukla da uluslararası alandan gelen tepkiler ve zorlamalarla anlaşılmaya başlanmıştır. 90 sonrası sürecin değişen güvenlik algılamaları, güvenliği sadece askeri tehditler çerçevesinde tanımlayan anlayıştan göç sorunlarından tutun da uyuşturucu, silah kaçakçılığı, çevre ve azınlık sorunlarını da kapsayan geniş bir yelpazede değerlendirilen bir güvenlik anlayışına yönelmesi, Yunanistan açısından da değişime yönelik zorlayıcı bir etki oluşturmuştur. AGİT, AK ve özellikle de AB'nin bu süreçteki etkin rolleri ve Yunanistan'ın da bu örgütlere tam üyeliği, azınlıklara yönelik güvenlik bağlamında şekillenen politikalarını tekrar gözden

geçirmesine neden olmuştur. Gerçi Yunanistan'ın AB'ne tam üye olarak kabulünden sonra azınlıklara yönelik mevcut politikalarında, insan hakları temelinde dâhi somut değişiklikler yaşanmadığı görülmektedir. Bu durumda ise, Yunanistan'ın realist algılamaları ile paralellik gösteren dünyada realist akımın çok etkili olmasının yanı sıra, henüz Avrupa'da da azınlık hakları merkezli yaklaşıma yönelik somut adımlar atılmamış olmasının belirleyici olduğu söylenebilir. Soğuk savaşın sona erdiği ilk dönemlerde de Yunanistan'ın azınlıklara yönelik baskıcı politikalarının varlığını koruduğu görülmektedir. Soğuk savaş sonrası Avrupa'nın temellerini kuran Paris Şartı'nda da belirtilmesine rağmen Yunanistan, etnik kimliklerin tanınması ve azınlıkların korunması konusunda herhangi bir adım atmaktan kaçınmıştır. Ancak 1990'ların ikinci yarısında, Yunanistan, takip ettiği geleneksel azınlık politikası ile hem ülke içinde gerginlikler yaşamaya ve yoğun eleştiriler almaya başlamış, hem de AB içerisinde sorunlar gözlenmeye ve çoğu tutumu neticesinde diğer devletler arasında yalnız kalmaya başlamıştır. Örneğin Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulması sürecinde izlediği politika ile büyük eleştiriler alıp yalnız kalmaya başlayınca zayıf olduğu azınlık politikalarını da tekrar gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Bu gözden geçirme ile azınlık politikaları Avrupalı devletlerin dikkatini çekmeyecek bir hale getirilmiş, ancak gerçekte bakıldığında çokta köklü değişiklikler yapılmadığı görülmüştür. Yunanistan için hali hazırda realist kaygılar varlığını korumaktadır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, realist düşünce uluslararası alanda etkinliğini tam olarak yitirmiş değildir, hatta devlet egemenliğinin her şeyin üstünde tutulduğu günümüz dünya sisteminde bu yönde çok somut gelişmelerin yaşanmasını beklemek de yersizdir. Ancak günümüzde eskisi gibi katı ve klasik bir realist anlayışın da bulunmadığını uluslararası alanda yaşanan yeni gelişmelerin etkisi, liberal düşüncelerin katkısı, uluslararası örgütlerin sistemdeki rolü çerçevesinde kendini yenilediğini söylemek mümkündür. Yunanistan'ın da Batılı, gelişmiş devletler ve bu uluslararası (uluslar-üstü) örgütlenmeler içerisinde yer alan bir devlet olarak sürecin dışında kalması doğal olarak mümkün değildir.

1990 sonrası süreçte Yunanistan'ın yakın çevresinde yaşanan bir takım gelişmeler, devletin birçok alanda olduğu gibi azınlıklar konusunda da bir takım

güvenlik kaygılarının doğmasına neden olmuştur⁸⁰⁰. Bu kaygılardan ilki, Makedonya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Yunanistan'ın 'Yunan Makedonyası'na karşı yöneltilebilecek bir tehditten çekinmesidir. Daha önce de değinildiği gibi, Yunanistan bu tehditten kaynaklı olarak Makedonya ile bayrak, isim, anayasa ve azınlıklar konusunda birçok sorun yaşamış ve yaşamaya da devam etmektedir. İkinci olarak, 90 sonrası süreçte yeni oluşan devletler ve Türkiye'nin bunlarla ilişkilerini geliştirmesi ve böylelikle Türkiye'nin Balkanlara nüfuz etmesi çerçevesinde değerlendirilerek yeni bir Türk tehdidinden çekinilmeye başlanması belirtilebilir. Yunanistan ile sorunlar yaşayan Makedonya ve Arnavutluk ile Türkiye'nin ilişkilerinde 1990'ların başlarından itibaren gözlenen olumlu seyir nedeniyle Yunanistan, Türkiye'nin kendi etki alanında kalmasını istediği Balkanlara nüfuz etmesinden korkmaktadır. Çünkü Balkanlardaki her türden Türk kazanımı Yunanistan açısından bir kayıp olarak görülmektedir. Üçüncü olarak ise, Büyük Arnavutluk'un kurulmasına çalışılabileceği hususudur, zira Arnavutların yaşadığı tarihi bölgelerden biri günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunmaktadır⁸⁰¹. Bu gelişmenin öncelikle ülkesinde yaşayan Arnavutları etkileyeceğinden korkulmakta, ileriye dönük de toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Oysaki Yunanistan'ın gerek Makedon gerekse de Arnavut, hatta Türk azınlığa yönelik bu gelişmeler çerçevesinde sergilediği tutum, çok anlamsız, hatta kendisi ile çelişen bir nitelik arz etmektedir. Çünkü bu üç grubunda etnik/ulusal azınlık statüsünü tanımayan ve onları Helenleşmiş Slavlar ya da Müslümanlaşmış Helenler olarak değerlendiren Yunanistan'ın geleceğe yönelik neden onlardan tehdit algıladığı açıklanamaz bir tutum niteliğindedir. Eğer böyle bir azınlık grubu yaşamıyorsa, o halde gelecekte de bunların ayrılıkçı hareketler sergilemeleri mümkün olmayacaktır. Ayrıca, bu aşamada altının çizilmesi gereken bir nokta daha vardır. Yunanistan ileriye yönelik olarak azınlıkların (gerçekte azınlık olarak kabul etmediği grupların), bu komşu devletlerden kaynaklı

⁸⁰⁰ Bu kaygılardan kaynaklı olarak da komşu devletlerle ilişkileri uzunca bir süre olumsuz bir çizgide seyretmiştir. Ancak 1990'ların ikinci yarısından itibaren özellikle yaşanan hükümet değişikliğiyle de paralel olarak bu tutumlarda da olumlu değişiklikler gözlenmiştir. Eylül 1996 yılındaki seçimlerin sonucunda, Avrupa yanlısı görüşleri ile bilinen Kostas Simitis'in Başbakan olarak seçilmesi ve 5 ay sonra da Andreas Papandreu'nun vefatı ile Simitis'in Pasok'un başına geçmesinin ardından, Yunanistan'ın komşu devletlere karşı daha yapıcı politikalar üretmeye başladığı görülmektedir. Bkz. Türbedar, op. cit., s. 72.

⁸⁰¹ Türbedar, op. cit., s. 72.

olarak ayrılıkçı hareketlerde bulunabileceklerini düşünmekte güvenlik politikalarını da bu düşünce çerçevesinde şekillendirmektedir. Oysaki bir azınlık grubunun bu yöndeki davranışlarının gelişiminde, ülkenin demokratik düzeyi, azınlıkların anayasal haklarının genişliği, yönetimin azınlık sorunlarına duyarlı olup olmaması gibi değişkinlerden daha çok ve asıl olarak, uluslararası konjonktürün buna destek olacak bir niteliğe sahip olması ve azınlıkların ana-devletlerinden bu yönde destek sağlamaları daha belirleyici etkenler olarak görülmektedir. Azınlığın bu yöndeki davranışını belirleyen temel unsurun, kendisinin ve karşısındakinin gücünü nasıl algıladığıdır. Azınlığın güç algılamasında en önemli iki faktör de, ana devletin yaklaşımı ve uluslararası ortamın müsaitliğidir⁸⁰². Azınlığın bağımsızlığa niyetlenebilmesi için gücü ve desteği olması gerekir. Ayrıca azınlığın ana devleti tarafından kullanılıp kullanılmadığı da bu nokta da önemli bir faktördür. Ana devletin yayılmacı amaçları varsa, azınlıkları kullanabileceği ifade edilmektedir. Bu durumda azınlık liderlerinin tutumları da belirleyici olacaktır. Oysaki Yunanistan örneğinde yaşanan gelişmelerde göstermiştir ki, azınlık gruplarının Yunanistan toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir amaçları bulunmamaktadır. Üstelik bu yönde bir amaçların olmadıklarını aksine, Yunan vatandaşı olarak ama etnik kimliklerinin tanınması ve azınlık haklarının ihlal edilmeden uygulanması dışında herhangi bir taleplerinin bulunmadığını da açıkça ifade etmişlerdir.

Egemenliğe yönelik olarak algılanan tehditler nedeniyle ulus-devletlerin, ulusal azınlık haklarını benimsemek konusunda çekimser kaldıkları, bir ulus-devlet niteliğinde olan Yunanistan'ın da benzer bir tutum izlediği görülmektedir. Ayrıca belirli bir döneme kadar devletlerin, tüm bu faktörlerin de ışığında, sorunlarını genel insan hakları söylemleriyle dile getirmeyi/çözmeyi tercih ettikleri de bir gerçektir⁸⁰³. Özellikle 1990'lara kadarki süreçte devletlerin azınlık sorunlarını temel insan haklarının tanınması yolu ile çözmeye çalıştıkları görülmektedir. Yunanistan örneğinde ise, zaman zaman bu tutuma yönelik uygulamalar saptanabilse de, diğer birçok devlet gibi Yunan devletinin de bu yöndeki tutumlarda da çok başarılı olmadığı görülmektedir. 1990 sonrası dönem ise, uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin etkisi, liberalizmin de desteği ile insan haklarından ayrı bir azınlık söyleminin/rejiminin oluşmasına yönelik

⁸⁰² Kut, *Balkanlar'da...*, op. cit., s. 103.

⁸⁰³ Preece, *Ulusal Azınlıklar...*, op. cit., s. 54-57.

gelişmelerin yaşandığı bir süreçtir. Ancak günümüzde de azınlıklar konusunda, ulus-devletlerin üstünde bir sistem kurulabilmiş değildir. Realizmin etkisini azalmasının yanı sıra, gerek uluslararası sistemde liberal düşüncelerin etkin olmaya başlaması ve gerekse de liberal bakış açısının da katkısıyla uluslararası insan haklarının ve özelde de azınlık haklarının gelişmesi, ulus-devletleri, mevcut uygulamalarından uzaklaştırmaya yönlendirmiş, hatta mecbur bırakmıştır. Bu nedenle bir sonraki başlık kapsamında teorik kısımda yer verilen bu gelişmeler çerçevesinde Yunanistan'ın, azınlıklara yönelik gerek insan hakları merkezli gerekse de azınlık hakları merkezli yaklaşımlarının ele alınması yerinde olacaktır.

4. İnsan Hakları Çerçevesinde Yunanistan'daki Azınlıklar ve Azınlık Hakları

Azınlıklar ve azınlık hakları konusu, ulusal ve özellikle de uluslararası alanda uzun yıllar göz ardı edilmiş ve insan hakları üzerinde yoğunlaşmış ve bu alanda somut ve uygulanan bir takım düzenlemeler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sürecin bu şekilde gelişmesinde ise, ulus-devletlerin 'realist kaygıları'nın ön plana çıkması etkili olmuş ve süreç, bu kaygılarla birlikte azınlık sorunlarının ulus-devletlerin tüm vatandaşlarını insan haklarından eşit ve etkin bir biçimde yararlandırmalarının sağlanması ile çözülebileceği öngörüsü üzerinde şekillenmiştir. Ancak, insan haklarına ilişkin uluslararası çalışmaların yoğunlaştığı 20. yüzyılın ortalarından itibaren azınlık sorunlarının insan haklarının temel çerçevesi ile çözülmeye çalışılması yönteminin pek de olumlu sonuçlar doğurmadığı görülmüş, hatta ilerleyen süreçte azınlık sorunlarının artarak devam ettiği belirlenmiş, bunun üzerine de süreçte etkili olan liberal düşüncenin de katkısıyla azınlık hakları, ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkmaya/insan haklarının genel çerçevesinde, ama ayrı olarak ele alınmaya başlamıştır. Ancak, tüm bu süreçte ve günümüzde dâhi azınlık sorunlarına ilişkin olarak, realizmin etkisinin tam olarak ortadan kalkmadığı da açıkça görülmektedir.

İnsan hakları konusu, yukarıda azınlıklara ilişkin bu çalışmanın diğer bir temel boyutu olarak teorik çerçeve kısmında ele alınmış ve liberal düşünce çerçevesinde gösterdiği gelişim ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Bu anlamda, azınlıklara yönelik insan hakları merkezli yaklaşımların II. Dünya savaşı sonrasında gelişmeye başladığı ve

bu sürecin 90'lara kadar devam ettiği, 90 sonrası süreçte ise, azınlıklara yönelik olarak azınlık hakları merkezli yaklaşımların oluşmaya başlamıştır. Çalışmanın bu aşamasında ise, Yunanistan örneği üzerinde, azınlıkların yaşadıkları gelişmelerin bu dönemlere ne kadar denk düştüğü ve Yunan ulus-devletinin azınlıklara yönelik politikalarında insan hakları boyutunun ne ölçüde etkili olduğu ve 90 sonrası süreçte Yunanistan'da azınlık hakları merkezli yaklaşımlara yönelik eğilimlerin ne ölçüde görüldüğü analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, süreç analiz edilirken, Yunan ulusal hukukunun insan haklarına ilişkin düzenlemeleri ne kadar içselleştirdiği, Yunan resmi açıklamalarının ve uygulamalarının insan hakları ile ne kadar uyumlu olduğu ve azınlıklara yönelik temel insan haklarının tanınması veya güvence altına alınması anlamında ne kadar başarılı olduğu gibi hususlardan da destek alınacaktır. Ayrıca yine uluslararası alanda kabul edilen insan haklarına ilişkin temel düzenlemelere Yunanistan'ın katılımı ve bu düzenlemelerin uygulanmasına yönelik sorunlar yaşayıp yaşamadığı hususu da analiz sürecinde değerlendirilecek faktörlerden biri olacaktır.

Dolayısıyla '*İnsan Hakları Çerçevesinde Yunanistan'daki Azınlıklar ve Azınlık Hakları*' başlığı altında, teorik çerçeve ile de uyumlu olarak, iki boyutta analiz yapılmaya çalışılacaktır. Öncelikle azınlıklara ilişkin olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan hakları merkezinde gelişen süreç Yunanistan örneği üzerinde değerlendirilmeye çalışılacak, ikinci kısımda ise, insan hakları-azınlık hakları tartışmaları ve 90 sonrası dönemde gelişmeye başlayan azınlık hakları merkezli yaklaşımlar temelinde Yunan devleti toprakları üzerinde yaşayan azınlıklar ve bu azınlıkların yaşadıkları sorunlar incelenmeye çalışılacaktır.

4. 1. İnsan Hakları Boyutuyla Yunanistan'daki Azınlıklar

Antik (Eski) Yunan tarihine, ulus-devletinin tarih boyutu çerçevesinde kurucu unsurlarından biri olarak yer veren Yunanistan'ın, tarih sahnesine çıktığı yıldan itibaren insan haklarına en çok riayet eden devletler arasında yer alması beklenirdi. Çünkü teorik süreçte de görüldüğü gibi, özgür düşünüşün ve hümanizmin kaynağı olarak kabul edilen Antik Yunan'ın, insan haklarının ortaya çıkmasında ve içeriğinin oluşmasında katkısı

oldukça büyüktür. Ancak Yunanistan, Batının hayranlığının⁸⁰⁴ da etkisi ile övünerek yer verdiği Antik Yunan tarihini, özellikle ortaya koyduğu düşünsel öğeleri ile pek de iyi içselleştirememiş olmasının sıkıntılarını, günümüzde de büyük oranda yaşamaktadır. Yunanistan’da sadece azınlıklar bağlamında değil, genel insan hakları başlığı altında da özellikle AB üyeliğinden önceki süreçte ve siyasi bunalımların yaşandığı her dönemde birçok sorunun yaşandığı söylenebilir. Günümüzde AB de dâhil çoğu uluslararası örgüt bünyesinde,-her ne kadar azınlıklara yönelik yaşanan ihlaller daha ön plana çıkarılsa da- Yunanistan’da yaşanan temel insan hakları ihlalleri niteliğindeki sorunlar sıklıkla dile getirilmekte, çeşitli raporlara konu oluşturmakta ve bu ihlallerin giderilmesi yönünde çeşitli ikazlarda bulunmaktadır.

Her yıl çeşitli yerlerde yaşanan insan hakları sorunlarını ve devletlerin insan haklarına ilişkin her türden uygulamalarını değerlendiren, bağımsız araştırma şirketlerince ya da uluslararası örgütlerce yapılan “insan hakları ülke raporları” yayınlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakanlığı, Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Dairesi tarafından her yıl düzenli olarak insan hakları ülke raporları yayınlanmaktadır⁸⁰⁵. Bunun dışında BM İnsan Hakları Komisyonu’nun düzenli raporları⁸⁰⁶, Uluslararası Af Örgütü⁸⁰⁷, Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Federasyonu gibi örgütlerin de yayınladıkları yıllık raporları bulunmaktadır. Örneğin 2002 yılında yayınlanan Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Federasyonu’nun açıkladığı raporlarda Yunanistan kolluk güçlerinin yasadışı ateş açma, dayak ve bazı durumlarda işkenceye varan kötü muamele gibi insan hakları ihlalleri belgelenmiştir. Uluslararası Af Örgütü Yunanistan araştırmacısı Melanie Anderson, Yunan resmi yetkililerince Yunanistan’ın özellikle insan hakları konusunda duyarlı olduklarını iddia etmelerine rağmen, uygulamada bu hakları korumak için var olan yasaların sıklıkla göz ardı edildiğini belirtmiştir. Ayrıca ilgili belgede Yunanistan’da yaşanan insan hakları ihlallerine ilişkin de şu örnekler verilmiştir: Gözaltına alınmış kişilerin yakalanma ve gözaltındayken kötü muamele görmeleri (tıbbi kanıtlarla

⁸⁰⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cenk Reyhan, “Modern Yunanistan’ın Oluşumunda Büyük Güçlerin Etkisi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:11, Sayı: 1, 2005, s. 180–197.

⁸⁰⁵ Bu raporlar için bkz. <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/> (e. t. 08.07.2008).

⁸⁰⁶ Örneğin Yunanistan’ın insan hakları raporu için bkz.

<http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/GRIndex.aspx> (e. t. 08.07.2008).

⁸⁰⁷ <http://thereport.amnesty.org/>(e. t. 08.07.2008).

desteklenmiş), kolluk güçlerince sözlü, bazen ırkçı, taciz ve bazı vakalarda cinsel tehditlere maruz kalma gibi (askerliğini yapmakta olan Yunanlı bir gencin ve Nijeryalı bir göçmenin örneğine yer verilmiştir). Aynı belgede, insan hakları ihlallerinin ısrarla sürmesinin ardında yatan temel nedenin ise, cezasızlık, yetkililerin sorumluları adalet önüne çıkarmaması olduğu da belirtilmiştir⁸⁰⁸. 2007 yılında yayınlanan rapora bakıldığında ise, özellikle göçmen, sığınmacı ve mültecilerin yaşadıkları sorunlara dikkat çekilmekte, ancak özellikle kişi özgürlüğü ve güvenliği başlığı altında tutuklanma ve gözaltına alma konularında 2002 yılına göre herhangi bir somut iyileşmenin de olmadığı tespit edilebilmekte, bu konuda halen ihlallerin yaşandığı görülmektedir⁸⁰⁹.

Bu raporlarda kısmen yer almakla birlikte gerek insan hakları gerekse de azınlık hakları kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer sorun alanının ise, *din* olduğu söylenebilir. Yunan ulus-devletinin kurulmasında çok önemli bir role sahip olan Yunan Ortodoks Kilisesi, bir yandan Yunan ulusal kimliğinin koruyucusu rolündedir, diğer yandan da devlet karşısındaki güçlü konumunu koruma çabası içerisindedir. Ancak, Kilise'nin girdiği bu iki çaba, AB'nin dini özgürlükler bağlamında geliştirdiği normlardan ötürü, çoğu kez Yunan ulus-devleti ile AB arasında gerilimlerin doğmasına neden olmaktadır⁸¹⁰. Ancak Kilise tarafından da AB'ne tam üyeliğin gerçekleşmesiyle birlikte Yunan ulus-devletinin zayıflamaya başladığı ve Kilise'nin bu çerçevede devletin tehlikeye attığı bu ulusal kimliğin korunması konusunda özel bir rol üstlendiği ifade edilmektedir. Bu durum ise beraberinde ikinci bir sorun alanını yaratmaktadır. Yunan toplumunun, gerek kendi içerisinde barındırdığı azınlıklar ile gerekse de dıştan gelen göçmenler ile giderek daha çok etnikli bir nitelik kazandığı AB tarafında da sıklıkla dile getirilmektedir. Yine bu çerçevede Ortodoks olmayan Yunan vatandaşlarının dini özgürlüklerinin korunması konusunda Yunan devletinin daha çok çaba göstermesi gerektiği hususunun altı çizilmektedir⁸¹¹. Bu konuda ise Kilise belli hususlar çerçevesinde eleştirilmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Devlet

⁸⁰⁸ http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?view=article&catid=70&id=122&option=com_content (e. t. 07.08.2008).

⁸⁰⁹ <http://thereport.amnesty.org/eng/regions/europe-and-central-asia/greece> (e. t. 08.07.2008).

⁸¹⁰ Effie Fokos, "Yunanistan: Din, Ulus ve Avrupa Birliği'ne Üyelik", Hazırlayan: Haldun Guralp, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma-Ulus-devletin Sorgulanması**, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 59.

⁸¹¹ Fokos, op. cit., s. 69.

okullarındaki din derslerinin Ortodoks din adamlarının görüşlerini yansıtması, Yunan Ortodoks Kilisesi'nin bayramlarının resmi ulusal bayram olarak kutlanması, Başpiskopos'un Parlatentonun bütün açılış toplantılarına katılması, Kilise'nin din değiştirmeye karşı yasal düzenlemeler uygulaması, azınlık dinlerine ibadet yeri inşa etmelerine izin verilmesinde kilise metropolitlerinin yetkili olması gibi. Özellikle Kilisenin bu son yetkisi, azınlık haklarının ihlali kapsamında da eleştirilmekte, dinsel azınlıklara yönelik din özgürlüklerinin korunması kapsamında ibadet yeri inşasında başka bir dinin temsilciliğinden izin alınması kabul edilemez bulunmaktadır. Yine bu çerçevede Yunan ulusal hukuku da eleştirilmekte, Yunanistan Anayasası'nın 3. maddesinin başka inançlar karşısında Ortodoks Kilisesi'ne ayrıcalıklı bir konum sağladığı belirtilmektedir. Çünkü bu durumun Ortodoks olmayan vatandaşların dini özgürlüklerine yönelik kısıtlamalar doğuracağı ve eşitlik ilkesine de aykırı olacağı gibi nedenlerle AB'nin de tepkisine neden olmaktadır. Yunanistan'ın din özgürlüğü kapsamında yaşadığı bir diğer eleştiri ise, dini inancın ulusal kimlik kartlarına dâhil edilmesi meselesidir. Dini inançların güçlendirilmesi gerekçesi ile ulusal kimlik kartlarına yerleştirilen din ibaresi, 1986 yılında çıkarılan bir yasa ile zorunluluktan gönüllülük esasına dönüştürülmüştür. Ancak Kilisenin yoğun çabaları ile 1991 yılında çıkarılan yeni bir yasayla da dini yönelimin kimlik üzerinde yer alması bir zorunluluk haline sokulmuştur. Ancak 1991 yılında AB Parlatentosu tarafından bireyin kişisel bilgilerinin korunmasına yönelik alınan karar çerçevesinde Yunanistan'da, 1997 yılında çıkardığı bir diğer kanunla hassas kişisel bilgilerin korunmasını sağlamaya çalışmıştır. 2000 yılında Hükümet aldığı bir karar ile din ibaresinin kimlik kartlarından çıkarılmasına karar vermiştir. AB içerisinde Yunanistan'ın bozulan imajını düzeltmek amacıyla girişilen bu çabalar Kilise ile devlet arasındaki gerginliklerin artmasına neden olmuřtur⁸¹².

Yunanistan Anayasası⁸¹³, kilise ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen 3. maddesi ile eleştirilmeye devam edilmektedir. Ancak, Anayasa'nın çağdaş devletlerin

⁸¹² Fokos, op. cit., s. 76–85.

⁸¹³ 1975 yılında kabul edilen Yunanistan Anayasası, 1986 ve 2001 yıllarında gerçekteştirilen Anayasa reformları ile bugün geçerli olan halini almıştır. Son reform ülkede ve uluslararası alanda yaşanan değişiklikler sonucunda oluşan yeni koşullar ve olağanüstü teknolojik gelişmelerle uyumlu bir Anayasa düzenlemek amaçlı yapılmıştır. Yunanistan Anayasası'nın Türkçe çevirisi için bkz. **Yunanistan Anayasası**, loc. cit.

Anayasalarından pek bir farklılığının olmadığını ve konumuz itibarıyla ele aldığımız insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan düzenlemelere de sahip olduğunu bu noktada belirtmek gerekir. Ayrıca, bu hükümlerinde insan haklarına ilişkin uluslararası düzenlemelere de paralellik gösterdiğinin altını çizmek gerekir. Anayasanın ikinci kısmı “*Kişi Hakları ve Sosyal Haklar*” başlığı altında temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemelere yer vermektedir. Bu düzenlemeler öncelikle kanun önünde eşitliği düzenleyerek başlamakta vatandaşlık, kişi özgürlüğü ve güvenliği, bilgi edinme hakkı, tutuklama, kanunuz suç olmaması, doğal hâkim hakkı, konut dokunulmazlığı, kişisel verilerin elektronik ortamda dâhi korunması, dilekçe hakkı, toplantı ve dernek kurma hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, ifade ve basın özgürlüğü, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, haberleşmenin gizliliği, ailenin korunması, çalışma ve sosyal güvenlik hakları, sendikalar, grev hakkı ve hatta çevre hakkı konularında da düzenlemelere yer vermektedir. Ayrıca çıkarılan yasalarla insan haklarını koruyan ayrıntılı düzenlemelerin ve güvencelerin de hayata geçirildiği bilinmektedir. Bu bağlamda yıllık ülke raporlarında da altı çizildiği gibi insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan hukuki mevzuatın hayata geçirilmesi konusunda Yunanistan’ın herhangi bir sorunu olmadığını belirtmek gerekir. Asıl sorun uygulamaya dönük olarak yaşanmaktadır ve bu sorun sadece Yunanistan’ın da değil Avrupalı/Batılı olan devletlerin de yaşadığı bir sorun niteliğindedir. Bu noktada dikkate alınan, devletin bu uygulamaya yönelik sorunları çözmek adına ne kadar çaba sarf ettiği ve ne ölçüde iyi niyetli hareket ettiği hususudur.

1948 yılından itibaren, insan haklarının uluslararası alanda gelişmeye başladığı, bu hakların korunmasına ilişkin olarak uluslararası denetim mekanizmalarının kurulduğu ve böylece uluslararası sistemin özneleri arasına devletlerin yanı sıra bireylerin de katılımının gerçekleştirildiği daha öncede belirtilmişti. Bu gelişmeyle, yani bireylerin uluslararası alanda hak sahibi sayılmaya başlamasıyla beraber “ulus-devletlerin egemenlik haklarının” aşınması süreci, 90’lı yıllarda küreselleşmenin de bu sürece etkisiyle birlikte yeni bir aşamaya gelmiştir⁸¹⁴. Tüm bu süreç Yunanistan açısından da değerlendirildiğinde görülmektedir ki, Batılı devletler arasında yer alan ve temelde onların değerlerine sahip olan Yunanistan’ın da kendini bu sürecin dışında tutmasının imkânsız olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla 1948 sonrası süreçte liberal

⁸¹⁴ Hirst, op. cit.,s. 209-226.

düşünceler (özellikle de yapısal liberalizm) Yunanistan'ı da etkisi altına almış, barış ve güvenliğin korunması, uluslararası alanda istikrarın devamı, ekonomik ve sosyal alanda refah düzeyinin yükseltilmesi amaçları etrafında uluslararası örgütlere ve bu örgütlerce kabul edilen andlaşmalara yönelinmiştir. Günümüzde Yunanistan'ın uluslararası insan hakları düzenlemelerinin çoğuna taraf olduğu ancak, bunlara ilişkin uygulamadan kaynaklı sorunlar yaşadığı görülmektedir. Yunanistan'ın taraf olduğu bu uluslararası düzenlemeleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (Sözleşmenin 1. ve 2. Seçmeli Protokolleri), Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Seçmeli Protokol'ü), Çocuk Hakları Sözleşmesi (Seçmeli Protokol'ü), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, İşkenceye ve Öbür Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü İşlem ya da Cezaya Karşı Sözleşme (Bu sözleşmenin Seçmeli Protokol'üne taraf değildir), 1951 tarihli Mültecilerin Statüsü Sözleşmesi, 1967 tarihli Mültecilerin Statüsüne dair Protokol, 1954 tarihli Vatansızların Statüsüne Dair Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Sözleşme'nin ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 6 ve 13 No'lu Protokol'lerine taraf, ancak 12 No'lu ayrımcılığın yasaklanmasına ilişkin Protokol'ünü imzalamış olmasına rağmen onaylamamış olmasından kaynaklı olarak taraf değildir). Yunanistan, Vatansızların Azaltılmasına İlişkin Sözleşme ile Göçmen İşçiler ve Onların Ailelerinin Hukuksal Olarak Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ise taraf değildir⁸¹⁵.

İnsan haklarının güvence altına alınmasının, insanlık tarihinin en büyük mücadelelerinden biri olduğu ve insan haklarının, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren normatif düzenlemelerle de desteklenip, güçlendirilerek düşünsel yapıların ve siyasi yönetimlerin meşruluk ölçütü haline geldiği daha önce de vurgulanmıştı. Günümüzde devletlerin insan hakları ihlallerinde bulunması bir yana, insan hakları ile arasına mesafe koyması dâhi uluslararası alanda saygı görmesine veya meşruluk kazanmasına engel olmaktadır. Bu bakış açısı, tarihsel süreçte Yunanistan'ın da sık sık karşısına çıkmıştır. Yunanistan özellikle siyasi buhranlar yaşadığı dönemlerde insan haklarını kısmen askıya alan uygulamaları nedeniyle uluslararası alanda çok fazla eleştiri almıştır.

⁸¹⁵ 2007 tarihli Uluslararası ve Bölgesel İnsan Hakları Andlaşmaları belgesi, <http://tereport.amnesty.org/document/62> (e. t. 03.07.2008).

Ancak, Yunanistan'ın 1975 sonrasında düzene giren siyasi yapısı ile AB'ne tam üye olarak kabulüyle birlikte demokratikleşme alanında ve insan haklarının düzenlenmesi, güvence altına alınması konularında atılan somut adımlar neticesinde, uluslararası alanda saygın bir yere kavuştuğu söylenebilir.

Bu arada belirtmek gerekir ki, insan hakları boyutuyla Yunanistan'daki azınlıklar başlığı altında son olarak, Yunanistan'ın insan hakları-azınlık hakları tartışmalarına yönelik bakış açısı ortaya konulmaya çalışılarak bu çerçevede, azınlık hakları merkezli yaklaşımların değerlendirilmesine geçilmesi yerinde olacaktır. Daha önceki kısımlarda, insan hakları alanındaki teorik çalışmalarda, insan haklarının bireyselliği (bireye yönelik haklar-birey hakları) ile grup haklarının kolektif özelliği (kolektif haklar-grup hakları) ve insan haklarının bu özelliği gereği grup hakları niteliği gösteren azınlık haklarını düzenleyemeyeceği/azınlık sorunlarının çözümüne tam olarak katkı sağlayamayacağı konularında yoğun tartışmalar olduğu belirtilmişti. Bu tartışmalara teorik çerçevede ayrıntılı olarak yer verilmiş ve insan haklarının bireyselliği yerine azınlık haklarının öne çıkan kolektif özelliği nedeniyle, devletlerin azınlık haklarını yine realist kaygıların ön plana çıkmasıyla bunları tanımaktan kaçındıkları üzerinde durulmuştur. Yunanistan'ın da realist kaygıların fazlası ile ön plana çıktığı bir devlet olarak benzer tutumlar sergilediği görülmektedir. Yunanistan'ın resmi politikaları kapsamında, azınlık haklarının kolektif özelliğini kabul etmemektedir. Bunun çeşitli nedenlerinin olduğu söylenebilir. Bu nedenlerden ilki, Yunanistan'ın bu özelliğin tanınması ile azınlıkların grup olarak kimliklerini kabul etme ve bu bağlamda, özyönetimde dâhil olmak üzere grup haklarının kullanılmasını güvence altına alma zorunluluğu içerisine girecek olmasıdır. Diğer neden, azınlık haklarının kolektif hak niteliğinin kabulü ile birlikte bir yandan bu grupları koruma altına alma yükümlülüğü taşınması, diğer yandan da grubun azınlık bireyinin temel insan haklarını ihlal etmesine (gruptan ayrılmanın engellenmesi, grup içinde kadınlara yönelik ayırım, başka grup bireylerinin haklarının inkârı, başka gruplar üzerinde üstünlük iddiası gibi) engel olmaya yönelik sorumluluk üstlenmesidir. Devletlerin bu sorumluluğu yüklenmekten de kaçındığı veya çok fazla dikkate almadığı söylenebilir. Yunanistan'ın etnik azınlıkları tanımak bir yana dinsel azınlık olarak tanıdığı Müslümanların da kolektif haklar kapsamında yer alan azınlık haklarını tanımaktan uzak olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla zaten başlangıç itibarıyla azınlık haklarının tanınmasına karşı olan Yunan Devleti'nin, bir de azınlık gruplarının insan haklarını ihlal eden uygulamalarına karşı azınlık bireylerinin temel insan haklarını koruma kaygısını taşıyacağını beklemek çok da hayalci bir tutum olacaktır.

4. 2. Azınlık Hakları Boyutuyla Yunanistan'daki Azınlıklar

Günümüzde birçok ülkenin kültürel, etnik, dinsel, dilsel anlamda çeşitlilik içerdiği, çok az sayıda ülkenin, vatandaşlarının aynı dili konuştukları ve aynı etnik, dinsel gruba dâhil oldukları görülmektedir. Bu çeşitlilik beraberinde dil hakları, siyasi temsil, anayasa ve kanunlarda lehlerine müfredat değişikliği, toprak isteği, vatandaşlığa kabul ve göç, hatta bölgesel özerklik gibi talepleri veya sorunları getirmektedir. Azınlık hakları konusu, özellikle 90'lı yıllardan itibaren yaşanan gelişmelerle de paralel bir biçimde, insan haklarından ayrı olarak (veya insan haklarının özel bir parçası olarak) ele alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla insan hakları ile azınlık hakları arasında güçlü bir bağ daha da açık bir ifade ile azınlık haklarının temelinde insan hakları yer almaktadır. Bu nedenle, çalışmanın başlığında da yer aldığı gibi, azınlık sorunları konusunda, güvenlik kadar insan haklarının da analiz edilmesi önemli olmaktadır.

1990'ların başlarından itibaren uluslararası alanda azınlıklar ve azınlık hakları konusu daha çok düşünölmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar uluslararası alanda, azınlıklarla ilgili sorunların temel insan haklarının tanınması ile çözümlenmesi yönündeki realist düşüncenin de etkisinin hissedildiği görüşlerin hâkim olduğu görölmektedir. 1990 sonrası dönem ise, ilk bölümde de değinildiği gibi, insan hakları temelinde yeni bir sürecin başladığını göstermektedir. Bu yeni süreç ise, sadece genel-temel (bireysel) insan hakları temelindeki gelişmeleri değil, azınlık haklarına ilişkin gelişmeleri de içermektedir.

Ulus-devlet bireyleri "yurttaşlık" temelinde birleştirirken (ulus-inşa süreci), azınlıkların tanınması ve azınlıklara belli haklar verilmesi ise, bu birliğin sağlanmasında/devamlılığında pek de kabul görmemiş, hatta engellenmiştir. Çünkü azınlık haklarının tanınması, ulusal birliğin sağlanması sürecinde başvurulan çoğunluk olmayanlara karşı asimilasyonist davranışlar veya homojen bir toplumsal birlik sağlama düşünceleri ile bağdaşmamaktadır. Yunan ulus-devletinin kurulmasına ilişkin sürecin

analizinde de görüldüğü gibi, Yunan etnik kökeninden gelen, Yunan Ortodoks Kilisesi'nin mensubu olan, Yunan kültürel değerlerine sahip ulus üzerine kurulan devlet, ulus-devleti bir arada tutan bu değerlere sahip olmayanları kabul etmemiştir. Kuruluşunun ilk dönemlerinde bunlar ulus-devletin sınırları dışına çıkartılmaya hatta yok edilmeye çalışılmış, kalanlar ise bir takım politikalarla asimile edilmek için uğraşmıştır. Kalanlar üzerinde asimilasyonist politikaların uygulanmasının temelinde ise, azınlıkların ayrılıkçı hareketlere girişebilecekleri ve toprak bütünlüğünün tehlikeye gireceği endişesi yatmıştır. Bu nedenle azınlık haklarının bu gruplara yönelik tanınması bir yana bu grupların azınlık kimlikleri dâhi tanınmamıştır (etnik, ulusal azınlık kimlikleri günümüzde de kabul edilmemektedir). Oysaki azınlıklar konusunda yaşanan tarihsel deneyimlere bakıldığında, özellikle liberaller tarafından da ifade edildiği gibi birçok hatanın yapıldığı kabul edilmektedir. Kanada bu konuda en iyi örneklerden biridir. Ancak zamanla azınlıklara ilişkin politikalarını değiştirmiş ve daha istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Yunanistan'da da, ulusal güvenlik ve ulusal istikrar karşısında bir tehdit olarak görülen azınlıkların talepleri bastırılmış, azınlıklar güçten düşürülmeye, onların ayrı bir ulusal kimliğe sahip oldukları yönündeki bilinçleri yok edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken de ulusal azınlıkların ulus-devlete sadakatinden söz edilemeyeceği, çünkü bir takım özellikleriyle kendilerini ayrı gören bu azınlıkların potansiyel olarak da ayrılıktan yana olacakları tezi kullanılmıştır. Oysaki Yunanistan örneğinde de yaşandığı gibi, bir ulusal kimliğin öz nitelikleri –kahramanları, mitleri, adetleri- hızla değişse/değiştirilse dâhi, kendi ulusal kültürü ile “*ayrı bir ulus olma duygusu/özbilinci*” kalıcılığını kolay kolay kaybetmemektedir. Ayrıca bir devlet ne zaman güvenlik kaygısıyla, o ulusal kültürün adetlerini yasaklama, azınlık dillerinde eğitim veren okullarını kapatma vb. gibi faaliyetlere girişse, sonuç genelde, sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçılık tehdidinin belirmesi şeklinde olmaktadır⁸¹⁶. Yunanistan'ın da takip ettiği baskıcı ve asimilasyonist politikalar, azınlıkların ayrı bir ulus olduklarına dair özbilinçlerinin kaybolmasına yönelik herhangi bir etkide bulunmamış, aksine zaman zaman girişilen ve kuvvet kullanmaya kadar varan önlemlerle bu bilinç daha da güçlenmiştir.

⁸¹⁶ Kymlicka, Çokkültürlü..., op. cit., s. 15-16.

Bu güçlenmenin veya azınlıkların kendi ulusal kimliklerine daha sıkı sarılmalarının arkasında birçok nedenin olduğu söylenebilir. Bu nedenlerden ilki ve en önemlisi olarak, Yunanistan'daki azınlıkların ulusal azınlık niteliğinde olmaları ve akraba devletlerinin de kendilerine komşu devletler konumunda olmaları belirtilebilir. Bir diğer neden ise, Türk azınlık örneğinde de görüldüğü gibi, kendi içlerinde birliklerini koruyacak ve ulusal kimliklerinin yok olmasını önleyecek müftülük, vakıflar gibi örgütlenmelerini güçlü bir biçimde kurmuş olmalarıdır. Bunun farkında olan Yunanistan Hükümeti de özellikle bu yapıları etkisizleştirmeye, ortadan kaldırmaya yönelik çabalar içerisinde bulunmaktadır. Azınlıkların ulusal kimliklerini korumalarında ayrı bölgelerde birbirlerinden kopuk bir şekilde değil de bir arada belirli, bir yerde yaşamalarının da etkisi büyüktür. Yunan hükümeti bunu da engellemeye yönelik olarak çıkarttığı çeşitli yasalar ile azınlıkları dağıtmaya çalışmış, ama bu tutum azınlıklar içinde olduğu kadar uluslararası alanda da tepki ile karşılaşınca hareketsiz kalmıştır. Diğer bir nedende, Yunan devletinin çeşitli vesilelerle azınlıkları sınır dışı etmesi nedeniyle Avustralya, ABD ve Kanada'da bir Yunan azınlık diasporasının oluşması, bunlarında ulusal kimliklerine bağlılıklarının çok yüksek olması ve Yunan topraklarında kalan azınlıkların da haklarını savunmaları, uluslararası alanlarda dile getirmeleridir. Yunan topraklarında yaşayan azınlıklara yönelik Yunan devletinin ekonomik, sosyal alanlarda sınırlamalara girişmesi de bir diğer neden olarak sunulabilir. Bu tutum azınlıkların bir kısmının gönüllü/zaruri olarak asimile olmasına neden olmakla birlikte, büyükçe bir kısmı üzerinde de ters etkide bulunmuş ve kendi içlerine kapanmalarına ulusal kimliklerine daha çok sahip çıkmalarına neden olmuştur. Yunan devletinin bu tutumlarla ulusal kimlikleri üzerinde etkide bulunduğu topluluklar daha çok Romanlar, Ulahlar gibi akraba devletleri bulunmayan, ekonomik anlamda çok kötü durumda olan, sayıları da diğer azınlıklara göre daha az olan topluluklardır. Ayrıca ulusal/etnik kimliklerin dışlanması şeklindeki tutumların da bu kimliklere daha fazla bağlanması sonucunu yarattığı belirtilmektedir⁸¹⁷. Bu çerçevede, azınlıklara karşı ortak nefret, hatta etnik düşmanlık, ötekinin ulusal kimliklerinin korunmasında, özbilinçlerinin artmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sürekli olarak Yunan toprakları

⁸¹⁷ Namık Kemal Öztürk, "Etnik Sorunlar ve Politik İstikrar", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 31, Sayı 3, Eylül 1998, s. 4-5.

üzerinde yaşayan herhangi bir etnik grubun olmadığını ifade edilmesi de azınlık gruplarının ulusal kimliklerine daha sıkı bir biçimde sarılmalarına neden olmaktadır⁸¹⁸.

Günümüzde gelinen aşamada, ulusal güvenlik kaygıları ile azınlıklara yapılan baskı ve sınırlandırmaların anlamsızlığı anlaşılmış ve azınlık haklarının tanındığı ve güvence altına alındığı hiçbir devlette, bir dağılmanın yaşanmadığı da görülmüştür⁸¹⁹. Ayrıca çözüm için önerilen demokrasi, ekonomik refah ve kişisel hoşgörünün gelişimi, azınlık sorunlarının çözümünde etkili yöntemler de olsa tek başlarına yeterlilik taşımadıkları da anlaşılmıştır. Çünkü sorunun çözümü için öncelikle, bir azınlığın o ülke sınırları içinde çoğunlukla birlikte var olduğunun kabul edilmesi ve tanınması gerekmektedir. Yunanistan açısından da sorunun bu yönde gelişmesi umut edilmektedir ki, uluslararası alanda yaşanan gelişmeler de süreci ister istemez o noktaya getirmektedir. Şöyle ki, azınlığın bir ülke sınırları içinde tanınması ve azınlık haklarının düzenlenmesi konusundaki gelişmeler, azınlık sorunlarının uluslararası boyutu göz ardı edilerek açıklanamaz. Çünkü azınlık sorunları, nitelikleri gereği sadece ilgili devletin iç politikasında kalabilecek bir sorun değildir, iç güvenliğin yanı sıra bölgesel ve uluslararası güvenliğin de bu konuda etkisi vardır. Bu nedenle, azınlık sorunları kısa sürede o devletin sınırları dışına çıkarak uluslararası bir nitelik kazanabilmektedir. Çünkü önce de belirtildiği gibi, bir ülke içindeki azınlık halkın ya komşu devlet ülkesinde yaşayan akraba azınlıkları bulunmaktadır ya da o komşu devlet o azınlık ulusun üzerine inşa edilmiş bulunmaktadır (Türkiye'deki Rum azınlık ve Yunanistan, Yunanistan'daki Türk azınlık). Bu gerçeklik çerçevesinde sorunların en azından komşu devlete yansması mümkün olmaktadır.

Azınlıkların korunmasının ve azınlık haklarının oluşumunun bir “uluslararası hukuk sorunu” niteliğinde olması da sorunun bir diğer boyutudur. Devletlerin çıkarları gereği azınlık sorunlarını kullanarak diğer devletlerin içişlerine müdahale etmeleri ve bu amaçla o ülke içindeki azınlık gruplarını kullanmaları da görülmektedir. Ayrıca akraba devletlerinde başka ülke sınırları içerisinde yaşayan ve aynı etnik bağa sahip olan

⁸¹⁸ Abdülkadir Çevik, “Yunanistan’da Yaşayan Türk Azınlık”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2007, s. 259. s. 253–269.

⁸¹⁹ Bu gelişmelerin yaşanmasında liberalizmin etkisi yanında realizmde yaşanan gelişmeler de önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu değişikliklere realizm çerçevesinde azınlık sorunlarının ele alındığı başlıkta değinilmiştir.

halklardan yararlanmak istemeleri de söz konusu olabilmektedir. Böyle bir çaba da sorunların yine uluslararası alana taşınmasına yol açmaktadır⁸²⁰. Yunanistan'ın azınlık sorunlarının, bu anlatılan çerçevede, uluslararası bir nitelik kazandığını söylemek zordur. Çünkü akraba devletlerin Yunanistan'da yaşayan ve kendileri ile aynı etnik kimliğe sahip olan halktan yararlanmak gibi somut/gözle görülür bir taleplerinin olmadığı söylenebilir. Örneğin Yunanistan, Makedonya Devleti'nin ülkesinde yaşayan Yunan asıllı vatandaşları azınlık olarak tanıyıp haklarını en geniş çerçevede güvence altına almasına rağmen Yunanistan, sürekli olarak bu azınlıkların durumunu dile getirmekte ve iki devlet arasındaki ilişkilerde bu faktörü bir dış politika aracı olarak kullanmaya çalışmaktadır. Oysaki aynı tutumun Makedonya Devleti tarafından Yunanistan'daki Makedon azınlığa yönelik olarak kullanıldığını saptamak zordur. Bunun da en temelinde Yunanistan'ın böyle bir azınlık grubunun varlığını tanımaması yatmaktadır. Akraba devletlerin şu süreçte en öncelikli kaygısı, bu azınlıkların etnik azınlık olarak tanınmalarının sağlanmasıdır.

Konuyla bağlantılı olarak liberaller içerisinde yer alan '*kurumsalcılar*' olarak adlandırılan grubun, devletlerin güvenlik dışında ticaret, göç, sağlık, çevre, para gibi konuları da dikkate alarak uluslararası işbirliğine yani uluslararası kurumlara-yapılara yönelmelerinin özellikle kendileri için uluslararası alandaki belirsizlik ve korkuları azaltacağını belirttiklerine birinci bölüm çerçevesinde ayrıntılı olarak değinilmiştir. Bu uluslararası yapıların öncülüğünde, en azından bir etkileşim/paylaşım imkânı oluşacağından yanlış algılamalardan kaynaklı düşmanlığın da en aza indirilebileceği belirtilmektedir⁸²¹. Yine daha önce belirtildiği gibi, liberal kurumsalcılar, ortak çıkar ve değerler (insan hakları, barışın korunması, uluslararası güvenlik ve dayanışma) temelindeki uluslararası kurumsal düzenlemelerin, barış ve işbirliğini artıracığını ayrıca, uluslararası kurumsal düzenlemelerin ve rejimlerin artmasıyla, ortak değer ve inançlar üzerindeki uzlaşımın da gelişeceğini, bu durumun da barışın sürekli hale getirilmesinde oldukça önemli rol oynayacağını savunmaktaydılar⁸²². Diğer yandan liberal kurumsalcılar, her ne kadar ulus-devletler uluslararası alanda en önemli aktör

⁸²⁰ Kurubaş, op. cit., s. 10-12. Azınlıkların tanınması ve azınlık hakları konularındaki uluslararası düzenlemeler hakkında daha ayrıntılı bilgi İkinci Bölüm çerçevesinde verilmektedir.

⁸²¹ Holsti, op. cit., s. 43-44.

⁸²² Arı, Uluslararası İlişkiler..., op. cit., s. 337.

olma konumlarını devam ettirseler de artık, en azından kendi kaderlerini tek başlarına belirleyememekte (uluslararası ilkeler, andlaşmalar, örgütlerle sınırlı olmak) olduklarının da bir gerçeklik olduğunu vurgulamaktaydılar⁸²³. Genel çerçevede tekrar değinilen bu düşünsel alt yapı temelinde Yunanistan'ın tutum ve politikalarına bakılacak olursa, bu politikadaki paralellik açıkça saptanabilmektedir. Çünkü bir önceki başlık kapsamında da görüldüğü gibi, barış ve güvenliğin sağlanması/devamlılığı adına uluslararası örgütler kapsamında işbirliğini seçen Yunanistan'ın, en temelde insan hakları boyutunda, hemen hemen tüm andlaşmalara taraf olduğu ve bu andlaşmaların uygulanması yönünde de çaba sarf ettiği saptanmaktadır. Ancak Yunanistan'ın, 90 sonrası süreçte gelişmeye başlayan azınlık hakları merkezli yaklaşımların öncülüğünde kabul edilen azınlıkların haklarını güvence altına almaya yönelik düzenlemelere taraf olup olmadığı, bu yapılara yönelik politikalarının nasıl şekillendiği değerlendirilecek olursa, bu noktada insan hakları boyutuna göre olumsuz bir tablo ile karşılaşıldığının belirtilmesi gerekir.

Yunanistan, Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamayan az sayıdaki devletten biridir⁸²⁴. Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni ise 22 Eylül 1997 tarihinde imzalamış olmakla birlikte, günümüz itibarıyla da henüz onaylamadığı görülmektedir⁸²⁵. Yunanistan, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni ise kabul edilişinden çok sonra ancak 1997 yılında onaylamıştır. Bu çerçevede ülkesinde yaşayan azınlıklara rağmen Yunanistan'ın Avrupa'da gelişen azınlık rejimine uymak konusunda pek de istekli olmadığı söylenebilir⁸²⁶. Bilindiği gibi Yunanistan, her ne kadar kendisi bu belgenin geçerlilik taşımadığını iddia etse de, 29 Eylül 1923 tarihinde kendisi tarafından onaylanarak yürürlüğe sokulan Sevr Andlaşması'ndan (Yunan Sevr'i) kaynaklı azınlıklara yönelik yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Oysaki bu çok taraflı andlaşma ile Yunanistan, ülkesinde yaşayan tüm azınlıkların eşitliğinin, medeni ve siyasi haklardan ayırım gözetilmeden

⁸²³ Holsti, loc. cit.

⁸²⁴ Bkz.

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=4/9/2008&CL=ENG> (e. t. 09.0.2008).

⁸²⁵ Bkz. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=8&DF=4/9/2008&CL=ENG> (e. t. 09.04.2008).

⁸²⁶ Kurubaş, op. cit., s. 287.

yararlandırılmalarının sağlanmasının yanı sıra kendi dillerinde eğitim, kendi vakıf ve derneklerine sahip olabilmek gibi haklarının da güvence altına alınacağını taahhüt etmiştir. Bir diğer çok taraflı düzenleme olan Lozan Barış Andlaşması'ndan da kaynaklı olarak Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türklere yönelik yükümlülükler üstlenmiştir. Ancak, Yunanistan'ın bu belgelere taraf olduğu tarihlerden günümüze kadar yükümlülüklerini yerine getirmeyerek birçok ihlale neden olduğu saptanmaktadır. Dolayısıyla, gerek hazırlanış gerek imza aşamalarında bulunarak iç hukukuna da uygun bir biçimde onayladığı bu çok taraflı düzenlemelere uymayan Yunanistan'ın, kendini azınlıklarla ilgili uluslararası nitelikteki düzenlemelerle taraf kılmasının da beklenmemesi gerekir. Yunanistan her ne kadar liberal akımların etkisi ile insan hakları boyutunda uluslararası işbirliği mekanizmalarına yönelmiş olsa da azınlıklar konusu Yunanistan için hassas bir konu olma özelliğini korumaktadır. Çünkü Yunanistan'ın azınlıkları ciddi bir güvenlik sorunu, ülkenin toprak bütünlüğü ve ulusal kimliği açısından bir tehdit unsuru olarak kabul etmesine yönelik düşüncelerinde günümüzde de köklü bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Bu köklü değişimin olmamasının bir nedeni de, yeni oluşan uluslararası çevrenin ve uluslararası yükümlülüklerin Yunanistan yetkili makamlarınca henüz yeterince anlaşılammış ya da sindirilmemiş olmasıdır. Ayrıca, özellikle uluslararası hukuku bir formaliteden ibaret gören bakış açısının Yunanistan'da çoğunlukta olması da azınlıklar konusundaki sürecin olumlu gelişimini etkilemektedir.

Yunanistan'ın güvenlik algılamalarının başrol oynadığı azınlıklara ilişkin politikalarının olumsuz ya da henüz istenilen düzeyde olmamasına rağmen, özellikle 2000 sonrası süreçte nispeten olumlu ancak sınırlı adımların atıldığı da görülmektedir. Bu olumlu gelişmelerin arkasında da yine uluslararası örgütlerin olduğu söylenebilir. Bu örgütlerin çabalarına ilişkin değerlendirilmelere daha alt satırlarda yer verilecek olmakla birlikte, bu noktada 2007 yılında Yunanistan'a ilişkin yayınlanan bir insan hakları raporu çerçevesinde, günümüzde de azınlıklara yönelik ne gibi sorunlar yaşandığı ve ne yönde olumlu adımlar atıldığı incelenmeye çalışılacaktır⁸²⁷. 2008 yılının ilk aylarında yayınlanan Yunanistan'ın 2007 yılına ilişkin yıllık insan hakları raporunda, ilk olarak bir azınlık grubu olan Çingenelerin (Romen) Yunanistan'da içinde buldukları zor

⁸²⁷ <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2007> (e. t. 01.04.2008).

şartlar ifade edilmektedir. Diğer Yunan vatandaşları ile eşit muamelede bulunulmaması, ayrımcılık yasağı ile ters bir takım uygulamalara gidilmesi, eğitim olanaklarından da yeterince yararlandırılmamaları, kamp alanlarının (göçebe yaşadıkları için zaman zaman yaşadıkları alanlar) sınırlandırılması, kimlik kartlarının verilmesinde zorluk çıkartılması, sağlık imkânlarından yararlanmalarının önlenmesi Çingenelele ilişkin tespit edilen sorun alanlarıdır. Raporda ele alınan bir diğer konu ise, Arnavut göçmenlerin Yunanistan'da yaşadıkları sorunlardır. Yunanistan, Arnavut göçmenlerin (diğer yıllara göre biraz azalmış olmakla birlikte) özellikle polisin sözlü ve fiziksel tacizine maruz kalmaları, kişisel evraklarına, eşyalarına el konulması gibi temel hak ve özgürlüklere ters düşen uygulamalarla karşılaşmaları, özellikle vatandaşlığa kabul ile ilgili olarak tüm şartlara sahip oldukları durumlarda dahi zorluk çıkartılması gibi hususlarda eleştirilmektedir. Yine aynı raporda, Türk, Pomak, Ulah, Arnavut, Çingene ve Makedon toplulukların etnik kimliklerinin tanınmasına ilişkin taleplerinin olduğunu ancak, Yunan Devleti'nin bunu dikkate almadığını ve etnik ya da dilsel azınlıkların ülkesinde yaşamadığını ifade ettiğinin de altı çizilmektedir. Yine özellikle Türkçe isimlerin örgüt/dernek ismi olarak kullanılmasının Yunan Devletince yasaklanması hususuna da yer verildiği görülmektedir⁸²⁸.

AB'nin Yunanistan üzerindeki sürekli ikazları, AIHM'nin ve AK'nin tespit ettiği ihlaller ve düzeltmesi yönündeki baskıları ve nihayetinde gerek Yunan kamuoyunun gerekse de uluslararası toplumdan (özellikle Avrupa'dan) gelen azınlıklar konusunda gelişen küresel/Avrupalı standartlara uyulması yönündeki istekler sayesinde, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bir takım adımlar atılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle AB'nin bu süreçte bir kilit faktör olarak devreye girdiği söylenebilir. AB, hem somut ve güçlü bir kurum olarak varlığı, hem de medenileşme projesini tamamlayan soyut bir proje olarak etkisi ile Yunanistan'ın da (tıpkı Türkiye örneğinde yaşandığı gibi) iç siyasal süreçlerinde önemini hissettirdiği söylenebilir⁸²⁹.

⁸²⁸ Ancak aynı raporda Pomakların Türklere içinde Türk kimliğinin kabulü için baskıyla karşılaştıklarını ifade ettikleri ve Makedon azınlığın içinde sadece sayıları çok az olan bir grubun "Makedon" teriminin kullanılması konusunda ısrar ettikleri yönünde tartışılabilir bilgilere de yer verildiği görülmektedir.

⁸²⁹ Haldun Güralp, "Giriş: Milliyete Karşı Vatandaşlık", Hazırlayan: Haldun Güralp, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma-Ulus-devletin Sorgulanması**, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 30.

AB gibi örgütlerin çabaları Yunanistan'ın azınlık sorunlarında olumlu adımlar atmasında belirleyici olmaktadır. Ancak, bu örgütlerin çabalarının dışında, Yunan diasporasının, Yunan toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların sorunlarının çözülmesinde de önemli katkılarının olabileceği ifade edilmektedir. Kendileri de yaşadıkları ülkelerde azınlık durumunda olan bu diaspora üyelerinin, Yunanistan'da en büyük tabu konusu olarak görülen şeyi, yani azınlıklar konusunu gündeme getirerek katkı sağlayabilecekleri ifade edilmektedir⁸³⁰. Ancak günümüz itibarıyla bu yöndeki katkıların ya da görüşlerinin sınırlı düzeyde oluşunun da ifade edilmesi gerekir.

Yunanistan'ın azınlıklara yönelik politikalarında yaşanacak dönüşümün kendisine yönelik de olumlu etkilerinin olacağı ifade edilmektedir. Şöyle ki, Yunanistan Hükümetinin demokrasiye geçiş ve demokrasinin pekiştirilmesi sürecinde anayasal çerçeveyi iyileştirerek ve çoğulcu bir demokrasinin kurumsal temellerini atmak için gerekli olan yargı bağımsızlığını kalıcılaştırarak hem kendi içerisindeki istikrarı pekiştirmesi hem de komşu ülkelere bu konuda öncülük ederek/yardım sunarak önemli bir devlet konumuna gelmesinin muhtemel olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, yine Yunanlı yazarlar arasında, Yunanistan'ın, etnik ve dinsel azınlıkların hakları gibi hassas bir konuda sorun yaşadığı Türkiye ve Makedonya ile azınlıkların korunmasına ilişkin işbirliği yaparak zor yolu seçmesi durumunda, Güney Balkanlarda devletlerarasında önemli bir çatışma alanı olma potansiyeli taşıyan bir konunun ortadan kaldırılmasını da sağlayarak AB ve ABD gözünde de inandırıcılık kazanıp, yerini pekiştirebileceği görüşü dile getirilmektedir⁸³¹.

Siyasal sistemin istikrarının korunması bakımından en önemli nokta, devletin toplumsal isteklere çözüm bulacak kurumsal yapılanmayı başarabilmesidir. Özellikle toplumsal süreçte yıpranan değerlerin onarılması, yeni değerlerin benimsenmesi konusunda devletin üzerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Devletler etnik unsurları dikkate alarak, aralarında herhangi bir gerilime imkân vermeden onlardan gelen talepleri siyasi kurumlar aracılığıyla karşılamak durumundadır. Böylelikle farklı etnik unsurlar sisteme entegre olabilmekte ve etnik düşmanlık gibi sorunlar da giderilebilmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de ulusun, çeşitli çıkar ve düşünce

⁸³⁰ Graham T. Allison, Kalipso Nikolaydis (edits.), **Yunan Paradoksu**, Çeviren: Bülent Tanatar, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 32.

⁸³¹ Allison, op. cit., s. 162.

gruplarını içerisinde barındıran, değişik sosyal tabakalardan oluşan bir yapı olduğunun kabul edilmesi gerekir. Sistemi demokratik yapan unsur da, sivil toplumun özerkliğinin ve çoğulculuğunun kabul edilmesidir. Demokratik rejimlerin her zaman homojen toplumlarda işlerlik kazanacaklarına dair bir kural bulunmamaktadır. Ancak etnik farklılıklar olsa dâhi ekonomik ve siyasal alanda herkesin eşit hukuksal konuma sahip olması gerekir. Ancak bu durum da bir ülkedeki bütün azınlıklara bağımsızlık verilmesi şeklinde de anlaşılmalıdır. Zira dünyadaki bütün etnik unsurların ayrı bir devlet kurduğu düşünülecek olursa, devlet kavramının da anlamını yitireceği ve yine kargaşanın/güvenlik sorunlarının çıkacağı ifade edilmektedir⁸³². Bu çerçevede Yunan devletinin de ülkesinde homojen bir yapının (Yunan ulus-devletinin üzerine kurulu olduğu tüm değerlere-Yunan etnik kökeninde gelmek, Yunan Ortodoks Kilisesi'ne tâbi olmak gibi- herkesin aynı ölçüde tâbi olduğu bir yapının) olmadığını kabul ederek azınlıkların kimliklerinin tanınması şeklinde mevcut politikalarında köklü değişiklikler yapması gerekmektedir. Bu değişim sadece azınlıkların ya da azınlıkların akraba devletlerinin bir talebi de değildir. Günümüzde AB başta olmak üzere AK, AGİT gibi örgütler bünyesinde de çeşitli konferans, belge ve raporlarda bu görüşler ifade edilmekte, hatta Yunan toplumu içerisinde de bu sorunlara bir şekilde çözüm getirilerek mevcut erginliklerin giderilmesi yönündeki istekler dile getirilmektedir.

⁸³² Öztürk, op. cit. s. 14-15.

SONUÇ

Azınlıklar, en basit şekilde “çoğunluktan farklı özelliklere sahip ve sayıca az olan topluluk” olarak tanımlandığında, antik çağlardan günümüze kadarki süreçte her zaman varlığını koruyan bir yapı niteliği göstermektedir. Ancak bu tarihsel sürecin uzunca bir bölümünde, gerek hukuken tanınmama gerek kendilerinde azınlık olduklarına dair bir özbilinç bulunmama gerekse azınlıkları koruma şeklinde bir olgunun henüz gelişmemiş olması gibi nedenlerle azınlık olarak da ifade edilmedikleri görülmektedir. Oysaki genel çerçevede, büyük nüfus hareketlerinin veya siyasal otoritelerdeki yapı ve sınır değişikliklerinin yaşandığı her dönemde azınlıkların ortaya çıktığı saptanmaktadır. Ancak günümüzde anlaşıldığı biçimiyle azınlık, esasen modern ulus-devletle birlikte doğan ve gelişen bir olgudur. Ulus-devletin oluşumu ile azınlıkların ortaya çıkışı arasında bir paralellik vardır. Bunun nedeni ise, genel olarak, ulus-devletlerin ülke sınırlarının oluşması sırasında güç mücadelesinin de bir sonucu olarak “ulusun sınırlarının” göz önüne alınmaması ve yeni oluşan bu siyasal birimlerin toplumsal farklılıkları ortadan kaldırarak türdeş bir yapı kurmaya yönelik çaba içerisine girmeleri şeklinde belirtilebilir. Ulus-devletlerin, ‘sınırlar içerisinde herkesin aynı özelliklere sahip türdeş bir topluma dönüştürülmesi halinde güçlü bir yapı özelliği kazanılacağı’ şeklindeki bir varsayımı gerçekleştirmek için bir takım uluslaştırma araçlarından (eğitim, askerlik, hukuk, dil birliği gibi) yararlandıkları görülmektedir. Ulus-devletin, ulus ile devlet sınırlarının çakıştığını kabul eden temel mantığı çerçevesinde, ancak böyle bir şeyin gerçek dünyada çok da fazla karşılığını bulamaması bağlamında, alt kimliklerin (azınlık kimliklerinin) üst kimliğe (çoğunluğa) katılımlarının sağlanmasına çalışıldığı ve böylelikle günümüzde de henüz çözüm bulunmayan azınlık sorunlarının doğduğu söylenebilir. Farklı unsurları temel değerlerine ve ilkelerine yönelik (ülkenin, egemenliğin ve ulusun tekliği ve bölünmezliği) tehdit olarak algılayan ulus-devletin, bu farklılıkları ortadan kaldırma amacı çerçevesinde, tarihsel süreçte dikkate alındığında görüleceği üzere, sert önlemlere, asimilasyonist politikalara, hatta soykırım gibi en uç yöntemlere başvurduğu saptanmaktadır. Ancak yaşanan deneyimlerden de görüleceği üzere, azınlıklara yönelik uygulanan bu baskıcı tutumlar sorunları çözmediği gibi giderek tırmandırılmış ve hatta uluslararası alana yayılmasına neden olmuştur.

Ulus-devletlerin temel gayesinin, varlıklarını korumak ve sürdürmek olduğu belirtilmektedir. Bunun için de öncelikle varlıklarına yönelik tehdit unsurlarını ve sahip oldukları güvenlik donanımlarını belirlemeleri gerektiği ifade edilmektedir. Ulus-devletlerin güvenlik donanımlarını oluşturan öğeler, coğrafi konumları, demografik özellikleri, komşuları ile ilişkileri, ordusunun gücü, teknolojik ve ekonomik kaynaklarının kapsamı, doğal kaynaklara sahip olup olmaması, istikrarsız bölgelere yakınlığı gibi unsurlardır. Ulus-devletler bu donanımları çerçevesinde de varlıklarına yönelik tehdit oluşturabilecek faktörleri belirlemektedirler. Bunlar da, devletin güçlü olup olmaması, tarihsel süreçte yaşadığı ve devam eden kimi sorunlarının bulunup bulunmaması, toprak problemlerine sahip olup olmaması gibi çok geniş bir yelpazede ele alınabilecek faktörlerdir. Bu geniş yelpaze içerisinde özellikle ulus-devletin ortaya çıkmasına paralel bir biçimde oluşan “devlet içinde bulunan vatandaşların bir kısmının etnik, dinsel ve dilsel olarak farklılık oluşturması ve bunların başka devletlerle (komşu devletlerle) aynı etnik, dini, dil birliği içinde olmaları ve diğerleri ile birleşme ya da

bağımsızlık istekleri taşımaları” şeklinde ifade edilen azınlık sorunları, temel bir tehdit unsuru olarak dikkate alınmaktadır. Ayrıca bu tehdit unsurunun ulus-devletlerden müteşekkil uluslararası sistemin tamamında da aynı şekilde algılandığının altının çizilmesi gerekir. Bu anlamda, uluslararası sisteme “*azınlıkların varlıklarının tanınması ve talep ettikleri bir takım haklarının güvence altına alınması çerçevesinde ulus-devletlerin temel niteliklerinin zedeleneceği/ulus-devletlerin zayıflayacağı*” görüşü hâkim olmuştur. Bu görüş çerçevesinde de azınlık sorunlarının çözümüne yönelik olumlu adımlar atılmaktan kaçınıldığı saptanmaktadır. Oysaki değişen güvenlik algılamaları çerçevesinde (yani çevre sorunları, uyuşturucu, insan ve silah kaçakçılığı, azınlık sorunları gibi yeni unsurlarında dikkate alınması gerektiği bağlamında) azınlık sorunlarının ulusal, bölgesel ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici boyutu daha da ön plana çıkmıştır. Özellikle 1990 sonrası süreçte yaşanan bu değişimlerle birlikte azınlık sorunlarının çözümüne yönelik daha somut adımlar atılmasına ilişkin görüşler sisteme hâkim olmaya başlamıştır. Ancak tüm bunlara rağmen, azınlıklara yönelik realist düşüncenin de etkisi ile şekillenen olumsuz algılamaların günümüzde tamamen ortadan kalktığı söylenmesi mümkün değildir. Oysaki sadece değişen güvenlik algılamaları çerçevesinde değil, 1940’ların ortalarından itibaren gelişmeye başlayan evrensel insan hakları içerisinde de değerlendirilmeye başlayan azınlık sorunlarına ilişkin, günümüzde çok büyük/önemli ilerlemeler kaydedilmiş olması gerekmektedir. Ancak ulus-devletlerin sürece yansıyan olumsuz kaygıları ve bununla birlikte sistemde sahip oldukları merkezi konumlarının, bu yönde olumlu gelişmeler yaşanmasını engellediği söylenebilir.

1945 sonrası süreçte, liberal düşüncelerin de etkisi ile uluslararası alanda gelişmeye başlayan evrensel insan haklarına ilişkin normatif düzenlemelerle azınlık sorunları da yeniden gündeme gelmiştir. Bu tarihten itibaren, yaşanan deneyimlerle birlikte, takip edilen baskıcı ve olumsuz politikaların yarattığı sonuçlar dikkate alınarak, azınlık sorunlarının insan hakları merkezli yaklaşımlarla ele alınması gerektiği ifade edilmeye başlanmıştır. Yani ulus-devletlerin vatandaşlarının (azınlık ve çoğunluğun tamamının) insan haklarından eşit ve etkin bir biçimde yararlanmalarının sağlanması ile azınlık sorunlarının da çözümlenebileceği belirtilmiştir. Ancak bu söylemlerde de temel gaye azınlıkların tanınması ve azınlık haklarının güvence altına alınması olmadığı için sorunlar çözümlenemediği gibi artarak da devam etmiştir. Tüm bu süreçte de yine ulus-devletlerin realist kaygılarının ön planda tutulması etkili olmuştur.

Ancak, 1990’lardan itibaren insan hakları-azınlık hakları (bireysel haklar-kolektif haklar) merkezinde yaşanan tartışmalar, uluslararası sistemde gözlenen gelişmeler, küreselleşmenin etkisi, yeni azınlık sorunlarının doğması (Orta ve Doğu Avrupa’da) ve bunların çatışma doğurma potansiyellerinin yüksek olması gibi nedenlerle azınlık sorunlarının çözümüne yönelik yeni bir yaklaşım gelişmeye başlamıştır. Bu da insan haklarının temel çerçevesinden bağımsız olmayan ancak, azınlıkların taleplerini doğrudan muhatap alan bir düzenin oluşturulmasıdır. Bu gelişmenin yaşanmasında, insan hakları ile azınlık haklarının birbirleri ile iç içe geçmiş özelliklerine rağmen bir takım farklılıkları da içermesinin kabul edilmesi ve ulus-devletlerin olumsuz yaklaşımı ile zaten çözülemeyen azınlık sorunlarının bir de talep edilen hakların kapsamının net olarak oraya konulamamasından kaynaklı olarak iyice çözümsüzlüğe gitmesinin engellenmesi gibi faktörler etkili olmuştur.

1945'lerden itibaren azınlık sorunlarına ilişkin takip edilen insan hakları merkezli yaklaşımın temel eksikliği, azınlıkların taleplerini tam olarak karşılayacak bir niteliğe sahip olmamasıdır. Çünkü azınlıkların talep ettikleri haklar, insan hakları gibi bireysel değil kolektif niteliğe sahiptir. Şöyle ki, insan hakları, azınlıkların eşitlik ve temel özgürlüklerini güvence altına almaktadır. Ancak, örneğin azınlıkların anadillerinde eğitim alıp almayacakları, kendi kültürlerini/kimliklerini yaşatmak için bir takım örgütlenmelere gidip gidemeyecekleri gibi taleplere/sorulara yeterince yanıt verememektedir. İnsan hakları merkezli yaklaşımlar temelinde son dönemlerde bu konuda bir takım görüşler ifade edilmeye/politikalar ortaya konulmaya başlanmıştır. Ancak bunlarda genel çerçevede sorunun bireysel boyutuna vurgu yapmaktadır, o yüzden de sınırlı bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla 1990 sonrası süreçte azınlık sorunlarına yanıt verecek nitelikte bir azınlık hakları merkezli yaklaşım gelişmeye ve bu çerçevede BM, AK, AGİT ve AB gibi örgütler nezdinde azınlık haklarına ilişkin bir takım somut düzenlemeler oluşturulmaya başlanmıştır.

Azınlık hakları, insan hakları içerisinde özel bir bölümdür, dolayısıyla insan haklarından bağımsız değildir. 1990'lardan itibaren uluslararası alanda oluşturulmaya çalışılan azınlık rejimi, teorik çerçevede, azınlıkların sistemle sosyal, siyasal ve ekonomik entegrasyonunu hedeflemektedir. Ayrıca azınlıkların, tanınmaları ve bir takım haklarının güvence altına alınmasıyla da ayrılıkçı hareketlerden uzaklaştırılmaları ve ulus-devletlerin birlik ve bütünlüklerinin korunması amaçlanmaktadır. Bura temel kaygı ulus-devletlerin varlıklarının korunması olmaktadır.

Azınlık sorunlarına ilişkin çalışmanın birinci bölümünde sunulan bilgiler çerçevesinde verilen bu özette de görüleceği üzere, güvenlik ve insan hakları temel iki boyut olarak süreci şekillendirmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü ise, azınlık haklarının kapsamına, niteliğine ve uluslararası alanda bu konuda yapılan düzenlemelere ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına ayrılmıştır. Belki azınlık haklarına ilişkin bir bölüm kapsamında bu kadar ayrıntılı bir incelemeye yer verilmesi veya bu bölümde yoğun bir biçimde hukuki bilgilerden yararlanılması (bir uluslararası ilişkiler çalışması adına) eleştiri konusu yapılabilir. Ancak, bu noktada konunun içeriği itibarıyla gerçekten bu bilgilerin gerekliliği dikkate alınarak ve hukuki yorumlamalardan kaçınılarak bu değerlendirilmelere yer verildiğinin vurgulanması yerinde olacaktır. Çünkü konunun insan hakları boyutu ister istemez hukuki yaklaşımları, hukuksal düzenlemeleri dikkate almayı gerektirmektedir. Ayrıca azınlık sorunları olarak ifade edilenlerin de, azınlıkların talep ettikleri hakların ulus-devletler tarafından kabul edilmemesi, ihlal edilmesi çerçevesinde yaşanan gelişmeler olduğu açıktır. Bu nedenle de azınlık hakları ayrıntılı bir şekilde ele alınarak şu temel sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır: Ulus-devletlerin temel değerlerinin güvenliğine yönelik algıladıkları tehditler nedeniyle olumsuz yaklaştıkları, ancak azınlıkların da insan hakları temelinde tanınmasını ve güvence altına alınmasını talep ettikleri bu azınlık hakları neleri içermektedir, nitelikleri nedir, sınırlanması mümkün müdür, bu hakların oluşumunda/içeriğinin saptanmasında uluslararası yapıların rolü nedir ve ayrıca hakların ihlali durumunda bir denetim mekanizması öngörülmüş müdür?

Günümüzde her ne kadar herkesin üzerinde anlaştığı bir azınlık tanımının kabul edilmesi, içeriğinin belirlenmesi ve azınlık haklarının ihlali durumunda devreye girecek bir denetim mekanizmasının oluşturulması gibi konularda istenilen aşamaya

ulaşılamamış olsa da, en azından azınlıkların tanınması ve azınlık haklarının güvence altına alınması konusunda bir uzlaşının olduğu söylenebilir. Ancak, yukarıda belirtilen noktalarda yaşanan eksikliklerin ulus-devletleri de etkilediğinin, her yönüyle güçlü bir rejim oluşturulmadığı için ulus-devletlerin de sisteme çekince ile yaklaştıklarının belirtilmesi gerekir. Bu çekince doğuran eksiklikler, yarattığı sonuçlar bakımından da şu şekilde değerlendirilebilir: İlk olarak, üzerinde anlaşılmış, bağlayıcı bir azınlık tanımı oluşturulamamıştır. Bu eksiklik beraberinde kimlerin azınlık olarak değerlendirileceği ve tanınacak haklardan kimlerin yararlanacağı konularında sorunların doğmasına neden olmaktadır. İkincisi, azınlık haklarının niteliğine ilişkin tartışmalar da devam etmektedir. Azınlıkların talep ettikleri hakların kolektif niteliğine rağmen, ulusal veya uluslararası düzenlemelerde “azınlıklara mensup kişiler” ifadesine yer verilerek hakların bireyselliğinin vurgulanması dikkat çekicidir. Yine bununla bağlantılı olarak azınlık haklarının kapsamı da belirlenememiştir. Bu nedenle azınlıkların kendi farklılıkları ve bu farklılıkların korunması bağlamında yararlanabilecekleri hakların gelişimi de sınırlıdır. En temel eksiklik ise, insan hakları alanında nispeten oluşturulmuş bir denetim mekanizmasının azınlık haklarının ihlali durumunda devreye girmemesi ya da azınlık hakları ihlallerini denetleyecek bağımsız bir denetim mekanizmasının oluşturulamamış olmasıdır. Dolayısıyla azınlık sorunlarının çözümüne yönelik her ne kadar olumlu bir takım gelişmeler yaşandığı tespit edilse de, bu konuda atılması gereken daha çok adım olduğu da bir gerçektir.

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde tarihsel, kavramsal, teorik ve hukuksal çerçevede yer verilen ve yukarıda özetlenen değerlendirmeler temelinde şu temel sonuçlara ulaşıldığı söylenebilir:

- İlk olarak 1990 sonrası dönemde, azınlık sorunlarına ilişkin olarak, azınlık hakları merkezli yaklaşımların gelişmeye başlamasına rağmen, ulus-devletlerin realist çerçevede açıklanabilen/karşılığını bulan kaygılarının da tamamen ortadan kalkmadığının, kalkmasının da zor olduğunun belirtilmesi gerekir. Bu değerlendirme oluşturulmaya çalışılan azınlık rejimi kapsamında kabul edilen belgelerde yer alan ifadelerle de somutlaşmaktadır. Bu belgelerde, kurulmak istenen azınlık rejimi ile tanınan hakların kullanımının “*devletin ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına aykırı olamayacağı*” açıkça belirtilmekte ve güvence altına alınmaktadır. Ayrıca azınlık haklarının kolektif özelliğine rağmen ilgili uluslararası düzenlemelerde doğrudan “*azınlık grubunun hakları*” ibaresine yer verilmek yerine “*azınlık grubuna dâhil bireyin hakları*” ifadesinin kullanılmasının da yine ulus-devletlerin kaygılarını giderme amaçlı olduğu söylenebilir.
- 1990 sonrası dönemde, azınlıkların tanınması ve azınlık haklarının güvence altına alınmasına yönelik yaşanan gelişmelerle birlikte bir biçimde ulus-devletlerin de zayıfladığı/ zayıflatılmaya çalışıldığı (ulus-devletlerin temel değerlerinin/niteliklerinin zedelenecek birlik ve bütünleşmelerinin ortadan kaldırıldığı) söylenebilir. Şu bir gerçektir ki, azınlık rejimi niteliği gereği ulus-devlet ile çelişen bir yapı arz etmektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, ulus-devlet homojen bir yapı üzerine kurgulanmaktadır ve azınlıklar bu yapıyı bozucu/tehdit edici bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Azınlık rejimi ise, ulus-devletlerin kurmaya/devam ettirmeye çalıştığı bu homojen yapının aksine

ulus-devlet içerisindeki farklılıkların tanınmasını (yani heterojen bir yapıyı) öngörmektedir. Ayrıca azınlık rejiminin, yaşanan kötü deneyimlerle veya dıştan gelen etkenlerle ayrılıkçılığın güçlü olduğu azınlık grupları içerisinde, ulus-devletlerden kopma yönünde etkide bulunacağına ilişkin olumsuz bir görüş de bulunmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde her ne kadar azınlık rejiminin ulus-devletlerin temel niteliklerine yönelik olumsuz bir takım etkilerinin olacağı kabul edilse de, aynı zamanda azınlıklardan kaynaklı güvenlik sorunlarını da ortadan kaldıracığı ifade edilmektedir. Çünkü azınlık rejiminin hiç benimsenmemesi durumunda ilgili ulus-devletin temel değerleri belki sorgulanmayacak, ama bu durumda da gerek çatışma potansiyeli gösteren güvenlik sorunları gerek ülke kaynaklarının sürekli olarak bu sorunlara aktarılması gerekse ulus-devletin uluslararası alanda ihlaller nedeniyle sürekli olarak bir baskıyla karşılaşması gibi problemler de devam edecektir.

- Ulus-devletler ve olumsuz tutumları çerçevesinde varılan bir diğer sonuçta, ulus-devletin güvenlik kaygıları ile azınlıklara yönelik baskıcı ve asimilasyonist politikalar içerisinde girmeleri o azınlık gruplarının sadakatsizliğinin artmasına ve ayrılıkçı tehditlerin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Çünkü yaşanan deneyimlerde göstermiştir ki, bir farklı yapının ulusal kimliği (dilleri, dinleri, adetleri vb.) ne kadar değiştirilmeye çalışılsa da eğer ayrı bir ulus olduklarına dair öz bilinçleri varsa, bu bilinç varlığını korumaktadır. Üstelik bu baskıcı tutumlar bu kimliği pekiştirici bir etkide de bulunabilmektedir. Ancak, bu tutumlar yerine ulus-devlet, azınlık hakları merkezli yaklaşımları benimseyerek insan hakları temelinde üzerine düşeni yerine getirdiği takdirde güvenlik sorunları çözüldüğü gibi, uluslararası alandan gelebilecek baskılardan da kurtulmuş olacaktır. Ancak bu durumda da oklar azınlık grupları üzerine dönecek, tanınmalarına ve haklarını kazanmalarına rağmen ayrılıkçı hareketler içerisinde giren/girmeye kalkışan azınlıklar, uluslararası alanda tepki ile karşılaşmaya başlayacaklar ve ulus-devletin toprak bütünlüğüne saygı gösterme yükümlülüklerini yerine getirmediği için meşruluklarını yitirerek, uluslararası desteklerini kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalacaklardır.
- Günümüzde ulus-devletlerin uluslararası alanda tek aktör olduğu anlayışı terk edilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede ulus-devletlerin işbirliği ve barış ilkeleri çerçevesinde egemenliklerinden feragatte bulunarak uluslararası yapılara yöneldikleri tespit edilmektedir. Bu anlamda uluslararası yapıların sistem içerisinde önemli roller üstlendikleri gözlenmektedir. Azınlık sorunlarının çözümüne ilişkin olarak da uluslararası örgütlerin etkili olacağı ifade edilmektedir. En temelde uluslararası yapıların, sorunların tartışılması, karşılıklı taleplerin ifade edilmesi açısından merkezi bir öneme sahip oldukları belirtilmelidir. Bu nedenle azınlık rejiminin oluşturulmasına yönelik somut adımların uluslararası örgütler nezdinde atıldığını tespit etmek mümkündür. Zaten uluslararası örgütler nezdinde oluşturulacak azınlık rejimi devletlerin ortak değerler ve inançlar temelinde uzlaşısına dayanacağı için de geçerliliğini koruyacak ve böylelikle barış ve istikrarın da sürekliliği sağlanacaktır. Ancak, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda azınlık sorunlarına ilişkin çözümler aranırken, ulus-devletlerin tarihsel, ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal

yapılarının kendilerine özgü nitelikler göstermesi ve azınlık yapılarının da çok çeşitlilik içermesi nedeniyle, dünya üzerinde azınlık sorunlarının farklılıklar gösterdiği dikkate alınmalıdır. Bu anlamda da her ne kadar bir takım faktörler dikkate alındığında azınlıkların, örneğin ulus-devlet ile bağları, güvenlik algılamalarındaki yerleri gibi, benzerlikler gösterebilir de sahip oldukları özellikler (etnik, dilsel, dinsel, kültürel farklılık unsurları), talep ettikleri hakların farklılığı temelinde de birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu nedenle de azınlık sorunlarının çözümünde her ulus-devletin ve sahip olduğu azınlıkların kentine özgü nitelikleri dikkate alınarak, bir çözüm üzerinde durulması sorunların gerçekten çözülebilmesi adına önemlidir. Uluslararası alanda her ne kadar bir takım düzenlemelerle azınlık sorunlarının çözümüne yönelik adımlar atılsa da, bu sorunların çözümünde elbette ki en temel rol devlete düşmektedir. Ancak, bu noktada da ulus-devletin sahip olduğu/olabileceği bir takım dezavantajlarının da göz önünde tutulması gerekir. Şöyle ki, bir devlet ne kadar iyi niyetli bir biçimde hareket ederek azınlıkları korumak konusunda yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışsa da, eğer ekonomik ve siyasi olarak güçlü bir yapısı yoksa ve azınlık sorunlarını tetikleyen faktörler özellikle kendi sınırları dışındaki etkenlerle şekilleniyorsa, bir noktaya kadar sorunları çözebileceği, bir aşamadan sonra uluslararası yardıma ihtiyaç duyacağı da bir gerçektir. Yukarıda belirtildiği gibi, devletler farklı siyasi, kültürel, dinsel, dilsel yapılara ve farklı demokratikleşme düzeylerine sahiptirler. Aynı biçimde her devletin sahip olduğu azınlıkların yapıları, istekleri de farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle sorunları çözmeye yönelik bir öneri de bulunulacaksa o devletin koşullarının ve azınlıkların genel taleplerinin de dikkate alınması gerekir. Çünkü bir azınlık grubu için sadece varlıklarının tanınması ve dil haklarının verilmesi yeterli olabileceken bir diğer azınlık grubu için ise siyasi özerklik talepleri ön plana çıkabilmektedir.

Çalışmada temel tez olarak, ulus-devlet ekseninde doğan ve gelişen azınlık sorunlarının, ortaya çıktığı 17. yüzyılın ortalarından günümüze kadar ki süreçte güvenlik ve insan hakları boyutları etrafında şekillenen bir gelişim çizgisinin olduğu savunulmaya çalışılmıştır. Yukarıda bu tez paralelinde ulaşılan sonuçlar değerlendirilmeye alınmıştır. Son olarak da savunulan tezin ve buna paralel olarak edinilen sonuçların, örnek olarak seçilen Yunan ulus-devletine ilişkin olarak da değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Yunanistan, tarihsel ve teorik çerçevede incelendiğinde bir ulus-devletin tüm özelliklerine/kurgusuna sahip bir nitelik sergilemektedir. Bu anlamda da ülkesinde bir takım azınlıkların bulunması ve bunlarla da sorunlar yaşaması kaçınılmaz bir durumdur. Yunanistan'da diğer ulus-devletlere benzer bir biçimde azınlıkları temel değerlerine bir tehdit olarak değerlendirerek varlıklarını (azınlık kimliklerini) tanımama, onlara yönelik baskıcı politikalar takip etme ve asimilasyonist tutumlara girme yönünde bir tavır sergilemiştir. Yunanistan'ın bu tutum ve politikalarının günümüzde de tam olarak ortadan kalktığı söylenmesi zordur. Ama tarihsel süreç incelendiğinde 1945 sonrası dönemde insan hakları merkezli yaklaşımlar temelinde bir takım olumlu adımlar atılmaya başlandığı veya atılmak zorunda kalındığı söylenebilir. Bu tutum değişikliğinin temelinde, uygulanan olumsuz/baskıcı politikaların sorunu gidermediğinin, aksine tırmandırıp, azınlık

kimliklerinin daha da güçlenmesine ve sonuç olarak yine güvenliklerine yönelik tehdidin devam etmesine neden olduğunun anlaşılmasının da önemi büyüktür.

Yunanistan'ın da diğer ulus-devletler gibi bir yol ayrımında bulunduğu söylenebilir. Bu konuda Yunanistan iki seçenek ile karşı karşıyadır. Birinci seçenek şudur: Azınlıklara yönelik baskıcı uygulamalara devam ederek ülkesindeki güvenlik problemlerinin, demokrasi ve insan hakları alanındaki sorunların ve uluslararası alandan gelen eleştirilerin sürmesine neden olmaktır. İkinci seçenek ise şudur: Azınlıkları tanıyan ve azınlık haklarını güvence altına alan bir azınlık rejimine geçilerek, çoğulcu bir yaklaşımla bir yandan ulus-devletin güvenlik sorunlarının/kaygılarının giderilmesi diğer yandan da çağdaş dünyaya ve değerlere sahip bir devlet olarak uluslararası alandaki yerinin güçlendirilmesidir.

Yunanistan'ın özellikle 1945'lerden itibaren insan hakları merkezinde 1990 sonrası süreçte de azınlık hakları merkezinde gelişen yaklaşımlardan kendini soyutlayamadığı bir gerçektir. Zaten bu süreç AGİT, BM, AK ve AB gibi örgütler nezdinde gelişmekte ve Yunanistan'ında bunlara tam üye olması bu doğal sonucu doğurmaktadır. Ancak bunlara ve son dönemde gözlenen olumlu gelişmelere dayanarak Yunanistan'ın, azınlık hakları merkezli yaklaşımları kabul ettiği yönünde bir tespit yapılması için de henüz çok erkendir. Bu tespit yapılabilmesi için Yunanistan'ın öncelikle, ülke toprakları üzerinde yaşayan etnik, dilsel, dinsel ve kültürel azınlık gruplarının varlıklarını tanıması gerekir ki bu konuda şimdiye kadar yeterince olumlu bir adım attığı söylenemez. Bu noktada ilgili uluslararası yapıların Yunanistan'ı çeşitli vesilelerle eleştirdikleri ve uyardıkları saptansa da çözüme yönelik yeterince baskıcı davranmadıkları görülmektedir. Bunun temelinde Batı ile Yunanistan arasında kurulmuş ilişkiler önemli bir rol oynasa da günümüzde azınlık rejimine ilişkin uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin de henüz çok alt seviyede olmasının da önemi büyüktür. Bu nedenle de Yunanistan'a yönelik uluslararası alandan gelen eleştirilerin de zayıf kaldığı söylenebilir. Ancak özellikle ileriki yıllarda AB nezdinde yaşanacak daha somut gelişmeler/adımların Yunanistan'ı da ister istemez sürece çekeceği ve günümüzde takip ettiği politikalarında ısrarcı olduğu takdirde sürekli olarak eleştirilere tâbi tutulacağı da söylenebilir.

Günümüzde diğer batılı devletler içinde dahi azınlık rejiminin tam olarak tanınması ve uygulanması konusunda çekingen davranıldığı, ulus-devletlerin bu rejim ile zayıflayacağından korku duyulduğu görülmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen azınlık hakları merkezli yaklaşımların her geçen dönem biraz daha geliştiği de tespit edilmektedir. Bu çerçevede en azından AB örneğinde, istisnalar olmakla birlikte genel eğilimin, daha liberal bir bakış açısı ile azınlıklar konusunun ele alınması yönünde olduğu gözlenmektedir. Tüm bu gelişmeler de Avrupa'da azınlıklar konusunda yaşanmışlıkların ve bu olumsuz tecrübelerin etkilerinin rolü büyüktür.

Sonuç olarak güvenlik ve insan hakları olarak iki temel boyuta sahip olan azınlıklar konusunun taraflarından, hem devletlere hem de azınlıklara (uluslararası örgütlerin bu konudaki işlevi dikkate alınmakla birlikte) bu sorunların çözümünde büyük roller düşmektedir. Bu çerçevede devlet, temelde güvenlik kaygılarını gidermek ve insan haklarını benimsemiş demokratik, saygın bir devlet olmak amacı çerçevesinde azınlık sorunlarını ele almak durumundadır. Azınlıklar ise, kendi güvenlik sorunlarını

özmeğ ve talep ettikleri hakları kazanmak temelinde devleti parçalamaya ya da istikrarsızlaştırmaya yönelik tutum/düşüncelerden vazgeçerek ulus-devlet içinde çoğunlukla birlikte yaşamayı hedeflemelidir.

KAYNAKÇA

- ADANIR, Fikret, **Makedonya Sorunu-Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi**, Çeviren: İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları-123, İstanbul, 1996.
- ADREY, Jean-Bernard, “Minority Language Rights Before and After the 2004 EU Enlargement: The Copenhagen Criteria in the Baltic States”, **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, C. 26, S. 5, (2005), ss. 453–468.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- AKKAYA, Rukiye, **Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- AKSU, Fuat, **Türk-Yunan İlişkileri- İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK) Araştırma Projeleri Dizisi 2, Ankara, 2001.
- ALEXANDRES, Alexes, **The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918–1974**, Center for Asia Minor Studies, Athens, 1992.
- ALFREDSSON Gudmundur, Alfred de Zayas, “Minority Rights: Protection by the United Nations”, **Human Rights Law Journal**, Vol. 14, No. 1–2, (February 26, 1993), ss. 1–9.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “İnsan Hakları ve Sivil Toplum Örgütleri”, Kuruluş Etkinlikleri, Ankara, 1999 www.abchukuk.com/makale/makale25.html (e. t. 02.04.2008).
- ALLISON, Graham T., NIKOLAYDIS, Kalipso, (Derleyen), **Yunan Paradoksu**, Çeviren: Bülent Tanatar, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- ALP, İlker, “Makedonya Üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti”, Derleyen: Murat Hatipoğlu, **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, Asam Yayınları, Ankara, 2002, içinde ss. 71–90.

- ALPKAYA, Gökçen, “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 55(2), Nisan-Haziran 2000, ss. 1–19.
- “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, Derleyen: Gökçen Alpkaya, Rona Aybay, vd., **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları-Cogito-98, İstanbul, 2000, içinde ss. 437–455.
- ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatlar-milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması**, Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- ANDONYAN, Aram, **Balkan Savaşı**, 2. Baskı, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- ANDREOPOULOS, George, “State and Irredentism: Some Reflexions on the Case of Greece”, **The Historical Journal**, 24(4), 1981, ss. 949–959
- ARAS, Damla, “Yunanistan’daki Slav-Makedon Azınlığı ve Sorunları”, Derleyen: Murat Hatipoğlu, **Makedonya Sorunu Dünden Bugüne**, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2002, içinde ss. 91–108.
- ARI, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923–1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu-Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği**, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- ARIBOĞAN, Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.
- ARISTOTELES, **Politika**, Çeviren: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- ARNAKIS, G. Georgiades, “The Grek Church of Constantinople and the Otoman Empire”, **The Journal of Modern History**, 24(3), 1952, ss. 235–250.
- ARSAVA, Ayşe Füsün, “Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve Ortaya Çıkan Düzenlemeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal**

- Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı:1-2, Ocak-Haziran 1992, ss. 51-62
- Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 579, Ankara, 1993.
- “Anayasallaşma Sürecinde Avrupa Kamuoyu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, ss. 43-52.
- “Avrupa Anayasası'nı Tercih Nedenleri”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005, ss. 25-43.
- “Avrupa İçin Bir Anayasa Avrupa Bütünleşmesi İçin Bir Son mu, Yoksa Yeni Bir Başlangıç mı?”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:3, Yıl: 2, (Şubat 2004), ss. 65-79.
- “Avrupa Temel Haklar Şartı ve Avrupa Birliği Siyasi Kriterlerine Etkisi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:2, Yıl: 1, (Eylül 2003), ss. 2947.
- ATAÖV, Türkkaya, “The Ethnic Minorities In Greece”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:46, Sayı:3-4, Haziran-Aralık 1991, ss. 15-33.
- AYDIN, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, ss. 33-60.
- AYDINLI, Ahmet, **Batı Trakya Faciası'nın İç Yüzü**, Akın Yayınları, İstanbul, 1971.
- AYMAN, Gülden, **Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar**, SAEMK Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Araştırma Projeleri Dizisi 7, Ankara, 2001.
- “Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit”, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş İlaveli 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2001, içinde ss. 543-554.
- BAEHR, Peter, R., **The Role of Human Rights in Foreign Policy**, Macmillan Press, London, 1996.

- BALIBAR, Etienne, Immanuel Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf-Belirsiz Kimlikler**, Çeviren: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- BATUR, Nur, “Yasak Bölge 64 Yıl Sonra Tarihe Kavuşuyor”, **Hürriyet**, 8 Kasım 2000.
- BAUMAN, Zygmunt, **Özgürlük**, Çeviren: Vasıf Erenus, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- BAYLIS, John, “International Security In The Post Cold War Era”, John Baylis and Steve Smith (edits.), **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, Oxford, 1996, içinde ss. 192–212.
- BEATON, Roderick, “Romanticism in Greece”, Roy Porter and Mikulas Teich (edits.), **Romanticism In National Context**, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, içinde ss. 92–108.
- BEETHAM, David, **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çeviren: Bilal Canatan, Liberte Yayınları, İstanbul, Yılı belirtilmemiş.
- BELLİ, Mihri, **Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi-Ekonomik Açıdan Bir Bakış**, Müfide Pekin (Türkçesi), Belge Yayınları, İstanbul, 2004.
- BERBERAKIS, Taki, “Atina’dan Batı Trakya Jesti”, **Milliyet**, 19 Ekim 1999.
- BERNARD, Nicolas, “The Future of European Economic Law in the Light of Principle of Subsidiarity”, **Common Market Law Review**, Vol. 33, (1996), ss. 633–666.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya’da Milli Mücadele**, Cilt:1, Ankara, 1955.
- BİLGE, A. Suat, **Büyük Düş Türk-Yunan Siyasi İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.
- BİLGİN, Ülkü, **Azınlık Hakları ve Türkiye**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- BİRDEN, Rana, “Genişlemenin Araçları”, Derleyen: Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, içinde ss. 23–31.
- BOSTAN, Nurgül, “Yunanistan Açısından Çözülmemeyen Düğüm: Makedonya Sorunu”, **Stratejik Analiz**, Mart 2004, ss. 83–89.

- BOSTAN, Nurgül, Ali Hüseyin, “Batı Trakya’nın Değişen Yüzü”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2004, ss. 66–70.
- BOZBORA, Nuray, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- BUCHANAN, Allen, **Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec**, Westview Press, Oxford, 1991.
- BURKE-WHITE, William W., “Human Rights and National Security: The Strategic Correlatin”, **Harvard Human Rights Journal**, Vol. 17, 2004, ss. 249–280.
- BUZAN, Barry vd., **The European Security Order Recast-Scenarios for the Post-Cold War Era**, Pinter Publishers, London, 1990.
- BUZAN, Barry, **People, States and Fear**, 2nd ed., Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1991.
- BUZAN, Barry, Ole Waever, Jaap de Wilde, **Security: A New Framework for Analysis**, Lynne Rienner, Boulder, 1998.
- CANBOLAT, İbrahim S., **Avrupa Birliği ve Türkiye-uluslararası bir sistemle ortaklık**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul, 2006.
- CANBOLAT, İbrahim S., **Savaş ve Barış Arasında Dünya-korku ve umut arasında insan**, Alfa-Aktüel Kitabevi, İstanbul, 2003.
- CANİKLİOĞLU, Meltem, **Liberalizm–2**, İZM’ler Dizisi: 3, BDS Yayınları, İstanbul, 1996.
- CARABOTT, Philip, “The Politics of Integration and Assimilation vis-à-vis the Slavo-Macedonian Minority of Inter-War Greece: From Parliamentary Inertia to Metaxist Repression”, Peter Mackridge and Eleni Yannakakis (edits.), **Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity Since 1912**, New York, Berg, 1997, içinde ss. 59–78.
- CASTELLAN, George, **Balkanların Tarihi, 14–20 Yüzyıl**, Çeviren: Ayşegül Yaraman Bağbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- CAŞIN, Mesut Hakkı, Uğur Özgöker, Halil Çolak, **Avrupa Birliği-Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

- CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.
- CHA, Victor D., “Globalization and The Study of International Security”, **Journal of Peace Research**, Vol. 37, No: 3, 2000, ss. 391–403.
- CHOLEWINSKI, Ryszard, “State Duty Towards Ethnic Minorities: Positive or Negative?”, **Human Rights Quarterly**, Vol 10, No 3, (August 1988), ss. 344–371.
- CHRYSOLORAS, Nikos, “Orthodoxy and Greek National Identity: An Analysis of Greek Nationalism in Light of A. D. Smith’s Theoretical Framework” <http://www.ksg.harvard.edu/kokkalis/GSW7/GSW%206/Nikos%20Chrysoloras%20Paper.pdf> (e.t.13.05.2008)
- CİN, Turgay, “Yunanistan’ın Batı Trakya Bölgesindeki Azınlık Türk mü? Müslüman mı?”, **Avrasya Dosyası, Küresel Değerlendirme Özel**, Sonbahar 2003, Cilt: 9, Sayı: 3, ss. 192–212.
- Yunanistan’daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü (Başmuftülük ve Muftülükler Sorunu), Seçkin, Yayınları, Ankara, 2003.
- CLARK, Bruce, “Young Muslims in Greece Get Mobile”, **Financial Times**, 11 November 2003.
- CLAUDE, Imis L., **National Minorities-An International Problem**, Greenwood Press, Westport, 1969.
- CLOGG, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- The Movement for Greek Independence 1770–1821: A Collection of Documents**, Mcmillan Publications, London, 1976.
- COPLESTON, Frederick, **Hobbes-Locke**, Çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1998.
- COŞKUN, Vahap, **İnsan Hakları-Liberal Açından Bir Tahlil**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- COULUMBIS, T. A. and P. Yannas, “Greek Security Challenges In The 1990s”, Günay Göksu Özdoğan, Kemâli Saybaşı (edits.), **Balkans- A Mirror of The New International Order**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, içinde ss. 197–214.

- CSERGO, Zsuzsa and James M. Goldgeier, “Virtual Nationalism”, **Foreign Policy**, Issue 125 (Jul/Aug 2001), ss.76–77.
- ÇAKMAK, Haydar, **Avrupa Güvenliği-NATO, AGİT, AGSP**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz, “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”, **AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, C.III, S.3 (Kasım 1995), ss. 29–35.
- Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÇEÇEN, Anıl, **İnsan Hakları**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2000.
- ÇELİK, Edip, **Milletlerarası Hukuk**, I. Kitap, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987.
- ÇETİN, Halis, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, (Doç. Dr. Feramuz Aydoğan Anısına) Cilt 2, Sayı 1, ss. 219–237.
- ÇEVİK, Abdülkadir, “Yunanistan’da Yaşayan Türk Azınlık”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:13, Sayı: 2, 2007, ss. 253–269.
- ÇOBAN, Savaş, **Azınlıklar ve Dil-Küreselleşme, Ulus-devlet**, Su Yayınları, İstanbul, 2005.
- DAĞI, İhsan D., **İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000.
- DAĞI, Zeynep, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika-Rusya’nın Dönüşümü**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002.
- DALBY, Simon, “Contesting an Essential Concept: Reading the Dilemmas in Contemporary Security Discourse”, Keith Krause, Michael C. Williams (edits.), **Critical Security Studies-Concept and Cases**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, içinde ss. 3–25
- DALEGRE, Joëlle, “Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar 1900–1925, Derleyen: Semih Vaner, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1989, içinde ss. 240–257.
- DEDEOĞLU, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- DEMİR, Zekiye, **Modern ve Postmodern Feminizm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- DEMİRBAŞ, Bülent, **Batı Trakya Sorunu**, Arba Yayınları, Ankara, 1996.

- DOEHRNG, Karl, **Genel Devlet Kuramı**, Çeviren: Ahmet Mumcu, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2002.
- DONNAN, Hastings, Thomas M. Wilson, **Sınırlar-Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları**, Çeviren: Zeki Yaş, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2002.
- DONNELLY, Jack, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çeviren: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.
- DOUGHERTY, James E., Robert L. Pfaltzgraff, **Contending Theories of International Relations**, 3rd. Ed., Harper Collins Publishers, Inc, New York, 1990.
- DROUKAS, Eugenia, “Albanian in the Greek Informal Economy”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol: 24, No:2, April 1998, ss. 347–365.
- DUNNE, Timothy, “Realism”, John Baylis and Steve Smith (edits.), **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, Oxford, 1996, içinde ss. 192–212.
- DUVAN, Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, **Avrasya Dosyası**, C.10, S. 2, Yaz 2004, ss. 190–230.
- EMERSON, Rubert, **From Empire to Nation: The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples**, Harvard University Press, Cambridge, 1960.
- Encyclopedia Judaica**, Greece, Volume 7, Jerusalem (yty).
- ERDAL, İbrahim, **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923–1925)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- ERDOĞAN, Mustafa, “Çeşitlilik, Çoğulculuk ve Rekabetçi Federalizm”, **Liberal Düşünce**, C.2. s. 6. (Bahar 1997) , ss. 38–50.
- Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2002.
- ERÖZDEN, Ozan, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.
- Ethnic Albanians In Greece**, Ministry of Foreign Affairs of Turkey, Ankara, 1999.
- ETZIONI, Amitai, “The Evils of Self-Determination”, **Foreign Policy**, No: 89, (Kış 1992–1993), ss. 21–35.

- EVANS, Geoffrey, Ariana Need, “Explaining ethnic polarization over attitudes towards minority rights in Eastern Europe: A multilevel analysis”, **Social Science Research**, Vol. 31, Issue 4, December 2002, ss. 653–681.
- EXINTARIS, George, “The Position in Greece”, **International Affairs**, (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 20, No. 2, 1944, ss. 204–214.
- FOKOS, Effie, “Yunanistan: Din, Ulus ve Avrupa Birliği’ne Üyelik”, Hazırlayan: Haldun Güralp, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma-Ulus-devletin Sorgulanması**, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, içinde ss. 59- 85.
- FORSYTHE ,David P., **Human Rights In International Relations**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- FRIEDMAN, Lawrence M., **Yatay Toplum**, Çeviren: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.
- GALTUNG, Johan, **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**, Çeviren: Müge Sözen), Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- GELLNER, Ernest, **Nations and Nationalism**, Cornell University Press, New York, 1983.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih, **İnsan Hakları Belgeleri (Bölgesel Sistemler)**, Alkım Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 4. Baskı, Beta Yayım, İstanbul, 2003.
- Temel Belgelerde İnsan Hakları**, 2. Basım, İnsan Hakları Derneği, Ankara, 1996.
- GENÇ, Mehmet, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, I. Cilt, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri-Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuatlar**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No.16, Bursa, 1997.
- GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji-Eleştirel Bir Yaklaşım**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- GÖKBERK, Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1968.
- Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

- GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1995.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, A. Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Genelleştirilmiş 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.
- GRIECO, Joseph M., “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, Charles W. Kegley, Jr. (edits.), **Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin’s Press, New York, 1995, içinde ss. 151–171.
- GUIBERNAU, Montserrat, **Milliyetçilikler: 20. yüzyılda Ulusal Devletler ve Milliyetçilikler**, Çeviren: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- GUIBERNAU, Montserrat, John Rex, **The Ethnicity Reader Nationalism, Multiculturalism and Migration**, Polity Press, Cambridge, 1997.
- GÜLER, Ali, **Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar**, Berikan Yayın, Ankara, 2005.
- GÜLMEZ, Mesut, **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Yayın No:60, Ankara, 2004.
- GÜREL, Şükrü Sina, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.
- GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.
- GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk-Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, 5. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÜRALP, Haldun, “Giriş: Milliyete Karşı Vatandaşlık”, Hazırlayan: Haldun Güralp, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma-Ulus-Devletin Sorgulanması**, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, içinde ss.11–34.
- HAERPFER, Christian, Cezary Milosinski, “Old and New Security Issues in Post-Communist Eastern Europe: Results of an 11 Nation Study”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 51, Issue 6 (September 1999), ss. 989–1011.

- HATİPOĞLU, M. Murat, **Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Araştırma Projeleri Dizisi 3/99, Ankara, 1999.
- Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821–1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 85, Ankara, 1988.
- “Makedon Diasporası: Ege Makedonlarının Diasporasına Tarihsel ve Güncel Bir Bakış”, Derleyen: Murat Hatipoğlu, **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, içinde ss. 109–118.
- Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923–1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- HECKMAN, Lale Yalçın, “Ulus, Millet, Azınlık, Etnik Grup ve Kültür Kavramları Üzerine”, **Birikim**, Özel Sayı 71–72, Birikim Yayınları, İstanbul, Mart-Nisan 1995, ss. 81–85.
- HELGESEN, Jan E., “Protecting Minorities in the Conferene on Security and Cooperation in Europe (CSCE) Process”, **International Journal on Group Rights**, Vol 2/1, 1994, ss. 195–233.
- HELSINKI WATCH REPORT, “Destroying ethnic identity: The Turks of Greece”, August 1990.
<http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/greece/greec991.pdf> (e. t. 04.06.2008).
- HENKIN, Louis, “Law and Politics in International Relations: State and Human Values”, Robert L. s (edit.), **The Evolution of Theory in International Relations**, University of South Carolina Press, South Caroline, 1991, içinde ss. 163–188.
- HERACLIDES, Alexis, **Yunanistan ve “Doğudan Gelen Tehlike” Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**, Çeviren: Mihalis Vasilyadis ve Herkül Milas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- HILL, Peter, “Macedonians in Greece and Albania: A Comparative Study of Recent Developments”, **Nationalities Papers**, Cilt 27, No: 1, 1999, ss. 17–30.
- HIPPLER, Jochen, (edit.), **Ulus İnşası**, Çeviren: Algan Sezgintüredi ve Burhan Şayli, Versus Kitap, İstanbul, 2007.

- HIRST, Paul, Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- HOBBSAWM, Eric J., **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik-“Program, Mit, Gerçeklik”**, Çeviren: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- HOBBSAWM, Eric J., Terence Ranger, **The Invention of Tradition**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- HOLSTI, Ole R., “Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challengers”, Charles W. Kegley, Jr. (edits.), **Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin's Press, New York, 1995, içinde ss. 35–65.
- HOROWITZ, Donald L., **Ethnic Groups in Conflict**, University of California Press, Berkeley, 1985.
- http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/COHOM_mandates.pdf (e. t. 14.04.2008).
- <http://www.eblul.org/greece-gb.htm> (e. t. 31.03.2008).
- <http://albanian.com/main/other/camera/resolutin.html> (e. t. 12.06.2008).
- <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=4/9/2008&CL=ENG> (e. t. 09.04.2008).
- <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/148.htm> (e. t. 09.04.2008).
- <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm> (e. t. 31.03.2008).
- <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/018.doc> (e. t. 31.03.2008).
- <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/148.doc> (e. t. 09.04.2008).
- <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc> (e. t. 31.03.2008).
- <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/91/IMG/NR034891.pdf?OpenElement> (e. t. 01.04.2008).
- <http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/langmin/files/callen.pdf> (e. t.30.04.2008).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Greece> (e. t. 12.06.2008).
- <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (e. t. 30.04.2008).
- <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0011:0040:EN:PDF> (e. t. 14.04.2008).
- <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0041:0054:EN:PDF> (e. t. 14.04.2008).
- <http://ni2.hawaii.net/ethnology/eth.cgi/Greece> (e. t. 12.06.2008).

<http://tereport.amnesty.org/document/62> (e. t. 03.07.2008).

<http://thereport.amnesty.org/> (e. t. 12.06.2008).

<http://thereport.amnesty.org/eng/regions/europe-and-central-asia/greece>
(e.t.08.07.2008).

<http://turinfont.org.tr/frame/opinion/anasayfa.html> (e. t.08.07.2008).

http://ue.eu.int/cms3_fo/showpage.asp?id=970&lang=en&mode=g (e. t. 15.04.2008).

http://www.abgs.gov.tr/files/_files/Zirve_Bildirileri/co_en_1993.pdf (e. t. 31.03.2008).

http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?view=article&catid=70&id=122&option=com_content (e. t. 07.08.2008).

<http://www.aromanian.net> (e. t. 12.06.2008).

<http://www.britannica.com/eb/article-9075608/Vlach> (e. t. 21.05.2008).

<http://www.cemes.org> (e. t. 31.03.2008).

[http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_%28monitoring%29/1._texts/H\(1995\)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_%28monitoring%29/1._texts/H(1995)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp#TopOfPage) (e. t. 31.03.2008).

[http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/1._Texts/H\(1995\)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/1._Texts/H(1995)010%20E%20FCNM%20and%20Explanatory%20Report.asp) (e. t.31.03.2008).

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/1_the_charter/Turkish.pdf (e. t. 31.03.2008).

<http://www.eblul.org/> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.eblul.org/greece-gb.htm> (e. t. 31.03.2008).

http://www.echr.coe.int/eng/press/1999/dec/serif_jud_epresse.htm (e. t. 31.03.2008).

<http://www.ecmi.de> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.embnet.com> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.errc.org> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.eurolang.net/information.htm> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.eurolang.net/State/greece.htm> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2005-0140+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>
(e. t. 17.04.2008).

http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/089/evils_of_selfdetermination.PDF
(e. t. 25.03.2008).

<http://www.frosina.org/infobits/albgreece.sthml> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.fuen.org> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/pomaks.html> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.eurolang.net/State/greece.htm> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/95/FYROM95.html> (e. t. 20.05.2008).

<http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/greece/greec991.pdf> (e. t. 11.06.2008).

<http://www.mercator-central.org> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.mfa.gov.tr/grupa/ak/01.htm> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.mfa.gr/www.mfa.gr/en-US> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.minorityrights.org> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.monde-diplomatique.fr/cahier/kosovo/ue100699-en>, (e. t. 14.04.2008).

<http://www.ogmios.org> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/GRIndex.aspx>
(e. t. 08.07.2008).

<http://www.osce.org> (e. t. 31.03.2008).

http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf (e. t. 30.04.2008).

http://www.osce.org/documents/mcs/1980/11/4223_en.pdf (e. t. 30.04.2008).

http://www.osce.org/documents/mcs/1989/01/16059_en.pdf (e. t. 30.04.2008).

http://www.osce.org/documents/mcs/1990/11/4045_en.pdf (e. t. 01.04.2008).

http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf (e. t. 31.03.2008).

<http://www.osce.org/hcnm/> (e. t. 31.03.2008).

http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=27&dba=009&dil=tr
(e.t.31.03.2008).

<http://www.stabilitypact.org/wt1/default.asp> (e. t. 14.04.2008).

<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/> (e. t. 08.07.2008).

<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2007> (e. t. 01.04.2008).

<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2007/100562.htm> (e. t. 11.06.2008).

<http://www.unhcr.ch/udhr/lang/eng.pdf> (e. t. 31.03.2008).

<http://www.uoc.es/euromosaic> (e. t. 31.03.2008).

[http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-MIN\(2007\)001-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-MIN(2007)001-e.pdf) (e. t. 31.03.2008).

[http://www.westtrakien.com/batitrakya/batitrakyahaberveduyurular/insanhaklarimahke
mesindenyunanistanaceza.html](http://www.westtrakien.com/batitrakya/batitrakyahaberveduyurular/insanhaklarimahke
mesindenyunanistanaceza.html) (e. t. 11.06.2008).

<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom23.htm> (e. t. 31.03.2008).

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/membership.htm> (e. t. 31.03.2008).

<http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm> (e. t. 31.03.2008).

- <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm> (e. t. 31. 03. 2008).
- <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm> (e. t. 31.03.2008).
- <http://www2.ohchr.org/english/law/genocide.htm> (e. t. 31.03.2008).
- <http://www2.ohchr.org/english/law/independence.htm> (e. t. 01.04.2008).
- <http://www2.ohchr.org/english/law/minorities.htm> (e. t. 31.03.2008).
- <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/ccpr.pdf> (e.t. 31.03.2008).
- <http://www.abtff.org/html/index.php?link=detay&id=26&arsiv=1&typ=1>
(e.t. 09.06.2008).
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html#People> (e.t. 26.05.2008).
- Hürriyet**, “Bravo Yorgo Kıyameti”, 30 Temmuz 1999.
- International Helsinki Federation for Human Rights, Annual Report 1997 on Greece.
- İNANÇ, Zeri (der., çev.), **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2004
- İZCİ, Rana, “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, Derleyen: Faruk Sözmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar ve Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, içinde ss. 403–424.
- JACKSON, Robert, Georg Sorensen, **Introduction to International Relations**, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- JEFFERSON, Thomas, **Seçme Parçalar**, Çeviren: Mete Tunçay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Siyasi İlimler Serisi: 2, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1961.
- JELAVICH, Charles and Barbara, **The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920**, University of Washington Press, Seattle and London, 1986.
- JELAVICH Barbara, **Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar**, Çeviren: İhsan Durdu (1–3. bölümler), Haşim Koç-Gülçin Koç (4–7. Bölümler), Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl**, Çeviren: Zehra Savan (1–6. Bölümler), Hatice Uğur (7–10. Bölümler), Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- JOHNSTON, Darlene M., “Native Rights as Collective Rights: A Question of Group Self-Preservation”, Will Kymlicka (edit.), **The Rights of Minority Cultures**, Oxford University Press, Oxford, 1995, içinde ss. 179–201.

- JONES, Peter, “Human Rights, Group Rights and Peoples’ Rights”, **Human Rights Quarterly**, V. 21, No: 1, ss. 80–107.
- Rights- Issues In Political Theory**, Macmillan Pres, Houndmills, 1994.
- JUST, Roger, “Triumph of the Ethnos”, Elizabeth Tonkin, Maryon McDonald and Malcolm Chapman (edits.), **History and Ethnicity**, Routledge, London, 1989, içinde ss. 71–88.
- JUSTER, Alain, “İstanbul Ortodoks Patrikhanesi, Yunanistan ve Türkiye”, Derleyen: Semih Vaner, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, içinde ss. 49–58.
- KABOĞLU, İbrahim Ö., **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Diyarbakır, 1989.
- Özgürlükler Hukuku-İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı**, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1999.
- Dayanışma Hakları**, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 1996.
- KALAYCI, Hüseyin, “AB, Azınlıklardan Sınıfta Kaldı”, **Stratejik Analiz**, Sayı 70, Şubat 2006, ss. 44–51
- KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yenilenmiş 6. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No: 453, Ankara, 1981.
- KAPLAN, Robert D., **Balkanlarda Kaynayan Kazan**, Çeviren: Dilek Şendil, Yayınevi Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- KATSIADAKIS, Helen Gardikas, **Greece and the Balkan Imbroglia: Greek Foreign Policy: 1911–1913**, Syllogos Pros Diadosin Ophelimon Biblion, Athens, 1995.
- KAYA Ayhan, “Ulusal Yurttaşlıktan Çoğul Yurttaşlığa-Yurttaşlık Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, Derleyen: Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar-Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, içinde ss. 170–182.

- KAYA, Önder, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.
- KAYAPINAR, Levent, "Makedonya'daki Etnik Grupların Türkiye ve Yunanistan Açısından Değerlendirilmesi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 2 (Şubat 2004), ss. 81–102.
- KEDOURIE, Elie, **Nationalism**, Fourth, expanded edition, Blackwell, Oxford, 1993.
- KEGLEY, Jr. Charles W., "Neoidealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities", **International Studies Quarterly**, Vol. 37, No: 2 (June), 1993, ss.131–146.
- "Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction", Charles W. Kegley, Jr. (edit.), **Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin's Press, New York, 1995, içinde ss. 1–24.
- KELLAS, James G., **The Politics of Nationalism and Ethnicity**, Second Edition, Macmillan Press, Houndmills, 1998.
- KILIÇARSLAN, Ali, "Avrupa Diller Yıllığı", <http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/avrupagun.htm> (e.t. 15.04.2008).
- KİRİŞÇİ, KemalGareth M. Winrow, **Kürt Sorunu-Kökene ve Gelişimi**, Çeviren: Ahmet Fethi, 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- KNUTSEN, Torbjörn L., **A History of International Relations Theory, An Introduction**, Manchester University Press, Manchester, 1992.
- KOCH, Koen, "The International Community and Forms of Intervention in the Field of Minority Rights Protection", Ian M. Cuthbertson and Jane Leibowitz with a foreword by Joseph S. Nye, Jr. (edits.), **Minorities: The New Europe's Old Issue**, Institute for EastWest Studies, New York, 1993, içinde ss. 253–272.
- KOPYTOFF, Igor, **The African Frontier: the reproduction of traditional African societies**, Indiana University Press, Bloomington, 1989.

- KOSTIS, Kostos P., “The Formation of the State in Greece, 1830-1914”, Marco Dogo and Guido Franzinetti (eds.), **Disrupting and Reshaping-Early Stages of Nation-Building in the Balkans**, A. Longo Editore Pub., Ravenna, 2002, içinde ss. 47–64.
- KOWERT, Paul A., “National Identity: Inside and Out”, **Security Studies**, Cilt 1, No 2/3, Kış 1998/1999, Bahar 1999, ss. 1–34.
- KÖSE, Ertan, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KRAUSE, Keith, “Critical Theory and Security Studies”, **YCISS Occasional Paper**, Number 33, February 1996, <http://www.yorku.ca/yciss/publications/OP33-Krause.pdf>, (e.t. 18.01.2008).
- KRAUSE, Keith, Michael C. Williams, “From Strategy to Security: Foundations of Critical Security Studies”, Keith Krause, Michael C. Williams (eds.), **Critical Security Studies-Concept and Cases**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, içinde ss. 33–59.
- KSENOFON, **Yunan Tarihi (ΕΛΛΗΝΙΚΑ)**, Çeviren: Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- KURBAN, Dilek, “Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye”, **Demokrasi Platformu**, Yıl: 1, Sayı: 1, (Kış 2005), ss. 207–229.
- KURUBAŞ, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya-Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayın, Ankara, 2004.
- KUT, Şule, “Makedonya-Yunanistan Anlaşmazlığının Boyutları”, Yayına Hazırlayan: Kemali Saybaşı, Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar...**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, içinde ss. 287–311.
- Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- KYMLICKA, Will, **Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- LARKIN, LaRae, **The Legitimacy In International Law Of The Detention And Internment Of Aliens And Minorities In The Interest Of National Security**,

- The Edwin Melen Press, Symposium Series Volume 40, New York, 1996.
- LIAKOS, Antonis, “The Construction of National Time: The Making of The Modern Grek Historical Imagination”, **Mediterranean Historical Review**, 16(1), ss. 27–42.
- LIEDERMAN, Lina Molokotos, “Identity Crisis: Greece, Orthodoxy and the European Union”, **Journal of Contemporary Religion**, 2003, 18 (3), ss. 291–315.
- LIJPHART, Arend, **Democracy in Plural Societies: A Comparative Experience**, Yale University Press, New Haven, 1977.
- LIPSCHUTZ, Ronnie D., “On Security”, Ronnie D. Lipchutz (edit.), **On Security**, Columbia University Press, New York, 1995, içinde ss. 1–23.
- LOCKE, John, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, Çeviren: Fahri Bakırcı, İstanbul, Ebabel Yayıncılık, 2004.
- Sivil Toplumda Devlet-Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, Çeviren: Serdar Taşçı, Hale Akman, Metropol Yayınları, İstanbul, 2002.
- MACARTNEY, W. J. Allan (der.), **Self-Determination in the Commonwealth**, Aberdeen University, Aberdeen, 1988.
- Macedonian Human Rights Movement of Canada (MHRMC):** “MHRMC wellcomes the Acquittal of Trajan Pasois.
- Macedonian Minority in Greece, A Human Tragedy Within The Boundaries Of The European Union**, Ministry of Foreign Affairs of Turkey, Ankara, 1999.
- MAVROMATIS, Yorgos, “Yunanistan’da Hristiyan Göçmenler ve Müslüman Azınlıklar-Eğitimin Milli Homojenleşmedeki Rolü”, Çeviren: Damla Demiröz, **Yeniden Kurulan Yaşamlar–1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, içinde ss. 357–364.
- MCCARTHY, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, Çeviren: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.
- MCGARRY, John, Brendan O’leary, “Introduction: The macro-political regulation of ethnic conflict”, John McGarry and Brendan O’Leary (edits.), **The Politics of Ethnic**

- Conflict Regulation-Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts**, Routledge, London, 1993.
- MCNEILL, William Hardy, **Polyethnicity and National Unity in World History**, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo, 1986.
- MEGALOMMATIS M. Cosmos, **Türk-Yunan İlişkileri ve Balkanlar-Bir Tarihçi Gözü ile Bugünün Sorunları**, Kıbrıs Vakfı, İstanbul, yty.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Balkanlarda Pomak Türkleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- METİN, Yüksel, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 57(4), Ekim-Aralık 2002, ss. 35–63.
- MILAS, Herkül, “Türk Ders Kitaplarında “Yunanlılar: Bütünleştirici Bir Yaklaşım”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu**, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 254–265.
- Geçmişten Bugüne Yunanlılar-Dil, Din ve Kimlikleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Tencere Dibin Kara**, Amaç Yayınları, İstanbul, 1989.
- Yunan Ulusunun Doğuşu**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- MILL, John Stuart, **Özgürlük Üstüne**, Çeviren: Alime Ertan, Belge Yayınları-Düşünce Dizisi, İstanbul, 2000.
- MILLAS, Hercules, **The Imagined ‘Other’ as National Identity: Greeks and Turks**, CSDP, Ankara, 2002.
- MILLER, David, Michael Walzer (edits.), **Pluralism, Justice, and Equality**, Oxford University Press, Oxford, 1995.
- MORIN, Edgar, **Avrupa’yı Düşünmek**, Çeviren: Şirin Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1988.
- MOYNIHAN, Daniel Patrick, **Pandaemonium: Ethnicity in International Politics**, Oxford University Press, Oxford, 1993.
- MUSGRAVE, Thomas D., **Self-Determination and National Minorities**, Oxford University Press, Oxford, 1997.
- NALBANT, Atilla, **Üniter Devlet**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

- NAS, Çiğdem, “Avrupa Parlamentosu’nun Etnik Azınlıklara Bakışı ve Türkiye”, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, içinde ss. 379–402.
- ODER, Bertil Emrah, “Avrupa Bütünleşmesi’nin Temel Hak Boyutu”, Derleyen: Gökçen Alpkaya, Rona Aybay, vd., **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları-Cogito-98, İstanbul, 2000, içinde ss. 478–500.
- Avrupa Birliği’nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.
- OKUTAN, Çağatay, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 59–2, Nisan-Haziran 2004, ss. 59–75.
- ORAN, Baskın, “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik-Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 48, No: 1–4, (Ocak-Aralık 1993), ss. 109–120.
- “Batı Trakya’daki Müslüman Türk Azınlığı”, Çeviren: Süleyman Aksoy, Derleyen: Semih Vaner, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, içinde ss. 152–168.
- “Türk Dış Politikası ve Batı Trakya”, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Gözden Geçirilmiş İlaveli 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2001, içinde ss. 307–320.
- Küreselleşme ve Azınlıklar**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2000.
- Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama, İletişim** Yayınları, İstanbul, 2004.
- Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Güncelleştirilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Yunanistan’ın Lozan İhlalleri**, Stratejik Araştırma ve Etüdlere Milli Komitesi (SAEMK) Yayını, Ankara, 1999, ss. 17–78.

- OREND, Brian, **Human Rights: Concept and Context**, Broadview Press, Petersburg, 2002.
- OVALI, A. Şevket, “Tarihsel Bir Perspektiften Batı-Yunanistan İlişkisinin Siyasal Arka Planı (1821–1945)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 62–1, Ocak-Mart 2007, ss. 165–195.
- ÖKTEM, A. Emre, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZARMAN, Elif, “Avrupa’da Dil Hakları: Genel Bir Çerçeve”, Çeviren: Burcu Toksabay, http://www.hyd.org.tr/tr/rapor.asp?rapor_id=14
- ÖZDEK, Yasemin, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları-Eleştirel Bakışlar**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.
- ÖZGÜR, Nurcan, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal, “Etnik Sorunlar ve Politik İstikrar”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 31, Sayı 3, Eylül 1998, ss. 3–16.
- ÖZYURT, Cevat, “İnsan Haklarının Küreselleşmesi”, **İnsan Hakları Araştırmaları**, Yıl 2, Sayı 2, 2004, ss. 65–83
- PAMUKÇU, Konuralp, “İnsan Hakları Konusunda Uluslararası Örgüt ve Devlet İlişkisi: AGİT-Türkiye”, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, içinde ss. 43–61.
- PANAYI, Panikos, (edit.), **Minorities in Wartime-National and Racial Groupings in Europe, North America and Australia during the Two World Wars**, Berg Publishers Limited, Oxford, 1993.
- An Ethnic History of Europe since 1945: Nations, States, Minorities**, Pearson Education Ltd., Essex, 2000.
- PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995.
- Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.
- PELLET, Alain, “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-determination of Peoples”, **European Journal of International Law**, Vol. 3, No. 1, (1992), ss. 178–186.

- PERDURANT, Daniel, **Antisemitism in Contemporary Greek Society**, <http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/perdurant-on-greek-antisemitism.html> (e.t. 12.02.2008).
- PIRİNÇÇİ, Ferhat, “Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşum Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 46, S. 1 (2006), ss. 53–78.
- POPPER, Karl, **Açık Toplum ve Düşmanları 1–2**, Çeviren: 1. Cilt: Mete Tuncay, 2. Cilt: Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- POULTON, Hugh, “Chancing Notions of National Identity Among Muslims In Thrace and Macedonia: Turks, Pomaks and Roma”, Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki (edits.), **Muslim Identity and the Balkan State**, Hurst & Company, London, 1997, içinde ss. 82–102.
- Balkanlar-Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**, Yavuz Alagon (Türkçesi), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Who Are The Macedonians?**, Hurst & Company London, 1995.
- PREECE, J. Jackson, “National Minorities and the International System (1)”, **Politics**, C. 1, S. 18, (1998), ss. 17–23.
- Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, Çeviren: Ayşegül Demir, Donkişot Yayın, İstanbul, 2001.
- “National Minority Rights vs. State Sovereignty in Europe: Changing Norms in International Relations?”, **Nations and Nationalism**, C. 3, S. 3, 1997, ss. 345–364.
- PREVELAKIS, Nicolas, “The Spirit of Grek Nationalism: The Grek Case in the Light of Greenfield’s Conceptual Framework”, http://www.lse.ac.uk/collections/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/N_Prevelakis_paper.pdf (e.t. 13.05.2008).
- RAND, Ayn, “Kolektif Haklar”, Çeviren: Mustafa Erdoğan, Derleyen: Atilla Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, içinde ss. 325–329.

- REÇBER, Kamuran, “Avrupa Birliği’nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kaldırılıyor”, **Global Strateji**, Yıl: 3, Sayı: 12 (Kış 2008), ss. 8091.
Avrupa Birliği Mevzuatı, Genişletilmiş 2. Baskı, Alfa Aktüel Yayınevi, İstanbul, 2005.
- REÇBER, Kamuran, Çiğdem Aydın, “Avrupa Birliği’nde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1, 2004, ss. 89–115.
- REHMAN, Javaid, “Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları”, **Ulusal, Uluslarüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2002.
- REİSOĞLU, Safa, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- REX, John, “The Concept of a Multicultural Society”, Montserrat Guibernau and John Rex (edits.), **The Ethnicity Reader- Nationalism, Multiculturalism and Migration**, Polity Press, Cambridge, 1997, içinde ss. 205–219.
- REYHAN, Cenk, “Modern Yunanistan’ın Oluşumunda Büyük Güçlerin Etkisi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2005, ss. 180–197.
- RICH, Roland, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and Soviet Union”, **European Journal of International Law**, Vol. 4, No. 1 (1993), ss. 36–65.
- ROMANUCCI-ROSS, Lola, George De Vos, (edits.), **Ethnic Identity: Creation, Conflict and Accommodation**, Third Edition, AltaMira Press, Walnut Creek, 1995.
- ROSAS, Allan, “Democracy and Human Rights”, Allan Rosas, Jan Helgesen, Donna Gomien (edits.), **Human Rights in a Changing East-West Perspective**, Pinter Publishers, New York, 1990, içinde ss. 17–57.
- ROUSSEAU, Jean Jacques, **İtiraflar, Cilt 1**, Çeviren: Serkan Özburun, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998.
İtiraflar, Cilt 2, Çeviren: Serkan Özburun, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
Toplum Sözleşmesi, Çeviren: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

- ROWLEY, Charles K., **Özgürlük ve Devlet**, Çeviren: İbrahim Dalmış, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.
- RUSSEL, Bertrand, **Batı Felsefesi Tarihi 1-2**, Çeviren: Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 1997.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- SANDERS, Douglas, "Collective Rights", **Human Rights Quarterly**, Vol.13, No. 3, (August 1991), ss. 368-386.
- SARAÇLI, Murat, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2007.
- SARAL, Emre, "Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri ve İnsan Hakları", **Hukuk Gündemi Dergisi**, S. 3, (Aralık 2005), ss. 88-93.
- SCHOPFLIN, George, "Nationalism and Ethnic Minorities in Post-Communist Europe", Richard Caplan and John Feffer (edits.), **Europe's New Nationalism-States and Minorities in Conflict**, Oxford University Press, New York, 1996, içinde ss.151-168.
- SCHULZE, Hagen, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, Çeviren: Timuçin Binder, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- SETON-WATSON, Hugh, **Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism**, Westview Press, Boulder Colorado, 1977.
- SHAW, Stanford Jay, **Turkey and the Holocaust: Turkey's role in rescuing Turkish and European Jewry from Nazi persecution, 1933-1945**, New York University Press, New York, 1993.
- SHEA, John, **Macedonia and Greece- The Struggle to Define a New Balkan Nation**, McFarland & Company, Inc., Jefferson, 1997.
- SHESTACK, Jerome J., "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri", Çeviren: Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, **Liberal Düşünce**, Yıl: 11, Sayı: 43 (Yaz-2006), ss. 87-119.
- SJURSEN, Helene, **Security and Defence**, ARENA Working Paper, 2003.
- SKRINIS, Stavros, "Nation-State Building Process and Cultural Diversity", **MigPol-Project: Greece. Overview about Immigration, Integration and Refugee-Protection Politics in all Memmeber States of the European Union**, 2003.

- SMITH, Anthony D., (edit.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Çeviren: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
- National Identity**, University of Nevada Press, Reno, 1991.
- Ulusların Etnik Kökeni**, Çeviren: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002.
- SMITH, Michael Llewellyn, **Yunan Düşü**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.
- SOMER, Murat, “Ethnic and Regional Conflict”, **World at Risk: A Global Issues Sourcebook**, CQ Press, Washington, 2002, ss. 173–196.
- SOMERSAN, Semra, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- SOYSAL, İsmail, Şule Kut, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990–1996**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul, 1997.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK Yayınları, Ankara, 1983.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk Y.Y. Gökalp, D. Ü. Arıboğan, B. Dedeoğlu (der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- STAVRIANOS, Leften Stavro, **The Balkans since 1453**, Hurst & Company, London, 2000.
- SUR, Melda, “Paris Şartı’nda İnsan Hakları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı:3–4, Haziran-Aralık 1992, ss. 299–305.
- ŞAHİN, Mustafa, “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, **Amme İdaresi Dergisi**, 31/4 Aralık 1998, ss. 97–104.
- Avrupa Birliği’nin Self-Determinasyon Politikası**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2000.
- ŞEN, Y. Furkan, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-devlet**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2004.

- TANİLLİ, Server, **Anayasal ve Siyasal Belgeler**, Cem Yayınları, İstanbul, 1976.
- TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1990.
- TANRISEVER, Oktay F., “Güvenlik”, **Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Derleyen: Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- TAŞDEMİR, Hakan, Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 2, No: 8, ss. 25–35.
- TAYLOR, Charles vd. Hazırlayan: Amy Gutmann, **Çokkültürcülük-tanınma politikası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- TAYLOR Charles, K. Antony Appiah vd., **Çokkültürcülük-tanınma politikası**, Editör: Cem Akaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1996.
- TEKELİ, İlhan, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- TEKİN, Oğuz, **Eski Yunan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- TERRIFF, Terry, Stuart Croft, Lucy Jmes, Patrick M. Moran, **Security Studies Today**, Polity Press, Londra, 1999.
- TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, Bahadır Bumin Özarslan, “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Azınlıklar Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, ss. 113–126.
- TERZİOĞLU, Süleyman S., **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, Alp Yayınevi, İstanbul, 2007.
- TESSER, Lynn M., “The Geopolitics of Tolerance: Minority Rights and under EU Expansion in East-Central Europe”, **East European Politics and Societies**, Vol. 17, Issue 3 (Summer 2003), ss. 483–533.
- TEZCAN, Ercüment, **Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- The Vlachs, Greek Helsinki Monitor-Minority Rights Group-Greece.
- THORNBERRY, Patrick, “International and European Standarts on Minority Rights”, Hugh Miall (edit.), **Minority Rights in Europe: The Scope for a Transnational Regime**, The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publishers, London, 1994, içinde ss.14–21

- “Self-Determination, Minorities, Human Rights: A Review of International Instruments” **International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 38, No. 4, October 1989, ss. 867–889.
- International Law and The Rights of Minorities**, Clarendon Press, Oxford, 1991.
- THURER, Daniel, “The Rights of Self-Determination of Peoples”, **Law and State**, Vol. 35, 1987, ss. 22–39.
- TODOROVA, Maria, **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- TOKAY, A. Gül, “II. Meşrutiyet Dönemi Dış İlişkileri: 1908–1914”, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2004, içinde ss. 35–56.
- “Makedonya Sorununa Tarihsel Bir Bakış: 1878–1908”, Yayına Hazırlayan: Kemâli Saybaşılı-Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar...**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1997, içinde ss. 23–52.
- Makedonya Sorunu (Jön Türk İhtilalinin Kökenleri 1903–1908)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- TOLUNER, Sevin, “Lozan Azınlıkların Korunması Rejimi ve Batı Trakya Türkleri”, **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, içinde ss. 207–241.
- TSITSELİKIS, Konstantinos, “1923’ten Önce Yunanistan’da Müslüman Cemaatler-Yasal Süreklilik ve İdeolojik Tutarsızlıklar”, Çeviren: Damla Demirözü, **Yeniden Kurulan Yaşamlar–1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, içinde ss. 341–355.
- TSOUKALAS, Constantine, “European modernity and Greek national identity”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Vol. 1, Issue 1, (May–1999), ss. 7–14.
- TURNER, Bryan, **Eşitlik**, Çeviren: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.
- (edit.), **Theories of Modernity and Postmodernity**, Sage Publications, London, 1990.

- TÜRBEDAR, Erhan, Nurgül Bostan, Yunanistan'ın Savunma Politikası ve Türkiye, **Stratejik Analiz**, Aralık 2003, ss. 70–76.
- TÜRKER, Haşim, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2007.
- TÜRSAN, Nurettin, **Yunan Sorunu**, yey, Ankara, 1987.
- US Department of State **Greece Country Report on Human Rights Practices for 1997**- Released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, January 30, 1998.
- ÜLGER, İrfan Kaya, “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye:1990’lı Yıllar”, Editör: İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 3. Baskı, AEDM Yayınları, Ankara, 2006, içinde ss. 257–271
- ÜNAL, Şeref, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.
- ÜRER, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- VEREMIS, Thanos, “The Revival of the Macedonian Question, 1991–1995”, Peter Mackridge and Eleni Yannakakis (edits.), **Ourselves and others: the development of a Greek Macedonian cultural identity since 1912**, New York, Berg, 1997, içinde ss. 227–234.
- VERMEERSCH, Peter, “Minority Policy in Central Europe: Exploring the Impact of the EU’s Enlargement Strategy”, **The Global Review of Ethnopolitics**, Vol. 3, No. 2, January 2004, ss. 3–19.
- VIOTTI, Paul R., Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, 2nd ed. Macmillan Publishing Company, New York, 1993.
- VUCINICH, Wayne S., “The Nature of Balkan Society Under Otoman Rule”, **Slavic Review**, 21(4), 1962, ss. 597–616.
- WACE Alan J. B., M.S. Thompson, **The Nomads of the Balkans: An Account of Life and Customs Among the Vlachs of Northern Pindus**, Freeport, New York, 1971.
- WAEVER, Ole, “Insecurity, security and Asecurity in the West European Non-War Community”, Emmanuel Adler ve Michael Barnett (edits.), **Security Communities**, Cambridge University Pres, Cambridge, 1998, içinde ss. 69–118.

- “Securitization and Desecuritization”, Ronnie D. Lipchutz (edit.), **On Security**, Columbia University Press, New York, 1995, içinde ss. 46–86.
- WAEVER, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre, **Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe**, St. Martin’s Press, New York, 1993.
- WALLERSTEIN, Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, Çeviren: Erol Öz, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- WATERS, Malcolm, **Globalization**, Routledge, London, 1995.
- WILKINSON, Don, “The Meaning of Self-Determination”, **Quadrant**, Vol. 43, Mart 1999, ss. 23–26.
- WINNIFRITH, Tom J., **Shattered Eagles Balkan Fragments**, Gerald Duckworth & Co. Ltd., London, 1995.
- WINNIFRITH, Tom J., **The Vlachs: The History of a Balkan People**, Antony Rowe Ltd., Wiltshire, 1995.
- WOLFERS, Arnold, “National Security as an Ambiguous Symbol”, **Political Science Quarterly**, Cilt 67, No: 4, 1952, ss. 481–502.
- World Directory of Minorities, (ed. Minority Rights Group-MRG), 1997.
- YASAMEE, Feroz A. K., “Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği”, Çeviren: Hale Yılmaz, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar...**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, içinde ss. 71–86.
- YAŞAR, Fatma Tunç, **Batı Trakya-Meriç’in Öbür Yakası**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- YAYLA, Atilla, **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.
- YERASIMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- YILDIRIM, Münir, **Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.
- YILMAZ, AYTEKİN, **Etnik Ayrımcılık**, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.
- YILMAZ, Sait, **21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Yunanistan Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- YÜRÜŞEN, Melih, **Çeşitlilikten Özgürlüğe-Çokkültürlülük ve Liberalizm**, LDT Yayınları, Ankara, 1998.

ZACHER Mark W., Richard A. Matthew, “Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands”, Charles W. Kegley, Jr. (edit.), **Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge**, St. Martin’s Press, New York, 1995, içinde ss.107–150.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Kırıkkale, 1978

Öğr.Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	: 1991	1995	Ankara Gazi Anadolu Teknik Lisesi
Lisans	: 1995	1999	Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F.
Yüksek Lisans	: 1999	2002	Uludağ Üniversitesi, S.B.E.
Doktora	: 2002	2008	Uludağ Üniversitesi, S.B.E.

Medeni Durum : Evli

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi : İngilizce, İyi

Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı
1.	2000	Uludağ Üniversitesi, Araş. Gör.

...

Yurtdışı Görevleri : -

Kullandığı Burslar : -

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan
:

Çalışmalar

“Avrupa Birliği'ne Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1, 2004, ss. 89–115 (ISSN: 1301–1308) (Kamuran REÇBER ile birlikte)

“İnsan Hakları Açısından Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin 2003 İlerleme Raporu Çerçevesinde Analizi”, **Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu: Değişen Dünya'da Türkiye'nin Önemi, 6-7 Mayıs 2004**, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları. Yay. No:7. ss. 795–822. ISBN:975-6958-89-8.

Diğer :

Çiğdem AYDIN KOYUNCU

07/08/2008